

3 3433 07438016 7

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI.

NY RÆKKE.

NIENDE BIND.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).

TRYKT HOS J. JÖRGENSEN & CO. (M. A. HANNOVER).

1889—90.

Tidskriftets redaktion:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.
Kbhvn.

Vilh. Thomsen.
professor, dr. phil..
Kbhvn.
Hovedredaktør.

Ludv. F. A. Wimmer.
professor, dr. phil.
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Chr. Cavallin.
professor,
Lund.

Medarbejdere i dette bind:

† Birch, F. C. C., etatsråd, dr. phil. København.
Gertz, M. Cl., professor, dr. phil. København.
Hude, Karl, dr. phil. København.
Jespersen, Otto, cand. mag. København.
Kock, Axel, docent, dr. phil. Lund.
Nilén, Nils, lektor, dr. phil. Skara.
Nissen, C. A., dr. phil. København.
Nyrop, Kr., docent, dr. phil. København.
Persson, P., docent, dr. phil. Upsala.
Skrefsrud, L. O., missionær. Ebenezer, Santhal Mission. Indien.
Thoresen, Valdemar, cand. mag., lærer ved latinskolen. Helsingør.
Ussing, J. L., professor, dr. phil. København.

INDHOLD.

Side

Anmeldelser.

Bidrag til Fortolkningen af Lovindskriften fra Gortyn.

Af M. Cl. Gertz.

Det er naturligt, at dette Monument, der er enestaaende i sin Slags og i det mindste efter min Dom det betydeligste og for vor Kundskab til den græske Oldtid vigtigste Stykke blandt alle de hidtil opdagede græske Indskrifter, har vakt mere end almindelig Interesse for sig, og at allerede en betydelig Række baade Filologer og Jurister have arbejdet paa dets Fortolkning. Jeg tillader mig i den følgende Afhandling ogsaa at yde mit Bidrag dertil og haaber, at det ikke vil findes overflødigt.

Ved en Forelæsning over de græske Statsantikviteter i Efteraaret 1886 anvendte jeg en Række Timer til med mine Tilhørere at gjennemgaa en Del af denne Indskrift, og jeg førtes derved ind paa en indtrængende Undersøgelse af hele Monumentet. Herved benyttede jeg først alene Comparettis og Bücheler-Zitelmanns Udgaver, og paa dette Grundlag fandt jeg allerede det meste af, hvad jeg i det følgende har fremsat om den rette Maade at læse og tyde Indskriftens Enkeltheder paa; derefter gjennemgik jeg den paany med omhyggelig Benyttelse ogsaa af Fabricius's Udgave, Darestes Oversættelse og særlig Lewys og Brødrene Baunacks Udgave; senere endnu stiftede jeg Bekjendtskab med de Bidrag til Læsningen og Fortolkningen, som ere ydede i forskjellige Tidsskrifter af Bücheler (Rh. Mus. XL—XLI), Blass (Neue Jahrb. 131), Dittenberger (Hermes XX), Meister (Beiträge zur Kunde der indog. Spr. X), Merriam (the American Journal of Archaeology 1885; sidste

Del kjender jeg ikke), Schaube (Hermes XXI), og desuden i forskjellige Recensioner; derimod kjender jeg ikke Bernhöfts eller J. Simons Arbejder, og en og anden Recension er vel ogsaa undgaaet min Opmærksomhed eller har jeg ikke kunnet faa fat paa. Det er gaaet, som jeg kunde vente, at adskilligt af det nye, jeg ved den første Gjennemgang fandt, senere viste sig ogsaa at være fundet af andre, hvis Arbejder jeg benyttede paa et senere Trin; da jeg imidlertid havde fundet det ganske selvstændig, har jeg ikke villet undlade at omtale dette paa de forskjellige Steder, idet det jo har sin Interesse og Betydning for Erkjendelse af Sandheden, at flere uafhængig af hinanden have opdaget det samme; Spørgsmaalet om Prioriteten er kun af underordnet Betydning, og jeg overlader gjærne den første Plads til de andre, som ere komne mig i Forkjøbet med at bekjendtgjøre, hvad de havde fundet. Jeg vil endnu blot tilføje, at min Afhandling har ligget færdig siden Foraaret 1887; nogle Henvisninger til Brudstykkerne af den yngre Gortynske Lov, som er bekjendtgjort af Comparetti i Museo Ital. di antich. class. II, ere først indbragte ved den endelige Revision af Afhandlingen i Marts 1888, da jeg først lærte disse Stykker at kjende.

I.

(Ved de lodrette Streger betegnes Liniernes Afslutning i Indskriften; hver 5te Linies og hele Columnens Afslutning betegnes ved en dobbelt Streg. I [ ] tilføjes de Bogstaver, der antagelig have staaet paa Stenen, men nu ere tabte; Bogstaver, der indesluttes mellem <> ere tilføjede ved Conjectur; ( ) betegner, at det indesluttede læses paa Stenen, men vist skal udslettes; store Bogstaver antyde, hvor en Rettelse af et Bogstav er foretagen.)

Sect. I. Cap. I.

§ 1. *Ος κ'ελευθεροι ε δολοι μελλει αν|πιμολεν, προ δικας με αγεν.* Col. I. 1—

§ 2. *αι δ|ε κ'αγει, καταδικακσατο το ελευθερ|ο δεκα στατερανς, το δολο πεντ|ε, οτι αγει, και δικακσατο λαγασαι|| εν ταις τρισι αμεραις. [α]ι [δε] κα| με [λαγ]ασει, καταδικαδδετο το μεν| ελευθερο* I. 2—1

Afhandlingen falder i 3 Dele. Først har jeg givet en dansk Oversættelse af hele Indskriften, formet saaledes, at jeg bestræbte mig for klart at lægge for Dagen, hvordan jeg opfattede hvert enkelt Punkt. Dernæst har jeg i Rækkefølge behandlet en lang Række enkelte Steder i Loven og søgt at paavise, hvordan de bør læses og fortolkes; jeg har herved væsentligst holdt mig til og knyttet mine Bemærkninger til, hvad der var fremsat af Bücheler-Zitelmann og Brødrene Baunack, hvis Arbejder over Indskriften ubetinget indtage den første Plads af alt, hvad der hidtil er fremkommet. Realfortolkningen har været det væsentligste for mig, og derfor er jeg særlig kommen til at holde mig til Zitelmann, snart med Kritik imod ham, maaske oftere endnu saaledes, at jeg mere indgaaende har søgt at forsvare og begrunde de af ham vundne Resultater, hvor de vare blevne antastede af andre. Endelig har jeg behandlet Spørgsmaalet om Indskriftens Totalitet, om dens Gjenstand og System i Lovoptegnelsen, med særligt Hensyn til Schaubes Afhandling herom.

For Kortheds Skyld har jeg betegnet de forskjellige Udgaver med Begyndelsesbogstavet af Udgivernes Navne; altsaa: BZ = Bücheler-Zitelmann; Bk = Baunack; C = Comparetti; D = Dareste; F = Fabricius; L = Lewy.

I.

Novelle til den Gortynske Husstandsret.

1ste Afsnit. Om Husstanden i dens Forhold udadtil til andre Husstande.

1ste Kapitel: Stridigheder om en Persons Tilhøren til en Husstand.

§ 1. Den, som agter at føre Proces om en Person, der er fri I.
eller befinder sig som Slave hos en anden, maa ikke lægge Beslag paa ham eller føre ham bort fra den anden, før Rettens Afgjørelse falder.

§ 2. Hvis han desuagtet gjør dette, skal Dommeren kjende ham pligtig til at bøde 10 Staterer, naar den bortførte er en fri, og 5 Staterer, naar det er en Slave, fordi han gjør dette, og endvidere skal Dommeren paabyde ham at slippe den bortførte inden tre Dage. Og gjør han ikke

στατερα, το δολο [δα]ρκν|αν τ[ας] αμερας ϝεκαστας, πριν κα λα|γασει. το δε κρονο τον δι[κα]στ||αν ο[μ]νυντα κρινεν. αι δ' αννιοιτο| με αγεν, τον δικασταν ομ[ν]υντ|α κρ[ι]νεν, αι με αποπονιοι μαιτυς.|

§ 3. *αι δε κα μολει ο μεν ελευθ[ερ]ον| ο δ[ε δ]ολον, καρτονανς εμεν,|| [οτερο]ι κ' ελευθερον αποπονιον|τι.* l. 14—

§ 4. *αι δε κ' ανπι δολοι μολιοντι | πονιοντες ϝον ϝεκατερος εμ|εν, αι μεν κα μαιτυς αποπονει, κ|ατα τον μαιτυρα δικαδδεν · αι||δε κ' ε ανποτεροις αποπονιοντι | ε μεδατεροι, τον δικασταν ο|μνυντα κρινεν.* l. 17—

§ 5. *ε δε κα νικαθει ο | εκον, [τ]ομ μεν ελευθερον λαγ|ασαι ταν πε[ν]τ' αμεραν, τον δε δο||λ[ον] ες κερανς αποδομεν.* l. 23—

§ 6. *αι δε| κα με λαγασει ε με αποδοι, δικακ|σατο νικεν το μεν ελευθερο | πεντεκοντα στατερανς και σ|τατερα τας αμερας ϝεκαστ||ας, πριν κα λαγασει, το δε δολο| δεκα στατερανς και δαρκναν| τας αμερας ϝεκαστας, πριν κ' α|ποδοι ες κερανς. ε δε κα καταδι|κακσει ο δικαστας, ενιαυτοι π||ραδδεθθαι τα τριτρα ε μειον, | πλιον δε με. το δε κρονο τον δι|καστan ομνυντα κρινεν.* l. 26—

§ 7. *αι δε | κα ναευει ο δολος, ο κα νικαθε|ι, καλιον αντι μαιτυρον δυον δ||ρομεον ελευθερον αποδεικσατ|ο επι τοι ναοι, οπε κα ναευει, ε α|υτος ε αλος προ τουτο · αι δε | κα με καλει ε με δεικσει, κατισ||[τατ]ο τα ε[γραμ]ενα · αι δε κα μεδ'||αυτον αποδοι εν τοι ενιαυτοι,| τανς απλοονς τ[ι]μανς επικατ|αστασει.* l. 38—

dette, skal Dommeren kjende ham pligtig til at bøde, hvor det drejer sig om en fri, 1 Stater, og hvor det drejer sig om en Slave, 1 Drachme for hver Dag, der yderligere gaar hen, indtil han slipper ham; er der Tvivl om disse Dages Antal, skal Dommeren skjønne herom, idet han aflægger Ed. Men hvis han benægter at have foretaget Bortførelsen, skal Dommeren ligeledes under Edsaflæggelse udtale sit Skjøn herom, medmindre der da foreligger Vidneudsagn i Sagen.

§ 3. Hvis den ene Part paastaar, at den omstridte Person er fri, den anden, at han er Slave, skal den Parts Vidners Udsagn have mest Vægt, der udsige, at han er fri.

§ 4. Hvis Parterne derimod strides om en Slave, idet hver især paastaar, at denne er hans Ejendom, saa skal Dommeren, hvis der foreligger Vidneudsagn (fra den ene Side), dømme i Overensstemmelse hermed; men hvis der enten foreligger Vidneudsagn fra begge Sider eller ikke fra nogen af Siderne, skal Dommeren skjønne i Sagen under Edsaflæggelse.

§ 5. Hvis den, som har den omstridte Person i sit Værge, taber Sagen, skal han inden 5 Dage slippe den, der er kjendt fri, og overgive i Modpartens Hænder den, der er tilkjendt denne som Slave.

§ 6. Hvis han ikke gjør dette, skal Dommeren dømme ham til at erlægge i Bøde, for den frie 50 Staterer og 1 Stater for hver Dag, der yderligere gaar hen, indtil han slipper ham, for Slaven derimod 10 Staterer og 1 Drachme for hver Dag, indtil han overgiver ham i Modpartens Hænder. Men man (ɔ: den vindende) skal afkræve (den tabende Bødesummen) inden et Aar fra den Tid, da Dommeren har dømt ham, saa at Bødesummen allerhøjst naar det tredobbelte af den ham fradømte Slaves Værdi, men ikke mere; og er der Tvivl om Dagenes Antal, skal Dommeren skjønne herom under Edsaflæggelse.

§ 7. Hvis Slaven, med Hensyn til hvis Besiddelse han har tabt sin Sag, har Tilhold i et Tempel, skal han i Nærværelse af to fuldmyndige, fribaarne Vidner stævne sin Modpart hid og paavise ham Slaven ved det Tempel, hvor han har Tilhold, og dette skal han enten gjøre personlig eller en anden paa hans Vegne; men hvis han ikke foretager denne Stævning eller ikke kan paavise Slaven, skal han

§ 8. *αι δε κ' αποθανει μ|ολιομενας ταδ δι[κα]ς, ταν απ|λοον τιμαν* l. 48—
κατιστασει (scribd. *καταστασει*).

§ 9. *αι δ||ε κα κο[σμ]ιον αγει ε κοσμιοντο|ς αλλος, ε κ' αποσται,* l. 50—
μολεν, καὶ κ|α νικαθει, κατισταμεν α[π' α]ς|[αμερα]ς αγαγε τα
εγραμενα.

§ 10. *[το]ν [δ]ε νενικαμενο κα[ι τον κα]||ταχειμενον αγοντι απατον| εμεν.* l. 55—C
II, 2.

Cap. II.

Col. II

§ 1. *Αι κα τον ελευθερον ε | ταν ελευθεραν καρτει οιπει, εκα|τον* l. 2—1
στατερανς καταστασει . α|ι δε κ' απεταιρο, δεκα . αι δε κ' ο
δολο||ς τον ελευθερον ε ταν ελευθερα|ν, διπλει καταστασει . αι
δε κ' ελε|υθερος ϝοικεα ε ϝοικεαν, πεντε | δα[ρ]κνανς . αι δε κα
ϝ[ο]ικευς ϝοικεα | ε ϝοικεαν, π[εν]τε στατερανς.|| ενδοθιδιαν δολαν
αι καρτει δαμ|ασαιτο, δυο στατερανς κατασ|τασει · αι δε κα
δεδαμν[α]μεναν πε|δ' αμεραν, [ο]δελον, αι δε κ' εν νυτ|τι, δυ'
οδελονς . ορκιοτεραν δ' ε||μεν ταν δολαν.

§ 2. *αι κα ταν ε|λευθεραν επιπερεται οιπεν ακε|υοντος καδεστα, δεκα* l. 16—
στατε|ρανς καταστασει, αι αποπονιο|ι μαιτυς.

§ 3. *αι κα ταν ελευθεραν|| μοιχιον αιλεθει εν πατρος ε εν α|δελπιο ε* l. 20—
εν το ανδρος, εκατον | στατερανς καταστασει . αι δε κ'ε|ν αλο,
πεντεκοντα . αι δε κα ταν | το απεταιρο, δεκα . αι δε κ'ο δολος

erlægge de foreskrevne Bøder. Og hvis han heller ikke skaffer Modparten selve Slaven i Hænde inden Aarets Udløb, skal han yderligere erlægge saavel Bødesummens Beløb som Slavens Værdi én Gang til.

§ 8. Hvis den omstridte Slave dør, medens Processen om ham staar paa, skal han (, naar han taber Sagen), betale hans Værdis Beløb én Gang.

§ 9. Hvis det er en Kosmos eller en anden en Kosmos tilhørende Person, der foretager Bortførelsen, skal han, naar han har nedlagt sit Embede, føre Proces om den bortførte, og hvis han taber denne, skal han erlægge de foreskrevne Bøder, beregnede fra den Dag af, da han foretog Bortførelsen.

§ 10. Den som bortfører en Slave fra den, der har tabt Processen om ham, eller en pantsat Slave, skal dette ikke komme til Skade. II.

2det Kapitel: Om Husstandens Krænkelse ved Voldtægt eller Hor fra en Persons Side, som tilhører en fremmed Husstand.

§ 1. Hvis nogen (fri Mand) øver Voldtægt mod en Borgers Søn eller Datter, skal han bøde 100 Staterer; øver han det mod en fri Ikke-Borgers, skal han bøde 10; øver en Slave eller Livegen det mod en Frimands (Borgers eller Ikke-Borgers), skal han bøde det dobbelte af disse Beløb; øver en Frimand det mod en Livegens Søn eller Datter, skal han bøde 5 Drachmer; øver en Livegen det mod en Livegens Søn eller Datter, skal han bøde 5 Staterer. Hvis nogen tager en kjøbt Husslavinde, som endnu er Mø, med Vold, skal han bøde 2 Staterer; er hun ikke Mø, skal han, hvis han gjør det ved Dagen, bøde 1 Obol, hvis derimod ved Nattetid, 2 Oboler; og Slavinden skal være nærmest til at aflægge Ed i Sagen.

§ 2. Hvis en stræber efter at opnaa Samleje med en fri Kvinde, idet . . . ., skal han bøde 10 Staterer, hvis et Vidne bevidner det.

§ 3. Hvis en gribes i Hor med en Borgers Hustru i hendes Faders eller Broders eller Mands Hus, skal han bøde 100 Staterer, men hvis det sker i en andens Hus, 50; hvis han gribes i Hor med en fri Ikke-Borgers Hustru, 10 Sta-

[τα]||ν ελευθεραν, διπλει καταστασε|ι . αι δε κα δολος δολο, πεν|τε.

§ 4. *προϝειπατο δε αντι μαιτ|υρον τριον τοις καδεσται|ς το εναιλεθεντος* l. 28-
αλλυεθ||θαι εν ταις πεντ' αμεραις,| το δε δολο τοι πασται αντι| μαιτυρον δυον . αι δε κα μ|ε αλλυσεται, επι τοις ελον|σι εμεν κρεθθαι, οπαι κα λε||ιοντι.

§ 5. *αι δε κα πονει δολο|σαθθαι, ομοσαι τον ελο|ντα το πεντεκονταστα-* l. 36-
τε|ρο και πλιονος πεντον αυ|τον ϝιν αυτοι ϝεκαστον επ||αριομενον, το δ' απεταιρο | τριτον αυτον, το δε ϝοικε|ος τον πασταν ατερον αυτ|ον, μοικιοντ' ελεν, δολοσαθ|θαι δε με.

Cap. III.

§ 1. *Αι κ'ανερ [κα]ι [γυ]||να διακρ[ι]νον[τ]αι, τα ϝα α|υτας εκεν, ατι* Col. l. 45-
εκονσ' ιε π|αρ τον ανδρα, και το καρπο τ|αν (ν)εμιναν, αι κ'ει ες τον ϝυ|ν αυτας κρεματον, κὀτι || [κ']ενυπανει ταν [εμινα]ν, ατι κ'ει, και πεντε σταχεραν̣ς, αι κ'ο α|νερ αιτιος ει τας [κ]ε[ρ]ευσι|ος.

§ 2. *α[ι] δε πονιοι ο [αν]ερ [με αι]|[τιος εμ]εν, τον δικασταν || ομνυντα* 55—III
κρινεν.

§ 3. *αι δε τι αλλ|ο περοι το ανδρος, πεντε στ|ατερανς καταστασει,* l. 1
κὀτι| κα περει αυτον κὀτι κα παρ|ελει αποδοτο αυτον.

§ 4. *ον δε κ'||εκσαννεσεται, δικακσαι τ|αν γυναικ' απομοσαι ταν αρ|* l. 5
τεμιν παρ αμυκλαιον (παρ) ταν| τοκσιαν.

terer. Hvis en Slave gribes i Hor med en Frimands Hustru, skal han betale det dobbelte af disse Beløb; hvis det er med en Slaves Hustru, bøde han 5 Staterer.

§ 4. Man skal i 3 Vidners Nærværelse tilsige den i Hor grebnes Frænder, at de skal udløse ham inden 5 Dage; er han en Slave, skal man tilsige hans Ejer det i 2 Vidners Nærværelse. Og hvis han ikke faar sig udløst, skal de, som har grebet ham, have fri Raadighed til at gjøre med ham, som de vil.

§ 5. Hvis han paastaar, at den anden har lokket ham i en Fælde, skal denne anden, som paastaar at have grebet ham i Hor, i Forening med Mededsmænd aflægge Ed paa, at han virkelig har grebet ham i Hor og ikke lokket ham i en Fælde; han skal sværge selv femte, hvor Bøden er 50 Staterer eller derover, saaledes at hver især nedbeder alt ondt over sig (, hvis de sværger falsk); hvis Kvinden er en Ikke-Borgers Hustru, skal han sværge selv tredje, og hvis det er en Slaves Hustru, skal denne Slaves Ejer sværge selv anden paa lignende Maade.

3dje Kapitel: Om Ægteskabs Opløsning ved Hustruens Bortsendelse eller ved Mandens eller den barnløse Hustrus Død, og om Formuesforholdets Ordning herved mellem Mandens Husstand og Hustruens oprindelige Husstand.

§ 1. Hvis Mand og Hustru skilles, da skal hun have sin egen Ejendom, alt hvad hun havde, da hun gik ind til Manden, fremdeles Halvdelen af Formuesudbyttet, hvis der findes noget saadant Udbytte af hendes egen Ejendom, fremdeles Halvdelen af hvad hun ved personligt Arbejde har bragt til Huse, hvad det saa end monne være, og endelig 5 Staterer, alt under den Forudsætning, at det er Manden, som er Skyld i Skilsmissen.

§ 2. Men hvis Manden benægter at være Skyld deri, skal Dommeren skjønne herom under Edsaflæggelse. III.

§ 3. Hvis hun bortfører noget andet, som tilhører Manden, skal hun bøde 5 Staterer og tilbagegive selve det, som hun fører bort og som hun tager fra ham.

§ 4. Er der Ting, med Hensyn til hvilke hun benægter at have gjort dette, skal Dommeren paabyde hende at af-

§ 5. ο τι δε τις κ'απομο|σανσαι παρελει, πεντε στατ||ερανς καταστασει l. 9—12.
και το κρ|εος αυτον.

§ 6. αι δε κ'αλλοτρι|ος συνε<σ>σαδδει, δεκα στ[ατ]ε|ρανς καταστασει. l. 12—16.
το δε κρε|ιος διπλει, ο τι κ'ο δικαστας || ομοσει συνεσσακσαι. |

§ 7. Αι ανερ αποθανοι τεκνα κατ|αλιπον, αι κα λει α γυνα, τα ϝα| l. 17—24.
αυτας εκονσαν οπυιεθθα|ι, κἀτι κ' ο ανεδ δοι κατα τα εγ||ραμμενα
αντι μαιτυρον τρ|ιον δρομεον ελευθερον. αι| δε τι τον τεκνον περοι,
ενδι|κον εμεν.

§ 8. αι δε κα ατεκνον| καταλιπει, τα τε ϝα αυτας εκε||ν, κὀτ[ι] κ' l. 24—31.
ε[νυ]πανε[ι τα]ν εμ[ι]ν|αν, κα[ι τ]ο καρπ[ο] το ενδ[ο]θεν π|εδα
τον επιβαλλοντ[ον] μοιρα|ν λακε[ν], κἀι τι κ' ο ανεδ δοι, αι
εγ|ραττι. αι δε τι αλλο περοι, εν||δικον εμεν.

§ 9. αι δε γυνα ατεκ|νος αποθανοι, τα τε ϝα | αυτας τοις επιβαλλονσι l. 31—37.
απ|οδομεν, κὀτι ενυπανε ταν ε|μιναν, και το καρπο, αι κ'ει ες ||
τον ϝον αυτας, ταν εμινα|ν.

§ 10. κομιστρα αι κα λει δομεν | ανερ ε γυνα, ε ϝεμα ε δυοδεκ|α l. 37—40.
στατερανς ε δυοδεκα στατ|ερον κρεος, πλιον δε με.

§ 11. αι κ||α ϝοικεος ϝοικεα κριθει δοο | ε αποθανοντος, τα ϝα αυτα|ς l. 40—44.
εκεν. αλλο δ'αι τι περοι, ενδ|ικον εμεν.

lægge Renselsesed ved den buebærende Artemis's Billede, som staar ved Amyklaion.

§ 5. Hvis nogen, naar hun har aflagt denne Renselsesed, fratager hende noget, skal han bøde 5 Staterer og tilbagegive selve Gjenstanden.

§ 6. Hvis en Tredjemand hjælper hende med at skaffe noget bort (fra Mandens Hus), skal han bøde 10 Staterer og det dobbelte af den Tings Værdi, som Dommeren efter Edsaflæggelse skjønner at han har hjulpet hende med at skaffe bort.

§ 7. Hvis en Mand dør og efterlader sig Børn, maa Hustruen, om hun vil det, indgaa nyt Ægteskab, og hun skal da have sin egen Ejendom og desuden det, Manden maatte have givet hende efter Lovens Forskrifter herom i tre fuldmyndige, fribaarne Vidners Nærværelse. Men hvis hun fører noget bort, som tilhører Børnene, skal der rejses Retsforfølgning mod hende.

§ 8. Hvis Manden derimod efterlader hende barnløs, skal hun baade have sin egen Ejendom og Halvdelen af alt, hvad hun har bragt til Huse ved personligt Arbejde, og endvidere skal hun sammen med Mandens arveberettigede erholde en Andel af alt det i Huset tilstedeværende Formuesudbytte, og desuden (have), hvad Manden har givet hende efter Lovens Forskrifter. Men fører hun noget andet bort, skal der rejses Retsforfølgning mod hende.

§ 9. Hvis en Hustru dør barnløs, skal (Manden) udlevere til hendes arveberettigede baade hendes egen Ejendom og Halvdelen af alt, hvad hun har bragt til Huse ved personligt Arbejde, og Halvdelen af Formuesudbyttet, hvis der findes noget saadant stammende fra hendes egen Ejendom.

§ 10. Hvis Mand eller Hustru (, naar en af dem dør,) vil give (den overlevende) Gave for ydet Pleje, maa man give enten et Klædningsstykke eller 12 Staterer eller en Gjenstand af 12 Staterers Værdi, men ikke mere.

§ 11. Hvis en Livegens Hustru skilles fra ham, enten ved hans Død eller medens han endnu lever, skal hun have sin egen Ejendom. Men hvis hun fører noget andet bort, skal der rejses Retsforfølgning mod hende.

Cap. IV.

§ 1. *Αι τεκοι γυνα κ|ε[ϱ]ε[υο]νσα, επελευσαι τοι α||νδϱι επι στεγαν αντι μαιτ|υϱον τϱιον. αι δε με δεκσαι|το, επι ται ματϱι εμεν το τεκ|νον ε τϱαπεν ε αποθεμεν . οϱκ|ιοτεϱοδ δ' εμεν τος καδεστ||ανς και τος μαιτυϱανς, αι | επελευσαν.* 1. 44—

§ 2. *αι δε ϝοικεα τε|κοι κεϱευονσα, επελευσαι | τοι πασται το ανδϱος, ος ο|πυιε, αντι μαιτυϱον [δυ]ον . || αι δε κα με δεκσεται, επι τοι| πασται εμεν το τεκνον τοι τ|ας ϝοικεας. αι δε τοι αυτοι αν|τιν οπυιοιτο πϱο το ενιαυτ|ο, το παιδιον επι τοι πασται || εμεν τοι το ϝοικεος. κὀϱκιο|τεϱον εμεν τον επελευσαν|τα και τος μαιτυϱανς.* 1. 52—C IV, 8.

§ 3. *γ|υνα κεϱευονσ' αι αποβαλοι | παιδιον πϱιν επελευσαι κα[τ]||α τα εγϱαμμενα, ελευθεϱο μ|εν καταστασει πεντεκοντα | στατεϱανς, δολο πεντε και ϝ|ικατι, αι κα νικαθει. οι δε κα μ|ε[τ]ι[ς] ει στεγα, οπυι επελευσε||ι, ε αυτον με οϱει(αι), αι αποθ|ειε το παιδιον, απατον εμεν.|* 1. 8—1

§ 4. *αι κυσαιτο και τεκοι ϝοικ|εα με οπυιομενα, επι τοι τ[ο]| πατϱος πασται εμεν το τ||εκνον. αι δ' ο πατεϱ με δοοι, ε|πι τοις τον αδελπιον πασ|ταις εμεν.* 1. 18—

4de Kapitel: Om Børn, der fødes af fraskilte eller ugifte Kvinder, med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvem der skal have Raadighed over dem, eller til hvilken af de to Husstande de skal høre.

§ 1. Hvis en (fribaaren) Kvinde, der er fraskilt, føder Barn, skal man bringe det til hendes Mand hen til hans Hus i Nærværelse af 3 Vidner; og hvis han ikke vil modtage det, skal det staa til Moderen, enten hun nu vil opfostre eller udsætte Barnet; og hendes Frænder og Vidnerne skal være nærmest til at aflægge Ed (til Afgjørelse af det Spørgsmaal), om de har bragt Barnet hid (til Manden).

§ 2. Hvis en livegen Kvinde, der er fraskilt, føder Barn, skal man bringe det til den Mands Ejer, som havde hende til Hustru, i Nærværelse af 2 Vidner; og hvis han ikke vil IV.
modtage det, skal Kvindens Ejer have Raadighed over Barnet. Men hvis hun atter skulde indtræde i Ægteskab med den samme Mand inden Aarets Udløb, skal denne Mands Ejer have Raadighed over Barnet. Og han, som har bragt Barnet hid, samt hans Vidner skal være nærmest til at aflægge Ed.

§ 3. Hvis en fraskilt Kvinde udsætter sit Barn uden først at bringe det hen til den, som Loven byder, saa skal hun, hvis det er et fribaarent Barn, bøde 50 Staterer, hvis det er et livegent, 25, hvis hun bliver kjendt skyldig heri af Retten. Men hvis Manden ikke har noget Hus, hvorhen hun vil kunne bringe Barnet, og hun saa ikke kan faa ham for Øje, saa skal det ikke komme hende til Skade, om hun udsætter Barnet.

§ 4. Hvis en livegen Kvinde, som ikke er gift, undfanger og føder, skal hendes Faders Ejer have Raadighed over Barnet; men hvis hendes Fader ikke lever, skal hendes Brødres Ejere raade over det.

Sect. II. Cap. I.

§ 1. *Τον πατερα τον | τεκνον και τον κρεματον κ|αρτερον εμεν ταδ δαισιος, || και ταν ματερα τον ϝον αυ|τας κρεματον.* Col. IV, l. 23—27.

§ 2. *ας κα δοοντι,| με επανανκον εμεν δατε|θθαι. αι δε τις αταθειε, αποδ|αττατθθαι τοι αταμενοι, α||ι εγρατται.* l. 27—31.

§ 3. *ε δε κ' αποθανει τις, | <σ>τεγανς μεν τανς εν πολι, κα|τι κ' εν ταις <σ>τεγαις ενει, αι|ς κα με ϝοικευς ενϝοικει ε|πι χοραι ϝοικιον, και τα προβατα κα||ι καρταιποδα, α κα με ϝοικεος ει,| επι τοις υιασι εμεν, τα δ' αλ|λα κρεματα παντα δατεθθα|ι καλος, και λανκανεν τος μ|εν υιυνς, οποττοι κ' ιοντι, δυ||ο μοιρανς ϝεκαστον, ταδ δ|ε θυγατερανς, οποτται κ' ιον|τι, μιαν μοιραν ϝεκαστα[ν].|* l. 31—44.

§ 4. *[δ]ατε[θθ]αι (?) δε και τα ματρ[ο]ια, ε| κ' αποθα[νε]ι, αιπε[ρ] τα [πατροια] || ε[γρατт]αι.* l. 44—46.

§ 5. *αι δε κρεματα με ει|ε, στεγα δε, λακεν ταθ θ[υγ]ατε|ρας, αι εγρατται.* l. 46—48.

§ 6. *αι δε κα λε|ι ο πατερ δοος ιον δομεν τα|ι οπυιομεναι, δοτο κατα τ|α εγαμμενα, πλιονα δε με.|* l. 48—51.

§ 7. *οτειαι δε προθθ' εδοκε ε επεσ|πενσε, ταυτ' εκεν, αλλα δε με ||απολαν[καν]εν.* l. 52—Col. V, 1.

§ 8. *γυνα ο[τ]εια κ|ρεματα με εκει ε [πα]τροδ δο|ντος ε [αδ]ελπιο ε επισπεν|σαντος ε απολα[κ]ονσα, α|ι οκ'* (fort. *αποκ'*) *ο αιθ[α]λευς <σ>ταρτος εκοσ||μιον, οι συν κυ[λ]λοι, ταυτ|ας μεν α[π]ολανκανεν, ταιδ δε προθθα με ε[ν]δικον εμ|εν.* l. 1—9.

2det Afsnit. Om Husstanden i dens indre Forhold og visse dermed i nøje Forbindelse staaende Punkter. (Det formuesretlige Forhold mellem Medlemmer af samme Husstand; dernæst Formuens Overgang til beslægtede ved en Husstands Opløsning.)

1ste Kapitel: Om Børns Andel i Forældrenes Formue.

§ 1. Faderen til Børnene skal ogsaa have Raadighed over Formuens Deling, og Moderen ligeledes over (Delingen af) hendes egen Ejendom.

§ 2. Saa længe de lever, skal de ikke være nødte til at foretage nogen Deling; dog, hvis en (Søn) rammes af en Pengebøde, skal man (ɔ: Arveladeren) afsondre en Del (hans Arvelod) til ham i Overensstemmelse med denne Lovs Regler.

§ 3. Men naar en (Fader) dør, skal Husene i Byen og fremdeles alt, hvad der findes i de Huse, i hvilke ikke en paa Landet boende Livegen bor, og fremdeles Smaakvæget og Storkvæget, medmindre det tilhører en Livegen, tilfalde Sønnerne; men al den øvrige Ejendom skal man dele smukt mellem sig, og Sønnerne, saa mange som der er, skal erholde hver især en dobbelt Lod, men Døtrene, saa mange som der er, hver især en enkelt Lod.

§ 4. Ogsaa Moderens Ejendom, naar hun dør, skal man dele efter Reglerne om Faderens Ejendom.

§ 5. Findes der ikke andre Ejendele end et Hus, skal Døtrene have Lod efter denne Lovs Regler.

§ 6. Hvis en Fader, medens han lever, vil bestemme Medgift for sin Datter, der indgaar Ægteskab, skal han give i Overensstemmelse med denne Lovs Regler, men ikke mere.

§ 7. Men hvis han tidligere, før denne Lov udkom, har givet eller tilsagt nogen Datter noget, skal hun have dette, men maa ikke faa andet ved Arvedelingen. V.

§ 8. For saa vidt nogen gift Kvinde ikke har Ejendom enten efter Gave eller Tilsagn fra Fader eller Broder eller ved at have faaet Arv, saa skal disse Kvinder (, som befinder sig i denne Stilling) fra og efter det Aar, da Aithaleusskaren beklædte Kosmosembedet gjennem Kyllos og hans Embedsbrødre, tage Arv; men for dem, der er (i denne

. . . .
κ . . . . ιοι . . . . τουτον τεκνα . . .
κρεματα.

αι δε κα | μετις ει τουτον, αδευπιαι δ|ε το απ
ταυτ|αν τεκνα ε ες τον τεκνον τε||κνα, τουτος εκεν

αι δε κα μετις ει τουτον, | οις κ' επιβαλλει, οπο
ματ[τα] τουτος αναιλεθθα|ι.

αι δε με ειεν επιβαλλοντε||ς, τας ϝοικιας [ο]ιτινες κ'|ι
τουτονς ε|κεν τα κρεματα.

Cap. III.

Αι δε κ'οι| επιβαλλοντες οι μεν λει|οντι δατεθθαι τ
οι δε με, δικακσαι τον δι|κασταν επι τοιλ λειονσι
εμεν τα κρεματα π|αντα, πριν κα δαττονται. | αι δε κα
το δ||ικαστα καρτει ενσειει ε α|γει ε περει, δεκ
καταστασει και το κρει|ος διπλει.

ατον δε και καρ|πο . . .

Stilling) fra et tidligere Tidspunkt af, skal der ikke være Adgang til at rejse Retskrav (paa Arv).

2det Kapitel: Om fjærnere staaende Personers Arveret.

§ 1. Naar en Mand eller en Hustru dør, saa skal, hvis der er Børn eller Børnebørn eller Børnebørns Børn, disse have Ejendommen.

§ 2. Men hvis ingen findes af disse, men derimod Brødre af den afdøde og Børn af Brødre eller Børn af Brødres Børn, skal disse have Ejendommen.

§ 3. Men hvis ingen findes af disse, men derimod Søstre af den afdøde og Børn af disse eller Børn af disse Børn, skal disse have Ejendommen.

§ 4. Men hvis ingen findes af disse, skal de ellers arveberettigede, hvorfra deres Ret saa end skriver sig (?), modtage Ejendommen.

§ 5. Men findes der slet ingen arveberettigede, saa skal de, som udgjør Husets Klaros, have Ejendommen.

3dje Kapitel: Regler for Arvedelingsmaaden.

§ 1. Hvis af dem, som er berettigede til Arv, nogle vil foretage Deling af Ejendommen, men andre ikke, skal Dommeren i Retten paabyde, at Ejendommen skal staa under deres Raadighed, der vil foretage Deling, indtil man foretager denne. Og hvis nogen, efter at Dommeren har udstedt dette Paabud, med Vold trænger sig ind eller bortfører eller bortslæber noget, skal han bøde 10 Staterer og det dobbelte af den bortrøvede Gjenstands Værdi.

§ 2. Hvis de arveberettigede ikke i Mindelighed vil foretage en Deling i Lodder af den levende Besætning og Afgrøden og Klæder og Smykker og Bohave, skal Dommeren, idet han aflægger Ed, skjønne over disse Tings Deling, saaledes at han tager Hensyn til de af Parterne nedlagte Paastande.

§ 3. Hvis de, naar de deler Ejendommen, ikke kan blive enige med hinanden om Delingen, skal de stille Ejendommen til Salg, og efter at have solgt den til den højstbydende

§ 4. δατιομε|νοιδ δε χρεματα μαιτυρα|νς παρεμεν δρομεανς ελε|υθερους τριυνς ε πλιανς. || 51-

§ 5. θυγατρι ε διδοι, κατα τα αυτ|α. Col. 1—

Cap. IV.

§ 1 Ας κ'ο πατεδ δοει, τον το π|ατρος κρεματον παρ υιεος | με ονεθθαι μεδε καταθιθ|εθθαι. ατι δε κ' αυτος πασετ||αι ε απολακει, αποδιδοθθο, | αι κα λει. μεδε τον πατερα τα το|ν τεκνον, ατι κ' αυτοι πασον|ται ε απολακοντι, μεδε τα τ|ας γυναικος τον ανδρα απο||δοθαι μεδ' επισπενσαι, μεδ' | υιυν τα τας ματρος. 1— 2—1

§ 2. αι δ|ε τις πριαιτο ε καταθειτο ε ε|πισπενσαιτο, αλλαι δ' εγρατ|[τα]ι, αι ταδε τα γραμματα εγ||ρα[τται, τα μεν]|κρεματα επι ται ματρι εμ|εν κέπι ται γυναικι, ο δ'απο|δομενος ε καταθενς ε επι|σπενσανς τοι πριαμενοι || ε καταθεμενοι ε επισπεν|σαμενοι διπλει κατασта|σει, κάι τι κ' αλλ' ατας ει, το απ|λοον. τον δε προθθα με εν|δικον εμεν. l. 19—

§ 3. αι δε κ'ο αντιμ||ολος απομολει αμπι το κρ|εος, οι κ' αμπιμολιοντι, μ|ε εμεν τας ματρος ε τα|ς γυναικος, <...>, μολεν, οπε κ' επ|ιβαλλει, παρ τοι δικασται,||ε ϝεκαστο εγρατται. l. 25—31

§ 4. αι δε κ' α|ποθανει ματερ τεκνα καταλιπο|νσα, τον πατερα l 31—

skal de ved Deling erholde hver især den dem tilkommende Andel af de indkomne Summer.

§ 4. Naar de foretager Delingen af Ejendommen, skal mindst tre fuldmyndige, frie Mænd være tilstede hos dem som Vidner.

§ 5. Saaledes ogsaa, naar en bestemmer sin Datter en Medgift. VI.

4de Kapitel: Forbud mod Husstandsmedlemmers Indgriben i hinandens Formuesrettigheder og Regler for derved foranledigede Processer.

§ 1. Saa længe Faderen lever, maa ingen modtage noget af Faderens Ejendom ved Kjøb eller Pantsættelse fra Sønnens Side; men hvad Sønnen selv har erhvervet sig eller arvet, maa han sælge, om han har Lyst. Heller ikke maa Faderen bortsælge eller bortlove Børnenes Ejendom, hvad de selv har erhvervet sig eller arvet, heller ikke Manden Hustruens Ejendom, ej heller Sønnen Moderens.

§ 2. Hvis da nogen skulde kjøbe eller tage som Pant eller lade sig love noget imod nærværende Lovs Bestemmelser, saa skal (for Fremtiden), som denne Lov byder, Ejendommen staa under Moderens og under Hustruens Raadighed, og den, som har solgt eller pantsat eller lovet, skal til den, der har kjøbt eller faaet som Pant eller modtaget Løfte, betale det dobbelte af Gjenstandens Værdi og desuden, hvis der ellers er tilføjet ham noget andet Tab, dettes Beløb én Gang. Men med Hensyn til Handlinger af denne Art, som ere foretagne i Tiden før nærværende Lov, skal ingen Retsforfølgning kunne rejses.

§ 3. Men hvis Modparten for Retten fremfører den Paastand om den Gjenstand, hvorom de fører Proces, at den ikke tilhører Moderen eller Hustruen, <saa skal Dommeren skjønne herom under Edsaflæggelse; og hvis hin faar kjendt for Ret, at Gjenstanden ikke tilhører Moderen eller Hustruen>, skal man derefter føre Proces om den paa den Maade, som det sig hør og bør, for den Dommer, for hvem Loven byder at gjøre det angaaende hver enkelt Gjenstand.

§ 4. Naar en Moder dør og efterlader sig Børn, skal Faderen raade over Moderens Ejendom, men han maa ikke sælge

καρτερον εμεν | τον ματροιον, αποδοθαι δε με| μεδε καταθεμεν, κα με τα τεκ||να επαινεσει δρομεες ιοντε[ς].|

§ 5. [α]ι δε τις αλλαι πριαιτο ε κατα|θειτο, τα μεν χρεματα επι το τεκνοις εμεν, τοι δε πριαμ|ενοι ε καταθεμενοι τον αποδ||ομενον τον καταθεντα ταν| διπλειαν καταστασαι τας τ|ιμας, κἀι τι κ' αλ ατας ει, το α|πλοον.

§ 6. αι δε κ' αλλαν οπυιει, τα τ|εκνα [το]ν [μ]ατροιον καρτερον||Σ εμεν.

Sect. III.

a) *Αι κ' εδ δυ[σμενιανς] πε|ρα[θεντ' ε] εκς αλλοπολιας υπ' αν|ανκας εχομενοΝ κελο[μ]ενο τι|ς λυσεται, επι τοι αλλυσαμεν|οι εμεν, πριν κ' αποδοι τ[ο] επιβα||λλον. αι δε κα με ομολογιοντ|ι αμπι ταν πλεθυν ε με [κ]ελομε|[ν]ο αυτο [λ]υσαθθαι, τον δικασ|ταν ομνυντα κρινεν πορτι τα| [μ]ολιομε[να].* l. 45—

b) ?? κειθερο ? ον ? | ?? || επι ταν ελευθεραν ελθον οπυιει, | ελευθερ' εμεν τα τεκνα . αι δε κ'| α ελευθερα επι τον δολον, δολ' εμ|εν τα τεκνα . αι δε κ' ες τας αυτ|ας ματρος ελευθερα και δολα || τεκνα γενεται, ε κ' αποθανει α | ματερ, αι κ' ει χρεματα, τονς ελε|υθερονς εκεν. αι δ' ελευθεροι| με εκσειεν, τονς(ς) επιβαλλον| τανς αναιλεθαι. l. 55—Col. VII, 10.

c) *Α[ι] κ' εκς αγ||ορας πρ[ι]αμενος δολον με π|εραιοσει ταν ϝεκσεκοντ' αμ|εραν, αι τινα κα προθ' αδικε|κει ε υστερον, τοι πεπαμεν|οι ενδικον εμεν.* l. 10—15.

eller pantsætte noget deraf, medmindre Børnene (ɔ: Sønnerne), naar de er fuldmyndige, giver deres Samtykke dertil.

§ 5. Hvis en da imod denne Lovs Forskrifter skulde kjøbe eller lade sig pantsætte noget (af Faderen), skal Børnene have Raadighed over Ejendommen, og han, som har solgt eller pantsat, skal til den, som har kjøbt eller faaet som Pant, bøde det dobbelte af Gjenstandens Værdi og erstatte ham det Tab, der ellers maatte være forvoldt ham, med dets Beløb én Gang.

§ 6. Hvis (Faderen) tager en anden Hustru, skal Børnene have Raadighed over deres Moders Ejendom.

3dje Afsnit: Om visse uregelmæssige Forhold, der kan begrunde en Persons Henhøren til den ene eller den anden Husstand. Arveregler i et saadant Tilfælde.

a) Hvis en er solgt som Slave til Fjendeland eller fastholdes under Tvang af en anden Stat og nogen da udløser ham paa hans Opfordring, skal han være under dens Raadighed, som har udløst ham, indtil han har betalt ham, hvad han bør. Men hvis de ikke kan blive enige angaaende Summen eller ikke om, at han har foretaget Løskjøbelsen efter hans egen Opfordring, skal Dommeren under Edsaflæggelse afgive sit Skjøn i Henhold til Parternes Paastande.

b) (Hvis nogen har en Tjener og) denne gaar ind til en fri VII.
Kvinde og faar hende til Hustru, skal Børnene være frie; men hvis det er den frie Kvinde, som gaar ind til Tjeneren, skal Børnene være livegne (Slaver) (og tilhøre Tjenerens Herre). Og hvis der af den samme Moder fødes baade frie og livegne Børn (Slavebørn), saa skal, naar Moderen dør, de frie Børn have Ejendommen, hvis saadan findes; men hvis der ikke findes frie Børn af hende, skal hendes andre arveberettigede overtage hendes Ejendom.

c) Hvis nogen, som har kjøbt en Slave paa Torvet, ikke lader Kjøbet gaa tilbage inden 60 Dage, skal der rejses Retskrav imod (ham som) Ejer for de Forseelser, Slaven maatte have begaaet mod nogen saavel før som efter Kjøbet.

Sect. IV. Cap. I.

§ 1. *Ταμ πα||[τ]ροι[ο]κο[ν] οπυιεθαι αδελπι|οι το πατρος τον ιοντον τοι| πρειγ[ι]στοι . αι δε κα πλιες πατ|ροιοκοι ιοντι κἀδελπι[ο]ι το πα|τρος, [τ]οι επιπρειγιστοι οπυι||εθαι.* l. 15—21.

§ 2. *αι δε κα με ιοντι αδελπιο|ι το πατρος, υιεεδ δε εκς αδελ|πιον, οπυιεθαι ιοι τοι [ε]ς το π|ρειγιστο · αι δε κα πλιες ιοντ|ι πατροιοκοι κ'υιεες εκς αδε||λπιον, αλλοι οπυιεθαι τοι επ|ι τοι ες [τ]ο πρει[γι]στο.* l. 21—27.

§ 3. *μιαν δ'|εκεν πατροι[ο]κον τον επιβαλ|λοντα, πλιαδ δε [μ]ε.* l. 27—29.

§ 4. *αδ δε κ' αν|ορος ει ο επι[β]αλλον οπυιεν ε|| α πατροιοκος, [σ]τεγαν μεν, αι|| κ' ει, εκεν ταν πατροιοκον, ταδ| δ' επικαρπιας παντος ταν εμ|ιναν απολανκανεν τον επιβ|αλλοντα οπυιεν.* l. 29—35

§ 5. *αι δε κ' απο||δρομος ιον ο επιβαλλον οπυ|ιεν εβιον εβιονσαν με λει οπ|υιεν, επι ται πατροιοκοι εμε|ν τα κρεματα παντα και τον κ|αρπον, πρειν κ' οπυιει.* l. 35—40.

§ 6. *αι δε κα || δρομευς ιον ο επιβαλλον ε|βιονσαν λειονσαν οπυιε|θαι με λει οπυιεν, μολεν τος| καδεστανς τος τας πατροι|οκο, ο δε δικα[σ]τ[ας] δι[καδδε]||το οπυιεν εν τοις δ[υ]οις με|νσι. αι δε κα με οπυιει, αι εγρα|ται, τα κρεματα παντ' εκονσα|ν, αι κ' ει αλλος, τοι επιβαλλοντ|ι, αι δ' επιβαλλον με ειε, τας||πυλας τον αιτιοντον οτιμ|ι κα λει, οπυιεθαι.* l. 40—52.

§ 7. *αι δε κα το|ι επιβαλλοντι εβιονσα με λε|ι οπυιεθαι, ε ανορος ει ο επιβ|αλλον, [απ]ογν[οι δε μεν]εν || α πατροιοκος, στεγαμ μεν,|* l. 52—Col. VIII, 8.

4de Afsnit: Om Arvedøtre og Husstandens Opretholdelse gjennem dem.

1ste Kapitel: Om Ægteskab med Arvedøtre.

§ 1. En Arvedatter skal ægte en Farbroder, den ældste af dem, der er. Er der flere Arvedøtre og flere Farbrødre, skal hine ægte disse efter Alderen.

§ 2. Hvis der ikke er Farbrødre, men Sønner af Farbrødre, skal Arvedatteren ægte den først berettigede af dem, nemlig Sønnen af den ældste Farbroder; er der flere Arvedøtre og flere Sønner af Farbrødre, skal den ældste Arvedatter ægte Sønnen af den ældste Farbroder, den næste Arvedatter den næstfølgende Farbrodersøn og saa fremdeles.

§ 3. Den ægteskabsberettigede maa kun faa én Arvedatter til Ægte, men ikke flere (efter hinanden).

§ 4. Saa længe den ægteskabsberettigede er umoden til at indgaa Ægteskab eller Arvedatteren er umoden (uanset om han er det eller ej), skal Arvedatteren have Huset, hvis et saadant findes, men den ægteskabsberettigede skal erholde Halvdelen af Udbyttet af hendes samtlige Formue.

§ 5. Hvis den ægteskabsberettigede, naar han er i Alderen mellem 16 og 18 Aar, uagtet saavel han som hun er moden til Ægteskab, ikke vil ægte hende, skal Arvedatteren raade over hele Formuen og dens Udbytte, indtil han ægter hende.

§ 6. Hvis den ægteskabsberettigede, naar han er fuldmyndig (over 18 Aar), ikke vil ægte Arvedatteren, skjønt hun er moden til Ægteskab og villig til at ægte ham, saa skal Arvedatterens Frænder anlægge Sag imod ham, og Dommeren skal i Retten paabyde ham at ægte hende inden to Maaneder; og hvis han da ikke ægter hende, som skrevet er, saa skal hun i Besiddelse af hele sin Formue giftes med den nærmest derefter ægteskabsberettigede, hvis en saadan findes; men findes der ingen saadan, maa hun gifte sig med hvem hun vil af dem der bejler til hende af hendes Stamme.

§ 7. Hvis Arvedatteren, skjønt hun er moden, ikke vil ægte den (ligeledes modne) ægteskabsberettigede, eller hvis

αι κ'ει, εν πολι ταμ πατροιοχο|ν εχεν κᾰτι κ' ενει εν ται στεγ|αι. τον δ' αλλον ταν εμιναν δ|ιαλακονσαν αλλοι οπυιεϑ||αι τας πυλας τον αιτιοντον | οτιμι κα λει, αποδατεϑαι δ|ε τον κρεματον ιοι.

§ 8. *αι δε με| ειεν επιβαλλοντες ται (παι) π|ατροιοκοι, α[ι ε]γραπται, τα κρ||εματα παντ' εκ[ον]σαν τας πυ|λας οπυιεϑ[α]ι οτιμι κα λει.|* l—

§ 9. *αι δε τας πυλ[α]ς μετις λε|ιοι ο[π]υιεν, τος καδεστανς| τος τας πατροιοκο ϝει[π]αι κ||ατα [ταμ πυλ]αν, οτι ου λ[ει ο]πυ|ιεν τις, κᾰι μεν τις [κ' ο]πυιει, ε|ν ταις τριακοντα, ε κα ϝειπον|τι, αι δε μ<ε>, αλλοι οπυιεϑαι, οτι|μι κα νυναται.* l. [illegible]

§ 10. *αι δε κα πατρο||ς δοντος ε αδελπιο πατροιο|κος γενεται, αι λειοντος οπ|υιεν, οι εδοκαν, με λειοι οπυ|ιεϑαι, αι κ' εστετεκνοται, δια|λακονσαν τον κρεματον, αι ε||γραπται, [αλλ]οι οπυιεϑ[αι τα]ς π|υλα[ς].* l. 20—[illegible]

§ 11. *αι δε τεκνα με ειε, παντ'| ε[κ]ον[σ]αν τοι επιβαλλοντι οπυ|ιεϑαι, αι κ'ει· αι δε με, α[ι] εγραπτ|αι.* l. 27—30.

§ 12. *(α)ανερ αι αποϑανοι πατροι||οκοι τεκνα καταλιπον, αι κα λει,| οπυιεϑο τας πυλας οτιμι κα ν|υναται, ανανκαι δε με.* l. 30—33.

§ 13. *αι δε τε|κνα με καταλιποι ο αποϑανον,| οπυιεϑαι τοι επιβαλλοντι, α||ι εγραπται.* l. 33—36.

§ 14. *αι δ' ο επιβαλλον τ|αν πατροιοκον οπυιεν με επ|ιδαμος ειε, α δε πατροιοκος | οριμα ειε, τοι επιβαλλοντι ο|πυιεϑαι, αι εγραπται.* l. 36—40.

denne ikke er moden og hun beslutter ikke at ville vente, saa skal Arvedatteren have Huset i Byen, hvis et VIII.
saadant findes, og alt, hvad der er i Huset, og erholde Halvdelen af den øvrige Ejendom, hvorefter hun maa ægte en anden af sin Stamme, hvem hun vil af dem der bejler til hende; men hun skal afgive til den først berettigede hans Andel af Ejendommen.

§ 8. Findes der ikke nogen, som er berettigede til at ægte Arvedatteren efter de givne Regler, saa maa hun i Besiddelse af al sin Ejendom ægte den af sin Stamme, hvem hun vil.

§ 9. Men hvis ingen af Stammen af sig selv melder sig til at ægte Arvedatteren, skal hendes Frænder bekjendtgjøre blandt Stammen, at ingen af sig selv har meldt sig; og hvis herefter nogen vil ægte hende, skal han ægte hende inden 30 Dage, efter at Bekjendtgjørelsen er sket; men hvis ikke, maa hun ægte en hvilken som helst anden, hvem hun nu kan faa.

§ 10. Hvis en bliver Arvedatter, efter at hendes Fader eller Broder har givet hende bort i Ægteskab, og hvis saa den Mand, hvem de har givet hende, nok vil beholde hende som Hustru, men hun ikke vil beholde ham til Mand, saa maa hun, forudsat at der er Børn af Ægteskabet, gifte sig med en anden af sin Stamme efter at have erholdt sin Andel af Ejendommen efter Lovens Regler herom.

§ 11. Men hvis der ikke er Børn, saa skal hun i Besiddelse af al Ejendommen ægte den, der er berettiget til Ægteskab med hende, hvis en saadan findes; i modsat Fald (maa hun ægte) efter de herom givne Regler.

§ 12. Hvis Arvedatterens Mand dør efterladende hende Børn, maa hun, om hun vil, ægte den af sin Stamme, hvem hun kan faa, men hun skal ikke være tvungen dertil.

§ 13. Hvis derimod den afdøde Mand ikke efterlader hende Børn, skal hun ægte den, der er berettiget til Ægteskab med hende efter Lovens Regler.

§ 14. Hvis den, som er nærmest berettiget til Ægteskab med Arvedatteren, opholder sig i Udlandet, og Arvedatteren er giftefærdig, skal hun ægte den nærmest efter hin berettigede efter Lovens Regler.

§ 15. *πατροιο||κον δ'εμεν, αι κα πατερ με ει ε α|δελπιος ες το αυ[το] πατρος.* l. 40

Cap. II.

§ 1. *Τον | δε χρεματο[ν κα]ρτερονς εμεν τ|ας ϝεργα[σ]ια[ς τος] πατροανς| [τ]α[δ δε . . . . .]ιας δια[λ]α[νκα]ν||εν [τ]αν εμιναν, ας κ' α[ν]ορ[ο]ς ει.|* l. 42

§ 2. *αι δ' αν[ο]ροι ιατται με ειε επ|ιβαλλον, ταν πατροιοχον καρ|τεραν ε[μ]εν τον τε χρεματον κ|αι το καρπο, κὰς κ' αν[ο]ρος ει, τ||ραπεθαι [π]αρ ται ματ[ρ]ι, αι δε μ|ατερ με [δοοι, υπο τ]οι<μ> [μ]ατροσι | τραπεθα[ι].* l. 47

§§. *αι δε τις οπυιοι τα|ν πατροιοχον, αλλαι δ' [εγ]ραττια, | πεδ'ο ε-[γρα]τ<α>ι κοσμ[. . . . . .] || τονς επιβα[λλοντανς] . . . . . .* l. 53-IX

§ 3. *[αι τις κ'ανορον πα]τροιοχον κα|ταλιπει, ε αυ[τα εβιονσ' επαινε|σει, τος πατροανς ε το]νς ματροαν|ς καταθεμεν [και αποδοθαι υπερ|| αυτας, και ουτο δ]ικαιαν εμεν τ|αν οναν και ταν κα[ταθεσιν · αι δ'|αλλαι πρι]αιτο τις χρεματα ε | καταθειτο τον τας πα[τροιοχο, τ|α μ]εν [χρε]ματα επι ται πατροιοχ||οι εμεν, ο δ' αποδομενος ε κατ|αθενς τοι πριαμενοι ε καταθε|μενοι, αι κα νικαθει, διπλει κα|ταστασει, κὰι τι κ' αλλ' ατας ει, τ|ο απλοον επικαταστασει, α||ι [τα]δε τα γ[ραμμ]ατ' [εγρατται . τ]|ο[ν δ]ε προθα μ[ε εν]δικον εμεν.|* l. 2-

§ 4. *αι δ' ο αντιμολος απομ[ολ]ιο|ι α[νπ]ι το χρεος, οι κ' ανπιμολι| οντι, με τας πατροιοκο [εμ]εν,|| ο δ[ικ]αστας ομνυς κρινετο . αι* l. 18

§ 15. For Arvedatter skal en regnes, naar hun ikke har Fader eller Broder af den samme Fader.

2det Kapitel: Om Bestyrelsen af Arvedøtres Ejendom.

A. § 1. Over Driften af Arvedatterens Ejendom skal hendes Farbrødre raade, og af (Overskudet?) skal de erholde Halvdelen, saa længe hun ikke er moden til Ægteskab.

§ 2. Hvis en Arvedatter, der er umoden, ikke har nogen, der er berettiget til Ægteskab med hende, skal hun have Raadighed over baade selve Ejendommen og dens Udbytte, og saa længe hun er umoden, skal hun opfostres hos sin Moder, men hvis Moderen ikke lever, skal hun opfostres under Morbrødrenes Opsigt.

Tillægsparagraf til 1ste Kapitel (glemt paa det Sted, hvor den skulde staa): Hvis nogen ægter en Arvedatter i Strid med Lovens Bestemmelser, skal de ægteskabsberettigede (anlægge Sag, understøttede af den Kosmos, som Loven siger?).

B. § 3. (Hvis nogen efterlader sig en umoden Arvedatter, eller IX. hvis Arvedatteren selv, naar hun er moden, giver sit Samtykke dertil, maa hendes Farbrødre eller Morbrødre pantsætte og sælge paa hendes Vegne, og under denne Betingelse) skal Salget og Pantsættelsen have Retsgyldighed; men hvis nogen for Fremtiden i Modstrid mod denne Lovregel skulde kjøbe eller modtage som Pant Ejendele af dem, der tilhører Arvedatteren, skal Arvedatteren have Raadighed over Ejendelene, og den, som har solgt eller pantsat, skal til den, som har kjøbt og faaet som Pant, hvis denne taber Processen om Gjenstanden, bøde det dobbelte af dennes Værdi og ydermere erstatte ham det Tab, han ellers maatte have lidt, med dets Beløb én Gang, efter nærværende Lovs Bestemmelse; men med Hensyn til Handlinger af denne Art, som er foretagne i Tiden før nærværende Lov, skal der ikke kunne rejses nogen Retsforfølgning.

§ 4. Men hvis Modparten for Retten paastaar om den Gjenstand, hvorom de fører Proces, at den ikke tilhører Arvedatteren, saa skal Dommeren skjønne herom under Edsaflæggelse. Og hvis hin saa faar kjendt for Ret, at

| δε νικασαι με τας πατρ[οι]οκ|ο ε[με]ν, μολεν, οπε κ'επιβαλλει. ε | ϝεκαστο εγρατται.

Sect. V.

a. § 1. *Αι αν[δ]εκσ|αμ[ε]νος ε νενικαμενο[ς ε ενκ]||οιοτανς οπελον ε δια-βαλομε|νος ε διαϝειπαμενος αποθα|νοι, ε τουτοι αλλο///ς επιμο-λ|[εν λε]ιο<ι>, προ το ενιαυτο, ο δε δικα|στας δικαδδετο πορτι τα [απ]οπ||ονιομενα.* l. 24–

§ 2. *αι μεν κα νικας επι|μολει, ο δικαστὰς κὸ μναμον, |αι κα δοει και πολιατευει, Αι δε <με>, μ|αιτυρες οι επιβαλλοντες, αν-δοκ|α<δ> δε κένκοιοταν και διαβολας κ||αι διρεσιος μαιτυρες οι επιβ|αλλοντες αποπονιοντον.* l. 31–37.

§ 3. *ε δε κ' α|ποϝειποντι, δικαδδετο ομοσ|ας τα* (fort. *ομοσ|αι τε*) *αυτον και τους μαιτυρ|ανς νικεν το απλοον.* l. 37–40.

§ 4. *υιυς α||ι κ'ανδεκσεται, ας κ' ο πατε<δ> δοει, | αυτον α[τ]εθαι και τα χρεματα,| ατι κα πεπαται.* X. l. 40–43.

b. § 1. *Αι τις κα περα|ι συν[αλ]λ[ακ]σει, ε ες περαν(?) επι|θεντι με αποδιδοι, αι μεν κ' α||ποπονιοντι μαιτυρες εΒιοντ|ες το εκατονστατερο και πλιο|νος τρεες, το μειονος μεττε|ς το δεκαστατερον [δυ]ο, τυ μει|ονο[ς] ενΣ, δικαδδετο πορ[τ]ι τα ||αποπο[ν]ιομενα.* l. 43–51.

Gjenstanden ikke tilhører Arvedatteren, skal man derefter føre Proces om den paa den Maade, som det sig hør og bør, <for den Dommer>, for hvem Loven byder at gjøre det angaaende hver enkelt Gjenstand.

5te *Afsnit. Om Gjældsforpligter, der paahviler en afdød eller fraværende, og deres Overgang paa dennes arveberettigede, samt visse analoge Tillægsbestemmelser.*

a. § 1. Hvis en Mand, der er gaaet i Kavtion for en anden eller er Skyldner efter Tabet af en Proces eller i Følge Laan paa Hypothek eller efter Tærningspil (?) eller efter mundtlig Aftale, afgaar ved Døden, og hvis saa en anden bagefter vil gjøre sit Retskrav paa ham gjældende, skal han gjøre det inden Udløbet af et Aar, og Dommeren skal da dømme efter de foreliggende Udsagn (af Vidner).

§ 2. Hvis man anlægger en saadan Efterproces i Anledning af en tidligere vunden Proces, skal den daværende Dommer og Retsskriver, forudsat at de lever og opholder sig her i Byen, gjøre disse Udsagn, men i modsat Fald skal de, som er pligtige (kvalificerede) dertil, gjøre det som Vidner; men anlægger man den i Anledning af Kavtion eller Laan paa Hypothek eller Spillegjæld eller mundtlig Aftale, skal de, der er pligtige dertil, gjøre Udsagn som Vidner.

§ 3. Hvis Vidnerne nægter at vidne, skal Dommeren paabyde, at Sagsøgeren skal aflægge Ed, og dømme Vidnerne til at bøde Processummens Beløb én Gang (?).

§ 4. (Analog Tillægsbestemmelse:) Hvis en Søn gaar i Kavtion, medens hans Fader lever, skal det mulige Tab ramme ham selv og den Formue, han selv besidder.

b. § 1. Hvis en Borger, der bor i Udlandet, har sluttet Kontrakt, og hvis han saa, naar den anden sender ham Bud til Udlandet med Ordre, ikke betaler ham, hvad han er skyldig, saa skal Dommeren dømme i Henhold til Vidnernes Udsagn, hvis der foreligger saadanne, fra 3 voxne Vidner, hvor Gjældssummen er 100 Staterer og derover, fra 2, hvor den er mindre indtil 10 Staterer, fra 1, hvor den er endnu mindre.

§ 2. *αι δε μαιτυρε||[ς] με [απ]ο[π]ονιοιεν, ε κ' ε[λ]θει ο συ|ναλλαξσα[ν]ς, οτερον [κα κ]ελε[τ]αι ο | μενπο[μ]ενος, ε απομοσαι ε συν||* . . . . . . L. 51

§ 3. amissa est cum prima parte Col. X.

c. § 1. amissa fere est, potest haec fuisse: [*ανερ γ|υναικι αι τι κα λει δομεν, με| πλιον ε πεντεκοντα στατερ|ανς ε πεντεκοντα στατερο*]*ν|| κρεος* . [*τος δ' επ*]*ιβ*[*αλλονιανς*, |*αι ο ανερ π*]*λια δ*[*οιε*], *αποδον|τανς το* [*αργυρ*]*ιον*, [*εκεν τα κρ|εματα, αι κ*]*α λει*[*οντι*]. Col L. 7(

§ 2. *ματρι | δ' υιυν*[*ς αι τι κ*]*α λ*[*ει δομεν ε*]||*κατον στα*[*τ*]*ερα*[*νς*] *ε μειον, π|λιον δε με · αι δε πλια δοιε, αι|κα λειοντ' οι επιβαλλοντες, τ|ον αργυρον αποδοντες τα κρ|εματ' εκοντον.* L. 14

§ 3. *αι δε τις οπε||λον αργυρον ε αταμενος ε μ|ολιομενας δικας δοιε, αι | με ειε τα λοιπα ακσια τας α|τας, μεδεν ες κρεος εμεν ταν | δοσιν.* L. 20

§ 4. *αντρο*[*π*]*ον με ονεθα||ι κατακειμενον, πριν κ' αλλυ*[*σ*]||*εται ο καταθενς, μεδ' αμπιμο|λον, μεδε δεκσαθαι μεδ' επισ|πενσαθαι μεδε καταθεθαι . αι | δε τις τουτον τι ϝερκσαι, μεδ||εν ες κρεος εμεν, αι αποπονιο|ιεν δυο μαιτυρες.|* L. 25

Sect. VI.

§ 1. *Ανπανσιν εμεν, οπο κα τιλ λ|ει.* L. 33

§ 2. *αμπαινεθαι δε κατ' αγοραν | καταϝελμενον τομ πολιατα||ν απο το λαο, ο απαγορευοντι ·| ο δ' αμπαναμενος δοτο τ|αι εταιρειαι ται ϝαι αυτο ιαρε|ιον και προχουν ϝοινο.* L. 34

§ 2. Hvis der ikke foreligger Vidneudsagn, og hvis saa Kontrahenten kommer her til Byen, saa skal han, efter den Opfordring Sagsøgeren nu stiller til ham, enten fralægge sig sin Forpligtelse med Ed eller x

§ 3. . . . .

c. § 1. [Hvis en Mand vil give sin Hustru (eventuelle Enke) en Gave, maa han give hende (saa og saa mange) Staterer eller en Gjenstand af samme Værdi, men ikke mere; giver han mere, skal hans arveberettigede, hvis de vil, kun udbetale hende Pengene, der kan tilkomme hende, og ellers have Ejendommen].

§ 2. Vil en Søn bestemme sin (eventuelt overlevende) Moder en Gave, maa han give 100 Staterer eller derunder, men ikke derover. Giver han mere, skal hans arveberettigede, om de vil, kun udbetale hende Pengene, der kan tilkomme hende, og ellers have Ejendommen.

Analoge Tillægsbestemmelser.

§ 3. Hvis en, der er i Gjæld eller er idømt en Pengebøde ved en Proces eller er i Færd med at føre en Proces, giver en Gave, og hvis saa Resten af Ejendommen ikke i Værdi svarer til Gjælden eller Bøden, skal Gaven være ugyldig.

§ 4. En Slave, der er pantsat, maa man ikke kjøbe (af Pantsætteren) eller modtage (som Gave) eller lade sig love eller modtage som Pant, førend den, der har pantsat ham, har faaet ham indløst; heller ikke med en Person, der er Gjenstand for en Retsstrid, maa man foretage saadanne Handlinger. Men hvis nogen gjør noget af dette, skal det være ugyldigt, naar to Vidner vidne i Sagen.

6te Afsnit: Om Adoption.

§ 1. Det skal være tilladt at antage en Adoptivsøn, fra hvilken Familie man vil.

§ 2. Man skal adoptere offentlig paa Torvet, naar Borgerne er forsamlede dér, fra den Sten, hvorfra Talerne holdes. Og den, som har adopteret, skal give sin Hetaireia et Offerdyr og en Kande Vin.

§ 3. *κ'αι| μεν κ' ανελεται παντα τα κρε||ματα και με συν(ν)ει γνεσια τ|εκνα, τελλεμ μεν τα θινα και| τα αντροπινα τα το ανπαναμε|νο κἀναιλεθαι, αιπερ τοις γ|νεσιοις εγρατται . αι [δ]ε κα με || λει τελλεν, αι εγρατται, τα κ[ρ]ε|ματα τονς επιβαλλοντανς εκε|ν.* l.

§ 4. *αι δε κ' ει γνεσ[ι]α τεκνα τοι αν|παναμενοι, πεδα μεν τον ερσ|ενον τον αμπαντον, αιπερ αι θ||ε[λε]ιαι απο τον αδελπιον λανκα|νοντι, αι δε κ' ερσενες με ιον|τι θελειαι δε, [ϝ]ισϝομοιρον ε||[μεν τ]ον ανπαντον. και με ε|πανανκον εμεν τελλεν τ[α τ|ο αν]παναμενο, και τα κρεμα|τ' αναιλΕθαι, αι κα κατα[λιπε|ι ο αν]παναμενος, πλιυι δε τον|| ανπαντομ με επικορεν..* l. 48–[illegible] XI, 6

§ 5. *[αι δ'α|πο]θανοι ο ανπαντος γνεσια | τεκνα με καταλιπον, παρ το[ς τ|ο αν]παναμενο επιβαλλονταν|ς ανκορεν τα κρεματα.* l. 6–10

§ 6. *αι δ[ε κα ||λει] ο ανπαναμενος, αποϝειπ|αθθο κατ' αγοραν απο το λα[ο, ο| απα]γορευοντι, καταϝελμεν|ον τον πολιαταν, ανθεμε[. . | . . . . σ]τατερανς εδ δικαστ||εριον, ο δε μναμον προ κσεν|ιο (?) αποδοτο τοι απορρεθεντι.|* l. 10–[illegible]

§ 7. *γυνα δε με αμπαινεθθο μεδ'|ανεβος.* l. 18–[illegible]

§ 8. *κρεθαι δε τοιδδε, α|ι ταδε τα γραμματ' εγραπσε, || τον δε προθθα, οπαι τις εκει α|μπαντυι ε παρ αμπαντο, με ετ' ε|νδικον εμεν.|* l. 19–[illegible]

Addita.

a. *Ανιροπον ος κ' αγει προ δικας, | αιει επιδεκεθαι·||* l. 24–[illegible]

§ 3. Hvis den adopterede ved Arv overtager hele Formuen, og der ikke ved Siden af ham findes kjødelige Børn, skal han fyldestgjøre sin Adoptivfaders religiøse og verdslige Forpligtelser og overhovedet overtage Formuen paa samme Maade, som Loven paabyder det for de kjødelige Børn. Vil han ikke fyldestgjøre disse Forpligtelser, som Loven byder, saa skal de ellers arveberettigede have Formuen.

§ 4. Men hvis Adoptivfaderen ogsaa har kjødelige Børn, saa skal Adoptivsønnen, hvis der er Sønner, tage Arv sammen med disse efter den Regel, hvorefter Søstre erholder Arvelod af deres Brødre; hvis der derimod ikke er Sønner, men kun Døtre, skal Adoptivsønnen have lige Andel med XI.
disse. Og Adoptivsønnen skal da ikke være nødt til at fyldestgjøre Adoptivfaderens Forpligtelser; og (i alt Fald) skal han kun overtage de Ejendele, Adoptivfaderen efterlader ham, (med de derpaa hvilende Forpligtelser?), men ydorligere Indrømmelser skal han ikke gjøre.

§ 5. Hvis en Adoptivsøn dør uden at efterlade sig kjødelige Børn, skal Formuen vende tilbage til dem, der ellers var arveberettigede efter hans Adoptivfader.

§ 6. Hvis Adoptivfaderen vil det, maa han atter frasige sig Adoptivsønnen (og skal da gjøre dette) paa Torvet, naar Borgerne er forsamlede, fra den Sten, hvorfra Talerne holdes, og han skal henlægge to (?) Staterer i Retslokalet, og Retsskriveren skal give dem til den forstødte Adoptivsøn som en Gjæstegave (?).

§ 7. En Kvinde maa ikke adoptere, ej heller en umyndig Person.

§ 8. Ved Tilfælde af Adoption nu og i Fremtiden skal man forholde sig efter de Bestemmelser, som nærværende Lov indeholder; men med Hensyn til dem fra Tiden før denne Lov, skal der ikke længere kunne gjøres noget Retskrav gjældende, hvorledes nogen saa end er stillet enten som Følge af at være adopteret eller ved Arv efter en Adoptivsøn.

Spredte Tillægsbestemmelser til Loven.

a. Den, som beslaglægger og bortfører en Person, før Processen om ham afgjøres, skal altid modtage ham hos sig.

b. § 1. *Τον δικασταν, οτι μεν κατα| μαιτυρανς εγραττα δικαδδ|εν ε απομοτον, δικαδδεν αι ε|γραττα, τον δ'αλλον ομνυντ|α κρινεν πορτι τα μολιομεν||α.*

§ 2. *Αι κ'αποθανει αργυρον| οπελον. ε νενικαμενος, αι μεν|ν κα λειοντι, οις κ'επιβαλλει| αναιλεθαι τα κρεματα, ταν α|ταν υπερκατισταμεν και το|| αργυριον, οις κ'οπελει, εκοντ|ον τα κρεματα. αι δε κα με λει|οντι, τα μεν κρεματα επι τοι|ς νικασανσι εμεν ε οις κ'ο|πελει το αργυριον, αλλαν δε|| μεδεμιαν αταν εμεν τοι|ς επιβαλλονσι.*

§ 3. *α[τ]εθαι δε υ|περ μ[ε]ν το [πα]τρος τα πατρο|ια, υπε<δ> δε τας ματρος τα μα|τροια.||*

c. *Γυνα ανδρος α κα κρινεται, | ο δικαστας ορκον αι κα δικακ|σει, εν ταις ϝικατι αμεραις α|πομοσατο παριοντος το δικα|στα, οτι κ'επικαλει. ·προϝ[ε]ιπατ||ο [δ'ο υπ]αρκον τα<δ> δικας ται γυνα|ικι και τοι δικασται και [τ]οι| μ[να]μονι προτεταρτον αντι μ||*

d. Col. XII vv. 1—15 desunt.

e. *Ματρι υιυΝς ε α[ν]ερ γυναικι | κρεματα αι εδοκε, αι εγρατ|το προ τονδε τον γραμματον, | με ενδικον εμεν. το δ'υστε|ρον διδομεν, αι εγραττα.||*

f. *Ταις πατροιοκοις, αι κα με | ιοντι ορπανοδικασται, α|ς κ'ανοροι ιοντι, κρεθαι κατα | τα εγραμμενα. οπε////// δε κα | πατρ[οι]οκος με ιοντος επι||βαλλοντος μεδ' ορπανοδικ|ασταν παρ ται ματρι τραπε|ται, τον πατροα και τομ ματ|ροα τονς εγραμμενονς τ|α κρεματα και ταν επικαρπι||αν αρτυεν, οπαι κα <νυ>ναντοι κα|λλιστα, πριν κ'οπυιεται. οπυι|εθαι δε δυοδεκαϝετια ε πρει|γονα.*

b. § 1. Hvad der staar skrevet i Loven at Dommeren skal dømme om i Henhold til Vidneudsagn eller Ed, derom skal han dømme, som Loven foreskriver; med Hensyn til de andre Ting skal han under Edsaflæggelse skjønne, med Henblik paa Parternes Paastande.

§ 2. Hvis en Mand dør, der skylder Penge eller har tabt en Proces, da skal de, som er berettigede til ved Arv at overtage hans Formue, hvis de vil betale Processkylden for ham og ligeledes den anden Pengegjæld, til hvem han skylder den, have Formuen. Men hvis de ikke vil det, skal de, som har vundet Processen, eller de, til hvem han skylder Pengene, have Raadighed over hans Formue, og der skal da ikke ramme hans arveberettigede noget andet Tab.

§ 3. Faderens Ejendom skal hæfte for Faderens Skyldforpligtelser, og Moderens Ejendom for Moderens.

c. Naar Dommeren har paalagt den Kvinde, som skilles fra sin Mand, at aflægge Renselsesed, skal hun inden 20 Dage ved Ed i Dommerens Nærværelse rense sig for den Beskyldning, Manden rejser mod hende. Og den, som begynder Processen, skal 4 Dage forud i Nærværelse [af Vidner] erklære for Kvinden og Dommeren og Retsskriveren . . . . XII.

d. . . . .

e. Hvis en Søn (allerede før nærværende Lov) har givet sin Moder eller en Mand sin Hustru Ejendele til Gave i Overensstemmelse med de Lovregler, som gjaldt forud for nærværende Lov, skal der ikke i den Anledning kunne rejses Retsforfølgning. Men for Fremtiden skal man give efter nærværende Lovs Forskrifter.

f. Overfor umyndige Arvedøtre skal man, hvis der ikke findes Overformyndere, rette sig efter denne Lovs Forskrifter. Men naar en Arvedatter i det Tilfælde, at der ikke findes nogen til Ægteskab med hende berettiget, ej heller Overformyndere, opfostres hos sin Moder, saa skal en Farbroder og en Morbroder til hende, som Loven siger, bestyre hendes Formue og Udbyttet deraf saa fordelagtigt som de kan, indtil hun bliver gift. Indgaa Ægteskab maa hun, naar hun er tolv Aar eller derover.

II.

§ 1. Til Kol. I, 1 — II, 2.

I, 1—2. Det er næppe tænkeligt andet, end at Ordene ελευθερος og δολος her, ligesom ogsaa i de nærmest følgende Linier indtil L. 14, maa betegne den Status, som den omstridte Person faktisk har haft forud for det Tidspunkt, da Retsstriden begynder, og om hvis Berettigelse der før dette Tidspunkt ej har været nogen Tvivl, ligesom den efter Lovbestemmelsen her ikke tør forandres ved Selvtægt fra den Parts Side, der ad Rettens Vej vil søge at faa Forholdet forandret, cfr. Z p. 83. Naar dette er saaledes, er Z's Bemærkninger til dette Sted p. 79 ikke ganske korrekte; thi det er da klart, at Ordene ος κ'ελευθεροι μελλει αντιμολεν kun kan betegne det af Z under Nr. 2, b) anførte Procestilfælde, nemlig det, hvorved der paastaas, at en Person, der paa det angivne Tidspunkt faktisk er ελευθερος, bør være Petitors Slave (vindicatio in servitutem); derimod involverer Ordene ος κα δολοι μελλει αντιμολεν de to andre Tilfælde, nemlig Z's Nr. 1 — Striden om Ejendomsretten til en Person, der baade i det givne Øjeblik faktisk er Slave og hvis Slavestilling opretholdes af begge de stridende Parter, og dernæst Z's Nr. 2, a) = vindicatio in libertatem, hvor Petitor paastaar, at en Person, der i Øjeblikket faktisk befinder sig som Slave hos Modparten, bør være fri. Ved de samme Ord, ελευθερος og δολος, som de forekommer i Lin. 15—23, betegnes derimod den Status, som under Processen paastaas som retmæssig tilkommende den omstridte Person; og endelig betegner de samme Ord i Lin. 23 ff. den Status, som efter Domskjendelsen tilkommer den hidtil omstridte Person. Saaledes vexler altsaa disse Ords Betydning efter de forskjellige Stadier af den hele Proces, hvortil de forskjellige Lovparagrafer knytter sig. Smlgn. (dog paa en noget forskjellig Maade) Vexlingen i Betydningen af ελευθερος (og γυνα) nedenfor ved II, 2—10. Ved ο εχον i L. 23 tænkes der da nærmest paa den Part, som har den

Person hos sig, der indtil Domskjendelsen faktisk stod som Slave og som en ham tilhørende Slave, saa at alle disse Ord: ε δε κα νικαθει ο εκον . . . ες κεραυς αποδομεν mest direkte refererer sig til de to Tilfælde, der laa involverede i Ordene ος κα δολοι μελλει αντιμολεν; men heller ikke det Tilfælde, der var betegnet i Ordene ος κ' ελευθεροι μελλει αντιμολεν, tør naturligvis her være ladet ude af Betragtning, og til dette refererer sig da af Ordene i Lin. 23 ff. blot disse: ε δε κα νικαθει ο εκον, τον δολον ες κεραυς αποδομεν, og ο εκον er da her, som Z. ogsaa rigtig siger, at forstaa om den Part, som for Retten optraadte som assertor libertatis for den Person, der før Kjendelsen faktisk var fri, men som Petitor gjorde Krav paa som sin Slave, og som Dommeren nu har tilkjendt ham som hans Slave. Netop paa Grund af, at Dommeren nu har erkjendt ham for Slave, kan hans assertor, der har taget ham under sin Beskyttelse og vel ogsaa faktisk har ham i sit Hus for at sikre ham foreløbig, betegnes som hans i Øjeblikket værende Ejer, ο εκον.

For saa vidt der i Ordene ος κα δολοι μελλει αντιμολεν er Tale ogsaa om Processen om Ejendomsretten til en Slave, kan Lovbestemmelsen her i L. 1—2 [hvad ogsaa Merriam har gjort] sammenstilles med den Lovbestemmelse af Zaleukos, der omtales hos Polyb. XII, 16, 4, og som bød: τοῦτον δεῖν κρατεῖν τῶν ἀμφισβητουμένων ἕως τῆς κρίσεως, παρ' οὗ τὴν ἀγωγὴν συμβαίνει γίνεσθαι, hvilke sidste Ord af Kosmopolis hos Lokrerne udlagdes saaledes: παρὰ τούτων τὴν ἀγωγὴν αἰεὶ γίνεσθαι, παρ' οἷς ἂν ἔσχατον ἀδήριτον ᾖ χρόνον τινὰ γεγονὸς τὸ διαμφισβητούμενον, altsaa som Thalheim Gr. Rechtsalterth. p. 113 udtrykker det, at „Zaleukos den thatsächlichen Besitz einer streitigen Sache bis zum richterlichen Austrage dem letzten bonae fidei possessor zugesichert hatte“. Jeg ser ganske bort fra Sætningens Anvendelse paa det specielle, særdeles vanskelige Procestilfælde, som omtales hos Polybios. Hos Strabon p. 260 hedder det om Zaleukos's νομογραφία, at han συνέταξεν αὐτὴν ἔκ τε τῶν Κρητικῶν νομίμων καὶ Λακωνικῶν καὶ ἐκ τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν; dette betegner næppe andet, end at man senere har fundet visse Lighedspunkter mellem hans Lovgivning og de andre, som nævnes, uden at det er nødvendigt at

tænke sig hans som en direkte Afledning af de andre; alle udgaar de fra en fælles græsk Grundkilde.

I, 10—11. *το δε χρονο τον δικασταν ομνυντα κρινεν.* Hvad Bk mener, naar han p. 120 skriver: „Unter *χρονος* verstehen wir überall in Col. I die Zahlungsfrist“, er mig ikke rigtig klart; men skal man dømme efter de paafølgende Ord: „lässt der Verurteilte die ihm vom Richter unter Schwur zuerkannte Frist verstreichen, ohne zu zahlen, so wird die Busse eingetrieben“, saa synes det, som om han forstaar det om en den domfældte af Dommeren indrømmet Frist, inden hvis Udløb den Bødesum skulde være betalt, som han efter Reglen i L. 6—10 var forpligtet til at betale, fordi han havde undladt at efterleve Kjendelsen i den første Forproces om den egenmægtige *ἀγωγή* (L. 2—6) gjennem et vist Antal Dage, efterat den ham til denne Kjendelses Efterlevelse lovligt indrømmede Frist af de første 3 Dage (dette betyder Artiklen *ταῖς*) efter dens Fældelse var udløben. Er dette hans Mening, maa denne Tolkning dog sikkert erklæres for urigtig. Skulde der overhovedet indrømmes den domfældte nogen saadan Frist, hvortil der ikke synes at have været fjærneste Grund, saa var det dog naturligt, om dens Varighed var bleven fastslaaet direkte ved Loven selv (som paa det af Bk anførte Sted hos Cauer[2] N. 121 C, 23 ff), saaledes at den blev éns for alle, medens det var lidet naturligt at overlade det til Dommerens Skjøn (tilmed under Ed!) at bestemme Fristens Længde, saa at den kunde blive forskjellig for de forskjellige, uagtet deres Forseelse var éns. Og hvorfra faar Bk sit „so wird die Busse eingetrieben“? og af hvem bliver den inddreven? Derom har Loven jo ikke et eneste Ord. For mig staar det da som sikkert, at *χρονος*, som Z p. 85 ogsaa antager, maa betegne det Antal Dage efter Udløbet af den lovlige Frist af 3 Dage, hvori den domfældte sidder Kjendelsen i den første Forproces overhørig, og for hvilke han skal betale Mulkt for sin Trods mod Kjendelsen efter Reglen 6—10. Men hvordan kan der være Tale om, at Dommeren under Ed kån komme til at afgive sin Kjendelse om, hvor stort Antallet af disse Dage er, naar jo dog baade Udgangspunktet, hvorfra Dagene skal

tælles, nemlig Udløbet af 3 Dages Fristen, og Endepunktet, hvortil Tællingen skal gaa, nemlig den Dag, da den domfældte virkelig efterlever Kjendelsen, maa betragtes som staaende vitterligt fast for alle? (Jeg tror nemlig ikke, at den Bemærkning af Z kan være rigtig: „es hätte ja doch, wenn inzwischen der Ducirte freigegeben war, zweifelhaft sein können, wann die Freigebung geschehen sei".) Man skulde jo mene, at man simpelt hen kunde optælle Dagene. Der maa vel snarest her tænkes paa forskjellige Undskyldningsgrunde, som den domfældte kunde anføre til Forsvar for, at han ikke havde efterlevet Kjendelsen inden den lovlige Frists Udløb eller overhovedet ikke i den Tid, for hvilken Modparten krævede Dagsmulkter af ham, og i Henhold til hvilke den domfældte kunde paastaa sig helt eller delvis fritaget for at betale den ham afkrævede Bødesum; Dommeren maatte da ved denne anden Forproces (6—11) efter sin bedste Samvittighed skjønne om saadanne Undskyldningsgrundes Gyldighed og derefter fastsætte Forsømmelsestidens Dageantal og dermed Bødens hele Beløb. Paa saadanne „Hinderungsgrunde der Rückgabe" tænker ogsaa Z; hvad Lovgiveren særligt har tænkt paa, faar vi vist Oplysning om i Parallelstedet nedenfor L. 37 ff., hvor der efter den aldeles enslydende Sætning *το δε κρονο . . κρινεν* (i hvilken *κρονος* betegner det Dageantal, for hvilket der skal betales de i Lin. 26—34 omtalte Dagsmulkter for Forsømmelse af at efterleve Kjendelsen i selve Hovedprocessen ud over den i L. 23—26 indrømmede lovlige Femdagesfrist efter Kjendelsens Fældelse) følger Sætningen: *αι δε κα ναευει ο δολος κτλ.* Det kunde jo nemlig lige saa godt indtræde her under Forprocessen, at den, som egenmægtigt havde foretaget den lovforbudte *ἀγωγή* af en omstridt Person (f. Ex. af en andens Slave, som han vilde kræve som sig tilhørende), mistede denne Person igjen derved, at den unddrog sig ham og søgte Tilflugt i et Tempel, og det kunde da være umuligt for ham at efterkomme den i Lin. 5—6 mod ham afgivne Kjendelse om Personens Udlevering og Restitution i dens tidligere, forud for *ἀγωγή* bestaaende Status. For øvrigt kunde der vel ogsaa nok tænkes andre Undskyldnings-

grunde, til hvilke Billighed bød at tage Hensyn ved Mulktens Fastsættelse; men denne maa sikkert, siden den saaledes særligt fremhæves, have været den hyppigst forekommende. Det er vel da ogsaa utvivlsomt, at Bestemmelserne i Lin. 38—45, skjønt de formelt alene er knyttede til Kjendelsen i Hovedprocessen, dog ogsaa maa gjælde med Hensyn til den anden i Lin. 6—11 omtalte Forproces om ulovlig ἀγωγή, hvis under dennes Forløb den samme Undskyldningsgrund, at ο δολος νασνει, anføres.

I, 11—12. αι δ' αννιυιτο με αγεν. Præs. Inf. αγεν staar ingenlunde istdf. Aor. ἀγαγεῖν, men betegner den tidligere udførte Handling (ἀγαγεῖν) som endnu i dette Øjeblik, da Processen om ἀγωγή begynder, vedvarende i sine Virkninger (som ἔχειν); ἄγειν er altsaa = ἀγαγεῖν καὶ ἔχειν. [Saaledes er ogsaa I, 5 οτι αγει = ὅτι ἤγαγε καὶ ἔχει. Siesbye]. Bestemmelsen her danner Modsætningen til den i L. 2—3: αι δε κ' αγει, ved hvilke Ord der altsaa betegnes den for alle vitterlige ἀγωγή, hvis Foretagelse heller ikke ὁ ἄγων søger at benægte. Det er klart, at for saa vidt overhovedet en Benægtelse af denne Art fremkom, maatte Spørgsmaalet om dens Sandhed afgjøres og afgjøres i Disfavør af Neganten, før den i L. 3 omtalte καταδίκη i den første Forproces kunde finde Sted, og Bestemmelsen her i L. 11—13 kan altsaa kun knytte sig til den første Forproces; det vilde vist være altfor frit med Z p. 85 f. at lade den knytte sig ogsaa til den anden Forproces og at lade Ordene εἰ ἀρνέοιτο μὴ ἄγειν ogsaa gjælde = εἰ φωνέοι λαγάσαι ἐν ταῖς τρισὶν ἁμέραις; men det er ogsaa tvivlsomt, om der i det hele kunde fremkomme noget Spørgsmaal herom, da man jo dog skulde synes, at det maatte være vitterligt for alle, om dette var sket eller ikke sket.

I, 14—17. Til dette Sted bemærker Z p. 88, 37: „Und wenn Zeugenaussagen ganz fehlen? Dann wohl auch hier freie Entscheidung des Richters". Men hvis det skulde være saaledes, havde der sikkert udtrykkeligt staaet en derpaa lydende Bestemmelse i Loven; at underforstaa den her fra Lin. 22 f. gaar næppe an, da Tilfældene er saa forskjellige. Det synes altsaa, som om den, der har villet

hævde, at den omstridte Person var hans Slave, ubetinget har været forpligtet til at føre Vidner for sin Paastands Rigtighed, og naar han kunde gjøre dette, medens Modparten ikke fremførte Vidner for Frihedspaastanden, gav Dommeren hin Medhold, hvorimod i det Tilfælde, at ingen af Parterne førte Vidner, Dommerens Kjendelse afgjort maatte lyde paa Frihed. Man maa herved betænke, at det jo ogsaa i Reglen maa have været lettere for den, der vilde hævde sin Ret til en som Slave, at skaffe Vidner paa, at han var det, end for Modparten at faa Vidner paa sin Paastand; naar hin altsaa ikke kunde skaffe Vidner, betragtedes det naturligt som Bevis paa hans Sags Slethed, og dette (i Forbindelse med de andre Betragtninger, som Bk p. 121 godt har fremstillet) har ledet til at begunstige assertor libertatis. — I Beg. af L. 16 bør man vist med Blass i Neue Jahrb. 131 p. 479 læse [οτερο]ι s. nedfr. IX 53 og Buecheler: Rh. Mus. XLI p. 310.

I, 34—37 er et meget omstridt Sted. Bk vil (i Overensstemmelse med C og D) sætte Kommaet først efter πραδδεθθαι og lade Forsætningen ende her, hvorved det saa bliver nødvendigt at underforstaa πραδδεθθαι ogsaa i Hovedsætningen: „wenn aber der Richter <gegen ihn> das Urteil fällt, dass nach Jahresfrist <die Busse von ihm> eingetrieben werden solle, so <soll sie> höchstens das Dreifache <des Wertes betragen>“ (korrektere skulde det hedde: „so soll höchstens d. D. d. W. eingetrieben werden“; D's og L's Mistydning af de sidste Ord, navnlig af τα τριτρα, forbigaar jeg). Denne Tolkning hænger sammen med Bk's ovenfor omtalte Antagelse af, at der skulde have været indrømmet Dommeren Ret til efter eget Skjøn at fastsætte en Betalingsfrist for disse Forsømmelsesbøder, en Antagelse, som jeg, som sagt, finder i sig selv urimelig; Umuligheden af Tolkningens Rigtighed paa dette Sted fremgaar yderligere deraf, at man paa denne Maade jo kommer til at savne et Modsætningsled, omhandlende det eller de Tilfælde, hvor Dommeren fastsætter en kortere, maaske ogsaa en længere Betalingsfrist end et Aar. Ogsaa har den hele Sætning, forekommer det mig, betænkelige logiske Mangler. Jeg betragter det

med BZ (og L) som sikkert, at Forsætningen bør ende med Ordet *δικαστας*, og at Hovedsætningen er Ordene *ενιαυτοι πραδδεθθαι*, og de følgende Ord betragter jeg som en til denne Hovedsætning knyttet Bestemmelse; men Sammenhængen er efter min Mening noget anderledes, end de antager. Med Hensyn til *ε δε κα* opfatter nemlig disse Lærde *εἰ* her som en Betingelseskonjunktion, hvilket efter min Mening slet ikke gaar an; thi da der ved Ordet *καταδικακσει* her jo utvivlsomt sigtes til den i L. 26 ff. (*δικακσατο νικεν*) omtalte Bødekjendelse, som afgives af Dommeren mod den i Hovedprocessen domfældte Part, der trodser Kjendelsen, og afgives i en Efterproces, som vistnok finder Sted meget snart efter Udløbet af 5 Dages Fristen, naar den domfældtes onde Vilje har manifesteret sig tilstrækkeligt, saa er et „dersom" her aldeles ikke paa sin Plads, da Dommeren jo ubetinget skal *καταδικάζειν*. Blass l. l. p. 479 har rigtig gjort opmærksom paa, hvad ogsaa jeg uden at kjende hans Bemærkninger havde set, at dette *ε κα* i visse Tilfælde antager den simple Tidskonjunktions Betydning, saaledes som i denne Indskrifts I, 52; IV, 31; 44 f.; V, 9; VI, 31; VII, 6, hvor det betyder: „naar, efterat"; det findes ogsaa paa denne Maade paa Steder, hvor som her en Tidsfrist udtrykkeligt er angiven (*ἐὰν δὲ . . ., ἐνιαυτῷ* = „i Løbet af et Aar, efterat"), cfr. ndfr. VIII, 18: *εν ταις τριακοντα, ε κα ϝειποντι*, hvor Bk p. 86 uden Grund vil læse *ε* = *ῆ*; lidt forskjelligt er Stedet hos Cauer[2], 121 C 18 ff., hvor der er angivet et bestemtere Tidspunkt, efterat . .; herhen hører sikkert ogsaa det af Bk l. l. anførte Sted af Cauer[2], 119, 42: *προ ἁμερᾶν δέκα, ῆ κα μέλλωντι ἀναγινώσκεν* = „10 Dage før det Tidspunkt, naar". (Vistnok mindre rigtigt anfører Blass som Exempler derpaa fra denne vor Indskrift Stederne I, 23; IX, 37, 52) *).

---

*) Senere Bemærkning (1888): Fire nye Exempler findes i de nye Brudstykker af den yngre Gortynske Lov (Comparetti i Mus. Ital. di antich. class. II, 2) Col. IV 6. f. (bis) *με αποδοθθαι, ἐ κ'απελθει, το ενιαυτο*; Col. VII, 15: *αι κα με περαιοσει, ε κα πριαται, εν ταις τριακοντ' αμεραις*; Col. VI, 16: *ε κ'αποδοι το οπελομα, αυτος μολετο*. Comparetti har nu ogsaa erkjendt den rette Betydning af dette *ε κα* (= *ἐάν* = *ἐπήν*) s. l. l. p. 616.

Hvad dernæst angaar πραδδεθθαι, da er det, eftersom man jo baade kan sige πράττειν og (hyppigere) πράττεσθαί τινά τι — „kræve, indfordre noget af en", lidt tvivlsomt, om man skal tage πραδδεθθαι (med L) i aktiv Betydning, saa at Subjektet bliver „man" ɔ: „den, som har vundet Hovedprocessen", eller om det med Bk og B skal tages med passiv Betydning; men tages det passivt, vil man vist have at underforstaa som Subjekt „han" ɔ: den, der har tabt Hovedprocessen (ὁ ἔχων) og senere er idømt Forsømmelsesbøderne, og jeg tror, at det er mindre rigtigt, om det end maaske sprogligt kan forsvares (cfr. Polyb. I, 72, 2), naar B som Subjekt dertil vil tage τα τριτρα, hvilket tværtimod snarere er Tingsobjektet, der bliver staaende uforandret ved Passiven (Madv. Synt. § 25); jeg anser det dog for rigtigst (med Ussing) at tage det som aktivt, da Aktiven passer bedre til Lovsproget. Hvorledes τα τριτρα og de andre Akkusativer grammatisk er at knytte til πραδδεθθαι, har jeg allerede angivet; dog vil jeg tilføje, at de synes mig at være knyttede (efter Meningen) noget løseligt dertil. Hele Stedet oversætter jeg da saaledes: „men naar Dommeren har afgivet sin Bødekjendelse, saa skal man (ɔ: den vindende) kræve <den domfældte for Bødesummen> i Løbet af et Aar derefter (ɔ: efter Bødekjendelsens Fældelse), nemlig for en Sum, der er lig den tredobbelte Værdi eller mindre, men ikke mere". Det er klart af de herefter følgende Ord, at dette Krav, i det mindste naar der rejses Strid om Forsømmelsestidens Varighed, maa stilles ved et nyt Møde mellem Parterne for Dommeren (den anden Efterproces efter Hovedprocessens Afgjørelse), hvorved Dommeren da ogsaa har at høre paa mulige Undskyldningsgrunde for Forsømmelsen og derefter at bestemme Forsømmelsestidens Dageantal og Størrelsen af det hele paaløbne Bødebeløb. At den domfældte foruden at betale dette Bødebeløb ogsaa var pligtig til at udlevere selve Slaven, hvis dette ikke allerede var sket, behøver vel næppe at siges.

Det er klart og er allerede indset af andre, at hele denne Bestemmelse kun angaar det Tilfælde, hvor der er Tale om Udlevering af en Slave (altsaa om Udlevering af

den, der før Hovedkjendelsen var Slave hos ὁ ἔχων, til den vindende Modpart som hans Slave, eller om Udlevering af den, der før Hovedkjendelsen var fri hos sin assertor libertatis, til den vindende Modpart som hans Slave); det viser Ordene τα τριτρα, som umuligt kan forstaas anderledes end som = τὰ τρισσὰ τῆς τιμῆς, og om τιμή kan der kun være Tale ved en Slave. Men hvad Bestemmelser gjælder der da, naar Talen er om den, der ved Hovedkjendelsen er erklæret for fri? Man kunde maaske tænke paa, at lade Ordene ε δε κα καταδικακσει ο δικαστας, ενιαυτοι πραδδεθθαι ogsaa gjælde om ham, saa at denne Bestemmelses Indskrænkning til særligt at gjælde om Slaven først indtraadte ved Tilføjelsen af Ordene τα τριτρα κτλ., og man maatte da antage (hvad Bk synes at gjøre p. 122), at naar Talen var om en fri Mand, kunde Bøderne voxe for hele Aaret uden den med Hensyn til Slaven gjældende Grænse; men det er lidet rimeligt, at Loven, om dette havde været dens Mening, ikke skulde have betegnet det udtrykkeligt. Er det da saaledes, som Z p. 91 siger, at „das Gesetz hier sachlich eine Lücke hat“? Ja, i visse Maader er det saa; men jeg antager, at dette Forhold har havt sin gode Grund og maa forklares anderledes, end det sker hos Z. Har man end indrømmet ὁ ἔχων Lov til at beholde den, der ved Hovedkjendelsen var erklæret for fri, endnu i 5 Dage derefter uden Bøder og indtil den første Efterproces mod de i L. 26—31 omtalte Bøder, saa har man dog ikke villet gaa videre; en yderligere Fastholden af ham som Slave har sikkert været betragtet som ἀνδραποδισμός, som en Kriminalforbrydelse, og om denne har der i Følge den hele Natur af Lovgivningen i alle disse Kolumner, der udelukkende drejer sig om privatretlige Forhold, ikke kunnet være Tale her. Et lignende Forhold vil vi finde senere i Lovens andet Kapitel (II, 24, s. ndfr.). Det er da ikke uuderligt, at Bestemmelsen her blot angaar Slaver; det samme er ogsaa Tilfældet med de herefter følgende Lovparagrafer, idetmindste indtil L. 50. Det er da ogsaa urigtigt, naar Bk opfatter Bestemmelsen her i L. 34—37 som en Parenthes; og desuden, hvad er dog Parentheser i en Lov for en Uting?

Der opstaar dernæst det Spørgsmaal: hvad er Meningen med hele denne Lovbestemmelse og særligt med at sætte Grænse for det Beløb, hvortil Forsømmelsesbøderne kan stige? Herom er følgende at sige. Man vil naturligvis straffe den forsømmelige og Kjendelsen trodsende domfældte ved at lade ham betale disse klækkelige Dagmulkter, hvis samtlige Beløb kan naa en ret betydelig Højde, naar han gjennem længere Tid forsømmer at efterleve Kjendelsen; men paa den anden Side har man dog ikke villet begunstige underfundig Færd til Skade for ham af Procesvinderen, som muligvis nok i visse Tilfælde kunde have Fordel af at lade sin Modpart gjennem længere Tid vedblive at forsømme Kjendelsens Efterlevelse, navnlig naar Slaven var daarlig og Bødesummen kunde voxe ubegrænset. Procesvinderen, som selv skal inddrive Bøderne, har vel nemlig nok Ret til at kræve Modparten strax eller hvad Øjeblik han vil, men han har ingen Pligt til at gjøre det strax, men blot den Pligt at gjøre det inden et Aars Forløb, saa at han altsaa kan lade en rum Tid gaa hen. Lad os antage, at Bødesummen derved, at man ventede saa længe som muligt med at kræve den, altsaa et helt Aar paa 354 Dage, voxede til sit højest mulige Beløb, saa vilde dette for en Slaves Vedkommende, hvorom der jo alene er Tale, efter de angivne Satser i L. 31—34 blive 354 Dr. + 10 Staterer = 374 Drachmer; da nu dette Beløb allerhøjst maa udgjøre det tredobbelte af Slavens Værdi, vilde denne være = 125 Drachmer. Det vilde sikkert være en temmelig daarlig Slave, der ikke kostede mere, og det Udbytte, Herren kunde have af hans Arbejde, vilde vel næppe kunne beløbe sig til en Drachme om Dagen; man ser altsaa, at hans Herre endda kunde tjene en Del ved at lade sin gjenstridige Modpart rolig beholde ham saalænge som muligt; men fandt man sig nu endogsaa i, at Herren havde denne Fortjeneste, fordi man paa denne Maade straffede den andens Trods mod Retten, saa var det dog urimeligt, om man havde villet indrømme ham den uden nogensomhelst Grænse. Og der gaves jo endnu Slaver, f. Ex. Børn, hvis Værdi var ringere (s. Büchsenschütz, Besitz und Erwerb p. 201 ff.); var Slaven saa-

ledes kun 100 Drachmer værd, vilde det højeste Bødebeløb blive 300 Drachmer, saa at Herren ikke kunde staa sig ved at lade Modparten beholde ham mere end højst 280 Dage, om han end for denne Tid havde Udbytte af at lade det ske. (Var Slaven paa den anden Side af betydelig større Værdi, f. Ex. blot to Miner, vilde Herren ved at undlade at kræve ham udleveret jo ikke engang kunne faa det dobbelte af hans Værdi i Bøde for et helt Aar, og jo dyrere han var, desto mere maatte det ligge i Herrens egen Interesse at kræve ham tilbage hurtigst muligt.)

Z p. 90 mener, at denne Bestemmelse her knytter sig ikke alene til Bødekjendelsen i den første Efterproces efter Hovedprocessen, men ogsaa til Bødekjendelsen i den anden Forproces i Lin. 6—11. Formelt kunde dette maaske gaa an, hvis Ordene i Lin. 37—38 το δε χρονο . . κρινεν stod i Lin. 34 efter κεραυς; dog kunde det selv da være betænkeligt, eftersom Bestemmelsen her kun angaar Slaver, medens der i Lin. 6—11 ogsaa er Tale om frie Mænd. Men der vil da ved denne Antagelse komme ret besynderlige Forhold frem. Hvis nemlig den, som ved egenmægtig, ulovlig ἀγωγή satte sig i Besiddelse af en Slave, der var hos en anden Herre, som en ham selv tilhørende Slave og beholdt ham paa Trods og saa blev idømt de i Lin. 6—11 omtalte Bøder derfor —, hvis han, siger jeg, senere vandt Hovedprocessen og fik sig Slaven tilkjendt som sin, hvordan skulde det saa gaa med Bøderne? Ja, saa underligt det end kan synes, skulde han vel betale dem til Straf for sin Trods; men de kunde da vel i det højeste løbe paa indtil Hovedkjendelsens Dag, som dog næppe med denne simple Procesmaade har kunnet lade vente paa sig et helt Aar, og saa har han dog sikkert ikke skullet udlevere sin egen Slave til den uretmæssige Ejer for enten strax at faa ham tilbageleveret igjen af denne eller, hvis denne undlod det, saa at kræve Forsømmelsesbøder af ham. Det synes mig rimeligt, at Sagen om Bøderne i den anden Forproces i det hele har maattet foreligge afgjort, før Kjendelsen i Hovedprocessen kunde finde Sted, saa at den her foreliggende Bestemmelse alene angaar den første Efterproces. Sandsynligvis er den Selvhjælp, som omtales som

tilladelig i I, 55 f.: τον δε νενιχαμενο αγοντι απατον εμεν, hyppigt kommen til Anvendelse efter den i Lin. 7 omtalte καταδίκη, og der har dermed været sat en Grænse for Tilvæxten af disse Bøder; om, hvordan de skulde inddrives, oplyses der intet. Jeg skal imidlertid indrømme, at Sagen er noget dunkel; og der gives vel nok de Tilfælde, hvor Bestemmelsen her passende kunde komme til Anvendelse efter den anden Forproces, nemlig hvis den uretmæssige ἄγων siden, inden han endnu havde udleveret sit Rov, tabte Hovedprocessen og endda beholdt den røvede Slave.

I, 45—48. Her kan jeg ikke være enig med Bk i at forbinde Ordene μεδ' εν τοι ενιαυτοι, og de to af ham anførte Steder af Indskriften, som skal bevise Tilladeligheden heraf, beviser den ikke; i VI, 29 har μολεν to forskjellige Bestemmelser hos sig, nemlig 1) οπε κ' επιβαλλει, som sigter til Formlen for Sagsanlæggelsen, og 2) παρ τοι δικασται, ε (= παρ' ῷ) ϝεκαστο εγραπται, om Sagens Forum; og i IX, 7 (16) hører αλλαι slet ikke sammen med αι ταδε τα γραμματ' εγραπται. Heller ikke kan μηδέ forbindes med det følgende αὐτόν, hvilket ellers vilde være det naturligste, fordi man ikke kan se, hvad der skulde danne Modsætningen til αὐτὸν, som dog nødvendig kræves, naar man oversætter Ordene ved „heller ikke ham selv“ eller „ikke engang ham selv“. Z p. 92, 55 har da vistnok Ret, naar han antager μηδὲ for anvendt her i Tilknytning til det foregaaende μὴ . . μὴ; det hører altsaa til hele Sætningen αυτον αποδοι εν τοι ενιαυτοι — „og hvis han heller ikke udleverer ham selv i Løbet af det første Aar“ (vel efter Hovedkjendelsen). Der er i den foregaaende Paragraf (L. 38—43) Tale om et Tilfælde, hvor den domfældte, som ikke udleverer Slaven strax efter Hovedkjendelsen og den dertil knyttede lovlige Femdagesfrist, kan blive fritaget for at betale de fastsatte daglige Forsømmelsesmulkter (enten helt, hvis Slaven er flygtet fra ham til Templet endnu før Femdagesfristens Udløb, eller delvis, hvis det først er sket nogen Tid efter dette Tidspunkt, nemlig i dette Tilfælde fra den Dag af, da Slaven bevisligt er flygtet til Templet); men det er en Selvfølge, at om han end kan slippe for Forsømmelsesbøderne, kan han dog ikke fritages for sin Forpligtelse til at udlevere Slaven; hvordan han nu kan faa

fat paa denne, ja det maa blive hans egen Sag (thi det er for ham Forpligtelsen stadig gjælder til at ἀποδοῖναι εἰς χεῖρας, og der kan ikke være Tale om, at Procesvinderen, naar han faar Slaven paavist i Templet, selv skal søge at faa fat paa ham), men i det mindste inden et Aar skal Slaven være udleveret. Hertil føjes der nu i Lin. 43—45 den Bestemmelse, at hvis den domfældte enten ikke paa behørig Maade stævner den vindende Modpart hen til Templet (hvor Slaven virkelig er) og paaviser ham dér for Modparten*), eller hvis han vel stævner Modparten til Templet, men ikke kan paavise ham Slaven dér (fordi han ikke er dér og Foregivendet er falsk), skal hans Undskyldning for ikke at have udleveret Slaven ikke komme ham til gode ved den anden Efterproces, men han skal betale Forsømmelsesbøderne til det højeste Beløb, de eventuelt efter Reglerne kan naa; og Forpligtelsen til at udlevere selve Slaven vedbliver naturligvis at være uforandret. Hertil knyttes saa den næste Lovbestemmelse, den hvorom vi her tale, og dens Mening maa sikkert være denne: „hvis han <ikke blot ikke benytter sig af de Udveje, Loven tilsteder ham at benytte for at fri sig for Forsømmelsesbøderne, saa at altsaa disse vedblive at voxe til deres højeste lovlige Beløb, men> heller ikke udleverer selve Slaven i Løbet af det første Aar efter Hovedkjendelsen (hvilket er den længste Frist, der indrømmes ham), saa skal han nu <efter Aarets Ende> yderligere erlægge (ἐπικαθιστάναι) τανς απλοονς τιμανς". Man synes her ikke at have lagt skarpt nok Mærke til Pluralisformen i disse sidste Ord; Z (D og C) forstaar dem i det mindste ganske, som om der stod Singularis, og de øvrige har ikke klart angivet, hvad de mener, naar de oversætter „die einfachen Schätzungen" (L) eller „die einfachen Bussen" (Bk). Sagen er denne: inden Aarets Udløb kunde den domfældte endnu slippe med 1) at betale Forsømmelsesbøderne til det højeste opnaaede Beløb og 2) at udlevere Slaven; men naar Aaret er gaaet til Ende, uden at han har opfyldt disse Forpligtelser, skal han ikke alene opfylde begge disse Krav, men de bliver hvert især

*) Dette har sikkert maattet gjøres umiddelbart efter Slavens Flugt til Templet.

(derfor Pluralis τιμανς) fordoblede for ham, saa at han nu 1) skal betale Forsømmelsesbødernes*) hele Beløb dobbelt og 2) udlevere Slaven og derhos betale dennes Værdi én Gang til; dette sidste vil vel da, naar han ikke er i Stand til at udlevere selve Slaven, fordi han ikke har kunnet faa ham ud fra Templet, blive forandret derhen, at han maa betale Slavens Værdi dobbelt og saa slipper fri for Forpligtelsen til at udlevere selve Slaven. En vis Analogi til dette Forhold i den Gortynske Ret har man i Athen i den saakaldte δίκη ἐξούλης (som actio judicati) og i Bestemmelserne om Statsskyldnere, der ikke betalte deres Gjæld inden den yderste Frists Udløb. Det er vel ogsaa rimeligt, at i Gortyn det offentlige har sat sig i Bevægelse for nu efter Udløbet af den yderste Frist at tvinge den trodsige domfældte til at efterleve den saaledes skærpede Kjendelse; muligvis har Bestemmelserne om Rettergang for at fremtvinge dette staaet i et andet Afsnit af den hele Gortynske Ret end dette, der hidtil er opdaget.

Naar den Lovbestemmelse, vi her har behandlet, er knyttet saa nøje til den om, hvordan det skal gaa med Forsømmelsesbøderne i det Tilfælde, at den domfældte (rigtigt eller falsk) vil undskylde sin Forsømmelse med, at Slaven var tyet til et Tempel, saa er vel Grunden dertil den, at netop snarest en saadan domfældt vilde afvente den yderste Frist til Aarets Udløb og endog overskride denne Termin. Var hans Undskyldning virkelig sand og havde han paavist dens Sandhed paa behørig Maade for Modparten, saa slap han vel for Forsømmelsesbøderne, men hans Forpligtelse til at udlevere Slaven holdt sig naturligvis uforandret, som før blev bemærket, og han var da naturlig opfordret til at vente til den yderste Termin, der var ham indrømmet til Slavens Udlevering, for at forsøge, om han dog ikke kunde faa ham fat, inden denne Tid kom; kunde han ikke faa ham fat forinden og udløb saaledes Fristen, er han da sikkert sluppet med at betale Slavens dobbelte Værdi alene.

*) Ogsaa i den yngre Indskrift Col. VI, 7 findes Plural. τα; τιμανς om Bødebeløb; hvad der for øvrigt dér muligvis kan have været Grunden til Pluralisformens Brug, er det os nu ikke muligt at angive.

Men den, som enten var saa ligegyldig, at han ikke vild(benytte Lovens Vej til at slippe for Bøderne ved at stævn(Modparten til Templet og dér paavise ham Slaven, skjønt han kunde det, eller som løj i sit Foregivende om, at Slaven var i Templet, idet han i det mindste ikke kunde paavise ham dér, han viste et saa trodsigt Sindelag mod Retten, at man sikkert kunde vente, at han vilde fortsætte sin Trods til det yderste, hvorfor han da ogsaa med rette ramtes af den skarpeste Straf, Loven i det hele kjendte. Om andre domfældte var det vel næppe tænkeligt, at de vilde gaa saa vidt; de vilde næppe vente længere med at opfylde deres Forpligtelser, end til den anden Efterproces hvor Kravet paa Forsømmelsesbøderne stilledes til dem, var bleven afgjort.

I, 48—50. I Modsætning til Z p. 93 kan jeg kun forstaa Ordene μολιομενας ταδ δικας om „den Tid, i hvilken selve Hovedprocessen varer“, fra dens Anlæggelse til dens Afgjørelse ved Domskjendelse; Ordet δικα selv viser ogsaa naturligt hen til denne Opfattelse, og Bødesatsen, ταν απλοοι τιμαν, taler aldeles bestemt derfor. Jeg forudsætter her, at der ikke finder nogen ulovlig ἀγωγή Sted og altsaa heller ingen Forproces, men at Slaven (d. v. s. den, som ved den endelige Domskjendelse bliver erkjendt for at være Slave, eller om hvis Slavestand der i det hele aldrig har været Tvivl medens der derimod er Tvivl om Ejendomsretten til ham; hele denne Paragraf handler nemlig ogsaa blot om Slaven) lige til sin Død bliver hos den, der før Processens Anlæggelse var hans bonae fidei possessor, henholdsvis hans assertor libertatis eller hans Herre. Det er da en Selvfølge, synes jeg, at naar Processen om ham er rejst, maa den fortsættes, indtil der kommer en Ende paa den ved en Domskjendelse, uanset om Personen i Mellemtiden dør. Gaar nu Kjendelsen ud paa, at assertor libertatis eller den hidtilværende Herre har Ret, saa er der naturligvis ikke Tale om Pengebetaling hverken i den ene eller den anden Retning; men gaar Kjendelsen dem imod, er det jo lige saa naturligt, dels at assertor libertatis, fordi han har forholdt den retmæssige Ejer hans Slave, nu, da han paa Grund af Slavens Død ikke kan ud

levere ham selv til den retmæssige Ejer, dog maa betale denne hans Værdi, dels at den tidligere Herre ligeledes maa erstatte den, som nu er erkjendt for retmæssig Ejer, Slavens Værdi; men der kan heller ikke godt være Tale om anden Erstatning end den simple Værdi, da det jo forudsættes, at baade assertor libertatis har handlet bona fide ved at hævde den afdødes Frihed, og at den tidligere Herre har været bona fide possessor af den afdøde Slave. Hvis der, som Z mener, ogsaa (og endda nærmest) var Tale om, at Slaven døde i Tiden efter Hovedkjendelsens Fældelse (og vel ogsaa Femdagesfristens Udløb), ser man ingen Grund til, at den domfældte, som havde beholdt Slaven ud over denne Tid, skulde slippe med blot at erstatte hans simple Værdi og ikke tillige betale Forsømmelsesbøder for Tiden mellem Femdagesfristens Udløb og Slavens Dødsdag. Som Subjekt for *αποϑανει* er det da ogsaa naturligt fra Lin. 39 at underforstaa *ο δολος, ο κα νικαϑει.*

Medens jeg nu saaledes maa hævde, at denne Lovbestemmelse tænker paa, hvad der kunde ske under selve Hovedprocessen, og i alt Fald aldrig paa, hvad der kunde ske efter dennes Tilendebringelse ved Domskjendelsen, finder jeg det meget rimeligt, at den kunde overføres og anvendes ogsaa paa Forprocessen. Naar en imod Loven havde sat sig i Besiddelse af en Slave, der var i en Herres Besiddelse, enten for at hævde hans Ret til at være fri eller for at hævde sin Ejendomsret til ham, og Slaven saa døde, inden denne Proces *ὅτι ἄγει* blev afgjort, saa maatte vel *ὁ ἄγων* betale den ulovligt bortførte Slaves Herre Slavens Værdi. Beviste han saa senere sin Ret, idet vel Processen alligevel er bleven fortsat til Hovedkjendelsen, saa har den uretmæssige Ejer maattet betale ham Slavens Værdi tilbage (, og for den, der blev erklæret for fri, har det vel kunnet være en Bøde, der svarede til hans Værdi under den Forudsætning, at han var Slave). Men et saadant Tilfælde vilde vel dog kun yderst sjælden indtræffe, da det er utvivlsomt, at Forprocessen er bleven afgjort meget hurtigt. Og for øvrigt kunde det vel ogsaa oftest indtræffe, at hele Forprocessen

faldt efter den Tid, da Hovedprocessen allerede var anlagt.

I, 50—54. (Læsemaaden er usikker i Slutningen; jeg følger B og Bk.) Det drejer sig her især om Fortolkningen af Ordene ε κοσμιοντος αλλος. Medens jeg anerkjender Bk's rigtige Forklaring paa Ordene ε κ'αποσται („naar han har fratraadt sit Embede"), undrer det mig højligt, at han har kunnet fremsætte (væsentlig efter C; for øvrigt har ogsaa Blass p. 479 det samme) en saa besynderlig Forklaring paa Ordene ε κοσμιοντος αλλος, som at de skulde betyde: „oder ein andrer <einen Sklaven> von jemandem während dessen Kosmiontats". At der ikke kunde anlægges en Proces mod en Kosmos under hans Embedstid, finder jeg ganske naturligt, og dertil er der jo Analogier nok andre Steder fra; men at en Kosmos, naar han blev forurettet eller ansaa sig for forurettet, under sin Embedstid ikke skulde have haft Lov til at forfølge Forurettelsen, som enhver anden Mand havde, var unaturligt og finder vistnok heller ingen Analogi andre Steder; man maatte da ogsaa have næret en utrolig Mistillid til Dommerens Retfærdighedsfølelse for at forbyde dette. I Hovedsagen findes den rigtige Tydning af Ordene hos BZ: „oder auf eines Kosmos Anordnung ein Andrer", og hos L: „oder <ihm>, während er Ordner ist, ein andrer". Men det er for det første næppe grammatisk forsvarligt; L's Tydning vilde ubetinget kræve et κοσμιοντι, ikke κοσμιοντος, og den absolute Genitiv, som efter BZ skal foreligge i κοσμιοντος (hvilket vel skal være = „idet en befaler det som Kosmos"), støder i alt Fald her min Sprogsans, foruden at det paa denne Maade ikke klart betegnes, hvad der dog skulde betegnes, at den omtalte ἀγωγή sker i Kosmens Interesse, hvilket ogsaa snarere vilde kræve κοσμιοντι. Om „ein amtliches ducere" kan der fornuftigvis ikke være Tale i denne Sammenhæng, men ἄγειν maa forstaas i Henhold til L. 1—2 (cfr. Z p. 97). Men dernæst er der maaske ogsaa fra Meningens Side Indvendinger at gjøre mod denne Tydning; man kan nemlig ikke, synes det, nøjes med Bestemmelsen „en anden" slet og ret, men maa have lidt nøjere Oplysning om, hvad Stilling denne anden indtager, for at

man kan forstaa, hvorfor ikke denne anden selv kommer til at spille nogen Rolle i den paafølgende Proces, men kun Kosmen; at dette nemlig er Tilfældet, synes Bestemmelsen ε κ' αποσται bestemt at vise, lige som det ogsaa er underligt, at en almindelig fri Mand, der egnede sig til selvstændigt at optræde som Retssubjekt, selv om han foretog sin ulovlige Handling paa Anstiftelse af en Kosmos, ikke skulde kunne drages til Ansvar derfor under Kosmens Embedstid. Dog kunde man her sige, at Kosmen jo saa alligevel vilde blive indviklet i Processen, hvilket ikke maatte ske, og at derfor Sagens Behandling mod ham udsattes, til Kosmen fratraadte sit Embede. Af Hensyn til det grammatiske maa jeg imidlertid tage det paa en anden Maade, og jeg tror da sikkert, at vi i κοσμιοντος har en simpel Genetivus possessivus; κοσμιοντος αλλος er da = „en anden, som tilhører en Kosmos“, enten hans Slave eller en af ham afhængig fri Person, f. Ex. hans Søn, der altsaa ubetinget kan antages at handle i hans Ærende. Som Subjekt for Infinitiverne μολεν . . κατισταμεν maa man, tænker jeg, tage τον κοσμιοντα (eller subsidiært maaske, skjønt jeg tvivler lidt derom, den af ham afhængige αλλος, for saa vidt denne Person i det hele egner sig til at være Retssubjekt); og μολεν betyder ikke „so soll man processieren“, som om det var den, fra hvem Personen er bortført, der nu, efter at Kosmen var fratraadt, skulde anlægge Sag imod ham, men det betyder (som vel B har det): „so soll er (Kosmen eller hans Substitut) processieren“. Den, som ἄγει, er jo nemlig, som L. 1—2 viser, den samme som den, der μέλλει ἀμφιμολεῖν om den omstridte Person, som hvis retmæssige Ejer han betragter sig, og det er da ogsaa ham, der μολεῖ, naar Processen anlægges; altsaa i dette Tilfælde Kosmen. Det passer ogsaa godt, at de to Infinitiver μολεν og κατισταμεν saaledes faar samme Subjekt. Forholdet er altsaa dette: overfor Kosmen gjør man i Betragtning af hans høje Stilling den Undtagelse fra Lovreglen i L. 1—2, at man indrømmer ham selv personlig eller en anden af ham afhængig Person paa hans Vegne og i hans Interesse Retten til i hans Embedstid at foretage ἀγωγή af en Person, han kræver Ret til som sin Slave; men

for at ikke denne Indrømmelse skal friste nogen Kosmos til at misbruge sin Embedsmagt saaledes i egen Interesse, kræver Loven, at Kosmos øjeblikkelig, naar han har nedlagt sit Embede, skal anlægge Proces mod den, fra hvem han har foretaget sin ἀγωγή, for at bevise sin Ret til at have foretaget den; og kan han ikke dette (αι κα νικαθει, nemlig i Hovedprocessen, hvorimod Forprocessen her falder bort), saa skal han, foruden at tilbagelevere Slaven eller frigive den, der ved Dommen erklæres for fri, betale de i Lin. 7 ff. fastsatte Bøder for den ulovlige Beslaglæggelse, regnede lige fra den Dag, da han foretog Beslaglæggelsen (saa at ikke engang de 3 Dage i L. 6 kommer ham til gode), og indtil Kjendelsen i Hovedprocessen falder. Det er en Selvfølge, at hvis han efter denne Kjendelse ikke øjeblikkelig efterlever den, rammes han endvidere som enhver anden Privatmand af de Forsømmelsesbøder, der omtales i L. 26 ff., ligesom overhovedet vel alle Bestemmelserne i L. 24—50 komme til Anvendelse paa ham.

I, 55 — II, 2. Jeg slutter mig her til Læsemaaden hos BZ og Bk og finder den rigtige Forklaring fremsat hos Z p. 98 (under a) og p. 99. Blot vil jeg tilføje, at denne Paragraf saavel som den forangaaende i L. 50—54 indeholder mere tilsyneladende end virkelige Undtagelser fra Hovedreglen i L. 1—2; navnlig gjælder det da om denne sidste Paragraf, da den her omtalte ἄγων, efter som hans Ret til den Person, som beslaglægges, er aldeles utvivlsom, slet ikke kan gaa ind under Bestemmelsen i L. 1: ος κα μελλει αντιμολεν.

§ 2. Til Kol. II, 2—45.

II, 2—10. Bestemmelserne synes ved første Øjekast at være noget mangelfulde og at lade flere mulige Tilfælde uomtalte; men dette beror alene paa Tvetydigheden af Ordet ελευθερος. som synes mig at være overset eller dog ikke skarpt nok fremhævet af de tidligere Kommentatorer*). At

*) Med Hensyn til Ordet γυνα er dets Tvetydighed paapeget af Z p. 112: i III, 44 (ligesom i hele det 2det Kapitel) betyder det den

τον ελευθερον ε ταν ελευθεραν i II, 2—3 betyder den frie Borgers Søn eller (ugifte) Datter, er klart nok deraf, at det til Modsætning i det følgende Led har απεταιρο, som — „en Afetairos's Søn eller ugifte Datter". Subjektet er i disse to første Led nødvendigvis ὁ ἐλεύθερος, hvad der fremgaar af det følgende (3dje) Modsætningsled, men dette ὁ ἐλεύθερος maa her forstaas i videre Betydning end det tilsvarende Ord i L. 2—3, idet det maa omfatte baade Borgere og Afetairer, der som personlig frie modsættes Slaverne. I samme videre Betydning maa man tage ελευθερος og ελευθερα i L. 6—8. Det er altsaa klart, at man har stillet Borgere og Afetairer aldeles éns med Hensyn til Forbrydelser af denne Art, som blev begaaede af dem, og deri er der dog ikke nogen Ubillighed; at man har stillet dem forskjelligt med Hensyn til Forbrydelser, der blev begaaede mod dem, er i god Sammenhæng med Forholdet i alle græske Stater, som jo altid stiller Borgeren højere i Værd end den personlig frie Ikke-Borger (cfr. L p. 7, 16 extr.). I L. 16 er det usikkert om ελευθερα skal tages i den snævrere eller den videre Betydning; er det sidste Tilfældet, er det at mærke, at her gjør det ingen Forskjel, om det er en Borgers eller en Afetairos's Datter, den i denne Paragraf (L. 16—20) omtalte Forbrydelse udøves imod, lige som det heller ikke gjør nogen Forskjel, af hvad Stand Gjerningsmanden er; en lignende Forbrydelse mod en δολα eller ϝοικεα synes derimod slet ikke at være bleven straffet. — I L. 20 maa ταν ελευθεραν betegne en Borgers Hustru paa Grund af Modsætningen til ταν το απεταιρο i L. 25; Subjektet (Gjerningsmanden) er i begge disse Tilfælde (L. 20—25) ὁ ἐλεύθερος i den videre Betydning, da Modsætningen i L. 25 er ο δολος; ελευθεραν i L. 26 er ogsaa at tage i videre Betydning, baade om Borgerens og om Afetairos's Hustru, og ο ενailεθεις i L. 30 er ὁ ἐλεύθερος i den videre Betydning.

Mærkeligt er det, at der i dette Stykke kun indeholdes Bødebestemmelser, medens der slet ikke tales noget om,

---

fribaarne Kvinde i Mods. til ϝοικεα; men i IV, 9 indbefatter γυνα begge Klasser af Kvinder.

hvordan Beviset skal føres for selve Faktum; det synes at tyde paa, at Bødebestemmelserne er noget nyt, som i alt Fald i denne Form først indføres ved denne Lov, medens man derimod m. H. t. Bevisførelsen for Faktum har henholdt sig til ældre Retsregler. Tør man maaske af den Omstændighed, at der i L. 15 omtales Ed som Bevismiddel, slutte, at Spørgsmaalet om Faktum i disse Sager altid er bleven afgjort i Henhold til den krænkede Persons Ed? Vidneudsagn var jo for øvrigt ogsaa tænkelige her, og Ed er maaske først kommen til Anvendelse, naar saadanne ikke fandtes. Samme Bemærkning kan for øvrigt gjøres om adskillige andre Paragrafer i denne Lov.

II, 11. *ενδοϑιδια δολα* forklares vel rigtigt af BZ og Bk om den for Penge kjøbte Husslavinde, i Modsætning til *ϝοικεα*. Men det er noget underligt, at der ikke tales om lignende Forseelser mod mandlige *δοῦλοι χρυσώνητοι*. Tør man maaske deraf uddrage den Slutning, at saadannes Tal i det mindste paa den Tid, hvorfra denne Lovgivning stammer, (ligesom i Sparta) har været saa ubetydeligt, at man ikke har fundet det værd at omtale dem særligt i Loven? Nedenfor i IV, 34 omtales *ϝοικεες επι κοραι ϝοικιοντες*; deraf maa man vel kunne slutte, at der ogsaa har været *ϝοικεες*, som har boet i Byen, og disse har da gjort Tjeneste som *ϑεράποντες* hos deres Herrer, saa at man ikke har trængt meget til kjøbte Slaver. At der imidlertid ogsaa har været saadanne paa denne Lovgivnings Tid, maa betragtes som sikkert, selv om deres Antal har været ringe; cfr. Z p. 64, 44 (; med Hensyn til det dér gjorte Spørgsmaal, om Bestemmelserne i Lovens første Kapitel ogsaa blot gjælder om de kjøbte Husslaver, antager jeg, at de dog først og fremmest gjælde om *ϝοικεες*).

II, 16—20 er hidtil næppe bleven forstaaet eller forklaret rigtigt. BZ og L tager Indskriftens *επιπερεται* for at være = *ἐπιφέρηται*; L oversætter dernæst *ἐπιφέρηται οἰφεῖν* ved „verführt zum Beischlafe“ uden nogen nærmere Forklaring; B oversætter det ved „verführt zur Begattung“, idet han p. 19 i Noten bemærker, at *ἐπιφέρηται* her maa tages „medial: wenn er sich zubringen oder nachkommen lässt, mit sich

führt“ [saaledes ogsaa Ussing], og i Overensstemmelse hermed mener ogsaa Z p. 107, at den Forbrydelse, hvorpaa der tænkes her, maa være „Verführung, ein nicht gewaltsames Stuprum mit einer auf Bitte und Forderung des Thäters einwilligenden freien Frau“. Men der er mig ikke noget Sted bekjendt, hvor ἐπιφέρηται har den Betydning (= ἐπάγηται), som B vil tillægge det, og jeg tror, at den i det hele er uforenelig med Begrebet af Verbet φέρω. Hertil kommer saa, hvad Z p. 108 ogsaa med rette finder besynderligt, at denne „Verführung“, som andensteds sættes lige med μοιχεία, her straffes saa mærkelig mildt i Sammenligning med Voldtægt. Bk (ligeledes Meister og D) tage επιπερεται = ἐπιπειρᾶται, og Bk oversætter: „wenn jemand einen Anfall auf die Freie macht, sie zu missbrauchen“, D: „celui qui aura commerce avec une fille libre“; Konstruktionen med Akk. kunde vel forsvares ved Henvisning til Pind. Pyth. II, 34, men Sammensætningen ἐπιπειρᾶσθαι findes vist næppe ellers, og jeg ser ikke, hvad ἐπί skal til. Hvad dernæst angaar Ordene ακευοντος καδεστα, opfatter B p. 12 dem = ἀκοίοντος καδεστᾶ og oversætter dem saaledes: „und es hört es (= davon) ein Verwandter“; men selv forudsat Rigtigheden af ακευοντος = ἀκούοντος vilde Præsens (ɔ: Samtidens) Participium dog næppe kunne bruges her for at betegne en Handling, som jo i Tid maatte falde efter Hovedverbets Handling, og den hele Bestemmelse vilde desuden, som Z p. 107 f. siger, være temmelig overflødig. Blass forstaar Ordene saaledes: „gegen oder ohne den Willen des Nächstverwandten“; men det er meget problematisk, om ακευων kan være = ἄκων, og desuden staar der ikke den bestemte Artikel foran καδεστα; endelig tør det vel forudsættes omtrent som en Selvfølge, at det ikke sker med Slægtningens Vilje, saa at Bemærkningen bliver overflødig; og skulde det tilføjes, vilde man savne et Modsætningsled, hvori det forudsattes, at det skete med Slægtningens Vilje. Bk, D og L husker paa Hesychios's Glosse: ἀκεύει · τηρεῖ, Κύπριοι, og Bk oversætter: „und ein Verwandter gewahrt es“ (formodentlig under selve Handlingen, saa at Præsens Participium bliver rigtigt); men foruden at τηρέω jo ikke simpelt hen betyder „at blive var“, saa gjælder og-

saa mod denne Tolkning den samme Indvending, at Ordene i denne Form indeholde en temmelig overflødig Bestemmelse; og desuden er det ikke let at se, hvorfor saa et Vidne skulde kræves til foruden selve denne καδεστας. L oversætter: „während der Vormundschaft eines Verwandten“ og ligeledes D: „qui est sous la garde d'un parent“, og Z p. 108 finder ogsaa denne Tydning mulig, men erklærer med rette, at den hele Bestemmelse paa denne Maade bliver ganske overflødig, da man kun kunde forklare sig dens Tilføjelse under den vistnok (i alt Fald naar der tænkes paa ærbare Kvinder) uantagelige Forudsætning, „dass die Gortynischen Frauen unter Umständen auch ganz selbständig und unbevormundet gewesen seien“; jeg vil tilføje, at hvis denne Bestemmelse overhovedet skulde ind, maatte man allerede have ventet at finde den tidligere, da allerede den i L. 3 og ff. omtalte ελευθερα dog fortrinsvis, ja maaske udelukkende, betegner den unge ugifte Pige, som selvfølgeligt altid befinder sig under en Værges Opsigt.

Medens jeg nu ikke kan slutte mig til nogen af disse Forklaringer, maa jeg desværre indrømme, at jeg ikke selv er i Stand til at opstille nogen sikker ny Forklaring; men maaske kan jeg dog give nogle Vink, som kan lede andre paa Vej. Det tør vel da anses for sikkert, 1) at der her tales om en Forbrydelse, der er nær beslægtet med den i L. 2—16 omtalte, hvortil jo Ordet οιπεν viser hen; 2) at denne Forbrydelse maa have haft en væsentlig mildere Charakter, hvad den lave Strafansættelse viser. Dens mildere Charakter er nu sikkert ogsaa antydet ved, at man istdf. καρτει οιπεν i det foregaaende her faar Udtrykket επιπερεται οιπεν; det synes mig (og ogsaa V. Thomsen) her naturligst at opfatte επιπερεται = ἐπιφέρηται, men da dette Verbum næppe i nogen af de ellers bekjendte Betydninger kan forbindes med ταν ελευθεραν (det personlige Udtryk) som Objekt, maa det vistnok forbindes med Infinitiven οιπεν, hvortil da ταν ελευθεραν kan slutte sig som Objekt. For Forbindelsen af ἐπιφέρεσθαι med Inf. kjender jeg kun ét Exempel, nemlig Polyb. 29, 9, 5 (Hultsch p. 1205, 28 f.): τῶν δὲ πολλῶν ἐπιφερομένων βοηθεῖν, hvor ἐπιφέρεσθαι maa betyde: „tragte efter“ med Bibetydningen: „tilkjendegive denne

deres Iver i Ord"; det er jo en bekjendt Sag, at Sindsstemningsverber meget ofte anvendes til ogsaa at betegne Sindsstemningens Udtryk i Ord eller paa anden Maade. Saaledes maa επιπερεται οιπεν her vel nærmest antages at betyde: „tragter efter (og ved sin hele Færd viser, at han tragter efter) Samleje med den frie Kvinde (naturligvis ulovligt, udenfor Ægteskab)". Her bliver altsaa Tale om Forsøg paa at opnaa ulovlig kjønslig Omgang, uden at dette dog virkeligt opnaas, saa at Forbrydelsen blot faar Charakteren af et Attentat, om det endda kan kaldes saa; men den onde Vilje maa dog have lagt sig saa klart for Dagen, at der, naar der rejses Klage derover fra den fornærmede Piges eller hendes Formynders Side, kan være Tale om at faa dens Tilstedeværelse godtgjort ved Vidneudsagn. En uoverstigelig Vanskelighed møder mig derimod i Ordene ακευοντος καδεστα, hvis Bogstaverne læses rigtigt paa denne Maade; thi der var vel ogsaa Mulighed for at læse ακευον τος καδεστα(δ) — ἀκεύων τοὺς κηδεστάς (angaaende δ for νς cfr. III 50; VII, 29; om Udeladelsen af δ foran δ cfr. IX, 35. 41; XI, 44. 51; angaaende dets Udeladelse her paa Grænsen mellem For- og Eftersætning smlgn. Udeladelsen af σ i IV, 31 f. τισ(σ)τεγανς; yderligere kan det bemærkes, at man ellers overalt i Indskriften kun finder καδεσται i Flertal). Men hvilken af Læsemaaderne man end vælger, finder jeg ikke, at man kan komme nogen Vegne med Hesychios's Glosse ἀκεύει · τηρεῖ; og det er vel ogsaa tvivlsomt, om man har Ret til at benytte den, da den anføres som kyprisk, ikke som kretisk. Læser man ακευοντος καδεστα, skulde det snarest betyde: „idet en eller anden Slægtning af Pigen begunstiger hans Plan og hjælper ham derved"; det vilde være en yderligere formildende Omstændighed ved Sagen for ham, og om Rufferens Straf har der vel været talt paa et andet Sted. Ved den anden Læsemaade skulde man vente Betydningen: „idet han søger at besnakke eller paa anden Maade bevæge Pigens Frænder, som jo ellers passer paa hende, til at lukke Øjet til for hans Planer mod Pigen". Men jeg har intet at anføre til Støtte for disse Tydninger af ακευεν.

II, 24. Kommentatorerne har rigtigt gjort opmærksom paa, at den her omtalte Bødebestemmelse bekræfter Efterretningen hos Ailian V. H. XII, 12; naar Ailian kun har omtalt denne ene Bøde (50 St.), medens der her nævnes flere, er det vel, fordi de Tilfælde, hvori denne Bøde faldt, var de hyppigst forekommende. Angaaende det, at de hos Ailian omtalte Æresstraffe, der sluttede sig til Bøden, ikke omtales her, har Z p. 44 f. udtalt sig meget rigtigt, naar han formoder, at Bestemmelsen herom har kunnet staa i det Afsnit af den Gortynske Lovgivning, der omhandlede Strafferetten.

II, 36. Med Hensyn til Opfattelsen af *δολοσαθθαι* har Bk efter min Mening sikkert Ret. B oversætter det: „er habe ihn geknechtet“, men dette kan jo ikke være sket; der skulde i alt Fald have staaet: „er habe ihn knechten wollen“, men dette kan ikke ligge i den brugte Verbalform. Subjektet derfor er naturligvis *τὸν ἑλόντα*; om ham siges det, at han „i egen Interesse og for at gjøre sig en Fordel deraf har lokket den saakaldte paagrebne i en Fælde“, saa at denne enten slet ikke har begaaet eller tænkt paa at begaa den ham paasigtede Forbrydelse eller dog i alt Fald ikke er greben paa fersk Gjerning, hvilket efter Lovens Mening nødvendigvis maa til, hvis dens Bestemmelser skal kunne anvendes paa ham. — Hvis *ὁ ἑλών* (som her, lidt anderledes end i L. 34 f, *τοις ελονσι*, maa betyde „den, som paastaar at have grebet den anden“) ikke med den foreskrevne Ed af sig selv og Mededsmænd har kunnet bevise sin Paastands Rigtighed, er han utvivlsomt bleven ramt af Straf, fordi han saaledes har lagt Snarer for den anden; men ogsaa dette har vel henhørt under Strafferetten, og i alt Fald har det været behandlet for en anden Dommer end den, der er virksom ved de i denne Lov omhandlede Sager; derfor omtales dette Tilfælde ikke yderligere her.

§ 3. Til Kol. II, 45 — III, 44.

III, 7—9 *απομοσαι ταν Αϱτεμιν παϱ Αμυκλαιον παϱ ταν τοκσιαν.* At F (L, B og Bk) har Ret i at skrive Ordene saaledes (i

Modsætning til C og D), kan der ingen Tvivl være om; men der kan, tror jeg, rejses det Spørgsmaal, om ikke Stenhuggeren skulde have begaaet en lille Fejl her. Er Læsemaaden rigtig, maa man oversætte med Bk: „den Reinigungseid zu leisten bei der Artemis, <indem sie> an das Amyklaion, an die Bogengöttin <herantritt>"; B og L har vel ogsaa den samme Opfattelse af Ordene, skjønt de i deres Oversættelser ikke har Bk's Tilføjelser, hvilke ogsaa kan have deres Betænkeligheder. Det bliver da nødvendigt at forstaa *Αρτεμιν* om den fra sit Billede adskilte, usynlige Gudinde selv; men gjør man dette, saa havde det dog været naturligt, at Ordene *παρ ταν τοκσιαν* havde staaet nærmest efter *Αρτεμιν*, foran *παρ Αμυκλαιον*. Selve Forbindelsen *ταν Αρτεμιν παρ Αμυκλαιον* synes, naar man ikke vil optage Tilføjelsen „indem sie herantritt", snarere at tyde paa, at man har at forstaa *ταν Αρτεμιν* om den i sit Gudebillede tilstedeværende og af det repræsenterede Gudinde; men for at man saa ikke skal faa to Billeder af *Ἄρτεμις* paa samme Sted (thi *τὰν τοξίαν* maa ogsaa være et Artemisbillede), maatte man vel udslette *παρ* paa det andet Sted, idet man antog, at Stenhuggeren urigtigt havde gjentaget dette Ord (cfr. *αι* i IV, 16; *παι* i VIII, 9); man maatte da forbinde Ordene: *ταν Αρτεμιν ταν τοκσιαν*.

III, 9—12 og 12—16 synes mig at være slemt misforstaaede af BZ p. 124 f., hvorimod de øvrige har det rigtige; *τις* i L. 9 maa sikkert være den fraskilte Mand selv eller en, der handler i hans Ærende, naar han ved Selvtægt søger at sætte sig i Besiddelse af det, han paastaar er berøvet ham af den fraskilte Hustru, selv efter at han ved hendes Edsaflæggelse er berøvet Retten dertil; og *αλλοτριος* i L. 12 maa være en (fremmed) Tredjemand, der optræder som den fraskilte Hustrus Hjælper ved Tyveriet af noget af det, der tilhører Manden (; at det ikke ogsaa kan forstaas om Mandens Hjælper, følger ligefrem af Anvendelsen af Verbet *συνεκσάττειν*, der kun kan betegne Bortførelsen af den fraskilte Hustrus Gods fra hendes tidligere Mands Hus).

III, 29 havde ogsaa jeg, før jeg saa Bk's Bog, formodet, at der burde staa *μοιραν λαχεν* (*λαχεῖν*), da *τακτάν*, som

B vilde skrive, vilde være et altfor ubestemt Udtryk. Dog er det at mærke, at man ved det næstfølgende Led κάι τι κ' ο αvεδ δοι, αι εγραπται atter maa have Infinitiven εκεν, som først var brugt, til styrende Verbum.

III, 37. κομιστρα maa, siden det omtales i denne Forbindelse, aabenbart betegne en Gave fra Manden til Hustruen eller omvendt ved Ægteskabets Opløsning. Men for saa vidt dets Opløsning ved Skilsmisse her i Loven altid tænkes foregaaende under den Forudsætning, at Manden er αἴτιος, kan der efter al Rimelighed ikke være Tale om nogen Gave fra den ene til den anden i Skilsmissetilfælde; for saa vidt har altsaa BZ efter min Mening Ret imod Bk, naar de forstaar det om Gaver i Tilfælde af Ægteskabets Opløsning ved den ene Parts Død, og Bestemmelsens Plads i Loven taler ogsaa afgjort for dette. Men naar de forstaar det om „funeraticia", Hjælp til Begravelsesomkostningerne (ἐκκομίζειν), kan dette næppe være rigtigt, da disse jo dog vel ikke skulde udredes af den overlevende Parts Særformue alene; jeg sætter da med Bk Ordet i Forbindelse med κομίζειν i Betydningen „pleje, røgte", betragter det som en Analogi til det homeriske θρέπτρα og forstaar det om „en Gave", som af den døende skjænkes til den overlevende „til Tak for den særlig under den sidste Sygdom ydede Pleje".

III, 43—44. αλλο δ'αι τι πεϱοι, ενδικον εμεν. Cfr. Z p. 124, 63—64. De nærmere Regler herom maa have staaet i et andet Afsnit af den hele Gortynske Lovgivning, og man har her vel blot henholdt sig til den ældre Ret; ligeledes paa de Steder ovenfor, hvor det samme Udtryk findes.

§ 4. Til Kol. III, 44 — IV, 23.

IV, 4 er den rigtige Læsemaade, som L (og Blass p. 484) først har set, utvivlsomt denne: οπνιοιτο προ το ενιαυτο; jeg havde ogsaa fundet den, da jeg endnu kun benyttede Udgaverne af C og BZ, som skriver οπνιοι το πϱοτο ενιαυτο, idet jeg baade tvivlede om Rigtigheden af πϱῶτος som dorisk Form og tillige saa, at οπνιεν i aktiv Form ikke kunde gaa an, da det kun bruges om Manden, som tager en Kvinde

til Ægte, og aldrig kan bruges om den, der lader en Kvinde indgaa Ægteskab med en Mand; man maatte altsaa her have Mediumsformen οπυιοιτο om den fraskilte ϝοικεα, der ægter sin tidligere Mand paany. — Naar Z p. 113 om denne Bestemmelse siger: „Es ergibt sich hieraus vielleicht, dass die heirathende Häuslerin in die Gewalt des Herrn ihres Mannes trat“, saa at hun dermed skulde løses fra sit Forhold til sin tidligere Herre, kan dette næppe være fuldt rigtigt; hun kan i alt Fald ikke blive sin Mands Herres Ejendom paa samme Maade som Manden selv, da hun jo ved Skilsmisse træder tilbage under sin forrige Herre, hvad der klart fremgaar af, at hendes Barn kan komme til at tilhøre denne, lige som han ogsaa optræder som hendes Patron.

En tilsvarende Bestemmelse om, hvad der skulde ske, naar et ved Skilsmisse ophævet Ægteskab mellem fribaarne Personer stiftedes paany, findes ikke; men her kommer jo Spørgsmaalet om Ejendomsretten heller ikke med i Spillet. Det er vel en Selvfølge, at det efter Skilsmissen fødte Barn, hvis det da endnu levede, indtraadte som Barn i Faderens Hus, ganske som om Skilsmisse ikke havde fundet Sted.

IV, 22. επι τοις τον αδελπιον παστας. Altsaa kunde hendes Brødre, der var ϝοικεες, have forskjellige Herrer; hvordan gik det til? De maa dog i alt Fald oprindeligt, saa længe de som Børn var i deres Faders Hus, alle sammen have tilhørt Faderens Herre. Det er vel at forstaa saaledes, at naar en Herre døde, delte hans Sønner hans ϝοικεες imellem sig lige som den øvrige Ejendom, saa at hver især fik de ϝοικεες, der hørte sammen med de Dele af Ejendommen, de fik; det kunde paa den Maade nok hænde, at ϝοικεες, som var Brødre, kom til at tilhøre forskjellige af den afdøde Herres Sønner, naar de efter deres egen Faders Død som fuldvoxne Mænd var anbragte paa forskjellige Dele af Faderens Herres Ejendomme. Deres forskjellige Herrer har da i Forening haft Ret til at bestemme, hvad der skulde gjøres med et uægte Barn af deres Søster, som vel har opholdt sig i Huset hos den ene

eller den anden af Brødrene, uden at hun dog derfor særligt tilhørte denne Broders Herre.

§ 5. Til Kol. IV, 23 — V, 9.

IV, 23—27. Her synes alle tidligere Kommentatorer at konstruere Ordene saaledes, at τον τεκνον και τον κρεματον bliver to sideordnede Genetiver, afhængige af καρτερον εμεν, medens ταδ δαισιος opfattes som en bagefter løst tilknyttet epexegetisk Genetiv (B) eller Gen. respectus (L: „hinsichtlich der Teilung"; Bk: „es unter sie zu teilen"). Men en saadan efterhængende Genetiv anser jeg for sproglig umulig ved Siden af de andre Genetiver, tilmed da den jo kun kan forbindes med den ene af de forangaaende Genetiver, nemlig med τον κρεματον; dernæst vil man ikke kunne forbinde Ordene τον πατερα τον τεκνον καρτερον εμεν, uden at der saaledes antages en patria potestas for Faderen, som der ellers langtfra er noget Spor af i denne Lov (cfr. Z p. 109, 1), og som i alt Fald her vilde omtales paa urette Sted. Jeg er derfor sikker paa, at Ordene bør konstrueres saaledes: τον πατερα τον τεκνον hører sammen (betegnende den virkelige, kjødelige Fader i Modsætning til en Stiffader); det følgende και betyder „ogsaa" (ɔ: netop som Følge af sin Egenskab som den virkelige Fader); af καρτερον εμεν afhænger Genetiven ταδ δαισιος, som atter styrer den anden Genetiv τον κρεματον. Altsaa: „Faderen til Børnene skal ogsaa have Raadighed over Delingen af Formuen" imellem dem. Ordene καρτεραν εμεν ταδ δαισιος er selvfølgeligt at underforstaa i L. 27 efter τον ϝον αυτας κρεματον.

IV, 29—31. αι εγραπται kan efter min Mening, i det mindste paa dette Sted, naturligt kun forstaas om den her i Loven strax efter følgende Bestemmelse om Arveloddens Størrelse, ikke som en Henvisning til en ældre, før denne Lov gjældende Rets Bestemmelser, som Z p. 131 (og Schaube p. 216), mener; og jeg kan heller ikke antage Z's øvrige Udvikling her for rigtig. Det maa vist anses for sikkert, at under den her antagne Forudsætning om, at et af Børnene „var bleven idømt en Bøde" (her vist ikke tillige: „havde lidt

et eller andet Formuestab", skjønt dette kunde vel ατα϶εις ogsaa betyde, cfr. ατα i VI, 43; IX, 14; Herod. I, 32, 4), har Faderen strax skullet anvise ham den Arvelod, der engang i Tiden (under Forudsætning af, at Formuen vedblev at staa paa samme Punkt som i det nærværende Øjeblik) vilde komme til at tilfalde ham efter Faderens Død; fuldstændigt at overgives til den domfældte, for at Bøden kunde blive betalt deraf, uden at det kom de øvrige Børn til Skade i nogen Maade, behøvede vel den saaledes afsondrede Arvelod ikke undtagen i det Tilfælde, at Bøden oversteg Arveloddens Værdi eller ækvivalerede dermed, men bestemt afsondres fra den øvrige Arvemasse maatte den, for at den Rest, der blev tilovers efter Fradrag af Bøden, kunde bestyres ganske for sig uden Forbindelse med de øvrige Søskendes Arveparter. Den Indvending mod denne Tydning af Ordene, som Z p. 131, 93 henter fra Bestemmelsen i IV, 32, har næppe noget at sige; det eneste Tilfælde, hvor der kunde synes at være nogen Vanskelighed, er vel det, hvor Arven kun bestod i ét Hus (IV, 46) eller ét Hus og desuden nogen rørlig Ejendom; men Husets Værdi har jo kunnet ansættes i Penge, og Størrelsen af den Lod, der skulde afdeles til den domfældte, bestemmes herefter; i Praxis er man sagtens kommen ud over denne Vanskelighed*).

IV, 31—37. Forklaringen af dette Sted, som den gives hos C, vilde med Nødvendighed kræve, at der i L. 33—35 istedenfor det, der nu staar, læstes: ενει, και ταυς επι κοραι ϝοικιαυς, αις κα με ϝοικευς ενϝοικει („le case di campagna nelle quali non abiti un servo"); desuden bruger denne Indskrift aldrig Ordet ϝοικια i denne Betydning (thi anderledes staar det i V, 26), men kun στεγα. Mod D er den samme Indvending at gjøre. BZ oversætter: „und was in den Häusern

*) Ogsaa i IV, 48 maa jeg i Modsætning til Schaube p. 216 opfatte αι εγραττα, som gaaende paa selve de her fremsatte Bestemmelser om Arveloddens Størrelse, ikke som Henvisning til den ældre Ret, som vist næppe, saaledes som det siden skal udvikles, kjendte til Arveret for Kvinden, og da vel særligt ikke i dette her foreliggende Tilfælde. Endnu mindre kan jeg billige Schaubes lignende Opfattelse m. H. til κατα τα εγραμμενα i IV, 50 f.

drin ist, denen kein Häusler inwohnt der **auf der Stelle haust**“, og dette sidste „haust“ præciseres af Z p. 137 nærmere saaledes, at det skal betyde „seine Wirthschaft hat“, hvorved der tillægges dette Verbum ϝοικιον en ellers ikke bekjendt (og sikkert umulig) Betydning. Fælles for alle disse tre Fortolkninger er det, at ταις στεγαις i L. 33 sættes identisk med de i L. 32 omtalte στεγανς τανς εν πολι; Z p. 139 f. kommer som Følge heraf til den Antagelse, at de gortynske Borgere ikke havde nogen „selbstbewirthschaftetes Grundeigenthum“, men at al Grundejendom paa Landet var overladt til Drift af deres ϝοικεες, og endvidere at de, da de dog havde Kvæg, har drevet dette „auf die gemeine Weide“ (som rigtignok synes at have maattet tilhøre Mnoïterne snarere end Borgerne). Bk oversætter: „die Häuser in der Stadt und was <an Besitz> in den Häusern enthalten ist, ausser denen, in welchen ein Voikeus wohnt, der auf dem Lande sein Anwesen hat“ (ogsaa en mærkelig Oversættelse af ϝοικιον); han maa, for at der skal være nogen Logik i denne Oversættelse, vel mene, at ved „den Häusern“ maa der tænkes baade paa Huse paa Landet og i Byen. Jeg tror nu, at der er en Misforstaaelse i alle disse Oversættelser, netop liggende i Fortolkningen af ταις στεγαις i L. 33 paa den ovenfor angivne Maade. Det forekommer mig nemlig, at naar Sønnerne som et Præcipuum skulde have ogsaa alt det, der fandtes i Husene i Byen (efter Bk tildels ogsaa Landhusene), vilde de øvrige Søskendes Arv formindskes i en Grad, som er meget lidet trolig, navnlig naar man tænker paa, at de af det, som deltes, endda kun skulde have halv Part mod Sønnerne. Og foruden dette gjør vist ogsaa sproglige Grunde denne Fortolkning betænkelig: επι κωραι frembyder sig som en saa naturlig Modsætning til εν πολι, at det næppe gaar an at oversætte det anderledes end „paa Landet“, hvad da ogsaa de fleste har antaget (cfr. Cauer^2 N. 119, 10; 181, 4), og Relativsætningen αις κα .. ϝοικιον knytter sig saa naturligt til ταις στεγαις, at den ikke kan skilles derfra; men naar saa er, bliver det nødvendigt at forstaa ταις στεγαις om Landhusene alene. Man bør altsaa vel oversætte saaledes: „Hu-

sene i Byen og alt hvad der findes i de Huse, som ikke en ϝοικευς bor i, der har sin Bopæl paa Landet". Sønnernes Præcipuum bliver da: 1) Husene i Byen, d. v. s. Bygningerne alene, uden Indbo eller anden Ejendom, som muligt findes i dem; 2) Indboet i de Landhuse, som ikke er beboede af ϝοικεες, vistnok væsentlig Avlsredskaber o. desl., som Sønnerne kan bruge til Driften af de Dele af Landejendommen, der ved Arvedelingen muligvis tilfalder dem; 3) Kvægbesætningen, for saa vidt noget af den ikke tilhører ϝοικεες som deres Privatejendom. Arvemassen, der gaar til Deling mellem alle Arvingerne efter den foreskrevne Regel, bestaar da af: 1) Møbler, Klæder, Penge osv., som findes i Byhusene; 2) Landhusene (uden Indbo og Besætning), som har tilhørt Arveladeren umiddelbart og hvorfra han har drevet en Landbedrift; 3) Landhusene (med det deri værende Indbo og dertil hørende ϝοικεες), som har været overladte til ϝοικεες, dog saaledes, at det Kvæg (og vel ogsaa det øvrige Indbo), som privat tilhører disse ϝοικεες, ikke gaar med ind under Delingen. Muligvis har ogsaa L opfattet Sagen paa denne Maade, skjønt han ikke udtrykkeligt i Noter lægger sin Opfattelse for Dagen.

IV, 43—44 tyder Tegningen af Indskriften hos F og C ganske vist, saaledes som ogsaa jeg selv havde set, hen paa den Læsemaade, som findes hos Bk: ϝεκασταν ϑ(υ|γ)ατε(ρα). αι δε και κτλ.; dog kan jeg ikke ret tro paa dens Rigtighed. At ϑυγατερα er en aldeles overflødig og Leddenes Symmetri forstyrrende Tilføjelse, siger Bk selv, og det er kun et tarveligt Forsvar for den, at nogen maaske, hvis dette Ord ikke var tilføjet, kunde falde paa at forbinde ϝεκασταν med μοιραν; thi saadant noget kunde intet fornuftigt Menneske falde paa. Dernæst vil der ved denne Maade at læse Stedet paa komme meget haarde Ellipser i den følgende Periode, idet man dér ikke blot maa supplere Verbet i Bisætningen: αι δε και τα ματροια <δατταιντο?>, men ogsaa den Infinitiv, som skulde udgøre Hovedsætningen: <δατεϑϑαι> αιπερ. τ. π. ε. Endelig synes selve Betingelseskonjunktionen i og for sig at være meget lidet passende, da det jo er en Selvfølge, at ogsaa Mødrenearven skal deles, naar Moderen dør. Den

af C foreslaaede Læsemaade giver det naturlige og i alle Henseender tilfredsstillende Udtryk for Meningen (ϝεκαστων . |(δ)ατε(θθ)αι δε και), og det kan næppe være muligt andet, end at Tegningen maa være lidt urigtig her.

IV, 48 — V, 9 indeholder Bestemmelser om Medgift til og Arveret for Døtre, hvilke Bestemmelser, som Z rigtigt har gjort opmærksom paa, finder deres naturlige Plads i dette Kapitel om Arveretten, efter som Medgiften skal træde i Stedet for en Arvelod. Hovedbestemmelsen indeholdes i den første Paragraf, IV, 48—51; baade Betingelsessætningens Form og Præsens Partcp. οπυιομεναι viser, at der her kun er Tale om saadanne Døtre, der bliver gifte i Tiden efter nærværende Lovs Udstedelse; for deres Vedkommende skal det være tilladt deres endnu levende Fader ved deres Giftermaal (eller Forlovelse) at give dem strax den Sum som Medgift, der ellers vilde tilfalde dem senere som Arvelod i Kraft af denne Lovs Bestemmelser og efter Reglen i L. 37 ff. Det er fuldkommen korrekt, naar der her i L. 49 staar δομεν alene, ikke δομεν ε επισπενσαι; et Tilsagn vilde nemlig her aldeles ikke have nogen Betydning, da det jo ikke kunde give dem nogen anden Ret, end de vilde have efter selve Loven. Den anden Paragraf, IV, 52 — V, 1, taler om saadanne Døtre, der enten allerede er bleven gifte før denne Lovs Udstedelse og ved deres Giftermaal har faaet anvist en Medgift af Faderen (der ogsaa her tænkes som levende endnu), hvad enten nu denne Medgift strax ved Giftermaalet er bleven udbetalt dem (εδοκε) eller blot er bleven tilsagt dem (επεσπενσε), eller som dog i det mindste, selv om Giftermaalet først fuldbyrdes efter denne Lov, allerede forud har faaet Tilsagn om en Medgift; Aorist Indikativ viser bestemt, at der er Tale om Bestemmelser, som er trufne før denne Lovs Givelse, og det foreskrives nu, at hvis saadanne Bestemmelser allerede er trufne, skal de staa ved Magt, selv om Medgiftens Størrelse efter dem ikke er lig med, men enten større eller mindre end*) den Arvelod, der

*) At der særligt tænkes paa dette sidste Tilfælde, viser Tilføjelsen: αλλα δε με απολανκανεν; og det var jo ogsaa det vigtigste; thi havde

vilde tilfalde disse Døtre efter nærværende Lov, hvis dens Bestemmelser kom til Anvendelse paa dem; end ikke i det Tilfælde, hvor Medgiften blot var tilsagt og ikke virkelig udbetalt, og hvor altsaa Forandring endnu var mulig, maa der rokkes ved det givne Tilsagn. — Den tredje Paragraf, V, 1—9, omhandler saadanne Døtre, der allerede har indgaaet Ægteskab før denne Lov (γυνα betyder „den gifte Kone“), men ikke har faaet eller har nogen Medgift eller Arv; med Hensyn til dem træffes der den Bestemmelse, at nogle af dem skal kunne faa Arv efter den nærværende Lovs Bestemmelser, medens der nægtes andre Ret til at kræve saadan Arv, og Grænsen mellem begge Klasser fastsættes utvivlsomt i L. 5 f. saaledes, at Kyllos's Kosmeaar paa en eller anden Maade bliver bestemmende for Adskillelsen mellem dem. Af Ordene πατροδ δοντος ε επισπενσαντος (om det endnu uopfyldte Tilsagn) fremgaar det, at deres Fader kan tænkes som endnu levende ved denne nærværende Lovs Udstedelsestid (som betegnes ved Præsens εχει — „har i det nærværende Øjeblik, da Loven udstedes“); men paa den anden Side viser Ordene αδελπιο (δοντος ε) επισπενσαντος, at Faderen ogsaa kan tænkes som allerede død før dette Tidspunkt, da ellers Broderen aldrig havde kunnet komme til at træffe saadanne Bestemmelser. Foruden de i disse Verber antydede to Maader, hvorpaa γυνα havde kunnet faa κρεματα, hvis hun havde faaet og havde dem, angives der nu ogsaa en tredje Maade, hvorpaa det samme kunde være sket, nemlig i Partcp. απολακονσα; da nu dette Verbum bruges om den enkelte Arving, som ved Arveladerens Død erholder sin Arvepart, saa ligger der i Anvendelsen af Ordet her dels det, at den omtalte Kvindes Fader (eller hvem der ellers kan tænkes som Arvelader i Forhold til hende) i dette Tilfælde tænkes som allerede død før det Tidspunkt, da denne Lov udstedes, dels, hvad der fremfor alt

---

en faaet mere, vilde hun vel ikke kræve nærværende Lov anvendt paa sig; men ganske vist kunde, som Ussing bemærker, de andre Arvinger i det Tilfælde, at der var lovet eller givet mere, kræve, at Løftet skulde være ugyldigt, eller at en Del af det givne skulde gives tilbage.

maa fremhæves, at det allerede før denne Lovs Udstedelse har været muligt for Kvinder at faa Arv, men at det desuagtet kunde være sket, at de ikke havde faaet den.

Det kan da være rigtigt nok, naar Z (p. 116 o. a. St.) siger, at Kvindens Arveret er noget nyt, der først er indført ved nærværende Lov; men ligesaa sikkert er det, at de allerede før denne Lov har kunnet **faa Arv**, saa at der allerede tidligere maa være gjort et væsentligt Skridt henimod at skjænke dem Arveret. Gangen i Udviklingen af Kvindernes Arveret i Gortyn antager jeg herefter har været følgende. Oprindeligt har Kvinderne sikkert hverken haft Arveret eller overhovedet faaet nogen Arv, hvorimod jeg ikke vil benægte Muligheden af, at de har kunnet faa en Medgift, uden at dog denne betragtedes som Erstatning for den manglende Arv; der kan saa i denne Periode muligvis være gjort Indsigelse for Retten mod Gaven, navnlig hvis en Fader havde givet Datteren noget for meget, og dette kan da have medført, at man senere ved en Lov har truffet den udtrykkelige Bestemmelse, at Faderen (Broderen) **kunde** give sin Datter (Søster) Adgang til Arv, dog uden at der var foreskrevet noget om hendes Arvelods Størrelse, saa at denne ganske afhang af Faderens (Broderens) Vilje, og han har saa tillige som Erstatning herfor kunnet give eller tilsige hende det, som ellers skulde være tilfaldet hende ved Arv, som Medgift strax ved hendes Giftermaal (— her har vi Bestemmelserne i den anden Paragraf, som vi før omtalte —); men endnu beroede det ganske paa Faderens (Broderens Vilje, om han vilde gjøre Brug af den Tilladelse, som denne Lov gav ham, og for saa vidt han ikke havde gjort det, kunde det Tilfælde indtræde, som omtales her i Begyndelsesordene af den tredje Paragraf: *γυνα οτεια χρεματα με εχει . . απολακονσα.* Endelig kommer saa den nærværende Lov med den Bestemmelse, at Døtrene **skal** have Arveret efter Reglerne i IV, 31—48; og at der istedenfor den eventuelle Arvelod kan sættes en strax ved Giftermaalet udbetalt Medgift af Arveloddens Størrelse; og

ved Siden deraf træffer den saa i anden og tredje Paragraf visse Bestemmelser om, . hvordan det skal gaa med de Døtre, som allerede er bleven gifte før nærværende Lovs Udstedelse, og paa hvilke den tidligere Lovs Bestemmelser enten er komne til Anvendelse (i Paragraf 2) eller ikke er komne til Anvendelse i deres Favør, fordi Faderen ikke har villet gjøre Brug af den Tilladelse, hin Lov gav ham (Paragraf 3). Med Hensyn til disse sidste Kvinder er det nu, at der statueres den ovenfor omtalte Adskillelse mellem dem i to Klasser, hvoraf den ene begunstiges, idet den nærværende Lov faar tilbagevirkende Kraft for deres Vedkommende, medens der ikke indrømmes den anden Klasse noget Retskrav i Henhold til denne Lov.

Det vil nu være naturligt at antage, at Kyllos's Kosmeaar, som er den Tidsgrænse, der bestemmer Adskillelsen mellem disse to Klasser, maa spille en vis Rolle i Kvindernes Arverets Udviklingshistorie i Gortyn, og der bliver da Spørgsmaal om, hvad det er for et Aar. Her antager nu C, D og Bk, at det er det Aar, fra hvilket selve den nærværende Lov stammer; men jeg anser dette for umuligt af flere Grunde. For det første er der den sproglige Grund, at der staar Præs. Indikativ εκει og Impf. εκοσμιον; man vil fra hint Standpunkt forsvare Anvendelsen af disse Tidsformer saaledes, at man siger, at de, der har affattet Loven, har tænkt paa, at den jo ogsaa er givet for Fremtiden, og at de derfor har hensat sig paa fremtidige Læseres Standpunkt, for hvem altsaa det Tidspunkt, da denne Lov blev givet, nemlig Kyllosaaret, ligger som noget forbigangent (derfor εκοσμιον), medens den først i Fremtiden indtrædende Forudsætning for denne Lovparagrafs Anvendelse, set fra denne fremtidige Læsers Standpunkt, vil være nærværende (derfor Præsens εκει). Men enhver Lov maa jo dog selvfølgeligt ved Valget af sine Tidsudtryk først og fremmest stille sig paa de Læseres Standpunkt, som skal læse den i dens Udgivelsesøjeblik, og naar den da vælger Præs. Indikativ, maa dette først og fremmest betegne selve dette Øjeblik, og Impf. maa i Forbindelse dermed betegne et forud for den selv liggende Tidspunkt; skulde der enten særligt eller derhos have været

betegnet et fremtidigt Tidspunkt, maatte der ikke have staaet *οτεια εχει*, men *οτεια κα εχει* (cfr. f. Ex. Tabul. Heracl. I. v. 121 ff.). Dernæst er, hvad ogsaa Z p. 141 gjør opmærksom paa, en saadan Datering af denne Lov selv enestaaende paa hele Lovtavlen, og jeg vil tilføje, at den er helt urimelig her; paa denne Maade, med den bestemte Angivelse af Kosmeaaret, kunde Loven have dateret sig i et Præscriptum foran hele Lovgivningen, og saa havde en lignende Datering kunnet findes inde i Loven (cfr. f. Ex. Tab. Her. I, 95. 121 f.); men naar intet Præscriptum fandtes, maatte der inde i Loven dateres paa lignende Maade, som vi ellers finde det overalt her i denne Lov, naar dens Datum angives som Udgangspunktet for Anvendelsen af en af dens Bestemmelser, nemlig ved denne Udtryksmaade: *αι οκα ταδε τα γραμματα εγραττai* (cfr. VI, 15; IX, 16; XII, 16 ff.); altsaa viser den Dateringsmaade, som her er valgt, ogsaa afgjort hen til, at der menes et forud for nærværende Lov liggende Datum. Endelig er der ogsaa, foruden de formelle Misligheder, som følger med denne Antagelse, svære Misligheder fra Meningens Side. Jeg forbigaar her D, hvis Oversættelse af V, 4—6 er ganske umulig (ou recueillis par elles dans un partage, avant l'année où Æthaléa fut pour la quatrième fois [archonte] et ou Kyllos et ses collègues furent Cosmes); jeg holder mig til Bk, med hvem C stemmer overens i det væsentlige i Oversættelsen af V, 1—7, idet de ogsaa begge har Læsemaaden i L. 4 f.: *ᾳ ὄκ' ὁ Αἰθαλεὺς σταρτός, ἐκόσμιον οἱ σὺν Κύλλῳ* (hvor *ᾳ ὄκα* skal være et kortfattet Udtryk for: *ᾗ ἐγράφετο, ὅτε*). Bk oversætter da saaledes: „Wenn eine Frau Besitztümer <gegenwärtig noch> nicht hat, sei es, dass . . . oder dass sie ihr als Erbteil zugefallen sind, <gemäss den Bestimmungen> wie <sie festgesetzt wurden>, als der A. Startos <die oberste Leitung hatte>, Kosmionten Kyllos und Genossen waren, — diese Frauen sollen sie erhalten". Jeg vil i alt Fald foreløbigt ikke anke over de mange Tilføjelser, heller ikke over, at *απολανκανεν* i L. 7 oversættes anderledes end det samme Verbum i L. 4, endelig heller ikke over det tilføjede „gegenwärtig noch", hvor „gegenwärtig" rigtignok er et løjerligt Ord, naar det erindres,

at εχει skal forstaas „fra en fremtidig Læsers Standpunkt"; men hvordan staar det nu til med hele denne Bestemmelse? For det første indeholder den eller kan den dog indeholde en umulig Forudsætning. Vi tænker os nemlig hensat i Fremtiden og møder der en Kvinde, paa hvem denne Lovparagraf skal komme til Anvendelse; Forudsætningen derfor er jo, at hun ikke har faaet eller har nogen κρεματα i det Øjeblik, hvortil vi tænker os hensat; men hvordan vil hun kunne være i denne Situation, naar den Mulighed tænkes, at hendes Broder kunde have givet eller tilsagt hende saadan Ejendom, hvilket jo nødvendigt forudsætter, at Faderen maa være død før dette antagne fremtidige Øjeblik, medens der paa den anden Side efter Ordene intet er til Hinder for, at han kan være død efter denne Lovs Givelse, hvilket tvært imod desto snarere vil være Tilfældet, jo længere fremme i Tiden man tænker sig dette Øjeblik liggende? maatte hun da ikke i Kraft af selve denne Lovs Bestemmelser ved Faderens Død være kommen i Besiddelse af κρέματα, naar da Loven ikke var bleven overtraadt? Og herpaa kan der dog vel ikke tænkes; thi Loven giver ikke den Forskrift, at den skal følges, for det Tilfælde, at den er bleven overtraadt: det vilde være en mærkelig Lovbestemmelse. Og fremdeles, hvordan kunde hun være kommen i den Situation κρεματα με εκεν, naar den Mulighed tænkes (ved Partcp. απολακονσα), at hun kunde have modtaget Arv? Thi der maa dog vel herved først og fremmest tænkes paa Arv efter Faderen, som altsaa paa dette fremtidige Tidspunkt maa være død, hvoraf vilde følge, at hun maatte εκεν κρεματα, hvis ikke Loven var bleven overtraadt; paa anden Arv kan der ikke godt tænkes, da man, som Z p. 141 rigtigt siger, ikke kan forstaa, hvorfor Modtagelsen af anden Arv skulde kunne udelukke hende fra Arv efter Faderen. Men overser vi nu ogsaa disse Bibestemmelser, som gjør Forudsætningen for Lovparagrafens Anvendelse i Fremtiden umulig, og holder vi os alene til Ordene γυνα οτεια κρεματα με εχει πατρος δοντος, αι οκ' .... Κυλλος, ταυτας μεν απολανκανεν, hvad siger saa disse Ord i Bk's Oversættelse andet, end at Kvinder i Fremtiden, som ikke allerede er affundne ved Medgift efter nærværende Lovs Be-

stemmelser, skal tage Arv? Men denne Bestemmelse maa jo betragtes som aldeles overflødig efter den Bestemmelse om Kvindernes Arv, som allerede er givet i IV, 37 ff. Maaske kunde man tænke sig den gjentaget her af Hensyn til den følgende Modsætning; lad os derfor med det samme se lidt paa disse Ord: *ταιδ δε προθθα με ενδικον εμεν.* hvilket efter Bk skal være et forkortet Udtryk for: *ταύταις δὲ, αἷς ἔδωκε — ἢ ἔγραπτο προ τῶνδε τῶν γραμμάτων* og oversættes saaledes: „gegen die früheren aber (ɔ: imod de Kvinder, der paa en eller anden Maade havde faaet Gods efter en ældre Lovs Bestemmelser) soll nicht Klage anhängig gemacht werden". Jeg vil ogsaa her se bort fra de vilkaarlige Supplementer, som aldeles ikke naturligt kan udtages af det foregaaende, og blot spørge: hvorfor skulde der vel overhovedet kunne rejses Klage imod disse „tidligere" Kvinder? Det kunde dog vel kun være, fordi de havde faaet mere, end der tilkom dem efter nærværende Lov; men man skulde synes, at denne Bestemmelse ogsaa var temmelig overflødig, da man jo kunde holde sig til Ordene i IV, 52: *οτειαι δε προθθ' εδοκε ε επεσπεντσε, ταυτ' εχεν.* Fortolkningen hos C synes for saa vidt at være rigtigere, som han vist opfatter *ταιδ δε προθθα* som en Interessens Dativ, altsaa = „de, som tidligere har faaet eller arvet, skal ikke have Adgang til at rejse nyt Retskrav"; men ogsaa paa denne Maade bliver Bestemmelsen ganske overflødig efter den i IV, 52 f.

Jeg antager det hermed for bevist, at der ved Kyllosaaret betegnes et Aar, som ligger forud for nærværende Lov, og Z er kommen til den samme Anskuelse (maaske ogsaa L); i det hele har Z vist den rette Opfattelse af Stedet, saa at min Udvikling blot skal tjene til yderligere at støtte hans Anskuelse. Naar nu dette Aar er valgt som Tidsgrænse mellem de to Klasser Kvinder, synes det mig, som før sagt, rimeligt, at dette Aar maa have spillet en vis Rolle i Kvindernes Arverets Historie i Gortyn, og jeg vil da opstille den Formodning, at det er det Aar, hvori hin af mig antagne første Lov blev given, der gav Faderen Tilladelse til at give sine Døtre Arv og, som Erstatning for den, en til den tiltænkte Arvelod svarende Medgift ved

deres Ægteskab. Det kunde synes naturligt og billigt at lade den nye Lov faa tilbagevirkende Kraft for de Kvinders Vedkommende, paa hvem denne ældre Lovs Bestemmelser havde kunnet komme til Anvendelse, men ikke er komne til Anvendelse, fordi deres Fader (Broder) ikke har villet gjøre Brug af den i hin Lov givne Tilladelse, saa at Broderen, hvis Faderen var død, nu sad inde med hele Arven, hvoraf han nu efter den nye Lov maatte give sin gifte Søster en Søsterlod; derimod har man ikke ment at burde tage noget Hensyn til de Kvinder, paa hvem ikke engang hin ældre Lov havde kunnet faa Anvendelse. Man kan ogsaa nok forstaa, at man, naar man først havde givet hin ældre Lov, ikke har kunnet blive staaende ved det halve Skridt henimod at give Kvinderne Arveret, som den betegner; var det f. Ex. passeret, at en Fader havde benyttet den givne Tilladelse paa den Maade, at han begunstigede en Datter alt for meget, maatte dette vække Modstand og medføre, at man enten gik tilbage til det gamle eller, hvad der var naturligere, nu tog Skridtet fuldt ud og fastsatte Arveret med bestemte Regler om Arveloddens Størrelse — og dette er vist sket snart efter den tidligere givne Lov. Lad os antage, at en Kvinde er bleven gift i sit 12te Aar, og at hendes Giftermaal er faldet i selve Kyllosaaret; hendes Fader kan da i dette Aar vel ikke have været under 30 Aar gammel; nu forudsættes der jo den Mulighed, at hendes Fader allerede kunde være død paa det Tidspunkt, da nærværende Lov udstedes; der kan da vel højst ligge 40 Aar mellem de to Loves Tid, men muligvis og vel snarere er det et meget kortere Tidsrum. — Det vil være klart, at den anden Paragraf altsaa indeholder en Bekræftelse af de Bestemmelser, der er trufne efter den ældre Lov; den tredje Paragraf har kun kunnet have Betydning for et kortere Tidsrum efter nærværende Lovs Udstedelse.

Selv om man nu imidlertid ikke skulde gaa ind paa denne Hypothese om Kyllosaarets Betydning, som giver en saa naturlig Forklaring paa nærværende Lovs Bestemmelser, saa maa man dog sikkert fastholde, at Kyllosaaret betyder et tidligere Tidspunkt, om Grunden til hvis Valg man da intet véd, og

altsaa oversætte saaledes: „For saa vidt nogen gift Kvinde ikke ejer nogen Besiddelse enten efter Gave eller Tilsagn fra Fader eller Broder eller ved at have faaet Arv, saa skal de gifte Kvinder, som befinde sig i denne Stilling fra og efter det Aar, da Aithaleusskaren beklædte Kosme-embedet <gjennem> Kyllos og hans Kolleger, tage Arv; men for dem, der er besiddelsesløse fra tidligere Tid, skal der ikke være Adgang til at rejse Retskrav“.

Hvad angaar Enkelthederne i Stedet, er der især Tvivl om den rette Læsning af Ordet αι i L. 4—5. Læsningen af dette Ord som ᾗ og de dermed følgende Forklaringer hos Bk og C har jeg allerede gjendrevet. I Revue crit. 1885, n. 44 vil Th. Reinach have ᾗ opfattet = depuis, cfr. VI, 15; IX, 15; men hvorfor staar saa ὄκα tilføjet her? At læse det som Artiklen αἱ (B) gaar ikke an, da der, hvis Artiklen overhovedet kunde bruges her, i alt Fald havde maattet staa Akk. τάς som Forløber for det kommende ταυτας μεν; thi Bestemmelsen her hører naturligvis sammen med Hovedsætningen ταυτας μεν απολανκανεν, ikke med den forangaaende relative Betingelsessætning γυνα οτεια (= αι τις γυνα) *). Derimod kan der være Mening baade i med L at læse det som Relativpronominet αἵ (skjønt der da vistnok for Tydeligheds Skyld allerede var bleven føjet et μεν til dette Relativ, s. Madvigs Synt. § 189 Anm. 4) og med F som Betingelseskonjunktionen αἰ. Ved begge disse Læsninger nødes man til at statuere en Ellipse, idet man maa underforstaa: κρεματα με ϝεχονσι τουτον τινι τροποι σφισι γενομενα; desuden bliver man nødt til at opfatte οκα som noget unøjagtigt brugt, idet det her ikke betyder alene „dengang da“, men (Z p. 141): „dengang da og siden efter at“; man kunde her erindre om, at nedenfor i XI, 19 betyder τοῖδδε ikke alene „de nu levende“ men „de nu og i Fremtiden levende“, men det er dog noget anderledes, da Loven jo naturligt skuer frem fra sit eget Tidspunkt til Fremtiden. Betænkelighederne herved, som disse to Læsninger altsaa underligger, skjønt

---

*) Z p. 142 holder sig ogsaa til Læsningen αι, men for Resten afviger han lidt fra B p. 25, 4.

jeg anser dem for de eneste mulige, hvis Texten overhovedet er rigtig, har bragt mig paa den Tanke, om der ikke skulde foreligge en lille Fejl her enten fra Stenhuggerens eller fra vore Afskriveres Side. Skulde det ikke kunne tænkes, at der var indhugget (eller afskrevet) ASOK(A), medens det rigtige var ACOK(A)? Et ἀπόκα som parallel Dannelse til εἰςόκα og ἐξόκα (ἐξότε) og ensbetydende med det sidste vilde være ganske korrekt, saa at det ikke vilde have noget at sige, om det ellers ikke skulde findes bevidnet; og det vilde hjælpe os over alle Vanskeligheder. (ἀφότε citerer Steph. Thes. først fra Joannes Malalas, hos hvem det p. 176, 18 endog skal findes i Formen ἀπότε i Codd.; det skal ogsaa findes i nogle Codd. hos Diod. Sic. XIII, 64 extr. Ussing meddeler mig, at han ogsaa havde tænkt paa ἀποκα.)

Ordene i denne Sætning er ellers i det hele klarede rigtigt ved Bidrag fra de forskjellige Fortolkere. Der kan næppe være Tvivl om, at ὁ Αἰθαλεὺς σταρτός = de andensteds forekommende οἱ Αἰθαλεῖς, og at vi her har Navnet paa en Afdeling af Befolkningen i Gortyn, som vel kaldes en σταρτός, men maa være omtrent ensbetydende med, hvad der ellers hedder en φυλή, siden man ogsaa finder ἐπὶ τῶν Ὑλλέων (τῶν Δυμάνων) κοσμιόντων. Der har altsaa ved Siden af de tre gamle doriske Fyler i de kretiske Stæder ogsaa været andre Fyler, hvoriblandt den med Navnet Αἰθαλέες findes i flere Stæder; jeg minder her om Fylen Αἰγιαλέες i Sikyon, Ὑρνάθιοι i Argos, de 8 Fyler i Korinthos, hvoriblandt sikkert ogsaa de tre gamle doriske har været, da man jo finder 3 Fyler i Syrakusai og fra Kerkyra har Ὑλλέες bevidnet i Indskrifter (af de øvrige nævner Hesychios Fylen Κυνόφαλοι); paa samme Maade finder man i Teos og andre ioniske Stater to nye Fyler Βωρεῖς og Οἰνῶπες ved Siden af de fire gamle ioniske Fyler. Imellem disse Fyler er Kosmeembedet altsaa, synes det, gaaet paa Omgang; da den samme Fyle saaledes mange Gange kunde komme til at afgive Folk til Kosmeembedets Beklædelse (efter Aristoteles saaledes, at Kosmerne toges af visse fornemme Slægter, som der altsaa maa have været nogle af indenfor hver φυλή eller σταρτός), var det ikke nok ved en Datering at sige ἐπὶ Αἰθαλέων κοσμιόντων (ὅκ'

οἱ Αἰθαλέες ἐκοσμίον), men der maatte ogsaa i en epexegetisk Genetiv (Nominativ) tilføjes Navnene paa dem af Fylens Medlemmer, som i det givne Aar var Kosmer. Saa faar vi da Udtrykket: ὄκ' ὁ Αἰθαλεὺς σταρτὸς ἐκοσμίον, οἱ σὺν Κύλλῳ; saaledes maa der nemlig interpungeres, og det er meningsløst med Bk og L at sætte Komma efter σταρτός, forbinde ἐκοσμίον alene med οἱ σὺν Κύλλῳ, og saa rent ud af Luften gribe et Verbum, som vilkaarligt suppleres efter σταρτός. Forbindelsen ὁ Αἰθαλεὺς σταρτὸς (= οἱ Αἰθαλέες) ἐκοσμίον vækker ikke nogen sproglig Betænkelighed; Valget af Singularis vilde ogsaa ligefrem være umuliggjort ved, at Flertalsbetegnelsen οἱ σὺν Κύλλῳ skulde følge efter.

§ 6. Til Kol. V, 9 — VI, 2.

V, 23. Med Hensyn til Opfattelsen af Ordene οπο κ'ει følger jeg Z p. 144, Anm. 34; den Fortolkning, han har i Texten under a): „woher auch immer und wie sie verwandt sein mögen“, vilde vistnok kræve, at der stod Pluralis ιοντι istdf. ει. Dog er jeg ikke ganske sikker paa, at ει saaledes kan vise tilbage til επιβαλλει og betyde „deres Ret skriver sig“. Ussing vil tage οπο κ'ει τα χρεματα sammen i Bet. „dér, hvor Ejendommen er“, saa at det „kun er de paa Stedet boende Slægtninge, der arver, ikke de, der er flyttede bort eller bor i Udlandet“. Men οπο κα maatte i alt Fald betyde „dér, hvor saa end“, ikke simpelt „dér, hvor“, og saa bliver enten denne Bemærkning ganske overflødig eller foreskriver en lidet sandsynlig Deling af det paa forskjellige Steder liggende Gods mellem de paa de forskjellige Steder boende Arvinger; og desuden maa οπο κα i X, 33 (det eneste Sted, hvor det endnu findes) sikkert betyde: „hvorfra saa end“.

V, 25—28. Med Hensyn til Forstaaelsen af disse Ord (κλαρος — de livegne κλαρῶται) slutter jeg mig til Z p. 64 (144), Blass og Bk. Curt Wachsmuths Opfattelse (Gött. Nachr. 1885, n. 5) af Bogstaverne οκλαρος som et Adjektiv i Akk. Plur. = ὁμοκλάρους, hvilket atter temmelig vilkaarligt sættes = ἰσοκλάρους, kan jeg ikke gaa ind paa og dermed heller ikke paa at forstaa Ordene τας ϝοικιας οιτινες κ'ιοντι

— τοὶς οἰκείους — affines, besvogrede. Schaubes Forstaaelse af Stedet p. 222 synes at tyde paa, at han helt har overset Pronominet τουτους, hvis Tilstedeværelse gjør hans Fortolkning ganske umulig. Merriam vil forstaa κλαρος = γενος, γεννηται, „the descendents, howewer remote, but still traced, of the original Dorian settler on the original allotment of land"; saa interessant denne Opfattelse end er, bør det dog vistnok betegnes som højst problematisk, om man tør tillægge κλαρος denne Betydning, og desuden kunde disse γεννηται vel komme til at gaa med ind under de forud nævnte επιβαλλοντες.

V, 42 er det klart nok, at man skal supplere δατε til til δατεϑ(ϑ)αι men derefter mangler der endnu 4 eller 5 Bogstaver. Supplerer man nu med B καλῶς eller τινες, støder det efter min Mening lidt, at de forangaaende Ord staar i Genetiv, medens det dog havde været noget naturligere, om de havde staaet i Akkusativ som Objekt for δατεϑϑαι; jeg tror derfor, at man hellere bør supplere Subst. λακεα, som kan være Objekt for δατεϑϑαι (ligesom man jo siger δάσασϑαι μοίρας) og styre Genetiverne. Hvis Arvingerne altsaa ikke vil dele disse Partier af Arven i ligelige Dele, hvorom de kan kaste Lod, skal Dommeren foretage Delingen, saaledes at han dog tager Hensyn til τα μολιομενα. hvorved vel menes de fra den ene eller den anden af de uenige Arvinger fremsatte Paastande om, at Arveladeren har tiltænkt dem den eller den bestemte enkelte Gjenstand af dem, der skal deles, eller noget lignende. Vod πνατα i L. 39 menes vel ikke blot Kvæget, men ogsaa (kjøbte) Slaver og Slavinder.

§ 7. Til Kol. VI, 2—46.

VI, 12—25. Her maa jeg erklære mig fuldkommen enig med Z p. 174 i hans Opfattelse af Forholdet mellem de to Sætninger αλλαι δ' εγραπται og αι ταδε τα γραμματα εγραπται; de har, saa fristende det end kunde være at forbinde dem med hinanden og henføre den sidste som Relativbestemmelse til den første, aldeles intet at gjøre med hinanden, men den første slutter sig til Forsætningen αι δε τις

. . επισπευσαιτο og indeholder blot i fyldigere Form den samme Modalitetsbestemmelse, som i Parallelstedet IX, 7 f. er givet med det blotte αλλαι (thi dette Supplement er vist sikkert), hvorimod den sidste slutter sig til Eftersætningen (τα μεν κρεματα κτλ.) som en denne indledende Modalitetsbestemmelse. Man bør altsaa oversætte saaledes: „Men hvis nogen *for Fremtiden* (denne Betegnelse ligger i Optativerne) skulde kjøbe (saadan Ejendom) eller lade sig den pantsætte eller tage mod Tilsagn derom, og der (selvfølgeligt i nærværende Lov) staar skrevet anderledes (= „tvært imod hvad denne Lov i de foregaaende Bestemmelser byder"), saa skal i Overensstemmelse med denne Lovs Bud (som følger) Ejendommen gives i Moderens eller Hustruens Vold osv." Z selv har rigtigt gjort opmærksom paa, at Stillingen af Sætningen αι ταδε τα γραμματ' εγραπται i IX, 15 f. tydeligt nok viser, at den knytter sig til Eftersætningen og ikke maa forbindes med αλλαι som Relativbestemmelse hertil, saaledes som det sker hos D, L og Bk (maaske endogsaa hos B); paa denne Maade vilde ogsaa denne Relativsætning blive ganske overflødig, da Sætningen αλλαι δ' εγραπται, hvis Perfektum viser, at der tales om nærværende Lovs Bestemmelser, alene for sig vil sige ganske det samme, som man faar ud ved at forbinde de to Sætninger (D: „contrairement à ce qui est écrit dans la présente loi"; Bk: „den gesetzlichen Bestimmungen, wie die gegenwärtigen hier lauten, zuwider"); eller ogsaa skulde man i den græske Text, for at den skulde svare til disse Oversættelser, have andre Udtryk, som f. Ex. αλλαι δε ταδε τα γραμματα εγραπται eller αλλαι ε ταδε τα γραμματα εγραπται (eller εχει). Oversættelsen af αι (= ᾗ) som „quando" (Comparetti) eller „depuis" (Reinach) er næppe tilladelig. Sætningen αι ταδε τα γραμματα εγραπται kunde maaske synes at være overflødig ved den af mig i Overensstemmelse med Z fulgte Fortolkning; naar den imidlertid er tilføjet, er dette vel sket dels for at betegne det følgende Lovbud som noget fuldstændig nyt, der ikke har været gjældende i den ældre Ret men først er indført ved nærværende Lov, dels for i Samklang med de forudgaaende Optativer bestemt at indskærpe, at nærværende Lovs Bestemmelser kun skal finde

Anvendelse overfor saadanne Retskrænkelser af den i Forsætningen omtalte Art, som maatte indtræde i Tiden efter nærværende Lovs Fremkomst; det samme indskærpes dernæst yderligere ved Tilføjelsen af Modsætningen: τον δε προϑϑα με ενδικον εμεν.

Med Hensyn til Forstaaelsen af Ordene τα κρεματα επι ται ματρι εμεν antager jeg, hvad jeg ogsaa har søgt at udtrykke i min Oversættelse, at de bør opfattes saaledes, som Z antyder i Noten 41 paa S. 173, medens han i Texten følger den Opfattelse, som findes hos alle de andre Fortolkere (undtagen maaske B), hvorefter det kun skulde paabydes, at den solgte (pantsatte, bortlovede) Gjenstand skulde tilhøre Moderen (Hustruen), hvem den uretmæssigt var berøvet. Dette var noget saa selvfølgeligt, at et saadant Paabud næsten maatte betragtes som overflødigt; desuden burde der vel saa ikke have staaet det altomfattende κρεματα, men κρεος; endelig maa man naturligt vente, at naar Sønnen (Manden), der staar som den naturlige Bestyrer af Moderens (Hustruens) Ejendom, misbruger denne sin Stilling til at disponere ulovligt over Ting af denne Ejendom, maa Bestyrelsen fratages ham helt og holdent; og dette er efter min Mening ogsaa netop bestemt i disse Ord, idet det siges, at Ejendommen fra nu af skal gives i Ejerindens Vold. Hvordan det saa derefter skal gaa med dens Bestyrelse, om hun skal bestyre den selv eller have en anden Værge, er et andet Spørgsmaal, til hvis Løsning Loven her ikke giver os noget Middel. Al Tvivl om, at denne Forstaaelse er den rette, bortfalder for mig ved Sammenligning med Anvendelsen af det samme Udtryk i V, 32 f.

Angaaende Ordene τον δε προϑϑα her og i IX, 17 deler jeg (efter at have raadført mig med V. Thomsen) ikke Bk's Opfattelse, at de bør tages som Maskulinum; det er for kunstlet med dette Udtryk, der, altfor kortfattet, skulde staa istedenfor det fyldigere: τον δε προϑϑα αλλαι τουτον τι πεποιεκοτον. Naturligst er det at tage det som Neutrum, og Genetiven er da den saa ofte i denne Indskrift forekommende Genetiv, der maa gjengives ved: „med Hensyn til". Ogsaa

τοιδδε og *τον δε προϑϑα* XI, 19. 21 tages sikkert bedst som Neutrum.

Reglerne om, hvordan den bedragne Moder (Hustru) skal faa sin Ejendom tilbage, over hvilken Sønnen (Manden) ulovligt har disponeret, er ikke angivne her i selve Loven, vel fordi det betragtedes som overflødigt. Sandsynligvis er det gaaet saadan til, at hun har rejst Sag mod den Tredjemand, der ved Kjøb eller Pantsættelse var kommen i Besiddelse af Gjenstanden (cfr. IX, 13: *αι κα νικαϑει*, scil. *ὁ πριάμενος ἢ καταϑέμενος*; thi skulde *ο αποδομενος ε καταϑενς* være Subjékt, havde Ordene *αι κα νικαϑει* vistnok maattet staa efter *καταϑενς*). I denne Proces inddrages da Sønnen (Manden), som ved sin ulovlige Disposition har bragt Gjenstanden over til Tredjemanden; hvis nu Dommeren tilkjender hende Retten til Gjenstanden, maa Tredjemanden selvfølgeligt udlevere hende den, men han faar da Erstatning derfor af den uretmæssige Disponent efter Reglerne i VI, 18—24.

VI, 25—31. Dette Sted er af alle med rette paralleliseret med Stedet i IX, 18—24, men viser en paafaldende Kortfattethed i Affattelsen i Sammenligning dermed; fuldt ud skrevet burde der have staaet saaledes: *αι δε κ' ο αντιμολος απομολει ανπι το κρεος, 'οι κ' ανπιμολιοντι, με εμεν τας ματρος ε τας γυναικος. <ο δικαστας ομνυς κρινετο. αι δε νικασαι με εμεν τας ματρος ε τας γυναικος>, μολεν, οπε κ' επιβαλλει, παρ τοι δικασται, ε ϝεκαστο εγρατται.* Jeg er nu for mit Vedkommende temmelig sikker paa, at denne Kortfattethed skyldes en Fejl af Stenhuggeren, der paa Grund af det fremtrædende Homoioteleuton har oversprunget alle de indklamrede Ord; man har naturligvis maattet finde sig deri, naar Fejlen var gjort, da man jo ikke kunde kassere Indskriften, som var indhugget paa den allerede færdige Bygnings Væg, og Skaden var heller ikke stor, da man jo kunde holde sig til det senere kommende Parallelsted for at se, hvad Meningen var. Men at det er en Fejl, slutter jeg deraf, at Lovbestemmelsen her bliver ganske uklar ved denne Udeladelse, og at det kun bøder tarveligt paa Uklarheden, om man paa dette Sted forstaar *απομολει* som — „beviser for Retten, at ikke“, medens det i IX, 18 maa betyde, hvad der i sig selv ogsaa er rigtigere, „erklærer for Retten, at

ikke“; desuden er det jo klart, at hvis der skulde finde en Forkortelse i Formularen Sted paa noget af de to Steder, maatte det naturligt være, ikke paa det første Sted, men tværtimod paa det sidste, hvor jo da ogsaa virkelig Ordene παρ τοι δικασται er udeladte og ikke savnes, da Meningen af ε ϝεκαστο εγραπται er tydelig nok gjennem Parallelen med det første Sted. — Hvad nu dernæst Fortolkningen af Stedet angaar, erklærer Z sig i Grunden fallit i denne Henseende, om end ikke med rene Ord (p. 175); L indlader sig aldeles ikke paa nogen nærmere Forklaring her paa dette Sted, men ved Parallelstedet i Kol. IX erklærer han sig (p. 20, N. 65) ude af Stand til at forstaa, hvad der menes med den anden af de to dér omtalte Processer; de øvriges Forklaringer er saa usammenhængende og uklare, at jeg ikke kan slaa mig til Ro ved nogen af dem. Hovedspørgsmaalet, paa hvis Afgjørelse hele Stedets Forstaaelse beror, er dette: hvem er den omtalte ὁ ἀντίμολος? Vi har i Sagen, som den hidtil er omtalt, tre Personer, nemlig Moderen (Hustruen), Sønnen (Manden) og endelig Tredjemanden, som ved den ulovlige Disposition er kommen i Besiddelse af den omstridte Gjenstand; jeg vil betegne dem henholdsvis med M, S og T. Kan da nu ὁ ἀντίμολος være S? Ganske vist var han den, der nærmest havde Muligheden for at nedlægge den her omtalte Paastand, at Gjenstanden ikke tilhørte M; men da Kravet jo efter det før udviklede sikkert rettes af M mod T, hvorimod S kun impliceres i Sagen, kan S ikke godt betegnes som ὁ ἀντίμολος eller som den, der ἀπομολεῖ, hvilket vel dog kun kan siges om en procesførende Part. Saa maa altsaa ὁ ἀντίμολος nødvendigvis betegne T; thi den bestemte Artikel taler imod, at der kan menes en i Processen indtrædende Fjerdemand, der imod M rejser Krav paa den omstridte Gjenstand, hvad jeg en Tid havde tænkt paa. Og T kan vel ogsaa nok i Tillid til S, som er hans Auctor for Salgets Retmæssighed, rejse en saadan Paastand. Striden synes nu i Hovedsagen at dreje sig om, for hvilket Forum Ejendomsprocessen skal behandles. Hvis T ikke nedlægger den her omtalte Protest, men lader alt komme an paa, om M, paa hvem da hele Bevisbyrden i Sagen falder, positivt kan

bevise sin Ret til Gjenstanden, forhandles Sagen til den endelige Afgjørelse for den i hele denne Lov omtalte δικαστας, Familieretsdommeren, og taber han her Sagen, saa sker, hvad der er sagt forud i L. 12—25. Hvis han derimod bestemt nedlægger den Protest, με εμεν τας ματρος, saa kommer det først til en Forhandling for Familieretsdommeren, hvorved denne hører paa T's Grunde for sin Protest og saa i Henhold til, hvad han har faaet at høre, og sin subjektive Dom om T's hele moralske Personlighed under Ed udtaler sit Skjøn om, hvorvidt der bør tages Hensyn til hans Protest eller ej. Hvis han nu skjønner, at den ikke bør tages til Følge, saa forhandles selve Ejendomsprocessen videre for ham til den endelige Afslutning, som om Protesten slet ikke var nedlagt. Skjønner han derimod, at der er noget, som taler for Protesten, saa afviser han Sagen fra sit Forum; hans Kjendelse berøver ikke M Retten til at forfølge Sagen videre, idet hans Dom kun har Charakteren af et Præjudicium, men M maa gaa hen til en anden efter Sagens Art nærmere bestemt Domstol, idet Sagen skjønnes ikke at høre under Familieretten og den for dennes Omraade ansatte Dommer. Denne Ejendomsproces for det nye Forum, som M nu anlægger mod T, der er støttet af hint Præjudicium, som dog lige saa lidt som andre Præjudicia nødvendigt medfører, at Kjendelsen i Ejendomsprocessen af den nye Dommer gaar i samme Retning, er det da, som betegnes ved Ordene μολεν οπε κ' επιβαλλει . . . εγραπται. Subjektet for μολεν maa være M; Ordene οπε κ' επιβαλλει maa forstaas om Maaden og Formen, under hvilken M skal indlede Processen efter de derom foreskrevne, rimeligvis paa andre Tavler omtalte og os ubekjendte Regler, som kan have været forskjellige efter den omstridte Gjenstands forskjellige Art eller Værdi; Ordene παρ τοι δικασται ε (lokalt, — παρ οι) ϝεκαστο (Genetiv) εγραπται angiver derimod det nye Forum, for hvilket M skal procedere Ejendomsprocessen, og som ligeledes paa andre Lovtavler kan have været fastsat som forskjelligt efter Stridsgjenstandens Art og Værdi. Hvorledes nu Sagen videre har været behandlet for det nye Forum, faar vi naturligvis intet at vide om i denne Lov. Men det er vel nok at antage, at

hvis T tvært imod Præjudiciet skulde tabe sin Sag her, har det haft samme Følger for S, som om Sagen var behandlet til Ende for Familieretsdommeren.

VI, 31—36. Denne Bestemmelse fortolker Z p. 129 saaledes: „Beim Muttererbgut hat der Vater Verwaltung und Niessbrauch; bei Töchtern und so lange die Söhne minderjährig sind, unbeschränkt; sind die Söhne volljährig, so bedarf er zur Veräusserung . . . ihrer Zustimmung, — und da unser Gesetz wohl voraussetzt, dass bei Lebzeiten des Vaters das ganze Muttererbgut ungetheilt bleibt, sind dadurch auch die Töchter und minderjährigen Söhne geschützt“. Men altsaa skulde de (hvis jeg ellers her forstaar Z rigtigt) slet ikke være sikrede mod saadanne Dispositioner af Faderen, naar der ikke var voxne Sønner; thi disse Dispositioner maa vel dog gaa ind under „die Verwaltung“. Dette synes dog lidet rimeligt, og det kan næppe heller med rette sluttes af Ordene; thi disse forbyder i al Almindelighed Faderen at disponere over Børnenes Mødrenearv og indrømmer ham kun Tilladelse dertil i ét eneste Tilfælde, nemlig det, at der er voxne Sønner, som giver ham deres Samtykke til saadanne Dispositioner; men ellers maa det antages, at han i alle andre Tilfælde har været udelukket derfra, og da ganske specielt i det Tilfælde, hvor der kun var Døtre og umyndige Sønner, altsaa netop i det Tilfælde, hvor han efter Z's Mening skulde have haft den ganske uindskrænkede Dispositionsret. Skjønt Loven ikke angiver det, er det dog rimeligt, at Børnenes mødrene Frænder har kunnet varetage Børnenes Ret mod den egenmægtigt disponerende Fader i Henhold til den følgende Bestemmelse i L. 37—44.

§ 8ᵃ. Til Kol. VI, 46—55.

VI, 46—49. Læsningen af disse Linier er, hvad Begyndelsen angaar, usikker. De Udfyldningsforsøg, som er gjorte af C og L, fører til saa aabenbare Urimeligheder, at jeg tror helt at turde forbigaa dem her, ligesom ogsaa D's Forklaring; BZ er ikke kommen til noget sikker Anskuelse

om Læsemaaden; jeg holder mig da alene til Bk, der skriver og oversætter saaledes:

αἴ κ' ἰδ δυ[σμενίανς] πε|ρα[ιοθῆι] ἐκς ἀλλοπολίας ὑπ' ἀν|άνκας ἐχόμενος κέλο[μ]ένο τι|ς λυσῆται: „Wenn jemand unter die Feinde verkauft ist, als zu fremder Stadtgemeinde gehörig unter Zwang festgehalten, und es löst ihn einer auf seinen Wunsch".

Herimod har jeg nu at indvende følgende: 1) at περαιόω skulde kunne bruges med samme Betydning som περάω, er ikke bevist; 2) περαιωθῇ . . . ἐχόμενος er et ugræsk og sprogligt urigtigt Udtryk for περαιωθεὶς . . . ἔχηται; 3) man vilde næppe have brugt den absolute Genetiv ἑλομένου her istedenfor den simple Objektskasus ἑλόμενον; 4) Ordene ἐξ ἀλλοπολίας . . ἐχόμενος er enten ganske overflødige eller vel snarere endog urigtige, naar de opfattes saaledes, som Bk opfatter dem, thi ved at blive solgt til Fjendeland bliver man dog ikke „zu fremder Stadtgemeinde gehörig". Endelig er selve Formen ἑλομένου højst tvivlsom; thi i L. 52 mangler der et Bogstav foran ελομενο, og det kan næppe være andet end K, saa at der dér bør læses κελομενο αυτο, hvilket ogsaa passer lige saa godt som eller bedre end ελομενο αυτο; men naar saa er, bør man selvfølgeligt ogsaa i det foregaaende have Verbet κέλομαι, saa at Opfattelsen af κελομενο i L. 48 som = καὶ ἑλομένου næppe er holdbar. Jeg anser det da for rigtigere at skrive Stedet saaledes:

αι κ' εδ δυ[σμενιανς] πε|ρα[θεντ' ε] εκς αλλοπολιας υπ' αν|ανκας εχομενοΝ κελομενο τις λυσεται = „hvis nogen udløser den, der er solgt (som Slave) til Fjendeland, eller som fastholdes under Tvang af en fremmed Stat, paa den paagjældendes egen Opfordring".

Jeg har antaget, at Stenhuggeren ogsaa her, som flere andre Steder i Indskriften, har forvexlet Bogstaverne N og M og har skrevet εχομενος for εχομενον. Der sondres da (ved ε = ῆ) meget rigtigt mellem to forskjellige Maader, hvorpaa en Gortynsk Borger kan være kommen i den Situation at være bunden i Udlandet: han kan være bleven taget til Fange i Krig med en fjendtlig Stat og solgt som Slave til en af dennes Borgere, eller han kan muligvis som tilrejsende

eller Metoik i en hvilken som helst fremmed Stat (ikke just fjendtlig) have paadraget sig Skyldforpligtelser eller andre Forpligtelser, ifølge hvilke han er tvungen til at blive dér og ikke kan komme hjem, før han er løst derfra. Det alene fra dette Sted kjendte Ord ἀλλοπολία er en Dannelse, der svarer til ἀλλοδημία hos Platon Legg. p. 954 E og blot betyder ἄλλη πόλις; det forangaaende ἐκς har samme Betydning som ellers ὑπό ved Passiv (cfr. Madv. Synt. § 78 Anm.) og er valgt istedenfor ὑπό af Hensyn til det paafølgende ὑπ' ἀνάγκας. Der er skrevet κελομένου, ikke κελόμενον, dels for særligt med Vægt at fremhæve denne Omstændighed ved Løskjøbelsen (s. Madv. § 181 Anm. 6), dels fordi Akkusativen omtrent forbød sig af sig selv efter det forangaaende εκομενον. Præsens Participium kan særdeles godt forsvares, idet Opfordringen til Løskjøbelsen, om den end er fremsat forud for denne, dog tænkes som bestaaende under og gjentagen samtidig med Løskjøbelsen. Med Hensyn til dette Stykkes øvrige Fortolkning slutter jeg mig ellers ganske til Z p. 166 f. [Meister har ogsaa foretaget Rettelsen til εκομενον og indsat Verbet κελομαι lige som jeg; med hans øvrige Læsemaade kan jeg ikke være enig; endelig har ogsaa Comparetti i Mus. Ital. II, 2 p. 618 fundet, at vi her maa have Verbet κελομαι, som møder os igjen i den yngre Lov Kol. V, 4].

§ 8[b]. Til Kol. VI, 55—VII, 10.

Atter her er Læsningen af de første Ord meget usikker, og det er højst sandsynligt, at F ikke har kunnet læse Bogstaverne klart her i den nederste Linie, i det mindste ikke dem alle. Hvad Meningen af Ordene maa være, er uden Tvivl rigtigt indset og udviklet af Z p. 65 f., som har paavist, at Subjektet i det første Led maa være et Ord, der betegner en ufri Person, og at der gjøres Forskjel mellem to Tilfælde, nemlig 1) det, at den ufrie Person gaar ind til den frie Kvinde som hendes Mand, og 2) det, at en fri Kvinde træder ind i en Slaves Hus som hans Kone. Er dette rigtigt, hvad jeg for min Del ikke tvivler om, tilbagevises hermed

de Forklaringer, som er fremsatte af CDL. Af de overleverede Bogstaver *οεκειθεροτον*, hvorunder der muligvis i næste Linie har staaet et Par Bogstaver, hvoraf det første kan være et *Ά*, har nu B dannet *ὁ ἐκεῖθ' ἐρωτῶν αἰ κ'*, Bk derimod *ὁ ἐκεῖθ' ἐροῖον* (hvorimod han ikke tager Hensyn til Bogstaverne i L. 56, men i Beg. af VII, 1 indskyder et *ε* — *αι*); begge Læsninger er, idet der ved dem begge bliver Tale om „en Person fra fremmed Land", udgaaede fra en Forestilling om en Sammenhæng mellem denne og den forangaaende Lovpassus, som vistnok er urigtig, i alt Fald højst problematisk, da det er klart, at vi her har en efter sit Indhold helt forskjellig Lovparagraf, der næppe kan staa i nogen som helst Forbindelse med den foregaaende. Læsemaaderne er da ogsaa i sproglig Henseende betænkelige, hvad de selv indrømmer, og kan kun klares ved temmelig halsbrækkende Fortolkninger, der endda ikke fører hen i den Retning, hvori de efter Z's sikkert rigtige Opfattelse af Meningen burde gaa. Idet jeg holder mig til denne og derhos antager, at F kan have fejlet med Hensyn til et Par Bogstaver, formoder jeg, at der skal staa: *οι* (— *ᾧ*) *κ' ει θεραπον,| αι κ' | επι ταν ελευθεραν ελθον οπυιει* — „hvis nogen har en Tjener og han gaar ind til en fri Kvinde og faar hende til Kone". Ved *θεράπων* forstaar jeg den hos Herren i Byen levende og som hans Vaabenknægt tjenende *ϝοικεύς*, idet jeg minder om, hvad der staar hos Eustath. ad Dionys. Perieg. 533, og ad Il. p. 1024: *θεράπων δοῦλον ὁπλοφόρον δηλοῖ κατὰ τὴν Κρητῶν γλῶσσαν*; naar der i det andet Led (VII, 3) ikke staar *θεράπων*, men *δοῦλος*, saa antager jeg *δοῦλος* her for en Fællesbenævnelse for *ϝοικεύς* og *χρυσώνητος δοῦλος*, hvilke i dette andet Tilfælde stilles aldeles lige, medens der i det første indrømmes *ϝοικεύς* en Begunstigelse, som man ikke har villet indrømme den anden Art Trælle efter deres i det hele meget lavere Stilling. Naar der er valgt Udtrykket med Dativ (*ᾧ κ' ἦι θεράπων*) istedenfor at sige *αἴ κα θεράπων ἐπὶ τ. ε. ε. ὀπυίῃ*, kan dette vel have sin Grund deri, at man ved denne Dativ har villet betegne den, til hvis Husstand Børnene af saadanne Ægteskaber skulde høre, i alt Fald naar de skulde være Slaver. Formodningsvis tilføjer jeg, at muligvis endnu ét af

de i F's Tegning givne Bogstaver kan reddes, hvis man tør antage, at man i denne Dialekt har kunnet sige θερόπων for θεράπων, ligesom man i Gortynisk og ellers har ο for α i τέτορες og (i det mindste i andre doriske Dialekter, cfr. Tab. Heracl. I, 103. 132) κοθαρός for καθαρός; smlgn. γροφεύς Cauer[2] nr. 58, 15; 120, 16. 31; 133, 2; 134, 3. Endnu maa jeg tilføje, at Th. Reinach i Rev. crit. 1885 nr. 44 var falden paa en lignende Tanke som jeg, idet han antog, at der i de dunkle Bogstaver skjulte sig Ordet οἰκοθεράπων.

§ 8c. Til Kol. VII, 10—15.

Her har ogsaa Ussing (smlgn. Comparetti i Mus. Ital. di antich. class. II p. 624 ff.) rigtigt indset, at det meget omstridte περαιόω, som er bleven forklaret paa mange, tildels ganske urimelige Maader, maa betyde „redhibere, lade Kjøbet gaa tilbage“ (egl. vel: „overføre Slaven igjen til sin forrige Herre“). ὁ πεπαμένος bliver da den samme Person som ὁ πριάμενος, dog vel at mærke saaledes, at hin Benævnelse som ὁ πεπαμένος — ὁ πάστας først egentlig tilkommer ὁ πριάμενος fra den Dag af, da de 60 Dage er forløbne, uden at han har ladet Kjøbet gaa tilbage i denne Tid; fra denne Dag af opløses da fuldstændigt Forholdet mellem Slaven og hans forrige Herre, og det er naturligt, at den nye Herre da ogsaa overtager Ansvaret for sin Slave, selv for hvad denne maatte have forset sig, før Kjøbet fandt Sted. Dativen ved ενδικον εμεν maa her betegne den, mod hvem Retskrav kan gjøres gjældende, og sprogligt set er dette vel lige saa godt muligt, som at Dativen kan betegne den, der kan rejse Retskrav, saaledes som den maatte forstaas i V, 7 f. Som det synes, har i den Gortynske Ret i den ældre Tid, før denne Lov forandrede Forholdet, den tidligere Herre endnu efter Salgets endelige Afslutning maattet bære Ansvaret for, hvad Slaven havde gjort, medens han var i hans Eje. Angaaende Antallet af „dies utiles“ til Redhibitionen havde Bücheler i Rhein. Mus. N. F. XL p. 478 rigtigt sammenlignet Stedet i Digg. XXI, 1, 31, 22, som ogsaa Ussing henviser til.

§ 9. Til Kol. VII, 15—VIII, 42.

VII, 54 ff. *ε ανορος ει ο επιβ|αλλον [κα]ι μ[ε λει μεν]εν | α πατροιοκος.* Saaledes supplerer B og Bk den i L. 55 molesterede Indskrift, og at de i Modsætning til FCL i det mindste efter Meningen har truffet det rette, kan der næppe være nogen Tvivl om. Derimod er det vist sikkert, at de ikke har truffet de rigtige Ord; thi det tredje Bogstav efter *αλλον*, hvoraf der endnu er Spor tilbage, har sikkert været et O, ikke et S (= *ι*), og det derpaa følgende Tegn kan vel have været et M, men det kan ogsaa godt have været de tæt til hinanden staaende Bogstaver *ΛΝ*; efter et Bogstavs Rum følger dernæst noget, der nærmest ser ud som Resten af et S, og saa er der Plads for 4 eller 5 Bogstaver, indtil man kommer til EN. Jeg tror derfor, at man bør læse, hvad der vil give samme Mening: *ε ανορος ει ο επιβαλλον, α π ο γ ν ο ι δε μενεν α πατροιοκος.* Verbet *ἀπογιγνώσκω* = „at opgive, beslutte sig til at ikke“ har vel sædvanligt Artiklen (*τὸ* eller *τοῦ*) eller Nægtelsen *μή* foran den deraf afhængige Infinitiv; men at det ogsaa kan have den simple Infinitiv efter sig, er utvivlsomt, og det findes da ogsaa f. Ex. hos Plut. Thes. 6. Agesil. 24 extr. Anton. 34; Arrian Exp. I, 23, 5 osv. Bk vil tage *ε* som = *ει* — „wenn nämlich“, idet han opfatter denne anden Betingelsessætning „als eine Erläuterung des ersten“; dette kunde gaa an, hvis der i den første Sætning stod „k a n“ og ikke „v i l“, men nu gaar det ikke an. Man maa vende tilbage til den ellers herskende Opfattelse af *ε* = *ἤ*, saa at der skjelnes mellem de to Tilfælde: 1) at hun vel kan, men ikke vil, og 2) at hun ikke kan i Øjeblikket og heller ikke vil vente, til Muligheden indtræder.

VIII, 13 *λειοι* — „vil af sig selv, uden nogen Opfordring fra andres Side“; smlgn. V, 42 *λειοντι*: „vil med det gode, i Mindelighed“.

VIII, 16 gaar det sikkert næppe an at opfatte *ου λει οπυιεν τις* som et Spørgsmaal, da man næppe vil kunne paavise Exempler paa *ὅτι* anvendt foran et saadant Spørgsmaal; det maa opfattes som simpelt hen fremsættende (direkte eller vel snarest indirekte) Tale, og naar *λει* opfattes som *λειοι* i

L. 13, er der heller intet at anke paa denne Sætnings Forbindelse med det følgende.

§ 10. Til Kol. VIII, 42 — IX, 24.

VIII, 42—46. Her supplerer man den molesterede L. 45 saaledes: [κ]αι [τας επικαρπ]ιας δια[λ]α[νκα]νεν (FBL) eller [τ]ας [τ]δ' επικαρπ]ιας δ. (C) eller [τ]α[δ δ'επικαρπ]ιας δ. (Bk). Sporene i Begyndelsen af Linien viser nærmest hen til τας eller ταδ; men επικαρπιας kan ikke være rigtigt. For det første er der foran Endelsen ιας som Rest af det forangaaende Bogstav en skraa Streg \ tilbage, som umuligt kan tilhøre Bogstavet C (— π). Dernæst passer επικαρπιας heller ikke efter Meningen; thi hvad skal vel tænkes som Subjekt for Verbet διαλανκανεν? Nærmest maatte man jo tænke paa τος πατροανς, og grammatisk taget er vel intet andet muligt; men naar disse skal have Halvdelen af ἐπικαρπία til Deling mellem sig (— dette betyder διαλανκανεν, der altid anvendes om den endelige, afsluttende Deling af noget mellem to eller flere, cfr. VIII, 4. 24; V, 50 —), og endvidere den ægteskabsberettigede i Henhold til Reglen i VII, 29—35 skal have den anden Halvdel deraf, hvad bliver der saa tilbage til Arvedatteren at leve af? Cfr. Z p. 159. Man kunde vel sige, at Farbrødrene saa skulde underholde og opdrage hende mod denne Godtgjørelse; men det var dog en lovlig stor Godtgjørelse, og det var urimeligt, om ikke i det mindste en Del af den εμινα τας επικαρπιας, som der her er Tale om, skulde henlægges til Forøgelse af Arvedatterens Formue og ikke gaa i Farbrødrenes Lomme. Skal da maaske den ægteskabsberettigede tænkes som Subjekt? Allerede af sproglig Grund gaar dette ikke an, da en Ellipse af dette Subjekt vilde være utilladelig; men desuden vilde jo saa Bestemmelsen her kun være en Gjentagelse af den i VII, 29 ff. Samme Indvendinger vilde der være at gjøre mod Opfattelsen af ὁ ἐπιβάλλων som Subjekt for ανορος ει; desuden er det jo her sikkert forudsat, at Onklerne og derimellem ὁ ἐπιβάλλων er myndige, siden de skal bestyre Formuen. Subjektet for ανορος ει kan kun være α πατροιοκος; men skulde,

hvad der nu er den eneste tilbagestaaende Mulighed, *ταν πατϱοιοκον* være Subjektet for *διαλανκανεν* (Bk), havde det vistnok ogsaa udtrykkeligt maattet tilføjes; og desuden vilde denne Bestemmelse ogsaa have været overflødig, da man, naar intet andet udtrykkeligt bestemtes om den Halvpart af *ἐπικαϱπία*, som blev tilbage efter Fradrag af den i VII, 29 ff. omtalte, maatte tænke sig, at den tilfaldt Arvedatteren. Der skal vistnok staa noget helt andet end *ἐπικαϱπίας*, og jeg er temmelig sikker paa, idet jeg antager Stregen foran *ιας* for en Rest af M (— *σ*), at man bør læse: *ταδ* (eller *τας*) *δε περιοσιας διαλανκανεν*, idet da *τος πατϱοανς* bliver Subjekt for dette Verbum. *ὠσία* som dorisk Form for *οὐσία* findes hos Plat. Cratyl. p. 401 C, hos Okellos o. a.*). Forholdet bliver da dette: Arvedatterens samtlige Formue (undtagen Huset) skal bestyres af alle hendes Onkler paa Faders Side i Forening, ikke udelukkende af den, som er berettiget til Ægteskab med hende, naar hun bliver myndig; naturligvis er denne Bestemmelse truffen, for at denne Onkel ikke som Enebestyrer af Formuen skal føle sig fristet til at gjøre sig selv uretmæssig Fordel ved Bestyrelsen deraf paa hendes Vegne. Af det samlede Udbytte af Formuens Drift, formodentlig for hvert enkelt Aar, skal nu efter Reglen i VII, 29 ff. den ægteskabsberettigede Onkel først forlods erholde Halvdelen (*ἀπολαγχάνειν*); af den anden Halvdel skal der først og fremmest tages, hvad der medgaar til Arvedatterens Underhold og Opdragelse og vel ogsaa Ydelser til Staten, og Overskudet (*περιοσια*), som bliver tilbage efter Fradrag af dette, skal deles i to Halvdele, hvoraf den ene henlægges til Forøgelse af Arvedatterens Formue, medens den anden Halvdel af dette Overskud overlades samtlige Onkler til indbyrdes Deling mellem sig (*διαλαγχάνειν*) som Godtgjørelse for deres Ulejlighed med Formuens Bestyrelse og for ved disse Fordele at bevæge dem til ærlig og samvittighedsfuld Bestyrelse af den (cfr. Dem. or. 27, 60 f.).

---

*) Om man maaske i den Gortynske Dialekt snarere skulde have en Form som *περιασιας*, tør jeg ikke afgjøre.

VIII, 47—53. Den molesterede L. 52 supplerer (C)B Bk (rigtigere end FL) saaledes: *αι δε μ|ατερ με [εις, παρ τ]οι[ς μ]ατρωσι | τραπεθαι.* Men dette er næppe ganske rigtigt. Istedenfor *εις* havde man snarere maattet vente *δοοι* som IV, 21; dernæst er *παρ* sikkert urigtigt ved Siden af den følgende Pluralis, da det vel dog sjælden vil være Tilfældet, at alle Morbrødrene bor sammen i ét Hus, hvilket jo maatte være Forudsætningen for, at Arvedatteren kunde opfostres *παρ τοις ματροσι* (anderledes er Forholdet med *παρ ται ματρι* VIII, 51 og XII, 26); da nu *τρέφεσθαι ὑπό τινι* („under nogens Varetægt og Opsigt") er et ikke sjældent Udtryk, s. Papes Lex. s. v. *ὑπό B* 3, formoder jeg, at man ogsaa her bør skrive *υπο τοιμ ματροσι* („under Morbrødrenes Tilsyn", medens hun selvfølgeligt vedbliver at bo i det hende af Faderen efterladte Hus). Der er dog den Ting i Vejen for at skrive *δοοι υπο*, at der efter Tegningen kun synes at være Plads for 6 Bogstaver; men det er jo muligt, at Rummet ikke er saa ganske nøjagtigt udmaalt, saa at der i Virkeligheden nok kunde staa 7; ellers vilde jeg skrive *εις υπο*.

VIII, 53—IX, 1 har, som det tydeligt nok fremgaar af den bevarede Forsætning, indeholdt en Bestemmelse om, hvad der skulde ske i det Tilfælde, at nogen ægtede en Arvedatter i Strid med denne Lovs forud anførte Regler (*αλλαι δ'εγραττοι*); men Bestemmelsen er bleven uklar ved Molesteringen af VIII, 55 og den øverste Del af næste Kolumne. Det er klart, at der maa have været aabnet en Udvej for *οἱ ἐπιβάλλοντες* til at forfølge et saadant Lovbrud; da der nu i IX, 1 sikkert har staaet *τονς επιβαλλοντανς*, er det højst sandsynligt, at vi her har Hovedsætningens Subjekt, og der kan vel heller ingen Tvivl være om, at Hovedsætningen har begyndt med VIII, 55 og har endt med IX, 1, da den derefter følgende Lovpassus vistnok har krævet alle Linierne fra IX, 2 af. Efter de usikre Spor af Bogstaverne i L. 55 vil jeg da opstille den Formodning, at der kan have staaet saaledes i Hovedsætningen fra L. 55: *CEΔOE[ΛPΑ]T (Λ)S ΚΟΣΜΟ | τονς επιβα[λλονταvς μολεν] = πεδ' ὃ ἔγρατται κόσμο (= μετὰ τοῦ κόσμου, μεθ' οὗ γέγραπται) τ. ε. μ.* — „saa skal de berettigede begynde Retsforfølgning i Forbindelse med

(ↄ: understøttede af) den Kosmos, med hvem Loven byder det". Det er højst sandsynligt, at i Gortyn en enkelt af Kosmerne har haft et Retshegemoni i saadanne Sager om Arvedøtre ligesom ἄρχων (og i visse Tilfælde πολέμαρχος) i Athen. Lovbestemmelsen er affattet meget kort, idet man paa dette Punkt har henholdt sig til den ældre Ret og ladet den vedblive at gjælde; ἔγραται (der synes ved en Fejl at have staaet ἔγρατι; om ἔγραται — ἔγρατται s. VII, 47) henviser til denne ældre Ret lige som III, 20 f.; 29 f. X, 45; og deri har været angivet, hvilken Kosmos der havde disse Sager.

IX, 2—7. Det er naturligt, at ethvert Supplement her maa blive usikkert; men at Bk skulde have truffet det rette med sine Supplementer, er vist mere end tvivlsomt. Han formoder, at der har staaet, at „naar en efterlader en Arvedatter, skal hendes Farbrødre og Morbrødre, hvis de selv har Ejendom, have Lov til kun at pantsætte og sælge af denne deres egen Ejendom, og denne Pantsættelse eller dette Salg alene skal have Retmæssighed". Men hvilken logisk Sammenhæng er der vel her imellem Forsætning og Eftersætning? og er det ikke en ganske overflødig Lovbestemmelse at give en fuldkommen selvstændig Mand Tilladelse til at sælge og pantsætte af sit eget Gods (anderledes staar jo Sagen i VI, 5 f.)? og hvorledes vilde endelig en saadan Bestemmelse passe ind i Sammenhængen her, hvor der aabenbart kun skal tales om Dispositioner over Arvedatterens Gods? Der kan næppe være nogen fornuftig Tvivl om, at Z har Ret, naar han p. 160 mener, at her „ein Fall wird angegeben, in dem Verkauf und Verpfändung von Sachen der Erbtochter giltig sein soll"; det viser ogsaa den følgende Modsætning αι δ' αλλαι κτλ·, som ellers vilde være meningsløs; og det er jo en Selvfølge, at Arvedatterens Farbrødre og Morbrødre, som bestyrede hendes Formue (cfr. XII, 23 ff.), herved maatte kunne komme til at foretage slige Transaktioner paa hendes Vegne og til hendes Fordel, og man har da sikkert ikke tænkt paa rent at forbyde dem at foretage slige Transaktioner, men kun fastslaaet, at de skulde gjøre det til hendes Tarv og ikke til egen Fordel. Herefter

kunde jeg tænke mig Stedet suppleret paa følgende Maade (med 24—25 Bogstaver i hver Linie):

[αι τις κ'ανορον πα]τροιοκον κα|ταλιπει, ϡ αυ[τα εβιονσ' επαινε|σει, τος πατροανς ε το]νς ματροαν|ς καταθεμεν [και αποδοθαι υπερ | αυτας, και όυτο δ]ικαιαν εμεν τ|αν οναν και ταν κα[ταθεσιν. αι δ'|αλλαι πρι]αιτο . . .

„Hvis en efterlader sig en umyndig Arvedatter, eller hun selv myndig (men endnu ugift) giver sit Samtykke dertil, maa hendes Farbrødre eller Morbrødre (— det kan jo nemlig tænkes, at der kun er Morbrødre —) pantsætte og sælge paa hendes Vegne (og i hendes Interesse), og under denne Betingelse skal Salget og Pantsættelsen have Retsgyldighed; men hvis paa nogen anden Maade (, end denne Lov byder, altsaa ikke med hendes Samtykke og ikke i hendes Interesse, men til Formuesbestyrernes egen Fordel og som om Gjenstanden tilhørte disse selv) nogen skulde kjøbe" osv. — Det synes, som om efter den ældre Ret Formuesbestyrerne har kunnet handle mere selvraadigt, i alt Fald uden Arvedatterens Samtykke.

§ 11[a]. Til Kol. IX, 24—43.

Dette Stykke handler om, hvorledes man skal søge forskjellige Arter af Forpligtelsesforhold opretholdte, naar den, paa hvem Forpligtelsen hvilede, er afgaaet ved Døden. De technisk-juridiske Udtryk, som forekommer her, gjør Fortolkningen vanskelig og usikker; desuden synes der at være Fejl, som skyldes Skjødesløshed hos Stenhuggeren, hvis da ellers Halbherr rigtigt har gjengivet, hvad der staar paa Stenen.

IX, 24—31. *ανδεκσαμενος* kan sikkert, efter hvad man kjender til dette Ord som Retsudtryk, kun betyde „den, der er gaaet i Kavtion for en anden som Selvskyldner". Betydningen af *νενικαμενος* kan efter Anvendelsen af Verbet i denne Indskrift (f. Ex. I, 23. 55) heller ikke være tvivlsom; det maa betegne „den, som har tabt en Proces", hvorved Forpligtelsen til en eller anden Udredelse er gaaet over paa ham; det er en lille Skjødesløshed ved Lovaffattelsen,

naar dette Participium er sat paa anden Plads i Rækken, medens det burde have staaet paa første Plads som νικα i L. 31, da dette Tilfælde ikke behandles ganske paa samme Maade som alle de andre. — Herefter har Bk og allerede Blass rigtigt indset, at der bør læses: ε ενκοιοτανς οπελον, og jeg selv havde ogsaa fundet det samme, før jeg kjendte deres Bemærkninger; det var mig nemlig klart, at det maatte være galt, naar de tidligere Behandlere af Indskriften i L. 34 f. læste: ανδοκα(δ) δ' εκεν κὸιοταν, da Infinitiven εκεν vilde være sprogligt uforklarlig, hvorfor man her maatte læse saaledes: ανδοκα(δ) δε κένκοιοταν (— και ενκοισταν); jeg havde ogsaa sat Ordet i Forbindelse med forskjellige Hesychios-glosser: κοῖον (κῶον, κώϊον, κοῦον) — ἐνέχυρον; κοιάζειν (κωάζειν, κουάσαι) = ἐνεχυράζειν; κωαθείς — ἐνεχυρασθείς; κοίασον = σύνθες — compone pignore dato. Ordene betyder vel altsaa: „den, som skylder Panter“; Pluralis kan betegne de forskjellige Arter af Panter, som kan tænkes (ἐνέχυρον og ὑποθήκη). Det er at forstaa saaledes, at der blot har været en Aftale mellem Debitor og Kreditor om, at den og den af hins Ejendele skulde gjælde som Pant til denne, uden at denne enten havde faaet Ejendelen udleveret som haandfaaet Pant eller sat et Mærke derpaa som Hypothek; naar da Debitor var død, maatte Kreditor jo søge at faa Aftalen anerkjendt og opretholdt; man behøver næppe for at forklare Stedet at ty til Antagelsen af et lignende Forhold her som det, der omtales hos Dem. 34, 50, hvor der tales om en Skyldner τοῖς δανεισταῖς οὐ παρασχὼν τὰς ὑποθήκας. Bk vil have, at ἐνκοιότα skal betyde παρακαταθήκη. Depositum (idet han afleder κοῖον af κεῖμαι, hvilken Afledning, selv om den er rigtig, dog ikke behøver at medføre denne Betydning af ἐνκοιότα); Pluralis bliver paa denne Maade vanskeligere at forklare. Blass opfatter ενκοιοται som „Geld, für welches ein Pfand gegeben ist“; dette bliver i Realiteten den samme Tydning som min, hvis der da ikke ved „gegeben ist“ menes, at Pantet virkelig skal være udleveret Kreditor, hvilket jeg ikke kan antage er sket; thi saa behøvede Kreditor jo næppe at frygte for sit Tilgodehavende. Herefter kommer Ordene ε διαβαλομενος ε διαϝειπαμενος, som er højst dunkle. Bk vil drage Oplysning

om Betydningen af disse Ord af det forangaaende *ἐνκοιότα* — *παρακαταθήκη*, uagtet det er temmelig vilkaarligt at statuere en Sammenhæng imellem disse Ord og hint; Retten dertil skulde bevises ved Fortolkningernes Rigtighed, men de er vistnok højst tvivlsomme. *διαβαλομενος* skal være — *παρακαταθήκην ἀποστερήσας*, „den som har vægret sig ved Udlevering af et Depositum"; men naar Debitor, hvad Aor. Partcp. viser, allerede har gjort sig skyldig heri en Tid før sin Død, hvorfor har Kreditor da ikke lagt Sag an imod ham strax, medens han selv endnu levede? hvorfor rejses Kravet nu først efter hans Død? Stedet i Aristoph. Schol. Plut. 373 giver heller ikke nogen sikker Støtte for denne Forklaring; af dette kunde man i det højeste komme til den Opfattelse, at *διαβαλομενος* betød „den, som har bedraget en", hvilket ogsaa nok kunde passe med, hvad man ellers véd om dette Ord. Er dette rigtigt, hvorom jeg dog tvivler, da saadant noget næppe hører herhen, maa man vel tænke sig, at Kreditor og Debitor have haft et vist Forretningsforhold med hinanden, hvorved denne har bedraget hin (f. Ex. som sin Kompagnon), og at Bedrageriet først er kommen for Dagen ved Debitors Død. L's (og Blass's) Forsøg paa at bringe dette Sted i Forbindelse med det dunkle Udtryk hos Plutarch sept. sap. conv. 3 (*τοῖς αἰνίγμασι ὥσπερ ἀστραγάλοις χρῆται καὶ διαβάλλεται πρὸς ἐντυχόντας*) og derefter at forstaa det, som om der her er Tale om „Spillegjæld", er maaske det, der kommer Sandheden nærmest; det antager ogsaa V. Thomsen. *διαϝειπαμενος* forklarer Bk om „den, som har truffet Aftale med en anden om Tilbagegivelse af et Laan eller Depositum"; jeg tror, at det betegner den, som har indgaaet en (hvilkensomhelst) m u n d t l i g (men dog vel i Vidners Overvær sluttet) Kontrakt eller Aftale, og andet og mere har man heller ikke Ret til at slutte om Ordets Betydning af Stederne hos Aristot. Oecon. p. 1351 b, 5, Ethic. Eud. p. 1243 a, 31, ibd. b 7 og Iamblich. vit. Pythag. § 124. I Overensstemmelse med sin Opfattelse af *διαβάλλεσθαι* — „würfeln" vil Blass opfatte *διαϝειπασθαι* — „wetten"; det kan maaske gaa an, men Parallelsteder findes næppe.

Hvad de nu herefter følgende Ord angaar, havde jeg lige som Bk og Blass først tænkt mig, at man skulde læse επιμολεσατο προ το ενιαυτο; det passer da ogsaa meget godt til Meningen. Subjektet for επιμολεσατο er selvfølgeligt den afdøde Skyldners Fordringshaver; ved ἐπί i Sammensætningen betegnes denne Proces som kommende bag efter, rejst efter hans Død. Men foran disse Ord gaar nu Bogstaverne πουτοιαλλο///ς (— der mangler vist intet, men mellem ο og ς har der vel enten staaet et forkert Bogstav, som Stenhuggeren har udslettet, eller ogsaa er det blot en Fejl i Stenen selv —). Disse har de fleste været enige om at læse som ἢ τούτῳ ἄλλος, hvilke Ord de drage hen til Forsætningen; kun C danner en Undtagelse, idet han tager ε — αἰ og oversætter: „se (c'è) altri per lui" og mener, at „si allude a chi possa rappresentarlo ne' suoi impegni dopo la sua morte", hvortil han saa knytter et. mærkeligt Forsvar for Singularis ἄλλος; men dette „espressione troppo laconica" vil vist ingen gaa ind paa. L oversætter: „oder diesem (dem Verstorbenen) ein andrer <etwas schuldet>"; men en saadan Ellipse er ganske umulig, og dette er tilstrækkeligt til at fælde hans Forklaring, saa at jeg kan spare mig Gjendrivelsen af den, for saa vidt der er Tale om dens Mening. Mere sproglig tilladelig er vel Z's Forklaring (p. 170): „oder ein Anderer diesem (auf diese verschiedenen Weisen) <schuldend stirbt>" eller Bk's: „oder ein andrer <der zu> jenem <in solchem Schuldverhältniss steht">, scil. „stirbt"; dog falder det noget svært at forklare Dativen, der jo i alt Fald ikke kan sættes i Forbindelse med νενικαμενος, og Ellipserne er besynderlige nok. Men fra Meningens Side er der det at indvende mod denne Tolkning, at επιμολεσατο jo ikke kan have det samme Subjekt, naar der tænkes paa denne Tilføjelse ἢ τούτῳ ἄλλος, som naar der tænkes paa den forangaaende Hoveddel af Forsætningen; thi det er dog en Selvfølge, at Kravet paa den afdøde Debitors afdøde Debitor i anden Række (som betegnes ved ἄλλος) maatte rejses af hins Arvinger, medens derimod kun Kravet paa hin selv rejses af hans Kreditor. Desuden vilde de to Tilfælde ikke være væsentlig forskjellige, saa at der ikke var nogen Grund til at specificere det i Ordene ἢ τούτῳ

ἄλλος betegnede. Jeg tror nu, at der her ved en Fejl af Stenhuggeren er udfaldet nogle Bogstaver, som lignede de nærmest foregaaende, og at der skal læses: ε τουτοι αλλος επιμολι<οι, μολε>σατο προ το ενιαυτο. Eller ogsaa er de ganske utydelige Bogstaver først i L. 29 at læse anderledes, saa at der har staaet: επιμολ|εν λειοι, προ το ενιαυτο (scil επιμολεν, idet da denne Inf. er udeladt i Hovedsætningen, som i III, 37; VI, 1; VIII, 18; angaaende Overgangen derfra til Imper. δικαδδετο cfr. VII, 43—45; X, 33—37). Ved αλλος menes selvfølgeligt Fordringshaveren; det i sig selv noget ubestemte Udtryk, som ikke let kunde undgaas, naar der ikke skulde bruges vidtløftige Omskrivninger svarende til de forskjellige Participier, bliver efter sin Mening aldeles klart af den følgende Passus i L. 31 ff. τουτοι staar lidt unøjagtigt, men det er klart nok, at der i Virkeligheden menes hans „Bo og Arvinger". Angaaende Oversættelsen af Ordene s. ovfr. S. 29.

IX, 31—37. I disse Linier indeholdes nu Reglerne om, hvem der skal kaldes til at vidne i Sagen, og der gjøres da en Forskjel mellem det Tilfælde, hvor Forpligtelsens Grund er en νίκα, at nemlig Fordringshaveren har vundet en Proces mod den afdøde, og de øvrige Tilfælde, hvor dens Grund er en eller anden af de andre nævnte Ting. For den rette Forstaaelses Skyld maa det her fastholdes, at οἱ ἐπιβάλλοντες aldrig i og for sig selv kan betyde „de beslægtede eller paarørende", men det kan kun faa denne Betydning som Følge af Sammenhængen, hvori det staar; i og for sig selv betyder det kun dem, οἷς ἐπιβάλλει τι af den ene eller den anden Grund, og i Sammenhængen her er der kun Tale om dem, οἷς ἐπιβάλλει μαρτυρεῖν, hvem det tilkommer at vidne paa Grund af deres Forhold til det, der har været Forpligtelsens Grund. Det første Tilfælde, hvor denne Grund er νίκα, indeholdes da i disse Ord: αι μεν κα νικας επιμολει, ο δικαστας κὁ μναμον, αι κα δοει και πολιατευει, οι δε μαιτυρες οι επιβαλλοντες, hvortil er at underforstaa αποπονιοντον fra L. 37. Det er nu her klart i og for sig, at, naar Fordringens Grund er en νίκα, maa den Dommer, som i sin Tid har fældet den for Fordringshaveren gunstige Retskjendelse, samt hans Hjælper, den daværende Mnamon, være selvskrevne til at αποπονιεν om For-

dringens Retmæssighed, og man skulde paa Forhaand tro. at der ikke behøvedes yderligere Udsagn af andre; imidlertid antages det almindeligt, at der i dette Tilfælde endnu er andre egentlige Vidner (thi hine to har man vel ikke godt kunnet betegne med dette Navn), og at disse betegnes ved de følgende Ord οι δε μαιτυρες οι επιβαλλοντες. Her oversætter nu Bk: „so sollen (der Richter und der Mnamon, sofern ...), andererseits die Zeugen, nämlich die Erben des Gestorbenen . . . Aussage thun“; men hvor finder man „andererseits“ udtrykt saaledes som her ved det blotte δέ? og hvad har den dødes Arvinger, selv om επιβαλλοντες i denne Sammenhæng kunde betyde dette, at gjøre i denne Sag, da det jo dog maa betragtes som højst tvivlsomt, om de særligt har kunnet vide Besked om hin Proces? Det var jo da ogsaa besynderligt, om de skulde kaldes til at vidne i en saadan Strid, hvor de jo snarere maatte staa som Sagsøgerens Modpart. Blass fortolker omtrent som Bk: „sollen aussagen der Richter... und ausserdem als die Zeugen die verwandten“; her forstaar jeg oven i Kjøbet ikke Artiklen ved „die Zeugen“, den maatte da helst være borte. B har (efter Meningen) omtrent det samme som disse; DC betragter jeg det som overflødigt at gjendrive. L læser οἶδε, ikke οἱ δέ, og oversætter: „sollen diese (der R. und M.) als Zeugen und die Zuständigen (aussagen)“; men hvor kommer dette καὶ fra, som indskydes? Alle disse Fortolkninger har da deres Mangler, og en ny maa søges. Som ovenfor sagt, skulde man tro, at, hvis Dommeren og Mnamon levede og kunde udtale sig, maatte dette være nok, saa at der først blev Spørgsmaal om andre Vidners Udsagn, naar hines manglede; jeg tilføjer nu her, at denne Betingelsessætning αι κα δοει και πολιατευει indeholder noget i den Grad selvforstaaeligt, at man skulde anse den for ganske overflødig, som den staar her; den vil først faa nogen Betydning, naar dens Modsætning føjes til; men den mangler vi, hvis Overleveringen er rigtigt optegnet, og Stenhuggeren ikke har begaaet nogen Fejl. Antager vi derimod, at O i οι δε er urigtigt angivet eller indhugget istdf. Λ, og at Stenhuggeren har glemt ΜΕ foran μαιτυρες, faar vi baade hele Sætningen grammatisk rigtigt formet og en *tydelig* Tale, hvori intet Ord er overflødigt, og et Indhold,

der svarer til, hvad man maatte vente; da hedder det nemlig: αι μεν κα νικας επιμολει, ο δικαστας κό μναμον, αι κα δοει και πολιατευει, (scil. αποπονιοντον), αι δε<με>, μαιτυρες οι επιβαλλοντες (sc. αποπονιοντον), ανδοκαδ δε .... αποπονιοντον. Angaaende Enkelthederne i dette Sted, vil jeg blot endnu bemærke, at Bk vistnok mindre rigtigt opfatter πολιατευει — „bürgerliche Stellung hat“, og at det afgjort er urigtigt, naar Z p. 54 synes at opfatte det som — „öffentlicher Beamter ist“; det betyder vistnok kun simpelt hen: „opholder sig i Staten, blandt Borgerne“, med hvilken Betydning jeg ogsaa mindes at have set Ordet i de Delfiske Frigivelsesdokumenter (i Øjeblikket har jeg kun det Exempel, der findes hos Cauer [2] nr. $212_{,6}$, hvor Kvinden Nikaia sælges til Apollon, ὥστε ἐλευθέραν εἶμεν πολιτεύουσαν αὐτὰν εἴ κα θέλῃ). Ogsaa Blass tager det simpelt hen — ἐπιδημῇ; der tænkes paa det Tilfælde, at han kan være rejst bort fra Staten og bo i et fremmed Land. Det er for Resten besynderligt, at Verberne er Singularis, som om Subjektet alene var ὁ μνάμον; naturligvis maa dog begge Verber forstaas lige saa fuldt om ὁ δικαστάς; s. Krügers Griech. Gramm. § 58, 3, 1 og 63, 4. For øvrigt synes dette Sted at vise, at i Gortyn den, som havde tabt en Proces, just ikke altid har skyndt sig saa særdeles med at udrede det, han efter at have tabt den skulde udrede, siden der kan være Tale om, at de da i Retten siddende Personer kan være døde, naar denne nye Proces kommer for. Endelig vil jeg bemærke, at det er klart, at det i det her omtalte Tilfælde vistnok kun er Sagsøgeren, der fører de paagjældende Vidner frem. Ved οἱ ἐπιβάλλοντες tænkes der da her sikkert nærmest paa dem, der har været Vidner ved de i sin Tid mellem Kreditor og den nu afdøde Debitor sluttede Transaktioner og derfor er inde i Sagen.

IX, 37—40. ε δε κ'αποϝειποντι oversætter C ved: „se (gli opponenti) oppongan diniego“; som Subjekt tænker han sig (mod al sproglig Rimelighed) den i L. 28 omtalte αλλος eller egentlig ἄλλοι, Stedfortræderne for den afdøde Debitor, og mener, at disse simpelt hen „benægter Rigtigheden“ af Vidnernes Udsagn, hvad αποϝειποντι aldrig kan betyde. D siger: après avoir reçu les déclarations, le juge ...“, som om αποϝειποντι

kunde være — αποπονιοντι*). Hvad L mener med sit: „wenn sie aber in Abrede stellen“, véd jeg ikke. B oversætter: „wenn sie aber versagen“, og Z p. 171, 28 forklarer αποϝειποντι — μὴ ἀποφωνίωσιν (IX, 52), „wenn sie nichts auszusagen wissen“; Bk synes at være af samme Mening (men for øvrigt knytter han nogle løjerlige Bemærkninger dertil p. 136 f. om, at der savnes et Modsætningsled, som skulde angive, hvad der skulde ske, αι μεν κα μαιτυρες αποπονιοντι: det, han savner, staar jo i L. 30: ο δικαστας δικαδδετο πορτι τα αποπονιομενα). Heller ikke denne Oversættelse synes at kunne forliges med den sædvanlige Betydning af αποϝειπαι; det kan sikkert kun betyde „hvis de nægter at vidne“, unddrager sig deres Vidnepligt, som altsaa har været bindende i Gortyn ligesom i Athen; alene paa denne Maade kan man ogsaa forstaa, at der i det følgende (efter Bk's vistnok rigtige Opfattelse af νικεν = φέρειν) kan blive Tale om en Bøde som Straf for de gjenstridige Vidner, hvorimod en Erklæring fra deres Side om intet at vide om Sagen næppe kunde paadrage dem Straf. — De følgende Ord skriver nu CL saaledes: δικαδδέτω ὀμόσας τὰ αὐτῶν καὶ τὸνς μαιτύρανς νικῆν τὸ ἁπλόον. C oversætter og omskriver dette saaledes: „giudichi giurando (il giudice) le cose loro, e il valore di una volta (la cosa o somma) vinta (in giudizio) abbiano (da chi soccombe in giudizio) i testimoni“. Herimod er at indvende: 1) δικαδδέτω ὀμόσας er et betænkeligt Udtryk af den Grund, at Dommeren ellers overalt i Loven kun aflægger Ed, hvor han κρίνει, aldrig hvor han δικάδδει, og disse to Udtryk holdes skarpt ud fra hinanden ellers; det skulde vel ogsaa hedde ομοσανς; 2) hvorfor skal man have Pluralisformen τὰ αὐτῶν, le cose loro? det var dog naturligt, at der kun tænktes paa én Sag og én Sag-

*) Ogsaa Blass p. 479 Not. 2 tager αποϝειπαι som Aoristform til αποπονιο og opfatter da ι som Tidskonjunktion = „efter at de har gjort deres Vidneudsagn“; men for ikke at tale om den højst tvivlsomme Berettigelse til at bringe disse to Verbalformer i Forbindelse med hinanden, da jo φωνέω har sin egen Aorist, saa omstødes hans Forklaring derved, at han i det følgende (med BZ) læser ὀμόσαντα ··· νικῆν; thi naar der er Vidneudsagn, tyer man ikke til Partens Ed.

søger, og det vilde være hensigtsløst at bruge Flertallet (hvorved der vel skal tænkes paa, at Sagerne kan rejses af de flere forskjellige Grunde, som er nævnede forud?); 3) endelig er det noget aldeles nyt, som næppe kjendes noget andet Steds fra og i sig selv er urimeligt, at Vidnerne skal have nogen Løn for deres Tjeneste i Sagen. L oversætter: „soll der Richter auf seinen Eid erkennen, dass es ihr Eigenthum, und dass die Zeugen gewinnen das Einfache“; herimod er de samme 3 Indvendinger at gjøre, og desuden den, at det er sproglig umuligt at udtrykke „dass es ihr Eigenthum“ ved τί αὐτῶν. Bk har den samme Skrivemaade paa det nær, at han, som sagt, skriver νίκεν, og han oversætter: „soll er nach Schwurentscheid in ihrer Sache das Urteil fällen, und dass die Zeugen das Einfache zu zahlen haben“; herimod gjælder de to første Indvendinger atter (og naar Bk vil forsvare δικαδδετο ομοσας ved Henvisning til ομοσει i III, 16, saa er det meget misligt, da ομοσει dér naturligst er at opfatte som et kortfattet Udtryk for ομοσας κρινει); mod Bestemmelsen om Vidnerne maa der siges, som ovenfor sagt, at den ikke passer, naar man tillægger αποϝειποντι den Betydning, Bk vil. BZ vil med en Rettelse skrive: δικαδδέτο ὀμόσαντα αὐτὸν καὶ τὸνς μαιτύρανς νικῆν τὸ ἁπλόον: „soll er urtheilen, dass schwöre er selbst und die Zeugen und ersiege das Einfache“; men det er rigtignok besynderligt, at Vidnerne, som „erklærer intet at vide om Sagen“, skal nødes til at sværge, endog om det blot var som Mededsmænd; man kan dog vel heller ikke antage, at alle Vidnerne er saa gunstigt stemte mod Sagsøgeren, at de frivillig vil være hans Mededsmænd, og Mededsmænd lader sig vel overhovedet kun tænke som frivillige; endelig, naar der er Tale om Anvendelsen af saadanne, kræves der vist altid et bestemt Antal, ikke som her et tilfældigt. Og saa er ogsaa Fortolkningen af αποϝειποντι næppe holdbar. — Man bør da vel gaa en anden Vej for at finde Meningen; og jeg tror da med BZ, at der i ομοσας virkelig er en Fejl, idet Stenhuggeren ved at tænke paa det hyppigt forekommende ομνυς κρινετο, ομνυντα κρινεν er kommen til at skrive ομοσας, hvor der burde have staaet Inf. ομοσαι; det følgende ταυτον læser jeg som

τ' ἀαυτὸν — τε αὐτὸν, idet α (hvis det ikke ved en Fejl er skrevet istdf. ε) er fordoblet ved en Stenhuggerfejl paa lignende Maade som i V, 14 (ααδελπιοι), VIII, 30 (ααναρ) og maaske III, 24 (κ'αατεκνον); Elision af ε i τε foran det samme Pronomen findes f. Ex. i den kretiske Indskrift hos Cauer[2] nr. 119, 10. Herefter oversætter jeg hele Stedet saaledes: „Men hvis Vidnerne nægter at vidne, skal Dommeren dømme, dels at han selv (Sagsøgeren) skal sværge, dels at Vidnerne skal bøde den omstridte Gjenstands enkelte Beløb.“ — Naar Dommeren ikke kan faa Vidnerne til at udtale sig, og man ikke vil overlade det til hans eget Skjøn at afgive Kjendelse (κρίνειν), er der naturligvis ingen anden Udvej end den at bruge Sagsøgerens Ed paa sin Fordrings Retmæssighed som Bevismiddel og altsaa lade Dommeren paalægge ham en saadan Ed (cfr. III, 5 ff, XI, 47). Vidnerne, som antages at kunne vidne, saa at deres Vægring maa betragtes som en Spillen under Dække med Modparten, dømmes med rette til en Bøde, der tilfalder den vindende Part; hvis altsaa Sagsøgeren sværger, faar han ikke alene sin Fordring anerkjendt, men ogsaa dens Beløb én Gang til udbetalt af Vidnerne; hvis han derimod unddrager sig Eden, erkjendes selvfølgeligt hans Fordring for uberettiget, og Vidnerne, som saa antages at have villet begunstige ham, maa betale Fordringens enkelte Beløb til den afdødes Bo.

IX, 40—43. Her er der Tvivl om den Infinitiv, som har staaet i L. 42 efter αυτον, idet man kun har Bogstaverne α.εσθαι sikre, hvorimod det andet Bogstav i Ordet er utydeligt. F har skrevet ἀλῆσθαι, som vel næppe kan forklares paa nogen Maade; alle de øvrige skriver efter C's Forslag αγεσθαι, uagtet rigtignok Sporene af Bogstavet (en lodret Linie) langtfra tyder paa Bogstavet γ (Λ). Men selve dette Ord bereder ogsaa Vanskeligheder for Forstaaelsen. Forbundet med αὐτόν som Subjekt maa det jo betegne, „at der skal lægges Beslag paa hans Person“, saa at han føres i Gjældsfængsel; men at antage en Personalexekution mod en Kavtionist, naar der ellers ikke er Spor af den i Loven, er dog højst betænkeligt, navnlig naar man tænker paa det fremskredne Standpunkt i Retsudviklingen, hvorpaa den

Gortynske Lov i det hele staar, og hertil kommer saa den endnu større Besynderlighed, at, da αγεϑαι ogsaa skal forbindes med det følgende τα κρεματα som Subjekt, maatte man antage en Forbindelse af Personalexekution med Realexekution (se Z p. 131 f.). Og vilde man overhovedet kunne bruge Udtrykket: τα κρεματα αγεται? Jeg tror det ikke. Men jeg tvivler heller ikke om, hvad Sporene ogsaa klart nok viser hen til, at man skal læse: ατεϑαι — ἀτῆϑαι — ἀτᾶσϑαι (af ἄτα — „Bøde, Skade, Tab"). Der foreskrives da, at „hvis en Søn gaar i Kavtion, medens hans Fader endnu er i Live, skal det muligvis derved foranledigede Tab og Skaden ramme ham selv (ikke hans Fader), og — tilføjes der til nærmere Bestemmelse — det skal ramme den Formue, som Sønnen selv besidder som sin Særejendom". Verbet ἀτᾶσϑαι forbundet med en Personbetegnelse som Subjekt fandtes ovenfor i IV, 29 f., og den dér anførte Lovbestemmelse kan altsaa ogsaa komme til Anvendelse her, dog først naar det viser sig, at Sønnens Særeje ikke er i Stand til at dække Tabet ved Kavtionen; at Verbet ogsaa kan forbindes med et Tingssubjekt som τα κρεματα, er vel i Grunden en Selvfølge, men forøvrigt findes der sikkert ogsaa et andet Exempel herpaa i selve denne Lov, nemlig nedenfor i XI, 42, hvor mærkeligt nok ogsaa det andet Bogstav af denne Infinitiv er forvsundet, og hvor man ligeledes ved Konjektur har skrevet αγεϑαι, skjønt her Udtrykket ατα i XI, 34. f. og 41 burde have vist hen til, at det rette Ord var ατεϑαι — „rammes af Bøden, hæfte for Gjælden". [Blass har, som jeg siden har set, ogsaa villet sætte dette ἀτῆϑϑαι ind her i IX, 42; mærkeligt nok har han ikke set, at det skulde staa i XI, 42; han har villet indføre den aktive Aoristform ατασει istdf. ατας ει i VI, 23. 43 og IX, 14, hvilket jeg dog betvivler er rigtigt. I den yngre Gortynske Indskrift findes ατεϑαι bevaret i Kol. V, 14.].

§ 11[b]. Til Kol. IX, 43—X, ?.

Det er rigtignok vanskeligt at behandle dette Lovafsnit, hvis Begyndelse og tildels Midte er stærkt molesteret, og hvis Slutning ganske mangler, idet den maa have staaet

i de øverste 6—7 Linier af Kol. X; men jeg vil dog vove et Forsøg.

Strax i Begyndelsen er Bogstaverne i L. 44, som var indhuggede tværs over en Sammenføjning i Muren, noget utydelige, men der er dog Antydninger, som viser hen til, at der maa have staaet saaledes: αι τις κα περα|ι συναλλαχσει. Af det sidste Ord er Bogstaverne συν..λ..σει vist sikre nok; Bogstavet α er repræsenteret ved en skraa Streg under Sammenføjningen (/), og til det hører vel ogsaa den i nogen Afstand derfra staaende lidt buede Streg, der rigtignok snarest ser ud som Resten af et π (C), men muligvis er Stregen blot falden lidt uheldigt ud*); af det andet λ er den lodrette Streg under Linien tilbage, men det følgende αχ er helt borte. Imidlertid viser Ordets Forekomst i L. 52 f. hen paa, at man har haft det i det foregaaende, og det er vistnok lidet tvivlsomt, at CLBk med rette har skrevet συναλλαχσει her (B har συναλλαχσαντι, men dertil er der ikke Plads). Dernæst bør der vistnok med CL læses: ε ες περαν επιθεντι με αποδιδοι; kun om det sidste Bogstav i περαν kan der være Tvivl, og BBk har læst det som ς. Om hvad der derefter staar i L. 45—50 kan der ikke være Tvivl; et Par Smaafejl af Stenhuggeren har man rettet med Sikkerhed, nemlig εριοντες i L. 46 til εβιοντες og ενα i L. 50 til ενς, da Nominativen er absolut nødvendig. Hvad Fortolkningen angaar, vil jeg her ikke indlade mig paa at imødegaa de forskjellige afvigende Anskuelser, men blot fremsætte min egen, som maa tale for sig selv. Ordet περα opfatter jeg = ἡ περαία γῆ, „Udlandet" (eller blot „fremmed Stat", som ligger udenfor Gortyns Grænser), cfr. Aischyl. Suppl. 249 (262); vi har det først i local Dativ περαι, dernæst i Akkusativ styret af ες i

*) Blass p. 484 har, idet han fulgte dette Spor, skrevet συνπλεροσει („er med til at befragte et Skib", hvorefter επιθεντι ogsaa forstaas i lignende Retning); ogsaa jeg har været inde paa det samme, men har opgivet det, dels fordi der saa burde staa συμπλεροσαντι, hvortil Sporene slet ikke viser hen, dels fordi paa denne Maade Kontrahentens blivende Ophold i Udlandet ikke faas frem, og dette er sikkert nødvendigt for at forklare, at Sagen kan være omtalt her i denne Lov.

.Formen ες περαν. Vanskeligt er Verbet επιθεντι; Bk har aldeles vilkaarligt, trods Præpositionens Forskjellighed, sat det i Forbindelse med Subst. ενκοιοτα og oversætter da „einem, der ihm von auswärts <Geld> anvertraut hat“, uden at kunne anføre noget til Støtte herfor; jeg holder mig til den velbekjendte Betydning af Ordet „give Paalæg, Ordre“ og sætter Stedet her særligt i Forbindelse med Steder som Herod. III 42: ἐς Αἴγυπτον ἐπέθηκε „gav (et Brev) i Kommission at sende til Ægypten“; V, 95 (Thukyd. I, 129), og jeg forstaar da ες περαν επιθεντι — „den, som har sendt Bud til Udlandet“ til sin kontraktmæssige Debitor dér om Udbetaling af det, der ifølge den indgaaede Kontrakt skyldes ham. Læser man ες περας επιθεντι, hvad der vel ogsaa er muligt, maatte det betyde: „den, som har sendt Bud med Ordre om at faa sig den kontraktmæssige Udbetaling sendt hjem fra fremmed Land“. Forholdet tænker jeg mig er dette: en Gortynsk Borger har sluttet en Kontrakt med en eller anden Gortynier, der har bosat sig i en fremmed Stat (ikke med en Borger af en fremmed Stat, da Loven jo kun regulerer Retsforholdet mellem Gortynske Borgere), og denne er herved bleven hin en Pengesum skyldig; nu sender Kreditor fra Gortyn Bud til den anden om at faa sit Tilgodehavende udbetalt, men Debitor nægter at „betale, hvad han skylder“ (dette betyder με αποδιδοι). Saa skal Kreditor gjøre sin Ret gjældende imod ham, hvilket selvfølgeligt maa ske for Domstolene i Gortyn, og det gjælder da først om, at han ved disse kan faa sin Fordrings Retmæssighed anerkjendt. Nu betragtes da først det Tilfælde, hvor Sagsøgeren kan opstille Vidner for sin Fordring, og Bestemmelsen her lyder da som følger (L. 43—51): „Hvis en, der bor i Udlandet, har sluttet Kontrakt, og hvis han saa, naar den anden har sendt Bud til Udlandet, ikke betaler ham hvad han skylder, saa skal for det Tilfældes Skyld, at der foreligger Udsagn fra myndige Vidner, fra tre, hvor Beløbet er 100 Staterer eller mere, fra to, hvis det er mindre indtil 10 Staterer, fra ét, hvis det er mindre <end 10 Staterer>, Dommeren fælde sin Kjendelse <om Fordringens Gyldighed> i Henhold til de foreliggende Vidneudsagn“.

Men nu kan det jo være, at der ingen Vidner er; og Debitor er i Udlandet; hvad skal der saa gjøres? Uden videre kan Domstolen ikke anerkjende Kreditors Fordring; der maa sendes Stævning til Debitor, og det kommer da an paa, om han møder eller ej. Det første Tilfælde synes at være behandlet i de nærmest paafølgende Ord, der vistnok med F maa læses saaledes: *αι δε μαιτυρες με αποπονιοιεν, ε κ' ε[λ]θει ο συναλλαξαυς*; vel er *λ* i *ελθει* usikkert, men der er kun Plads til et smalt Bogstav som netop *λ*. Efter denne Forsætning begynder nu Hovedsætningen, indledet med en Relativsætning; jeg tror ikke, at der er skjellig Grund til at tvivle om Rigtigheden eller Muligheden af Formen *οτερον* for *οποτερον*, som B har villet sætte i Stedet (se ovenfor ved I, 16 i Beg. af Linien); derefter er der bevaret den lodrette Streg af et Bogstav, og derefter er der Plads for 2 Bogstaver, hvorefter saa følger *ελε.αι* med Plads til et smalt Bogstav mellem *ε* og det utydelige *α*. Herefter formoder jeg, at der bør staa: *οτερον κα κελεται ο μενπομενος, ε απομοσαι ε συν*—|. Altsaa bliver disse Liniers Mening denne: „Men hvis der ikke foreligger Vidneudsagn, hvis saa den, der (som det paastaas) har sluttet Kontrakten, kommer hid, saa skal han (gjøre) hvilken af Delene den, som rejser Beskyldning mod ham, byder, (nemlig) enten med Ed fralægge sig Kontrakten eller —".

Med *συν* ophører Kol. IX, og den øverste Del af Kol. X er helt tabt; man kan ikke engang med Sikkerhed udfylde dette *συν*, men maaske nok formode, at det andet Alternativ har været: „eller øjeblikkeligt opfylde Kontrakten". Klageren har da stillet den ene eller den anden af disse Fordringer til den sagsøgte; har denne ikke villet gaa ind paa det tilbudte, har han maattet vælge det andet Alternativ. — Hermed kan nu imidlertid Loven ikke have endt; der maa endnu have været omtalt det Tilfælde, hvor den sagsøgte ikke møder (og der ingen Vidner er), og vel ogsaa det, hvor den paa Vidneudsagn efter L. 43—50 domfældte sagsøgte ikke efterlever Kjendelsen: begge Dele kan godt have været omtalte i en og samme Paragraf, da der i dem begge viser sig Trods fra Debitors Side. Her har der da muligvis staaet en

Bestemmelse af den Art, som A. Schaube savner i sin interessante Artikel i Hermes XXI p. 231 om Systemet i hele denne Gortynske Ret, en Bestemmelse, som kunde have forklaret os, hvordan hele denne Lovpassus, der i dens bevarede Del kun handler om et Kontraktsforhold og altsaa maatte henhøre under Obligationsretten, har kunnet komme ind paa disse Lovtavler, som udelukkende drejer sig om Familieretten eller, som Schaube med et fyldigere Ord vil kalde det, Husstandsretten. Det er rimeligt, at en Kontraktbryder af denne Charakter er bleven betragtet som „en død Skyldner“, saa at dette Lovafsnit har dannet en Parallel til det ovenfor i Kol. IX, 24—40; maaske har der da været en vis Pligt for hans Slægtninge og eventuelle Arvinger, som var forblevne hjemme i Gortyn, til at overtage hans Forpligtelser, naar Kreditor (muligvis ved Edsaflæggelse) havde bevist Berettigelsen af sit Krav. Men hvorledes Reglen herom har været formuleret, maa vi lade staa uafgjort hen.

§ 11 c. Til Kol. X, 7 (?)—32.

X, 7(?)—25. Af de 3 i nøje Forbindelse med hinanden staaende Lovparagrafer, som indeholdes i dette Stykke, er den første gaaet tabt; men der kan vel ikke være megen Tvivl om, at Bk rigtigt har anet, hvad dens Indhold var, ligesom han ogsaa meget snildt har søgt at restituere Slutningen deraf ved Hjælp af det lille Brudstykke med Bogstaver af 5 paa hinanden følgende Linier, som Halbherr fandt i Møllebækken. Jeg har med fuld Bevidsthed om, hvor stor Usikkerheden er i Enkelthederne (saaledes navnlig m. H. t. det af mig valgte Tal *πεντεκοντα*) prøvet paa at restituere hele Paragrafen saaledes, som man vil se ovfr. S. 30. — Med Hensyn til Fortolkningen af de første to Paragrafer kan jeg i det hele slutte mig til Z p. 126 ff., dog betragter jeg det med Bk som afgjort, at den Infinitiv, der maa underforstaas til *αι κα λειοντι*, kun kan være *αποδομεν* (*τον αργυρον*), ikke *εκεν τα κρεματα*; thi om, at de arveberettigede efter Manden eller Sønnen vilde have Ejendommen, kan der dog vel ikke godt være Spørgsmaal eller Tvivl. Altsaa er

Meningen med Bestemmmelsen den, at naar Manden eller Sønnen ved sin Gave til Hustruen eller Moderen har overskredet den lovlige Grænse, er Gaven egentlig ugyldig; men man har dog fundet det billigt at tilstede de arveberettigede, hvis de vilde det, at opretholde Gaven, dog med den Indskrænkning, at den ikke oversteg det lovbestemte Beløb (det synes at ligge i αποδοντες: „efter at have givet hende, hvad der tilkommer hende"). Derimod har Kvinden ikke selvraadig kunnet sætte sig i Besiddelse af det, Arveladeren havde bestemt for hende.

Angaaende Fortolkningen af den tredje Paragraf er der intet at tilføje til Z's Udvikling p. 176; om Bestemmelsens Plads i det hele System se Schaube p. 232.

X, 25—32. πριν κ' αρτυσεται, som de fleste læse med C i L. 26, kan sikkert ikke være rigtigt, da man hverken noget Steds ellers finder en saadan Aoristform af Verbet ἀρτίω (ἀρτίνω), ej heller kan give nogen tilfredsstillende Forklaring paa Ordet her, som stemmer med dets øvrige Anvendelse. Bk har vist Ret, naar han læser, hvad Sporene lige saa godt kan vise hen til: πριν κ' αλλυσεται, hvilket maa betyde: „før Pantsætteren har faaet løskjøbt ham" ɔ: „har faaet ham indløst (for sig)", ved at betale den Sum, hvorfor han er sat i Pant. Naar dette er sket, er det klart, at den pantsatte Slave, selv om han maaske tidligere har været overladt til Panttageren, maa være vendt tilbage til Pantsætteren, saa at det alene kan være ham, af hvem der kan være Tale om at kjøbe ham. Naar Z derfor p. 178 opstiller det Spørgsmaal: „an wen richtet sich das Veräusserungsverbot des verpfändeten Sklaven?" og i Betragtning af, at Panttageren enten kan faa Pantet i sin Besiddelse eller ikke, mener, at der kan tænkes baade paa Panttageren og Pantsætteren som den, til hvem Forbudet mod at sælge, give osv. rettes, saa tror jeg, at denne tilføjede Bestemmelse πριν κ' αλλυσεται klart nok viser, at der kun kan være Tale om Pantsætteren, ligegyldigt hvordan det saa er gaaet med Pantet; men for øvrigt tyder dog det, at det forudsættes, at Pantsætteren kan have Mulighed for at foretage saadanne Transaktioner med den pantsatte Slave, nærmest paa,

at en saadan pantsat Slave i Gortyn regelmæssigt er vedbleven at være hos Pantsætteren og ikke er udleveret til Panttageren. I samme Retning peger ogsaa Stedet i I, 55 f., hvor τον κατακειμενον maa betegne den pantsatte Slave, som er bleven Panttagerens Ejendom derved, at Indløsningsterminen er forsømt, og som det nu herefter tillades Panttageren at lægge Beslag paa og føre bort til sig. — Med Hensyn til αντροπος αμπιμολος rettes naturligvis Salgsforbudet mod den, der i Øjeblikket, før Processens Afgjørelse, faktisk besidder ham som Slave, men med Mulighed for, at han enten kan komme til som Slave at gaa over i en andens Besiddelse, naar Processen om ham bliver afgjort, eller at han kan blive erklæret for fri; idet ogsaa den sidste Mulighed haves for Øje, har Loven netop valgt det neutrale Udtryk αντροπος, ikke δολος, cfr. XI, 24. — αι αποπονιοιεν δυο μαιτυρες. Hvad skal de vidne? Formodentlig det, at Sælgeren og maaske ogsaa Kjøberen (Modtageren) har vidst, at den Person, med hvem de foretog de omtalte Transaktioner, paa den Tid var κατακειμενος eller αμπιμολος, saa at de har handlet mod Lovens udtrykkelige Bud; Sagen imod dem rejses altsaa ved αντροπος κατακειμενος af Panthaveren, ved αντροπος αμπιμολος af den, som afkræver dennes faktiske Herre ham, enten for at faa ham til sin egen Træl eller for at faa ham erklæret for fri.

§ 12. Til Kol. X, 33—XI, 23.

X, 44—45. κἀναιλεϑαι αιπερ τοις γνεσιοις εγραπται. Herved maa der vel sigtes til Bestemmelser i den ældre Ret, som vedbliver at gjælde; disse Bestemmelser kjender vi nu ikke, men vi tør vel nok antage, at der blandt dem har været en, som har været analog med og senere hen, efter at det her foreliggende Afsnit af Lovgivningen har bestaaet en Tid, er bleven afløst af den Bestemmelse, vi finder nedenfor i XI, 31—45. Thi vel tales der dér ikke udtrykkeligt om τα γνεσια τεκνα, men de maa dog i første Række høre med til dem, οις κ'επιβαλλει αναιλεϑαι τα κρεματα. — και αναιλεϑαι = „og overhovedet (for ikke at specificere alt nærmere) skal

han overtage Godset"; naar det opfattes saaledes, bliver Udtrykket dog noget taaleligere, skønt Z har Ret i at kalde Sætningen daarligt stiliseret (p. 163, 15).

X, 46 τελλεν, αι εγραπται er vist blot et kortfattet Udtryk, som man har valgt istedenfor at gjentage det hele fyldige Udtryk i L. 42: τελλεν τα θινα και τα αντροπινα τα το αvπαναμενο.

X, 48, ff. Den Lovparagraf, som her begynder, maa efter min [og Ussings] Mening have en stærk Interpunktion i XI, 1 efter αvπαντον, og ligeledes i XI, 3 efter Ordene: και με επαναvκον εμεν τελλεν τ[α το αν]παναμενο; thi hvis man, hvad LBZ Bk gjør, vilde lade ogsaa den følgende Infinitiv και (αναιλιθαι —) αναιλεθαι være afhængig af με επαναvκον εμεν, maatte και i Betydning være = μηδὲ (Siesbye sammenligner hermed Xen. Cyrop. I, 4, 25; Eurip. Iph. Aul. 1373; Troad. 99 f.; Homer B. 251 og 413), og μηδὲ vil ikke kunne bestaa ved Siden af det følgende δε. Altsaa maa και τα κρεματ' αναιλεθαι κτλ. opfattes som en ny, fra det foregaaende adskilt, positiv Bestemmelse, som ogsaa CD har gjort, og adskilles derfra ved stærkere Interpunktion*). Hvad nu Indholdet af denne sidste Bestemmelse angaar, er det ikke ganske klart, hvad der menes; imidlertid, medens der i det foregaaende har været talt om en Deling af Arvemassen mellem Adoptivsønnen og de kjødelige Børn, uden at der foreligger nogen Bestemmelse fra Arveladerens Side om, at de og de Dele af Ejendommen specielt skal tilfalde den og den af Arvingerne, synes Udtrykkene mig her at vise hen til, at Adoptivfaderen her (selvfølgeligt med Iagttagelse af de fastsatte Regler om Arveloddens Størrelse) har udset visse Ejendele, som han særligt ønsker at efterlade Adoptivsønnen (ingenlunde som blotte Erindringsgaver); og det foreskrives da: „og han skal overtage de Ejendele, som Adoptivfaderen efterlader ham". I Sammenhæng med den foregaaende Bestemmelse, at „han ikke skal være nødt til at opfylde sin Adoptivfaders Forpligtelser", fordi disse naturligt kommer til at hvile paa de kjødelige Børn, der arver, maa vel da denne Bestemmelse forstaas saaledes, at naar han, hvad jo en vis

*) Der burde derfor S. 32 have staaet Hemikolon efter αvπαναμενο.

Billighed kunde tale for, frivillig paatog sig en Del af disse Forpligtelser (særligt *τα αντροπινα*, thi *τα θινα* er vel altid faldne paa de kjødelige Børn), saa skulde han dog kun overtage de Dele af Ejendommen med de derpaa hvilende Forpligtelser, som Adoptivfaderen havde udset til ham med Iagttagelse af Lovens og Billighedens Fordringer. Hvis dette er rigtigt, maa vel de følgende Ord forstaas saaledes: „men videre Indrømmelser skal Adoptivsønnen ikke gjøre“ med Hensyn til Overtagelse af den afdødes Forpligtelser; dette vilde vel ogsaa bedst passe til den Betydning, som Verbet *ἐπιχωρεῖν* ellers findes at have. Tydningen bliver dog noget tvivlsom, saa længe man ikke véd noget bedre Besked om Ordet *πλιυι*; mod den gængse Opfattelse af dette som — *πλείονι* synes Dittenberger med rette at have gjort Indsigelse; det ser nærmest ud som en Adverbialform („i Retning af det mere“, „yderligere“), som ogsaa C mener (men hans Forklaring af *ἐπιχωρεῖν* er sikkert umulig); se ogsaa G. Meyer, Gr. Gramm.[2] § 116. Ved den almindelige Opfattelse af disse Ord (f. Ex. D: „il ne pourra prendre davantage“; Bk: „zu grösserem <Anteil> aber soll er nicht zugelassen werden“) bliver denne Bestemmelse ganske overflødig, cfr. Z p. 164.

XI, 14—15. Da der efter *ανθεμε* højst er Plads til 2 Bogstaver og foran (*σ*)*τατερανς* højst til 4, vilde vel Supplementet *ανθεμε[ν δ|ε δυο σ]τατερανς* have størst Sandsynlighed for sig af de hidtil fremsatte Forslag. Men for øvrigt tvivler jeg dog lidt om dets Rigtighed; Overgangen fra Imperativen (*αποϝειπαθθο*) til Infinitiven (*ανθεμεν*) og derfra atter til Imperativen (*αποδοτο*) synes mig stødende, og intet tilsvarende Exempel findes i Indskriften (derimod nok fra den mere upersonlige Infinitivform til den personlige Imperativform, s. Bk. p. 77); Handlingen *ανθεμεν* burde vel korrekt ogsaa gaa forud for *αποϝειπαθθαι*, ikke som her følge bag efter. Jeg opstiller derfor den Formodning, at man hellere burde supplere saaledes: *ανθεμε[νο|ς δυο σ]τατερανς*. I Sammensætninger med *τίθημι* forekommer saa ofte den mediale Form anvendt aldeles ensbetydende med den aktive, at et *ανθεμενος*

— ανθευς næppe bør volde Betænkeligheder. Hvad προκσενιο eller προ κσενιο er, véd jeg ikke. At tage προ — ἀντὶ (Bk: „an Stelle eines Gastgeschenkes"; B: „als Gastgeschenk") gaar vist ikke an, da προ i Bet. ἀντὶ eller ὑπὲρ (paa denne Maade) vist kun staar ved Personbetegnelser; cfr. Soph. Oed. R. 10. Oed. Col. 811. Eur. Alk. 326. Xen. Cyrop. IV, 5, 44 og denne Indskrift I, 43. Da der i en af de gamle Indskrifter fra Gortyn i Mus. Ital. II (nr. 82, 4) omtales en ξενιος κοσμος, har man tænkt paa, at der ogsaa kunde sigtes til ham her; men hvorfor skulde κοσμο saa være udeladt? og hvorledes kunde Artiklens Udeladelse forsvares? Muligvis har man i Gortynisk haft et Ord προκσενιον med samme Betydning som det homeriske ξεινήιον, og det sidste Bogstav *N* kunde da være glemt; vi vilde saa komme tilbage til B's Forklaring, som sikkert, hvad Meningen angaar, er mest tiltalende.

XI, 19—23. Med Hensyn til Opfattelsen af τοιδδε og τον δε προθθα som Neutrum (imod Bk) s. ovfr. S. 81 f. M. H. t. αμπαντυι maa man sikkert følge den Forklaring, som er givet af Blass i N. Jahrb. 131 p. 485 og Dittenberger i Hermes XX p. 573 ff.

§ 13. Til Kol. XI, 24 — XII, 34.

XI, 24—25. αντροπον ος κ'αγει προ δικας αιει επιδεκεθαι. Saaledes maa der utvivlsomt læses; den Læsemaade, som C (D) følger, vilde medføre, at Bestemmelsen faldt helt uden for det System af Retssætninger, som har Plads paa disse Tavler. Læsemaaden hos L er, som Bk har paavist, urigtig af sproglige Grunde; hans Forklaring af επιδεκεθαι — „entgegentreten" er næppe heller holdbar. Bk vil oversætte Ordene saaledes: „Einen Menschen soll man unter allen Umständen an sich nehmen dürfen, wenn ihn jemand vor der gerichtlichen Entscheidung wegführt". og han paralleliserer denne Bestemmelse med den, som findes i Indskrifterne hos Cauer[2] n. 123, 37 ff.; 125, 31 ff., at hvis nogen øver Uret mod de og de Personer eller deres Gods, ἐξέστω τῷ παραγενομένῳ ἐπιλαβέσθαι καὶ τῶν σωμάτων καὶ χρήματα εἴ τίς κα ἄγῃ (hvortil kunde føjes

lignende Bestemmelser af de Delfiske Frigivelsesindskrifter, som f. Ex. hos Cauer[2] n. 215, 15 ff.; 211, 17 ff.; 213, 12 ff. osv.). Men det er meget tvivlsomt, om man har Lov til at parallelisere επιδεκεθαι her med det paa de andre Steder forekommende ἐπιλαμβάνεσθαι (συλεῖν); endnu mere tvivlsomt er det, om αιει her er et passende Æqvivalent for τὸν παραγενόμενον (τὸν παρατυγχάνοντα) de andre Steder; endelig mangler jo her aldeles det vigtige ἐξεῖναι (κυρίους εἶναι), idet „dürfen“ kun findes i Bk's Oversættelse. Jeg tror derfor ikke paa denne Forklaring og heller ikke paa den hos B, som synes at vidne om den samme Opfattelse; endelig lægger Z p. 100 ogsaa noget meget vigtigt til, som slet ikke staar her og ikke havde kunnet udelades, idet han oversætter saaledes: „Wenn ein Mensch vor dem Process von dem, der ihn als Sklaven beansprucht, eigenmächtig fortgeführt ist, und sich dem angeblichen Herrn wieder entzieht, so darf ihn ein Jeder unter allen Umständen (immer) bei sich aufnehmen“, hvortil der saa knyttes en videre Forklaring. Efter min Mening kan Ordene ikke betyde andet end dette: „Den, som bortfører en omstridt Person (fra det Sted, hvor han er) før Retsstridens Afgjørelse, skal altid (under alle Omstændigheder) modtage ham i sit eget Hus“; og jeg antager, at denne Bestemmelse er bleven givet for at standse et Retskneb, som saadanne mod Loven (I, 1—2) handlende Beslaglæggere havde brugt for med større Held at kunne nægte Beslaglæggelsen og Bortførelsen, idet de nemlig har bortført den omstridte Person til et andet Sted end deres eget Hus og holdt ham skjult, saa at man havde Vanskelighed ved at finde ham og paavise deres Skyld. Det viser sig da ved denne Bestemmelse, hvad der ganske sikkert ogsaa gjælder om alle de følgende, at de, uagtet de er skrevne med samme Skrift som den øvrige Lov, dog er af noget senere Dato, tilføjede Tid efter anden, efter som Praxis havde vist deres Nødvendighed eller Ønskelighed, eller efter som man har villet forandre hidtil gjældende Retssætninger. Saaledes har ogsaa Schaube p. 215, som jeg senere har set, opfattet Forholdet.

XI, 26—31. Denne Tillægsbestemmelse maa have sin Grund i, at der har kunnet rejses og i Praxis virkelig er bleven rejst Tvivl om, hvorvidt Dommeren i enkelte af de i Loven omtalte Tilfælde har skullet δικαδδεν, d. e. afgive sin Kjendelse uden selv at aflægge Ed paa at ville dømme efter sin Samvittighed og sit bedste Skjøn, eller han skulde ομνυντα κρινεν, d. e. afgive sin Kjendelse efter en saadan Edsaflæggelse; om δικαδδεν i Betydningen „at give en eller anden retslig Forskrift eller Paabud“ (som f. Ex. I, 5; III, 7; V, 31) er der selvfølgeligt ikke Tale her. Tvivlen kunde maaske være foranlediget ved, at der i denne Lov oftere ikke findes angivet bestemte Regler for, hvorledes Beviset for det omspurgte Faktum skulde føres; se min Bemærkning ovenfor til Kol. II, 2—10, S. 55 f. Muligvis har et saadant Tvivlsmaal kunnet rejses, naar der f. Ex. blev Spørgsmaal om Afgjørelsen af, hvorvidt den Forseelse havde fundet Sted eller ej, som omtales i V, 11—15, 37 ff. Men paa Grund af denne Bestemmelses utvivlsomt samtidige Optegnelse med den følgende i L. 31—45 er det næsten rimeligt, at Tvivlen er bleven rejst om Forstaaelsen af δικαδδετο i IX, 30.

XI, 31—45 er en Suppleringsbestemmelse til Arveretten, cfr. Bemærkningen ovenfor til Kol. X, 44 ff. Men af Begyndelsesordene er det klart, at denne Bestemmelse ogsaa knytter sig til den Lovpassus, der findes i Kol. IX, 24—40, som Schaube p. 234 gjør opmærksom paa, og netop mest derfor er Tillægsbestemmelsen kommen til at staa paa denne Tavle. Angaaende Infinitiven ατεθαι, som bør skrives i L. 42, s. Bem. til IX, 40—43.

XI, 46 ff. opfattes af næsten alle som en Tillægsbestemmelse til det Afsnit af Loven, der begynder II, 45, og specielt til den Paragraf indenfor dette, som indeholdes i III, 5—9, idet Udtrykket ορκον αι κα δικακσει og det følgende απομοσατο synes at vise hen til δικακσαι απομοσαι i III, 6 f. Mod dette sidste har dog Bk gjort Indsigelse, „weil hier in XI die Ausdrücke doch gar zu allgemein wären: grade die Hauptsachen αἴ δέ τι ἄλλο πέρι τõ ἀνδρός und ὄν δέ κ' ἐκσαννεσίται würden fehlen, deren Erwähnung in diesem speciellen Falle mindestens eben so unentbehrlich wäre, als das γυνά

ἀνδρὸς ἅ κα κρινέται". Denne Indvending synes mig dog ikke at have nogen videre Betydning; naar man i al Korthed vilde antyde, hvilket Lovafsnit Tillægsbestemmelsen skulde slutte sig til, var det naturligt netop at vælge Ordene *γυνα . . κρινεται*, der angiver den for det hele Afsnit til Grund liggende Forudsætning; ved Udtrykkene, der taler om Eden, henvistes der vistnok tilstrækkelig klart til den Paragraf indenfor det hele Afsnit, der specielt havdes for Øje, og de ganske specielle Forudsætninger for Befalingen i denne Paragraf, nemlig de Sætninger, som Bk savner, var dermed gjort overflødige paa dette Sted. Dog tør jeg, skjønt jeg har forsvaret den almindelige Opfattelse, ikke bestemt benægte, at Bk kan have Ret, naar han vil bringe noget helt nyt ind her: han antager, at der er tænkt paa Beskyldninger, som Manden retter mod sin Kone, naar han vil skilles fra hende, og som hun her faar Befaling til at fralægge sig med Ed, hvis hun ikke ved Skilsmissen vil lide et Formuestab analogt med det, der paalægges Manden ovenfor i II, 45 ff., hvis Skylden er hans. Den Hovedbestemmelse, hvori det forudsættes, at Skylden er Kvindens, maa da have staaet paa en anden Tavle og have tilhørt den ældre Ret, som i dette Punkt opretholdtes paa den Forandring nær, som indførtes ved nærværende Tillægsbestemmelse. En sikker Afgjørelse om, hvilken Opfattelse der er den rette, vilde dog kun kunne gives, hvis man havde den øverste Del af Kol. XII, som indeholdt Slutningen af denne Lovpassus. For øvrigt er jeg enig med Bk i, at Ordene *ο τι κ' επικαλει* maa sættes i Forbindelse med det foregaaende som Objekt for *απομοσατο* („hun skal med Ed fralægge sig den Beskyldning, han maatte rejse mod hende" [nemlig m. H. t. uretmæssig Bortførelse af noget af hans Gods ved Skilsmissen?]), saa at der først efter *επικαλει* sættes en stærk Interpunktion; og jeg maa tilstaa, at jeg ikke kan indse, hvad der skulde være i Vejen for denne Forbindelse. Ogsaa det næste har Bk sandsynligvis suppleret rigtigt: *προϝειπατο [δ'ὑ υπ]αρχον τα(δ) δικας*, hvilke sidste Ord da er at forstaa om Manden, som begynder paa denne Proces (om ulovlig Tilegnelse af Gods fra Hustruens Side?).

XII, 16—20 er et Supplement til X, 7—20, tilføjet, efter at der havde været en Retsstrid om, hvorvidt Bestemmelsen hist oppe skulde kunne anvendes til derefter at erklære Gaver for ugyldige, som var givne før denne Lov og stred mod den. For øvrigt synes man heraf at maatte slutte, at denne Tillægsbestemmelse (og dermed selvfølgeligt ogsaa de forangaaende) ikke kan være givet saa særdeles lang Tid efter Hovedbestemmelsen, hvortil den knytter sig; thi de Gaver, hvorom der her er Tale, er jo, som *Z* rigtigt har paavist af Udtrykkene i Hovedbestemmelsen, kun saadanne, om hvis Udbetaling der bliver Spørgsmaal efter Giverens Død, og Bestemmelser om dem kan man vel næppe antage for at være trufne meget længe før Giverens Død. Det maa naturligvis være efter et saadant Dødsfald, at den Retsstrid er kommen frem, som har foranlediget denne Tillægsbestemmelse.

XII, 21—34 er Supplement til VIII, 42—53 og IX, 2—24. Dette Tillæg maa stamme fra en Tid (vistnok adskilligt senere end de foregaaende), da man har prøvet en ny Institution med ορπανοδικασται (en Slags Overformyndere, der havde at vaage over Arvedøtres Opdragelse og Bestyrelsen af deres Formue), uden at dog denne Institution endnu havde fæstnet sig; det er maaske affattet temmelig snart efter, at man første Gang havde indført ορπανοδικασται netop for at gjøre en Prøve med dem, uden at man endnu var aldeles bestemt paa stadigt at ville beholde dem. Saaledes omtrent har ogsaa Schaube p. 234 f. opfattet Sagen. Men naar vi nu her øjensynligt kun har en Tillægsbestemmelse angaaende disse ορπανοδικασται, hvor har saa Hovedbestemmelsen om dem staaet, som anordnede deres Indsættelse til Formuesbestyrere, istedenfor, hvad der tidligere er forudsat altid at skulle gjælde og ogsaa her forudsættes paany at kunne indtræde, at Bestyrelsen overlades til Arvedøtrenes Onkler? Schaube mener, at den har staaet „auf besonderen Tafeln und an besonderer Stelle“, og man kommer nærmest til at tro, at han tænker sig disse særlige Tavler som knyttede som et Anhang til den ældre Lov om Husstandsretten, hvortil alt i disse 12 Kolumner slutter sig som Noveller; men da en saadan Bestemmelse jo selv i højeste

Grad vilde have Charakteren af en Novelle, skulde man anse det for naturligt, at den havde været optaget netop i selve disse Kolumner. Der er da vistnok heller intet til Hinder for at antage, at denne savnede Hovedbestemmelse om Indførelsen af ορπανοδικασται kan have staaet i den XII Kolumne, hvis hele øverste Del savnes, vistnok hele 15 Linier. Den her staaende Tillægsbestemmelse kan jo, lige som den er den sidste i Rækken, saaledes ogsaa godt være tilføjet adskillig Tid efter den nærmest forangaaende i L. 16—20 og altsaa ogsaa senere end det, der har gaaet forud for denne.

Om Enkelthederne i dette Stykke har jeg ikke meget at sige. Med Hensyn til den tilsyneladende Lakune i L. 24 efter οπε dømmer jeg som Bk. Om man i L. 31 skal antage en Fejlskrift og læse κα <νυ>νανται eller med Merriam læse κ'ανανται og antage et Verbum αναμαι = δυναμαι, kan være tvivlsomt; dog synes det sidste mig noget betænkeligt, da man jo to Steder i Indskriften (VIII, 20. 32 f.) sikkert har νυναμαι (desuden νυνατον i Indskriften hos Bk p. 166, B, l. 5—6), men ingensteds ellers αναμαι, og desuden Stenhuggeren saa let kunde komme til at gjøre den Fejl at udelade νυ foran ν.

Hvad angaar Ordene τον πατροα και τομ ματροα τονς εγραμμενονς, er Meningen heraf ikke rigtig klar. I Lovparagrafen VIII, 42—46 er der nemlig kun Tale om τος πατροανς, i VIII, 47—53 kun om τονς ματροανς (og endda ikke bestemt som Formuesbestyrere, skjønt dette vel maa underforstaas, smlgn. IX, 4); ingensteds er der som her Tale om, at en Farbroder og en Morbroder i Forening optræder som Bestyrere, heller ikke om, at alle Farbrødre og Morbrødre i Forening er det, saaledes som Z p. 158 forstaar Sagen, idet han ibd. n. 40 opfatter Singularis her som staaende istedenfor Pluralis, hvortil det for øvrigt er højst tvivlsomt om han har Ret. Tilfældet, hvortil der her sigtes, er imidlertid ganske særligt, og der synes slet ikke at være tænkt paa det ved Reglerne i VIII; det er nemlig, som Z l. l. rigtigt har indset, det Tilfælde, at der af flere Arvedøtre, efter at hver επιβαλλων har faaet sin, bliver én tilovers, til hvilken ingen ægteskabsberettiget Farbroder findes, ej heller nogen anden επιβαλλον. Det er vel muligt, at der

til Bestyrelse af hendes Formue er indsat denne Kommission af en af de med hendes Søstre gifte Farbrødre og en af hendes Morbrødre, f. Ex. den ældste af hver Slags. Derom har der maaske været en Bestemmelse i den ældre Ret, som paa dette Punkt er bleven opretholdt, og til denne sigtes der da her ved τους εγραμμενους — „de, som Loven nævner“. Dog maa den ældre Bestemmelse om deres Virksomhed vist have været noget forskjellig fra den, vi finde her i XII, 24 ff., da man ikke godt kan antage, at man her, tilmed i dette sene Tillæg, simpelt hen vilde have gjentaget den ældre Rets Bestemmelser om dette Forhold. Ligeledes er maaske Bestemmelsen i XII, 32 ff. om Alderen, hvori Arvedatteren maa indgaa Ægteskab, helt ny eller dog forskjellig fra, hvad der hidtil har været gjældende.

Efterskrift.

Mine Kolleger, Prof. Ussing, Prof. V. Thomsen og Docent Siesbye har haft den Godhed at gjennemgaa min Afhandling og meddele mig deres Bemærkninger dertil. Nogle af disse er benyttede i selve Afhandlingen; andre vilde jeg gjerne omtale her til Slutning.

I, 10. Til min Forklaring af Ordene το δε χρονο τον δικασταν ομνυντα κρινεν p. 38 f. bemærker U.: „Hvad Tiden angaar, behøver man ikke at tænke paa Undskyldningsgrunde, hvis Mulighed slet ikke antydes i Loven. Ved en daglig Mulkt, især naar der ikke kan fastsættes et bestemt Punkt, som Kl. 12 Middag, er det altid en Skjønssag, hvorvidt den første og sidste af Dagene skal regnes med. Ligesaa: naar Dommen f. Ex. er fældet om Fredagen, og Slaven, der skal frigives ἐν ταῖς τρισὶν ἡμέραις, frigives om Mandagen, er det saa én Dag for sildig eller ikke?“ — Men var der blot Tale om dette, saa at Striden kun kom til at dreje sig om én Dag mere eller mindre, saa vilde der dog vistnok have dannet sig saa bestemte Regler for Beregningen af Tiden i

denne Henseende, at man ikke behøvede at overlade Afgjørelsen her til Dommerens under Ed afgivne Skjøn. Og at der særligt ikke tænkes paa det af U. sidst antydede Spørgsmaal, hvorvidt Tredagesfristen er nøjagtigt overholdt eller ej, det fremgaar klart af Ordene τας αμερας ϝεκαστας, πριν κα λαγασει, som forudsætter en længere Forsømmelse. Jeg tror da vedblivende, at min Fortolkning er den rette; og om end Undskyldningsgrunde ikke er antydede her, saa er de det nedenfor efter den ligelydende Sætning ved Hovedprocessen L. 37 ff., hvor det ogsaa var mere paa sin Plads, og hvorfra det let kunde underforstaas her oppe.

I, 50—54. V. Thomsen mener, at κοσμιοντος dog maa opfattes som Gen. absol. (med BZ); rigtignok finder han det paafaldende, at Betegnelsen af, at det sker „i hans Interesse“ eller „paa hans Vegne“ mangler, men han mener dog, at den rette Forstaaelse maatte give sig saa tilstrækkelig klart af Sammenhængen, at Udeladelsen blev undskyldelig. Siesbye tvivler ogsaa om Rigtigheden af min Opfattelse af κοσμιοντος som Gen. poss. (det korrekte eller almindelige græske Udtryk vilde være τῶν τοῦ κοσμέοντος τις); dog gjør han opmærksom paa Stedet i III, 1—2: τι αλλο το ανδρος (alm. græsk: τι ἄλλο τῶν τοῦ ἀνδρός), som i alt Fald er nogenlunde analogt. Smlgn. ogsaa III, 23: τι τον τεκνον. Han opstiller den Formodning, at Stenhuggeren kunde have udeladt et πρό eller ὑπέρ foran κοσμιοντος.

IV, 4. Siesbye billiger Læsemaaden προ το ενιαυτο, men gjør dog opmærksom paa det usædvanlige i Anvendelsen af πρό med denne Betydning („før Udløbet af“) i en positiv Sætning; i en negativ findes det Plat. Phædr. p. 248 E. [I den yngre Gortynske Indskrift findes προ som her i Kol. IV, 15: αι δε κα προ το κρονο αποδοται.]

V, 25—28. „Med Hensyn til κλαρος — κλαρῶται jfr. Cauer[2] 27, 4 τὰς συναρχίας — τοὺς συνάρχοντας; ligl. 104, 3 og 108, 1 samt ζαμιοργία 253, 6.“ Siesbye. Endnu nærmere Analogier ere: μνωία — μνωῖται, Athen. XV p. 696 A, Strab. p. 542; εἱλωτεία, πενεστεία Aristot. Pol. p. 1264[a], 35; 1269[a], 36; δουλεία Thukyd. V, 23, 3.

VII, 9. „Mærk Ordet εκσειεν — „er fødte af hende". Bekker skriver Z, 100 θεᾶς ἐξέμμεναι i ét Ord; ligeledes ν, 130 ἐμῆς ἔξεισι γενέθλης; men Ω, 377. 387. 397 deler han [men ikke Rzach] det i to Ord. Jfr. her i Indskr. X, 41 συνει; vel findes συνεῖναι andensteds, men mon saaledes uden Dativ = „findes foruden, være tilstede foruden en anden"?" Siesbye.

XI, 24—25. V. Thomsen bemærker hertil: „Er det dog ikke = „Hvis nogen bortfører en Slave . . ., skal man til enhver Tid modtage (optage, give Husly til) denne" (nemlig, naar han selv kommer til en)? Her behøves intet ἐξεῖναι, hvilket derimod er nødvendigt ved ἐπιλαμβάνεσθαι, som jo betegner en bestemt aktiv (offensiv) Optræden." — Jeg indrømmer, at ved denne Forklaring skal ἐξεῖναι ikke blot ikke tilføjes, men endog være borte; men jeg tror, a hvis der skulde være Subjektsforandring, vilde man i Bisætningen have valgt Udtrykket med αι τις κα og ikke med ος κα. Jeg har derfor bibeholdt min Forklaring. — Ussing mener, at min Forklaring „lader Lovgiveren befale det selv samme, som han har forbudt". Det kan jeg dog ikke indse. Lovens Bud, at ingen maa ἄγειν πρὸ δίκης, opretholdes selvfølgeligt; men man forudser, at dette alligevel vil ske, og man paabyder da, for at Forseelsen lettere kan konstateres, at Beslaglæggeren skal optage den bortførte i sit eget Hus og ikke underfundigt anbringe ham andensteds for at skjule sin Forseelse; gjør han desuagtet dette, føjer han en ny Forseelse til den, han gjør sig skyldig i ved sin lovstridige ἀγωγή.

II, 15. III, 49. IV, 6 Angaaende Udtrykket ορκιοτερος bemærker V. Thomsen: „I Oversættelsen: „nærmest til at aflægge Ed" ligger, at den anden Part ikke er saa nær dertil, men dog, efter den første, ogsaa kan gjøre det. Jeg antager snarere, at Komparativen her betegner: den af de to, paa hvem Prædikatet er anvendeligt, i Modsætning til den anden, paa hvem det ikke er anvendeligt (som δεξίτερος o. a.), altsaa at ορκιοτερος blot = „edspligtig" ell. lign. Imidlertid kan det jo være, at den valgte Oversættelse er for-

sigtigere." Min Opfattelse af Ordet er for øvrigt den samme som Thomsens.

III.

Jeg skal nu til Slutning tilføje nogle Bemærkninger om den Gortynske Lovindskrift i dens Helhed, navnlig med Henblik paa A. Schaubes oftere nævnte Afhandling: „Object und Composition der Rechtsaufzeichnung von Gortyn" i Hermes XXI p. 213—39.

Det har i høj Grad interesseret mig i denne Afhandling at se den Opfattelse gjort gjældende, at de mange enkelte Retsbestemmelser, vi her finde optegnede, er at se fra ét enkelt Synspunkt, at der er én Traad, som gaar igjennem og forbinder dem alle; selv den fortræffelige Zitelmann havde ikke fuldt faaet Øjet op for dette. Jeg kan da i det hele slutte mig til S, naar han p. 218 siger, at Objektet for hele denne Retsoptegnelse, der foreligger i „de tolv Tavler" fra Gortyn (— gid man dog blot kunde blive fri for denne misvisende Betegnelse! —) ikke er andet end „Familieretten". S foretrækker med et af ham selv dannet, mere omfattende Ord at kalde det „Hausstandsrecht"; det er endda næppe vidtomfattende nok, naar man tænker paa, at Kollateralers og endog fjærnere Slægtninges eller Quasi-Slægtninges (Fyleters) Ret kommer til Omtale dér, hvor vi finde Bestemmelserne om Arv og om Ægteskab med Arvedøtre, og man burde da maaske hellere sige „Husstands- og Slægts-Ret". Alle eller dog saa godt som alle de enkelte Bestemmelser hører hen herunder; men de falder i to forskjellige Klasser, idet de dels drejer sig om Husstandens Personer (deres Tilhøren til den ene eller den anden Husstand, Krænkelser af visse bestemte Arter mod en Husstands Personer fra anden Side osv.), dels er af formuesretlig Charakter. „Der Hausstand" (— jeg vilde hellere sige: „Husstanden og Slægten" —) ist es, der in unserem Gesetz in

vielen Beziehungen noch als Rechts- und Vermögensgemeinschaft erscheint; seine Rechtssphäre festzustellen, die als ein in sich geschlossenes, einheitliches Rechtsgebiet auch einem bestimmten, besonderen Gerichtshofe zugewiesen war, ist die Absicht der Rechtsaufzeichnung von Gortyn". Dette betragter jeg som det sikre og blivende Resultat af S's Afhandling. Imidlertid forstaar det sig af sig selv, at denne Side af den hele Gortynske Ret ikke kunde blive helt uden Berøring med andre Sider deraf; og der er ogsaa ret interessante Vidnesbyrd herom i selve den foreliggende Lov. Saaledes se vi i VI, 25—31 og IX, 18—24 omtalt Retsspørgsmaal, som begynder at behandles for den Dommers Forum, der er „Slægtsretsdommer", om jeg maa tillade mig at bruge dette Udtryk, men som under visse Forudsætninger maa henvises til et andet Forum for dér at finde deres endelige Afgjørelse; og hvad der her er angivet direkte, maa nødvendigvis underforstaas andre Steder, hvorom jeg henviser til mine Bemærkninger til I, 34—37 (p. 44); II, 24; II, 36. Det har vel da ogsaa kunnet ske, at man, blot af rene Hensigtsmæssigheds- og Nemhedshensyn, lod Slægtsretsdommeren endeligt afgjøre visse Retsspørgsmaal, som paa en eller anden Maade kom i Forbindelse med Slægtsretten, medens de ellers efter deres indre Charakter vel snarere hørte andensteds hen; saaledes er der, synes det mig, i III, 12—16 Tale om en ren obligatio ex delicto, som imidlertid tages med her i denne Ret, og noget lignende maa vel ogsaa siges om Bestemmelsen i X, 20—25.

S stræber dernæst at paavise Kompositionen af Loven og gjøre Rede for det System, Lovgiveren har fulgt ved Ordningen af dens enkelte Bestemmelser, og han finder da, at disse er ordnede i to Rækker, som han i alt Fald for Hovedlovens Vedkommende tænker sig holdt ude fra hinanden, nemlig efter som de angaar „der Hausstand nach aussen" eller „nach innen". Jeg kan bifalde denne Sondring mellem de to Rækker, for saa vidt der temmelig naturligt maa gjøre sig en saadan Sondring gjældende ifølge Sagens Charakter; men for øvrigt er jeg bange for, at S her har været en strængere Systematiker end Lovgiveren

selv, at han altfor skarpt har villet gjøre dette Hensyn gjældende som alene bestemmende for Lovparagrafernes Ordning, uden at indrømme, at andre Hensyn (særligt til Analogien) kan have spillet ind med, hvad jeg tror har været Tilfældet. Jeg antager derfor ikke, at der har været den fuldkommen strænge Ordning i Lovgivningen, som S mener; dog har jeg derfor ingenlunde ringere Tanker om Lovgiverens Kunst og Evne til at systematisere, heller ikke mener jeg, om jeg end indrømmer, at der er en vis „Uorden" i Lovparagraferne, at det har været synderlig vanskeligt for Dommeren trods dette at finde sig til rette i Loven; thi naar alt kommer til alt, er dens Omfang da endelig ikke saa stort, at en Dommer, selv med en temmelig middelmaadig Hukommelse, ikke skulde have kunnet lære den uden ad, i det mindste saa vidt, at han vidste, paa hvad Sted han havde at søge den enkelte Bestemmelse, han i hvert givet Tilfælde havde Brug for. For imidlertid at se, hvorvidt S har haft Ret til at se det af ham supponerede System gjennemført saa strængt regelmæssigt, som han antager, eller om ikke jeg snarere har Ret, maa der først tales et Par Ord om den foreliggende Lovs Beskaffenhed og Egnethed til at tjene som Grundlag for Erkjendelse af Lovgiverens System.

Her maa det da, som S ogsaa har gjort, først fremhæves, at vi her ikke har selve Hovedloven om den Gortynske Husstands- og Slægts-Ret for os, men en Novelle eller rettere en Samling Noveller til den ældre, i alt Fald indtil videre ukjendte Hovedlov, hvis Bestemmelser derved paa flere Maader modificeredes og vel sagtens ogsaa forøgedes, medens meget andet i den vedblev at være gjældende Ret; at det er saaledes, fremgaar dels af de direkte Henvisninger til den ældre Lov, som findes spredte rundt omkring i den foreliggende Samling Lovbestemmelser, dels deraf, at der, som Zitelmann oftere har paavist, i næsten hvert eneste Afsnit af den foreliggende Lov savnes vigtige Bestemmelser, som man ikke kan tænke sig skulde have manglet i en fuldstændig Lov, og som man derfor maa antage har staaet i den ældre Hovedlov, hvis Regler paa disse Punkter altsaa

fremdeles er bleven opretholdte. Dernæst maa det ogsaa bemærkes, hvad S med rette har gjort stærkt gjældende navnlig i Modsætning til Bücheler-Zitelmann, at den Lovsamling, vi her har for os, ikke er fremkommen i hele sit Omfang paa én Gang, men gjennem flere Trin, saa at dens Bestemmelser sondrer sig i forskjellige Lag, mellem hvilke det imidlertid kan være vanskeligt med Sikkerhed at drage Grænsen. Nu er det klart nok, at et fuldgyldigt Grundlag for en Dom om Lovgiverens Kunst og for at drage Slutninger om hans System vilde man egentlig kun have, naar man havde selve Hovedloven og dertil endda turde forudsætte, at denne i sin Helhed var fremkommen paa én Gang, af en enkelt Støbning, hvilket jo ikke absolut behøvede at være Tilfældet. Subsidiært kunde man vel ogsaa nøjes med en Novelle, der i hele sit Omfang var fremgaaet samtidigt af en enkelt Revision af Hovedloven, som Afsnit for Afsnit fulgte Hovedloven, uagtet man her vilde have mindre Sikkerhed i sit Grundlag, fordi en saadan Revision jo naturligt tidt maatte overspringe Bestemmelser, der ikke skulde forandres, og Novellen derved faa Huller, der kunde gjøre Erkjendelsen af Systemet dunklere. Men en Novelle, der bestaar af flere Lag, stammende fra forskjellige Revisioner, ved hvilke man muligvis den anden Gang tog det med, man havde ladet urørt første Gang, er rigtignok et misligt Grundlag at arbejde paa, naar man vil erkjende Systemet. Det kan egentlig kun lade sig gjøre, naar det lykkes at paavise og nogenlunde bestemt afgrænse et Lag af en temmelig betydelig Udstrækning, der i hele sit Omfang stammer fra én Revision. Saa bliver det da Spørgsmaalet, om der i den foreliggende Lov lader sig paavise et saadant Lag. Det mener nu S at der gjør, og det samme mener ogsaa jeg; men hermed ophører ogsaa vor Enighed.

S antager, at det første store Lag gaar fra I, 1 til VI, 46; derefter kommer et andet, noget mindre, fra VI, 46 — X, 25; paa Bestemmelsernes Ordning indenfor disse støtter han sin ovenanførte Dom om Lovgiverens System. Jeg for mit Vedkommende betragter det som meget tvivlsomt, om der i det hele tør sættes nogen Laggrænse ved VI, 46; og hvad

angaar Endegrænsen for det andet Lag, tror jeg bestemt at kunne paavise, at S her har Uret. Ser man paa den rent ydre Form af Indskriften, er der i denne Henseende intet, som kunde berettige til at antage en Laggrænse før ved IX, 24: det lille aabne Rum i Linien VI, 46, hvor S sætter Grænsen, er ikke større end det, der findes f. Ex. i II, 2; 20; 27 og mange andre Steder. Ved IX, 24 kunde der derimod, naar man blot (eller dog væsentligt) ser paa det ydre, maaske være Anledning til at antage en Grænse; thi den Lovpassus, der staar i IX, 24—43, synes at maatte være analog med den derefter følgende (, om end Forholdet er fordunklet ved den sidstes mangelfulde Overlevering,) og altsaa at maatte være opstaaet samtidigt, og nu træffer det sig saa, at der imellem dem, i IX, 43, findes det mærkelige Skilletegn ⋮, som ellers ikke er benyttet i Indskriften og navnlig ikke i hele det foregaaende Stykke (— det kjendes ogsaa fra en senere opdaget og af Comparetti i „Museo italiano di antichità classica“ vol. II 1886 publiceret Indskrift fra Latos paa Kreta —); dets Anvendelse kunde da maaske tyde paa, at man her havde at gjøre med en anden Stenhugger og altsaa vel ogsaa med et andet Lag af Indskriften. Dog er dette Argument maaske ikke helt fyldestgjørende til derpaa at bygge Antagelsen af en Laggrænse ved IX, 24, og i saa Fald er der i det ydre intet, som antyder en saadan, før X, 32. S's Antagelse om en Lagdeling ved VI, 46, maa da støttes ved rent indre Grunde, og her er det at det efter min Mening skorter paa fyldestgjørende Grunde, som jeg om lidt skal søge at vise; foreløbig har vi jo da et ret stort sammenhængende Stykke at bygge paa i vor Søgen efter Systemet, naar vi holder os til Partiet I, 1 — VI, 46.

Med Hensyn til dette Parti kan jeg nu i det hele være enig med S, hvorfor jeg skal fatte mig derom i største Korthed. Det falder klart nok i to Afsnit, af hvilke det første gaar indtil IV, 23 og atter, som jeg i Overensstemmelse med S har gjort i min Oversættelse, kan deles i 4 Kapitler; alle Bestemmelserne heri kan siges at angaa Husstanden „nach aussen“, men paa noget forskjellig Maade, idet der i de to første Kapitler er Tale om en Husstands Ret overfor

en helt fremmed og fra den adskilt Husstand, medens i de to sidste Kapitler de to Husstande, om hvis Ret overfor hinanden der tales, hidtil har været forbundne med hinanden, men nu skilles ad, hvormed følger Ordningen af Retsforholdet imellem dem dels i formuesretlig Henseende, dels m. H. t. Spørgsmaalet om visse Personers Tilhøren til den ene eller den anden Husstand. Det andet Afsnit gaar fra IV, 23 til VI, 46; S har inddelt det i 3 Dele, hvorimod jeg har fundet det rigtigst at statuere en Deling i 4 Kapitler, idet jeg deler hans anden Afdeling (V, 9 — VI, 2) i 2 Kapitler, fordi Reglerne om Arvedelingsmaaden (V, 28 — VI, 2) naturligst maa tages for sig som noget, der slutter sig accessorisk i lige Grad til de to forangaaende Stykker (IV, 23 — V, 9, særligt da til IV, 31—48, og V, 9—28), ikke specielt til det sidste Stykke alene. Bestemmelserne i dette Afsnit angaar i det hele Husstanden (for det 2det Kapitels Vedkommende hele Slægten) i dens Forhold indadtil; dog har Bestemmelserne i VI, 12—31 og 37—44, da en Person fra en fremmed Husstand i dem spiller en meget væsentlig Rolle, en noget heterogen Charakter og slutter sig mere som et ydre Paahæng til Resten.

Her kommer vi nu til, hvad S anser for Lovens andet Lag; vi skal nu se, hvad der har foranlediget ham til at sætte en Laggrænse her, og hvorvidt dette er berettiget.

Vi møder da først i VI, 46 — VII, 15 et Afsnit, indeholdende 3 Bestemmelser, der aabenbart ikke staar i nogen Forbindelse med hinanden indbyrdes. Den første af disse (VI, 46—55) omhandler Spørgsmaalet om en fra fremmed Fangenskab løskjøbt Mands Stilling (som selvstændig fri Mand eller som Slave i Løskjøberens Husstand) og slutter sig altsaa, som ogsaa S mener, nærmest til Stykket I, 1 — II, 2; det samme er Tilfældet med den 3dje Bestemmelse (VII, 10—15), som omhandler Spørgsmaalet om Kjøberens eller Sælgerens Ansvar for en kjøbt Slaves Forseelser eller, med andre Ord, om, til hvis Husstand Slaven skal regnes for at henhøre. Imellem dem er nu indskudt den 2den Bestemmelse, som har en ret mærkelig Charakter; den bestaar nemlig af to Paragrafer, af hvilke den første bestemmer, under hvilken Betingelse

Børn af en fri Kvinde med en [illegible] ([illegible]) skal være [illegible] (henhøre til den frie Kvindes Husstand), og under hvilken de skal være [illegible] (henhøre til den trælbundne eller livegne Faders Herres Husstand), saa at man her har noget, der slutter sig nærmest til Stykket III, 44 — IV, 23; den anden Paragraf omtaler Arveretten efter en saadan fri Kvinde og slutter sig altsaa nærmest til Stykket V, 9—28. Efter dette Afsnit følger saa et nyt, behandlende Arvedatterretten, hvilket altsaa slutter sig til Arveretten i det hele, og det samme kan ogsaa, synes det, siges om de herefter følgende Bestemmelser i Afsnittet fra IX, 24 — X, 25, hvor S sætter Endegrænsen for det andet Lag (: dog siges det næppe med fuld Ret m. H. t. Bestemmelsen i X, 20—25). Det er for at støtte sin Hypothese om Lovgiverens Systematisering af Bestemmelserne efter de to Rubriker „der Hausstand nach aussen“ og „nach innen“, hvorefter vi jo fandt Bestemmelserne ordnede i Stykket I, 1 — VI, 46, at S har antaget, at der ved VI, 46 begynder et nyt Lag, stammende fra en ny Revision af Hovedloven; denne Revision skal have begyndt med at gribe tilbage i Hovedlovens første Del, hvorfra den da har hentet Bestemmelserne i Afsnittet VI, 46 — VII, 15, som angaar „der Hausstand nach aussen“, og er derefter gaaet over til Hovedlovens anden Del, af hvilken nu Arvedatterretten og det øvrige har faaet en ny Behandling her i anden Afdeling af Novellens andet Lag, der altsaa angaar „der Hausstand nach innen“. Men S har her overset eller er i alt Fald gaaet for let hen over det, at Afsnittet VI, 46 — VII, 15 jo dog ikke ganske rent handler om „der Hausstand nach aussen“, eftersom jo den anden Bestemmelses anden Paragraf (VII, 4—10) bestemt angaar „der Hausstand nach innen“; der er altsaa dog begaaet Brud her paa den strænge Systematisering efter de antagne Rubriker, og den vilde i det højeste kun nogenlunde være iagttaget, hvis i dette første Afsnit den anden og tredje Bestemmelse havde byttet Plads. Men hermed falder den eneste Støtte for S's Antagelse af, at et nyt Lag i Novellen begynder ved VI, 46, og under disse Omstændigheder faar

det forøget Vægt, at der ikke i Lovens ydre Form er noget Tegn paa en Laggrænse her; jeg tror dermed at have bevist min Ret til at tvivle om Rigtigheden af denne Antagelse af S og dermed ogsaa om Rigtigheden af hans Antagelse om en fuldkommen stræng og nøjagtig Gjennemførelse af det Rubriceringsprincip, som S mener at Lovgiveren havde fulgt uden andre Hensyn. Jeg antager altsaa, at vi endnu i Bestemmelserne, der følger efter VI, 46, har Bestemmelser, der tilhører den samme Lovrevision og Optegning, som har givet os alt det foregaaende, og at altsaa navnlig ogsaa analoge Bestemmelser til dem i Afsnittet VI, 46 — VII, 15 har staaet paa en tilsvarende Plads i den ældre Hovedlov. Der er da at søge en Forklaring paa, hvorfor Lovgiveren har anbragt disse Bestemmelser paa dette Sted og derved er afveget fra det Rubriceringsprincip, han synes at have fulgt i den forangaaende Del af Loven. Og denne Forklaring er efter min Mening at søge deri, at de tre Bestemmelser i dette Afsnit omhandlede Retstilfælde, som efter deres Natur synes at maatte have været dels temmelig sjældne og exceptionelle, dels ganske accessoriske, saa at Lovgiveren ikke har villet omhandle dem, førend han i Rækkefølge havde givet de Bestemmelser, der omhandlede det mere almindelige og regelmæssige, hvortil saa det andet kunde slutte sig som et Tillæg. At han paa den anden Side ikke har villet vente med at anbringe disse Bestemmelser, indtil han havde behandlet Arvedatterretten, synes mig ogsaa let forklarligt; denne var nemlig af saa stort et Omfang, at hine 3 Bestemmelser, hvis de først skulde have været anbragte efter den, vilde være bleven fjærnede alt for langt fra de Lovafsnit, hvortil de naturligst sluttede sig; og desuden er Arvedatterretten et saa ganske ejendommeligt Afsnit af den hele Arveret, at det ikke kunde forstyrre meget, om den sondredes lidt fra dennes øvrige Del ved dette lille Indskud. Hvad endelig angaar den noget „uordentlige“ Orden, i hvilken Indskudets 3 Bestemmelser er bleven stillede, synes Lovgiveren herved at være bleven ledet af det Hensyn, at der i de 2 første Bestemmelser var Spørgsmaal om saadanne Personers Stilling, der under visse

Eventualiteter kunde være ἐλεύθεροι, medens der i den 3dje udelukkende tænkes paa δοῦλοι. Det viser sig altsaa ogsaa her, at andre Hensyn har kunnet gjøre sig gjældende og indvirke bestemmende paa Lovgiveren m. H. t. den Ordning, hvori han valgte at opføre Lovbestemmelserne, end blot det ene, som S hævder.

Hvad angaar Novellens 4de Afsnit, Arvedatterretten (VII, 15 — IX, 24), mener jeg med S, at Zitelmann (p. 43. 149) dømmer for strængt, naar han erklærer Ordenen heri for mere forvirret end i noget andet Afsnit af Loven; men dog tror jeg, at man ikke kan kjende den saa helt fri for Forstyrrelse, som S vil, og jeg er heller ikke ganske enig med ham om Afsnittets Inddeling, hvorfor jeg her vil fremstille min Anskuelse om Sagen. Afsnittet falder i to Kapitler; Grænsen imellem dem er efter min Mening at sætte ved VIII, 42, idet Definitionen af, hvad en πατροιοκος er (VIII, 40—42), naturligst synes mig at slutte sig som Endebestemmelse til det forangaaende, ikke som Indledningsbestemmelse til det følgende, som S mener, idet han antager, at den er bleven anbragt her, „da sich aus ihr ergibt, um welche Verwandte es sich im folgenden Abschnitt nur handeln kann“; til at antyde dette behøvedes et saadant Vink slet ikke, navnlig da i det følgende de bestemte Slægtningsnavne (πατρουνς, πατερ, πατροσι) er givne, ikke det almindelige καδεσται. Snarere kunde man have ventet, at Definitionen var bleven stillet allerforrest i det hele Afsnit, hvad der havde været nok saa rationelt; Lovgiveren har vel stillet den her, fordi den kunde have lige megen Betydning for begge Afsnittets Dele, saa at en passende Plads for den kunde være paa Overgangsstedet mellem dem. Det første Kapitel handler nu om Arvedøtres Ægteskab og behandler denne Materie i følgende Underafdelinger:

A: Rækkefølgen af de ægteskabsberettigede blandt de nærmeste sidebeslægtede, hvis saadanne findes; herunder gjøres der Adskillelse mellem det Tilfælde, hvor der kun er én Arvedatter, og det, hvor der er flere. VII, 15—29.

B: Arvedatteren antages for ugift, naar hun bliver Arvedatter; der gives saa Regler for det formuesretlige Forhold mellem en saadan Arvedatter og den ægteskabsberettigede, som antages at være tilstede, og derved opstilles forskjellige Undertilfælde: 1) begge Parter eller dog i det mindste Arvedatteren er ανοϱος (VII, 29—35); 2) Arvedatteren er εβιονσα og villig til at ægte, den anden Part er ogsaa εβιον, men uvillig til at ægte, VII, 35—52; der gjøres her ogsaa Forskjel mellem det Tilfælde, at den anden Part er a) αποδϱομος, og det, at han er b) δϱομευς; 3) Arvedatteren er εβιονσα, men a) uvillig til at ægte den anden Part, som er εβιον og villig, eller hun er b) uvillig til at vente paa den anden Part, der endnu er ανοϱος: VII, 52 — VIII, 8.

C: Der findes ingen ægteskabsberettigede blandt de nærmeste Kollateraler, og der indrømmes da Arvedatterens Fyleter en subsidiær Ægteskabsret: VIII, 8—20. (Om Arvedatteren er ugift eller gift eller Enke, angives her ikke.)

D: Arvedatteren antages for allerede gift, naar hun bliver Arvedatter; der adskilles to Undertilfælde, nemlig 1) at der er Børn af dette Ægteskab (VIII, 20—26), og 2) at der ingen Børn er (26—30).

E: Arvedatteren bliver Enke: 1) der er Børn (VIII, 30—33); 2) der er ingen Børn (33—36).

F: Den ægteskabsberettigede er borte i Udlandet, og Arvedatteren er giftefærdig, saa at hun ikke maa afvente hans Komme: VIII, 36—40.

Saaledes er altsaa Materien ordnet, og jeg tror ikke, at man har Ret til at kalde denne Ordning uklar; derimod kunde man maaske nok sige, at den ikke synes at være ganske rationel, idet alle de Undertilfælde skulde have været betragtede først, som kunde indtræde under den Forudsætning, at der var en ægteskabsberettiget af Kollateralerne, og først derefter det Tilfælde, hvor ingen saadan fandtes; Bestemmelserne under C kunde altsaa synes at være komne ind alt for tidligt. Imidlertid har dette sin gode Grund, og

Lovgiveren har af økonomiske Hensyn handlet meget rigtigt i at anbringe C her. Allerede under B havde han ikke kunnet behandle Tilfældet i VII, 40—52 fuldstændigt uden at komme ind paa Fyleternes Ægteskabsret, og endnu mindre lod dette sig gjøre ved Tilfældet i VII, 52 ff., hvor Forudsætningen er af den Art, at den omtrent bliver den samme som den, at der ingen ægteskabsberettiget er; det laa da ganske naturligt for ham i Sammenhæng hermed i det hele at behandle Fyleternes Ægteskabsret udførligt; han befriede sig derved ogsaa for Nødvendigheden af, naar han kom til Tilfældene under DEF, at maatte gjøre vidtløftige Gjentagelser, og kunde her nøjes med det korte αλλοι οπυιεθαι τας πυλας (26) eller οπυιεθαι τοι επιβαλλοντι αι εγραπται (35, idet Fyleterne ogsaa gik med ind under dette Begreb τοι επιβαλλοντι). „Uordenen“ har altsaa sin meget rationelle Grund.

Efter den ovenomtalte Overgangsbestemmelse i VIII, 40—42 følger nu Afsnittets andet Kapitel, om Bestyrelsen af Arvedatterens Formue (mens hun er ugift); det falder i to Dele: 1) Bestemmelserne om, hvem der skal være Formyndere for hende og Formuesbestyrere, medens hun er ανορος: VIII, 42—53; herunder betragtes atter 2 Tilfælde, nemlig a) at der er (ægteskabsberettigede) Farbrødre, og b) at der ikke findes saadanne; dernæst gives der 2) nærmere Regler for Formuesbestyrernes Ret til at disponere over Arvedatterens Gods: IX, 2—24. Men imellem disse to Dele er der i VIII, 53 — IX, 1 indskudt en Bestemmelse, hvis Indhold vel ikke er ganske sikkert, da Indskriften her er molesteret, men hvoraf dog saa meget er sikkert, at der her har været Tale om, hvad der skulde gjøres i det Tilfælde, at en Arvedatter indgik Ægteskab med Tilsidesættelse af de i Afsnittets første Kapitel givne Regler. Hvad har denne Bestemmelse at gjøre her? Dette er det mig umuligt at forstaa, og jeg kan heller ikke forstaa den Maade, hvorpaa S har villet forklare dens Anbringelse her; jeg kan ikke se andet, end at den burde have været anbragt i første Kapitel paa allersidste Plads i dette, og det er da en drøj Uorden, naar den først kommer dér, hvor den nu staar. Men jeg er rigtignok tilbøjelig til ikke at lægge Skylden for

denne Uorden paa selve Lovgiveren, men paa Stenhuggeren, der sandsynligvis har glemt denne Passus paa det rette Sted og nu har villet anbringe den her nederst i Kolumnen; dette er kun lykkedes ham tildels, da der ikke blev ordentlig Plads, og dette har vistnok netop bidraget til, at den delvis er bleven saa molesteret.

Herefter følger der nu et nyt (5te) Afsnit; S lader også dette høre med til Novellens andet Lag og sætter Endegrænsen derfor ved X, 25, og jeg vil foreløbig gaa ind herpaa. Afsnittet indeholder først en Lovpassus IX, 24—43, hvori der tales om den Fremgangsmaade, en Kreditor har at følge for at opretholde sit Gjældskrav, naar hans Debitor er død, og Regler gives for saadanne Sagers Behandling for Domstolen; Kreditorens Modpart maa jo sikkert være den afdøde Debitors Bo og Arvinger, og altsaa slutter denne Passus sig til Arveretten („Hausstand nach innen"). Derefter følger en anden Passus (IX, 43—X?), som er molesteret ved Tabet af den øverste Del af Kol. X, men antageligt (se Kommentaren ovenfor S. 108 f.) som sit væsentlige charakteristiske Mærke har indeholdt en Bestemmelse, hvorved de i Gortyn boende Slægtninge til og eventuelt arveberettigede efter en i Udlandet bosat Gortynier forpligtedes til at kavere for en Gjældsforpligtelse, han havde paadraget sig ved Kontraktsbrud overfor en anden Gortynier i Gortyn selv, for saa vidt Skyldneren ikke selv afgjorde Gjælden; denne Bestemmelse vilde da ogsaa angaa „der H. nach innen" og, om end staaende Arveretten fjærnere, dog kunne være kommen ind her ved en ret naturlig Analogi med den foregaaende Passus. Herefter har der fulgt en 3dje Passus, vistnok i to Paragrafer, af hvilke den første, der nu er tabt, har handlet om Størrelsen af den Gave, som en Mand lovmæssigt kunde bestemme for sin eventuelt efterlevende Hustru, og fastsat, at denne Gave, hvis den var for stor, egentlig skulde være ugyldig, men dog i det mindste indenfor det lovmæssige Maal kunde opretholdes af Mandens arveberettigede, naar de vilde det; den anden endnu bevarede Paragraf (X, 14—20) har indeholdt en aldeles tilsvarende Bestemmelse om en Gave, som en Søn bestemte for sin

eventuelt efterlevende Moder. Altsaa slutter denne Passus sig ogsaa til Arveretten („H. nach innen“). Herpaa kommer nu i X, 20—25 en Passus, som bestemmer, at en Gave, der gives af en Person, som er i Gjæld saavel af andre Grunde som specielt i Følge Tabet af en Proces, eller af en Person, som har en endnu uafgjort Proces, der muligvis kan bringe ham i Gjæld, skal være ugyldig, forudsat, at ikke Resten af hans Bo overstiger Gjældens Beløb. Jeg kan med S (p. 232) gaa ind paa at antage, at der her kun tænkes paa Gaver fra en Slægtning til en anden, skjønt τις i L. 20 ikke bestemt viser dette; men antager man, at der er Taler om Gaver in fraudem creditoris til en hvilken som helst Person i al Almindelighed, som Zitelmann gjør (p. 176, 48), saa bliver det aldeles uforklarligt, hvordan denne Bestemmelse i det hele har kunnet komme ind i denne Del af den hele Gortynske Lovgivning, hvorimod man ved S's Antagelse dog i det mindste kan se en Tilknytning dertil. At der skulde være Tale om Gaver af Debitor for Dødstilfældes Skyld, er der ikke fjærneste Antydning af, og til Arveretten slutter da denne Passus sig vel ikke; derimod antager S dog, at den maa gaa ind under Rubriken „der Hausstand nach innen“, vel netop fordi baade Giveren og Modtageren hører til samme Slægt. Men det er ikke dette, hvorpaa det her kommer an; der er her ikke Tale om Fastsættelse af Husstandsmedlemmers Ret overfor hinanden, hvilket dog vel altid maa til, naar Bestemmelsen skal henføres under denne Rubrik, men tvært imod om Fastsættelsen af deres Ret til Formuesdispositioner i Forhold til en Person af en fremmed Husstand. Snarere maatte denne Passus altsaa henføres under Rubriken „der H. nach aussen“; men den staar i det hele som yderst løst knyttet til Slægtsretten, næsten endnu løsere end Bestemmelserne i III, 12—16; VI, 25—31, IX, 18. Det er kun den Omstændighed, at der er Tale om Gaver imellem Slægtninge, der har medført dens Anbringelse i Slægtsretten; og det er alene Analogien med den nærmest forudgaaende Bestemmelse om eventuelt ugyldige Gaver mellem Slægtninge, der har ført Lovgiveren til at anbringe den netop paa dette Sted. Men

det af S antagne Rubriceringsprincip er altsaa atter her brudt, og det viser sig da, at andre Hensyn har været bestemmende for Lovbestemmelsernes Ordning end dette, nemlig her blot og bart Analogihensyn — hvad der for øvrigt kunde være meget berettiget.

Som ovenfor bemærket, sætter S her Begyndelsen af Lovens 3dje Lag (til hvilket han henfører hele Resten, hvilket for øvrigt ikke er meget korrekt, da han selv (p. 232) antager, at der indenfor dette er at sondre mellem en hel Række forskjellige Lag, nemlig et nyt for hver Gang en Lovpassus begynder i en hel ny Linie); hvad der har ledet ham hertil, er følgende. Den første Lovpassus her, X, 25—32, indeholder et Forbud mod at foretage visse Transaktioner (Salg, Pantsættelse, Gave, Løfte) med en Person, der er pantsat, eller om Ejendomsretten til hvem der føres Proces, og erklærer slige Transaktioner, hvis de desuagtet foretages, for ugyldige. „Der Abschnitt ist also eine Ergänzung zum Anfangspassus des ganzen Gesetzes; die Verdunkelung des Rechtszustandes soll vermieden, die Frage der Zugehörigkeit nicht weiter complicirt werden“. Revisionen har altsaa her atter grebet tilbage i Hovedlovens første Del, hvor der handledes om „der Hausstand nach aussen“; og da S nu mente, at den nærmest forudgaaende Passus handlede om „der H. nach innen“, maatte han, for at redde sit Rubriceringsprincip, se Begyndelsen til en ny Revision, et nyt Lag, i denne Passus. Eftersom jeg nu tror at have vist, at S har dømt urigtigt om den Passus i X, 20—25, og at der i den allerede er sket et Brud paa hans Rubriceringsprincip, foreligger der selvfølgeligt ingen Grund for mig til at sætte en Laggrænse her ved X, 25; og jeg tror aldeles positivt at kunne bevise, at det er urigtigt at gjøre dette. Det er nemlig at mærke, at man baade i denne Lovpassus (L. 30 f.) og i den foregaaende (L. 24) har det mærkelige Udtryk μεδεν ες χρεος εμεν, som ikke findes noget andet Sted i Loven; dette staar for mig som et uimodsigeligt Bevis paa, at begge disse Bestemmelser hænger nøje sammen og er udgaaede fra en samtidig Lovrevision og Lovoptegning (i IX, 6 har man et helt andet Udtryk for

det samme: *δικαιον εμεν*). Spørger man nu om, hvad der har foranlediget Anbringelsen af denne Passus netop paa dette Sted, saa finder jeg, at det ligesom ved den foregaaende Passus blot er et Analogihensyn, der her har virket, hvorfor Tilknytningen ogsaa er meget løs; blandt de forskjellige Transaktioner, som her forbydes, er ogsaa Given og Loven, det at lade sig give og love noget (*δεκσαθαι και επ'σπευσαθαι*), og dette har været nok for Lovgiveren til at knytte denne Passus til de foregaaende, hvor der ogsaa er Tale om eventuelt ugyldige Gaver.

Spørgsmaalet om, hvorvidt der maaske var at statuere en Laggrænse ved IX, 24, saa at det andet Lag af Loven kunde have indeholdt Stykket IX, 24 — X, 32, har jeg allerede berørt tidligere og sagt, at Tilstedeværelsen af Skilletegnet i IX, 43 næppe var en fyldestgjørende ydre Grund til at antage en saadan, tilmed da det kun findes én Gang. Indre Grunde synes der heller ikke at være; thi et Afsnit med Bestemmelser analoge til disse her synes ogsaa passende at kunne have haft sin Plads i Hovedloven, efter at Arverettens Behandling dér har været sluttet med Afsnittet om Arvedøtrene. Nedenfor i X, 39—45 er der Allusion til et Afsnit af den ældre Hovedlov, hvori der har været Tale om den Forpligtelse, der paahvilede en afdøds kjødelige Børn, til med Overtagelse af Arveladerens Formue ogsaa at overtage hans Forpligtelser mod Guder og Mennesker, og til de sidste hører da vel først og fremmest de hans Ejendom paahvilende Gjældsforpligtelser; til dette Afsnit kan Bestemmelser analoge med dem her i IX, 24 — X, 32 naturligt have sluttet sig.

Derimod kan der næppe være nogen Tvivl om, at vi i det nu følgende Stykke, X, 33 — XI, 23, har et helt nyt Lag i Novellen, skrivende sig fra en senere Revision; ydre Vink derom er: 1) det, at dette Afsnit i Modsætning til, hvad der ellers er gjennemgaaende i hele den foregaaende Del, begynder med en ny Linie; 2) at det i flere Sætninger har en noget sjusket og uklar Affattelse, hvorpaa der heller ikke findes Exempler tidligere, saaledes i Sætningen X, 39—46; XI, 3—6. Paafaldende er ogsaa de i dette Afsnit

alene forekommende Ordformer: *πλιυι* (XI, 5) og *αμπαντυι* (XI, 22). At der for øvrigt allerede i den ældre Hovedlov har været et Afsnit om Adoption, kan man se af XI, 19—23; hvor det har haft sin Plads dér, er tvivlsomt; maaske har det været umiddelbart foran Arvedatterretten. Til Arveretten maa det naturligt have sluttet sig, og det forekommer mig meget underligt, at S har villet henføre dette Afsnit under sin første Rubrik „der Hausstand nach aussen". Vel er der her Tale om „Übergang aus einem Hausstand in den anderen", og for saa vidt kunde Afsnittet siges at staa paa Overgangen mellem den første og den anden Rubrik; men dette er dog ikke Hovedsagen i dette Forhold. En Adoptivsøns Antagelse maa stilles analogt med en kjødelig Søns Fødsel, og det er en Foranstaltning, hvis Formaal det er at sørge for, at der indenfor Husstanden findes en Person, som kan opretholde den og overtage Arven efter Husherrens og Arveladerens Død, og netop derfor slutter Adoptionsretten sig saa naturligt til Arveretten og angaar efter næsten hele sit Omfang Husstandens indre Forhold. Da Adoptionen imidlertid er en uregelmæssig Maade at opretholde Husstanden paa og skaffe Arvinger til Veje, har den vel først kunnet behandles efter det Afsnit, hvori den regelmæssige Arveret var behandlet; derimod har den nok kunnet omhandles, før man tog Afsnittet om Arvedøtrene, da Husstandens Opretholdelse gjennem disse ogsaa er et uregelmæssigt Forhold, og der vel næppe har været Tale om Arvedøtre, hvor der var en Adoptivsøn, idet denne har været betragtet som staaende lige med en kjødelig Broder til Døtrene.

Resten af Loven er en Række Tillæg, som jeg med S antager er tilføjede efterhaanden til forskjellig Tid, efter som Rettens Praxis havde vist deres Nødvendighed eller Ønskelighed; for deres Optegnelse til forskjellig Tid vidner, som S har gjort opmærksom paa, den Omstændighed ved deres ydre Form, at der (vistnok hver Gang et nyt Tillæg er føjet til) er begyndt i en ny Linie, tilmed saaledes, at der to Gange er gjort Brud paa den ellers iagttagne Optegnelsesmaade *βουστροφηδόν* (i XI, 24 og 26). At for øvrigt disse Tillæg, uanset at de er fra forskjellige Tidspunkter, i det

hele synes at være tilføjede i Løbet af en temmelig kort Tid efter Hovedstykkets Optegnelse, har jeg bemærket i Kommentaren til XII, 16—20. De fleste af dem knytter sig til Bestemmelser i selve Novellens Hovedstykke, saaledes Tillæggene XI, 24—25, XI, 26—45, XII, 16—20, rimeligvis ogsaa det i XI, 46 ff.; uklart er Forholdet med XII, 21 ff. I øvrigt vil jeg angaaende alle disse Tillæg henvise til min Redegjørelse ovenfor i Kommentaren.

Svenska konsonantstudier.

Av Axel Kock.

I. Om *g*- och *gh*-ljuden.

Som bekant antar man vanligen, att ord sådana som *saghþe*, *dyghþ* etc. i fsv. riksspråket uttalades med den gutturala (palatala) sångbara frikativan, och detta utan all reservation. I överensstämmelse härmed brukar man i normaliserad skrift upptaga dylika ord med digrafen *gh*. Även om detta icke är oriktigt, eftersom de åtminstone i vissa skrifter från 1300-talet skrivas med *ghþ*, så skall jag nedan söka påvisa, att i vårt äldre språk *gh*-ljudet (d. v. s. den gutturala eller palatala sångbara frikativan) i närheten av ljudet *ð* åtminstone i åtskilliga bygder övergick till ljudet *g* (den gutturala eller palatala sångbara explosivan). För att ådagalägga detta skall jag granska en mindre del av tre skrifter, en från 1300-, en från 1400- och en från 1500-talet, och vi skola då finna, att den nämnda ljudutvecklingen förekommer i dem alla, fastän icke i samma utsträckning.

Av Codex bureanus (från omkring mitten av 1300-talet) har jag granskat s. 128 r. 13 — s. 152 (inklusive)[1]) och därvid funnit, att omedelbart framför *þ* alltid skrives *g* (icke *gh*): *sagþe* (128, 13; 14; 22; så 26 ggr.), *sagþo* (129; 9; så nio ggr.), *sag(d)ho* (150, 17), *lagþe* (130, 6; 143, 19),

[1]) Det är möjligt, att i vissa delar av skriften regeln tillämpas med mindre konsekvens än i det av mig granskade partiet.

lagþos (143, 17), *fylgþe* (142, 15; 153, 6), *folgþe* (134, 8), *rögþe* (136, 12), *þigþe* (136, 12), *plögþ* (139, 26), *dygþa stena* (151, 24). Härifrån finnes intet undantag utom impf. *följghþo* (152, 10), till hvilket *gh* — i skriften eller uttalet — överförts från inf. och pres. *följghia*.

Undantag utgöra däremot naturligtvis icke *odygh* („odygd" 136, 8), *frygh* („fröjd" 141, 17), i hvilka ord liksom i andra dylika (jmf. Schagerström: Om tyska lånord med *kt* s. 9 noten) det slutljudande *ð* bortfallit. Tvärtom bekräfta de min regel. Språket fördrog icke ljudförbindelsen *ghð*. När den slutade ett ord, bortföll därför *ð*, och man fick *dygh*; när den stod i midljud, övergick däremot *gh* till *g*, och man fick *dygþa stena*, *sagþe* etc.

Ljuden *g* och *gh* uttryckas i andra ställningar med resp. tecknen *g* och *gh*[1]) (talrika exempel på hvarje sida). Undantag göra blott följande ord: *salogar* (130, 5), *aldrogar* (135, 6), *högre* (145, 14), *högra* (145, 18), *sigia* (146, 2), *dagleka* (151, 12). Jag skall lemna oavgjort, huruvida i något bland dessa ord *g*-ljud värkligen åsyftats; emellertid finner man annars t. ex. *nöþoghar*, *salogha*, *Höghro*, *fæghrind*, *sighia*, *daghleka* etc. etc.

Bonaventura (hskr. från början av 1400-talet) använder på de tjugo första av mig granskade sidorna *g* och *gh* med största konsekvens: *g* för *g*-ljud (*gudhi*, *læggia* etc.) *gh* för *gh*-ljud (*plæghadho*[2]) etc.). Inga undantag finnas. Även i följande fall brukas *g* (ej *gh*):

1) i förbindelsen *gdh*: *lagdho* (2, 22; 9, 6), *nidhirlagdhe*, *wtlagdh*, *sagdhe* (7, 12; 7, 14 etc.; sju ggr.), *sagdho* (tre ggr.), *legdho* („lejde" 14, 2), *dygdh* (15, 27), *odygdh*, *dygdhanna*, *dygdhelica*, *dygdhelikin*, *frygdh* (två ggr.), *frygdhadhe*, *slögdh*, *slögdhin* (två ggr.).

Undantag gör endast *slöghdhin* (17, 17).

---

[1]) Jag tager ej hänsyn till handskriftens sätt att återgiva ljudförbindelserna *ng* och *ngn*.

[2]) Man finner så väl *hugnadhe* (15, 11), *hugnadh* (11, 6) etc. som *hughnadh* (19, 26), *hughnadhin* (20, 6), liksom i nysv. rspr. ännu uttalas såväl *hüngnad* som *hūg-nad*.

2) i avledningar på *-het* av adjektiv på *-ogher*, *-agher*: *værdoghet* (11, 23), *behændoghet*, *hælaghet*.

3) i ordet *stadhga* (8, 7).

I åtskilliga andra medeltidsskrifter brukas *g* och *gh* efter väsentligen samma norm.

Också i (det av mig genomgångna Marci evangelium av) Gustav I.'s bibel användas *gh* och *g* med fullkomlig konsekvens för resp. *gh-* och *g*-ljud. Tecknet *g* brukas även

1) när i fsv. den sångbara gutturala frikativan (*gh*-ljudet) efterföljdes av ljudet *ð*, vare sig att a) detta ljud omedelbart efterföljde den gutturala frikativan, eller b) ljuden voro skilda genom något mellanliggande ljud.

a) Man finner alltså *folgde* (impf. 23, 1[1]) bis; 24, 2; 26, 1 etc.), *tijgde* (24, 2; 29, 1; 33, 1), *sörgde* (26, 1), *leegde* (31, 1), *frögd* (25, 1), *eenögder* (29, 1), *helbregda* (23, 2; 24, 1; 26, 1 tre ggr. etc.). Undantag gör blott *höghdenne* (30, 2). Gustav I.'s bibel överensstämmer alltså i denna punkt med Cod. bur., Bonaventura och andra medeltidsskrifter, hvad bruket av *g* beträffar, men under det att de senare skrifterna använda *gþ* eller *gdh* (*frygdh* etc.), skrives i Bibeln *gd* (*frögd* etc.).

b) Man finner vidare *frågadhe* (27, 1; 27, 2; 28, 1 bis; 29, 1; 29, 2 tre ggr.; 31, 2; 33, 1; 33, 2 bis; 34, 1), *plägadhe* (25, 2; 33, 2; 34, 2); *befrågadhe* (28, 2), *beklagadhe* (33, 2); *behagadhe* (26, 2), *förargad(h)es* (26, 1; 32, 2). Något undantag finnes icke[2]), och man möter således aldrig t. ex. något *fråghadhe*, skrivet med *gh*; och detta oaktat man i motsats till här anförda exempel med *g*, efterföljt av *dh*, genomgående finner *gh* i *frågha* (31, 2), *behaghar* (23, 1), *beklagha* (24, 1), *förarghar* (29, 1) etc. etc.

2) i avledningar på *-het* av adjektiv på *-igh*: *welligheet girigheet* etc.

---

[1]) Första talet angiver bladet, den andra sidan på bladet.

[2]) Såsom sådana kunna naturligtvis icke *Höghtidhesdaghen*, *Påschahöghtidhenne* räknas, i hvilka *gh* och *dh* tillhöra skilda kompositionsleder, hvilka även brukas såsom självständiga ord.

3) i orden *stadhga* (27, 2 bis), *stadhgar* (27, 1 bis), *stadgar* (27, 2), *fradhgadhes* (28, 2); hit hör ock *fraghgas* (28, 2), som utan tvivel är tryckfel för *fradhgas*. Däremot *gh* efter t. ex. *l* (*helgha* 31, 2) och *r* (*berghen* 32, 1).

Dessutom brukas *g* (ej *gh*) konsekvent i det utländska *sinagoga*, *synagoga* samt (åtminstone ofta) framför *t* (*dt*) och *s* i ord sådana som *högt* (23, 2), *swagt* (33, 1), *folgt* (24, 1) *folgdt* (34, 1), *sagdt* (23, 2), *saligt* (32, 1), *kunnogt* (26, 2), *wägs* (26, 2), *krijgsknechternar* (33, 2), *örligs* (31, 2); även *plägsedh* (33, 2)[1].

Godtyckligt har jag icke funnit *g* brukas i st. f. *gh* utom i *mögeligh* (29, 1; annars *mögheligh*, *möghelighit* etc.) och kanske i *förargelse* (29, 1 bis; men *arghesta*, *bergh*, *korghar* etc.). *Fattigdom* (31, 2) är ingen godtycklighet. Ordet skrives på samma sätt t. ex. 2 Kor. 113, 2 tre ggr.; Luc. 51, 2.

Att *g* framför *t* och *s* i *högt*, *wägs* etc. värkligen betecknade ett annat ljud än *gh* i *högh*, *wägh* etc., betvivlar ingen. Som bekant har ljudet *gh* i fsv. (liksom *g* i nysv.) stor tendens att framför *t*, *s* övergå till *k*, och ett mellanljud mellan *gh* och *k* är just *g*. Anslutning till *högh* vållade, att man jämte *hökt* uttalade även *höght* och väl också värkligen *högt*. Skrivningen *högt* återgiver tydligen detta svävande uttal.

Det är i och för sig icke omöjligt, att ord sådana som Bonaventuras och Bibelns *hælaghet*, *welligheet* i andra stavelsen låtit *gh*-ljudet övergå till *g*-ljud framför det följande *h*, men så vitt jag ser, kan ej något egentligt bevis härför framdragas, eftersom det också är mycket möjligt, att man, för att i skriften undvika de två sammanstötande *h*-tecknen, utan stöd i uttalet skrev *hælaghet* etc. i st. f. *hælaghhet* etc., och tills något bevis för motsatsen blivit funnet, anser jag detta senare antagande vara det sannolikaste.

Däremot är det naturligtvis omöjligt, att man utan stöd av uttalet skulle under medeltiden (i Cod. bur.) hava skri-

---

[1]) Om ljudförbindelsen *ngn* se nedan.

vit: *sagþe*, *plögþ* etc.; och *sagdhe* etc. under 1400-talet och *sagde* etc. under 1500-talet återgiva därför tydligtvis också uttalet. Att tänka sig, att man av något slags ortografisk nyck skulle utan stöd av uttalet konsekvent skriva *frågadhe* men *frågha*, *beklagadhe* men *beklagha* etc. i Bibeln, är påtagligen också omöjligt. Ty man kan icke tilltro dåtidens ortografer att konsekvent tillämpa en så högst förunderlig rättstavningsregel som den, att när *gh* skulle i samma ord, men ändå icke omedelbart, efterföljas av *dh*, utelemna *h* i digrafen *gh*; och detta framför allt icke, när man besinnar, att 1500-talets ortografi annars ingalunda drog sig för att sammanställa tämligen överflödiga bokstavstecken. Jag påminner om sådana skrivningar i Bibeln som *tilreedde*, *leedde* etc. med efter hvarandra följande *ee* och *dd*, om *ff* i stället för *f* i *aff*, *haff* etc., om det stumma *d* i *hördt* etc. etc. Och om vidare i *frågadhe* etc. endast en ortografisk regel tillämpats, så hade man åtminstone väntat, att en likartad regel skulle tillämpas i *stadhga*, men här är det vid sammanstötning av *dh* och *gh* icke det första, utan det andra *h*, som fått giva vika. Härav framgår, att det icke är fråga om en ortografisk regel utan om en ljudövergång *gh* > *g* i närheten av ljudet *ð*.

Vi kunna alltså konstatera följande, åtminstone dialektiska, ljudlagar:

1) den gutturala (palatala) sångbara frikativan (*gh*) övergår till motsvarande explosiva (*g*), när den efterföljes av ljudet *ð*. a) Detta inträffar i vissa bygder (representanter: Cod. bur. och Bonaventura), endast när *gh*-ljudet omedelbart efterföljes av *ð*-ljudet: *lagþe* (av *laghþe*), *dygþ* (av *dyghþ*) etc. b) I andra trakter (representerade av Gustav I.'s Bibel) ej blott i ljudförbindelsen *ghð*, utan ock när *gh*-ljudet genom mellanliggande ljud skiljes från *ð*-ljudet: *tijgde* etc., *frågadhe* etc. I *tijgde* etc. har genom senare ljudutveckling *gð* övergått till *gd*; jmf. s. 150.

2) *gh*-ljudet övergår till ljudet *g* i ljudförbindelsen *ðgh* (Bonaventura och Bibeln): *stadhga*, *fradhgas* etc.; så ock *nödhgas* (2 Kor. 114, 2), *wredhgas* (Rom. 95, 1), *wredhgens* (Eph. 121, 1).

När i Marci evangelium av Gustav I.'s Bibel såsom nämnt en gång möter *höghdenne*, så förklaras det genom anslutning — i uttal eller stavning — till adj. *högh*; däremot *högdenne* t. ex. Matth. 5, 1, *högden* Luc. 36, 2 etc. *Fattigdom* (se s. 143; ej *fattighdom*) synes visa, att *gh* övergick till *g* ej blott framför *ð* utan ock framför *d*, men ljudförbindelsen *ghd* var i fsv. mycket sällsynt.

Den här påvisade ljudutvecklingen *gh* > *g* har intresse särskilt i sådana ord som *frågadhe*, emedan de utgöra ett — såsom mig synes — säkert exempel på, att en följande konsonant kan påvärka en föregående, fastän de ej stå omedelbart intill hvarandra. Utvecklingen *fråghadhe* > *frågadhe* är väl snarast (liksom *saghdhe* > *sagdhe*, *stadhgha* > *stadhga*) att uppfatta såsom en art dissimilation: av de två efter hvarandra följande frikativorna förändrades den ena, nämligen *gh*-ljudet, till motsvarande explosiva. Dissimilation inträder som bekant även annars mellan konsonanter, som ej stå omedelbart intill hvarandra (*nykil* av *lykil* etc.), men det anmärkningsvärda med den här påvisade ljudutvecklingen är, att en dissimilation inträtt, fastän ljuden icke äro identiska. Det likartade hos dem är blott bådas natur av frikativor. Ljudutvecklingen *fråghadhe* > *frågadhe* är därför snarast att sammanställa med den bekanta ljudövergången i sanskrit och grekiska *bhudh* > *budh*, *φυϑ* > *πυϑ*. Här har en dissimilation inträtt mellan de efter hvarandra följande, men av en vokal från hvarandra skilda aspiraterna, så att den förra övergått till motsvarande oaspirerade ljud liksom i *frågadhe* den första frikativan övergått till motsvarande explosiva. Utvecklingen *bhudh* > *budh* är dock ej fullt likställig med övergången *fråghadhe* > *frågadhe*, eftersom aspirations-elementet (*h*) i en aspirata är ett i viss mån självständigt ljudelement, hvadan alltså i *bhudh* värkligen samma ljud (nämligen *h*-ljudet) i viss mån förekommer två gånger.

När jag ovan framställt ljudövergången *ghð* > *gð* såsom måhända blott dialektiskt inträdande, har det skett

delvis med hänsyn till nysv. rspr. Detta har nämligen i vissa ord med ljudförbindelsen *ghð* i fsv. visserligen ljudförbindelsen *gd*, men i andra *jd*. Så hava vi i nysv. *lagd, sagd, dugde, dygd, bygd* etc.; däremot *fräjd, häjd, helbräjda* (även uttalat *hellbrägda*), *höjd, slöjd, fröjd*; också *följd, häljd* (även uttalat *hälgd*; jmf. Tamm: Fonetiska kännetecken på lånord i nysv. rspr. s. 25, Brate: Bezzenbergers Beiträge XII 21). Att i hvarje enskilt fall med visshet avgöra, när i nysv. ord med *jd* detta är den ljudlagsenliga utvecklingen av *ghð*, eller när *j* inträngt från närstående former, synes mig vara vanskligt. Emellertid uppställer Tamm den regeln, att fsv. *gh* ljudlagsenligt övergår till nysv. *j* „emellan en palatal vokal och fsv. *þ*, nysv. *d*“, och så väsentligen även Brate. Under denna form är regeln dock, så vitt jag kan se, icke riktig, ty efter *y* blir fsv. *ghþ* till nysv. *gd*: *dygd, blygd* (om *bygd* jmf. s. 147). Även om man antoge, att *g*-ljudet införts till *blygd* från *blyg*, så torde *g*-ljudet i *dygd* ej kunna förklaras genom påvärkan från något annat ord (samhörigheten med *duga* är för svag, för att detta ord skulle kunnat utöva inflytande). Obs. även att t. ex. i Sörbygdmålet (i Bohuslän), där *dygd, bygd* hava *ö*-ljud, de även fått *j*: *döjd, böjd*.

I sådana ovan avhandlade ord, som nu hava *jd*, skrevs ännu på 1700-talet *gd*, och detta även på en tid, då man (åtminstone i vissa trakter) uttalade *jd*. Så stava t. ex. Serenius och Sahlstedt *följd, frögd, högd, slögd, frägd, helbregda* (så vanligen ännu) men däremot *heyda* (Serenius), *hejd(a)* (Sahlstedt). Sahlstedt skriver ock t. ex. *följa* impf. *följde*; *höja, högde*; *leja, legde* etc. Av Hof: Sv. Språkets Skrifsätt (tryckt 1753) s. 88 framgår emellertid, att han (som var västgöte) uttalade *påföljd, nöjd, höjd* etc. Till nysv. impf. *följde, läjde* etc. har *j*-ljudet lätt kunnat överföras från inf. och pres. *följa, läja* etc. Så ock till *följd, häljd* (jämte *hälgd*) från *följa, följe* och från *hälg* (uttalat *hälj*) etc. Snarare göra sådana ord som *höjd* svårighet. Att antaga en ljudlagsenlig utveckling *höghð* > *högð* > *högd* > *höjd* är föga tilltalande. Däremot skulle *j*-ljudet i *höjd* kunna så förklaras, att sedan *höghð* blivit *högd*, man genom påvärkan

från adj. *högh* (jmf. den i Bibeln någon gång mötande skrivningen *höghd* jämte *högd*) återinförde *gh*-ljudet i *höghd*, hvarefter genom en senare ljudutveckling *ghd* blev *jd*. I flertalet nysv. ord skulle *jd* kunna så eller på ett liknande sätt förklaras. *Slöjd* kunde påvärkas av adj. *slögher* (*slög* ännu t. ex. i Sahlstedts ordbok), *fräjd* av adj. *frægher*, det föga folkliga ordet *fröjd* kanske av nht. *freude*, liksom detta ord givit sin betydelse åt det svenska *fröjd* (isl. *frygþ* däremot „herlighed ved en ting" ; jmf. Tamm: Om forn-nord. feminina på *-ti* och på *-iþa* 36). *Helbrägda* uttalas såsom nämnt ofta med *g*-ljud. *Häjd(a)* intar under 1700-talet åtminstone i sin rättstavning en undantagsställning. — Men möjligt är det ock, att Bibelns *högd*, *frögd* etc. och nysv. rspråkets *höjd*, *fröjd* etc. hava utvecklats i olika bygder, liksom även annars Gustav I.'s bibel icke sällan har drag av en dialekt, som ingalunda sammanfaller med vårt nysv. rspr.

Med subst. *bygd* och impf. *byggde*, part. *byggd* till verbet *bygga* förhåller det sig på ett särskilt sätt. Även dessa ord skrivas i (de granskade delarna av) Cod. bur., Bonaventura och Gustav I.'s Bibel med *g*: *bygde* (Cod. bur. 149, 5; Bon. 12, 10; Bib. 31, 1), *bygdinne* (Bon. 9, 15), *bygdenne* (Bib. 25, 2), *landzbygden* (Bib. 34, 2). Men hvad som är anmärkningsvärt, är, att orden (ordet) i Cod. bur. och Bon. hava (har) *d* (ej *þ* och *dh*). Förhållandet är detsamma i textkodex av Östgöta-lagen, som har impf. *bygde* (B. 8, 3), part. *bygdær* (B. 1, 6), *bygdum* (G. 3; ES. 3, 2), subst. *bygdir* (B. 44 pr.), *bygda balkær* (B. rubr. bis), och detta ehuru denna hskr. såsom tecken för ljudet *ð* använder *þ* och som tecken för den sångbara gutturala (palatala) frikativan *gh*. Åtminstone i åtskilliga trakter har det alltså redan i den tidiga fsv. hetat *bygd* (subst.), *bygde* (impf.), *bygder* (part.)[1]). D. v. s. att man i överensstämmelse med inf. och presens *byggia* etc. havt *g*-ljud i dessa ord, hvarför *ð*-ljudet övergick till *d*, liksom detta var fallet efter ljudet *g* i ljudförbindelsen *ng* m. fl.: isl. impf. *hengda* etc. Jmf. med impf.

---

[1]) Schlyters ordbok upptar såsom normal-form av subst. *bygd*, *byghþ*; Söderwall *byghþ*.

bygde i Cod. bur. det i samma skrift mötande *stygdes* (136, 6), impf. av *styggias*.

Då ovanstående undersökning torde hava visat, att med stor konsekvens skiljes mellan *g* och *gh* i Gustav I.'s Bibel, så förtjenar det nämnas, att den fsv. ljudförbindelsen *ghl* måhända vid denna tid dialektiskt övergått till *gl*. Man finner åtminstone sådan stavning som *segla*, *seglde* „seglade“, *seglat* (åtskilliga ex. i Apostl. 88, 1), *seglet* (ib. 88, 2), *haglet* (Joh. Upp. 161, 2), *näglt* („naglat“, Kol. 125, 2), *reglo* (2 Kor. 114, 2 bis), *reglonnes* (ib.). Däremot så väl *seghel* (Es. 10, 1; Hez. 84, 2), *haghel* (Joh. Upp. 161, 2) som *seghren*, *någhra* etc. Om den här anmärkta stavningen *segla* etc. återgiver uttalet, så har dock ljudövergången *ghl* > *gl* ej på 1500-talet genomförts i hela det svenska språkområdet, ty enligt Aurivillii bestämda uppgift i Cogitationes (tryckt 1693) s. 83 brukades enligt hans uttal ännu den gutturala frikativan i *seghla*, *reghla*, *naghla* etc., liksom han skrev orden med *gh*.

Att ljudförbindelsen *ngn* i Gustav I.'s Bibel skrives *gn* i *lugn* etc., behöver ej särskilt nämnas. Däremot förtjenar det antecknas, att även i *twagne* (27, 1), *otwagna* (27, 1 bis), *sönderslagne* (25, 2), *framdragne* (31, 2) skrives *gn* (ej *ghn*), fastän man finner *draghit* etc. med *gh*, och fastän vi i nysv. hava *dragna*, *tvagna* etc. med *g*-ljud liksom *dragit*, *tvagit* etc. Den ljudlagsenliga utvecklingen av fsv. *þvaghna* etc. vore *tvangna* etc., och det är anslutning till de oböjda formerna *tvagen*, *tvaget*, som i nysv. rspr. vållat, att vi uttala *tvagna* etc. med *g*-ljud. I Gustav I.'s Bibel föreligga de ljudlagsenligt utvecklade formerna, och härmed kan jämföras, att man enligt Salbergs vittnesbörd på 1600-talet uttalade *bongna* (Aksel Andersson: Om Joh. Salbergs Grammatica svetica s. 62), fastän vi nu (med anslutning till *båge*) uteslutande hava uttalet *båg-na* med *g*-ljud. Jmf. beträffande den ljudlagsenliga övergången av fsv. *ghn* till *ngn* och dess störande genom påvärkan av besläktade ord t. ex. det

nysv. värbet *egna*, som uttalas dels *ängna*, dels (genom påvärkan av *egen*) *ēg-na*.

Den här framställda åsikten beträffande uttalet av Bibelns *twagne* etc. såsom *twangne* bekräftas därav, att man finner *otroghna* (28, 2) med *gh*, och denna skrivning av ordet möter även i andra delar av Bibeln (*troghne* Matth. 19, 2 bis; Lucas 48, 1; 48, 2; 1 Kor. 104, 1 etc.). Att denna ortografi återgiver uttalet med frikativa, är uppenbart, och orsaken till att i *troghna* frikativan bibehållits framför *n*, är tydligen den, att frikativan i detta ord är av relativt ungt datum: av *troin* utvecklades *troghin*, och *gh* överfördes sedan även till *trona*, d. v. s. *troghna*. Frikativan har antagits av *troghna* först efter den tid, då i *þvaghna* etc. frikativan övergått till explosiva eller nasal. Antoge man åter, att *twagna* trots skrivningen med *gn* uttalats *twaghna*, så förstode man ej den olika ortografien av *twagna* etc. å ena sidan och av *troghna* å den andra.

Även av *tagha* (fsv. *taka*) möter participium *Borttagnan*, *Borttagne*, *Borttagna* (alla 23, 2 etc.) med *gn*, ehuru formen fordom hetat *takne* etc. med *k*. Då man i Bibeln finner *tagha*, *togh* etc. med *gh*, liksom *dragha*, *drogh* etc., så är det troligt, att *gn* i *Borttagne* etc. icke representerar ljuden *g* + *n* och utgör ett minne av det äldre *kn*, utan att *Borttagne* uttalats med *ngn* liksom *framdragne* etc., vare sig nu att *k* i *takin*, *takne* så tidigt blivit *gh*, att ljudförbindelsen *ghn* övergick till *ngn* samtidigt i *taghne* och *draghne*, eller att man senare i anologi med *dragha* : *drogh* : *drangne* etc. bildade *tagha* : *togh* — *tangne*.

Med den ovan framställda uppfattningen av *twagne* etc. stämmer det väl överens, att åtminstone dialektiskt ljudförbindelsen *ghn* redan tidigt i fsv. övergått till *ngn*, hvilket framgår av sådana skrivningar som *þiængn* för *þiæghn*, *gangn* för *gaghn* etc. (se Rydqvist IV, 334, Lundgren: Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverge s. 21, Noreen i Arkiv III, 4 not 2) och bekräftas av sådana exempel som *fagne* (Bonaventura), *fagno* (Birg.), *faghne* (Med. Bib. II; citat hos Söderwall) av part. *fangin* med *g(h)n* i st. f. *ngn*. För övrigt är

det väl tvivelaktigt, om *gn* i sådana fsv. ord som *gagn* alltid utmärker *ngn*. Vid ljudutvecklingen från *ghn* till *ngn* har väl funnits ett mellanstadium *gn* (d. v. s. *g*-ljud + *n*-ljud), eftersom ljudfysiologiskt sett *g*-ljudet (med tungan fast sluten till gommen) intar ett mellanstadium mellan frikativan *gh* (med tungan endast löst berörande gommen) och nasalen *ng* (med tungan fast sluten till gommen).

II. Till ljudutvecklingen *ð* > *d*.

Gustav I.'s Bibel brukar med största konsekvens *dh*, där fsv. riksspråket har ljudet *ð*; *d* åter, där detta har ljudet *d*. Emellertid använda de fem första, av mig för denna frågas undersökning särskilt granskade, kapitlen av Marci evangelium *d* även i följande fall

1) i ljudförbindelsen *rd: ordet* (9 ggr.), *sporde* (3 ggr.), *spordes*[1]), *giorde* (5 ggr.), *lädhergiording*, *werdigh*, *lärde* (impf. 4 ggr.), *scrifftlärde* (3 ggr.), *scrifftlärda*, *witnesbyrd*, *hörde* (5 ggr.), *rettferdigha*, *warda* (4 ggr.), *warder* (9 ggr.), *giord*, *ferdigh*, *hårdeligha*, *worden*, *wordo* (pl.; 5 ggr.), *wordo* (impf. konj. sg.), *jord* (4 ggr.), *jordenne* (2 ggr.), *jorden*, *jordena* (2 ggr.), *boordet*, *fulbordat*, *skördetijdhen*, *swijna hiord*, *hiorden*, *(gack tina) ferde*, *(gick sina) ferde*. Härifrån finnes intet undantag.

2) i förbindelsen *gd*. Exemplen anförda ovan s. 142. Intet undantag finnes.

3) i *förquaffde* (25, 1). Att denna stavning ej är godtycklig, framgår av *förquaffde* (Matth. 11, 1; Luc. 41, 2), *leeffde* (Matth. 17, 2; Marc. 31, 1), *leffde* (Rom. 97, 1), *tilkraffde* (Exod. 57, 1), *Landzhöffdingar* (Dan. 103, 2, flera ggr.).

4) i ordet *Tridie* (24, 1). Denna stavning möter även annars ytterst ofta (eller alltid) i Bibeln; se kapitelöverskrifterna.

---

[1]) De ord, efter hvilka ej angives, huru ofta de anträffats, hava antecknats blott en gång.

5) i förbindelsen *dz*, t. ex. *Gudz*.

I utländska namn såsom *Judea*, *Judam*, *Dauid* anträffas *d*, och i överensstämmelse därmed ock *Judeska* (23, 1). Såsom godtycklig skrivning med *d* kan anföras blott *bereder* (23, 1).

Som bekant är även i fsv. urkunder skrivningen *dz* vanlig i ord sådana som *gudz*, *bordz*, och den sammanhänger därmed, att *ð*-ljudet framför *s* hade tendens att övergå till *t*. Denna tendens genomfördes emellertid icke fullständigt, emedan t. ex. gen. *guz* (*gud[h]z*) påvärkades av närstående former med *ð* (*gudh*, *gudhi* etc.), så att man jämte uttalet *guts* (ofta i fsv. återgivet med *guz*) också hade *guðs*, och väl även det mellan båda liggande *guds* (jmf. Kock: Studier II 444). Stavningen *gudz* återgiver på lämpligt sätt detta svävande uttal. Jmf. ovan *gs*, *gt* i *wägs*, *högt* etc.

Skriftens konsekventa bruk av *d* och *dh* visar, att vid denna tid ljudet *ð* övergått till *d* i de fsv. ljudförbindelserna *rð* och *gð* och väl även i ljudförbindelsen *vð* (*förquaffde* etc.), under det att *ð*-ljudet bibehölls i *badh*, *budhit*, *sadhe*, *medh*, *södh*, *hwadh*, *Skodhobrödhen* etc. Ljudförbindelsen *rd* hade t. o. m. redan utvecklats från *rd* till supradentalt *d* (jmf. s. 152). Troligen har man ock uttalat eller kunnat uttala *tridie* med *d*-ljud, ehuru man finner t. ex. *bidhia* (Marc. 26, 2), *bidhien* (ib. 30, 2 bis).

Här må nämnas, att jag på spridda ställen i Bibeln funnit sådana skrivningar som *dödadhe* (Rom. 97, 1, men omedelbart efteråt *dödha*, *dödhenom*, *dödhe*); vidare *dödadhe* (Apok. 155, 2; 159, 1), *dödadher* (ib. 153, 2), *skodadhe* (Marc. 34, 1; Dan. 105, 1); *bodadhe* (Marc. 34, 2 bis). Dock möter man även *dh* i andra stavelsen av dessa och dylika ord: *dödhadhe*, *skodhadhe*. Här är en differentiering på väg att genomföras, liknande den ovan omtalade i *fråghadhe* > *frågadhe* etc.

Att stavningen *jord* etc., *frögd* etc. värkligen angiver ett uttal med *d*-ljud (ej *ð*-ljud), får en synnerligen god bekräftelse därav, att enligt Aurivillii uttryckliga uppgift (i hans halvtannat århundrade senare utgivna Cogitationes s. 67, 69) man på hans tid uttalade såväl *bord*, *hård* som ock

frögd, *högd*, *nögd* med *d*-ljud, fastän han hade kvar *ð*-ljud i *bad*, *strid*, *adla*, *nedre* etc.

Ljudförbindelsen *rd* hade emellertid på 1500-talet redan sammansmält till supradentalt *d*, hvilket framgår därav, att fsv. *hirþir* vid denna tid heter *heerde* med *e*-ljud i penultima. Fsv. *ĭ* övergår nämligen till nysv. *e* endast i öppen stavelse (se Kock: Studier II, 454 ff., 462). Man torde dock kunna antaga, att utvecklingen från *rð* till supradentalt *d* åtminstone dialektiskt inträtt redan på 1400-talet. I palmsköldska hskr. nr. 393 på Uppsala bibliotek, innehållande „Gamla ordspråk", hvilken handskrift även annars stundom låter *ĭ* i öppen stavelse övergå till *e* (t. ex. *lewir* 408; *vethith* 481, *fredhen* 706, *sethir* „sitter" 363, 1047), möter man nämligen även *herdhin* (386), och stavningarna *heerde*, *herde*, *herdhe* anträffas några gånger också i andra skrifter från 1400-talet (beläggställen i Söderwalls ordbok). I brev från biskop Arvid Kurck, skrivna 1511—13, möter fyra ggr. *besöde* i st. f. *besörde* „besörjde" (beläggställen i Söderwalls ordbok), hvilken stavning kanske också antyder supradentalt *d*-ljud[1]).

Här må nämnas, att i Jutlandslagen „*th* og *d* findes afvekslende i *iorth*, *iord*, måske på grund af, at man har udtalt ordet med begge dele" (Lyngby: Udsagnsordenes böjning i jyske lov s. 10)[2]).

---

1) På en sammanblandning av tecknen för supradentalt *n* (d. v. s. *rn*) och för dentalt *n* (d. v. s. *n*) tyder måhända även den på upprepade ställen i Med. Bib. II från 1526 förekommande skrivningen *baswrn* „basun" (beläggställen hos Söderwall).

2) Brate har i äldre Vestmannalagens ljudlära s. 48 ff. sökt göra troligt, att i det språk, som nämnda skrift representerar, *ð* övergått till *d* i stavelseslut men bibehållits i början av en stavelse (alltså *bud*, *ord* men *bu-ðit*, *or-ðit*). Emellertid visar den av Brate meddelade statistiken för bruket av tecknen *d*, *ð*, *þ* i lagen, att dennas skrivsätt i denna punkt är till den grad vacklande, att, enligt min åsikt, någon dylik slutsats icke kan dragas.

III. Fsv. *mn*: nysv. *m*.

Rydqvist anmärker i Sv. Spr. Lagar IV, 346, att fsv. verbet *stæmna* „sammankalla“ och subst. *stæmna* „sammankomst“ motsvaras av nysv. *stämma*, utan att han söker angiva orsaken till förändringen. I Sv. landsm. I, 322 synes Noreen vilja så uppfatta förhållandet mellan dessa ord även som mellan fsv. *stamn*: nysv. *stam*, fsv. *stumn*: nysv. *stom*, fsv. *ramn*: nysv. *ram*(svart), Fårömålets *rumn*: nysv. (fisk)*rom*, äldre **krufni* „inkrom“ i Fårömålet: nysv. (in)*krom*, att *mn* i nysv. rspr. utan vidare inskränkning ljudlagsenligt övergått till *m*. Häremot talar emellertid på det bestämdaste, att nysv. rspr. annars bibehållit ljudförbindelsen *mn*: *domna*, *hämnas* etc.; *hamn*, *famn*, *namn*, *jämn* etc. Det är säkerligen denna omständighet, som föranlett Noreen att i Orddubletter i nysv. s. 40 söka en annan förklaring av *m* (i st. f. äldre *mn*) i åtminstone vissa bland de nämnda orden, i det att han påpekar det „fsv. *ramn*.., vårt *ram* i *ramsvart*, som redan i fsv. tid (se Rydqvist III, 153) förlorat sitt slutande *n*, möjligen emedan det uppfattats såsom varande artikeln; jmf. *stom* af fsv. *stom(p)n*, *stam* (på fartyg) af fsv. *stam(p)n*.“

Jag kan dock icke häller ansluta mig till denna Noreens förmodan, att orden i riksspråket skulle hava förlorat *n*, emedan det uppfattades såsom artikel. Såväl i fsv. som i nysv. är ju best. formen av subst. på *-m* tvåstavig. Det heter på fsv. *domin* (*domen*), på nysv. *dommen* etc. (icke dessutom *domn* etc.; såsom någon gång *daln* i st. f. *dalen* etc.), och detta, under det att ord på *-mn* i obestämd form bibehålla sin enstavighet: *namn*, *hamn* etc. (icke *namen*, *hamen* etc.). Under dessa förhållanden kunde *-n* i *stamn* ej missuppfattas såsom artikeln.

Det är tänkbart, att en sådan ljudlag tillämpats, att slutljudande *-mn* övergått till *-m(m)*, midljudande *-mn-* framför vokal bibehållits, men att ljudlagens värkningar sedan genom analogi-inflytande utplånats, så att man fått dels uteslutande *stam*, *stammen* etc., dels uteslutande *namnet*, *namn* etc. Då jag emellertid icke — åtminstone för när-

varande — kan för rspr. påvisa en dylik ljudlag, tänker jag mig, att förlusten av *-n* i ovan avhandlade ord framkallats av följande omständigheter.

Både i fsv. och i nysv. bortfaller *n* ur ljudförbindelsen *mn* omedelbart framför *d*, *t* i sådana former som *næmde*, *næmt* av *næmna*, subst. *næmd* (isl. *nefnd*), *iamt* av *iamn* etc. På så sätt har man av verbet *stæmna* fått impf., part. *stæmde*, *stæmder*, *stæmt*. Emellertid har man i fsv. och nysv. ett verb *stæmma*, *stämma*, „dämma, häjda“ (isl. *stemma*) även som ett annat nysv. *stämma* (ett instrument etc.). Då impf. och part. av alla verben hette *stæmde*, *stæmder*, *stæmt*, så lät man verbet *stæmna* under påvärkan av sitt impf. och part. och med anslutning till verben *stæmma* (*stämma*) antaga samma form (*stämma*). Subst. *stæmna* har sedan även förändrats till *stämma* genom påvärkan av det nära besläktade verbet och väl även under inflytande av subst. *stämma* „röst“, hvilket i viss mån tillhörde samma begrepps-sfer (talets) som *stæmna*, *stämma* „sammankomst, debatterande församling“.

I ljudförbindelsen *mns* bortfaller *n* såväl i fsv. som i nysv.: fsv. *stums* (VGL., SML.), gen. av *stumn* „stubbe“; *nams* (VGL. IV), gen. av *namn* (se Schlyters ordbok 809); nysv. *namsdag* för *namnsdag*; fsv. *famshögher* (S. J.) [1]) av *famn* etc. Så ock mellan *m* och en annan konsonant än *s* i fsv. *famtaka* (Bir. IV), äldre nysv. *famtag*, *famtaga*, *famtagning*, *famtagen* (så t. ex. i Sahlstedts ordbok, som däremot har *famn*), i fsv. *iæmgoþer*, *iæmmykit* etc. På liknande sätt förloras *n* mellan två konsonanter i t. ex. fsv. *byörskin* (Lg. III) av *biörn-*, *barsöl(l)* (Lfk., BSH.) av *barns-*, *barsliker* (Lg. III; jmf. Närpesmålets *baslig* „barnslig“ med supradentalt *s*) av *barnsliker*, *fort(h)* (BSH. IV och V upprepade ggr.) av *fornt*, *al(n)boghi* etc., i nysv. *ham(n)buse* etc. På så sätt har ock nysv. *ramsvart* uppstått av *ramnsvart*. Då det enkla *ramn* gått ur bruk, kunde *n*-ljudet nämligen ej bibehållas i *ram(n)svart* genom påvärkan från det enkla ordet. Se nedan om *nattram*.

---

[1]) De utan specialcitat ur fsv. skrifter hämtade exemplen äro samlade ur Söderwalls ordbok. S:s förkortningar användas.

Det fsv. *stamn* förlorar *n* i de två enda hittills påvisade komposita *stamboe* (Uppl.-l., VML.), *stamskut* (Rydqvist VI). Att ordet även på svensk botten såsom första sammansättningsled ingått i åtskilliga andra komposita, blir högst troligt av de isl. *stafn-gluggr*, *-hvíla*, *-lag*, *-leggia*, *-lé*, *-lok*, *-rekkia*, *-sveit*, *-sæng*, *-tiald*. I dessa eller dylika komposita uppstod (likasom i *stamboe*, *stamskut*) formen *stam-* ävensom i gen. *stam(n)s*.

Till stadgandet av det nysv. *stam* har dock även en annan omständighet bidragit. I undersökningar över svensk språkhistoria 20 (se ock Lyttkens och Wulff: Svenska språkets ljudlära s. 218) har jag havt tillfälle visa, att *d* förloras i ljudförbindelsen *nd*, när *nd* står i en relativt oakcentuerad stavelse, under det att *nd* bibehålles i fullt akcentuerad stavelse. Vi hava så t. ex. fortfarande *land*, *sänd* etc. men däremot *Östergyllen*, *Västergyllen*, *Smålen*, *tusen* etc. av *Östergytland*, *Væstergytland*, *Småland*, *þusand* etc. Såsom fsv. exempel på likartad förlust av *d* kunna tilläggas *kakin* jämte *kakind* (jmf. Glossaret till VGL.), *fæghrin* (MD. och Med.-Bib. I, 543, 11) jämte *fæghrind*. På alldeles samma sätt har (åtminstone i vissa trakter) *mn* i relativt oakcentuerad stavelse ljudlagsenligt övergått till *m*, under det att *mn* bibehållits i fullt akcentuerad stavelse. Att endast få exempel finnas på ljudutvecklingen *mn* > *m*[1]), förklaras därav, att uttalet med *mn* oftast behålles genom påvärkan av motsvarande enkla ord. I överensstämmelse med nämnda regel uttalas åtminstone i sydligaste Sverge ofta *Kà(r)lsham*, *Lìmham* i st. f. *Kàrlshamn*, *Lìmhamn*, men däremot alltid *hamn*, *Karlshámn* etc.

Det enkla *stam* „skeppstam“ brukas knappt längre, men de sammansatta *fram-*, *bak-*, *skepps-stam* äro alltjämt gångbara. I dessa utvecklades formen *-stam*, åtminstone i vissa trakter, ljudlagsenligt, och den överfördes sedan från dessa komposita ävensom från de ovan avhandlade *stamboe*

---

[1]) Jag kan därför ej häller med visshet avgöra, om denna ljudutveckling inträder blott när *m(n)* äro slutljud, eller även när de efterföljas av vokal.

etc., till det enkla ordet, hvilkets form dessutom stadgades såsom *stam* genom anslutning till det andra av språket använda *stam* „truncus“, hvilkets betydelse ej låg så synnerligen aflägset.

Liksom *framstamn* etc. ljudlagsenligt blivit *framstam* etc., så har *nàttramn* ljudlagsenligt blivit *nattram*. Sistnämnda form upptages nämligen av Lexicon lincopense (1640) och av Liebezeits Dictionarium på latin, svenska och tyska (1700) med betydelsen „ama, nycticorax, ptynx“ [1]), av Schenbergs Lexicon lat.-svecanum (1739) med betydelsen „spectrum“, och i betydelsen „nattsölare“ brukas ordet *nattrām* (men med långt *a*) ännu åtminstone i Skåne även av bildade personer. Ljudutvecklingen *nattramn* > *nattram* möjliggjordes därav, att det enkla *ramn* höll på att gå ur bruk och numera är obrukligt; så översättes både av Lex. lincopense, Liebezeit och Schenberg *corvus* med *korp* (ej med *ramn*). Dock kvarlevde det enkla *ramn* i ålderdomlig stil ännu till åtminstone omkring år 1700 [2]).

Att *inkrom* fordom hetat **inkromn*, blir tämligen troligt av isl. *krof* „the cut-up carcase of a slaughtered animal“,

---

[1]) Här må nämnas, att fågeln *caprimulgus*, som väl är identisk med den av Lexicon lincopense och av Liebezeit „ama“ etc. benämnda fågeln, i den äldre svenskan även kallas *natrafn* (Levin-Möllers Sv.-franska ordbok 1745), *nattraffen* (Wollimhaus' Syllabus av år 1649) och *nattraf* (Serenii ordbok av år 1741), samt att (enligt Rydqvist VI) Variarum rerum vocabula upptar *nattraffn* i betydelsen „flädermus“. Det är tydligen fågelns danska namn *nat(te)ravn*, som upptagits i svenskan, ehuru man här även brukat det om flädermöss. Wollimhaus' *nattraffen* är väl endast en mindre korrekt stavning för *nattraffn*. Emellertid synes Serenii *nattraf* visa att *-n* kunde förloras i denna annars för svenskan såsom slutljud främmande ljudförbindelsen *-vn*, ifall *nattraf* icke möjligen beror på tryckfel.

[2]) Så finner man i Gamla Psalmbokens ps. 75 v. 5 *liggia för hund och rampne* i 1567 års upplaga. I flera andra upplagor *rampner*; på motsvarande ställe i åtskilliga andra upplagor (bearbetningar) *ramner*; i en *ramne*. I blott tre manualer möter på motsvarande ställe den avvikande formen *ram(m)er* (se härom Beckmans Psalmhistoria s. 693). Denna sällsyntare sidoform har väl inträngt från något bygdemål (och delvis kanske även överförts från det samman-

jämfört med Fårömålets *krunggi*[1]) „inkrom, soppklimp" (jmf. Noreen: Sv. landsm. I, 322) och bestyrkes av det fsv. *hvetebröz krumne* „inkromet" av hvetebröd (upptaget i Söderwalls ordbok). I så fall har *-mn* i *inkrom(n)* åtminstone i vissa trakter ljudlagsenligt blivit *-m* (något enkelt *kromn* finnes ej). Emellertid har väl *inkrom* (som betyder ej blott „inälvor" utan ock „den mjuka massan i bröd, frukter" etc.), i alla händelser delvis påvärkats av fsv. *krumma* „inkrom i bröd" (jmf. mnt. *krome* etc.).

Rom av *romn* (jmf. isl. *hrogn*, Fårömålets *rumn*) torde först hava uppstått i de talrika komposita, hvari ordet ingår såsom första och såsom sista sammansättningsled. I nysv. rspr. är sammansättningen *fiskrom* ensam nog lika vanlig som det enkla *rom*; jmf. Sahlstedts uttryck i hans ordbok „*romm* alias fiskrom". Dessutom ingår *-rom* i en mängd andra komposita med olika fisknamn till första sammansättningsled: *torsk-*, *gädd-*, *abborr-rom* etc.; i *grodrom* etc. — vidare såsom första kompositionsled i: *romfisk*, *-kavle*, *-kylsa*, *-korn*, *-lossning*, *-sättning*, *-tid*, *-sill*, *-sten* etc.

Det nysv. *stom* „prästhemman" är väl såsom enkelt ord numera alldeles obrukligt, men ännu användes det likbetydande *stomhemman*, och fsv. har *præstastompn* (Uppl.-lagen, yngre hskr.). Ett av Rydqvist III från år 1687 anfört *stombn* visar, att det enkla ordet ännu inemot år 1700 kunde hava kvar *-n*. I *præstastomn* förlorades *n* åtminstone i vissa trakter ljudlagsenligt; så kanske ock i *stom(n)hemman* (ehuru *h* ej är en konsonant i vanlig mening), och från dem har formen *stom* överförts till det knappt brukliga enkla ordet. Härvid har väl dock påvärkan av ett annat *stom*, biform till *stomme* „bål, resning, uppränning" etc., och även det uttalat med slutet *o*-ljud, spelat en roll[2]),

---

satta *nattram*, som längre än *ramn* hållit sig i språket). Rietz anför t. ex. från Östergötland och Småland *ram* „korp".

[1]) Så vitt jag ser, hade man dock väntat *krungni*, ej *krunggi*.

[2]) T. ex. Serenius anför „*stom* frame, shell, *stomen* (sic) af et hus." Detta sv. *stome*, *stomme* är på grund av sitt slutna *o*-ljud ej att

hvilket möjliggjordes därav, att den egentliga betydelsen av *stomn*, *stomn(hemman)* alldeles gått förlorad för språkmedvetandet.

Med ovan gjorda utredning vill jag icke påstå, att förlusten av *n* i ljudförbindelsen *mn* i alla dialekter skulle vara att förklara på samma sätt som förlusten av detta *n* i ovan avhandlade nysv. riksspråksord. Fastmer är det mycket möjligt, att i någon dialekt, där (såsom fallet är t. ex. i vissa trakter av Uppland; jmf. Schagerström i Sv. landsm. II, 4, 26) *-mn* ljudlagsenligt blivit *-men* : *namen* „namn" etc., detta *-en* har kunnat uppfattas som artikeln, och att därigenom i dylika mål förkortade former på *-m* uppstått.

Dialektiskt har för övrigt kanske redan i fsv. slutljudande *-mn* även i fullt akcentuerad stavelse övergått till *-m(m)*, liksom det av *mn* utvecklade *-mpn* dialektiskt kanske blivit *-mp*. Härför tala följande exempel. Suso har *faam* för *famn* [beläggställe i Söderwalls ordbok; även i Vätömålet *fam* men *namn*, *sömn* [1])], och det i samma skrift tre ggr. mötande *nampm* (av utg. ändrat till *nampn*;

---

sammanställa med isl. *stofn*, fsv. *stumn* (såsom vanligen skett; obs. *domna* etc. med öppet *o*-ljud), utan ordet är väl identiskt med got. *stoma* „stoff, gegenstand". — Emellertid synas orden *stom*, *stomhemman* delvis hava sammanblandats med det i vissa bygdemål brukliga *stumm*, *stomm*, ifall orden icke möjligen ursprungligen varit identiska. Detta senare ord (= isl. *stofn* „trästam", fsv. *stumn* „stubbe") betyder 1) trästubbe (Finl.) 2) stubb (Österg. och Finl.) och ingår i sammansättningarna *stummgärde*, *stommgärde* „åkergärde, där säden nyligen är mäjad" (Finl., Uppl.), *stommåker* (Finl.) (obs. även *stymma* „plöja en nyss avmäjad åker" Uppl.; *åstymmelse* „kvarlemningar" Kl.) Även Ihres Glossarium svio-goth. har *stomm* „stubb" och *stommgärde*. Nu inlägger emellertid Westes ordbok (1807) ej den ovan angivna betydelsen („prästhemman") i *stomhemman*, utan han hänvisar vid *stom*, *stomhemman* till *stubbehemman*, hvilket liksom *stubbjord* återgives „défriché (sur les communaux)", alltså „nyodling", och denna betydelse har *stubbe-jord* även i Spegels ordbok. Weste har väl alltså i det i *stomhemman* ingående *stom* tänkt sig betydelsen „stubbe".

[1]) Rietz anför t. ex. från Västerbotten *bamm* „stjälk, stam" väl av *bamn* (jmf. Noreen i Sv. landsm. I, 323, Kock i Tidskr. for Fil. N. R. VII, 310), från Bohuslän *fälleshamm* „samfälld betesmark" av *hamn* „betesmark".

jmf. utg:s „Anmärkningar“) synes angiva uttalet *namm* (med slutet av *m* tonlöst?); Patriks s. har *ram* för *ramn* (jmf. ovan s. 153), Sv. Dipl. N. S. II 699 *namp* för *nampn*. Obs. vidare sådana skrivningar som *fornampn* (Lg. III), *förnampn* (ib. och Rk. III), impf. av *fornima*, *hempn* (Di.) f. *hem*, *fæmpn* (Bir. I 367) av utg. ändrat till *fämp* „fem“.

Till ytterligare belysning av det ovan påvisade bortfallet av *n* i rspr. mellan två konsonanter, skall jag, förbigående sådana allbekanta fall av konsonantsynkope som fsv. *bes(k)t*, *bryggis(k)t* etc. etc., ur fsv. anföra några andra, som kanske varit mindre påaktade: *halfmargiæl* (åtta ggr. i ett diplom från år 1316) för *halfmarkgiæld*, *hælthen* (SD) för *hælften*; *halninger* (Schlyters ordbok) för *halfninger*; *glömslika* (KL. Bir. Su. MP.) för *glömsklika*; *beslikare* (Bir. I), *beslikhet* (ib.) f. *beskl-*; — *funkar* (Bil. flera ggr.) f. *funtkar*; *apnar* (ST.), *affnar* f. *aptnar*, *afftnar*; *angislika*, *ængislika* (ofta) f. *angistlika*, *ængistlika*; *aposlar* (flera ex.) f. *apostlar*; *arfskipning*, *erffskipning* (m. fl. former i S. J.) f. *-skiptning*; *vesgöta* (MELL.) f. *vestgöta*; *frænkona* (Schlyters ordb.; Bil.), *frænskaper* (Schlyters ordb.), *frænlingar* (PK.) f. *frænd-*; *forhanla* (Lg. III); *forvanla* (FM.); — *fulworne* (Di.) f. *fulwordhne* (jmf. nysv. *illavuren*, i hvilket ord *þ* först förlorats i *illævur(þ)ne* etc., hvarefter formen utan *þ* segrat), — *bulghne* > *bulne* (sedan därefter *bulin*); *moþna hæfþ* f. *moþghna hæfþ* (se om dessa två sista ord Söderwall i hans ordbok och hos Rydqvist VI), *bærsman* (RK. III, S. D. IV) f. *bærghsman*; *bærslagh*, *-rætter* etc.; *bærning* rätt ofta för *bærghning*; *bormestare* flera ggr. (i SJ) för *borghmæstare*; väl ock *borskarl* (FH.) för *borghskarl*; impf. *fylde* (Bi.), *földhe* (MP.) för *fylg(h)þe*; *besörde* (RK. III) f. *besörg(h)þe* etc.; — *halpæninger* (Schlyters ordb.) f. *halfp:r*; *halmargiæl* (SD.) f. *halfm-* etc.

IV. Ljudövergång från *kk* till *gg* i nysvenskan.

I nysv. har ljudförbindelsen *kk* i den relativt oakcentuerade senare kompositionsleden ljudlagsenligt övergått till *gg*. Detta är fallet i *argbigga* av

fsv. *bikkia*, *bykkia* (ordens identitet har blivit insedd redan av Rydqvist III) och i det av Serenii ordbok upptagna *gossflygga* „ramp, tomboy, tomrig“, alltså „glädjeflicka, sköka“ av **gossflycka (gossflicka)*. Att det i *gossflygga* ingående *-flygga* är identiskt med *flicka*, framgår därav, att Serenius (under *flicka*) återgiver även *poykflicka* med „tomboy“. *Y*-ljudet i *gossflygga* talar kanske för att ordet *flicka* ursprunglingen havt *y*-ljud. Se beträffande de olika försöken att härleda ordet *flicka* Ihre: Glossarium, Rydqvist, III, 277 ff., Brate: Äldre Vestmannalagens ljudlära 21, Kock: Undersökningar i svensk språkhistoria 75 f., Bugge Arkiv IV, 118. När Serenius har *bycka* „hynda“ med *y* men *argbigga* med *i*, så beror även detta på akcentueringen. I *bykkia* har genom påvärkan av det följande *j* i den relativt oakcentuerade senare kompositionsledens *y* övergått till *i* liksom i *Rospiggar* av *Rosbyggiar* etc. (se Kock: Arkiv IV 163 ff.). Dock vore det även möjligt, att *i*-ljudet i *argbigga* utgått från den urspr. fsv. nom. *bikkia*, *y*-ljudet i Serenii *bycka* från de urspr. oblika kasus *bykkiu*. — Hvarför Brate (Äldre Vestmannalagens ljudlära s. 22 noten) antar ljudutvecklingen *arghbikkia* > **argbittja* > **argbiddja*, hvilket „på analogisk väg“ skulle hava utbytts mot *argbigga*, inser jag icke. Fsv. *-kki-* övergår till nysv. *-kk-*: *vækkia*, *stækkia*, *drikkia* (subst.), *þækkias*, *bykkia* etc. > *väcka* etc.

Ljudutvecklingen *kk* > *gg* i *argbigga*, *gossflygga* är analog med ljudutvecklingen *k* > *gh* i senare kompositionsleden av *Sverike* > *Sverighe* (se Kock: Svensk akcent I, 120). Är *gh* i det i den sena fsv. förekommande *pigha* (ex. i Rydqvist VI och hos Schlyter), nysv. *piga* att så förklara, att fsv. *pika* först utvecklats till *pigha* i de talrika sammansättningar, hvari ordet ingått eller ingår såsom senare kompositionsled (fsv. *fæstepika*, *nykilpika*, nysv. *barn-*, *brud-*, *hus-*, *kammar-*, *köks-*, *ladugårds-*, *små-*, *tjänste-*, *ung-piga*), hvarefter *gh*-ljudet antagits även av det enkla *pigha*? I Studier I 38 f. har jag framställt ett annat förslag att förklara *pika* > *piga*.

Lund, maj 1888.

Svenska konsonantstudier.

Av Axel Kock.

V. Om fornsvenskans *r*-ljud.

I Svensk Akcent II 427 ff. sökte jag besvara den frågan, hvarför slutljudande *r* ofta förloras i sådana fsv. former som nom. pl. mask. *skogha(r)* 'skogar', fastän det alltid kvarstår i t. ex. nom. sg. *skogher* (mindre ofta skrivet *skoghir*, *skoghær*, *skoghar*). Jag kom till det resultat, att bevarandet av *r* i *skogher*, *siter* 'sitter' etc. och dess avnötning i pl. *skogha(r)*, pres. *göme* jämte *gömir* etc. beror därpå, att *r* i *skogher*, *siter* etc. var vokaliskt, i *gömir* etc. konsonantiskt.

Sedan har Brate: Äldre Vestmannalagens ljudlära 83 ff. underkastat frågan om fornsvenskans *r*-ljud en undersökning, väsentligen grundad på noggrann statistisk granskning av det material, som nämnda lag erbjuder. Delvis är jag beredd att akceptera det resultat, hvartill Brate här kommer; till flera av hans åsikter kan jag däremot icke ansluta mig.

Enligt Brate har den omständigheten, huruvida det slutljudande -*r* uppstått av urnordiskt -*ʀ* eller av urnordiskt -*r*, spelat en roll vid dess behandling i fsv., så att urnord. -*r* kvarstår i *faþir*, *moþor* etc., i *skogher*, *siter* etc., men urnordiskt -*ʀ* ofta förloras i pl. *goþi(r)*, pl. *skogha(r)* etc. Så till vida är jag av Brates åsikt, som även jag tror, att det endast är det urnordiska slutljudande *ʀ* (ej -*r*), som kan förloras i fsv., och jag är så mycket villigare att häri ansluta mig till Brate, som jag oberoende av hans undersökning själv en gång varit inne på en väsentligen likartad tankegång, därtill föranledd av fornsvenskans olika behandling av -*r* i släktskapsorden *faþir* etc. å ena sidan och i *skogha(r)*, *kalla(r)* etc. å den andra, samt av -*r* i de ofta oakcentuerade *þær* 'där', *hær* 'här', *hvar* 'hvar' å ena sidan och i de ofta oakcentuerade *þæ(r)*, *mæ(r)*, *sæ(r)* 'åt dig, mig, sig', *hva(r)* 'hvem' å den andra. Brate anför såsom

stöd för sin åsikt blott släktskapsorden *faþir* etc. samt formen *annur* i VML. I. Enligt min mening äro dessa ord dock mindre bevisande, eftersom det vore tänkbart, att -*r* i *faþir* etc. bibehållits genom påvärkan dels av *faþirin* etc., dels av dat. sg. *fæþer* och av pl. *fæþer*, *fæþra*, *fæþrom*, under det att -*r* i *annur* skulle kunnat bevaras under inflytande från *annarr*, *annarrar*, *annarre*, *annarra*, *annars*, *aþrir* etc. Däremot har intet närstående ord kunnat vålla, att -*r* i strid med ljudlagarna bibehölls i partiklarna *þær*, *hær*, *hvar*[1]). Hvad som emellertid i mina ögon särskilt bestyrker antagandet av två fsv. *r*-ljud ännu i relativt sen tid, är, att enligt Wimmers undersökning (Döbefonten i Åkirkeby kirke 74) forngutn., som stod språket i det landfasta Sverge så nära, ännu inemot år 1300 hade kvar de båda olika *r*-ljuden (urnord. *ʀ* och *r*).

Däremot tror jag — i motsats till Brate — dels att ett *r*-ljud i vissa fall konstant bevarats, ehuru det ej är eller varit urnord. -*r*, dels att vid förlusten eller bevarandet av det ursprungliga -*ʀ* vissa av Brate förbisedda faktorer spelat en högst väsentlig roll.

Brate anser, att ord sådana som nom. sg. *skogher*, pres. *siter* etc. en gång havt *r*-ljud (ej *ʀ*-ljud); och att detta är orsaken till det konstanta bevarandet av -*r* i fsv. Han yttrar nämligen (s. 86): „nu veta vi från de runinskrifter, som skilja mellan de båda *r*-ljuden, att *ʀ* efter konsonant öfvergick till *r*.“ Av uttrycket synes framgå, att detta skulle vara en allmänt erkänd sanning. Det är mig dock obekant, att ett dylikt bruk av *r*-ljuden blivit ådagalagt. Däremot är det känt och allmänt erkänt, att slutljudande -*ʀ* efter dental (men icke efter andra konsonanter) övergått till -*r* redan på en tid, då -*ʀ* bibehölls i andra ställningar. Detta framgår av talrika runinskrifter, som konsekvent skilja mellan runorna för *ʀ* och för *r* (se t. ex. Wimmer i Kort udsigt over det phil.-historiske samfunds virksomhed 1876—1878 s. 18 f., Die runenschrift s. 297; 332;

---

1) Man kan ej antaga inflytande från *therest*, *hvaris(t)*, då dessa former först senare påvisats.

Døbefonten i Åkirkeby kirke s. 43; s. 71 f.). Så läser man t. ex. på den större Jällinge-stenen **haraltr** men **kunukʀ**, **sąʀ**; på Tryggevälde-stenen **raknhiltr**, **batri** men **faiʀ**, **fatiʀ**; på Århusstenen **angutr**, **tuþr** men **aslakʀ**, **kunulfʀ**, **rulfʀ**, **kunukaʀ**.

Det vore ju emellertid tänkbart, att, fastän denna regel härskat under en något äldre period, man under en något senare tid låtit -*ʀ* övergå till -*r* även efter andra konsonanter än dentaler, och att Brate på vissa runstenar ansett sig hava gjort en dylik iakttagelse, ehuru han därom mig veterligen intet offentliggjort. För att undersöka detta har jag genomgått runinskrifterna i de hittills utkomna häftena (1—4) av Antiqvarisk Tidskrift X, innehållande av Brate publicerade runversar, och jag har därvid funnit, att bland de här upptagna inskrifter, som skilja mellan *ʀ* och *r*, en hel mängd bevarat *ʀ* efter labiala eller gutturala konsonanter, under det att helt få i dylik ställning använda *r*. Så har t. ex. Liljegren 1277 (Ant. Tskr. X, 248) **eilifʀ** liksom **sueinaʀ**, **lifʀ**, **stafʀ**, men **faþur** etc.; Liljegren 1342 (Ant. Tskr. X, 267) **rifuikʀ**, **bruuulfʀ**, **kifulfʀ**, **hialmʀ**, men **faþur**, **harpa** etc.; Liljegren 992 (Ant. Tskr. X, 220) **fastulfʀ**, **heriulfʀ**, men **ristu**, **faþur** etc.; Eneberga-stenen (Ant. Tskr. X, 318) **þiuþulfʀ** liksom **þaʀ** (isl. *þeir*) men **faþur** etc. Förhållandet är detsamma eller väsentligen detsamma med t. ex. Liljegren 914, 952, 979, 81, 503, 851 (och 852), 864. Även om en eller annan av dessa runinskrifter med -*ʀ* bevarat efter labialer och gutturaler möjligen skulle vara äldre än den tid, då -*ʀ* efter dental övergick till -*r*, och således för ifrågavarande ämne icke vara bevisande, så torde dock obetingat flertalet bland dem vara yngre än nämnda tidpunkt och således vara vittnesgilla, eftersom enligt Wimmer ljudutvecklingen -*ʀ* > -*r* efter dental åtminstone i Danmark försiggått redan omkring år 900.

Ännu kraftigare tala dock sådana runinskrifter emot Brates uppfattning, som visa -*ʀ* bevarat efter guttural eller labial, ehuru de hava exempel även på ord med -*r* efter dental. Sådana äro t. ex. Liljegren 1590 (Ant. Tskr. X, 296) med **butmuntr** liksom **raistu** men **butraifʀ** liksom **þaiʀ**; Liljegren 1267 (Ant. Tskr. X, 243) med **mistr** (— *mestr*), **iutr** liksom

faþur men **unipikʀ** (*óníþingr*) liksom **uaʀ**, **mataʀ** etc.; Liljegren 378 (Ant. Tskr. X, 79) med **bitr** (kompar. *betr*) liksom **kirua** (‚göra‘) etc. men **raknilfʀ** liksom **miʀi** (komp. *meiri*) etc.; Liljegren 805 (Ant. Tskr. X, 152) med **sour** (dvs. *stǫndr*) liksom **raisti** men **ulifʀ** liksom **saʀ**, **aftiʀ** etc. Här kan ock nämnas den gottländska Hauggrän-stenen med **sigmutr**, **bruþr** (ack. pl.), **kaiʀulþr** men **kaiʀlaifʀ** liksom **runaʀ** etc. (Wimmer: Døbefonten i Åkirkeby kirke s. 71).

Nu medgives det, att en och annan inskrift finnes, som synes antyda, att *-ʀ* dialektiskt övergått till *-r* även efter labialer. Så har Liljegren 913 (Ant. Tskr. X, 189) ej blott **kaiʀuatr** och **anutr** utan ock **utamr** men däremot **uaʀ**, **saʀ**; Liljegren 928 (Ant. Tskr. X, 196) har **hikulfr**, **aulfr** men **þaiʀ** etc. Båda dessa stenar finnas i Södermanland, och i två andra sörmländska runinskrifter (Liljegren 878; Ant. Tskr. X, 317) finnas liknande former[1]).

Huvudfrågan är emellertid, hvilken betydelse som bör tillskrivas dessa — och på andra stenar möjligen förekommande likartade — ristningar, när man skall avgöra, hvarför fsv. så gott som alltid bevarar *-r* i nom. sg. *skogher* etc. Följande omständigheter synas mig vid spörsmålets besvarande vara av vikt.

Då alla fsv. urkunder hava kvar *-r* i *skogher*, *siter* etc., under det att *-r* i de allra flästa urkunder ofta eller stundom förloras i pl. *skoghar* etc., så måste den olikhet i uttalet av *-r* (*-er*) i sg. *skogher* och pl. *skoghar*, som föranlett dess olika behandling, hava varit gemensam för hela det fsv. språkområdet. Nu torde av det nyss anförda till fullo hava framgått, att även *om* i någon trakt (såsom Sörmland) *ʀ*-ljudet övergått till *-r* ej blott efter dentaler utan även efter labialer (och gutturaler?), så har en dylik ljudutveckling ej blivit ådagalagd för fsv. i allmänhet och torde ej häller för denna kunna ådagaläggas. Tvärtom har — åtminstone så vitt man hittills vet — runstenarna i de flästa bygder endast tillämpat regeln, att *-ʀ*

[1]) Däremot är väl Bugges tydning av **tekr** på Liljegren 692 (Ant. Tskr. X, 130) såsom „tänger“ mindre säker.

övergått till *-r* efter dentaler, under det att *-ʀ* annars kvarstod. Härav följer, att bevarandet av *-(e)r* i nom. sg. *skogher* etc. i fsv. icke kan förklaras på det av Brate föreslagna sättet.

Detta vinner delvis bekräftelse genom en annan omständighet. Det är endast helt få runstenar, som med någorlunda stor säkerhet kunna dateras. Detta är emellertid fallet med den gottländska inskriften på Åkirkeby-funten, som av Wimmer troligen med rätta sättes till omkring år 1280. Denna inskrift skiljer mellan *ʀ* och *r*, och har *ʀ* även efter labial i **sihrafʀ** (Wimmer s. 43). Men detta talar för, att *-ʀ* i dylik ställning även i fastlandets språk i de flästa bygder länge bevarats.

Jag kan under dessa förhållanden icke finna annat än att den av mig (i Svensk Akcent II 427) framställda uppfattningen av *r*-ljudet i nom. sg. *skogher*, pres. sg. *löper* etc. är den riktiga. I nutidens svenska uttalas *löper* alltid tvåstavigt, men i vissa trakter med vokaliskt *r*-ljud utan föregående *e*-ljud, i andra bygder med konsonantiskt *r*-ljud med föregående vokal (ett *e*-liknande ljud). Ingen torde betvivla, att det förra (det i mellersta Sverge använda) uttalet, är det ursprungligare[1]. Att även vid tiden för våra älsta urkunders nedskrivande *löper* var tvåstavigt, framgår därav, att ett vokaltecken skrives framför *-r* (*löper*, *löpir*, *löpær* eller *löpar*). Det finnes därför intet skäl att betvivla, att man vid denna tid allmänt eller så gott som allmänt hade i behåll det ursprungligare av de uttal, som ännu användas, dvs. att *löper* i fsv. liksom ännu i många bygder uttalades med vokaliskt *r*-ljud. Därmed är saken också klar: det vokaliska *-r* kvarstod alltid (i *löper*, *skogher* etc.); det konsonantiska *-r* (= urnord. *-ʀ*) kunde förloras (i *skoghar* etc.).

Jag tager för givet, att ingen vill förklara det konstanta bevarandet av *-r* i *skogher*, *löper* (efter guttural och

---

[1]) Av *löpr*, enstavigt med konsonantiskt *r* (jmf. isl. *hleypr*) blev först *löpr*, tvåstavigt med vokaliskt *r*; sedan *löper*, tvåstavigt med *e* + konsonantiskt *r*.

labial) på ett sätt, i *siter* (efter dental) på ett annat. I *skogher*, *löper* måste kvarståendet av *-(e)r* bero därpå, att det var vokaliskt; vi hava alltså att antaga samma orsak till dess bevarande i *siter*.

Brate anser, att det urnordiska *-ʀ* i äldre Västmannalagens språk behandlats enligt följande regel: det bortfaller framför konsonant och in pausa, men kvarstår framför vokal — detta i överensstämmelse med *-r* i det moderna engelska uttalet —, och han meddelar en utförlig statistik till den granskade texten för att bestyrka sin sats. Såsom Brate delvis själv nämner, är denna statistik dock i flera fall föga bevisande. Att det urnordiska *-ʀ* emellertid bortfaller inne i ord framför konsonant, framgår av de normala fsv. formerna *andanir*, *tungonar* etc. utan *-r* i penultima ävensom därav, att Västmanna-lagen vanligen saknar *r* i sådana juxtapositioner som *bolstaþa mæn* (ej *bolstaþar mæn*), hvilket Brate också påpekar.

Däremot bekräftar den av honom över nämnda lag meddelade statistiken för behandlingen av *-r* in pausa ingalunda hans regel. Tvärtom finnes *-r* „in pausa i slutet af en mening" 23 ggr och saknas i samma ställning blott 10 ggr, och „in pausa i slutet af en sats inuti meningen" finnes *-r* 20 ggr, saknas 10 ggr. För så vitt man av dessa siffror kan draga någon slutsats, så visa de tvärtom, att *-r* i Västmanna-lagens språk (hälst) bibehålles in pausa. Ehuru överensstämmelsen med engelskan härigenom blir mindre, så är dock denna behandling av *-r*, a priori sett, minst lika sannolik, som att *-r* in pausa skulle avnötas, eftersom konsonanter vid konsonantsammanstötning över huvud hava största tendensen att förloras.

Emellertid är det enligt min åsikt väsentligen andra omständigheter än ställningen i satsen, som avgjort, huruvida det slutljudande *r*, hvilket på urnordisk ståndpunkt var *ʀ*, förloras eller icke.

Det har redan länge varit känt, att det huvudsakligen är i vissa böjningsformer, som *-r* förloras, under det att det i regeln eller nästan alltid kvarstår i andra; jmf. t. ex. Söderwall: Några anm. öfver de Svenska kasusformerna under medeltiden s. 2, s. 5 f., s. 10. Brates från äldre Västm.-lagen meddelade statistik visar, att förhållandet i denna skrift är i detta avseende väsentligen detsamma som i de flästa andra någorlunda samtidiga urkunder, som oftare visa förlust av *-r*. Jag tillåter mig att med begagnande av denna statistik och med hjälp av de annars från fsv. skrifter kända förhållandena söka utreda, hvarför *-r* (av *-ʀ*) i vissa former merendels kvarstår, i andra merendels förloras.

Brate söker oftast så förklara detta faktum, att böjningsformer med (i regeln) bevarat *-r* skulle genom påvärkan från andra former hava utbytt *ʀ*-ljudet mot *r*-ljudet.

Jag kan icke ansluta mig till denna åsikt.

Nom. och ack. pl. av svaga fem. hava i äldre Västmanna-lagen alltid (16 ggr) *-r* utom två ggr i formen *kunu* i st. f. *kunur*. Detta bevarande av *-r* i *eghur* etc. skall enligt Brate bero på „analogiskt inflytande från *-ur* uti andra ändelser såsom hos slägtskapsorden, i N. sg. f., N. A. pl. n. *annur*, *ukur*, *iþur*, i subst. af gestalten *fiætur*, *væþur* o. s. v.“ Det är dock högst osannolikt, att någon av de anförda formerna skulle i nämnvärd mån hava kunnat påvärka de feminina pluralerna *eghur* etc. Intet bland dessa ord på *-ur* (dvs. ursprungligt *-ur*, ej ursprungligt *-uʀ*) är nämligen en substantiv plural-form[1]).

---

[1]) Häremot kan icke invändas, att, då prepositionerna *yvir*, *undir*, *æptir*, *fyrir* (jmf. got. *ufar*, *undar*, *aftaro*) i stället för urspr. *-r* antagit *-ʀ* genom påvärkan av de talrika substantiv-ändelserna med *-ʀ*, detta visar, att ett dylikt utbyte kunnat försiggå i ord, som hade få beröringspunkter. Det är nämligen en alldeles särskild omständighet, som framkallat utbytet av *-r* mot *-ʀ* i dessa prepositioner, den nämligen, att de såsom proklitiska ord så ofta omedelbart föregingo substantiv, adjektiv och pronominer med *-ʀ*. I ett sådant uttryck som t. ex. **aftir tidiʀ* 'efter tider — —' antog *aftir -ʀ* genom en art antecipation av det följande *-ʀ* på ungefär samma sätt, som man i italienskan av *egli amano* 'de älska' fått *eglino amano*, och väl alldeles som isl. jämte *enir beztu menn*

Enligt en av Brate i Bezzenbergers Beiträge XII. 41 ff. framställd teori skulle den i Västm.-lagen I två gånger anträffade formen *kunu* utan *-r* vara en dualform och böra sammanställas med de grekiska *ἀγῶνε, ἡγεμόνε, δελφῖνε.* Det är dock enligt min uppfattning allt för djärvt att med hjälp av denna blott två ggr i nämnda lag påvisade form (låt vara att det på båda ställena är fråga om två kvinnor) göra en direkt sammanställning med så avlägsna böjningsformer som *ἀγῶνε* etc., och åtminstone tills vidare förhåller jag mig därför skeptisk beträffande riktigheten av den av Brate föreslagna förklaringen av *kunu.*

I äldre Västm.-lagen hava sådana presensformer som *ælskar* (3 sing.) *-r* 38 ggr, saknar *-r* 9 ggr, och ännu oftare ega presensformer sådana som *gömir* (3 sing.) kvar sitt *-r*: *r* finnes 81 ggr, saknas 4 ggr. Brate antar, att presensformerna *ælskar*, *gömir* med ursprungligt *-ʀ* så påvärkats av presensformerna *giver* etc. (av starka verb) och *lægger* etc. (av vokalförändrande svaga verb), att de efter dessa antogo *r*-ljud i st. f. *ʀ*-ljud, och såsom stöd för denna hypotes anför han det av mig i Svensk akcent påvisade förhållandet, att i nysv. rspr. presensformen *gömmer* etc. utbytt flerstavighets-

fått *enu bestu menn* genom påvärkan av det följande *bestu* på den omedelbart föregående proklitikan *enir*. Då adverbet *þar* icke på dylik väg kunnat utbyta *-r* mot *-ʀ*, bör *þaʀ* i Einang-inskriften enligt min uppfattning ej förstås som adv. *där*, såsom Wimmer gör, utan som nom. pl. fem. *þaʀ* (isl. *þær*), såsom Bugge tolkar det, vare sig att inskriftens *(dagaʀ þaʀ runo faihido)* följande ord *runo* är en mindre noggrann skrivning för *runoʀ* (Bugge) eller en berättigad ack.-form (Brate i Bezzenbergers Beiträge IX, 198). Eller vore det för djärvt att antaga, att *-ʀ* i *runo(ʀ)* förlorats genom dissimilation på grund av föregående *r* (jmf. nedan)? — Då fsv. ytterst ofta i strid med vokalbalans-lagen har *undi* och även någon gång *æfti* i stället för *unde*, *æfte* (Kock: Studier II, 252, 254), skulle detta oregelbundna bevarande av *-i* kanske liksom det oregelbundna bevarandet av *-i* i fsv. *aldrigh* (se Kock: Svensk akcent II, 323; Studier II, 271) kunna förklaras därav, att orden *undi*, *æpti* länge hade fortis på ultima. (Brate har anf. arb. 182 sökt förklara andra former av prepositionen *æptir* genom det antagande, att ordet länge varit oxytonerat.) Se dock Kock: Studier II, 252, 254 om ett annat sätt att förklara *i* i fsv. *undi*, *æfti*, hvilket väl är att föredraga.

akcentueringen mot enstavighets-akcentuering under påvärkan av *giver*, *lægger* etc.

Man bör emellertid besinna, att (enligt Rydqvists beräkning) fem sjättedelar av alla nysvenska verb böjas som *ælska*, under det att verben med samma böjning som *giva* och *lägga* tillsamman nu torde uppgå endast till omkring halvtannat hundratal. Förhållandet var i fornspråket väsentligen detsamma. Det vore därför ytterst förvånande, om den fåtaliga presensgruppen *giver* - *lägger* skulle kunnat påvärka den mångdubbelt talrikare gruppen *ælskar*. Men att detta var omöjligt, framgår till fullo därav, att på den tid, då påvärkan skulle hava egt rum, *ælskar* hade ändelsen *-ar* med konsonantiskt *r*, *giver* och *lægger* däremot *-er* (i äldre Västmannalagen *-ir*) med vokaliskt *r*. Härtill kommer vidare, att *ælskar* hade, liksom ännu i dag, flerstavighets-akcentuering; *giver* och *lægger* däremot liksom ännu enstavighets-akcentuering. Den av Brate från nysv. åberopade parallela påvärkan håller nämligen, hvad dessa verb beträffar, icke streck, eftersom nysv. *älskar* ju icke efter *giver*, *lägger* förändrat sin gamla akcentuering.

Det är emellertid först i ganska sen tid, som den nysv. presensformen *gömmer* antagit enstavighets-akc. efter *giver*, *lägger*; ännu på 1700-talet akcentuerade man nämligen enligt Hofs vittnesbörd *gö´mmer*, ett uttal, som ännu kvarlever i vissa bygdemål (se Kock: Svensk akcent I, 93). Men innan denna akcentförändring egde rum i *gö´mmer*, hade utan tvivel — och det var just det nödvändiga vilkoret för den nya akcentueringens genomförande — ändelsen *-er* i *gömmer* och i *giver* - *lägger* erhållit samma uttal, dvs. att (i motsats till förhållandet i fornspråket) *gömmer* i vissa bygder börjat uttalas med vokaliskt *-r*, liksom redan i fornspråket fallet var med *giver* - *lägger*, under det att i andra trakter ett värkligt vokalljud *(e)* utvecklats framför *r* i *giver* - *lägger* i överensstämmelse med uttalet av *gömmer* redan i fornspråket. Under dettas herravälde (och således också på äldre Västm.-lagens tid) torde däremot uttalet av *gömir* med konsonantiskt *-r* samt flerstavighets-akc. och av *giver* - *lägger* (i Västm.-lagen I *givir*, *læggir*) med vokaliskt *r* och enstavig-

hets-akc. hava varit så pass olika, att ett överflyttande av *r*-ljudet från den ena ordgruppen till den andra är föga sannolikt.

Själv medgiver Brate, att han icke kan förklara, hvarför nom. pl. mask. av starkt böjda adjektiv (*goþir*) i äldre Västm.-lagen merendels har *-r*.

Jag tror alltså, att de diskuterade böjningsformerna icke antagit *ʀ*-ljud, utan att bevarandet och förlusten av slutljudande *-r* i en mängd (väl de flästa) fsv. urkunder, till hvilka även äldre Västm.-lagen är att räkna, åtminstone till väsentlig del förklaras genom följande förhållanden.

Under det att det vokaliska *-r* (i *goþer*, *giver* etc.) även som det konsonantiska *r* (i *faþir*, *moþor* etc.), som motsvarar urnord. *r*, hade ett fullt tydligt och kraftigt uttal, ljöd däremot det konsonantiska *-r* (i pl. *skoghar*, pres. *ælskar* etc.), som motsvarar urnordiskt *-ʀ*, relativt svagt. Detta vållade, att detta senare konsonantiska *-r* stundom förlorades. Men ehuru detta väl någon gång inträffade i alla former med dylikt *-r*, egde förlusten företrädesvis rum i sådana former, som vid sin sida hade närstående och för övrigt likalydande former utan *r*. Här har alltså en analogi-invärkan försiggått.

Jag skall söka motivera denna mening.

I Västm.-lagen I saknar nom. pl. av starka maskuliner *-r* 8 ggr och har *-r* blott 4 ggr. Övervikten av sådana nominativer som *doma*, *rætti* har framkallats därav, att de äldre nom. *domar*, *rættir* med svagt uttalat *-r* förlorat detta genom påvärkan av ack. pl. *doma*, *rætti*. På enahanda sätt saknas i nom. pl. av svaga maskuliner *-r* 14 gånger och finnes 2 ggr, hvilket förklaras av påvärkan från ack. pl. *anda* på nom. pl. *anda(r)*. Detta bekräftas genom en jämförelse med motsvarande feminina substantiv och med nom. pl. på *-ir* av adjektiven. Nom. och ack. pl. av svaga femininer hava *-r* 16 ggr och sakna *-r* blott 2 ggr; nom. och ack. pl. av starka femininer hava *-r* 20 ggr, sakna det 12 ggr; nom. pl. mask. obest. form av adjektiven har *-r* 26 ggr, saknar *-r* 13 ggr. Nominativer sådana som de fem. *eghur*, *sakar*, *gærþir* bibehöllo i regeln *-r* (i motsats till nomina-

tiverna *anda*, *doma*, *rætti*), emedan deras ackusativ-former voro lika med nominativ-formerna, och former utan *-r* alltså icke kunde intränga i nominativen från ackusativen. I motsats till nom. pl. *rætti* av subst. *rætter* bibehöll nom. pl. *goþir* av adj. *goþer* merendels *-r*, emedan motsvarande ack.-form *goþa* med *-a* icke eller föga påvärkade nom. pl. *goþir*, under det att ack. pl. *rætti* med *-i* kunde med sig likdana nom. pl. *rættir*.

Det stämmer också väl med min regel, att (såsom det vill synas) nom. och ack. pl. fem. av adjektiv hava *-r* 4 ggr, sakna det 1 gång (*goþar*): då ack. liksom nom. hade *-r*, bibehölls detta merendels i båda kasus. När i fsv. skrifter *-r* oftare saknas i sådana nominativer som *skoghar* (av en mask. *a*-stam) än i sådana nom. som *rættir* (av en mask. *i*-stam; jmf. Söderwall: De svenska kasusformerna s. 5), så beror detta av liknande omständigheter. Som bekant har språket flera feminina *i*-stammar än *a*-stammar, men omvänt flera maskulina *a*-stammar än *i*-stammar, så att nom. sådana som *gærþir* (fem.) äro talrikare än nom. av typen *sakar* (fem.), men nom. av typen *skoghar* (mask.) allmännare än nom. av typen *rættir* (mask.). Genom påvärkan av nom. pl. fem. *gærþir* etc. på nom. pl. mask. *rættir* etc. kunde formen *rættir* därför relativt väl skyddas ifrån att likdanas med ack. *rætti*, under det att de mindre talrika nom. pl. fem. *sakar* etc. icke nämnvärt kunde skydda de talrika nom. pl. mask. *skoghar* etc. från att likdanas med ack. pl. *skogha* etc.

„Vokaliskt slutande stammar“ utelemna tidigt *-r* i nom. sg. mask., t. ex. subst. *kæpsi(r)*, *sio(r)*, adj. *bla(r)* (Söderwall: anf. skrift s. 2). Förlusten av *-r* i subst. *kæpsi(r)*, *sio(r)* etc. beror på formens anslutning till ack. sg. *kæpsi*, *sio*. Nom. sg. mask. *bla(r)* har förlorat *-r* dels genom påvärkan från nom. sg. fem. *bla*, dels, och kanske väsentligen, genom inflytande från andra vokaliskt slutande stammar med *r* i roten: *grar*, *rar* rå, *þrar* (det sammansatta *firispar*?), *frir*, *tror*, *fror*, *frör*. I dessa förlorades nämligen *-r* ljudlagsenligt genom dissimilation (se nedan), och fornspråket synes hava egt lika många eller ungefär lika många vokaliskt slutande adjektiv-stammar med *r* i roten som dylika utan *r* i roten (jmf. de i Rydqvist II 416 ff. anförda orden). När

t. ex. ack. *skogh* ej utövat samma inflytande på nom. *skogher* som *sio* på *sior*, och när t. ex. nom. sg. fem. *goþ* ej med sig likdanat nom. sg. mask. *goþer*, så beror det naturligtvis därpå, att likheten mellan *sio-sior*, *bla-blar* var betydligt ligt större än mellan *skogh-skogher* eller mellan *goþ-goþer*. *Sior* var nämligen enstavigt liksom *sio* och hade ett endast svagt uttalat *r*-ljud; *blar* enstavigt liksom *bla* och hade samma svaga *-r*. Däremot hade *shogher*, *goþer* fullt tydligt uttalat *r*-ljud, och dessa ord voro (redan på denna tid) tvåstaviga, under det att *skogh*, *goþ* voro enstaviga. Men såsom en allmän sats gäller, att ju större likheten mellan två former är, desto lättare sammanfalla de genom analogi-invärkan.

Nu förstår man ock, hvarför presensformer sådana som *ælskar* och *gömir* i Västmanna-lagen I merendels bevarat *-r*: inga tillräckligt närstående former utan *-r* funnos, med hvilka *ælskar* och *gömir* kunde likdanas.

Härmed äro alla de böjningsformer granskade, för hvilkas bruk av *-r* Brate (Äldre Vestm.-lagens ljudlära 94 f.) lemnar statistik, utom gen. sg. av starka fem., hvilken form saknar *-r* 6 ggr och har *-r* blott 2 ggr. Detta stämmer väl överens med den av Söderwall anf. skrift s. 10 meddelade uppgiften, att *r* i gen. sg. *-ar* ofta utelemnas. Två faktorer synas hava samvärkat till att göra sådana gen. som *saka* (fem.), *boka* (fem.), *rætta* (mask.) vanligare än *sakar*, *bokar*, *rættar*. Dels har väl gen. sg. *sakar*, *rættar* etc. med svagt uttalat *-r* likdanats med motsvarande plurala genitivformer *saka*, *rætta*; dels har *rættar* etc. påvärkats av den i sådana juxtapositioner som *rætta dagher* ingående gen. sg. *rætta*, ty åtminstone i äldre Västm.-lagen förlorar ju det genitiva *-ar* i regeln sitt *-r* i juxtaposition framför konsonant, och en påvärkan från *rætta* i *rætta dagher* etc. på gen. *rættar* möjliggjordes så väl därav, att juxtapositioner voro i fsv. (liksom i nysv.) mycket vanliga, som ock därav, att gränsen mellan en genitiv juxtaposition och två fristående ord, av hvilka det förra var en genitiv, var i fornspråket ännu mera flytande än i våra dagar.

Men även en annan omständighet än analogi-påvärkan från närstående former har föranlett fullkomlig förlust av det (urnord. -*ʀ* motsvarande) slutljudande -*r*. Följande ljudlag har nämligen gjort sig gällande: slutljudande -*r*, som motsvarar urnord. -*ʀ*, har förlorats, när i samma ord fanns även ett annat *r*-ljud[1]). Dock har av lätt begripliga skäl mycket ofta denna ljudlag till följe av systemtvånget icke kunnat tillämpas. När t. ex. i nom. pl. *burur* 'hål' -*r* ljudlagsenligt skulle förloras, har det bibehållits under inflytande från de talrika feminina *ōn*-stammar, som ljudlagsenligt bevarade -*r* (*kunur*, *vikur*, *flughur* etc.).

Genom denna ljudlag förklaras följande ord i nysv. och fsv. riksspråket.

a) Ehuru (enligt Rydqvist II 452) adverbet *mer* aldrig förlorar -*r*, saknas detta ofta i de sammansatta *optarme*, *ofterme* (se t. ex. glossaret till MELL.), *nærme* (ib. och nedan vid redogörelsen för Add. till yngre VGL.; *nærmi* även i en gammal variant till Uppl.-l. enligt Rydqvist II 444), *fiærme* (på det enda ställe, där ordet möter i VGL. I enligt Rydqvist II 443, ehuru -*r* i denna skrift annars sällan förloras).

b) *Rör* (isl. *reyrr*, got. *raus*) har redan i fsv. differentierats i *rö* och *rör*. Det slutljudande -*r* i *rö(r)* bortföll; i former av *rör* med *r* i midljud bibehölls däremot detta ljud. Se Rydqvist II 82 om växlande genus för *rör* och *rö*.

c) *Fyri* (*firi*) användes genomgående i st. f. *fyrir* (*firir*) i flera urkunder såsom Add. till VGL. II (jmf. nedan), Västm.-lagen I (enligt Brate), hvilka annars merendels eller ofta bibehålla -*r*. I överensstämmelse härmed hava vi i nysv. *före*, ehuru *över*, *under*, *efter* bevarat -*r*[2]).

---

[1]) Måhända borde regeln så formuleras, att, när ett annat *r* finnes i samma ord, -*r* förloras, oberoende av huruvida det varit urnord. -*ʀ* eller -*r*, men jag kan icke (åtminstone för närvarande) anföra exempel på dylik förlust av -*r* (= urnord. -*r*).

[2]) Obs. dock, att även isl. har *fyri*, *furi* jämte *fyrir*, *furir*.

d) På detta sätt förklaras väl bäst den olika behandlingen av fsv. pl. *domarar* etc. och *andar* etc. Orden på *-arar* hava i nysv. *-are*, fastän *-r* bibehållits i andra maskulina substantiv: nysv. *dommare* etc. men *andar* etc. Jmf. nedan om det redan i Uppl.-lagen mötande *domæræ* (nom. pl.).

Härigenom sprides väl även ljus över de nysv. bestämda formerna nom. pl. *tungorna*, *andarne* etc. utan *-r*, hvilka här kunna anföras såsom i viss mån utgörande en, om ock från en annan språkperiod hämtad, parallel till ovan behandlade ord. I fsv. hette det *tungonar* eller *tungona*, *andanir* eller *andane*. När man i den äldre nysv. från de obest. formerna *tungor*, *andar* införde *r* i de bestämda formerna, valde man artikelformerna utan *-r* (alltså *-na*, *-ne*; icke *-nar*, *-nir*) för att undvika de två efter hvarandra följande *r* i **tungornar* etc., och detta ehuru nysv. i andra substantiva böjningsformer antog det *-r*, som i fsv. var vacklande (*andar*, *tungor* etc.).

För dissimilations-frågans utredning har jag genomgått Additamenta till yngre Västgötalagen (Collins och Schlyters upplaga s. 222—253).

Dessa Additamenta tillhöra den grupp av fsv. urkunder, som i regeln bibehålla slutljudande *-r*. Så finner man här t. ex. *festar* (nom. pl. fem.), *lösir* (presens), *æptir*, *skiptir*, *gifnir*, *iorþær* (gen.), *allir*, *vt komnir* etc. etc. En mängd exempel på hvarje sida. Däri överensstämmer skriften emellertid med t. ex. äldre Västm.-lagen, att *-r* rätt ofta förloras i genitiva juxtapositionsleder, som omedelbart efterföljas av en annan på konsonant början juxtapositionsled, t. ex. *manæþæ dagh* (11, 5 bis, 11, 6 etc.) *nempdæman* (1), *þiænistæ man* (1). Liksom i andra skrifter inträffar det även här, att det slutljudande *-r* (= urnord. *-ʀ*) undantagsvis, fastän i denna skrift mycket sällan, förloras, utan att någon direkt orsak därtill synes finnas. Denna förlust sammanhänger emellertid troligen med det svaga uttal, som *-r* (= urnord. *-ʀ*) över huvud hade[1]).

[1]) Blott i följande ord har jag antecknat förlust av *-r*, utan att en särskild orsak kan angivas: *sumi* (nom. pl. mask. 11, 12), *vuini* (nom.

Men det anmärkningsvärda är, att detta *-r* **konsekvent** eller relativt **ofta** saknas i följande former, som innehålla även ett annat *-r*:

a) Best. formen pl. av *bot*: *bötrenæ* (7, 8; 7, 10 bis), *ater bötrænæ* (11, 17; enligt utgivarna i st. f. *æterbötrænæ*), *manbötrænæ* (11, 19), *manbötrenæ* (ib.). Någon form *bötrenær* 'böterna' med bevarat *-r* finnes icke; ej häller någon sådan form av något annat ord med samma böjning som *bot*.

b) Prep. *firi*, *fyri*, *föri* (11, 3; 11, 4; 11, 5 etc. ytterst ofta). Något exempel med bevarat *-r* i detta ord finnes icke. Däremot hava prepositionerna *iuir* (7, 25; 10 etc.), *vndir* (7, 25 etc.) alltid kvar *r*-ljudet.

c) Nom. pl. av *örir* heter *öræ* (12, 2 bis), *lösöræ* (11, 11), *wærþhöræ* (ib.). Någon plural form *öræer* torde icke finnas. Däremot t. ex. *eþær* (nom. pl. 13, 1), *allir tolf mannæ eþer* (nom. pl.; ib.).

d) Det heter *nærme* (ej *nærmer*) på det enda ställe (11, 16), ordet möter, och även e) *fyri* (13 pr.; räkneordet 'fyra') på det enda ställe, detta ord anträffats.

Samma omständighet har framkallat förlust av *-r* i *luctræ* (gen. sg. fem. för *luktrar*; 3 pr.; 5 pr.); och från andra delar av VGL. II kunna såsom exempel på samma form utan *-r* anföras *enlöpræ* (G. B. 11), *annoghre* (för *annöþghrær* ib., jmf. Rydqvist II 387).

Dissimilation har **kanske** vållat förlusten av *-r* även i *læghræ* (pres.; 12, 2), *æptir rættæ ræfsingær* (5 pr.), *ærfþe* (pl. av subst. *ærfþ*; 12, 2) och (?) *þre* (fem. 'tre' 2, 13; 5, 2; 6 pr.; 6, 4). Men däremot *ærfþir* (t. ex. 11, 4), *æruær* ('arvingar' 11, 5). Det slutljudande *-r* har här naturligtvis bevarats genom påvärkan av andra feminina *i*-stammar och mask. *an*-stammar.

Dessutom saknas *-r* 1) i gen. sing. fem. av bestämda artikeln: *nempdinnæ* (2, 9), *fiærþungs nempdinnæ* (3 pr.; 3, 4; 3, 6; 3, 7), *hæraz nempdinnæ* (5 pr.), *hæraznempdinnæ*

pl. 7, 15), *til hiælpæ* (7, 2), *tiuiþæ* (gen. 12, 1), *borhaþe* (nom. pl. fem 12, 2; för *borghaþar*; dissimilation?), *foreþæ* (nom. pl. 13 pr.), *biltughi* (nom. pl. mask. 7, 22).

(7, 26), samt av pron. *sin: til sculð sinnæ* (2, 10), *dottor sinnæ* (8) — 2) ofta i *þe, þee* (nom. pl. mask. 7, 11; 7, 17; 8; 9, 1; 13, 1 etc.; men även *þeer* 11, 1 etc.) och 11, 16; 13, 1 i *twee, twe* (nom. pl. mask. 'två'; men *tuer* 2 pr.; *tuar* nom. pl. fem. 2, 13).

Ehuru jag icke noggrannt studerat Upplandslagens behandling av *-r*, så förtjenar i detta sammanhang nämnas, att denna skrift, som mera sällan låter slutljudande *-r* förloras, dock har i nom. pl. mask. *þe* t. ex. M. 12, 7 bis, och att den enligt Schlyters glossar brukar nom. pl. mask. *tve* jämte *tver*. Här anträffas även gen. sg. fem. best. form utan *-r*, t. ex. *husfrunnæ* (þ. 8, 1), *konunnæ* (ib.); dock möter i gen. sg. även annars stundom *-æ* i st. f. *-ær*, och detta ej blott i juxtapositioner.

För att i Add. till VGL II förklara förlusten av *-r* i gen. sing. fem. av best. artikeln *-innæ* i st. f. *-innær* och i *sinnæ* i st. f. *sinnær* (av poss. pron. *sin*) skulle man kunna tänka sig, att *-r* förlorats genom dissimilation redan på den tiden, då orden hade formerna **enʀaʀ*, **sinʀaʀ*. Jag är dock mindre böjd att antaga detta, då Add. hava *hænnær, hennær* (8; gen. sg. av *hon*), och man i så fall väntat även *hænnæ* (dock möter gen.-formen *hennæ* i VGL II A. etc., enligt Collins och Schlyters glossar). Man skulle ock kunna antaga en dissimilation i den något äldre (— isl.) formen *nempdarinnar*. Men då denna förklaring ej lämpar sig för gen. *sinnæ*, så (även om de antydda förklaringarna äro möjliga för vissa urkunder) tror jag, att de från Add. antecknade gen. *-innæ, sinnæ* snarast böra förklaras genom anslutning av gen. sg. *hinnar* (*innar*), *sinnar* till gen. pl. mask., fem. och neutr. *hinna* (*inna*), *sinna*. Det gemensamma för *hinna* och *hinnar*, *sinna* och *sinnar* är icke blott, att de äro genitiver, utan ock att de hava långt *n* samt i ultima ett *a*-ljud.

Då nom. pl. mask. av adj., som bekant, på analogisk väg från substantiven erhållit *-r*, så kunde man antaga att *þe, tve* direkte motsvara de got. *þai, twai*, och att alltså *-r* i dessa ord dialektiskt först sent (eller icke alls) antogs. Orsaken härtill åter kunde vara den, att orden såsom en-

staviga mindre påvärkades av de merendels tvåstaviga substantivformer, från hvilka *-r* skulle införas. Emellertid kan *þe* jämte *þeer* också förklaras därav, att formen *þe* ursprungligen uppkom i proklitisk ställning framför konsonant [jmf. nedan om *vi(r)*, *i(r)*], och så kunna måhända även de pronominella nom. pl. fem. *þa* (11, 19 och [?] 12 pr.) samt nom. pl. mask. *þessi* (2, 9) förklaras. Det kan därför vara mera tillfälligt, att just formen *tve* ett par ggr anträffas utan *-r*, och jag vågar ej lägga någon vikt därpå.

För att ytterligare bestyrka mitt antagande av dissimilatorisk förlust av *-r* efter *r* vill jag nämna följande.

Upplandslagen, där förlust av *-r* icke är vanlig, använder enligt glossaret såsom pl. av *ra* 'råmärke' *ra* (ej *rar*), *þreæ* (fem. pl.) i st. f. *þreær*; och i Æ. 1, 1 bis, V. 1 pr. står *fiuri* nom. pl. (men V. 1 pr. även *fiurir*); Þ. 8 pr. *domæræ* (nom. pl.) i st. f. *domærær*.

Av Brates statistik för Västm.-lagen I kan man erfara, att nom., ack. pl. fem. av adjektiv (*goþar* etc.) i denna lag 4 ggr hava, 1 gång sakna *-r*. Men i samma lag saknar nom., ack. pl. fem. *þria*, *þrea* (av *tre*) *-r* 112 ggr och har *-r* blott 2 ggr. I samma lag saknar (såsom nämnt) prepositionen *fyri*, *firi* (*föri*) alltid *-r*, ehuru detta stundom finnes, stundom saknas i prepositionerna: *undi(r)*, *yvi(r)*, *æpti(r)*.

Hvarken i de hittills utkomna häftena av Söderwalls ordbok eller i Rydqvist II har jag anträffat bestämd form på *-enar* (*-inar*), *-enir* (*-inir*) av sådana ord som *hænder*, *fæþer* etc. utan blott *hændrina*, *bötrina*, *getrena*, *döttrina*, *systrena*, *fædhrene*, *fötrene*, *frændrini* etc. utan *-r*. Även om former med *-r* finnas någonstädes (hvilket är möjligt), så torde de vara mycket sällsynta.

Hos Rydqvist II 604 heter det: „Mycket sällsynta äro bevisställen för ett ostympadt *-rar* i adj., part. preter. och pron., såsom Run-Urk. 871 *koþrar* (för *goþrar*) och det här s. 576 anförda *annarrar* ur äldre VGL. Antingen plägar inträffa, att det sista *r* uppoffras, t. ex. *enlöpræ*, *halfra*, *annöþughra*, *þylikra*, *siælfra*, eller att, hvilket någon gång

händer. det första *r* undertryckes t. ex. *fullær*;" [beläggställen anföras].

Det är obehövligt att från besläktade språk anföra paralleler till den här påvisade dissimilatoriska förmågan hos -*r*, ty denna är allbekant. Däremot förtjenar det antecknas, att ursprungligt *r* i midljud genom dissimilation förlorats i fsv. *bröþunger* m. 'syskon-barn på fädernet', *bröþunge* m., *bröþunga* f., jämförda med isl. *bræþrungr*, *bræþrunga*, fsv. *bröþrunger*, *bröþrunge*. Att en dissimilation här inträtt, inses särskilt därav, att jämte fsv. *systrunger*, *systrunge*, *systrunga* icke några **systunger* etc. påvisats. Däremot är det icke sannolikt, att fsv. *miærþre:* fsv. *miærþe*, nysv. *mjärde* är att uppfatta såsom dissimilation, eftersom även finskan (hvarifrån ordet kanske lånats; se Thomsen: Den got. sprogklasses indflydelse på den finske 134) har *merta*, och isl. har *mærþ*. Men när nysv. av de två fsv. formerna *miærþre*, *miærþe* valt den senare, så sammanhänger det med strävan efter att undvika ljudförbindelsen -*rdr*-. Jmf. omvänt den bekanta nysv. dissimilationen *fordra* > *fodra*. Att man vid dissimilationen fick *fodra* (ej *forda*) sammanhänger väl därmed, att språket redan egde ett verb *fodra*.

Avgör nu denna fsv. dissimilation, vid hvilken tid de urnord. ʀ- och *r*-ljuden sammanföllo? Då slutljudande -*r* (= urnord. -ʀ) förloras icke blott efter urnord. -ʀ (i gen. sg. *luktræ[r]* etc.) utan även efter urnord. *r* (i *fyri[r]*, *rö[r]* etc.), så visar detta, att vid tiden för dissimilationen de två *r*-ljuden stodo hvarandra åtminstone mycket nära. Det är emellertid möjligt, att de redan från gammalt voro hvarandra så lika, att det ena kunde dissimilatoriskt påvärka det andra (jmf. ? Einang-stenens *runo[ʀ]*), och i så fall kan språket hava bibehållit de två på olika sätt bildade ljuden ännu efter dissimilationens inträdande. Men det är även möjligt, att de två *r*-ljuden till sitt bildningssätt alldeles sammanfallit vid tiden för dissimilationen, och då bör man väl antaga, att, ehuru bildningssättet blivit detsamma, de ännu voro hvarandra (såsom slutljud) olika i uttalsstyrka, hvilken omständighet föranledde deras olika behandling i fsv. (*þær* 'där' men *þæ(r)* 'åt dig' etc.). Man

torde därför åtminstone tills vidare böra inskränka sig till det uttalandet, att, då ljuden synas till sitt bildningssätt hava sammanfallit i fgutn. omkring år 1300 (Wimmer: Døbefonten i Åkirkeby kirke 74), det är troligt, att detta sammanfallande egde rum i (de flästa bygder av) det landfasta Sverge något så när vid samma tid.

Efter ovan gjorda utredning framställer sig den frågan, huruvida förlusten av *-r* (= urnord. *-R*) bestämts uteslutande av analogi-inflytande från närstående former (nom. pl. *skogha(r)* efter ack. pl. *skogha* etc.) samt av dissimilatoriskt inflytande från föregående *r* (*þrea* av *þrear* etc.), och om således Brates mening, att ordets ställning i satsen härvid skulle varit avgörande, över huvud är oantaglig.

Vid statistiska beräkningar för denna frågas undersökning måste man, så vitt jag förstår, i väsentlig mån taga hänsyn till, huru ofta *-r* förloras och bevaras i en och samma böjningsform, om man vill komma till någorlunda pålitliga resultat — en undersökningsmetod, som Brate väl delvis men icke tillräckligt tillämpat, för att man skulle vara berättigad att draga något säkert resultat av slutsiffrorna i hans statistik.

Jag skall anföra ett exempel. Enligt Brates åsikt skall *-r* förloras i satssammanhanget framför konsonant. Då han nu nämner, att detta också är fallet i VML. I 229 ggr, under det *-r* i dylik ställning är bevarat endast 118 ggr, så stämmer detta ju något så när med regeln. Men besinnar man, att i de 229 exemplen, som bekräfta regeln, ordet *þrea* (i st. f. *þrear*; ack. pl. fem.) så ofta ingår, att om detta ord undantages, fallen (såsom Brate själv nämner) utgöra endast 120, så ställer sig frågan på ett helt annat sätt. I *þrea* har *-r* förlorats av en särskild grund oberoende av ordets ställning i satsen, nämligen genom dissimilation. *þrea* kan alltså icke komma med i räkningen vid den nu diskuterade frågans bedömmande. Men då tala 120

fall för, 118 fall emot Brates regel; eller med andra ord: texten, på detta sätt granskad, avgör alldeles ingenting. Ännu ogynnsammare ställer sig saken, om man betraktar *h-* såsom konsonant och tar de 10 ggr, då *-r* kvarstår framför *h-* med i räkningen, ty i så fall tala bland här diskuterade ord blott 120 fall för men 128 emot Brates regel.

Emellertid har han även meddelat statistiska uppgifter beträffande den frågan, i hvilken mån flera olika böjningsformers bruk av *-r* talar för eller emot hans regler, fastän han själv synes lägga mindre vikt på dessa uppgifter, eftersom han icke kan förklara, hvarför vissa böjningsformer strida emot reglerna.

Jag skall tillåta mig att än en gång begagna Brates statistik. Själv finner han de ifrågavarande sifferuppgifterna endast ofullkomligt stämma med regeln, och detta är också fallet, när man så uppfattar frågan, som han gör. Jag skall emellertid söka visa, att de i själva värket rätt bra stämma med regeln för förlusten av *-r* i satssammanhanget, om man nämligen gör följande ej oväsentliga modifikation: man må begagna sifferuppgifterna endast till att förklara det oregelbundna bruket (resp. den oregelbundna förlusten) av *-r*.

Så hava nom. och ack. pl. av starka fem. merendels *-r* i överensstämmelse med min ovan (s. 170 f.) uppställda regel (*sakar*). Det är alltså blott den oregelbundna förlusten av *-r* i dessa former, som behöver förklaras. Då dessa oregelbundna former utan *-r* förekomma 11 ggr med, men blott 1 gång mot regeln för bruket av *-r* i satssammanhanget[1]), så stämmer detta ju förträffligt. — Nom. pl. mask. av adj. hava merendels *-r* (*goþir*) i överensstämmelse med min regel (s. 171). Mera sällan saknas *-r*, men detta eger rum 9 ggr med, blott 4 ggr mot sandhi-regeln. — Nom., ack. pl. av svaga fem. hava i överensstämmelse med min regel alltid *-r* utom 2 ggr: 1 gång med, 1 gång mot sandhiregeln. — Tredje pers. sing. av sådana presensformer som *ælskar* hava i enlighet med min regel merendels *-r*, men

---

[1]) Kallas nedan „sandhi-regeln“.

när det undantagsvis saknas, inträffar det 8 ggr med, blott 1 gång mot sandhi-regeln. — Presensformer sådana som *gömir* hava merendels *-r* enligt min regel, men när det någon gång saknas, inträffar det blott i överensstämmelse med sandhi-regeln (4 ggr). — Nom. pl. av starka mask. (*skoghar*, *rættir*) saknar oftast *-r* enligt min regel. Här är det alltså bevarandet av *-r*, som behöver förklaras, och det mera sällsynta kvarståendet av *-r* eger rum 3 ggr med, blott 1 gång mot sandhi-regeln. — Nom. pl. av svaga mask. (*andar*) saknar merendels *-r* överensstämmande med min regel; formen har dock *-r* 1 gång med, 1 gång mot sandhi-regeln. — Gen. sg. av starka subst. (*bokar*) saknar oftast *-r*; 2 ggr har formen dock *-r* och båda gångerna mot sandhi-regeln, men talet (2) är så lågt, att det har föga betydelse.

De anförda siffrornas korrekthet minskas dock i någon (men väl icke väsentlig) mån därigenom, att Brate vid uppställande av sandhi-regeln menat, att *-r* borde förloras även in pausa, hvilket emellertid torde vara mycket tvivelaktigt (se ovan s. 166), ävensom möjligen därigenom, att jag begagnat Brates siffror, utan att taga hänsyn till, huruvida *-r* möjligen stundom förlorats genom differentiering. Kanske skulle talen stämma ännu bättre, om man toge hänsyn till dessa omständigheter.

Men då i alla händelser de bekräftande talen för de olika böjningsformerna äro tämligen låga, tror jag, att man bör tillmäta dem blott en relativ bevisningskraft, så att man blott kan påstå det vara sannolikt 1) att, när sådana böjningsformer, som merendels bibehålla *-r*, undantagsvis förlora det, sådant företrädesvis inträffar framför konsonant i satssammanhanget 2) att, när böjningsformer, som merendels förlora *-r*, undantagsvis bibehålla det, sådant företrädesvis inträffar framför vokal i satssammanhanget.

Här förtjenar ett yttrande av Rydqvist (IV, 429 noten) anföras. Enligt honom „har Gustaf I:s Bibel 1 Mos. 24: 7 *vthu*, Carl XII:s *vtu* för *utur*; och så i allmänhet framför konso-

nant. Jmf. Lat. *a*, *ab*.“ Härmed vill Rydqvist väl säga, att enligt hans iakttagelse dessa bibelvärk företrädesvis bruka *vt(h)u* framför konsonant, *vt(h)ur* framför vokal. Är iakttagelsen riktig [1]), så sprider den ljus över det faktum, att vi av fsv. *vir*, *ir*, hvilka pronomina redan tidigt ofta förlorade *-r*, i nysv. fått *vi*, *I*, ehuru de flästa ord, som i fsv. dels hava, dels sakna *r*, i nysv. ega former med *-r*. *Vir*, *ir* brukades liksom *utur* ofta i proklisis (jmf. de nysv. *vĭ köpa*, *ŭtŭr staden* etc.), men *vi köpa* etc. uttalas såsom ett ord. Förhållandet var naturligtvis enahanda med fsv. *vir köpom* etc., och följden härav blev, att *-r* i *vir*, *ir*, *utur* behandlades liksom *-r* (— urnordiskt *ʀ*) inne i ord, dvs. att det avnöttes framför konsonant, liksom *r* förlorades framför artikelns *n* i *andanir*, *tungonar* etc. Då nu språket har obetingat flera verb, som börja på konsonant, än sådana som börja på vokal (jmf. t. ex. listorna på verb i Wimmers Formlära), så förstår man, hvarför formerna *vi*, *i* blevo de segrande. På enahanda sätt är väl även det nysv. *de* av fsv. *þer* (men redan tidigt *þe*; jmf. ovan s. 176) att tyda. Härigenom förklaras ock, hvarför prepositionerna *yvir*, *undir*, *æptir* relativt ofta sakna *-r* i fsv., fastän ingen närstående form utan *-r* kunde påvärka dem. Av dessa ord hava dock formerna med *-r* segrat i nysv. [2]).

Slutligen skall jag med ett par ord beröra den frågan, huruvida förlusten och bevarandet av *-r* i någon mån sammanhänger med akcentueringen. Efter att i Svensk akcent II 427 ff. hava diskuterat, hvad som syntes mig tala för, och hvad som syntes mig tala emot ett dylikt antagande, lemnade jag frågan för övrigt obesvarad och stannade vid

---

[1]) Regeln tillämpas dock icke konsekvent.

[2]) Det må nämnas, att Serenii Sv.-engelska ordbok (1741) under artikeln *ifrån* brukar *ifrån* såsom adverb (*hvar ifrån*, *härifrån*, *till och från*, *utan ifrån*, *utifrån*) men *ifrå* såsom preposition före konsonant (*ifrå sig* 3 ggr; *ifrå mig*, *ifrå den dagen*); något ex. på prep. *ifrå(n)* med följande vokal anföres icke där.

följande reserverade sats: „Frånvaron af levis synes hafva bidragit till förlusten af *-r* åtminstone i nysv. pl. på *-are* (*dommare* etc.)“. Brate opponerar sig (s. 84) mot mitt resonnemang och stödjer sin opposition i väsentlig mån på en omständighet, som jag också själv framhållit såsom talande emot min sats, nämligen frånvaron av levis i danskan. Sedan har det, efter hvad jag tror, lyckats mig visa (Arkiv för nordisk filologi, ny följd, I, 66 ff.), att fornjutskan egt en motsvarighet till den fsv. akcenten levis, och att förhållandet sannolikt en gång varit detsamma i den övriga forndanskan. Från detta håll möter väl därför numera intet direkt hinder för det antagandet, att levis havt inflytande på bevarandet av fsv. *-r*. Då det emellertid ovan av mig visats, att förlusten av *-r* i nysv. *före*, *dommare* etc., (*tungorna* etc.) kan förklaras genom dissimilation, och då denna förklaring torde vara den enda möjliga i fsv. *rör: rö* (med fortis), fsv. *optarme* av *optarmer* etc. (med semifortis på ultima), så är jag mäst böjd att antaga, att det är dissimilation, som föranlett förlusten av *-r* också i prep. *fyri* nysv. *före*; *domara* nysv. *dommare* etc. (nysv. *tungorna* etc.). Förlusten av *-r* i nom. pl. av adj. mask. *blodoge*, *gode*, fem. *blodoga*, *goda* (jmf. Svensk Akcent anf. st.) kan däremot ej förklaras på detta sätt, men av denna form ensam vågar jag ej draga den slutsatsen, att levis spelat någon roll vid bevarandet av *-r*, eftersom *blodoge*, *gode* väl också kunna tydas på annat sätt än genom akcentueringens invärkan på *-r* (jmf. Svensk Akcent anf. st.).

Förlusten av *-r* i prep. *utu(r)*, de pronominella *vi(r)*, *i(r)*, *þe(r)* sammanhänger med ordens proklitiska natur, men, såsom det vill synas (se ovan s. 182), är det åtminstone företrädesvis den sidan hos procliticæ, att de utan minsta paus omedelbart ansluta sig till följande ord (och icke den andra egenskapen hos procliticæ: att sakna fortis), som framkallat förlusten av *-r*. I och för sig är det emellertid mycket sannolikt, att ett över huvud svagt uttalat *r*-ljud alldeles förstummades i språkets svagast akcentuerade stavelser, och åtminstone tills vidare är det därför en öppen fråga, om förlusten av *-r* i de delvis under olika perioder mötande

fsv. *æ(r)*, nysv. *ä* 'est', nysv. *va* för *var* 'erat', 1600-talets *plä* för *plär*, *ha*[1]) för *har*, fsv. *mæ(r)*, *þæ(r)*, *sæ(r)* 'ät mig, dig, sig' etc. framkallats av ordens akcentlöshet (oberoende av deras ställning i satsen för övrigt), eller om *-r* i dem ursprungligen förlorats endast framför konsonant i satssammanhanget.

Min uppfattning av fornsvenskans *r*-ljud är alltså följande.

Språket egde ett vokaliskt *r*-ljud såsom slutljud efter konsonant, t. ex. *skogher* (nom. sg.). Detta *r*-ljud kvarstår alltid, och det omedelbart före *r* stående vokaltecknet angiver den vokalklang, hvarmed *r*-ljudet uttalades (vanligen *skogher*, stundom *skoghær*, *skoghir*; i en och annan skrift *skoghar*).

Språket hade konsonantiskt *r*-ljud i övriga ställningar. När det konsonantiska *r* motsvarar urnordiskt *r*, kvarstår det, t. ex. *faþir*, *þær* 'där'. När det konsonantiska *r* motsvarar urnordiskt *ʀ*, kan det förloras. Detta inträffar

a) alltid i midljud framför artikelns *n*, t. ex. *andanir*; ofta — kanske ljudlagsenligt — i midljud framför följande med konsonant börjande juxtaposition, t. ex. *manaþa dagher*.

b) i slutljud. Bortfall kan inträffa i hvilken böjningsform som hälst, hvilket väl tyder på ett svagt uttal av detta *-r*. I flertalet former bevaras emellertid merendels *r*. Förlusten bestämmes nämligen väsentligen efter följande normer:

I) När i samma ord ett annat *r*-ljud finnes, bortfaller *-r*, ifall bortfallandet ej hindras genom systemtvånget. Så förklaras t. ex. 1) fsv. *mer* men *optar-*, *nær-*, *fiær-me* 2) differentieringen fsv. *rör : rö* 3) fsv. *fyri[r]*, nysv. *före* men *under*, *över*, *efter* 4) *domarar* > *dommare* etc. 5) fsv. *bötrena[r]* etc. 6) fsv. gen. fem. *luktra[r]* etc. [7) nysv. *andarne* etc.].

---

[1]) Denna form brukades såsom hjälpverb men ej såsom „meningens hufvudverb" ännu under förra hälften av detta århundrade (se svenska Ak:s språklära s. 78), och den brukas kanske ännu såsom hjälpverb.

II) Slutljudande *-r* bortkastas genom analogi-påvärkan ytterst ofta i sådana former, som vid sin sida hade närstående och för övrigt likalydande former utan *-r*, t. ex. i nom. pl. *doma* (i st. f. *domar*; efter ack. *doma*), nom. pl. *rætti* (subst.; i st. f. *rættir*; efter ack. *rætti*), *anda* (i st. f. *andar*; efter ack. *anda*), nom. sg. *sio* (i st. f. *sior*; efter ack. *sio*), under det att slutljudande *-r* annars i regeln bibehålles, t. ex. nom., ack. pl. *sakar*, *gærþir*, *tungor*, nom. pl. av adj. *goþir*, *goþar*; pres. sg. *ælskar*, *gömir*.

I Äldre Västmanna-lagen synes ordets ställning i satsen så till vida hava utövat ett inflytande, som 1) när böjningsformer, som merendels bibehålla *-r* (nom. pl. *sakar* etc.), undantagsvis förlora det, detta inträffar företrädesvis i satssammanhanget före konsonant — 2) när böjningsformer, som merendels förlora *-r* (nom. pl. mask. *doma(r)* etc.) undantagsvis behålla det, detta inträffar företrädesvis i satssammanhanget före vokal.

Den fullständiga förlusten av *-r* i fsv. *utur*, *vir*, *ir*, *þer* (äldre nysv. *vtu*, nysv. *vi*, *I*, *de*) torde hava försiggått i ordens proklitiska ställning före konsonant.

Lund, maj 1888.

Bemærkninger til nogle Steder i Horats's Breve.

Af F. C. C. Birch.

II.

II, 1, 9 fg.:

> Ploravere suis non respondere favorem
> Speratum meritis.

Lambin, den eneste af de mig bekjendte Fortolkere, der har givet en sproglig Tydning af dette Sted, omskriver det til „questi sunt, eum favorem, quem a populo sperabant, non esse suis in eum meritis parem" og henviser til det aldeles lignende Sted i Satirerne II, 8, 66: Responsura tuo numquam est par fama labori. Men er respondere i dette sidst anførte Vers synonymt med parem esse, indeholder Verset jo en utaalelig Tautologi, og, hvad vort foreliggende Sted angaar, skulde der da ifølge simpel Logik istedenfor speratum have staaet comparatum e. l. En ganske anden, efter hvad der er sagt mig, fra en mundtlig Meddelelse af Madvig stammende Forklaring af Stedet er given i Goldschmidts Ordbog under respondeo, idet dette Verbum her tages i den Betydning, hvori det fortrinsvis bruges i Retssproget og om Soldaterudskrivning, „kommer tilstede, indfinder mig", og suis meritis henføres som Ablativ til speratum, „som de havde ventet for (ɔ: formedelst) deres Fortjenester". Efter Madvigs egen Bemærkning i hans latinske Sproglære, 3die Udg. § 257 A. 2, finder jeg det imidlertid betænkeligt i meritis som Ablativ at lægge Betydningen „formedelst". Jeg mener, at respondere baade her og i det ovenfor anførte Parallelsted af Satirerne

betyder „gjengjælde, lønne“, jfr. Cic. ep. ad Att. IV, 3 extr.: Quinti fratris liberalitati subsidiis amicorum respondemus; ad fam. XV, 21, 3: cui quidem ego amori . . . . . . amore certe respondebo; de senect. 9: quæ magnitudo observantiæ tot beneficiis respondere poterit?; Ov. fast. IV, 641: fructu non respondente labori. Stedet bliver derefter med passiv Omskrivning at oversætte saaledes: „(de) beklagede sig over, at deres Fortjenester ikke lønnedes med den Anerkjendelse, de havde gjort Regning paa“.

II, 1, 53 fg.:

Nævius in manibus non est et mentibus hæret
Pæne recens?

Spørgsmaalstegnet efter recens istedenfor det tidligere Punctum er først sat af Bentley, men derefter af alle følgende Udgivere med Undtagelse af Fea og nu nylig Ritter. Da jeg anser denne Interpunction for rigtig og nødvendig, skulde jeg ikke have berørt Stedet, naar det ikke var for at berigtige Fortolkernes mindre correcte Tydning af non, som de her tillægge samme Betydning som nonne. Efter Madvig til Cic. de fin. II, 10 og lat. Sprogl. 3. Udg. § 351 c Anm. betegner et Spørgsmaal med nonne en Forvisning om, at Noget er saa, et Spørgsmaal med non en Forundring over, at Noget ikke er saa (ikke sker) og en Tvivl om Muligheden af denne Nægtelse, hvortil han dog føjer den Bemærkning, at nonne ogsaa findes, hvor man skulde vente blot non. Derimod bemærker han, vistnok med god Grund, Intet om, at ogsaa omvendt non findes for nonne. De Bevissteder, der dels i Commentarerne til det her omhandlede Sted af Horats dels i de almindelige Lexika anføres for en saadan Sprogbrug, indeholde i Virkeligheden ingen Undtagelse fra Madvigs Regel. Cic. p. Roscio com. 2, 5: non amentia est? betyder: er det Andet end Galskab eller: vil Du nægte, at det er Galskab? Havde der staaet nonne, vilde Meningen være: er Du ikke enig med mig i, at det er Galskab? eller: ikke sandt, det er Galskab? Hor. carm. III, 20, 1: Non vides . . . .? betyder: Ser Du da ikke? eller:

Er Du blind for? Nonne vides ....? vilde betyde: Ser Du ikke nok? Paa det her foreliggende Sted betyder Nævius in manibus non est ....? Er N. maaske ikke i Publicums Hænder ....? eller: Er N. maaske ude af Publicums Hænder ....? Havde der staaet nonne, vilde det betyde: Forholder det sig ikke saa, at N. er i Publicums Hænder....? eller: Ikke sandt, N. er i Publicums Hænder....? Zumpt har i Ciceros Verriner V, 32, 84 „si .... Cleomenes iussus est imperare, non omnis honos ab isto .... sublatus est?" støttende sig paa et eneste af de bedre Haandskrifter og med Henvisning til Verr. II, 59, 145 og III, 52, 121, hvor der overensstemmende med Haandskrifterne bør læses nonne, ogsaa her forandret non til nonne i den fejlagtige Tro, at non ikke skulde kunne indlede et Spørgsmaal, der udgjorde Eftersætningen til en Aarsags- eller Betingelsessætning; de senere Udgivere, Jordan og Halm, have med Rette gjenoptaget non. — Med Hensyn til Indholdet skal jeg endnu bemærke, at, hvad her er sagt om Nævius, alene har Hensyn til hans Digt om den første puniske Krig, ligesom der ovenfor ved Charakteriseringen af Ennius kun er sigtet til hans Annales. Med Ordene adeo sanctum est vetus omne poema afslutter Horats Omtalen af disse Roms to ældste episke Digtere. Først med V. 55 tager han Dramatikerne for, om hvem der saa i V. 60 fg. siges: Hos ediscit et hos arto stipata theatro spectat Roma potens cet.

II, 1, 134:

Poscit opem chorus et præsentia numina sentit.

Præsentia numina sentit forstaas i Almindelighed om Chorets og Digternes, særlig Hymnedigternes, Begejstring, der lader dem føle, stundom endog skue, den anraabte Guddom som aabenbarende sig for dem og personlig nærværende. Saaledes carm. II, 19, 1 fg.: Bacchum in remotis carmina rupibus vidi docentem og Ov. fast. VI, 7: Fas mihi præcipue voltus vidisse deorum, vel quia sum vates, vel quia sacra cano. Da imidlertid de omhandlede Ord høre med til Begrundelsen af den i V. 124 Digteren tillagte For-

tjeneste, at han nemlig er utilis urbi — hvad der nærmere paavises i V. 126 paa det physiske, V. 127 paa det intellectuelle, V. 128—31 paa det moralske, V. 132—38 paa det religieuse Omraade, men ikke kan sluttes af Begejstringen i og for sig — maa præsentia her hellere tages i den ikke mindre almindelige Betydning af propitia, saa at Meningen bliver: Choret anraaber om Hjælp og fornemmer, at Guderne naadigt høre dets Bøn (til Byens Bedste).

II, 1, 169 fgg.:

habet comoedia tanto
Plus oneris, quanto veniæ minus. Adspice, Plautus
Quo pacto partes tutetur amantis ephebi,
Ut patris attenti, lenonis ut indisiosi;
Quantus sit Dossennus edacibus in parasitis,
Quam non adstricto percurrat pulpita socco;
Gestit enim nummum in loculos demittere, post hoc
Securus, cadat an recto stet fabula talo.

Trods de mange, tildels hinanden modsatte Tydninger, der foreligge af dette Sted, navnlig af Ordene quo pacto tutetur i V. 171 og Quantus sit Dossennus i V. 173, er det endnu ikke lykkedes nogen af Fortolkerne, allermindst de nyere, at give en tilfredsstillende Forklaring af Stykket i dets Helhed. Efter min Opfatning er Tankegangen denne: Det er svært at skrive en god Komedie. Se blot, hvilken Umage Plautus gjør sig for at gjennemføre sine bekjendte Charakterer, og omvendt, hvor højt Dossennus vel rækker i sin Skildring af de forslugne Snyltegjæster, hvor skjødesløs hans Stil er; thi det er ham kun om at gjøre at tjene Penge; forresten er det ham ligegyldigt, om hans Stykke gjør Lykke eller ej. Fjernest fra denne Opfatning er vistnok Ribbeck, der henfører Alt, hvad der siges i Versene 171—76, til Plautus og uddrager følgende Mening deraf: „Um Kunst und Ehre ist es Plautus nicht zu thun, nur um eine volle Kasse“. Men ogsaa hos de øvrige Fortolkere

møder os et mærkeligt Fejlsyn paa Betydningen af de to Exempler Horats anfører til Bekræftelse af det foregaaende almindelige Udsagn om Komedieskrivningens Vanskelighed. Saaledes mener H. Schütz, at begge Exempler væsenlig skulle tjene til at belyse, hvad der V. 165 fg. er sagt som Ros og i den følgende Linie som Dadel om Romernes naturlige Kald til Tragedieskrivning, hvilket ogsaa skal gjælde om dem for Komedieskrivningens Vedkommende, og at derfor det, der siges baade i V. 171 fg. om Plautus og i V. 173 om Dossennus er at forstaa som Ros, medens Dadlen først kommer i V. 174 og vel nærmest er rettet mod Dossennus, men dog ogsaa tildels skal ramme Plautus. Alle de andre nyere Fortolkere og, saavidt jeg kan se, ogsaa de fleste af de ældre mene derimod, at Sætningen habet comoedia tanto plus oneris etc. gjør det til en logisk Nødvendighed at opfatte, hvad der umiddelbart derefter siges om Plautus, som en Dadel og forklare derfor quo pacto i V. 171 som — quam male, idet de forøvrigt angaaende Horats's Dom over Plautus henvise til a. p. 270, hvor han tillægger Forfædrene, der beundrede og anpriste Plautus's Versbygning og Vittighed (numeros et sales), altfor stor Overbærenhed, for ikke at sige ligefrem Dumhed. Men hvor stræng denne Dom end lyder, berettiger den jo ingenlunde til af den at slutte, at han ogsaa skulde bryde Staven over hans Charaktertegning, som det i sig selv er usandsynligt, at Horats, naar han endelig her vil dadle Plautus, skulde rette sin Dadel netop mod den Side af hans Digtning, hvor hans Mesterskab var allerubestrideligst. Wieland har dog forsøgt, men med ringe Held, at afslaa denne Indvending, idet han bemærker, at Horats kun dadler Plautus's Tilbøjelighed til at overdrive og carikere og overensstemmende dermed oversætter Stedet saaledes: „Man sehe nur, mit welchem groben Pinsel Plautus einen jungen Verliebten . . . . sudelt“. Noget nærmere det Rigtige er Lambin kommen, naar han mener, at Horats mulig har villet betegne, „Plautum esse putidum et usque ad fastidium diligentem in describendo iuvene amante“ etc. Sagen er, at tutetur, eg. værner om, som Intensivform her ikke be-

tegner Charakterernes Gjennemførelse som fuldbyrdet Handling, men kun den ihærdige Bestræbelse, Omhuen og Møjen, som Charakterernes Gjennemførelse har krævet. Quo pacto partes tutetur, hvorledes han stræber at gjennemføre Charaktererne, er altsaa hverken — quam male eller quam bene p. t., men derimod — qua cura eller quam laboriose p. t. ɔ: hvilken Umage han gjør sig for at gjennemføre Charakterne. Heri ligger vel nærmest en Ros; men dette er en Smagssag; det Væsenlige er, at Exemplet saaledes forstaaet netop beviser, hvad det skal bevise, nemlig at det er svært at skrive en god Komedie. — Om den i V. 173 nævnte Dossennus vide vi Intet med Sikkerhed andenstedsfra. Om der i Atellanerne ved Siden af de andre staaende Charaktermasker, Bucco, Maccus, Pappus, ogsaa har været en burlesk Figur af dette Navn, være sig en Aretalogos, en gammelklog, pukkelrygget Mand, et Slags Caricatur af Æsop, eller efter Andres Mening en Spasmager, „ein pfiffiger Beutelschneider", som Teuffel i sin Litteraturhistorie kalder ham, anser jeg med Schütz for tvivlsomt. I intet Tilfælde synes her at kunne være Tale om en saadan blandt Snyltegjæsterne optrædende Person hos Plautus, mod hvem desuden efter det Foregaaende Dadlen i dette og de næstfølgende Vers slet ikke er rettet. Ligesaa usandsynlig er enkelte nyere Fortolkeres Antagelse, at Dossennus her skulde være brugt som et Appellativum og være at opfatte som Prædicatsord i Sætningen, saa at Meningen blev enten, som Krüger vil, at Plautus i sin Skildring af Snyltegjæsterne viser sig som en Dossennus ɔ: Harlekin, eller, som Ritter omskriver det: „quam callidus sit Plautus in describenda parasitorum edacitate". Navnet Dossennus forekommer nu hos Seneca ep. 89, 6, hvor han, efter at have bemærket, at Romerne stundom brugte det græske Udtryk σοφία i Stedet for det latinske sapientia, tilføjer: „quod et togatæ tibi antiquæ probabunt et inscriptus Dossenni monumento titulus: Hospes resiste et sophian Dossenni lege". Men heraf tør dog neppe uddrages nogen Slutning om, at denne Dossennus selv har været Forfatter af fabulæ togatæ, endnu mindre om, at han er den samme, som Horats omtaler. Derimod

anfører Plinins nat. hist. XIV, 92 to Vers, hvori der er Tale om at blande Vin med Myrrha, af en Fabius Dossennus, om hvem altsaa saa meget er vist, at han var Digter, men heller ikke mere. Men selve det foreliggende Sted og dets Sammenhæng med det Foregaaende lader mig ikke i Tvivl om, at den her nævnte Dossennus har været en paa Horats's Tid om just ikke levende, dog bekjendt, men, i alt Fald efter hans Dom, temmelig maadelig Lystspildigter. Quantus er som paa enkelte andre Steder ambigue dictum, saa at der uden væsenlig Forskjel i Meningen ligesaa godt kunde have staaet quantulus. Jfr. Plaut. Rud. I, 2, 66: homunculi quanti estis! Cic. or. 130: quæ qualiacunque in me sunt (me enim ipsum poenitet, quanta sint) etc. Lucan. Phars. IV, 378: discite, quam parvo liceat producere vitam et quantum natura petat.

II, 2, 81 fgg.:

Ingenium, sibi quod vacuas desumpsit Athenas,
Et studiis septem dedit annos insenuitque
Libris et curis, statua taciturnius exit
Plerumque et risu populum quatit; hic ego rerum
Fluctibus in mediis et tempestatibus urbis
Verba lyræ motura sonum connectere digner?

Meningen af dette paa forskjellige Maader mistydede Sted opfatter jeg saaledes:

Naar en begavet Musedyrker, der til Opholdssted har kaaret sig det stille Athen — hvor i Modsætning til Forholdene i Rom netop gunstige Betingelser ere tilstede for en productiv Aandsvirksomhed — og som der har ofret syv Aar til lærde Studier og er graanet af Læsning og Hovedbrud, — i Stedet for, som man skulde vente, at lægge sin Lærdom og Veltalenhed offentligt for Dagen — som oftest, naar han kommer ud iblandt Folk, ikke engang aabner Munden til almindelig Samtale eller blot et høfligt Goddag, men vandrer omkring i dybe Tanker, tausere end en Billedstøtte, saa at han faar Mængden til at briste i Latter, hvor

meget mindre kan da jeg — der som Digter i endnu højere Grad end Videnskabsmanden behøver Stemning og Inspiration for at producere — her i Midtpunktet af det bølgende Verdensliv og Kæmpebyens Stormbulder føle Lyst til kunstmæssigt at knytte Ord sammen, der skulle fremlokke Lyrens Klang?

Stykket har sin Plads i den humoristiske Opregning af de mangehaande Grunde og Betragtninger, der afholde Horats fra at efterkomme sin fraværende Ven Florus's Bøn om at sende ham et og andet lyrisk Digt. Det indeholder en mere skjemtefuld end alvorlig ment og derfor just heller ikke slaaende Bevisførelse gjennem en treleddet Antithese: ingenium — ego i V. 84, Athen — Rom, Stumhed — lyrisk Digtning. Naar nu Orelli uden nogen Modbemærkning af de senere Bearbejdere af hans mindre Udgave og ligesaa Döderlein ved ingenium have tænkt sig en Digtertype, den førstnævnte bestemtere en ung romersk Digter, der efter et fleraarigt Ophold i Athen er vendt tilbage til Rom, hvor han „sibi displicens ac meticulosus" ved sin Taushed og sit sære Væsen kun er til Spot for Folk, have de vistnok taget aldeles fejl af Horats's Mening. I Skildringen af ingenium findes ikke et eneste Træk, der tyder paa, at der med dette Udtryk skulde være ment en Digter, og den allerede fremhævede Modsætning mellem ingenium og ego leder i alt Fald nærmest Tanken hen paa en Ikke-Digter. Havde Horats med den her skildrede Personlighed ment en Digter, vilde Skildringen ogsaa være i en mærkelig Strid med, hvad der foran i V. 77 fg. var sagt om Digterne i Almindelighed (scriptorum chorus omnis): de sky Byerne, denne har valgt sig Athen (rigtignok vacuas) til Opholdssted; de elske den fri Natur (nemus), denne stænger sig inde i sit Studerekammer; de finde efter deres Skytsgud Bacchus's Forbillede mest Behag i il dolce farniente, denne dyrker sine Studier med en til Overmaal anstrængt Flid. Saavel efter den hele Charakteristik selv som efter dens Sammenhæng med det Foregaaende og Efterfølgende (hvilken sidste Schütz med Urette finder uklar) kan der næppe være Tvivl om, at der her som Modsætning paa den ene Side til Digterne i Al-

mindelighed, der elske Skoven og nihil agere, paa den andeu Side til Horats, der færdes i det travle, larmende Rom, er skildret en homo umbratilis, en Stuelærd, der i det mennesketomme Athen i (de normerede) syv Aar[1]) og med ihærdig Flid har studeret artes liberales, fortrinsvis vel Philosophi og Rhetorik, men ikke har tænkt paa selv at optræde som Digter. At de lærde Studier i Athen og navnlig Studiet baade der og i Rom af Veltalenhedens Theori med dets indtil Smaalighed strænge Methodik ikke saa sjældent førte til Resultater, der lignede det her beskrevne, mangler der ikke Vidnesbyrd om. I Theæt. p. 174 c lader Plato saaledes Sokrates sige: *ὁ τοιοῦτος* (Philosophen) . . . . *ὅταν ἐν δικαστηρίῳ ἢ που ἄλλοθι ἀναγκασθῇ περὶ τῶν παρὰ πόδας καὶ τῶν ἐν ὀφθαλμοῖς διαλέγεσθαι, γέλωτα παρέχει οὐ μόνον Θρᾴτταις ἀλλὰ καὶ τῷ ἄλλῳ ὄχλῳ, ... καὶ ἡ ἀσχημοσύνη δεινή, δόξαν ἀβελτερίας παρεχομένη,* og som et ikke usædvanligt Tilfælde ved den senere Tids rhetoriske Øvelser anfører Quinctilian (X, 3, 12): Accidit ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur et in silentium usque descendant. Medens det saaledes turde være klart, at den af Horats skildrede Person er en i sig selv concentreret, med Hensyn til det virkelige Liv og dets Krav upraktisk og indtil Stumhed uproductiv Stuelærd, bliver det derefter et Spørgsmaal, hvorvidt han desuagtet er at opfatte som en Mand med grundig og omfattende Lærdom, maaske endog en dybsindig Tænker eller tvertimod som „homo ineptus et hebes“, en blot og bar Pedant og aandelig Krøbling. Med Undtagelse af Wieland, der ved et underligt Feilsyn er kommen til at betragte den hele Skildring som en Satire, dog hverken rettet mod Digterne eller

---

[1]) Den almindelige Forklaring af Ordene septem annos i V. 82, hvorefter de ligesom nonum prematur in annum skulle opfattes som et hyperbolisk Udtryk for en lang Tid, tilfredsstiller mig ikke ganske. Kan man end ikke med Dousa (comment. in Hor. cap. XI, p. 668), til hvem Th. Schmid slutter sig, fra Stedet her hente noget fuldgyldigt Bevis for, at et fuldstændigt Studiecursus i Athen omfattede syv Aar, er jeg dog tilbøjelig til i Udtrykket at se en Hentydning til de syv artes liberales, der udgjorde det almindelige enkykliske Dannelsescursus, saaledes at et Aar maa tænkes anvendt paa hvert Fag.

de Stuelærde, men mod det banausiske Publicum, have Fortolkerne paa Grund dels af Udtrykket insenuit dels af den Personen tillagte Stumhed hyldet den sidst anførte Opfatning. Men hverken senium eller taciturnitas har hos Horats nogen for Alvor særdeles nedsættende Betydning; hverken det ene eller det andet udelukker Begavelse, ja ikke engang Talent (jfr. I, 18, 47: inhumanæ senium Camenæ). I insenuit libris et curis ligger unægtelig den Betydning, at han har tilsat sin ungdommelige Friskhed og Livslyst, er forlæst eller forstuderet, men ikke at han er fordummet. Heller ikke kunde det vel let være faldet Horats ind til Undskyldning for sin Ulyst til at digte at paaberaabe sig en enfoldig og aandsfattig atheniensisk Students let forklarlige Taushed. Vanskeligere lader det sig afgjøre, om han, som Cruqius mener, skal henføres til den Klasse Lærde, „qui ceteros (homines) veluti e sublimi despiciunt“, eller — hvad der dog forekommer mig rimeligere — hans Taushed kun har sin Grund i, at han er upraktisk og folkesky. I sidste Fald vil han ikke være ulig den Type paa Stuelærde, som Poul Møller har havt for Øje, da han i sin Hilsen til Henrik Steffens skrev:

En Mester i Tankernes Riger
Hel tidt er paa Jorden forsagt,
En Spot for de dejlige Piger
Og dristige Svendes Foragt;
Thi bleg som en Skygge fra Graven
Med Øjet han blinker for Sol:
Naturen har lukket ham Haven,
Og kroget han sidder paa Stol.

Om exit i V. 88 er brugt i egentlig Betydning — foras it, eller om det er — evadit, ender med at blive, bliver til Slut, er heller ikke let at afgjøre. Dog er jeg tilbøjelig til at foretrække den først anførte Opfatning, dels fordi der for Betydningen evadit næppe kan anføres andet Parallelsted end a. p. 22 currente rota cur urceus exit?, hvor der altsaa er Tale om en kunst- eller maskinmæssig Frem-

bringelse, medens det er tvivlsomt, om her i Analogi dermed kan underforstaas e studiis, dels ogsaa fordi den følgende Sætning „risu populum quatit“ forekommer mig at vinde i Anskuelighed, naar der i Forvejen er sagt, hvad der ellers maa underforstaas: „naar han kommer ud iblandt Folk“. Men hvilken af de to Betydninger man end foretrækker, maa der paa Grund af Modsætningen til det følgende hic nødvendigvis forudsættes et efter de syv Aars Forløb om end kun for kort Tid fortsat Ophold i Athen.

II, 2, 87 fgg.:

Frater erat Romæ consulti rhetor, ut alter
Alterius sermone meros audiret honores,
Gracchus ut hic illi, foret huic ut Mucius ille.
Qui minus argutos vexat furor iste poetas?
Carmina compono, hic elegos. Mirabile visu
Cælatumque novem Musis opus! Adspice primum,
Quanto cum fastu, quanto molimine circumspectemus vacuam Romanis vatibus ædem;
Mox etiam, si forte vacas, sequere et procul audi,
Quid ferat et quare sibi nectat uterque coronam.
Cædimur et totidem plagis consumimus hostem
Lento Samnites ad lumina prima duello.

Baade af ældre og nyere Fortolkere har dette Sted paa flere Punkter faaet en dels mindre nøjagtig dels ligefrem urigtig Tydning. Mirabile visu . . . . . . opus forstaar Orelli og flere andre saaledes, at Horats og den anden Digter, saasnart de faa Øje paa hinanden, udraabe disse Ord, den Ene om den Andens Arbejde. Men Intet tyder endnu her paa et Ordskifte mellem de to Digtere; Beskrivelsen af deres Møde begynder først med Adspice primum. Efter at have sagt, at Digterne ere ligesaa ufornuftige som hine to Brødre, der ifølge indbyrdes Overenskomst altid lovpriste hinanden, anfører han som Exempel sig selv, der skriver

lyriske Digte, og en anden Digter, der skriver Elegier, hvilke han med det Samme ironiserende anpriser som et uforligneligt Mesterværk. Det forekommer mig nu ikke usandsynligt, at Horats ved det pompeuse Sprog har villet hykle en respectfuld Anerkjendelse af Elegien som en højere Kunstform end hans carmina, Viser. I ethvert Fald kan Enkelttalsformen opus med de tilføjede Bestemmelser ikke, som Schütz mener, paa en Gang være at forstaa om Oderne og Elegierne, hvad der ogsaa vilde være i Strid med V. 87 fg., hvor enhver af de to Brødre vel siges at rose den anden, men ikke sig selv. Derimod maa jeg lade det uafgjort, om Ordene skulle opfattes som et ironisk Beundringsudraab eller — idet Punctum efter elegos forandres til Komma og Udraabstegnet efter opus til Punctum — simpelt hen som Appositum til elegos. — Ved vacuam Romanis vatibus ædem bemærker Krüger kun i ubestemt Almindelighed, at dermed menes et Tempel, der staar aabent for de romerske Digtere til Benyttelse ved deres Forelæsninger. Efter Indholdet af det forudskikkede quanto cum fastu &c. er der dog for mig ingen Tvivl om, at Ordene ere at forstaa om det bekjendte Apollotempel paa Palatinerbjerget med det dertil hørende, af August stiftede Bibliothek, der tillige er bleven benyttet som Auditorium. At Romanis vatibus ikke, som nogle Fortolkere antage, er Ablativ, men Dativ, kan med Rimelighed sluttes af Sammenhænget her, men end mere af I, 3, 17: scripta, Palatinus quæcunque recepit Apollo. Det foran staaende circumspectemus betyder „betragte fra alle Sider“ og ikke, som det i Almindelighed forklares, „se os længselsfuldt om efter“, hvad der ikke ret vel forliges med quanto cum fastu, og hvori derhos synes at ligge, at de gaa forbi Templet. Men sequere i V. 95 betyder næppe, som Schütz formoder, „følg os videre fort“ nl. til det andensteds beliggende Forelæsningslocale, men „følg med“ nl. enten ind i Templet — dog ikke til den Del af samme, hvor de to Digtere toge Plads, og hvor Forhandlingerne førtes, hvad der maaske ikke engang var tilladt — eller blot til Indgangen, i ethvert Fald til et Sted, hvor han i nogen Afstand (procul)

dog som rolig og udenfor Væddekampen staaende Iagttager kunde høre, hvad der foregik. Ganske anderledes har rigtignok Lambin forstaaet procul, naar han bemærker: procul dixit, quia (Florus) longe ab eo aberat, nl. i Pannonien eller Dalmatien i Tiberius Neros Følge. Men havde procul denne Betydning, maatte det vel allerede være føjet til adspice i V. 92; ved den ene som ved den anden Opfordring, har Horats uden videre forudsat, at Florus under Læsningen af hans Brev vilde i Tanken hensætte sig paa Skuepladsen for de skildrede Forhold; ved at minde ham om, at han i Virkeligheden var langt borte fra den, vilde han kun have forstyrret Illusionen. — Om ferat i næste Linie er — proferat recitando eller adferat ad recitandum, er vanskeligt at afgjøre; dog foretrækker jeg den sidstnævnte Opfatning som den nærmestliggende. — Endel Fortolkere, blandt dem Wieland, Th. Schmid, Orelli og Döderlein, have antaget, at i den næstfølgende Sætning sibi er brugt i reciprok Betydning, saa at sibi uterque skulde være — alteri alter, som i Græsk undertiden ἑαυτοῖς ved en Incurie forekommer for ἀλλήλοις. En saadan Brug af det reflexive Pronomen er imidlertid uden Exempel og uantagelig ved et Subject, ἑκάτερος eller uterque, i Enkelttal. Quare betyder her ikke „hvorfor“, som Ove Kjær oversætter det, men „hvorved, ved hvilket Middel, paa hvad Grundlag“, saa at Sætningen bliver at oversætte saaledes: „hvorved hver især af os knytter sig Krandsen“ eller noget friere: „hvorpaa hver især af os grunder sin Adkomst til Krandsen“. Denne Betydning af quare er vel ikke almindelig, men forekommer dog selv hos de bedste Forfattere: Cæsar b. Gall. V, 31, 5: Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur et languore militum et vigiliis periculum augeatur („man udtænker alt muligt, der maatte have til Følge, at . . .“); Cic. p. Roscio Am. 33, 94: permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur . . .; Plancus i Cic. ad fam. X, 21, 1: omnia feci, quare minore sollicitudine vestra perditis resisterem; Nep. Cat. 2, 3: multas res novas in edictum addidit, quare luxuria reprimeretur. — Den følgende Linie „Cædimur“ &c. „Jeg faar Knubs og overdænger min

Modstander med ligesaa mange Knubs" have de fleste Fortolkere — sagtens i den Tro, at Horats ogsaa her har villet fastholde Ligheden med de to Brødre, der sige hinanden meros honores — forstaaet om en enkomiastisk Væddekamp, i hvilken de to Digtere overbyde hinanden i gjensidig Lovprisning; „certamus in mutuis laudibus proferendis" siger Orelli, og ligesaa Krüger: „Die gegenseitigen Lobhudeleien, wo es gilt Lob und Lob einander zu spenden, werden verglichen mit dem Gefechte von Gladiatoren". En anden, men ikke heldigere Forklaring giver Schütz (i Tilslutning til Lambin): „Der Kampf ist der rivalisirende Vortrag selbst; die Wunden . . . die Langeweile, die sie dabei auszustehen haben". Verset er utvivlsomt at forstaa ikke om Foredragene, men om det efter dem følgende Ordskifte, i hvilket de Kæmpende skrømtvis gik løs paa hinanden; om Lovprisningen er der først Tale i V. 99 fgg. Den hele Act er selvfølgelig Humbug; den endelige Sejr synes saa meget ærefuldere for begge Digterne, naar en haardnakket Tvekamp (lentum duellum) er gaaet forud.

II, 2, 102 fgg.

Multa fero, ut placem genus irritabile vatum,
Quum scribo et supplex populi suffragia capto;
Idem finitis studiis et mente recepta
Obturem patulas impune legentibus aures.

„Jeg finder mig i Meget for at have Fred med det pirrelige Digterfolk, naar jeg skriver paa Noget og ydmygt bejler til Publicums Gunst; men, naar mit Forfatterskab er til Ende og jeg atter er kommen til Besindelse, lukker jeg gjerne mine lydhøre Øren for Forelæserne (nl. ved at holde mig borte fra deres Sammenkomster), der saaledes slippe for Straffen af min Kritik".

Döderlein og Keller slutte — trods Lambins Advarsel — Stykket med Spørgsmaalstegn efter aures, hvorved Meningen bliver lige den modsatte af den nys angivne, nemlig at Horats, ogsaa naar han ikke længer producerer og hans

furor poeticus er ophørt, vil høre de andre Digteres Oplæsninger. Begge motivere deres Tegnsætning med den Paastand, at Conjunctiven obturem kun i en Spørgesætning kan have potential Betydning; i Analogi med prætulerim i V. 126 skulde det, mene de, ellers have heddet obturaverim. Tanken selv er imidlertid i den Grad stridende mod Horats's baade her og andensteds udtalte Modbydelighed for det æsthetiske Cliquevæsen, at det paa ingen Maade gaar an at tillægge ham den. Dersom altsaa obturem her ifølge Sprogbrugen ikke kan forstaas potentialt som „beskedent Udtryk for, hvad Forfatteren under de givne Omstændigheder vil være tilbøjelig til", vil ingen anden Udvej staa aaben end at forklare det som styret af det foregaaende ut. Hvad Horats kan have havt in petto og trøstet sig med i Situationens Pinagtighed, vil derved mindre correct blive udsagt, som om det allerede fra først af hørte med til hans Hensigt: „jeg finder mig i Meget for at stemme de andre Digtere gunstigt for mit Arbejde, saalænge jeg har det for, men for saa ogsaa (idem), naar jeg er færdig dermed, at forskaane mine Øren for længer at høre paa dem". Nødvendigheden af denne vistnok ikke ret tilfredsstillende Fortolkning er dog næppe virkelig tilstede, da Döderleins og Kellers Paastand sikkert lader sig paavise som uholdbar endog for den ciceronianske Sprogbrugs Vedkommende. Madvig (lat. Sprogl. 3. Udg. § 350 b) bemærker om den potentiale Conjunctiv ved bestemte Subjecter kun, at den er hyppigst i første Person, og at her i Activ mest bruges Futurum exactum. I potential Betydning forekommer Præs. Conj. 1ste Person i Udtrykket haud sciam an Cic. de orat. I, 255; II, 18—72—209; Tusc. III, 55 (hvor rigtignok Prof. Whitte — opusc. philol. ad J. N. Madvigium a discipulis missa p. 88 — vil læse haud scio an, hvad der vistnok med Rette misbilliges af H. J. Müller i Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen XXXI, 12 S. 731 fg.); de amic. 51; Liv. IX, 15, 10; i andre nægtende Sætninger Cic. ep. ad Att. IX, 10, 5: Ego quidem tibi non sim auctor, si Pompeius Italiam relinquit, te quoque profugere; Liv. XXI, 18, 6: Ego autem non .... quærendum censeam; i bekræftende Sætninger (for-

uden velim. nolim, malim) Cic. de off. I, 8: Perfectum officium rectum opinor vocemus (hvor det tilføjede opinor viser, at vocemus ikke er at forstaa om en gjensidig Opmuntring); Ov. Met. XV, 106 fg.: primaque e cæde ferarum incaluisse putem maculatum sanguine ferrum (hvor den nu almindelige Læsemaade putem rigtignok skyldes Heinsius og kun støtter sig paa tre af ham ikke nævnte Haandskrifter). — Obturem aures tage Fortolkerne, forsaavidt de udtale sig om dette Udtryks Betydning, i mer eller mindre egentlig Forstand, idet de opfatte Handlingen som betinget af, at Horats ogsaa finitis studiis besøgte de andre Digteres Forelæsninger. „Sie (ɔ: die anderen Dichter) würden also“, siger Fr. Jacobs (lect. Ven. S. 207), „wenn er sich ferner bei ihnen einfände und die Last der Langeweile ertrüge, impune legentes sein“, og med Hensyn til Forstaaelsen af det her omhandlede Udtryk ligesaa Schütz: „ich würde (in dem gegebenen Falle, wenn man eine Vorlesung hält) mir ungestraft die Ohren verstopfen“. Men Horats's fortsatte Tilstedeværelse ved Forelæsningerne ligger selv som en tænkt Mulighed fjernt fra hans Tanke. Obturare aures betyder her ligesom claudere og obserare aures (ofte ogsaa de tilsvarende Udtryk i andre Sprog) simpelt hen „ikke ville høre“ (jfr. Cic. de am. 24, 90: cuius aures clausæ veritati sunt og Hor. epod. 17, 53: Quid obseratis auribus fundis preces?), saa at Meningen bliver: „naar jeg har ophørt at digte, vil jeg ikke længer høre Forelæserne, men holde mig borte fra deres Møder“. — Endnu staar det Spørgsmaal tilbage, om impune, som Lambin og efter ham de fleste ældre Fortolkere have ment, er at forbinde med obturem, eller, hvad Jacobs og flere yngre foretrække, med legentibus. Mod den første Opfatning taler Cæsuren og Ordstillingen, hvorhos Orelli ikke uden Grund bemærker: „Verbum legentibus sine epitheto incredibiliter languet“. Men skjøndt jeg derfor mener, at det helst maa forbindes med legentibus, vil jeg dog ikke med Jacobs og af de yngre Fortolkere Krüger og Lembcke her som i Begyndelsen af Juvenals første Satire „Semper ego auditor tantum, nunquamne reponam? . . . . . Impune ergo mihi recitaverit ille

togatas, Hic elegos?“ tage det i Betydningen „uden at jeg gjør Gjengjæld ved at forelæse mine Digte“, men hellere overensstemmende med V. 97 „cædimur“ &c. forstaa impune legentibus om „Forelæserne, der ved min Fraværelse slippe for Straffen af min Kritik“.

II, 2, 158 fgg.:

Si proprium est, quod quis libra mercatus et
ære est,
Quædam, si credis consultis, mancipat usus,
Qui te pascit ager, tuus est, et villicus Orbi,
Cum segetes occat tibi mox frumenta daturas,
Te dominum sentit. Das nummos, accipis uvam,
Pullos, ova, cadum temeti: nempe modo isto
Paullatim mercaris agrum, fortasse trecentis
Aut etiam supra nummorum milibus emptum:
Quid refert, vivas numerato nuper an olim?
Emptor Aricini quondam Veientis et arvi
Emptum coenat olus, quamvis aliter putat;
emptis
Sub noctem gelidam lignis calefactat aënum;
Sed vocat usque suum, qua populus adsita
certis
Limitibus vicina refugit iurgia; tanquam
Sit proprium quidquam, puncto quod mobilis
horæ
Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc morte
suprema
Permutet dominos et cedat in altera iura.

Tankegangen i dette paa flere Punkter urigtigt tydede Stykke er denne: „Dersom Ejendom virkelig erhverves enten, som almindeligt antages, ved lovformeligt Kjøb eller ogsaa efter Juristernes Lære ved længere Tids Brug (Hævd), saa er jo den Mark, der føder Dig, din. For dine Penge faar Du hver Dag dine Fødemidler og tilforhandler Dig saaledes lidt efter lidt det Stykke Jord, som Ejeren maaske har betalt i dyre Domme. Naar Du kun har, hvad Du behøver

for at leve, er det jo en ligegyldig Sag. om Du har betalt Pengene derfor nylig eller for mange Tider siden. Den store Godsejer har, skjøndt han selv ikke mener det, lige saa vel som Du kjøbt den Kaal, han spiser, det Brændsel, hvormed han opheder sin Kjedel, men desuagtet kalder han stadig sit, hvad der ligger indenfor den Grændse, hvor Poplerne, der bleve plantede ved de fastsatte Skjel, flyede (ɔ: søgte at undgaa) Stridigheder med Naboerne, som om man kan eje Noget, der hvert Øjeblik snart som Følge af Bønner snart for Betaling snart ved Vold snart ved Døden, der ender Alt, kan skifte Herre og gaa over i fremmede Hænder.“ I Modsætning til den almindelige Definition af proprium som det, quod quis libra mercatus et ære est, siges der altsaa nu fra Philosophiens Synspunkt, at Intet er proprium, puncto quod mobilis horæ . . . . . cedat in altera iura, og med Hensyn til de Retslærdes Sætning quædam mancipat usus med den deraf uddragne Slutning „qui te pascit ager, tuus est“ bemærkes strax efter i V. 175 fg.: perpetuus usus nulli datur. Rigdom er altsaa kun et indbildt Gode.

I V. 158 skreves tidligere i Almindelighed og er i Lembckes sidste Udgave endnu skrevet m e r c a t u r e t æ r e. De fleste andre nyere Udgivere læse ifølge det ældste Blandinske og enkelte andre Haandskrifters Autoritet, som ovenfor er skrevet, m e r c a t u s e t æ r e e s t, hvad der vel er at foretrække i Betragtning af, at Perfectformen her som mere correct bedre passer til den juridiske Terminologi. — Af noget større Betydning er Spørgsmaalet om Læsemaaden og Forklaringen af et Par Ord i V. 160 fg., hvor Haandskrifterne dele sig temmelig ligeligt mellem den almindelige Læsemaade d a t u r a s og d a t u r u s, hvilket sidste Dacier, Fea, Bach og senest Keller foretrække som formentlig bedre motiverende det følgende t e d o m i n u m s e n t i t. Men ogsaa naar der skrives d a t u r a s, er derved tydelig nok betegnet, hvad der her skal siges, at nemlig den tiltalte Person (tibi ɔ: Horats i Modsætning til Orbi) faar — rigtignok ikke udelukkende — Udbyttet af Sædemarken og forsaavidt er Bruger, altsaa i Medfør af quædam mancipat usus efter-

haanden bliver Ejer af den. Desuden er det vel tvivlsomt, hvorvidt dare, der, som strax efter i das nummos, egentlig siges om Kjøberen, ligesaa passende kan siges om Sælgeren; endelig var det jo ikke villicus men Ejeren selv, Orbius, der solgte Afgrøden. I Forbindelse med det ommeldte ugrundede Savn af tilstrækkelig Motivering staar det uden Tvivl, naar i V. 162 i Stedet for sentit et Pariserhaandskrift (Kellers λ) har sentis, hvilket Haberfeldt optog, eller naar Merkel og J. H. Voss ville læse senti. Sagen er, at man urigtigt har taget sentit i den intellectuelle Betydning „erkjender“ — Orelli: agnoscit — og ikke gjort sig klart, at det her er at forstaa i den mere sandselige Betydning „faar at føle, føler Virkningen, især den skadelige Virkning, af Noget“. Jfr. Od. II, 7, 9: Philippos et celerem fugam sensi, Liv. 45, 28, 6: quæ quisque Persei bello privatim aut publice sensisset (havde gjennemgaaet, selv havde oplevet); med to Accusativer som her: Od. IV, 6, 1 fgg.: quam proles Niobæa magnæ vindicem linguæ .... sensit; Val. Max. 5, 3 extr.: eo usque (eam) sensit inimicam. Hyppigst forekommer denne Betydning i de forbigangne Tider (s. Madv. lat. Sprogl. 2. Udg. § 450 b Anm.), dog ogsaa i de andre: Phædr. V, 2, 5—6: Jam curabo, sentiat, quos attentarit; Cic. Cat. 2, 12 extr.: qui in urbe se commoverit, sentiet, in hac urbe esse consules cet. Stedet her er altsaa at forstaa saaledes: naar Orbius's Avlskarl harver den Mark, der bagefter skal forsyne Dig med Fødemidler, fornemmer han i Gjerningen Dig som sin Herre ɔ: hvad det vil sige at arbejde i din Tjeneste.

Numerato i V. 166 oversætter Goldschmidt (lat.-dansk Ordb. under numero) ved (om Du lever) „af Noget, der er betalt“ og betegner denne Brug af numerare (med Tingen, man kjøber, som Object), paa hvilken han imidlertid ikke anfører noget andet Exempel, som poetisk. Men numerare kan i Betydningen betale ɔ: udbetale ogsaa hos Digterne kun have det, man udbetaler (pecuniam, stipendium, mercedem), aldrig derimod det, man ved Betalingen tilkjøber sig, til Object. Lembcke har undgaaet Fejlen, idet han forklarer numerato som upersonlig Ablat. abs. („efterat Ud-

betaling er sket"); men vivas lades derved altfor ubestemt. Jeg vil derfor hellere forstaa Sætningen saaledes: „Hvad gjør det til Sagen, om Pengene, hvoraf Du lever (ↄ: for hvilke Du har kjøbt det, hvoraf Du lever), ere betalte for nylig eller for længe siden?"

I V. 170 fg. henfører man i Almindelighed certis limitibus som Abl. instr. til refugit, idet Grændseskjellene opfattes som tjenende Poplerne til Redskaber; adsita forklarer man saa enten som Lambin = viti maritata eller som Krüger og Schütz med noget større Rimelighed — adsita ad fines agri. Jeg foretrækker imidlertid med Lembcke at forbinde Ordene som Dativ med adsita. Naar Schütz forkaster denne Forklaring, fordi limites efter hans Mening først ved Træplantningen ere blevne certi, da er denne Antagelse i Strid med den baade naturlige og virkelige Fremgangsmaade. Ved Træplantningen blive Grændseskjellene vel, som Varro de r. r. I, 15 siger, tutiores, men afmaalte og afsatte, altsaa certi, maa de aabenbart have været forinden. — Refugit har i dobbelt Henseende givet Anstød, først ved Perfectformen i Stedet for Præsens, dernæst fordi man har ment, at refugere kun kan siges om Ejerne, men ikke om Mærketræerne. Bentley synes at være den eneste af Fortolkerne, der har forstaaet denne alle de bedre Haandskrifters Læsemaade rigtigt, naar han bemærker: refugit sic intellige, tanquam ea olim causa manu sata esset populus, ut litem de finibus inter vicinos ortam sedaret; men desto mere undrer det mig, at han desuagtet erklærer ikke at kunne forsone sig med Perfectet og i Texten har optaget et Par mindre gode Haandskrifters Læsemaade refigit. Af de øvrige tilhobe overflødige Rettelsesforsøg skal jeg kun nævne Ribbecks (efter Sigende ogsaa Madvigs) refutat som det unægtelig mest tiltalende. De nyere Udgivere have nu efter min Mening gjort rigtigt i at beholde refugit, men forklare det urigtigt som Aorist; „sie hat abgewehrt und wehrt noch ab", er Krügers Gjengivelse. Schütz, der henviser til de to Intet bevisende Steder: Virg. Æn. 2, 12 („animus meminisse horret luctuque refugit") og 10, 804 („præcipitant . . . diffugit arator"), erklærer sig endog fristet til at

antage, at Versemaalets Fornødenhed nu og da kan have medvirket til, at Perfectformerne af fugere og dets Composita ere brugte saaledes i Stedet for Præsens. Men Betydningen af det aoristiske Perfectum, der undertiden forekommer hos Digterne om, hvad der er sket mange Gange og plejer at ske (i enkeltvis forekommende Tilfælde, s. Madv. lat. Sprogl. 3. Udg. § 335 Anm. 3, jfr. gr. Ordfnl. § 111 Anm. a), passer, saavidt jeg skjønner, slet ikke her, hvor Horats taler om al Ejendoms usikkre Varighed og frakjender den, der engang i forrige Tider har kjøbt et Stykke Agerland (emptor quondam arvi), Ret til fremdeles at kalde det sit. Jeg opfatter refugit simpelt hen som historisk Perfectum, „flyede ɔ: søgte at undgaa“. Refugere betyder nemlig hverken „undgaa“ (evitare) eller „afværge“, men „søge at undgaa“ (vitare, Cic. ad fam. 10, 31: periculum refugere), og det er saaledes aldeles correct, naar Hensigten med Træplantningen er udsagt i Fortid, altsaa som samtidig med Kjøbets Afslutning (emptor quondam) og Arealets Afgrændsning, medens i Modsætning dertil den efterfølgende Tid er betegnet med u s q u e, „stadig“ eller „fremdeles“ (ikke at forstaa om Rummet „ligetil“, der ligger i q u a). Heller ikke den anden Indvending mod refugit, der lød paa, at det vel kunde siges om Ejeren, men ikke om Træerne, kan jeg tillægge nogen Betydning. En lignende Overførelse af Handlingen eller Hensigten fra Personen til Tingen, der tjener ham til Redskab, findes hos Varro l. c.: ne . . . limites ex litibus indicem quærant, hvor endog Grændseskjellene ere personificerede; Verg. Æn. XII, 898: saxum . . . limes agro positus, litem ut dirimeret arvis; Prop. IV (V), 4. 6: fistula poturas ire iubebat oves.

II, 2, 183 fgg.

Cur alter fratrum cessare et ludere et ungui
Præferat Herodis palmetis pinguibus, alter
Dives et importunus ad umbram lucis ab ortu
Silvestrem flammis et ferro mitiget agrum,
Scit Genius, natale comes qui temperat astrum,

Naturæ deus humanæ, mortalis in unumquodque caput, vultu mutabilis, albus et ater.

Meningen er: „Om Grunden til at selv to Brødre kunne have stik modsatte Tilbøjeligheder med Hensyn til Maaden at tage Livet paa, kunne vi kun sige, at den ligger i begges forudbestemte og medfødte Personlighed, eller, udtrykt i Folketroens Sprog: den kjendes kun af hin Genius, der er tilstede ved ethvert Menneskes Fødsel og bestemmer dets Charakter og fremtidige Skjæbner, den dødelige Menneskenaturs Gud, der ifører sig lige saa mange forskjellige Skikkelser, som der gives enkelte Mennesker".

Fortolkerne betegne med Rette dette Stykke som et Hovedsted om Genietroen hos Romerne. Saaledes som Indholdet i Almindelighed er blevet opfattet, faar imidlertid Charakteristiken af Genius for en væsenlig Del Udseende af temmelig vilkaarligt at være anbragt her og omtrent lige saa godt at have kunnet faa Plads paa ethvert andet Sted, hvor der var Tale om denne Guddom; saa løs og tildels uforklarlig bliver Sammenhængen mellem det, der i de to første Linier siges om de to Brødre, og Adskilligt af hvad der ifølge denne Opfattelse siges om Genius. Misforstaaelsen viser sig maaske tydeligst i den almindelige Opfatning af de sidste Ord, vultu mutabilis, albus et ater, som de allerfleste Fortolkere — af de nyere blandt andre Orelli og Lembcke (s. Registeret under Genius), som det synes, ogsaa Krüger, og ligesaa Forfatterne paa den romerske Mythologis Omraade, Hartung (Rel. d. Römer I S. 35), Preller (Röm. Myth. S. 568), Schoemann (de dis manibus &c., opusc. acad. I pag. 371) — forstaa saaledes, som om Genius's Udseende rettede sig efter Indehaverens omskiftelige, snart lykkelige snart ulykkelige, Skjæbner og aandelige Tilstande. Men de to Brødres Naturel og Aandsliv er netop ikke betegnet som omskifteligt; den ene tager gjennemgaaende Livet let, den anden gjør sig det stadig surt; Genius's proteusagtige Skikkelse beror alene paa de Personligheders Forskjellighed, i hvilke han individualiserer

sig; for det ene Menneske er han uforanderlig lys (albus), for det andet lige saa uforanderlig mørk (ater). Her kan altsaa ikke, som Fortolkerne i Almindelighed have forstaaet Ordet, ved Genius være ment den individuelle Genius, det enkelte Menneskes særlige Guddom, der selvfølgelig ikke kan identificere sig med andre Mennesker. Wieland gjengiver rigtignok i V. 187 Navnet ved „der Genius von Beiden“; men i denne Betydning burde der uden Tvivl have været tilføjet uterque eller utriusque, ligesom der strax efter maatte have staaet utrumque caput i Stedet for unumquodque c. Om den enkelte Genius vilde neppe heller i s. V. kunne siges: natale temperat astrum. Det var saa langt fra, at det enkelte Menneskes Genius bestemte dets Horoscop, at Forholdet, som Schütz ogsaa erkjender, meget mere var det omvendte (Pers. VI, 18 fg.: Geminos, horoscope, varo producis genio). Den enkelte Genius fødes nemlig samtidigt med Mennesket (una genitur, siger Laberius hos Non. Marc. c. 2 § 392; quodammodo cum homine gignitur, Apul. de deo Socr. 15 p. 151) og kan altsaa ikke bestemme hans Constellation, hvad der forudsætter hans Tilværelse forud for Menneskets Fødsel. Genius maa derfor her, som Düntzer rigtigt har set, efter den hele Sammenhæng opfattes i mere universel Betydning og forstaas om den Gud, der, som Varro (hos August. de civ. dei VII, 18) siger, præpositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum, altsaa om Avlekraftens og Frembringelsens Gud i Almindelighed. Særlig sørger han for Menneskeslægtens Forplantning og Bevarelse, hvorfor han af Grammatikeren Aufustius, Ciceros Samtidige, (hos Paul. diac. p. 94) kaldes deorum filius et parens hominum, ex quo homines gignuntur, af Laberius (Non. Marc. p. 119) generis nostri parens og her af Horats i samme Betydning naturæ deus humanæ. Som den Gud, der bestemmer ethvert Menneskes Fødselsstund og Fødselsstjerne, ved han (scit i V. 187) selvfølgelig ogsaa — hvad der derimod, som foran bemærket, maa antages at ligge udenfor Grændsen af den enkelte Genius's Viden — hvoraf det kommer, at de

menneskelige Natureller ere saa forskjellige. Kun i Udtrykkene vultu mutabilis, albus et ater møde vi Forestillingen om den universelle Genius's Individualisation som Enkeltgenier i de forskjellige Mennesker[1]).

Tilbage staar det vanskelige Spørgsmaal om Ordene mortalis in unumquodque caput, der af samtlige Fortolkere, forsaavidt de anse Haandskrifternes Læsemaade mortalis og Skilletegnet efter caput for rigtige, henføres til deus. Men efter de foreliggende Vidnesbyrd[2]) tænktes genius, selv den individuelle, ikke anderledes end som udødelig, og allermindst vilde han betegnes som dødelig med det Samme det betones, at han er Gud, hvad der for Romerne sikkert vilde være en contradictio in adjecto. Jeg mener derfor — hvad en ikke philologisk Bekjendt af mig først har bragt mig paa Tanke om — med den gamle Udgiver og Commentator Badius Ascensius, at mortalis er som Genitiv at henføre til naturæ humanæ, men tillige, afvigende fra ham, at in unumquodque caput bør forbindes med vultu mutabilis, hvortil disse Ord saaledes føje en ingenlunde overflødig nærmere Bestemmelse, — altsaa, at der intet Skilletegn sættes efter humanæ og caput, derimod Komma efter mortalis. Tilføjelsen af flere Adjectiver uden Forbindelsespartikel til samme Substantiv er ikke sjelden, især hvor det ene, sædvanlig som her det nærmeststaaende, udgjør et Fælledsbegreb med Substantivet,

---

[1]) Den universelle Genius synes ogsaa at være ment hos Tibul IV, 5, hvor V. 9 den elskende Kvinde anraaber Genius med Udtrykket Magne Geni og derefter V. 19 fg. med Ordene: At tu, Natalis (ɔ: Geni), quoniam deus omnia sentis, Adnue (Talen er om den elskede Ynglings hemmelige Tanker, som hendes egen særlige Genius vel neppe kan antages at kjende eller raade over).

[2]) Apul. de deo Socr c. 15 p. 151: is deus, qui est animus suus cuique. quamquam sit immortalis, tamen quodammodo cum homine gignitur og August. de civ. dei VII, 6, hvor han udtrykkelig siger, at Varro henregnede Genierne til de udødelige Aander (hvilket Sted Preller, röm. Myth. S. 74, forresten maa have læst underligt, naar han har faaet den modsatte Mening ud deraf).

s. Drakenborch til Liv. I, 14, 7: Et tum quidem ab nocturno iuvenili ludo in castra redeunt, og Ramshorns lat. Gr. § 152, 2, a. Schoemanns (opusc. I S. 380 Not.) forresten tiltalende Rettelse af mortalis til mortalium anser jeg derefter for ufornøden.

I Januar 1889.

Adnotationes Thucydideae.

Scripsit **Carolus Hude.**

Lib. V cap. 9 § 2. *ἵνα μή τῳ τὸ κατ' ὀλίγον καὶ μὴ ἅπαντας κινδυνεύειν κτλ.*] Offendor in verbis *κατ' ὀλίγον*, quae semper alibi Thucydides significatione adverbii p a u l a t i m posuit (cf. I, 61, 5; 69, 3; V, 82, 2; VI, 34, 4); nam locum q. e. IV, 10, 4, ubi substantivum *πλῆθος* praecessit, excipio. Suspicor *κατ' ὀ λ ί γ ο υ ς* (cf. III, 78, 1; 111, 1) scriptum fuisse, id quod scholiastes totum locum interpretans (*διὰ τὸ κατ' ὀλίγους ὑμᾶς μέλλειν ἐξιέναι τῆς πόλεως κτλ.*) posuit; idem mendum VIII, 38, 3 correxit Dobreeus.

C. 10 § 7. *τῷ ἀδοκήτῳ καὶ ἐξαπίνης*] Stahlius codd. duos deteriores secutus Kruegero praeeunte particulam *καὶ* expunxit, quod dure adverbium *ἐξαπίνης* post adiectivum *ἀδοκήτῳ* positum esset; sed ad ea quae sequuntur relatum haud sane placet. Fortasse igitur adiectivum glossa verborum *τ ῷ ἐ ξ α π ί ν η ς* est, ut verba *ἀδ. καὶ* delenda sint; cf. adverbium *παραχρῆμα* I, 22, 4 et VI, 56, 3 similiter positum.

C. 18 § 5. *βουλομένας ταύτας ἐξέστω ξυμμάχους ποιεῖσθαι αὐτοὺς Ἀθηναίοις*] In hac scriptura pronomen *αὐτοὺς* nullam explicationem habet. Kruegerus satis audacter *αὐτονόμους* coniecit, Stahlius verba *βουλομένας ταύτας* spuria esse sibi, non mihi persuasit. Equidem duas emendandi vias video, ut aut *α ὐ τ ο ῖ ς Ἀ θ η ν α ί ο υ ς* (de verbo *ἔξεστι* cum sententia infinita coniuncto cf. § 4, de pronomine *αὐτοῖς* sine necessitate posito cf. Krueg. gr. § 52, 10 adn. 10) scribatur aut dativo *αὐτοῖς* reposito verbum *Ἀθηναίοις* removeatur; quarum prior ut lenior mihi quidem magis placet.

C. 20 § 2. *σκοπείτω δέ τις κατὰ τοὺς χρόνους καὶ μὴ τῶν κτλ.*] Arnoldium verba *τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὀνομάτων* post *σημαινόντων* recte transposuisse certum habeo; necdum tamen locus sanatus est. Dure enim accusativus *τὴν ἀπαρίθμησιν* ad praepositionem *κατὰ* refertur et nimis libere participium *πιστεύσας* postpositum est. Qua re intellecta Schuetzius *τῇ ἀπαριθμήσει* scriptum voluit; sed cum scholiastes in loco enarrando *μὴ ἐξαριθμείσθω μήτε τοὺς ἄρχοντας κτλ.* posuerit, eum *ποιήσας*, non *πιστεύσας* in libro suo invenisse veri simile est. De usu periphrastico verbi *ποιεῖν* cff. I, 144, 2; VI, 60, 4.

C. 34 § 1. *ἤδη ἡκόντων αὐτοῖς τῶν ἀπὸ Θρᾴκης μετὰ Βρασίδου ἐξελθόντων στρατιωτῶν*] Hanc codicum scripturam sanam esse ut credam vix adducor; nam traiectio illa usitatissima, qua significatio loci substantivo, non verbo (h. l. *ἡκόντων*) applicatur, hoc loco verbis *μετὰ Βρασίδου ἐξελθόντων* additis obscurior iusto esset. Inepte ad praepositionem excusandam locum q. e. III, 5, 1 (*οἱ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν πρέσβεις ἦλθον*) confert Stahlius (an iam Poppo?), quae verba pro *οἱ ἐς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις ἦλθον* dicta esse vult; immo valent: *οἱ πρέσβεις ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἦλθον*. Loci corruptelae articulo *τῶν* post *Θρᾴκης* addito medebatur Kruegerus; equidem praepositionem *ἐπὶ* reponendam esse potius crediderim (de verbis *ἐπὶ Θρᾴκης* cff. I, 60, 3; VIII, 79, 4: *καταπλεύσαντες ἐπὶ τῆς Μυκάλης*).

C. 36 § 1. — *παραινοῦντες ὅτι μάλιστα ταὐτά* (codd. *ταῦτα*) *τε γιγνώσκειν καὶ πειρᾶσθαι Βοιωτοὺς κτλ.*] Hic locus inconcinnitate summa laborat, cum accusativum *Βοιωτοὺς* pro subiecto verbi *πειρᾶσθαι* haberi necesse sit, quae constructio apud verbum *παραινεῖν* et per se ipsa insolita et, cum *ταὐτά τε γιγνώσκειν* praecesserit, durissima est. Quam difficultatem violentissime ita Stahlius removit, ut *αὖθις μετὰ (τούτων) [Βοιωτῶν Ἀργείους] Λακεδαιμονίοις ποιῆσαι [ξυμμάχους]* scriberet; neque enim Argivos cum Boeotis, sed cum Argivis Boeotos Lacedaemoniorum socios fieri. Verum id ipsum maxime agebant Cleobulus et Xenares, ut Argivi socii Lacedaemoniorum fierent, id quod ita facilius, si Argivi non soli, sed Boeotis adscitis cum illis egissent, fore putabant (cf. c. 37, 2: *νομίζειν γὰρ ἂν κτλ.*). Itaque verba *μετὰ Βοιωτῶν Ἀργείους* sanissima sunt, sed post *πειρᾶσθαι* verbum *πείθειν*, opinor, excidit; nomine autem

Βοιωτῶν pro *σφῶν* posito significatur, quantam vim Boeoti Argivis se applicantes ad societatem horum et Lacedaemoniorum efficiendam habituri fuerint.

C. 38 § 3 inutiliter idem Stahlius *μετ' αὐτῶν* pro *μετὰ τῶν* scripsit; nec enim hoc loco de eo agitur, ut in Argivorum societatem recepti Boeoti cum his Lacedaemoniorum socii fiant, id quod ille vult, sed ut Boeoti, cum Argivis et Corinthiis se applicaverint, societatem cum Lacedaemoniis faciant, ac non his adversentur (cf. verba: *δεδιότες μὴ ἐναντία Λακεδαιμονίοις ποιήσωσι τοῖς ἐκείνων ἀφεστῶσι Κορινθίοις ξυνομνύντες*). Quod autem Stahlius nos de diversis partibus, quam tamen notionem locutioni *μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων γίγνεσθαι* inesse non necesse est (cf. Plat. apol. p. 32 c), cogitare vetat, monendum est, iam illo tempore bonam gratiam Lacedaemoniorum et Atheniensium imminutam fuisse (cff. cc. 35 et 36, in primis c. 36, 1 verba *ἑλέσθαι γὰρ (ἂν) Λακεδαιμονίους πρὸ τῆς Ἀθηναίων ἔχθρας καὶ διαλύσεως τῶν σπονδῶν κτλ.*, quae quamvis dura sint sana iudico [cf. supra vv. *διαλῦσαι τὰς σπονδάς*]).

C. 59 § 3. *ἵπποι δὲ αὐτοῖς οὐ παρῆσαν· οὐ γάρ πω οἱ Ἀθηναῖοι μόνοι τῶν ξυμμάχων ἧκον.*] In hac scriptura verba *μόνοι τῶν ξυμμάχων* prorsus abundant; contra mentio equitatus Atheniensium requiritur. Nam eo, quod c. 50, 3 duobus annis ante mille Atheniensium equites Olympiae adfuisse dicuntur, noster locus non magis perspicuus fit. Suspicor Thucydidem scripsisse: *οὐ γάρ πω οἱ Ἀθηναῖοι, (οἳ) μόνοι τῶν ξυμμάχων (εἶχον), ἧκον*; nam verbo *εἶχον* propter similem terminationem verbi *ἧκον* omisso ut relativum removeretur proximum fuit. De collocatione cf. VII, 43, 4: — *ἦσαν, ἔφραζον*.

C. 66 § 2. *μάλιστα δὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐς ὃ ἐμέμνηντο ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἐξεπλάγησαν· διὰ βραχείας γὰρ κτλ.*] Hunc locum multifariam temptatum (*Λακεδαιμονίους* Madvigius, *ἐξεφάνησαν* Meinekius, alia alii coniecerunt), nisi quod e coniectura Stahlii iuncturae sententiarum restituendae causa *μάλιστα δὲ* scribendum est, sanum esse mihi persuasum est. Nam Lacedaemonios si minus formidine, at tamen admiratione perculsos esse, ex iis quae praecedunt satis apparet (*ὁρῶσι δι' ὀλίγου κτλ.*), et verbis *διὰ βραχείας γὰρ μελλήσεως ἡ παρασκευὴ αὐτοῖς ἐγίγνετο* non significatur, eos cum exigua cunctatione

apparatum proelii fecisse, sed eos hoc necesse esse vidisse, quae sententia Latine oratione obliqua proferretur: cum exigua cunctatione apparatum sibi fore. De imperfecto sic posito cff. VI, 99, 1: ᾗπερ βραχύτατον ἐγίγνετο αὐτοῖς κτλ.; Demosth. LIII, 24; Tac. Hist. IV, 6 (sternebatur). — In § 4 nescio an participio χωροῦσαι (codd. χωροῦσι) corrupto particula καὶ addita sit. Verba πλὴν ὀλίγου ut glossam Badhamium ante me delevisse video.

C. 97. — ἄλλως τε καὶ νησιῶται ναυκρατόρων καὶ ἀσθενέστεροι ἑτέρων ὄντες εἰ μὴ περιγένοισθε.] „praesertim si insulani iique aliis infirmiores maris dominos non sustineatis." Sic satis apte locum vertit Stahlius nec tamen plane enarravit. Nam Athenienses ita maxime, si civitas insulana impetum non reppulerit, sibi securitatem paratum iri dicere in conspicuo est; cui rei minime convenit, quod Melii aliis infirmiores esse dicuntur, quae res ad famam eorum augendam pertinere non potest. Itaque Kruegerus se ἀσφαλέστεροι pro ἀσθενέστεροι malle dixit, Badhamius vero ναυκράτορες οὐκ ἀσθενέστεροι scribendum esse censuit, quorum utrumque a veritate rerum abhorret. Sed leniore medela locus sanabitur, si commatis ante verba καὶ et εἰ positis (sic iam in vulgata est) verba καὶ ἀσθ. ἑτ. ὄντες hoc modo vertemus: quanquam aliis infirmiores; ea scilicet re quod Melii insulani erant, infirmitas eorum quodam modo Atheniensibus compensabatur. De particula καὶ pro καίπερ posita cff. c. 7, 2; VIII, 93, 1.

Lib. VI cap. 6 § 2. εἰ Συρακόσιοι — σχήσουσι] διαφθείραντες (διαφθείροντες codd.) scriptum fuisse veri simile est; nam sociis Atheniensium perditis demum Syracusani imperium totius Siciliae habituri erant.

C. 7 § 1. — σῖτον ἀνεκομίσαντό τινα —] Nescio an pro ἀνεκ. (reportarunt) ἀπεκομίσαντό (asportarunt) scribendum sit; necdum enim Lacedaemonii redierunt. Infra (§ 2) scriptura Laurentiani τοὺς μὲν ἐν Ὀρνεαῖς restituenda est; particulae μὲν respondet δὲ quod proxime sequitur.

C. 8 § 2. ἤν τι περιγίγνηται αὐτοῖς τοῦ πολέμου] sive verbum περιγίγνεσθαι hoc loco prospere cedere sive reliquum esse significat, quarum notionum haec mihi quidem aptior esse videtur, post ἤν partic. τὶ inserenda est; nam bellum

ipsum duces Athenienses non solum cum Selinuntiis, sed etiam Leontinorum restituendorum causa cum Syracusanis gesturi fuerunt; quod si feliciter gestum alias res agendi tempus iis reliquisset, cetera quoque e commodo Atheniensium administrare iubebantur.

C. 9 § 1. *σκέψασθαι, εἰ ἄμεινόν ἐστιν*] Sic codd. praeter Laurentianum, qui *σκέψ. καὶ ἄμ.* exhibet (post *καὶ* manus sec. *εἰ* addidit). Fortasse Thucydides *εἰ καὶ* (num re vera) *ἄμ.* scripsit. — § 2. *ἄλλα ἢ ἃ ἂν γιγνώσκω βέλτιστα*] sic haud dubie recte Madvigius (adv. crit. I p. 400) scripturam codicum (*ἀλλὰ ἢ ἂν*) correxit, nisi quod pro *ἃ ἂν* fortasse *ἅν* per crasin scriptum fuit.

C. 11 § 7. *ὅπως πόλιν δι' ὀλιγαρχίας ἐπιβουλεύουσαν ὀξέως φυλαξόμεθα* (de indic. cff. mei comm. crit., p. 30)] Verba *δι' ὀλιγαρχίας* sana esse ut credam adduci non possum. Quae enim in capp. 10 et 11 Thucydides Niciam disserentem fecit, ea omnia eo spectant, ut Athenienses Lacedaemonios in pace aggrediendi occasionem captantes cavere iubeat; sed paucorum potentiae, qua hostes utebantur, nec ullo verbo mentionem fecit nec per se ipsa mentio hoc loco satis convenit. Vix enim fieri potest, ut his verbis solis occulta insidiandi ratio Lacedaemoniorum significetur, quod nimis obscurum est. Itaque crediderim, verbum *ὀλιγαρχίας* sicut VIII, 90, 1 ex *ὁμολογίας* corruptum esse et Thucydidem verba *δι' ὁμολ.* pro *ἐν σπονδαῖς* (cff. II, 5, 5; VII, 18, 2) posuisse; nam verbum *ὁμολογία* (cf. VI, 10, 3) sicut verbum *σπονδαί* in notionem pacis transire potuisse, vix quisquam negabit. De praep. *διά* sic posita cff. VIII, 40, 3 (*διὰ πολλοῦ θορύβου*) et Krueg. gramm. § 68, 22 adn. 2.

C. 12 § 1. *αὑτῶν* (de suo) *λόγους μόνον παρασχομένους*] Sic vulgo e correctura Bekkeri (codd. ABF: *αὐτῶν*) scribitur; ego quidem e codd. CEM potius *αὐτούς*, quod non minus apte verbis *τῷ τοῦ πέλας κινδύνῳ* opponitur, scripserim, nisi forte Thucydides *αὑτῶν αὐτούς* (ipsos de suo nihil praeter verba praebentes) scripsit.

C. 13 § 2. *ξυνῆψαν πρὸς Σ. τὸ πρῶτον πόλεμον*] sic recte Valla a principio interpretatus coniecit (codd. *τὸν πρῶτον*);

sed dubito an post πρῶτον artic. τὸν interciderit, qui apte de bello quod eo ipso tempore gerebatur poni potuit.

C. 14. τὸ μὲν λύειν — αἰτίαν σχεῖν] subiectum verbi σχεῖν praesidem comitiorum esse, eo veri simile fit, quod idem subiectum verbi γενέσθαι quod sequitur est; quam in partem etiam reliquus locutionis αἰτίαν ἔχειν usus Thucydideus fert (cf. lex. Betantii). In conspicuo autem est, multo aptius dici, praesidem legum solutarum reum fieri non posse, quam hoc ipsum legum solvendarum facinus crimini non fore. Sed offendor articulo τὸ apposito, qui vix satis ea re quod infinitivus praepositus est excusatur; quam ob rem τοῦ μὲν λύειν scribendum esse opinor (cf. II, 60, 7: τοῦ ἀδικεῖν αἰτίαν φέρεσθαι).

C. 17 § 2 coniectura Stahlii πολιτῶν (vulg. -τειῶν) testimonio Palatini, codicis haud spernendi, comprobatur; qui idem I, 73, 2 ὠφέλει, quod comm. crit. p. 104 rescribendum censueram, exhibet. Obiter commemorare libet, mihi VIII, 106, 1 coniecturam ταύτης (cf. l. l. p. 83) ab manu secunda codicis Laurentiani praereptam esse, id quod nescio quo modo dum scripturam manus primae satis perspicuam examino neglexi. — § 5. μέγιστον δὴ αὐτοὺς (i. e. τοὺς ὁπλίτας) ἐψευσμένη ἡ Ἑλλὰς κτλ.] χρήματα ψεύδεσθαι dici licet, cf. Xen. Anab. V, 7, 35 (laudavit Stahlius), ὁπλίτας ementiri vix licet. Rescribas αὐτοῦ i. e. in ea re (computanda decepta); cf. IV, 108, 4: ἐψευσμένοις μὲν τῆς Ἀθηναίων δυνάμεως.

C. 17 § 3. — ὅτι δὲ ἕκαστος ἢ ἐκ τοῦ λέγων πείθειν οἴεται ἢ στασιάζων ἀπὸ τοῦ κοινοῦ λαβὼν ἄλλην γῆν, μὴ κατορθώσας, οἰκήσειν, ταῦτα ἑτοιμάζεται.] Haec verba Stahlius Usenerum (mus. Rhen. XXV p. 587) secutus sic interpretatur, ut ὅτι coniunctionem et verba ἀπὸ τοῦ κοινοῦ λαβὼν et μὴ κατορθώσας de peculatu qui improspere successerit dicta esse velit; pronomen ταῦτα igitur ad verba ἄλλην γῆν οἰκήσειν refert (Classenius pro hoc τοῦτο positum mavult). In hac tamen interpretatione haud pauca offendunt. Primum obiecto participii λαβὼν difficulter caremus, difficilius quidem quam loco q. e. II, 97, 4, quem ille affert; quam ipsam ob rem fieri vix potest quin verbum ὅτι antepositum pro pronomine, non

coniunctione accipiamus. Deinde satis ridicule omnes urbium Sicularum incolae peculatum facere ab Alcibiade insimulantur, et quae praecedunt verba impediunt, ne verba ὅτι — ἑτοιμάζεται de principibus (cf. schol.: τῶν δημαγωγῶν ἕκαστος) solis dicta esse putemus. Pronomen denique ταῦτα satis dure ad infinitivum refertur. Itaque ad enarrationem Baueri, quocum scholiastes facere videtur, ὅτι pro pronomine et obiecto participii λαβών accipientis refugiendum censeo, cui numerum pluralem pronominis ταῦτα non obstare Stahlius quoque concedit. Sed offensionem maximam duae res movent, unum, quod verbum οἴεται mire inculcatum est, alterum quod verba ἀπὸ τοῦ κοινοῦ nullum sanum sensum habent, cum incolas urbium omnia quae emigrantes secum portaturi fuerint de publico sumpsisse veri minime simile sit. Equidem putaverim, verbo οἰκήσει in οἰκήσειν corrupto verba ἀπὸ τοῦ κοινοῦ· οἴεται ad locum explicandum addita in contextum irrepsisse, totumque locum sic verterim: sed quae quisque vel oratione ad persuadendum composita vel per seditionem nactus aliam terram, si res non prospere cesserit, habitet, ea comparat.

C. 18 § 2. ἐπεί, εἴγε ἡσυχάζοιεν πάντες ἢ φυλοκρινοῖεν οἷς χρεὼν βοηθεῖν, — κινδυνεύοιμεν ·] Mutationem personarum hic factam ineptam esse recte videns Wexius κινδυνεύοιεν coniecit; sed verba αὐτῇ περὶ αὐτῆς ἂν ταύτης de imperio Atheniensium agi (cf. paragraphi initium) satis declarant. Scripsit, opinor, Thucydides πάντως, quo adverbio corrupto verba primae personae ἡσυχάζοιμεν et φυλοκρινοῖμεν in tertiam facillime transierunt. Paulo infra nescio an rectius ὅπως μὴ (codd. μὴ ὅπως, Haackius μή πως) scribatur.

C. 31 § 1. ὅμως δὲ τῇ παρούσῃ ῥώμῃ διὰ τὸ πλῆθος ἑκάστων ἐν ἑώρων τῇ ὄψει ἀνεθάρσουν.] Valde displicent duo dativi, cui rei ut mederetur Stahlius, verbis διὰ — ἑώρων deletis, Vallam loci sententiam solam (aspectu praesentis potentiae) reddentem secutus genetivum τῆς παρούσης ῥώμης dativo substituit; sed verba quae delevit interpretamenti similitudinem fere nullam habent. Mihi quidem veri similius est, ante vv. τῇ ὄψει in codd. praepos. ἐν intercidisse et verba ἐν τ. ὄ. cum vb. ἀνεθάρσουν iungenda esse. Eadem praeposi-

tione etiam c. 49, 2 ante τῇ ὄψει vix caremus, ubi tamen mutatione leviore, κἂν scribentes (cf. v. c. c. 60, 5: κἂν τούτῳ), restituere possumus.

C. 34 § 5. οἱ δὲ μετ' ὀλίγων ἐφοδίων ὡς ἐπὶ ναυμαχίᾳ περαιωθέντες κτλ.] Nonne ναυμαχίᾳ (μιᾷ) scripsit Thucydides?

C. 38 § 5. ἀλλὰ δὴ μὴ μετὰ πολλῶν ἰσονομεῖσθαι;] Ante πολλῶν artic. τῶν intercidisse videtur; nam qui sequuntur οἱ αὐτοὶ (homines eiusdem generis), ii ipsi οἱ πολλοὶ sunt, cf. § 4: τοὺς πολλούς. Sic etiam scholiastes (ἰσότιμοι εἶναι μετὰ τῶν πολλῶν) legisse videtur.

C. 40 § 1. Madvigius (adv. crit. I p. 326) verba ἢ ἀμαθέστατοί ἐστε optimo iure seclusit, sed aliud vitium eum reliquisse arbitror; verba enim ὧν ἐγὼ οἶδα Ἑλλήνων, quae suum locum post ὦ πάντων ἀξυνετώτατοι habent, illo interpretamento inculcato transposita esse videntur. — Infra (§ 2) verba καὶ εἰ (ἔρχονται Ἀθηναῖοι) nullum sanum sensum habent; scribendum est: εἰ καὶ (si re vera) ἔ. Ἀ.

C. 40 § 2. αὐτὴ δ' ἐφ' αὑτῆς σκοποῦσα τούς τε λόγους ἀφ' ὑμῶν ὡς ἔργα δυναμένους κρινεῖ κτλ.] Laurentianus codicum solus, quantum scio, ὡς ἔργα βουλομένους exhibet, quae scriptura cum neque errore neque correctura facile oriri potuerit haud dubie genuina est; δυναμένους autem interpretamentum verbi βούλεσθαι hac significatione rarius positi (cff. lexica) habemus. Similis huius verbi usus loco q. e. V, 65, 2 (δηλῶν τῆς ἐξ Ἄργους ἐπαιτίου ἀναχωρήσεως τὴν παροῦσαν ἄκαιρον προθυμίαν ἀνάληψιν βουλομένην εἶναι) inest, ubi editores hodie male scripturam a Plutarcho hunc locum afferente (mor. p. 797 c) praebitam βουλόμενον praetulerunt; nempe feminino parum intellecto masculinum ad Agidem ipsum relatum substitutum est. Hac sola forma participii sententiam verborum διανοεῖται κακὸν κακῷ ἰᾶσθαι explicari posse Classenius contendit, non demonstravit.

C. 41 § 1 e Laurentiano τοιαῦτα δὲ rescribendum est, cf. adn. Stahlii ad I, 44, 1. Eundem omnium codicum errorem c. 19 § 1 correxit Bekkerus.

C. 51 § 1. πυλίδα τινὰ ἐνῳκοδομημένην κακῶς] Fortasse Thucydides ἀνῳκοδομημένην (restitutam) scripsit; nam semper alibi verbo ἐνοικοδομεῖν significationem alicubi aedifi-

candi dat. — Infra (§ 2) ὡς εἶδον τὸ στράτευμα ἔνδον (ὄν) scribendum esse censeo.

C. 53 § 1. ἐπί τε Ἀλκιβιάδην — καὶ ἐπ' ἄλλους τινὰς τῶν στρατιωτῶν τῶν μετ' αὐτοῦ μεμηνυμένων κτλ.] Stahlius Classenium partic. μεμην. pro genetivo absoluto ad τινὰς relato accipientem recte refellit ille quidem, sed temere ipse ad remedium delendi (τῶν στρατιωτῶν) refugit. Facilius mea quidem sententia locus sanabitur, si scribemus: τῶν στρ., τῶν (μὲν) μετ' αὐτοῦ κτλ., cum alii simul cum eo — delati essent, alii vero de Hermis. Cff. loci c. 61 § 1: τὰ μυστικά, ὧν ἐπαίτιος ἦν (ὁ Ἀλκιβιάδης), et § 6: οἱ ξυνδιαβεβλημένοι.

C. 54 § 5. οὐδὲ γὰρ τὴν ἄλλην ἀρχὴν ἐπαχθὴς ἦν — κατεστήσατο· καὶ ἐπετήδευσαν ἐπὶ πλεῖστον δὴ τύραννοι οὗτοι κτλ.] Mirum est, huius laudis priorem partem de Hipparcho solo Thucydidem protulisse, quippe qui id ipsum agat, ut Hippiam, non Hipparchum imperium exercuisse demonstret (cff. c. 54, 2 et c. 55, 1); mihi igitur quamvis a mutatione gravi abhorrenti suspicio quaedam restat, ἐπαχθεῖς ἦσαν — κατεστήσαντο scriptum fuisse, quod certe iis quae sequuntur melius convenit.

C. 55 § 3. ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πρότερον ξύνηθες κτλ.] Particulam καὶ, quae nec apte cum vv. καὶ οὐχ — ἠπόρησεν coniungitur (Krueg.) nec melius ad vv. πολλῷ τῷ π. τοῦ ἀσφαλοῦς refertur (sic Stahlius, adeo vertens), cum Laurentiano potius omiserim.

C. 60 § 4. — δεινὸν ποιούμενοι πρότερον, εἰ τοὺς ἐπιβουλεύοντας σφῶν τῷ πλήθει μὴ εἴσονται] Verbum εἴσονται prorsus languere apparet; τείσονται scriptum fuisse suspicor (cf. Meisterh. gr. inscr. Att.[1] § 43, 25).

C. 62 § 4. καὶ τἆλλα χρηματίσας καὶ λαβὼν κτλ.] Scribendum est τά τ' ἄλλα; nam vv. τὰ ἄλλα iis ipsis quae sequuntur definiuntur.

C. 65 § 3 fortasse ἀποτραπόμενοι scribendum est, cf. I, 51, 2, ubi in aliquot codd. (A, F) ἀποτραπόμενοι in ἀποτρεπόμενοι mutatum est.

C. 67 § 2 post vv. τοὺς μὲν ὁπλίτας Laurentianus solus, quantum scio, πάντας exhibet, quod verbum cum ob ho-

moeoteleuton facillime excidere potuerit restituendum est; sententiae quidem loci aptissimum est.

C. 68 § 1. — οἱ πάρεσμεν ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀγῶνα;] Verba τὸν αὐτὸν nec per se facile intelleguntur nec iis quae sequuntur explicantur; Thucydides haud dubie τοιοῦτον scripsit, cf. § 2: μετὰ τοιῶνδε καὶ τοσῶνδε ξυμμάχων.

C. 77 § 2. — τοῖς δὲ ὡς ἑκάστοις τι προσηνὲς λέγοντες δύνανται κακουργεῖν;] Dativus τοῖς δὲ ad partic. λέγοντες referri vix potest et duobus membris orationis quae praecedunt (τοὺς μὲν — διιστάναι, τοὺς δὲ — ἐκπολεμοῦν) convenienter tertium formatum esse veri simile est; itaque suspicor, τοὺς δὲ scriptum fuisse, quod cur in dativum transiret dativus ἑκάστοις causa esse potuit. Ceterum terminationes -οις et -ους saepissime inter se commutatas esse satis constat; velut Palatinus c. 24, 3, quanquam τοῖς μὲν praecessit, τοὺς δ' exhibet.

C. 80 § 3. δεόμεθα δὲ καὶ μαρτυρόμεθα ἅμα, εἰ μὴ πείσομεν] πείθομεν scribendum esse videtur; neque enim legati Syracusanorum testaturi erant, sed eo ipso tempore testabantur. Contrarium vitium nescio an c. 86, 1 (καὶ ὅτῳ ταῦτα μὴ δοκεῖ, αὐτὸ τὸ ἔργον ἐλέγχει) lateat, ubi Thucydidem ἐλέγξει scripsisse suspicor; nam verba αὐτὸ τὸ ἔργον non de iis quae sequuntur, quibus non res gestae, sed orationes Siceliotarum continentur, intellegi possunt, sed ad ea quae proxime praecedunt, quae temporis futuri sunt (οὔθ' οὔδ' ἀσθενεῖς ἂν — εἶεν i. e. ἔσονται), referenda sunt.

C. 82 § 3. — αὐτοὶ δὲ τῶν ὑπὸ βασιλεῖ πρότερον ὄντων ἡγεμόνες καταστάντες οἰκοῦμεν] Verbum οἰκοῦμεν sic nude positum ferri non posse Classenius et Stahlius iure consentiunt; sed quae ipsi ad locum sanandum coniecerunt (ἰσχύομεν vel ἠρκοῦμεν ille, hic οἰκειούμεθα), nec mihi nec aliis, opinor, placent. Ego quidem verbum οἰκοῦμεν sanum, sed pro αὐτοὶ adiectivum αὐτόνομοι (cf. III, 39, 2: αὐτόνομοί τε οἰκοῦντες) scribendum esse existimo; quo restituto notiones αὐτόνομοι et ἡγεμόνες aptissime τῇ Λακεδαιμονίων ἀρχῇ καὶ ἡγεμονίᾳ (cf. paragraphi initium) opponuntur.

C. 88 § 5. φρουρούς τε πεμπόντων καὶ βοηθούντων] in Laur. scribitur φρ. ἐσπεμπόντων, satis bene; sed τε particula per se

ipsa haud minus apta est. Fortasse Thucydides φρουρούς τ' ἐσπεμπόντων scripsit; nam litterae στ in σ et σπ in π (sicut πν in σπ, cf. VIII, 13, ubi in codd. A E M μενίσπου pro μενίππου scriptum est) facile transire potuerunt.

C. 89 § 4. ἅμα δὲ καὶ (sic Laur.; similiter III, 112, 4 et V, 33, 1 in deterioribus quibusdam codd. καὶ intercidit) τῆς πόλεως δημοκρατουμένης τὰ πολλὰ ἀνάγκη ἦν τοῖς παροῦσιν ἕπεσθαι.] An in plerisque rebus tantummodo res publica Atheniensium arbitrio populi illo tempore administrabatur? immo in omnibus fere, opinor. Vide igitur, ne δημοκρ. [τὰ] πολλὴ ἀνάγκη scribendum sit, quae verba, nisi memoria me fallit, Plato in apologia Socratis posuit. Paulo infra (§ 5) verba ἐς τὰ πολιτικὰ glossematis speciem prae se ferunt; ab Alcibiade quidem dicta irrisionem tacitam audientium vel potius legentium provocant (cf. c. 15 §§ 3 et 4).

C. 89 § 6. ἐπεὶ δημοκρατίαν γε καὶ ἐγιγνώσκομεν οἱ φρονοῦντές τι, καὶ αὐτὸς οὐδενὸς ἂν χεῖρον, ὅσῳ καὶ λοιδορήσαιμι] Hunc locum plerique editores sic enarrare conati sunt, ut eum mutilatum haberent, scholiastam secuti. qui καὶ αὐτὸς ἂν ἐγὼ οὐδενὸς ἧττον λοιδορήσαιμι αὐτήν, ὅσω καὶ μέγιστα ὑπ' αὐτῆς ἠδίκημαι adnotavit; velut Herwerdenus ante λοιδορήσαιμι verba μέγιστα ἐγκλήματα ἔχω supplet. Verum nescio an ille locum iam antiquitus corruptum et ad intellegendum difficiliorem de suo reparaverit; prima certe eius verba scholii similitudinem nullam habent. Ego quidem pro eo, q. e. δημοκρατίαν γε καὶ ἐγιγνώσκομεν, δημοκρατίας γε κατεγιγνώσκομεν vel καταγιγνώσκομεν (de errore cff. comm. crit. ad Thucyd. p. 109, not. 2) scriptum fuisse crediderim, quo verbo restituto reliqua facillime intellegentur: nam populare quidem imperium contemnebamus (cf. c. 34, 8) qui sapimus, et ego ipse non minus quam alius quisquam contemnam (sc. καταγιγνώσκοιμι, cf. Krüg. gr. § 69, 7 adn. 2), ut qui (cf. c. 92, 5) etiam obiurgem (cf. Madv. synt. ed. germ.₂ § 139). Dubito tamen an Thucydides κἂν pro καὶ scripserit.

C. 93 § 2. — καὶ τὸ παραυτίκα καὶ τοῖς ἐν τῇ Σικελίᾳ πέμπειν τινὰ τιμωρίαν.] Infinitivus locutioni τὸν νοῦν προσέχειν additus defendi fortasse potest; praestiterit tamen, cum dativus τῇ ἐπιτειχίσει praecedat, τῷ παρ. vel τῷ τὸ παρ. scribere.

C. 98 § 4. *καὶ τῶν Ἀθηναίων φυλὴ μία τῶν ὁπλιτῶν καὶ οἱ ἱππῆς μετ' αὐτῶν πάντες ἐτρέψαντο τοὺς τῶν Συρακοσίων ἱππέας προσβαλόντες* —] Nescio an *προσβαλόντας* Thucydides scripserit; nam Athenienses munientes nisi a Syracusanis lacessitos quievisse veri simile est.

C. 103 § 4. *οἷα δὲ εἰκὸς ἀνθρώπων ἀπορούντων καὶ μᾶλλον ἢ πρὶν πολιορκουμένων,* —] nescio an recte Laurentianus solus, quod sciam, adverbium *πρὶν* omittat; hoc enim tempore Syracusani non solum obsidebantur, sed paene inclusi erant cff. § 1; VII, 1, 1; 2, 4.

Mecherne i Assam og deres Sprog.

Af et Brev fra L. O. Skrefsrud.

[Mecherne (jf. Cust, A sketch of the modern languages of the East Indies, 1878, s. 98; Damant, Notes on the locality and population of the tribes dwelling between the Brahmaputra and Ningthi rivers, Journ. of the Asiat. Soc. of Gr. Britain and Ireland, 1880, s. 233) høre til Kachāri-Koch-gruppen af den tibeto-barmanske sprogfamilie, der atter er et led af den store østasiatiske æt, som man, efter en ejendommelighed, der næppe er oprindelig og i ethvert tilfælde ikke tilhører alle de enkelte sprog, almindelig betegner som „enstavelsessprogene". Om dette folk og andre, der stå det nær, jf. for øvrigt foruden de ovennævnte arbejder Hodgson, On the Aborigines of North-Eastern India, i Journ. of the As. Soc. of Bengal 1849, I, s. 351 ff., og samme, On the origin of the Kocch, Bodo [= Mech] and Dhimal, smst. 1849, III, s. 702 ff. (hertil støtter Max Müller sig i Letter to Chev. Bunsen on the classification of the Turanian languages s. 111 ff., 230 ff.). Nogle ordfortegnelser ere meddelte i den första af disse afhandlinger af Hodgson s. 456 ff. (Bodo), i Hunter's Comparative Dictionary of the Languages of India and High Asia, London 1868, og hos Damant anf. st. s. 254. Om sprogets grammatiske bygning og nöjagtige lydforhold er der derimod hidtil kun fremkommet yderst tarvelige oplysninger (nogle lidet tilgængelige, i Indien udkomne grammatiske arbejder om beslægtede sprog anføres i Techmers Internat. Ztschr. f. allg. Sprachwiss. II, s. 81), og nedenstående skildring får af denne grund en så meget större interesse. — De förste sider af dette til professor Fausbøll adresserede brev have tidligere været trykte i tidskriftet „Dahkwala" 1888, nr. 5, s. 106 ff.; redaktionen har imidlertid ikke taget i betænkning at optage det hele her i sammenhæng, så meget mere som de to tidskrifters læsekredse for störste delen turde være temmelig forskellige. V. Th.]

Ifølge den Engelske Regjerings sidste Census tæller Indiens Urbefolkning omkring 75 Millioner Mennesker. Disse ere delte i omkring 200 Stammer og tale næsten

lige saa mange forskjellige Sprog, naar man regner temmelig afvigende Dialekter som Sprog.

En Del af disse Stammer har mere eller mindre været udsatte for arisk Paavirkning og har ogsaa delvis antaget Hindu-Sæder, medens andre derimod med Held have bevaret deres Eiendommelighed, og selv deres Sprog har holdt sig temmelig frit for arisk Paavirkning. Til disse sidste høre unægtelig Kharwarerne, d. e. Cole-Stammerne og Santhalerne.

Disse Stammer vil jeg imidlertid gaa forbi idag, for siden at beskrive dem nöiere, og begynde med det næsten ukjendte Mech-folk. Denne Folkestamme tæller omkring 1 Million Sjæle og bor i Assam, fra Jalpaiguri ved Khochbehar i Vest, næsten op til Debrugar imod Øst, fra Brahmaputra mod Syd til Himalayarne mod Nord.

Dette Folks Physiognomi er dels mongolsk dels kaukasisk. Grunden til denne Forskjellighed i Physiognomien kjender Mech-folket selv ikke; men den Kjendsgjerning, at Folket er inddelt i flere Stammer, giver os maaske de fornødne Oplysninger. Mecherne ere nemlig inddelte i 7 forskjellige Stammer, og det er sandsynligt, at Folket i forhistoriske Tider, medens de endnu boede paa Nordsiden af Himalayarne, dannedes til en Nation, ved at flere forskjelligartede Stammer slog sig sammen til eet Folk. Mecherne sige nemlig selv, at de engang levede paa Nordostsiden af Himalayabjerget og der dannedes til eet Folk.

Med deres egentlige Historie maa jeg vente, indtil jeg kjender den nöiere, og kun indskrænke mig til Folket, som det nu er, og til deres Sprog.

Mechfolkets Forfatning er patriarkalsk, og den øverste Ledelse ligger i Stammehoveders Hænder, som kaldes *Gọrak'*. De leve i Landsbyer, som have flere baade Langgader og Tværgader. De ernære sig ved Agerbrug, som de kjende udmærket godt og hvori de endog overtræffe Hinduerne; deres Vandingssystem er fortræffeligt. De ere for det meste velstaaende, og mange iblandt dem endog, efter indiske Forhold, rige. Kvinderne forfærdige alle deres Klæder, ogsaa Silketøjer, og det er forunderligt, hvor smagfuldt

de lave dem. Mændene ere delvis höie og delvis temmelig smaa. Kvinderne ere plumpe, sunde og kraftige. Mecherne ere oprigtige, humoristiske og derhos meget fredsommelige. De have egentlig kun een stor Feil: Drukkenskab.

Deres Gudsdyrkelse er meget enkelt. Den bestaar i at give Svin og Höns til visse usynlige Bjergaander, mest til en, som de anse for deres Skytsgud, som de kalde Shijudev og som sandsynligvis er identisk med Ariernes Shib eller Mohadev. De andre Guder anses som Shijudevs Tjenere og staa under hans Befaling. I Nødens Tid paakalder man ikke saa meget Shijudev som den indiske Gudinde, Mohadevs Kone, Kali.

Som Verdens Skaber og Opholder kjende Mecherne til Navnet *Thakur*, som ogsaa er det Navn, der paa Santhali betegner den eneste sande Gud. Dog offre de ikke til Thakur, da de anse ham for god, hvorfor man ikke behøver at frygte noget ondt fra ham. Mærkværdigt er det, at Santhalerne heller ikke offre til Thakur længere, uagtet deres Traditioner melde, at Santhalernes Forfædre i den graa Urtid tjente ham alene.

Naar et Barn er født, komme Mecherne af Landsbyen sammen og give det Navn, men der staar ellers ingen religiøs Ceremoni i Forbindelse dermed.

Naar en ung Mand ønsker sig en Kone, gaar han først omkring fra Landsby til Landsby for at udsøge sig en. Naar han har fundet en, som behager ham, tager han med sig en 20—30 Mænd og gaar til Landsbyen, hvor Pigen er, og simpelthen røver hende. Det hænder da ikke sjælden, at Pigens Forældre, hvis de ikke kunne lide den unge Mand, samle en stor Mængde sammen, give ham med hans Ledsagere en god Dragt Prygl og jage dem ud af Landsbyen. Hvis derimod den unge Mands Parti er det stærkeste, tage de Pigen med Magt ved høi lys Dag og føre hende hjem. Hans Forældre sammenkalde da Venner og Naboer til et Festmaaltid. Pigens Forældre blive ogsaa indbudne. Naar Spisen er færdig, sættes de to lykkelige ligeoverfor hinanden, og Bruden rækker derpaa Brudgommen hans Ris. Dette udgjør Vielsen.

Pigens Forældre have allerede før Giftermaalet modtaget Störsteparten af Kjøbeprisen, som varierer fra 60 til 300 Rupis, alt efter som den unge Mand er rig eller fattig. Ofte faar han ogsaa Pigen for intet. Ikke sjælden dog maa han, hvis han ikke kan betale for sig, tjene hos sin Svigerfader i 7 Aar. Hvis Svigerfaderen ingen Drengebørn har og han lider sin Svigersøn, giver han ham hele sin Formue, naar han bliver gammel. I modsat Tilfælde tilfalder Arven Svigerfaderens Slægtninge.

Mecherne elske Drik, Musik og Dans. De tilberede selv deres Brændevin af Ris. Deres Dans er mangeartet, men den fornemste Dans, de have, er en Efterligning af Paafuglene, naar de parres. De have ikke faa deilige Melodier, ikke blot i Moll, men ogsaa i Dur, som er meget sjældent blandt disse vilde Stammer. Deres fornemste musikalske Instrumenter ere en Art af en lang Tromme, Fløite og Violin. Disse lave de selv. Deres Violin har 4 Strænge, hvoraf Kvinten er høit e, Bassen lavt E, og Mellemstrængene staa begge i a. Deres Fløite begynder i D. Derfra 8va g, a, h og c. Fløiten har kun 5 Hul, 3 for den venstre og 2 for den höire Haand. De spille udmærket baade paa Fløite og Violin.

Mændene ere, lig Hinduerne, klædte i *Dhuti* og *Chador*. Det første af disse er et Stykke Tøi bundet om Livet og Benene til en Art af Benklæder, medens deres Chador kastes over Skuldrene til en Art af Toga. Kvinderne klæde sig i *Saris*, et Stykke Tøi, som de binde om Livet under Armene, hvorved de have Hænderne frie.

Kvinderne ere store Yndere af Smykker, saasom Armbaand, Fingerringe, Ørenringe, Næseringe og Halsbaand. Selv Mændene pryde sig med lignende Smykker, med Undtagelse af Næseringe, som de udelukkende overlade til Kvinderne. Mech-Kvinderne ere ikke skredne saa langt frem i Civilisation, at de lig Santhal-Kvinden bære Chignon i Haaret!

Naar en Mech dør, bliver han enten begravet eller kastet i Floden eller brændt. Ligbrænding er dog en Skik,

de have lært af Hinduerne, og det oprindelige var Begravelse.

Mech-Sproget hører til det agglutinerende Stadium og har 29 Lyd, af hvilke 8 ere Vocaler og 21 Consonanter. Der er flere af disse, som ere eiendommelige for Mechsproget, og tre Lyd, som hidindtil troedes at være eiendommelige for Kharwarsprogene.

Vocaler:

a, *æ*, *e*, *i*, *ǎ*, *o*, *ọ*, *u*.

Med Undtagelse af *ọ* ere de andre Vocaler lig vore Skandinaviske. Dette *ọ* er et neutralt *o*, paa samme Maade som det sidste *e* i gjöre er et neutralt *e*. Denne Lyd er mere *o*-lig end det Engelske *o* i nation, idet Læberne bringes nærmere hinanden, end Tilfældet er ved Udtalen af den Engelske Lyd.

Consonanter:

Gutturaler *h*; *kh*, *g*, *ṅ*, *ṅ'*, *k'*;
Palatal *j*;
Dentaler *t'*, *n*, *n'*; *l*, *r*, *r'*;
Cerebraler *ṭh*, *ḍ*;
Labialer *p'*, *ph*, *b*, *m*, *m'*;
Sibilant *sh*.

Ved Gutturalerne *h*, *kh* og *g* er intet at bemærke, da Lydene ere lig vore; *ṅ* er vort ng i Seng; *ṅ'* er lig den foregaaende Lyd, med Undtagelse af at Lyden bliver afbrudt hurtigt ved Udtalelsen af sidste Halvdel, idet Aanden drages indad; *k'* er et halvt *k* med samme korte Afbrydelse i Udtalen, som er Tilfældet ved *ṅ'*. Naar man hører Beduinerne udtale Arabisk, hører man en lignende kort Afbrydelse i Udtalen, og jeg tror at have bemærket noget lignende hos de jydske Bønder.

Det palatale *j* er som det Sankritiske rene ज.

Mechsproget har intet dentalt *t*, med Undtagelse af det halve *t'*, som ogsaa har den Eiendommelighed, at Udtalen i Enden afbrydes kort. Dette er ogsaa Tilfældet med *r'*, som ellers er et rent dentalt *r* med Undtagelse af den korte Afbrydelse i Enden.

Det cerebrale *ṭh* er ligt det Sankritiske ट eller det norske *t* i „gjort", udtalt som paa Østlandet i Norge ɔ: *jŏṭ*; *ḍ* er ligt det Sanskritiske ड eller *d* i det Norske „gjorde" ɔ: *joḍḍe*.

Det labiale *p'* er et halvt *p*, med den samme korte Afbrydelse i Udtalen ved Enden, ogsaa *m'* har den samme korte Afbrydelse i Udtalen.

Sibilanten *sh* er som det Engelske *sh* eller vort norske *skj* i skjönt eller det tydske *sch*.

Substantivet.

Substantivet i Mechsproget kan siges at have 12 Casus, nemlig 1. Nominativ; 2. Genitiv; 3. Possessiv; 4. Dativ; 5. Accusativ; 6. Ablativ; 7. Instrumentalis; 8. Locativ; 9. Relativ; 10. Inclusiv; 11. Locativ-Genitiv; 12. Vocativ.

Singularis.

Nom.	*hinjao-ak'*	Kvinden
Gen.	*hinjao-ni*	Kvindens
Poss.	*hinjao-hok'*	Kvindens (hun har)
Dat.	*hinjao-nọk'*	til Kvinden
Acc.	*hinjao-khọu*	Kvinden
Abl.	*hinjao-niphraik'*	fra Kvinden
Instr.	*hinjao-jọn'*	ved, med, gjennem Kvinden
Loc.	*hinjao-niaok'*	i, paa, til Kvinden
Rel.	*hinjao-ọik'*	i Henseende til Kvinden
Incl.	*hinjao-ọinọ*	med, saavelsom Kvinden
Loc.-Gen.	*hinjao-niaoni*	indeni Kvinden
Voc.	*ọ hinjao!*	o Kvinde!

Pluralis

dannes ved at tilföie *phọr*, altsaa:

hinjao-phọr-ak' Kvinderne o. s. v.

Nominativ er som vor Casus af samme Benævnelse. Genitiv bliver brugt baade til at betegne Ophav (Verdens Skaber) og Besiddelse (Mandens Hus). Possessiv bruges til at betegne, at man har noget, som det latinske Est mihi og det hebraiske לִי. Dativ har ren dativisk Betydning (jeg bringer ham Hesten; jeg bragte hende Kaaben). Accusativ bruges som vor. Ablativ bruges kun i Betydning af Separation (han kommer fra Byen), ikke tillige som Instrumentalcasus. Instrumentalis bruges, foruden til at betegne Middel (med, ved, gjennem), ogsaa som Associativ (sammen med). Locativ betegner baade en Hvilen paa et Sted og en Bevægelse mod noget, og endelig har den Bibetydningen af ved (han er i Huset, han gaar til Byen, ved Guds Naade er jeg vel). Relativ-Casus betegner en Forbindelse med eller et Hensyn paa noget (han blev døbt i Guds Navn, jeg sendte noget i hans Navn; man siger saa og saa paa Mechsproget). Inclusiv-Casus betegner, at noget includeres, bliver indbefattet i (han bragte Træet tilligemed Grenene; han kjøbte Ageren tilligemed Grøden). Locativ-Genitiv betegner, at noget er indeni noget andet, men ikke nødvendig hører dertil: *no-ao-ni*[1]) *manshi-phọr-ak'* ɔ: Hus-i-ets Folk, Hus-indrets Folk, d. e. Folket i Huset. Vocativ behøver ingen Forklaring.

Adjectiverne.

Disse declineres almindeligvis ikke. De sættes undertiden foran, undertiden efter Substantivet, og i sidste Tilfælde har Substantivet ikke Casusendelsen, men Adjectivet. *Manshi* er Mand, Menneske, *gaham* er godt, god, og *nu* er at se: *Aṅ manshi gaham-khọu nu-baik'* ɔ: jeg saa en god Mand. I første Tilfælde hedder det saa: *Gaham manshi-khọu nu-baik' aṅ* ɔ: jeg saa et godt Menneske, eller det gode Menneske.

Adjectivernes Comparation sker paa følgende Maade: *shari* eller *khuri*, der betyder saa meget som „end“, sættes efter Substantivet, som staar i Dativ, og *shin*, som betyder „mere“, sættes efter Adjectivet: *aṅ-nọk'-khuri biọ gaham-shin*

---

[1]) *[Således i mskr.]*

ɔ: mig-end han god-mere (er), han er bedre end jeg. For at betegne Superlativ sætter man *bọi*, ɔ: alle, foran *khuri*: *Biọ bọi-nọk'-khuri gaham-shin* ɔ: han er bedre end alle, bedst.

Numeralierne

gaa op til 8, siden bruges Bengali-formerne. 1. *shi*, 2. *nai*, 3. *ṭham*, 4. *bri*, 5. *ba*, 6. *dok'*, 7. *shini*, 8. *khån'*. Disse sættes efter Ordet.

Pronominerne.

	Sing.	Plur.
1 Pers.	*aṅ* jeg	*jọṅ* vi
2 —	*nọṅ* du	*nọṅ-shọr* I
2 —	*nọṅ-ṭhaṅ* De	*nọṅ-ṭham-phọr* I
3 —	*bi* han, hun	*bi-shọr* de
3 —	*bi* det	*bi-phọr* de (Ting).

Et *ọ* sættes ofte efter hvert af disse Pronominer: *aṅọ*, *nọṅọ* o. s. v. Om dette kun er for Vellydens Skyld, eller om det danner et forlænget Pronomen, ved jeg ikke.

Relative Pronominer.

Saavidt jeg kan skjønne, har Mechsproget egentlig ingen relative Pronominer. Vistnok bruges nu *je* og *jae* som saadanne; men disse ere kun laant Gods. Mecherne bruge Participier for at udtrykke det relative Forhold: *Dinọik' phọi-nai manshi-ak' aṅ-ni khuṭhum* ɔ: (Den) idag kommende Mand (er) min Slægtning.

Interrogative Pronominer.

Shọr hvo?
ma hvad?
båbe hvilken?

Disse declineres som Substantiver.

Demonstrative Pronominer.

Be denne, dette;
bọi hin, hint;
bi den, det.

Disse declineres ikke.

Mechsproget har som andre Sprog en Mængde adjectiviske Pronominer.

Verbet.

Indefinit Præsens	*biọ ṭhaṅ-ọ* han gaar.
Definit Præsens	*biọ ṭhaṅ-dọṅ* han gaar nu, er gaaende.
Decisivt Præsens	*biọ ṭhaṅ-nọk'* han vil (er bestemt paa at) gaa.
Consecutivt Præsens	*biọ ṭhaṅ-naik'* han gaar ellers.
Conditionalt Præsens	*biọ ṭhaṅ-gọu* han vil, vilde gaa (i det Tilfælde).
Impendent Præsens	*biọ ṭhaṅ-nọ shọi* han er i Begreb med at gaa.
1. Aorist	*biọ ṭhaṅ-baik'* han gik, har gaaet.
2. Aorist	*biọ ṭhaṅ-ak'* han gik, havde gaaet.
Futurum	*biọ ṭhaṅ-gọn'* han skal, vil gaa.
Indefinit Præteritum	*biọ ṭhaṅ-ọ mọn'* han gik, pleiede at gaa.
Imperfectum	*biọ ṭhaṅ-dọṅ mọn'* han gik da, var gaaende.
Decisivt Præteritum	*biọ ṭhaṅ-nọ mọn'* han vilde, bestemte sig til at gaa.
Frequentativt Præteritum	*biọ ṭhaṅ-nai mọn'* han pleiede at gaa.
Conditionalt Præteritum	*biọ ṭhaṅ-gọu mọn'* han vilde have gaaet.
Impendent Præteritum	*biọ ṭhaṅ-nọ shọi mọn'* han var i Begreb med at gaa.
1. Plusquamperfectum	*biọ ṭhaṅ-bai mọn'* han havde gaaet.
2. Plusquamperfectum	*biọ ṭhaṅ-a mọn'* han havde gaaet.
Infinitiv	*ṭhaṅ-nọk'* at gaa.
Partic. aoristi	*ṭhaṅ-nanọik'* havende gaaet.
Conditionalt Participium	*ṭhaṅ-bla* i Tilfælde af at gaa eller have gaaet.
Adverb. Participium	*ṭhaṅ-ọik' ṭhaṅ-ọik'* gaaende gaaende.
Supinum	*nai-ọik' ṭhaṅ!* gaa for at se (*nai* at se).
Gerundium og Partic.	*ṭhaṅ-naik'* gaaende, Gaaendet.

Imperativ — *than-ni* lad mig gaa!
than gaa (du)!
than-thon lad ham gaa!

Præliminært Imperativ — *than-tho-ni* lad mig först gaa!
than-thok' gaa (du) först!
than-tho-thon lad ham först gaa!

Indefinit Præsens bruges i ganske almindelige Udsagn, saasom: Mechfolket spiser Kjød, de drikke Brændevin, de skyde Vildt.

Definit Præsens betegner, at noget gaar for sig, medens man udtaler samme om det, saasom: Manden er nu gaaende, har allerede begyndt at gaa og holder paa dermed, medens man taler derom.

Decisivt Præsens betegner, at man har bestemt sig til, vil gjöre noget, saasom: Jeg bliver ikke her, jeg vil gaa hjem, det er en afgjort Sag.

Consecutivt Præsens betegner, at noget vil følge paa en anden Gjerning, hvis man gjör den, og bruges efter at man har formanet en til ikke at gjöre den Gjerning, saasom: Spis ikke deraf, du dør ellers; rör ikke derved, ellers gaar det itu, ellers faar du Skjænd.

Conditionalt Præsens bruges i den anden eller sidste Del af et conditionalt Udsagn, saasom: Hvis du kom til ham, vilde du blive meget venligt modtagen. Det bruges ogsaa som Optativ: Ich möchte gern Ihre Tochter für meinen Sohn bekommen (sml. til Kone). Det bruges ogsaa paa en meget eiendommelig Maade, som ikke synes at staa i nogensomhelst Forbindelse med dets conditionale Betydning. Hvis to af os følges ad, men den ene bliver lidt tilbage paa Veien, og jeg ankommer alene, spörger Manden i Huset: Hvor er din Ven? Dertil svarer jeg: *Biọ phọi-gọu* han kommer (strax), vil være her i et Øieblik. Det bruges ogsaa i Forbindelse med visse Verber istedetfor indefinit Præsens: *Mithi-gọu an* jeg ved; *phọi-nọk' ha-gọu an* jeg kan komme.

Impendent Præsens betegner, hvad man i visse Sprog kalder inchoativt Præsens, i andre derimod Paulo-post-futurum, nemlig at man er i Begreb med at gjöre noget.

1. Aorist er et simpelt Præteritum, et Punkt i Tiden og bruges baade som Passé og Perfectum.

2. Aorist. Ordet Aorist for denne Tid i Mechsproget er utilfredsstillende, da denne Benævnelse ikke giver En noget korrekt Begreb om, hvorledes denne Tid bruges. Det Franske Passé antérieur kommer Betydningen nærmere, idet man, naar man paa Mechsproget benytter denne Form, betegner, at det, som gjordes, er ophævet igjen. Siger man nemlig: *Bịọ ṭhañ-ak'*, saa betyder det vel „han gik“, men man forstaar tillige, at han er kommen tilbage. Denne Form bruges ogsaa, naar man vil betegne, at noget fandt Sted for længere Tid tilbage og har tabt sin Interesse, er ikke længere af nogen Vigtighed: Forfædrene sagde.

Futurum bruges som vort.

Indefinit Præteritum er dannet, som man ser, af Indefinit Præsens og betyder det i Datiden, som Præsens betyder i Nutiden, hvorfor det betegner, at noget fandt Sted paa en indefinit Maade. Det bruges ogsaa som Frequentativ, men i mere ubestemt Betydning end det egentlige Frequentativ.

Imperfectum betegner en Linie i Tiden, at noget gik for sig i Datiden, medens noget andet indtraf: Han holdt paa at skrive, var skrivende, da jeg kom.

Decisivt Præteritum betegner Villiens Bestemmelse, at man ikke blot tænkte paa at gjöre noget, men at det var afgjort, at man bestemte sig til, vilde gjöre det. Denne Form betegner intet conditionelt, men noget, man bestemte sig til: Jeg vilde gaa til Byen, men min Kone blev syg, derfor kunde jeg ikke gaa.

Frequentativt Præteritum. Det er noget vanskeligt at forstaa, hvorledes den frequentative Betydning i Datiden udvindes af den consecutive Betydning i Præsens, men saaledes forholder det sig. Denne Form bruges hyppigst, naar man vil udtrykke, at man pleiede at gjöre noget.

Conditionalt Præteritum betegner, at noget vilde have fundet Sted under visse Forudsætninger: Havde du gjort dit Arbeide ordentligt, saa vilde jeg have givet dig din fulde Betaling.

Impendent Præteritum betegner, at noget allerede var i Begreb med at ske, naar noget andet indtraf: Jeg var i Begreb med at gaa til Byen, da du kom.

1. Plusquamperfectum betegner, at noget allerede forud var sket, da noget andet indtraf, og at det ikke var blevet forandret: Han havde lagt sig, da jeg kom, og han var liggende.

2. Plusquamperfectum betegner, at noget havde fundet Sted, da noget andet indtraf, men at det var blevet forandret igjen, førend det andet indtraf: Han havde lagt sig, førend jeg kom, men af en eller anden Aarsag var han staaet op igjen, saa at jeg fandt ham oppe, da jeg kom.

Infinitiv bruges omtrent paa samme Maade som paa Norsk.

Participium Aoristi bruges som paa Græsk.

Conditionalt Participium benyttes istedetfor det finite Verbum i det förste Led af conditionale Udsagn: *Nọṅ ṭhaṅbla aṅbọ ṭhaṅ-gọu* ɔ: hvis du gik, gik jeg ogsaa.

Adverbialt Participium er en Fordobling af Supinum og betegner Maaden, hvorpaa man ter sig, medens man gjör noget: Hun gik grædende, han kom løende, han vandrer syngende, idet han synger.

Supinum betegner Hensigten „for at“ og staar i Forbindelse med Verber, som betegne Bevægelse: Han gaar for at bade, han kommer for at se.

Imperativ behøver ingen Forklaring.

Præliminært Imperativ betegner, at man skal gjöre noget forud for noget andet: Spis först og gaa da til dit Arbeide!

Passiv dannes ved at sætte *ja* „blive“ efter Roden af Verbet og saa föie Tidsendelserne til: *aṅ nu-baik'* jeg saa; *aṅ nu-ja-baik'* jeg blev seet.

Reflexiv findes ikke under en særegen Form paa Mechsproget; man betjener sig af Ordet *gao* „selv“ for at udtrykke samme: *Bịọ gao-khọu nai-dọṅ* han ser sig selv.

Reciprocal udtrykkes ved at sætte *jọlai* mellem Verbets Rod og Tidstegnet: *Aṅ bi-jọṅ' bu-jọlai-baik'* jeg sloges med ham; *bi-jọṅ' bi-jọṅ' rai-jọlai-baik'* de to samtalede,

talte med hinanden; *rai* er at tale, *rai-jọlai* er at conversere.

Causativ udtrykkes paa to Maader, en Maade, hvor Causativtegnet sættes efter Verbets Rod, foruden Infinitivmærke, og den anden Maade, hvor Infinitivmærket sættes til Verbets Rod og derpaa Causativtegnet. I første Tilfælde betyder det at formaa, foraarsage til at gjøre noget og i andet Tilfælde at tillade en at gjøre noget: *Saheb-ak' ań-khọu bu-họ-baik'* Herren foraarsagede mig til at slaa; *Saheb-ak' ań-khọu bu-nok' họ-baik'* Herren tillod mig at slaa. I Passiv lyder det saaledes: *Saheb-ak' ań-khọu bu-ja-họ-baik'* Herren foraarsagede mig at blive slaaet; *Saheb-ak' ań-khọu bu-ja-nok' họ-baik'* Herren tillod at jeg blev slaaet. Causativtegnet er *họ* at give.

Conjunctiv. Man danner Conjunctiv ved at sætte *gọn'* til de forskjellige Tider, f. Ex.: *Biọ ṭhań-ọ-gọn'* det kan være, at han gaar nu og da; *Biọ ṭhań-ḍọń-gọn'* det er muligt, at han nu er gaaende; *Biọ ṭhań-gọu gọn'* det er muligt han vilde gaa (under saadanne Omstændigheder); *Biọ ṭhań-gọn'-gọn'* det kan hænde, han vil (skal) gaa (imorgen), o. s. v. Alle Tider have Conjunctiv.

Negativ.

Den negative Form er forskjellig fra den bejaende.

Indefinit Præsens	*Biọ ṭhań-a* han gaar ikke (aldrig);
Definit Præsens	*Biọ ṭhań-a-khọik'*;
Decisivt Præsens	*Biọ ṭhań-a*;
Consecutivt Præsens	*Biọ ṭhań-nai-nońa*;
Conditionalt Præsens	*Biọ ṭhań-nai-nońa*;
Impendent Præsens	*Biọ ṭhań-a*;
1. Aorist	*Biọ ṭhań-a-khọik'*;
2. Aorist	*Biọ ṭhań-a-khọik'*;
Futurum	*Biọ ṭhań-nai-nońa*;
Indefinit Præteritum	*Biọ ṭhań-a mọn'*;
Imperfectum	*Biọ ṭhań-a-khọi mọn'*;
Decisivt Præteritum	*Biọ ṭhań-a mọn'*;
Frequentativt Præteritum	*Biọ ṭhań-a mọn'*;
Conditionalt Præteritum	*Biọ ṭhań-nai-nońa mọn'*;

Impendent Præteritum	*Bio̤ tha̤ṅ-a mo̤n'*;
1. Plusquamperfectum	*Bio̤ tha̤ṅ-a-kho̤i mo̤n'*;
2. Plusquamperfectum	*Bio̤ tha̤ṅ-a-kho̤i mo̤n'*;
Conditionalt Participium	*tha̤ṅ-a-bla* i Tilfælde af ikke at gaa;
Gerundium	*tha̤ṅ-o̤i* ikke gaaende.

Jeg forglemte at bemærke, at Mechsproget har en særegen Form i 1. Aorist ved Spørgsmaal: *Tha̤ṅ-kho̤ na tha̤ṅ di̤a?* Gik han eller gik han ikke?

1. Aorist har ogsaa en egen Form i Negativ, naar man foresatte sig at gjøre noget, men ikke gjorde det: *Bio̤ pho̤i-no̤k' tho̤n-a-mo̤n'*, *pho̤i-a-kho̤i-sho̤i* han havde sagt, at han vilde komme, han kom ikke.

Jeg maa nu ophøre for denne Gang. Jeg har bedt Dr. Heuman at skrive en indgaaende kort Fremstilling til Dem af det deilige Santhalsprog, og det har han lovet at gjöre. . . . .

Ebenezer 6. 4. 88.

Anmeldelser.

Otto Benndorf, Wiener Vorlegeblätter für archäologische Uebungen 1888, mit Unterstützung des k. k. Ministerium für Cultus und Unterricht herausg. Wien 1889. 12 Taf. fol.

Naar Archæologien i vore Dage har kunnet hæve sig til selvstændig videnskabelig Betydning, skyldes dette vel først og fremmest den overordentlige Forøgelse af Materialet, der er tilvejebragt ved omfattende og med den største Omhu og Nøjagtighed foretagne Udgravninger, men dernæst ogsaa den videnskabelige Behandling af Monumenterne, idet Kundskaben til dem stadig mere udbredes ved Gibsafstøbninger og troværdige Afbildninger, navnlig igjennem Fotografien og ætsede Lystryk. Man kan nu stille langt større Fordringer end tidligere til Afbildningernes Nøjagtighed, og Undervisningen kan drives methodisk og skolemæssig. Et fortrinligt Hjælpemiddel dertil er de ved de tyske Universiteter anvendte „Vorlegeblätter". Ved disse øves Eleverne i at se de antike Billeder fuldstændig igjennem i alle Enkeltheder, at forstaa det Fremstillede og i det vedtagne og almenforstaaelige Sprog at gjøre rede for det.

Iblandt disse Samlinger indtager det sidst udkomne Hefte en overordentlig høj Rang. Det er ikke blot tidligere udgivne Afbildninger, der her ere gjentagne, men flere af dem gjengives efter nye Undersøgelser af Originalerne med alle de Rettelser, som blev en Følge deraf; det er en ny Kollation, der er foretaget, og en saadan har her ikke vist sig mindre nødvendig end ved gamle Forfatteres Texter.

Den første Afdeling af dette Hefte, Taf. I—VII, indeholder de ældste bekjendte Vaser med Kunstnernavne, først korinthiske Vaser af Timonidas, Chares og Milonidas, og bøotiske af Gamedes og Theozotos; dernæst de attiske, og først iblandt dem „de græske Vasers Konge", François-Vasen, som i 1844 blev funden ved Chiusi og nu findes i Firenze. Den første Publication i Monumenti dell' Instituto IV pl. 54—57 er fortræffelig, men den trængte dog meget til Eftersyn i det Enkelte, ikke at tale om at et lille Stykke af samme Vase er blevet fundet senere. Nu foreligger den i en lidt formindsket men paa mange Steder rettet Udgave. Man faar ved at gjennemgaa denne

dobbelt Respekt for Tegnerens Dygtighed. Ved Siden af den gammeldags Stivhed og Ubehjælpelighed, der nødvendig maatte findes i et Arbejde, som sikkert ikke er yngre end det 6te Aarh. f. Chr., ser man ikke blot stor Flid, men ogsaa en sikker Haand og en stor Sans for Bevægelse og Charakteristik. Den nærmere Undersøgelse af dette Monument skyldes især W. Reichel, som har gjort rede for denne „neue Aufnahme der Françoisvase“ i „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn Bd. XII“. Idet jeg udtaler min store Paaskjønnelse af dette Arbejde, kan jeg dog ikke undlade at fremføre et Par smaa Udsættelser. I Beskrivelsen af Jagten paa det kalydoniske Vildsvin staar der S. 12: „Kastor und Polydeukes scheinen zusammen einen Speer zu handhaben“. Dette er aldeles umuligt. Hvad der her antages for ét Spyd, danner ogsaa i Tegningen ikke en lige Linie, men der er en lille Brydning i Linien; det er to Spyd, saaledes som Sammenligningen med de følgende Kæmperpar tydelig viser. Naar det S. 18 ved Fontænebygningen paa Troilosbilledet hedder: „die mittlere Säule ist vor den anderen durch ein reicheres Kapitell ausgezeichnet“, tør dette sikkert ikke antages for Forsæt, men kun for en Flygtighed i Tegningen; det var Personerne mere end Architekturen, hvorom det gjaldt. Endelig findes S. 20 en Misforstaaelse. „Die Rechte des Schwimmers fasst mit untergesetztem Daumen nach dem Ufer“. Selv om her havde været en Strandbred, havde det været en lidet hensigtsmæssig Maade at gribe efter den paa. Nej, Manden svømmer i rum Sø, men han svømmer saaledes, som Russerne svømme nu til Dags, idet de kaste først den ene og saa den anden Arm lige ud foran sig.

François-Vasen bærer, som bekjendt, Navnene *Κλιτίας ἔγραφσεν, Ἑϱγότιμος ἐποίεσεν*. Efter den følger Taf. IV, 2 a—d en Skaal med Indskrift *Εϱνότιμος ἐποίεσεν*. Om dette skal læses *Ἐϱγότιμος* eller mulig *(Η)εϱμότιμος*, véd jeg ikke; men Tegningen er sikkert ikke udført af Klitias; den viser en meget ringere, flottere og formodentlig senere Arbejder. Jeg véd ikke, om det er i Erkjendelsen heraf, at Benndorf i den medfølgende „Verzeichniss der Tafeln“ — anden Text findes ikke — har givet denne Skaal Nr. 3 i Stedet for Nr. 2; rigtigt er det i ethvert Fald, at den er bleven skilt fra François-Vasen; den burde maaske skilles ved flere Numre. — De følgende 3 Tavler indeholde de interessante Vaser med Exekias' Navn, blandt hvilke den vaticanske Amphora med Achilles og Aias, der spille Tærninger, særlig udmærker sig. Hermed ophører Rækken. De følgende Perioder, hvor Epiktetos og hans Samtidige malede Skaale med sorte Figurer indvendig og røde udvendig, og endnu mere den næste, hvor Kunsten kulminerer i Vaserne med udelukkende røde Figurer, have givet os en saa stor Mængde af Vaser med Kunstneres Navne paa, at det vilde være urimeligt at optage dem alle; men det vilde være højst ønskeligt, om Prof. Benndorf i

følgende Hefter af „Vorlegeblätter“ vilde give Udvalg af dem udførte med den samme Nøjagtighed som disse.

Tavlerne VIII og IX indeholde Bryllupsfremstillinger, den første tagen fra malede Vaser, den sidste fra romerske Sarkofager. Vaserne VIII Nr. 1 og 7, bekjendte fra Stackelberg, fremstille uden Tvivl Bryllupstog. Nr. 2, en høj, smal Amphora i Athen synes at fremstille Brudens Gang til Badet før Bryllupet, som det endnu er Skik i Ægypten. 3 og 4 have kun et almindeligt erotisk Indhold. Brudstykket 5, restaureret Nr. 6, er særlig interessant ved sin ejendommelige Form, hvoraf et Exemplar ogsaa kan sees i Antiksamlingen i Kjøbenhavn. Uagtet Benndorf endnu bestandig tvivler — han kalder det endnu her „ein räthselhaftes Geräth, angeblich Firstziegel“ — kan der dog næppe være nogeu Tvivl om, og det er klart udviklet af Studniczka i den ogsaa af Benndorf citerede Artikel, at det virkelig er et Fronttegl. Det maa have været bestemt til at dække Gavlspidsen over et lille Trækapel til Ære for den Afdøde, et Heroon, saaledes som vi finde dem efterlignede i Marmorsteler. Nogle af disse — der existerer vel omtrent 20 Exemplarer — ere fundne i Grave, og have altsaa, i det Mindste i dette Tilfælde, ikke virkelig været brugte som Fronttegl, men nedlagte som en Antydning af det Heroon, der skyldtes den Afdøde.

Den sidste Afdeling, Taf. X—XII, samler de forskjellige Forsøg, man har gjort paa at restaurere Polygnots Maleri af Trojas Undergang i Leschen i Delphi og behandler saaledes et af de interessanteste Spørgsmaal i den ældre græske Kunsts Historie. Efter Caylus' smukke, men fuldstændig i den moderne Kunsts Aand udførte Restauration, følge Siebelis', Gebhards, Lloyds og Riepenhausens, der alle bestaa af isolerede Grupper, henkastede uden egentligt Sammenhæng; derefter Welckers, der tænker sig en pyramidal Opstilling, som i et Gavlfelt, hvilket selvfølgelig ikke passer til en Væg. K. F. Hermanns Anordning i Göttinger Winkelmannsprogram 1849 foreligger ikke i nogen udført Tegning, og kunde derfor ikke faa nogen Plads i Vorlegeblätter. Han tænker sig 3 Rækker over hinanden med 9 Billeder i hver; dette synes heller ikke at give nogen Helhed. Den sandsynligste Fremstilling giver uden Spørgsmaal Benndorfs egen af Kobberstikker Michalek optegnede Restauration. Det hele Rum er fyldt paa en meget sandsynlig Maade. Til Tegningerne er der gjennemgaaende benyttet Motiver fra antike Monumenter, navnlig græske Vaser. Kunstneren vil sagtens kalde dette et aandløst Mosaik; men Archæologen glæder sig over den virkelig antike Aand, der møder ham i disse vel bekjendte Figurer; at det skulde være den store Kunstner Polygnots egne Frembringelser, vil han naturligvis ikke paastaa. Indskrifterne, hvormed Billedet er forsynet, ere skrevne i det ejendommelige Alfabet, vi kjende fra Polygnots Fødeø Thasos; de ville derfor kun kunne læses af dem, der have studeret den oldgræske Epigraphik. Denne Nøjagtighed var formentlig

næppe nødvendig; i Delphi er det dog vel sandsynligt, at Polygnot har skrevet med det samme Alfabet, som ellers brugtes der og i det store civiliserede Hellas.

J. L. Ussing.

Chr. Larssen, Lære- og haandbog i det tyske forretningssprog, 2den del. Christiania, Cammermeyer, 1887. 338 S. 8.

Forf. har i denne Bog (1ste Del, der skal behandle Formlæren, er, saavidt vides, endnu ikke udkommen) nedlagt sine Erfaringer fra en mangeaarig Virksomhed som Lærer i tysk Sprog og Handelskorrespondance og leveret et aldeles originalt Forsøg paa at bygge Indøvelsen af tysk Syntax paa Sprogstof, hentet næsten udelukkende fra Forretningssproget. Hans Fremgangsmaade er den, at hvert Kapitel, som omfatter et bestemt Kapitel af Syntaxen (eller en Del af et saadant), begynder med en Samling korte Regler, holdte i et tydeligt og klart Sprog og — saavidt Anm. kan skjønne efter en Gjennemlæsning — i korrekt Form, ledsagede af korte tyske Exempler med norsk Oversættelse; derefter en større Exempelsamling med lige overfor staaende Oversættelse, saa en Samling norske Exempler til Oversættelse paa Tysk, og endelig Anmærkninger af blandet fraseologisk og grammatikalsk Indhold; længere frem i Bogen indskydes korte, formularagtige tyske Forretningsbreve med Oversættelse, efterhaanden længere og vanskeligere Breve. Efter at saaledes hele Syntaxen er indøvet ved Regler, Exempler og Oversættelse til Repetition af det lærte, meddeler Forf. S. 233—259 en Samling tyske Breve over de forskjellige i Forretningslivet forekommende Emner, formentlig bestemte til Indøvelse af den forskjellige Udtryksmaade i Norsk og Tysk, maaske ogsaa til Udenadslæren; derpaa S. 260—291 en Samling norske Forretningsbreve til Oversættelse paa Tysk, med tilhørende Anmærkninger; derefter en kort Samling Formularer til tyske Forretnings-Dokumenter, og endelig en alfabetisk Ordfortegnelse paa 38 Sider med skematiske Oversættelser og Henvisninger til de Steder i Texterne, hvor Ordet har været brugt og forklaret. — Et Arbejde som dette kan naturligvis kun bedømmes rettelig ved fortsat Brug, og Anm. skal derfor indskrænke sig til den Bemærkning, at Bogen ved Gjennemlæsningen gjør et godt og paalideligt Indtryk; hvorvidt Forf. har løst den Opgave, han har sat sig, „at forene Theori og Praxis", anderledes og bedre, end dette kan ske ved andre Stiløvelser, kan Anm. ikke bedømme, men derimod vel skjønne, at han her har skabt et fortræffeligt Læremiddel for det Institut, han forestaar. Bogen er, hvad Papir og typografisk Udstyrelse angaar, et Mønster paa en Lærebog.

C. A. Nissen.

Adnotationes Lucianeae

Scripsit N. Nilén.

I. De tribus Luciani codicibus ab Ioanne Rhoso scriptis.

Inter graecos illos, qui XV saeculo in codicibus describendis versabantur, nemo maiorem numerum librorum subscriptorum reliquit quam Ioannes Rhosus Cretensis[1]), quem a. 1447—1450 innumeros scripsisse codices testatur Gardthausen[2]). Ex his codicibus cum unum Venetiis ante duos annos inspexissem, nota mihi iam erat Rhosi manus, cum mense novembri a. 1888 Valentini Rose V. Cl. commendatione mihi permissum est liberaliter, ut bibliothecae Gorlicensis Milichianae codicem Lucianeum in bibliotheca regia Berolinensi examinarem. Collatis quae e codicibus Rhosianis optime repraesentaverunt Sabas, Wattenbach, Omont — Zanettianae autem tabulae praesto tum non erant in bibliotheca Berolinensi — mihi persuasi a Rhoso scriptum esse codicem illum, de eaque re dubitari non posse vidi, cum Venetiis Rhosi codices Marcianos iterum inspiciens ea contulissem, quae e Gorlicensi delineaveram. Membranarum genus plane idem est atque in codicibus Rhosi nomine subscriptis, iidem litterarum ductus, iidem colores rubricatorii,

---

[1]) Non sibi constat Rhosus in nomine scribendo; subscribit enim, ut haec adferam, in cod. Marc. Zan. gr. CCLXXX *χειρὶ .... ἰωάννου πρεσβυτέρου ῥώσου* (sic) *τοῦ κρητός*, in cod. Marc. Zan. gr. CCCLXXXIV *διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἰωάννου ῥύσου* (sic) *τοῦ κρητός* — Maximam autem fuisse illis temporibus in personarum nominibus scribendis inconstantiam notum est.

[2]) Griech. Palaeographie, Leipz. 1879, p. 326 et 327, ubi codices a Rhoso scripti subscriptique enumerantur.

eadem constitutio indicis, eadem fere omnia quae eadem esse possunt.

Satis accurate descriptus est hic codex in maiore editione Iacobitzii[1]), qui cum codicem ipse contulisset totum[2]), descriptiones Schneideri atque Antonii breviter complexus est. Antonii autem libellum, ut qui exteriorem codicis descriptionem habeat plenam atque fere accuratam, ne post Iacobitzium quidem neglegere licet.

De aetate codicis A haec habet Schneider: ‚Manus a primo ad extremum omnia .... exaravit, litteris formae recentioris, qualis seculi 14 erat ....'; haec autem Geissleri verbis usus Anton: ‚Literarum forma plane eadem, quae in bibliotheca D. Marci a Zanetto, Specimine I. Sec XV ex cod. CCCLXXXIV delineata conspicitur'[3]).

Contuli ex A paucos tantummodo libros librorumque partes vidique bene eum esse a superioribus collatum. Itaque ea quae in singulis libris vel praetermissa ab illis vel perperam lecta inveni, in aliud tempus reservabo adferamque pauca quae in cod. A describendo non commemoraverunt superiores[4]).

In indice codicis numeri quidam XV vel XVI saeculo scripti sunt, quos ita recensebo, ut appareat, ad quos Luciani libros pertineant. Stichometrici non possunt esse

---

[1]) Lucianus ex rec. Caroli Iacobitz, Vol. I, Lips. 1836, Praef. p. VII—XII.

[2]) Codicem A — sic autem post Iacobitzium vulgo notant codicem Gorlicensem — contulerunt ante me: I. G. Geissler, C. E. Ch. Schneider, C. Th. Anton, E. Struve, C. Iacobitz, Franc. Fritzsche, Iul. Sommerbrodt et Antonio teste ‚antequam in nostra custodia esset, Leigh Prof. ...., deinde Heyne Gottingensis'.

[3]) Haec ab Antonio dici et Iacobitzium videtur fugisse et Fritzschium, quorum uterque Gorlicensi plurimum tribuit in textu constituendo. Codex autem ille Marcianus a Rhoso scriptus est. In eadem via atque me fuisse iam Geisslerum vidi post Gorlicensem examinatum Rhosique manum agnitam; nam Antonii librum primo non contuleram.

[4]) Fritzschii verba — Lucianus, Vol. I P. I, Rostochii 1860, Praef. p. III — eiusmodi sunt, ut veri simile sit Antonii librum ab eo inspectum non fuisse.

hi numeri[1]); ad nullum meorum codicum — sexaginta autem Luciani codices perlustravi — possunt pertinere; Paulus Vogt Cl. V., qui de multis ipse quoque codicibus Lucianeis disseruit, ne ex suis quidem ullum esse me docuit, qui tantum numerum paginarum haberet: at cum haud dubium esse videatur, quin ad alium quendam librorum ordinem pertineant, in conspectu eos posui, ut in ceteris quoque codicibus examinandis respici possent. Vides autem neque omnes libellos numeris instructos esse et a Vulg. VIII dialogo quodam orsum esse[2]), si ad quem codicem referuntur numeri illi.

In marginibus saepissime occurrunt singula, bina, terna puncta. Horum non exigua pars, quae ad leviores scribendi errores indicandos pertinebat, erroribus a Rhoso ipso correctis erasa est; qua re adducor, ut ea quoque puncta, quae adhuc in marginibus exstant, a Rhoso scripta esse credam. Eam autem manum, quae secunda appellatur et a Iacobitzio et a Fritzschio, saepius Rhosi ipsius esse mihi persuasi suspicorque nullam aliam manum in textu corrigendo versatam esse.

Mutilatus est in fine codex A neque ultimos libros continet ex iis, quos πίναξ ille indicat; tegumentum autem eius, quod XVI saeculi speciem prae se fert[3]), adeo apte codicem continet, ut non post eum hoc tegumento compactum ultimi illi libri abscindi potuerint.

Scholiis carere Gorlicensem Antonii verbis usus tradit Iacobitz[4]), suis Fritzsche[5]). Habet autem hic codex cum adnotationes paucas tum scholium ad Vulg. XXIX initium

---

[1]) Satis erit adferre quod in editionibus Aldinis octo paginas capit Vulg. XXVII, unam paginam et dimidiam Vulg. LIII; horum autem libellorum 451 ille habet ascriptum in indice, hic 709.

[2]) Numeri autem 1, 2, 3, 4, 5 al. vetant de miscellaneo quodam codice cogitare, nisi statueris eiusmodi codicem aliquem a Luciani dialogis incepisse aliorumque scriptorum libros hic illic interiectos habuisse.

[3]) Simillimum est tegumentis codicum quorundam Miegianorum bibliothecae Upsaliensis, quos suo aere paratos a. 1648 Argentorato secum in Sueciam transportavit Ioannes Scheffer. Haec autem tegumenta XVI saeculi esse constat.

[4]) Lucianus, Vol. I, Lips. 1836, Praef, p. IX.

[5]) Lucianus, Vol. I P. I, Rostochii 1860, Praef. p. III.

pertinens *μελέτη—τόδε* quod recte ex eo in alio volumine adfert Iacobitz ipse[1]).

Conspectum numerorum hunc in modum ordinandum censui:[2])

Ordo librorum qui est in codice A	Numeri ascripti		Ordo librorum ad numeros ascriptos constitutus	Ordo librorum vulgatus	
	rubrica	atramento			
(3)	406		19	XXVI. Ver. hist. I	
(4)	451		20	XXVII. Ver. hist. II	
(5)	813		31	LXVI. Navigium	
(8)	709		26	LIII. Hippias	
(18)		879	33	LXX. Saturnalia	c. 1—9
(19)		894	34		c. 10—12
(23)	903		35		c. 19—24
(24)	911		36		c. 25—30
(25)	914?		37		c. 31—35
(26)	923?		38		c. 36—39
(32)	530		22	XXXVII. Demonax	
(33)	778?		29	LXII. Longaevi	
(34)	500		21	XXXIV. Lexiphanes	
(36)		334	18	XXV. Quom. hist. conscr.	
(37)	801		30	LXIV. De dipsadibus	
(42)	14		6	VIII,xx. Dear. iud.	
(45)		100	17	XII. Charon	
(51)	716		27	LVIII. Adv. Ind.	
(55)	862		32	LXXIV. Deor. conc.	
(56)	559		23	XLV. Gallus	
(57)	619		24	XLVII. Bis acc.	
(59)	672		25	LI. Rhet. praec.	
(62)	749		28	LXI. De domo	

[1]) Lucianus, Vol. IV, p. 184, Lips. 1841.
[2]) De iis numeris non mihi constat satis, quibus ? ascripsi.

Ordo librorum qui est in codice A		Numeri ascripti		Ordo librorum ad numeros ascriptos constitutus	Ordo librorum vulgatus	
		rubrica	atramento			
(67)	(4)	30		7	VIII. Dial. deor	XXIV
	(7)	3		1		III
	(12)	4		2		IX
	(14)	6		3		X
	(18)	9		4		XIV
	(20)	11		5		XVI
(68)	(3)	55		12	X. Dial. mort.	III
	(4)	57		13		IV
	(6)	61		15		XXII
	(7)	60		14		XXI
	(8)	67		16		XVIII
(69)	(6)	42		[illegible]	IX. Dial. mar.	IX
	(9)	44		9		X
	(10)	46		10		XI
	(14)	48		11		XIV

In bibliotheca Medicea Laurentiana duo codices chartacei exstant Rhosi manu scripti, Pl. XXXII Cod. XLVIII et Pl. LVII Cod. XLVI. In his quoque adeo manifesta res est, ut qui Rhosi manum accuratius contulerit, dubitare non possit. Bandini, peritissimus ille codicum existimator, qui bibliothecae illius codices praeclare descripsit, haec habet de LVII,XLVI: 'Codex ... chartaceus Ms. in 8. Saec XV manu, ut videtur, Rhosi Cretensis exaratus'. Miscellaneus est XXXII,XLVIII. Foliis 1—39 continentur 'Theognidis Sententiae' ab alio librario scriptae; Rhosi manu scripta esse fol. 40—123, quae Lucianea continent, non animadvertit Bandini. Hos autem codices una cum aliis libris a me examinatis saepius tractare opus erit.

II. Recensentur lacunae quaedam in Luciani libris relictae.

Luciani codices editionesque si accuratius examinaveris, vacua quaedam spatia in textu relicta invenies satis saepe, ita tamen, ut non omnes libri eiusmodi lacunas habeant, pauci maiore lacunarum numero insignes sint. Quae res cum interdum ex apparatu critico Iacobitzii, Fritzschii, Sommerbrodtii — ut hos editores adferam, intellegitur, tamen a nullo, quod sciam, separatim tractata est, cuius rei causam in eo ponendam esse opinor, quod parvus numerus lacunarum adhuc fuit notus. Itaque utile duxi de his lacunis ita agere, ut in conspectu quodam positae melius possint atque facilius recenseri. Sequar autem ordinem librorum Lucianeorum vulgatum; lemmata e Iacobitzii editione Teubneriana repetam; lacunarum sedem nota lac. indicabo, quam notam ubi videris simpliciter positam, sic habeto e lemmate apposito posse colligi, quot fere litterarum lacuna sit relicta; ubi ad lemmatis litteras non quadrat lacuna, e verbis meis apparebit, quot litterarum esse mihi visa sit. Exitus atque initia foliorum, paginarum, columnarum ¦¦ nota, versuum nota ¦ designabo.

Vulg. I. Somnium.[1]) c. 7 *ἄπει ἐπὶ*] *ἄπει* lac. 1 litterae relicta *ἐπὶ* Φ.[2])

c. 18 *διαφθείρων ἐπιρρωσθήσεται*] *διαφθείρων*, lac. 3 fere litter. *ἐπιρρωσθήσεται* Q.

---

[1]) Vulg. I non habent BEH Laur. XXXII,XIII,XLVIII, LVII,XLVI Mut. Pal. LXXIII Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: AFQ (D?NRTUVYZΓ) edd., Fritzschii: iidem testes et ΦΨΩ(𝔄), Sommerbrodtii: AC𝔄ΓΦΨΩ Ups. — Semel moneam h. l. de testibus a me examinatis — qui sint hi testes, e conspectu codicum apparet — aliter a me tradi interdum atque a superioribus. Quod ubi fit vel simpliciter, mihi credere licet.

[2]) *ἄπει ἐπὶ* Ω[2] (post *ει* ex *η* corr. erasa est *ι* nota) *ἀπῃ* (de accentu non constat) *ἐπὶ* Ω[1] in Φ plene exscr. est *ει* in mg. cod. Φ *ἄπει* — (sic) scr. m. rec.

Vulg. II. Prometheus es in verbis.[1]) c. 3 ἀλλ' εἰ μὴ καὶ χάριεν φαίνοιτο] ἀλλὰ μ lac. χαρίεντα φαίνοιτο Laur. LVII,XXVIII[2]).

c. 6 ἐποχουμένη τὰ πολλά, τοὺς τοῦ διαλόγου ἑταίρους] ἐποχουμένη, τὰ lac. διαλόγου ἑταίρους] Laur. Conv. Soppr. LXXXVIII Urb. CXVIII (τα sine acc. Urb.)[3]).

c. 7 μᾶλλον δὲ μὴ καὶ ἄλλο τι τοιοῦτος φανείην ἐξαπατῶν] μᾶλλον δὲ καὶ lac. ἐξαπατῶν ΓΦ𝔄. Lacuna 10 fere litter. est in Γ, 15 fere in Φ, 2 fere in 𝔄, ubi post lac. novus versus incipit[4]).

c. 7 συντεθεικώς· πλὴν ἀλλὰ] ΓΦ συντεθεικέναι lac. ἀλλὰ Ω (et Marc. CCCCXXXV?)[5]).

Vulg. III. Nigrinus.[6]) In hoc dialogo non paucis locis lacunas a prima manu relictas habet Palatinus CLXXIV, ubi

---

[1]) Vulg. II non habent ABFΨ Laur. XXXII,XIII,XLVIII, LVII,XLVI,LI Mut. Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI; habent ΦΩ sed in partibus recentioribus. Apparatus Iacobitzii: DE(RTUVXYZ) edd., Fritzschii: iidem et Φ(M), Sommerbrodtii: EM𝔄ΓΩ.

[2]) Rubricatorio liquore a pr. ni f. m. supra lacunam ÷ scr. est et in mg. ÷ ἀλλ' εἰ μὲν χάριεν φαίνοιτο καὶ πάλιν ἀλλ' εἰ μὴ χαρίεντα φαίνοιτο. In nullo alio codice inveni εἰ μὲν, sed καὶ omittunt non pauci. Hic autem locus, ut multi alii loci lacunosi, quos longum est tractare h. l., uberius describetur in codicum meorum lectionibus disponendis.

[3]) ἐποχουμένη sine lacuna om. Laur. LVII,XXVIII, in quo cod. ante τὰ πολλὰ a vsu transitur ad vsum. ἐποχουμένη, (sic) habet 𝔄.

[4]) μὴ—φανείην sine lacuna om. Laur. LVII,XXVIII, in rasura habet E a pr. m. scr., si Sommerbrodtii verba intellexi, sed τοιοῦτο habent et Ωa et Sommerbrodtio teste E (m. 2); forsitan liceat suspicari in E hoc quoque loco lacunam fuisse eamque a ‚m. 2' expletam esse (cfr. Vulg. LXXII c. 7 et c. 25.)

[5]) De E silentium est. Ω autem in hoc libello adeo arte se applicat ad E, ut ex E ipso descriptus esse possit.

[6]) Vulg. III non habent AEFH Laur. LVII,XLVI Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: BMQ(RTUVX?Y) edd. et Bourdeloti codex quidam Florentinus, Fritzschii: iidem et 𝔄ΓΦΩ(Ψ), Sommerbrodtii: MΓΩ (Mut. Ψ). Cfr Nilén, Luciani codex Mutinensis, Ups. 1888. In 𝔄 Nigrinus scr. est fol. 290—309 et initium Nigrini (c. 1 init. usque ad πυθοίμην) iterum ab eodem librario fol. 404ᵛ vs 4—1 ab imo; quod post 404 fuit folium — fuit autem, ut e quaternionis signo in scidula residua a pr. m. scripto apparet, quaternionis νά fol. VIII — abscissum est; fol. 404ᵛ inter finem Vulg. LIX et Nigrini initium lacuna relicta est inscriptioni; quattuor illos versus delendos esse significavit pr. ni f. m. ipsa. Fol. 405ʳ incipit la

quae deerant alio atramento suppleta sunt. Horum locorum — neque enim opus est adferre omnes — nonnullos exponam ita, ut ( ) ea includam, quae in lacunis relictis scripta sunt.

Epistula πρὸς τῶν] sic Urb. CXVIII πρὸς rasura 3 litter. ⁞ τῶν Mut.[1]).

c. 2 ἀπὸ γεωμετρί(ας σχη)μάτων]ἀπὸ γεωμετρι lac. σχημάτων Pal. CLXXIV.

c. 2 ὡς ἐδόκει πεποιημένη] sic Laur. XXXII,XIII, sed ὡς ἐδόκει lac. 4 litter. πεποιημένη Laur. LVII,LI.

c. 3 πάντα (διη)γησάμην] Pal. CLXXIV.

c. 3 τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος] sic Laur. XXXII,XIII, sed τὴν ἐπὶ τῆς .... ἑλλάδος Laur. LVII,LI. Puncta illa quattuor in lacuna 6 fere litter. a pr. ni f. m. ipsa scripta sunt.

c. 8 περιάγων. ΛΟΥΚ. Εὖ λέγεις]περιάγων (: εὖ) λέ(γει)ς. Pal. CLXXIV.

c. 12 τρέψομαι· ἡ μὲν ἀρχὴ] τρέψομαι· ⁞ lac. 3 vel 4 litter. ἡ μὲν ἀρχὴ 𝔄.

c. 20 ὅτι καίτοι μαρτυρομένης] ὅτι καὶ lac. μαρτυρουμένης Laur. XXXII,XLVIII[2]).

c. 21 τὸ δὲ καινότατον] τὸ δὲ lac. 3 litter. rel. ⁞ καινότατον a[3]).

c. 21 κατα(φιλ)εῖν] Pal. CLXXIV.

c. 24 τὴν σκευὴν μεταλαμβάνουσι]τὴν lac. ⁞ σκευὴν μετα(βάλλ)ουσι Pal. CLXXIV.

c. 25 et 26 λημμάτων. ἀμέλει] λημμάτων lac. 9 fere litter. Ἀμέλει a[4]).

---

quaternione νβ') Vulg. I, qui liber ut ceteri a. pr. m. ipsa rubricatorio liquore inscriptus est. Epistula autem neutro loco exstat in 𝔄. Codex Ψ Epistulam tantum habet, non ipsum Nigrinum.

[1]) Hanc autem Nigrini partem aut e Mutinensi ipso aut ex eius apographo quodam descriptam habet Urb. CXVIII, cuius descriptionem brevi editurus sum. De ceteris codicis Mut. in Nigrino rasuris cfr cod. Mut. descriptio.

[2]) καὶ enotavi, sed fieri potest, ut και vel καί scriptum exstet.

[3]) De huius editionis lacunis pauca dicentur infra.

[4]) Fritzsche: ‚certo supplemento edidi: τὴν σκευὴν τῶν κολάκων μεταλαμβάνουσι'. μεταβάλλουσι habet etiam Q.

Vulg. IV. Iudicium vocalium.[1]) c. 4 *ἀρξαμένων παρανομεῖν, — ὑπὲρ γναφάλλων*] *ἀρξαμένων* lac. *κναφάλων* Laur. XI,xIII.

c. 8 *καὶ κάττυμα*]*καὶ κα* lac. *μα* Vat. LXXVI, qui in marg. *ττυ* habet.

Vulg. V. Timon.[2]) c. 12 *παραδοθησόμενος; ἐπ' ἐκείνους,*] *παραδοθησόμενος;* lac. 3 fere litter. ‖ *ἐπ' ἐκείνους Ω.*

c. 14 *ἄδικα ταῦτα, πάλαι μὲν ἐκεῖνα αἰτιᾶσθαι*] *ἄδικα ταυ* .... *πάλαι μὲν ἐκεινᾶ αἰτιᾶ* .... T (codex Poli) teste Fritzschio[3]).

c. 29 *καὶ δυσκάτοχος καὶ διαφευκτικός,*] *καὶ δυσκα* lac. *διαφευκτικὸς* Vat. LXXXVI[4]).

c. 34 *οἰμώξεσθε ἤδη καίτοι*]*οἰμώξεσθε* lac. *καίτοι* Vat. LXXXVI[5]).

c. 38 *ἐπὶ κεφαλὴν ἐξωσθεὶς τῆς οἰκίας*]*ἐπὶ κεφαλὴν* lac. *τῆς οἰκίας* Vat. LXXXVI[6]).

c. 39 *τῇ δικέλλῃ ὑπακούσεται*] De hoc loco Iacobitz: ‚*δικέλλῃ*] post hanc vocem sequuntur in A septem puncta'.

---

[1]) Vulg. IV non habent BE Laur. XXXII,xLVIII, LVII,xIII,xLVI C. S. LXXXVIII Pal. LXXIII. Apparatus Iacobitzii: AFM(TUVXYZ) edd., Sommerbrodtii: ACM𝔄ΨΩ Mut. Ups. — Hunc libellum a Fritzschio ante multos annos editum non contuli.

[2]) Vulg. V non habent BEFHΦ Laur. XXXII,xLVIII, LVII,xLVI,LI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII. Apparatus Iacobitzii: ALO (NRTUVXY ‚codex Fabri') edd., Fritzschii: iidem et ΨΩ, Sommerbrodtii: ACM𝔄ΓΨΩ Ups.

[3]) *ἄδικον, πάλαι μὲν σου ταῦτα αἰτιᾶσθαι* ‚a et ceterae ante Schmiederum' teste Fritzschio, qui ibidem vera de c tradit. Ex a nihil adnotavi b ita habere vidi, c autem *ἄδικα ταῦτα σου, πάλαι μὲν ἐκείνων αἰτιᾶσθαι* (sic). Exemplar Marcianum (n:o 38578) ed. Aldinae b in mg. habet scriptum *πῶς οὖν οὐκ ἄδικα ταῦτά σου πάλαι μὲν ἐκεῖνα αἰτιᾶσθαι* sic, sed *ἐκεῖνα* ita scriptum est, ut *ἐκείνων* legere potuerit librarius in compendiis interpretandis rudis atque tiro. Similiter autem saepius erravisse credo editionis c typothetas; cfr quae de edd. bc exponentur infra. *ἄδικον πάλαι μὲν σου ταῦτ' ἐκεῖνα αἰτιᾶσθαι.* sic *Ω*, nisi quod *αἰ* ex *αἱ* fortasse corr. *Ω*[2]. *ἄδικα ταῦτα σου πάλαι μὲν ἐκεῖνα αἰτιᾶσθαι* sic *Ψ* (et qui *ταῦτα σοῦ* habet) Ups. et Fritzschio teste OVN Vat. LXXVI. Ups. ante *ἄδικα* ut ceteri testes habet *πῶς μὲν οὐκ* (sic).

[4]) Fritzsche, cuius in usum hic codex ab Ignatio Guidio collatus est, haec habet: ‚in R sic est: *καὶ δυσ* *διαφευκτικὸς* spatio vacuo'. *δυσκάθεκτος Ω* et v.

[5]) Haec lacuna a Guidio non observata est.

[6]) Codex O transponit teste Fritzschio *ἐξωσθεὶς ἐπὶ κεφαλὴν* (‚ita O').

Fritzsche: ‚inter τῇ δικέλλῃ et ὑπακούσεται vacuum est spatium lineis sex (non ‚septem') expletum in A'[1]).

c. 41 ὑπέρυθρον βαρὺ καὶ τὴν πρόσοψιν ὑπερήδιστον]ὑπέρυθρον lac. ὑπερήδιστον Vat. LXXXVI.

c. 44 ἀνδρικῶς ἐμμένωμεν] ἀνδρικῶς lac. 2 litter. μένωμεν Ω, sed num vacua iam esset haec lacuna, indicare praetermisi.

c. 48 ἡμεῖς δὲ οἱ πάλαι ξυνήθεις] Fritzsche: ‚undecim litteras οἱ πάλαι ξυνή om. R, sed habet spatium vacuum'[2]).

c. 50 οὐ μόνον καλὸς κἀγαθός,] οὐ μόνον ⁝ lac. ἀγαθὸς Vat. LXXXVI[3]).

c. 56 τῶν ἀλῶν· ποτὸν δὲ ἡ ἐννεάκρουνος]τῶν ἄλλων lac. νεάκρωνος (ω ni f. non ου) Vat. LXXXVI.

c. 57 ὦγαθέ; τί; μῶν παρακέκρουσμαι] ὦ ἀγαθὲ lac. ⁝ αρακέκρουσμαι sic enotavi e Vat. LXXXVI (a vsu transitur ad vsum)[4]).

Vulg. VII. Prometheus.[5]) c. 10 et 11 ἐκείνῳ· περὶ] ἐκείνω· lac. 2 vel. 3 litter. περὶ Ω Mut.

Vulg. VIII. Dialogi deorum.[6]) V.[7]) Ex hoc dialogo paucos eorum locorum adferam, ubi codex Ω, ut saepe, versuum quorundam exitus umore deletos habet, ea autem quae

---

[1]) Pergit Fritzsche: ‚hoc spatium ejusque puncta sex in A docere debebant, vocem quandam sex fere literarum legi non potuisse eoque omissam esse. plane sic in cod. Vatic. R et in ipso quidem Timone locis septem modo una vox modo plures sunt omissae non sine spatio vacuo.'

[2]) Hanc lacunam non animadverteram, sed Guidio credendum est, ut qui Timonem ex hoc codice videatur contulisse totum. Post ξυνήθεισ Ψ om. καὶ sed suprascr. pr. m.

[3]) Fere idem habet Fritzsche, cuius editio non ad manus mihi erat hunc codicem examinanti.

[4]) Fritzsche: ‚ὦ γαθὲ ... R spatio vacuo'. Rectius haec a me descripta esse credo.

[5]) Vulg. VII non habent AEFHΨ Laur. XXXII,XLVIII, LVII,XLVI,LI C. S. LXXXVIII Pal. LXXIII. Apparatus Iacobitzii: B(ILMRTUVXY) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΩ, Sommerbrodtii: MΓΦΩ.

[6]) Vulg. VIII non habent EΦ Laur. LVII,XIII C. S. LXXXVIII Mut. Pal. CLXXIV. Multi codices non omnes dialogos habent, id quod etiam de Vulg. IX et X dialogis valet. Hanc autem rem h. l. in singulis dialogis recensere longum est.

[7]) Apparatus Iacobitzii: ABCFLM(INTUVΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΨΩ, Sommerbrodtii: AΓΨΩ.

in Ω evanuerunt in cod. Marc. CCCCXXXV lacunis relictis omissa sunt. Haec in ( ) ponam:

c. 2 ἀπολ(ιπὼν ἐμὲ τὴν νό) ¦ μῳ] c. 2 ταῦρος (γενόμενος.) ¦ πλὴν] c. 2 ἐπὶ κ(εφα)¦λήν μοι] c. 2 σὺ δὲ (καὶ τὴν)¦ κύλικα]. Plura h. l. adferre non opus est ad rem illustrandam.

XVII [1]) c. 2 ὦ Ἄπολλον; ἰδέ] ὦ ἄπολλον; lac. 4 fere litter. ἴδε Ψ [2]).

XVIII [3]) c. 1 νεβρόν. ὁρᾷς] νεβρὸν: lac. 3 fere litter. ὁρᾶς Ψ.

XXV [4]) c. 1 ΖΕΥΣ. Οἷα — χρήσαιτο αὐτοῖς] i. e. totum caput 1) ‚pro his lacuna est in M' teste Fritzschio.

c. 2 οἶμαι δεδιὼς μὴ ἐκπέσῃ αὐτός,] οἶμαι δεδιὼς μὴ . . . ἐκπέσῃ αὐτὸς A Fritzschio teste (de οἶμαι δεδιὼς et de αὐτὸς Fritzschii silentio videtur credi posse). ‚profecto verba nonnulla excidisse certo indicio sunt ista οἶμαι et αὐτός, quae nunc (ut unus optime Hemsterhusius) ‚sententiam onerant" (sic Fritzsche) [5]).

XXVI [6]) c. 1 ὀνόματι. ἀτάρ] ὀννόματι ¦ lac. 3 fere litter. ἀτάρ Ψ.

c. 2 μάλιστα· πῶς] μάλιστα lac. 2 fere litter. πῶς Ups.

c. 2 ὤν; πλὴν ἀλλ'] ὤν. lac. ἀλλὰ Ups.

c. 2 χρησίμην, οὗτοι]χρησίμην lac. 3 fere litter. οὗτοι Ψ.

---

1) Apparatus Iacobitzii: AB(IΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΨΩ(C), Sommerbrodtii: AΨΩ.

2) Ante ἰδὲ in A signum esse testantur mutatae personae. ἴδε habet Ups. quoque.

3) Apparatus Iacobitzii: ABΔ(ITUVXY) edd., Fritzschii: iidem et C𝔄ΨΩ, Sommerbrodtii: AΨΩ Ups.

4) Apparatus Iacobitzii: AB(CMΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΨΩ, Sommerbrodtii: AΨΩ. Dialogi XXV et XXVI, qui aliam habent in aliis codicibus sedem, in edd. abc ante Vulg. LXXV collocati sunt. Γ in ultimae paginae versu ultimo inscriptionem habet tantum dialogi XXV.

5) ‚μὴ ἐκπέσῃ vulgo tacentibus qui 𝔄ΔΨΩM contulerunt'. Haec a Fritzschio dici non animadverteram, quo fit, ut non possim definite adfirmare nullas h. l. esse lacunas in B𝔄Ω Ambr. Laurentianis; Ψ Ups., ex quibus omnes dialogos contuli totos, lacunosi non sunt h. l.

6) Apparatus Iacobitzii: ABCMΔ edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΨΩ, Sommerbrodtii: AΨΩ.

Vulg. VIII,XX.[1]) Dearum iudicium. c. 3 *ἀγροῖκος δὲ καὶ δεινῶς ὄρειος, ἀλλ'*]*ἄγροικος δὲ καὶ* lac. *νῶς ὄρειος*. 2 vel 3 litter. lac. *ἀλλ'* Ups.

c. 4 *τί τοῦτο πολυπραγμονοῦσα;*] *τί—* lac. 5 fere litter. *πολυπραγμονοῦσα*: Ups.

c. 4 *πρὸς ταύτην ἰδίᾳ λαλεῖν μεμψιμοίρων γὰρ καὶ οὐκ Ἀφροδίτης τὰ τοιαῦτα. ΕΡΜ. Καὶ αὕτη σχεδὸν ταὐτά με ἤρετο· διὸ μὴ χαλεπῶς ἔχε μηδ' οἴου μειονεκτεῖν, εἴ τι*]*προ* lac., *ἰδία λαλεῖν μεμψίμοιρον γὰρ καὶ οὐκ ἀφροδίτης τὰ τοιαῦτα* lac. ⁞ *διὸ, μὴ χαλεπῶς ἔχε μὴ δ'οἴου* lac. *εἴ τι* Ups.

c. 5 *ἀστέρων καὶ σχεδόν γε κατὰ*]*ἀστέρων* lac. *κατὰ* Ups.

c. 5 *καὶ τὸ γάργαρον ὅλον ἀκριβῶς*]*καὶ* lac. ⁞ lac. *ἀκριβῶς* Ups.

c. 5 *ὑμῶν τὸν δικαστὴν τὸν Πάριν. ΗΡΑ. Ποῦ δέ ἐστιν;*] *ὑμῶν* lac. ⁞ lac. *ὅπου δ'ἔστιν*. Ups.[2])

c. 5 *φαίνεται. ΕΡΜ. Ταύτῃ, ὦ Ἥρα, πρὸς τὰ λαιὰ περισκόπει*] *φαίνεται πάντως* lac. 6 fere litter. *περισκόπει* Ups.

c. 5 *παρὰ δὲ τὴν πλευράν, οὗ τὸ ἄντρον ἔνθα τὴν ἀγέλην ὁρᾷς. ΗΡΑ. Ἀλλ' οὐχ ὁρῶ τὴν ἀγέλην. ΕΡΜ. Πῶς φής; οὐχ ὁρᾷς βοίδια κατὰ τὸν ἐμὸν οὑτωσὶ δάκτυλον*]*παρὰ δὲ τὸν* lac. 14 fere litter. *καὶ τὴν ἀγέλην* ⁞ *ὁρᾷς* lac. 50 fere litter. ⁞ lac. 2 litter. *δάκτυλον* Ups.[3])

c. 5 *ΕΡΜ. Ἀλλ' ἐκεῖνος*]*ἑρμ* lac. *ἐκεῖνος* Ups.[4])

c. 7 *κελεύει δέ σε δικαστὴν γενέσθαι*]*κελεύει* lac. 2 litter. ⁞ *δικαστὴν δὲ γενέσθαι* Ups.[5])

c. 7 *καλός τε αὐτὸς εἶ καὶ*]*καλός τε* lac. 2 litter. *καὶ* Ups.

c. 7 *ἐπιτρέπω, τοῦ δὲ ἀγῶνος τὸ ἆθλον εἴσῃ*] *ἐπιτρέπει* lac. 12 fere litter. *τὸν ἆθλον*: ⁞ *εἴσῃ* Ups.

c. 7 *ἴδω τί καὶ βούλεται. Ἡ ΚΑΛΗ, φησί, ΛΑΒΕΤΩ. πῶς ὂν οὖν, ὦ δέσποτα Ἑρμῆ, δυνηθείην ἐγὼ θνητὸς αὐτὸς καὶ ἀγροῖκος ὢν*]

---

[1]) Vulg. VIII,XX non habent Ψ iique quos ad Vulg. VIII (adn. [6]) enumeravi, excepto Mut. — Apparatus Iacobitzii: ABCDMΔ(TUVY) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄, Sommerbrodtii: ACΩ.

[2]) Post Iunonis personam *ὅπου δέ ἐστιν* (compendiose) Mut. et ni f. Ω.

[3]) *ἔνθα καὶ* (sic) *τὴν ἀγέλην ὁρᾷς* e. q. s. Mut. Ω (et Fritzschio teste Mv) *ὁρᾷς—τὴν ἀγέλην* (post *τὴν ἀγέλην*) om. BACΔ𝔄 Fritzschio teste. — Ceteras codicum varietates longum est exponere h. l.

[4]) *ἀλλ'* transponunt Fritzschio teste 𝔄ΔVU.

[5]) *δὲ* om. Δ; *δικαστὴν γενέσθαι* habet Mut., sed *δ* pr. m. ex *γ* corr.; fortasse suprascriptum erat *δικαστὴν* in codice illo, unde Mut. descriptus est.

ἴδω lac. 19 fere litter. ⁞ lac. 17 fere litter. *ἐγὼ θνητὸς αὐτὸς ὢν καὶ ἄγροικος* Ups. *ἴδω καὶ τί βούλεται·* lac. 2 fere litter. *ἡ καλή φησι λαβέτω·* lac. 2 fere litter. *πῶς ἂν οὖν ὦ δέσποτα ἑρμῆ δυνηθείην αὐτός· θνητὸς καὶ ἄγροικος ὢν* Mut.[1])

c. 7 *τὰ γὰρ τοιαῦτα κρίνειν τῶν ἁβρῶν μᾶλλον*] *τὰ γὰρ τοιαῦτα,* ⁞ lac. *μᾶλλον* Ups.

c. 9 *τὰς δύο τὰς νενικημένας*] sic B, sed hunc in modum scripta sunt: fol. 45^{v} col. 2 exit *τὰς δύο* ⁞⁞ 46^{r} col. 1 vs 1 — in hoc autem codice 27 fere litteras capiunt singuli columnarum versus — vacuus rel. est; vs 2 incipit ⁞ *τὰς νενικημένας*[2]).

Vulg. IX.[3]) Dialogi marini. II[4]) c. 2 *ἀνέκαυσα ἐναυσάμενος ὃ ἔφερον δένδρον ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐφάνησαν ἀποκρύπτειν αὐτοὺς πειρώμενοι· ἐγὼ δὲ συλλαβών τινας αὐτῶν, ὥσπερ*] *ἐπέκαιον ἐναυσάμενος* lac. *δένδρον ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐφάνησαν* lac. ⁞ lac. *αὐτοὺς πειρώμενοι· ἐγὼ δὲ συλλαβὼν τινὰς* lac. *ὥσπερ* Ups.[5])

XV[6]) c. 3 *παροχουμένην τὴν Ἀμφιτρίτην ἔχων*] *παροχουμένην τὴν* lac. *ἔχων* Ups.[7])

---

[1]) Variant alii quoque testes non pauci. Codicum Mut. et Ups. lacunae non videntur artius inter se coniunctae esse. Illae enim eo consilio positae esse possunt, ut aut dictum illud eminentius fieret aut ut personarum vices quaedam significarentur, Upsaliensis codicis lacunae hoc quoque loco, ut saepe, nisi e codice aut lacunoso aut alia quadam clade adfecto ortae esse non possunt.

[2]) Fol. 46^{r} col. 1 vs. ultimus exit c. 10 *τοῦ φο* ⁞⁞ col. 2 vs 1 inc. *βεροῦ* e. q. s., ita ut inaequaliter scriptae sint huius paginae columnae.

[3]) Vulg. IX non habent EHΦ Laur. LVII,xiii C. S. LXXXVIII Mut. Pal. CLXXIV; dial. v et xv habet Ψ.

[4]) Apparatus Iacobitzii: ABCFM(TVΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄Ω, Sommerbrodtii: AΩ.

[5]) Has tantum varietates adferam: ‚*ἀνέκαυσα*] *ἐπέκαυσα* AΩF, *ὑπέκαυσα* 𝔄' ‚*τινας αὐτῶν*] AΩF, *αὐτῶν τινας* (B) 𝔄 et v' teste Fritzschio. E ceteris lacunis apparet dubium esse, num ultima illa lacuna transpositioni codicum (B)𝔄 conexa sit.

[6]) Apparatus Iacobitzii: BCF(TUVYΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΨΩ, Sommerbrodtii: ΨΩ.

[7]) *τε καὶ* ante *τὴν* addunt nonnulli testes, quod additamentum huic lacunae conexum esse vix crediderim.

Vulg. X. Dialogi mortuorum.[1]) III[2]) c. 2 ἐστι; νῦν οὖν] ἐστι lac. 2 fere litter. νῦν οὖν Ψ (ἐστι vel potius h. l. ἐστιν per comp. scr. est)[3]).

VII[4]) c. 2 ὦ Ζηνόφαντε; καὶ] ὦ Ζηνόφαντε lacuna ubi 5 vel 6 litterae erasae sunt καὶ Ψ.

IX[5]) c. 4 ἐκεῖνος τοίνυν ἐκληρονόμησέ μου καὶ νῦν] ἐκεῖνος τοίνυν ἐκληρονόμησέ μου lac. 6 fere litter. καὶ νῦν Ψ[6]).

XVI[7]) c. 1 ἐστιν; οὐ μὲν οὖν] sic. Ω ἐστιν, lac. 5 fere litter. οἴμενουν Ψ (ἐστιν vel potius h. l. ἐστι per comp. scr. est).

c. 2 αὐτὸς εἶναι. ὅρα γοῦν] αὐτὸς εἶναι· lac. 6 fere litter. ὅρα οὖν Ψ[8]).

XX[9]) c. 2 Κύρός ἐστιν· οὗτος δὲ] κῦρός ἐστι ——— οὗτος

---

[1]) Vulg. X non habent EH Laur. LVII,XIII C. S. LXXXVIII Mut. Pal. CLXXIV. Habet Φ in parte vetusta hos dialogos (fol. 253—260): XV—XXVII c. 9 μειρακισύνη et in parte recentiore (fol. 261—268) hos: XXVII c. 9 πρὸς τὸ usque ad finem, XXIX, XXX, XII, I, II, XXVIII, III, XIV, XIII, IV, V—XI (cfr Vitelli, Spicilegio Fiorentino, Museo Italiano di antichità classica Vol. I, Punt. I p. 29). Eundem plane ordinem qui nunc est in Φ observat Ambros. A CCXVIII Pte Inf., qui codex omnibus iis locis, quos ex eo ad Vulg. X contuli, cum Φ ita congruit, ut ex eo descriptus esse possit; contuli autem satis multos locos. Vides dubitari non posse, quin haec Ambrosiani pars e Φ post recentiorem huius codicis partem a Φ[b] additam orta sit.

[2]) Apparatus Iacobitzii: ABCDMOΔ edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΨ, Sommerbrodtii: ΑΓΨΩ.

[3]) ἐστιν: parva lac., ut solet in personarum vicibus significandis, νῦν οὖν Ω; supra νῦν scr. est Menippi nomen. 𝔄 teste Fritzschio habet ἐστι. ΜΕ. νῦν οὖν.

[4]) Apparatus Iacobitzii: BO(MTVΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΨΩ, Sommerbrodtii: ΓΨΩ.

[5]) Apparatus Iacobitzii: BMO(TUVΓ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΨΩ, Sommerbrodtii: ΓΨΩ.

[6]) ‚ἐκεῖνος—μου] haec om. 𝔄' teste Fritzschio.

[7]) Apparatus Iacobitzii: BDMO(TVΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΨΩ, Sommerbrodtii: ΓΦΨΩ.

[8]) ‚αὐτὸς εἶναι BO𝔄Ψ, αὐτὸς ἐκεῖνος εἶναι ΦΩ et v' (sic Fritzsche, et recte ille quidem quod ad Ω attinet, sed Φ h. l. ἐκεῖνος habere neque in mea collatione adnotatum invenio neque apud Sommerbrodtium, cuius causa Φ iterum contulit Vitelli. αὐτὸς εἶναι· ὅρα γοῦν (sed γ'οῦν, ut solet, Ω) meae collationes codicum ΦΩ habent.

[9]) Apparatus Iacobitzii: BMO(NTVXΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΨΩ Sommerbrodtii: ΡΓΦΨΩ.

δὲ Ψ (linea illa in rasura 8 fere litter. a pr. ni f. m. ducta est)[1]).

XXVII[2]) c. 1 οὐδὲν δέον. ΚΡΑΤ. Ἔγωγ' οὖν καὶ διηγήσομαι ὑμῖν ἃ εἶδον ὁπότε κατῄειν κατὰ τὴν ὁδόν. ΔΙΟΓ. Διήγησαι, ὦ Κράτης] οὐδὲν δέον: ⁞ parva lac. ad novam personam significandam relicta est; personae nomen quoddam prope evanidum in marg. a rubricatore scr. est; post lacunam pergit librarius ἐγὼ δὲ καὶ διηγήσομαι lac. ⁞ ὦ κράτης Laur. LVII,XXVIII[3]).

c. 2 et 3 φιάλας πέντε χρυσᾶς καὶ κυμβία τέτταρα μεθ' ἑαυτοῦ ἔχων. ὁ δὲ Ἀρσάκης] φιάλας τε χρυσᾶς καὶ κυμβία lac. 15 fere litter. ὁ δὲ ὀρσάκης Ψ[4]).

c. 3 καὶ νὴ Δί' οὐκ ἄσεμνος τὴν ὄψιν] καὶ lac. 9 fere litter. τὴν ὄψιν Ψ.

c. 4 ὑπὸ τὴν πυγήν. ὁρᾷς] ὑπὸ τὴν πυγὴν. lac. 6 fere litter. ὁρᾶς Ψ[5]).

c. 6 αὐτοὺς προςδραμὼν ἐπὶ τὸ πορθμεῖον] αὐτοὺς lac. πρὸς το πορθμεῖον Ψ (de εῖ non satis mihi constat)[6]).

c. 6 ὡς ἂν ἐπιτηδείως πλεύσαιμι· καὶ παρὰ] ὡς ἂν ἐπιτηδείως. lac. 7 fere litter. παρὰ Ψ (ὡς h. l. per compendium illud scr. est, quod in hoc codice solet ' significare).

c. 7 δανειστικὸς ὁ ἐκ Πίσης καὶ] δωρι lac. 4 ferelitter. καὶ Ψ.

c. 8 et 9 τοῦ βίου; τοῦτον οὖν] τοῦ βίου : lac. 7 fere litter. τοῦτον Ψ[7]).

---

1) Codicum varietates, quas longum est exponere h. l., alibi tractabo; hoc tantum monere liceat, codicem Ψ in hoc dialogo, ut saepe, a pr. m. ipsa multis ocis correctum esse.

2) Apparatus Iacobitzii: ABCFMO(RTUVΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΨΩ, Sommerbrodtii: ΑΓΦΨΩ. Aliquot lacunas codicis Ψ descripsit ante me Sommerbrodt.

3) ὑμῖν—διήγησαι om. Ψ et Fritzschio teste BO; in huius loci vicinia plurimae sunt codicum varietates; Ψ, ut hanc unam adferam, inter ὦ κράτης: et ἔοικας lacunam 5 fere litter. habet, ubi personae nomen quoddam videtur fuisse scriptum.

4) τε (vel τὶ) quod BO𝔄(Φ) quoque habent, ex ι corruptum esse probabiliter coniecit Fritzsche; vides autem e lacunae amplitudine non licere iudicare, qua ratione τέσσαρα illud scriptum fuerit in codicis Ψ exemplari. μεθ' ἑαυτοῦ τέτταρα O.

5) ‚nova persona post τὴν πυγὴν et iterum τὸ ἔργον in A' (sic Fritzsche).

6) προ(σ)δραμὼν in F omitti testantur.

7) οὖν in BOΦ omitti testantur.

c. 9 ἀπὸ καλάμου καὶ ὁρμιᾶς εἶχον] ἀπὸ καλάμου lac. ἔχων, Ψ.

c. 9 ἄτεκνός τε καὶ προσέτι χωλὸς καὶ ἀμυδρὸν βλέπων. ΔΙΟΓ. Εἶτα τοιοῦτος ὢν ζῆν ἤθελες; ΠΤΩ. Ναί· ἡδὺ] ἄτεκνός γε lac. 15 fere litter. χωλὸς καὶ ἀμυδρὸν βλέπων, lac. ἡδὺ Ψ[1]).

XXVIII[2]) c. 1 εἰ οὐκέτι διαγνῶναι ῥᾴδιον] εἰ lacuna ubi 5 vel 6 litt. erasae sunt διαγνῶναι ῥᾴδιον Ψ[3]).

c. 2 τὸ ἀνδρεῖον ἀνέφυ καὶ πώγωνα ἐξήνεγκας, ἢ] τὸ ἀνδρεῖον lac. ἢ Ψ.

Vulg. XI. Menippus.[4]) c. 3 et 4 εἰ μὴ λυσιτελεῖν ὑπελάμβανον. ἐπεὶ δὲ] εἰ μὴ λυσιτελεῖν lac. 5 fere litter. ἐπεὶ δὲ Vat. LXXVI.[5])

Vulg. XII. Charon.[6]) c. 3 et 4 τὴν σκοπήν; ΧΑΡ. Καὶ] τὴν σκο lac. καὶ Vat. LXXVI[7]).

c. 7 ἀποθανόντα, πολλὰ ῥαψῳδοῦντος] ἀποθανόντα· lac. 3 vel 4 litter. ⁞ παραρραψωδοῦντος Ω[8]).

c. 8 ἔξοχος ἀνθρώπων κεφαλήν] ἔξοχος ἀ lac. κεφαλὴν Vat. LXXVI.

c. 12 εἰ κτήσαιτο σὺν τοῖς ἄλλοις] εἰ κτηίσαιτο lac. τοῖς ἄλλοις Vat. LXXVI.[9])

---

[1]) ἄτεκνός γε καὶ προσέτι e BO adferuntur.

[2]) Apparatus Iacobitzii: BMO(TUVXYΔ) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΩ, Sommerbrodtii: ΓΩΨ.

[3]) εἰ οὐκέτι διαπορῶ. γνῶναι δὲ οὐ ῥᾴδιον Fritzsche ex 𝔄 adfert, nisi quod de εἰ nihil testatur.

[4]) Vulg. XI non habent AEFΨ Laur. XXXII,XLVIII, LVII,XLVI C.S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: BGO [CLMNRTUVX?YZ (cod. Bourdeloti Flor.)] edd., Fritzschii: iidem et ΦΩ, Sommerbrodtii: C𝔄ΓΩ.

[5]) ὑπελάμβανον in BOG𝔄 omitti testantur.

[6]) Vulg. XII non habent E(F)HΦΨ Laur. XXXII,XLVIII, LVII,XLVI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: ABC (LMNRSTUVY) edd., Fritzschii: 𝔄ΩΩ² (i. e. Marcianus CCCCXXXV), Sommerbrodtii: A𝔄ΩΩ² (ultima Sommerbrodtii ed. non in promptu mihi est).

[7]) In Ω Laur. XXXII,XIII, LVII,LI nullam h. l. esse varietatem testari possum.

[8] ἀποθανόντα, παραρραψωδοῦντος sine lac. Laur. XXXII,XIII (Laur. LVII,LI uno fol. amisso haec non habet, Urb. CXVIII, quem lacunosum h. l. esse non adnotavi, iterum inspicere temporis causa non poteram).

[9]) σὺν τοῖς] ἐν τοῖς teste Fritzschio B𝔄 et v. σὺν τοῖς diserte Ω Laur LVII,LI (de ceteris nihil testatus sum).

c. 14 παρῳδεῖς ἤδη] παρ lac. 2 fere litter. δεις ἤδη Vat. LXXVI.

Vulg. XIII. De sacrificiis.[1]) c. 9 κἂν μὲν θύῃ τις, εὐωχοῦνται πάντες] καὶ ἐὰν θύῃ τίς 4 litterae (ταῖς ni f.) erasae sunt ⋮ 5 vel 6 litterae erasae sunt εὐωχοῦνται πάντες Ω[2]).

Vulg. XIV. Vitarum auctio.[3]) c. 19 λάμβανε· τὸ δεῖνα] λάμβανε lac. 3 litter. τὸν δεῖνα sic Ψ[4]).

Vulg. XV. Piscator.[5]) c. 8 τὰ διάφορα διαλύεσθαι διδόντας λόγον] τὰ διάφορα λύεσθαι rasura 17 fere litter. ⋮ διδόντας λόγους Laur. LVII,LI. Litterarum erasarum 1ma videtur fuisse π, in 4ta vel 5ta accentus fuit ′, in 13ma vel 14ma accentus ′ vel spiritus ’ vel utrumque. In marg. inf. a m. rec. scr. est δίκη (om. δὲ) τὰ διάφορα λύεσθαι (reliqua abscissa sunt). Viginti fere litter. esse rasuram iudicat Vitelli, qui post λύεσθαι in t suo : interpungi testatur[6]).

—

[1]) Vulg. XIII non habent EHΦΨ Laur. XXXII,XLVIII, LVII,XLVI Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ABCF (MRSTUVY) edd.

[2]) κἂν μεθύῃ τίς, εὐωχοῦνται ⋮ πάντες in rasura scr. sunt a pr. m. in Mut. Laur. LVII,LI, qui in hoc libello mirum quantum codici A suffragatur, non variat nisi quod κἂν μὲν θύῃ τίς, habet. ,κἂν]καὶ ἐὰν FM. θύῃ]μεθύῃ A' teste Iacobitzio.

[3]) Vulg. XIV non habent BEFH Laur. LVII,XIII,XLVI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: ACM(RTUVXY)' edd., Fritzschii: iidem et ΦΨΩ — Adferam e Ψ hos locos, ubi pr. m. ipsa (Ψ²) alio fonte adhibito in rubricando atque in textu describendo — ita rem actam esse alio loco non paucis exemplis confirmabo — lineis rubricatis lacunas a Ψ¹ relictas explevit: c. 13 το παράπαν. τί ταῦτα] τοπαράπαν· —— τί ταῦτα c. 13 ἄπειρος. ὦ] ἄπειρος. —— ὦ c. 13 et 14 γελῶν; σὺ δὲ] γελῶν; —— σὺ δὲ c. 15 σύ. βίον] σὺ —— βίον c. 27 διὰ ταῦτα. πόσου] διὰ ταῦτα —— πόσου c. 27 λάμβανε. τί] λάμβανε —— τί His autem locis eo consilio relictas esse lacunas apparet, ut a rubricatore personarum nominibus explerentur; personarum nomina in lacunis relictis saepissime scripsit Ψ².

[4]) ‚In A post λάμβανε mutatae personae signum'.

[5]) Vulg. XV non habent EFH Laur. XXXII,XLVIII, LVII XIII,XLVI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: ABCM(DRTUV𝔄Γ) edd., Fritzschii: iidem et ΦΨ, Sommerbrodtii: AB𝔄ΓΨΩ. Codd. Φ Laur. XXXII,XIII, LVII,LI ad Sommerbrodtii editionem contulit Vitelli (Museo Italiano di antichità classica Vol. I Punt. I p. 22—29).

[6]) Ad eos testes se applicat h. l. Laur. LVII,LI, qui codicem B sequuntur ducem.

c. 19 *τί σοι τοὔνομα*] *τίς* lac. 4 litter. *ὄνομα* Laur. LVII,LI (puncta.... esse in lacuna, ut Vitelli habet, non adnotavi)[1].

c. 33 *ἐκεῖνοι, ὅτι*] *ἐκεῖνοι* 2 vel 3 litt. erasae sunt *ὅτι* B[2].

c. 40 *ἔχοντες· εἰ δέ*] sic Laur. XXXII,XIII, sed *ἔχοντες* lac. 7 fere litter. *εἰ δέ* Laur. LVII,LI.

Vulg. XVI. Cataplus.[3] c. 2 et 3 *βάδην μόλις ποτὲ κατέρχεται. ΚΛΩΘ. Μηκέτι*] *βάδην μόγις ποτὲ* lac. 10 fere litter. *μηκέτι* Laur. LVII,XLIII.

c. 5 *ὑμεῖς πάριτε*] *ὑμεῖς. πά* rasura 2 fere litter. *τε* Mut. (sub rasura videtur latere *ρη* vel *ρρι* vel *ριν*)[4].

c. 5 *πάντες ἤδη*] *πάντες . . ἤδη* Ups. Puncta illa in rasura scr. sunt. Cfr F. et A[4].

c. 14 *τὴν ἐπὶ τὸν Ἅιδην φέρουσαν ὁδὸν ἐπιστρέφονται γοῦν εἰς τοὐπίσω καὶ ὥσπερ οἱ δυσέρωτες*] *τὴν ὁδὸν τὴν ἐπὶ τὸν* lac. 10 fere litter. *ἐπιστρέφονται γοῦν εἰς τοὐπίσω ὥσπερ* lac. *ωτες* Laur. LVII,XLIII[5].

Vulg. XVII. De mercede conductis.[6] c. 29 *ἀλλ' ἀεί τι καὶ προσεπιμετροῦντες, ὡς μὴ νυστάζειν δοκοῖεν. δεῖ*] *ἀλλ' ἐ* lac. 5 fere litter. *προσεπιμετροῦντες ὡς μὴ νυστάζειν δοκοι* lac. 6 fere litter. *δεῖ* Urb. CXX[7].

---

[1]) Quidam codices h. l. habent *τί σου τὸ ὄνομα* (vel *τοὔνομα*).

[2]) *ἐκεῖνοι διότι* quidam testes, sed notae in B erasae potius possunt fuisse *εἰ* vel *καθ'* quam *δι*.

[3]) Vulg. XVI non habent BEHΨ Laur. XXXII,XLVIII LVII,XLVI,LI C. S. LXXXVIII Pal. LXXIII. Apparatus Iacobitzii: ACF (DMNRTUVX) edd., Fritzschii: iidem et 𝔄ΦΩ (Mut., e quo codice collationem Sommerbrodtii libro suo adiunxit).

[4]) Multas rasuras atque lacunas in hoc libello e codicibus meis habeo enotatas; rasurae illae omnes eiusdemmodi sunt atque haec; lacunae autem sine rasuris relictae ad vices personarum videntur pertinere omnes praeter eas quae a me adferuntur.

[5]) *τὴν ὁδὸν τὴν ἐπὶ τὸν ᾅδην φέρουσαν* 𝔄' teste Fritzschio; idem testatur in 𝔄Φ et v *καὶ* ante *ὥσπερ* omitti. *ἐπιστρέφονται γοῦν εἰς τοὐπίσω* om. F (Iacobitzio et Fritzschio testibus). *ἐπὶ τὸν Ἅιδην φέρουσαν* sine lac. om. Ups. — Mut. et Ω non variant h. l.

[6]) Vulg. XVII non habent BFHΨ Laur. XXXII,XLVIII Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ACE(MRTUVYΓΔ) edd., Fritzschii: iidem et ΦΩ.

[7]) *ἀλλ' ἀεὶ τὶ καὶ πρὸς ἐπιμετροῦντες* Mut. (*τὶ* autem ita scr. est, ut *τιον* legi potuerit).

c. 30 μονονουχὶ φευκτέος, ἦν δὲ] μονονουχί· lac. 6 fere litter. ἦν δὲ Urb. CXX[1]).

Vulg. XIX. Pro lapsu inter salut.[2]) c. 16 ‚in F post λογισμὸν vacuum spatium'.

c. 18 et 19 καὶ αὐτή. ἔοικα δ'] καὶ αὐτ lac. 1 vel 2 litter. ·ἔοικα δὲ Laur. XXXII.XLVIII.

Vulg. XX. Hermotimus.[3]) c. 9 παρὰ τὸν ἄρχοντα ἔναγχος] παρὰ τὸν αρ lac. ἔναγχος Ω et Marc. CCCCXXXV.

c. 9 εὖ ἴσθι ἐκεῖνος προσφὺς] ‚εὖ ἴσθι ἐκεῖνος (iam sequitur vacuum spatium, in quo est litura) προσφῦς G' Iacobitzio teste[4]).

c. 10 ὦ μακάριε, μέλει] ὦ μ lac. μέλει Ω Marc. CCCCXXXV.

c. 33 θηρία γέ τοι ὡς] ‚pro γέ τοι in Ω lacuna' Sommerbrodtio teste.

c. 33 κόρυθος λεύσσουσι μέτωπον] κόρυθος lac. μέτωπον Ω.

c. 33 et 34 μέρει ἕκαστος· ὁ Πλάτων] μέρει lac. ὁ πλάτων Ω.

c. 34 ἐπὶ πολὺ] ‚ἐπὶ τοῦ (cum lacuna) Ω' Sommerbrodtio teste.

c. 46 τοιοῦτον ἄνδρα] ‚pro ἄνδρα est rasura in Ω' Sommerbrodtio teste.

c. 71 κενὴν μακαρίαν] ‚κενὴν καὶ μακαρίαν EGΩ. at recte κενὴν μακαρίαν v et sec. m. H, ubi ἣν est in rasura cum quattuor litterarum spatio, ut a p. m. item fuerit: κενὴν καὶ μακαρίαν' (sic Fritzsche).

Vulg. XXI. Herodotus.[5]) c. 5 στέφανόν τινα ὀρέγει] στεφανόν τινα lac. 2 fere litter. γει Laur. XXXII,XLVIII.

c. 5 τὴν λόγχην αὐτοῦ] τὴν lac. αὐτοῦ idem codex.

---

1) φευκταῖος Mut.

2) Vulg. XIX non habent BΨ Laur. LVII.XIII Ups. Vat. LXXVI. De E et Mut. cfr. Nilén, Luciani cod. Mutinensis, Ups. 1888. Apparatus Iacobitzii: AEF(CMTUVX) edd.

3) Vulg. XX non habent ABFΦΨ Laur. XXXII,XLVIII C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: CEG (MRTUV) edd., Fritzschii: iidem et HΩ. E codice Ω hunc libellum totum contulit Sommerbrodt, ego inspexi tantum in foliis describendis, quo factum est, ut tres me fugerent lacunae a Sommerbrodtio adnotatae.

4) ‚ἐκεῖνος statim sequitur: hinc ille error' (sic Fritzsche).

5) Vulg. XXI non habent BEFΨ Laur. XXXII,XIII LVII,XIII,LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: AC(MNU) edd. — Cod. Ω contulit Sommerbrodt.

Vulg. XXII. Zeuxis.[1]) c. 2 κατ' ἐμαυτὸν ἐγενόμην, ἐκεῖνα ἐνενόουν. οὐκοῦν] κατ' ἐμαυτὸν ἐνενόουν lac. 7 fere litter. οὐκοῦν Laur. XI,XIII[2]).

Vulg. XXIII. Harmonides.[3]) c. 1 εἴσονταί με] εἰρο lac. με Ω et Marc. CCCCXXXV.

c. 1 σὺ ποιῶν ἐδιδάξω] σύποιῶν lac. δάξω iidem.

c. 1 τὸ ἀκριβὲς καὶ ἐμπνεῖν] τὸ ἀκριβὲς lac. ἐμπνεῖν iidem.

c. 1 ἐμμελὲς καὶ ὑποβάλλειν] ἐμμελὲς lac. ⋮ ὑποβάλλειν iidem (⋮ autem de Ω tantum valet).

c. 2 post τοῖς ἄμεινον κρῖναι ⋮ δυναμένοις reliqua usque ad libelli finem desunt in Ω, qui 63 fere versuum spatium vacuum reliquit; sunt autem singuli versus in hac codicis parte 55 fere litter. apparetque ad reliquam libelli partem capiendam sufficere hoc spatium. Marc. CCCCXXXV eadem omittit spatiumque sufficiens habet relictum[4]).

Vulg. XXIV. Scytha.[5]) In hoc libello magnus est numerus omissionum lacunarumque in Ω Marc. CCCCXXXV, in quibus describendis litteras omissas adferre satis erit plerumque, ad quarum numerum lacunae quadrent:

c. 1 σοφὸς μὲν om. μαθὴς τῶν ἀρίστων om. τῶν πιλο om. c. 2 ου. ἔστι δὲ οὐ om. c. 3 (τ?)ὲ ἰάσατο om. ἔζη om. ψοφοδε om. ευῇ om. ελεν om. οὖσα om. c. 8 ἐπιμελούμενος om. τεθνηκὼς om. ἑκὼν εἶναι om. ὁ Τόξαρις, ἐξ om. ἐν ἀκαρεῖ om.

---

[1]) Vulg. XXII non habent ABEFHΨ Laur. XXXII,XIII,XLVIII LVII,I,XIII,LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: M (RTUVY) edd., Fritzschii: iidem et ΠΦ (Π autem ‚Monacensem' codicem quendam notat Fritzsche).

[2]) ‚ἐκεῖνα accessit ex ΦM. om. Π ut videtur' (sic Fritzsche).

[3]) Vulg. XXIII non habent ABΨ Laur. XXXII,XIII,XLVIII LVII,XIII,LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: EF(MRTUVY) edd. Codicem Ω contulit Sommerbrodt.

[4]) Post hunc libellum EΩ Marc. CCCCXXXV habent Vulg. LXV. Codicis E folium 6, si catalogorum descriptionem recte interpretatus sum — Thompsonii autem catalogus non differt h. l. a catalogo a. 1808 edito — desinit in verbis τοῖς ἄμεινον κρῖναι δυναμένοις. Cfr quae ad Vulg. LXV exponam.

[5]) Vulg. XXIV non habent ABFΨ Laur. XXXII,XIII,XLVIII LVII,I,XIII,LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: EH(MU) edd.

δι' ἐκεῖνον· οὐ γὰρ μικρὸν] δι' ἐμαυτοῦ lac. μικρὸν καὶ ante τοῦτο om. ἐκεῖνος om. τὰ τελευταῖα om. δημοπο' om. στεύειν καὶ om. c. 9 βούλ om. τὸ τέλος, ὡς μὴ ἀκέφαλος] τὸ τέλος lac. ἔφαλος sic οὗτινός μοι εἵνεκα] οὗ lac. ἕνεκα ρις τὰ νῦν om. γέροντα om. μοιόν τι om. λιχῷ om. κἀκεῖνος om. τέρους εἶ om. c. 10 πῇ παροδεύσας om. κρύψομαι τάλη om. σ προσελθὼν om. συναγωνισταῖς χρῷτο πρὸς] συναγωνιστὸς lac. ἐς Ἀναχάρσιδι, καὶ οὗτος] α lac. οὗτος ὦ ξένε, πολ om. καὶ οὐ om. θούς, δύο δὲ om. δὲ καὶ λόγων] δὲ lac. ὧν παραβάλλοις ἄν· ἢ δὲ παρὰ] παραβάλοι lac. παρὰ ς αὐτοὺς om. ἐθέλουσι γὰρ om. ἄλλοις om. c. 11 ἐστόν, υἱὸς καὶ πατήρ, ὁ] ἐς τὸν υἱὸν lac. ὁ ἄξεται' σε, οὕτω] ἄξεται lac. οὕτω (paulo infra ante ἀπὸ sine lac. σε om.)

c. 3 Codicis Laur. LVII,XLVI fol. 119 Bandini testatur in verbis ἅτε γένους τοῦ δοκιμωτάτου desinere; relicta tamen esse ‚folia quatuor ad defectum supplendum'. Hunc autem codicem quod ad lacunas attinet examinare nescio quo modo oblitus sum.

Vulg. XXVI. Ver. hist. I.[1]) c. 9 μετέωρον ἐξαπηρτημένην] μετέωρον —— εξηρτημένην Γ. Linea illa in rasura 3 fere litter. ducta est (a $Γ^b$ ni f.); in marg. evanidae quaedam litterae a $Γ^b$ scriptae cernuntur, quarum has tantum legere poteram: ¦ ¦ ¦ μένην[2]).

Vulg. XXVIII. Tyrannicida.[3]) c. 18 μελλόντων ἐλπίδας χρόνων. ἐπ' αὐτὸν] μελλόντων lac. ἐπ' αὐτὸν Vat. LXXXVIII Laur. LVII,XIII a[4]).

Vulg. XXIX. Abdicatus.[5]) c. 1 κατ' ἐμοῦ δὲ τοῦ θεραπεύσαντος μόνον μαίνεται. τὸν μὲν οὖν μισθὸν] κατ' ἐμοῦ δὲ τοῦ θ lac.

---

[1]) Vulg. XXVI non habent BEHΨ Laur. XXXII,XIII,XLVIII LVII,XIII,XLVI,LI Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: ACFM (RSTUVXYΦ) edd. Codicem Ω contulerunt I. Sommerbrodt et H. van Herwerden.

[2]) ἐξαπηρτημένην A. ἐξηρτημένην v.' Iacobitzio teste. ἐξηρτημένην ex Ω adfert Sommerbrodt.

[3]) Vulg. XXVIII non habent EHΦΨ Laur. XXXII,XIII,XLVIII LVII,XLVI,LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ABCF (MTUVXYΔ) edd.

[4]) ἐλπίδας χρόνων om. B teste Iacobitzio.

[5]) Vulg. XXIX ab iis libris abest, a quibus Vulg. XXVIII. Apparatus Iacobitzii idem est in utroque libello.

15 fere litter. τὸν μὲν οὖν μισθὸν Ω et Marc. CCCCXXXV. In lacuna illa angustiore alia quaedam manus Bessarionis manui non dissimilis θεραπεύσαντος μόνον μαίνεται compendiose scripsit in utroque codice.

c. 3 ἐπιπεσομένου τοῦ κακοῦ, μῖσος ἄλογον καὶ νόμον ἀπηνῆ καὶ βλασφημίας προχείρους καὶ δικαστήριον σκυθρωπὸν καὶ βοὴν καὶ ὀργὴν καὶ ὅλως χολῆς μεστὰ πάντα. διὸ δὴ] ἐπι lac. 6 fere litter. τοῦ κακοῦ ⁞ μῖσος ἄλογον καὶ ἀπηνῆ καὶ βλασφημίας lac. 7 fere litter. δικαστήριον σκυθρωπὸν καὶ βοὴν καὶ ὀργὴν καὶ ὅλως lac. 9 fere litter. διὸ δὴ Ω. In Marc. CCCCXXXV, ubi eaedem lacunae fuisse mihi videntur, quae deerant supplevit sive manus illa, quam Bessarionis opinor esse, sive Cosmas librarius, ita ut iam scriptum exstet ἐπιπεσομένου e. q. s. ut in lemmate usque ad διὰ δὴ (sic), nisi quod νόμον suprascriptum est, quod, ut in Ω, omittitur in versu. De σκυθρωπὸν καὶ βοὴν καὶ ὀργὴν ex neutro codice satis mihi constat; haec enim enotare praetermiseram.

c. 7 ᾤετο γὰρ ἓν εἶναι μανίας εἶδος καὶ μίαν τὴν νόσον] ᾤετο γὰρ ἐνεῖναι μανίας εἶδος lac. τὴν νόσον 𝔄[1]).

Vulg. XXXII. Alexander.[2]) c. 14 τύχῃ τῇ ἀγαθῇ ἐς τὴν πόλιν] τύχῃ τῇ ἀγαθῇ εἰ lac. τὴν πόλιν Ambr. A CCVIII Pte Inf.

c. 22 παρ' αὐτῷ αἱ κνημῖδες, ἀκόπου τι ὄνομα] παρ' αὐτῷ lac. τι ὄνομα Vat. LXXVI[3]).

---

[1]) Forsitan suspicari liceat hanc lacunam emendandi cuidam studio tribuendam esse; vides autem μίαν eodem fere modo scribi posse atque μανίαν.

[2]) Vulg. XXXII non habent AE Laur. XXXII,XIII,XLVIII LVII, I,XIII,XLVI,LI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: BCFH(MKTUVY) edd., Fritzschii: iidem et (𝔄Γ) ΦΨΩ Marc. DXVII (et CCCCXXXV). Marcianorum codicum collationes, ut semper, Sommerbrodtio debet Fritzsche, 𝔄Γ in hoc libro e Dindorfii ed. Lipsiensi cognitos habet. Codicis Ω lectiones supplevit H. van Herwerden (Plutarchea et Lucianea, Trai. ad Rh. 1877)

[3]) Fritzsche: ‚ἀκόπου τι ὄνομα Ω Marc. DXVII ΦMF et qui ἀκοπου B et v. ἄλλο πού τι ὄνομα Ψ. κοπτοῦ τι πέμμα Marc. CCCCXXXV. κοπτοῦ τι ὄνομα C. πέμμα, κοποῦ? τι πέμμα marg. B scriptura κοπτοῦ pro ἀκόπου mali correctoris est, qui ad aliud medicamentum, coptam aberrarat, quae et κοπτὴ et κοπτὸν dicitur'. Quae e cod. B adfert Fritzsche,

c. 25 *ὥσπερ ἐκ μέθης βαθείας ἀναφέροντες συνίσταντο ἐπ' αὐτὸν*] *ὥσπερ ἐκ μέθης βαθείας ἀναφέροντες* lac. *ἐπ' αὐτὸν* Pal. CLXXIV[1]).

c. 33 *ἔχοντος, ὅντινα προστήσεται τὸν διδάσκαλον*] *ἔχοντος* lac. *διδάσκαλον* Ψ.

c. 50 *ἐπὶ σοὶ δὴ φάρμακ'*] ‚*δὴ* om. B, at est lacuna' (sic recte Iacobitz ad cod. B fol. 24ᵛ col. 1 vs. 13).

c. 51 et 52 *Μόρφι ἐβάργουλις εἰς σκιὴν χνεγχικραγκ λείψει φάος. Ἄλλως*] *μορφεῦ· βαργου* lac. 20 fere litter. *ἄλλος* Vat. LXXVI[2]).

c. 53 *Σαβαρδαλάχου μάλαχ Ἄττις ἄλλος ἦν. καὶ πάλιν*] *σαβαρδάκου μάλα* lac. *καὶ πάλιν* Vat. LXXVI[3]).

c. 53 *πρὸς ὀδύνην πλευροῦ — Κυτμίδα χρίεσθαι κέλομαι δροσίην τε κέλητος*] *πρὸς ὀδύνην πλευροῦ* lac. *κέλομαι δροσίην τε καὶ λητοῦς*: Pal. CLXXIV[4]).

c. 55 *ἐσελθόντα με ἐς τὴν πόλιν*] ‚pro his lacuna in Ψ' Sommerbrodtio teste.

c. 55 *εἴην ὁ Λουκιανός — ἐπηγόμην*] ‚lacuna in Ψ' Sommerbrodtio teste.

c. 60 *καὶ Παῖτος ἰατρὸς*] *καὶ* lac. 7 fere litter. *ἰατρὸς* Ambr. A CCXVIII Pte Inf.

Vulg. XXXIII. De saltatione.[5]) c. 2 *κυκλικῶν*] *κυκλίων* cum spatio ‚inter ι et ω' Γ Sommerbrodtio teste.

---

ea sic legi — scripta sunt in fol. 19ᵛ marg. inf. — *κο?πτου μ μα·* (vel *β˜μα·*) et haec quidem adeo evanida est, vix ut legi possint; quae sequuntur *κοπτοῦ* (sic) *τι πέμμα* facilia sunt ad legendum. Haec autem adnotatio a scholiasta codicis B scripta est. Monendum est non pauca codicis B scholia scholiorumve reliquias a Iacobitzio omissa esse: quamquam non parvam fuisse in his rebus et Schubarti et Iacobitzii diligentiam confiteri oportet.

1) Fritzsche: ‚*ὥσπερ ἐκ μέθης*' 𝔄ΓΒΦΨ Marc. DXVII. *ὥσπερ καὶ ἐκ μέθης* ΩFM et v'.

2) Ad codicem B h. l., ut fere semper, se applicat Vat. LXXVI ad illiusque codicis varietatem apta est lacuna. Codicum varietates longum est digerere; cfr. Fritzschii apparatus. Idem valet de ea lacuna quae ex eodem codice infra adfertur in c. 53.

3) Cfr. adn.[2]).

4) Fritzsche: ‚*τε κελητοῦς* Φ Marc DXVII. *τε κελητοῖς* Ω. sed *τέ κε λητοῦς* (disjuncte) FM et v. *τε καὶ λητοῦς* BΨ'.

5) Vulg. XXXIII non habent BFΨ Laur. XXXII,XIII, XLVIII, LVII,I, XIII, XLVI, LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ACE (MTUVYΓ) edd., Sommerbrodtii: A𝔄ΓΩ.

c. 47 *καὶ ἡ Ἦλις ἀφορμὰς*] *καὶ ἡ* lac. 5 fere litter. *σ ἀφορμὰς* A, sed in *ἡ ἦλι—σ* corr. pallidiore atramento fortasse pr. m. ipsa; in mg. + pr. ni f. m. suo atramento [1].

Vulg. XXXIV. Lexiphanes. [2]) c. 8 *ἀναρριχησάμενος ἐπιφόρημα*] *ἀναρριχησάμενος* lac. *ἐπιφόρημα* ΓΕΩ Urb. CXVIII Marc. CCCCXXXV a. Lacuna 8 fere litter. est in Urb. et in a, 10 fere in Γ, 12 fere in Marciano utroque, 25 fere in A. *ἀναριχησάμενος* habet Γ *ἀναρριχισάμενος* Urb.

c. 12 *βλιμάζοντα, ἥν τινα*] *βλιμάζοντα* lac. 3 fere litter. *ἥν τινα* a.

Vulg. XXXVI. De astrologia. [3]) c. 6 *κινεομένοισι, καὶ οἰκεῖα ζῷα*] *κινεομένοισι καὶ οἰκεῖα* lac. *ζῶα* ΓΩ[2] (vel Ω[a]?) Urb. CXVIII Marc. CCCCXXXV Vat. LXXXVIII a *κινεομένοισι· καὶ* lac. 9 fere litter. ⁞ lac. 6 fere litter. *ζῶα* Laur. LVII, LI *κινεομένοισι* lac. 14 fere litter. ⁞ lac. 5 fere litter. *ζῶα* Laur. LVII, I. Lacuna 9 fere litter. est in ΓΩ Urb. Marc. CCCCXXXV a, 14 fere in Vat. LXXXVIII. *οικια* et *ζῶια* habet Γ *οἰκία* et *ζῶα* Ω[1] *οὐκ εἶα* et *ζῶα* Vat. LXXXVIII ex quo de *κινεομένοισι* nihil enotavi [4]).

c. 10 *καὶ ἄνθρωπος καὶ ταῦρος καὶ λέων καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον*] *καὶ ἄνθρωπος · καὶ λέων.* lac. 6 fere litter. *καὶ τῶν ἕκαστον* Vat. LXXXVIII [5]).

---

[1]) Sommerbrodt in suis codicibus ita scr. esse testatur ante *ἀφορμάς*: in ΓΩ *καὶ ἡδεῖς* (sic a quoque teste Iacobitzio), in 𝔄 *ἡδεῖς*, (om. *καὶ ἡ*' (sic Sommerbrodt). Iacobitz, qui codicis A lacunam animadvertit, de suis — A autem omitto h. l. — haec refert: (*καὶ ἥλις ἀφορμὰς* EV. *καὶ ἡδεῖς ἀφορμὰς* a. *ἀφορμὰς καὶ Ἦλις* reliquae et T'.

[2]) Vulg. XXXIV non habent BFΨ Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII I, XLVI, LI, C S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI Apparatus Iacobitzii: AE(SUY) edd.

[3]) Vulg. XXXVI non habent ABFΨ Laur. XXXII, XLVIII, LVII, XLVI, C. S. LXXXVIII Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: CE(RTUVX) edd.

[4]) *κινεομένοισι καὶ οἰκία ζῶα* sine lacuna habent 𝔄Pal. LXXIII, quorum ille · ante *καὶ* interpungit, hic post *οἰκία* a versu transit ad versum, *κινεομένοισι καὶ ζῶα* sine lacuna Laur. XXXII, XIII. De E silentium est, nisi quod *οἰκία* ibi legi testantur.

[5]) *καὶ ταῦρος* ante *καὶ λέων* om. vides, qui scribendi error, ut in causa videtur fuisse lacunae relinquendae, ita fortasse non fuit in Vaticani exemplari.

c. 25 *μηδαμὰ μηδὲ ἐς πόλεμον*][1]) *μηδαμᾶ* lac. *μὴ δὲ ἐς πόλεμον* Γ Vat. LXXXVIII Pal. LXXIII Laur. LVII, XXVIII, qui *μὴ δ'ἐς* habet. Lacuna 9 fere litter. est in Vaticano utroque, 12 fere in Laurentiano, 3 vel 4 in Palatino, qui — — — a pr. m. f. m. in lac. scripta habet.

Vulg. XXXVII. Demonax.[2]) c. 6 *τοὺς προσομιλήσαντας*] *τοὺς προσ . . . . ομιλήσαντας* (cum rasura) Φ teste de Furia (ap. Fritzschium).

c. 9 *ταραττομένοις ἐμμελῶς διελέχθη καὶ*] *ταραττομένοις ἐμβριθῶς* lac. 10 fere litter. *καὶ* Ups.

c. 10 *τὸ μέγιστον τῶν*] *τὰ μέγ . . . τῶν* K.

c. 12 *ἐκ παιδιᾶς*] *ἐκ παι διᾶς* (cum spatio) F' teste Fritzschio.

c. 15 *τῆς ἀμφιβολίας σκώμματι καὶ*] *τῆς ἀμφιβολίας* lac. *καὶ* Ups.

c. 29 *Ἀγαθοκλέους δὲ τοῦ Περιπατητικοῦ μέγα φρονοῦντος ὅτι μόνος αὐτός ἐστι καὶ πρῶτος τῶν διαλεκτικῶν, ἔφη*] *ἀγαθοκλέους δέ ποτε τοῦ περιπατητικοῦ* lac. *ὅτι μόνος αὐτός ἐστι καὶ πρῶτος τῶν* lac. 7 fere litter. *ἔφη* Ups. Post *τῶν* unius litterae notam scribere orsus erat librarius — fortasse *καὶ* compendium — quam ipse in *ἐπ* vel simile aliquid mutatam voluit.

c. 52 *ἐσθίοι, Οἴει οὖν, ἔφη*] *ἐσθίοι*, lac. *ἔφη* Vat. LXXVI.

c. 54 *Ῥουφῖνον τὸν Κύπριον — λέγω*] *ῥουφῖνον* lac. *λέγω* Ups.

c. 54 *ἰδὼν ἐπὶ πολὺ τοῖς περιπάτοις*] *ἰδὼν* lac. *τοῖς περιπάτοις* Ups.

Vulg. XXXVIII. Amores.[3]) c. 2 *πρὶν ἢ λῆξαι τοὺς προτέρους*] *πρὶν* lac. 5 fere litter. *ξαι τὸν ἕτερον* Urb. CXVIII.

[1]) Sic sine lacuna 𝔄a Laur. LVII, LI, nisi quod *μηδαμᾶ μηδὲ* habent.

[2]) Vulg. XXXVII non habent EHΨ Laur. XXXII, XLVIII, LVII, XIII, XLVII, LI, Pal. LXXIII, habent Pal. CLXXIV Vat. LXXVI et in partibus vetustis ΦΩ. Apparatus Iacobitzii: ABCFK(TUVY) edd., Fritzschii: iidem et (ΓR)Φ, ex quibus omnibus eae tantum lacunae adferuntur, quas ad c. 6, c. 10, c. 12 exposui.

[3]) Vulg. XXXVIII non habent ABHΦΨ Laur. XXXII, XLVIII. LVII, XIII Mut. Ups. Vat. LXXVI, habet Ω sed in parte recentiore. Apparatus Iacobitzii: DEF(MTUVYΓ𝔄𝔄) edd.

Vulg. XXXIX. Imagines.[1]) c. 7 *κατὰ τὴν Παπάτην μάλιστα*] *κατὰ τὴν* lac. *μάλιστα* Ambr. A CCXVIII Pte Inf.

Vulg. XL. Pro imaginibus.[2]) c. 15 *ἐν ἀντιδίκοις*] ‚particulam *ἐν*, quae in libris nostris exciderat, omnino restituendam duxi. abscissa haec erant cum margine in E.' Sic Solanus Iacobitzio teste.

c. 19 *οὐδὲ τοῦτο*] sic a diserte, sed ‚ante has voces in A vacuum spatium et litura' (sic Iacobitz).

c. 26 *οὐ μόνον δὲ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς θεοῖς ἀπεικάζει, ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐφόρβου κόμην*] a diserte, sed *οὐ μόνον δὲ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς* lac. 10 fere litter. ¦ *ευφόρβου κόμην Γ οὐ μόνον δὲ τοὺς αὐτοὺς* lac. 14 fere litter. *εὐφόρβου κόμην* sic, si recte descripsi, Urb. CXVIII; sed de *κόμην* nihil adnotavi ex Urb., de *οὐ μόνον δὲ* nihil e *Γ*[3]).

Vulg. XLI. Toxaris.[4]) c. 28 *καὶ τὰ φώρια ἐξέφερον*] *καὶ τὰ φ* lac. *ἔφερον* Ambr. A CCXVIII Pte Inf. (fortasse *ἐ̈* scr. est, enotavi autem *ἐ*)[5]).

c. 43 *ἀποθνήσκων τὸ γοῦν τοσοῦτον ἔφθη*] *ἀποθνήσκων* lac. ¦ *ἔφθη* Pal. CLXXIV.

Vulg. XLII. Asinus.[6]) c. 7 *τὰ μὲν οὕτω γυμνὰ*] ‚*οὕτω* om. F, at est lacuna' (sic Iacobitz).

---

[1]) Vulg. XXXIX non habent EFΨ Laur. XXXII. XIII, XLVIII. LVII, I, XIII, XLVI, LI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ABC(MRTUVYΔ) edd.

[2]) Vulg. XL non habent BH𝔄Ψ Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, I, XIII, LI, C. S. LXXXVIII Mut Ups. Vat. LXXVI. Habent ΩF in recentioribus partibus (de F teste utor Vogtio meo). Apparatus Iacobitzii: ACEF(MTUVYΔ) edd.

[3]) Iacobitz: ‚*θεοῖς ἀπεικάζει* om. AC. in F desunt verba: *ἀπεικάζει ἀλλὰ καὶ τὴν*, at est lacuna et in mrg. reperiuntur. *θεοῖς ἀπεικάζειν Δ*. — *ἀλλὰ καὶ*] *ἀλλὰ δὴ καὶ* AC'. De *ἀνθρώπους αὐτοὺς θεοῖς* in F scriptis num e silentio Iacobitzii concludere liceat, dubium est.

[4]) Vulg. XLI non habent EFΨ Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, I, XIII, LI, C. S LXXXVIII Mut. Ups. Vat. LXXVI. Habet Ω sed in recentiore parte. Apparatus Iacobitzii: ABCM(TUVYΔX) edd.

[5]) *φόρεια* habet B teste Iacobitzio.

[6]) Vulg. XLII non habent BE (Ψ autem c. 44 in verbis *ῥαστάσας ἐμοὶ ἤλαυνον ἐς πόλιν* (sic) desinit) Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, I, XIII, XXVIII, XLVI, LI Mut. Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. Habent ΦΩ sed in recentioribus partibus. Codicem Ψ contulit Sommerbrodt. Apparatus Iacobitzii: ACFM (TUVYΓΔ) edd. et

c. 34 ἵπποις ****. ἐγὼ] ἵπποις lac. 4 litter. ἐγὼ a ἵπποις καὶ lac. 9 fere litter. ἄλλοις· ἐγὼ Pal. CLXXIV ἵπποις .... γησιν ἄλλοις. ἐγὼ sic fortasse codex Courierii ‚Marcianus', in cuius marg.: καὶ ἄγει σὺν ἄλλοις ἵπποις καὶ .... ασι ἄλλοις. ἐγὼ sic fortasse Δ ἵπποις ἄγει σὺν ¦ ἄλλοις · ἐγὼ Γ, sed ἄγει σὺν ex ἄγησιν ni f. corr. est ab alia manu (Γ[a]); num quid in codicis Γ margine scriptum sit, non habeo adnotatum.

c. 38 ὅλῃ τῇ κώμῃ διέδωκαν] ὅλῃ τῇ πόλει τω διέδωκαν Ω, si recte enotavi: hunc locum cum denuo inspiciendum significavissem a. 1887, tamen casu praetermisi. In διέδωκαν de διε tantum mihi constat.

Vulg. XLIV. Iuppiter tragoedus.[1]) c. 15 Ἀντὶ πολλῶν ἄν, ὦ ἄνδρες θεοί,] ἀντὶ πολλῶν ὦ lac. 6 vel 7 litter. θεοὶ Vat. LXXVI[2]).

---

duo praeterea codices Courierii (quos 𝔄 et 𝔊 notat Iacobitz, A et Γ Courier). — Laurentianus C. S. LXXXVIII, quem alibi describam, valde conturbatus est in hoc libro. — Codex Γ (Vat. XC) post finem libri habet subscriptum a pr. m. ipsa λουκιανοῦ ἐπιτομὴ τῶν λουκίου μεταμορφώσεων: — eandem ex ‚A' suo subscriptionem adfert Courier, qua re ductus recte fortasse suspicatur M. Rothstein (Quaest. Lucianeae p. 42) ‚A' Courierii eundem esse posse atque Γ. Haec autem quaestio difficillima est, cum non satis accurate distinctae videantur esse singulorum codicum notae apud Courierium. Quod in libelli inscriptione Iacobitz adfert codicem quendam Courierii pro ΛΟΥΚΙΟΣ habere ΛΟΥΚΙΣ, hanc inscriptionem et ad Ψ pertinere testari possum et ad Γ Urb. CXVIII; in Γ λοῦκις in λούκιος aut a pr. m. ipsa aut ab Alexandro emendatore correctum est; in Urbinatis indice ab eadem manu confecto, quae codicis partem vetustiorem scripsit, λοῦκι; scr. fuit, sed λ adrasum est, ο autem erasum; initium libelli a manu recentiore suppletum est; de subscriptione ex Urb. nihil me testatum esse vidi sero. Ψ autem non potest esse ‚Marcianus' Courierii, Ψ enim et signo caret Bibliothecae Nationalis Parisiensis, et a Morelli, ut Venetiis relictus, signo V notatur; de Ω vix potest cogitari, qui subscriptione illa careat; e ceteris codicibus Marcianis, quos Parisiis inspicere potuerit Courier, nullus est qui Vulg. XLII habeat. Cum in Vaticanorum Γ et 𝔄 marginibus numeri capitum stilo plumbagineo per totum hunc librum satis recenti manu scripti sint, fieri potest, ut ad Courierii collationem referendi sint hi numeri. Courier autem de 𝔄 mentionem fecisse non videtur.

[1]) Vulg. XLIV non habent BEHΦΨ Laur. XXXII, XLVIII, LVII, XLVI, LI, Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: ACDF (MTUVYΔ) edd.

[2]) ἄν om. A teste Iacobitzio.

c. 36 ἀλόγῳ φορᾷ; ΔΑΜ. Ναί. ΤΙΜ. Εἶτ' ἄνθρωποι] ἀλόγω φορᾶ; ναὶ · lac. 3 vel 4 litter. θρωποι Vat. LXXVI [1]).

Vulg. XLV. Gallus. [2]) c. 3 μοιχεύσων ὁ Ἄρης] ὁ ἄρης μοιχ lac. σων Laur. XXXII, XLVIII.

c. 4 ni f. τὸν ἄνθρωπον, ὦ ἀλεκτρυών. ΑΛΕΚ. Ἐκεῖνος] τὸν ἄνθρωπον lac. 4 ni f. litter. ἐκεῖνος Laur. XXXII, XLVIII [3]).

Vulg. XLVIII. De parasito. [4]) c. 10 ἐπαινεῖν τέλος, ἐδύνατο] ἐπαινεῖν ⋮ lac. 8 fere litter. ἐδύνατο Ambr. A CCXVIII Pte Inf. [5]).

c. 49 καὶ εὐθὺς ἅμα ἔῳ μάχεσθαι] καὶ εὐθὺς ἅμα lac. 4 fere litter. μάχεσθαι Ambr. A CCXVII Pte Inf.

Vulg. XLIX. Anacharsis. [6]) c. 1 ἐπικαταπεσὼν ἀνακύπτειν οὐκ ἐᾷ] ἐπικατα rasura 15 litter. οὐκ ἐᾶ Φ[b] fol. 156[v]; altero autem loco fol. 159[r], ubi a Φ ipso hic locus scriptus est, neque lacunam cerni ullam memini neque rasuram.

c. 12 αὐτὸς ἐν μέσοις] αὐτὸς lac. 8 fere litter. ἐν μέσοις a.

c. 24 συνοικειοῦντες αὐτὰ] συνοικει lac. 3 fere litter. τες αὐτὰ Laur. XI, XIII (συνοικεῖ autem enotaveram, fortasse recte).

c. 28 et 29 εὐκολώτερον φέροιεν. τὴν μέντοι κόνιν ἐπὶ τὸ ἐναντίον] εὐκολώτερον lac. 10 vel 11 litter. τὴν μέντοι κόνιν lac. 10 fere litter. τὸ ἐναντίον Laur. XI, XIII.

---

[1]) ἀλόγῳ φορᾷ om. F teste Iacobitzio, qui haec addit: Εἶτ' ἄνθρωποι] ἰὼ ἄνθρωποι Δ. conf. Schol.

[2]) Vulg. XLV non habent BEFHΨ Laur. LVII, XLVI, LI. C. S. LXXXVIII Pal. LXXIII. Apparatus Iacobitzii: ACG (LMTUVYΔ) edd., Fritzschii: iidem et ΦΩ. — Sunt autem in Gallo aliae quoque Laurentiani XXXII, XLVIII lacunae; quas ideo non descripseram, quia ad personarum vices significandas pertinere mihi videbantur omnes; quod num recte iudicaverim, non satis scio.

[3]) De τὸν nihil adnotaveram ex hoc codice. τὸν om. Mut. et Sommerbrodtio teste Ω τὸν ἄνθρωπον om. Ups. et Iacobitzio Fritzschioque testibus A; eadem in Φ quoque omitti veri simile est, qui codex cum saepe tum in Gallo fere semper cum Ups. congruat quam artissime.

[4]) Vulg. XLVIII non habent BEH Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, XIII, XLVI, LI, C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. (Vat. LXXVI fin. mutil. est.) Apparatus Iacobitzii: A(C)F(MTUVY) edd.

[5]) Cfr quod paulo infra ad τοῦτο τέλος] in F τοῦτο om. testatur Iacobitz.

[6]) Vulg. XLIX non habent ABFΨ Laur. XXXII, XLVIII, LVII, XIII, XLVI, C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: (G)E(UVY) edd.

c. 29 τὸν ῥύπον ἀποσμᾷ καὶ] τὸν ῥύπον ἀποσμᾶ lac. 3 vel 4 litter. καὶ Laur. XI, XIII, in quo paulo ante a novo folio alia manus incipit.

Vulg. L. De luctu.[1]) c. 10 ἀναπόμπιμοι] in Mut. inter -πι et -μοι spatium interced.; scripserat, ut videtur, ἀναπόμπιμοιμοι' (sic Bertolotto)[2]).

c. 16 τοῦ στομίου ὑπερκύψαι] τοῦ στομίου π lac. κύψαι Vat. LXXVI περι ni f. orsus erat scribere librarius, sed π illud mox ipse delevit; in marg. a pr. ni f. m. ipsa ὑπὲρ scr. est.

c. 16 οἷος εἶ σύ, φαλακρὸς] οἷος συφ lac. 1 litterae φαλακρὸν (sic enotavi) Vat. LXXVI, sed οἷος συ litteris β et α suprascriptis transponenda esse indicavit pr. fortasse m. ipsa; in mrg. pr. ni f. m. εἶ συ scripsit. Fortasse quod φ legi εἶ fuit compendiose scriptum in exemplari illo, unde descriptus est hic codex, nam ' suprascriptum cernere mihi videbar; num φαλακρὸν minus recte enotavissem pro φαλακρὸς, examinare tempus non fuit post Iacobitzii editionem collatam.

c. 19 αὐτὸν ἐς ἡμῶν καὶ] αὐτὸν lac. 9 fere litter. καὶ Vat. LXXVI in mrg. pr. ni f. m. ἐς ἡμῶν, sed de notis ῶν non liquet propter compendium fere evanidum; ἐς ἡμᾶς autem scriptum non fuisse constat[3]).

Vulg. LI. Rhetorum praeceptor.[4]) c. 25 et 26 ἐπισπασάμενος. Εἶεν] ἐπισπασάμενος lac. 8 fere litter. εἶεν a ἐπισπασάμενος· lac. 5 fere litter. ⋮ εἶεν c (et, ut opinor, b, quam non inspexi h. l.)[5]).

Vulg. LII. Philopseudes.[6]) c. 6 ἀσθενικόν, ὁπότε] ἀσθε lac. ὁπότε Vat. LXXVI in mrg. pr. ni f. m. νικὸν.

---

1) Vulg. L non habent E Laur. XXXII, XLVIII, LVII, XIII, XLVI Ups. Apparatus Iacobitzii: ABCF(MPVY) edd.

2) ἀναπόμπιμοι] ἀναπέμπει μοι AC teste Iacobitzio.

3) αὐτὸν] αὐτὸ A teste Iacobitzio ἐς ἡμῶν] B ap. Iacobitzium πρὸς ἡμᾶς vulg. et Bertolotto teste Mut.

4) Vulg. LI non habent EF𝔄ΓΦ Laur. XXXII, XLVIII. LVII, XIII, XLVI. Apparatus Iacobitzii: A(B)CD(MUVY) edd., Sommerbrodtii: (B)ΨΩ.

5) ἐπισπασάμενος] ἐπισπασάμενος αὐτοῖς M Schol. (pro var. lect.) teste Iacobitzio.

6) Vulg. LII non habent ABEFΨ Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, I, XIII, XLVI, LI, C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: M(UVYI) edd., Fritzschii: iidem et Φ. Sommerbrodt cod. Ω contulit.

c. 7 χαμόθεν τὸν ὀδόντα τῆς μυγαλῆς οὕτω] χαμόθεν ὀδόντα τῆς lac. οὕτω Vat. LXXVI in mrg. pr. ni f. m. υγαλης (de accentu non mihi constat; quod ante υ scr. fuit abscissum est) [1]).

c. 8 τῆς τέχνης οἴνου τε παραγγέλλων ἀπέχεσθαι] τῆς τέχνης καὶ παραγγέλλων lac. 6 fere litter. ἀπέχεσθαι Pal. CLXXIV.

c. 8 τὰ νοσήματα; Ἔμοιγε, ἦν δ'ἐγώ, εἰ μὴ πάνυ τὴν ῥῖνα κορύζης μεστὸς εἴην. ὡς πιστεύειν τὰ ἔξω καὶ μηδὲν κοινωνοῦντα τοῖς ἔνδοθεν ἐπεγείρουσι τὰ νοσήματα μετὰ ῥηματίων] τὰ νοσήματα lac. 27 fere litter. ⁝ μετὰ ῥηματίων Pal. CLXXIV [2]).

c. 16 τὸν ἐπὶ τούτων σοφιστήν,] ‚τὸν ἐπὶ τού   σοφιστήν (sic) Ω' Sommerbrodtio teste [3]).

c. 25 τεθνηξομένων] ‚τεθνη μένων (sic) Ω' Sommerbrodtio teste.

c. 30 Ἀπολελόγησθε, ἦν δ' ἐγώ,] ἀπολογει lac. 3 vel 4 litter. ἦν δ' ἐγὼ Vat. LXXVI (utrum ει an εῖ scr. esset, testari praetermiseram) [4]).

c. 40 οὐδὲν μὴ ταράξῃ] οὐδὲ lac. 2 litter. ταράξῃ Vat. LXXVI [5]).

Vulg. LIII. Hippias. [6]) c. 1 ὁπόσοι μὴ λόγους μόνον] ὁπόσοι lac. 4 fere litter. λόγοις μόνον Laur. XXXII.XLVIII (λόγοις mihi videor enotavisse).

c. 4 ἀλλὰ πάνυ προσάντης καὶ ὄρθιος] ἀλλὰ πάνυ α lac. 5 fere litter. ⁝ καὶ ὄρθιος Laur. XXXII.XLVIII.

---

[1]) ‚τὸν ὀδόντα] post τὸν fortassis adjectivum excidit' (sic Fritzsche).

[2]) Pro vulg. ῥῖνα κορύζης μεστὸς Φ habet τὴν ῥῖνα κορύζης μεστὸς teste Fritzschio. — Haec autem codicis Pal. lacuna in homoeoteleuto posita est sine dubio exemplaris eius, unde Pal. descriptus est.

[3]) ἐπὶ τούτων] ἐπὶ τούτῳ Φa ἐπὶ τούτων et suprascr. ἐπὶ τούτῳ M ἐπὶ τούτων v (sic Fritzsche).

[4]) ἀπολογήσομαι coniecit Fritzsche. ἀπολελόγησθε] v ἀπολογήσομαι U ἀπολελόγησθε ἢ ἀπολογήσομαι YΦMa Iacobitzio Fritzschioque testibus.

[5]) οὐδὲν μὴ ταράξῃ Iacobitzii est coniectura a Fritzschio recepta. Fritzsche: ‚μηδὲν μὴ ταράξῃ ΦMa. οὐδὲν οὐ μὴ ταράξῃ v, quod in Quaestt. p. 45 et 366 defendebam probante Bekkero, denique Cobetus V. L. p. 192 οὐδὲν μὴ ταράξει conjecit'.

[6]) Vulg. LIII non habent E Laur. XXXII,XIII, LVII,XLVI, LI (Mut.) Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: ABF (LMNU) edd.

c. 7 τρεῖς. καὶ οὗτος θερμὰς πτίλους παρέχεται. λουσαμένῳ δὲ ἔνεστί σοι μὴ] τρεῖς κ lac. 8 fere litter. πτίλους παρέχεται· λου ¦ σαμένω δὲ ἔνε lac. μὴ Laur. XXXII,XLVIII.

Vulg. LIV. Bacchus.[1]) c. 1 τῶν ἐλεφάντων, εἰ] τῶν ἐλεφάντων ¦ lac. 1 vel 2 litter. εἰ Laur. XXXII,XLVIII (sic enotavi addidique hanc lacunam videri eo ortam esse, quod litteram ε in versus initio tortuose scripsisset Rhosus.

c. 2 ὑποστρατηγεῖν δὲ δύο, ἕνα] ὑποστρατηγεῖν lac. 7 vel 8 litter. ἕνα Laur. XXXII,XLVIII.

c. 2 τὰς κόμας, ὁπότε] τὰς κόμας lac. 1 litterae ὁπότε Laur. XXXII,XLVIII.

Vulg. LV. Hercules.[2]) c. 1 ὀνομάζουσι φωνῇ] ἐπονομάζουσι lac. 1 vel 2 litter. φωνῇ Q, qui non interpungit h. l.; maiora autem interpuncta paulo supra versum solet ponere Q in 1 vel 2 litter. lacunis.

c. 4 τὴν ὄπα τὴν λειριόεσσαν ἀφιᾶσιν] τὴν ὀπατὴν λειριό lac. 5 vel 6 litter. ἀφιᾶσιν et in mrg. : Laur. XXXII,XLVIII.

c. 8 τὸ ἐμαυτοῦ. καὶ] τὸ ἐμαυτ lac. 1 fere litterae; καὶ Laur. XXXII,XLVIII[3]).

Vulg. LVII. Muscae encomium.[4]) c. 1 ὁπόταν ἐκπετάσασα] ὁπότ'ἂν lac. τάσασα Laur. XXXII,XLVIII (ά exscripsi addidique ′ accentum saepius ita a Rhoso scribi, ut ' accentui similis sit).

c. 2 τῶν πτερῶν οὔτε κατὰ τὰς ἀκρίδας μετὰ πηδήματος οὐδὲ ὡς οἱ σφῆκες] τῶν πτε lac. 4 fere litter. οὐδὲ ὡς σφῆκες Laur. XXXII, XLVIII (num οὔτε — πηδήματος aliam sedem occupaverint, dicere non possum, quia has res examinanti non aderant mihi recentiorum editiones.

---

[1]) Vulg. LIV non habent EHΨ Laur. XXXII,XIII, LVII,XLVI, LI Pal. LXXIII, Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ABCFQ(MUV) edd.

[2]) Vulg. LV non habent EH Laur. XXXII,XIII, LVII.XLVI, LI Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. — Ψ contulit Sommerbrodt. — Apparatus Iacobitzii: ABCFQ(V) edd.

[3]) Interrogandi notam post τὸ ἐμαυτοῦ habet Mut. quoque.

[4]) Vulg. LVII non habent EH Laur LVII,XLVI Ups. — Ψ contulit Sommerbrodt. — Apparatus Iacobitzii: ABFQ(UV) edd.

Vulg. LVIII. Adversus indoctum.[1]) In posteriore huius libelli parte lacunas quasdam in Ψ cerni adnotaveram ante duos annos easque ad fol. 37r (c. 21 εἴκασα κατὰ τοῦτο αὐτῶν — c. 25 καὶ μειρακίων τῶν ἐξώρων) maxime pertinere. Quae res cum me fugisset Marcianos codices nuper iterum examinantem, spero me amicorum opera de his lacunis brevi certiorem futurum, ut in codicis Ψ descriptione tractari possint.

Vulg. LIX. De cal. non tem. cred.[2]) c. 12 καὶ τοῦτο μόνον] καὶ τοῦτο rasura 5 fere litter. μόνον Ups.

Vulg. LX. Pseudologista.[3]) c. 4 προλόγων εἷς ὁ Ἔλεγχος,] προλόγων lac. 2 vel 3 litter. εις, ὁ ἔλεγχος, Ω, sed εἷς sine lacuna Marc. CCCCXXXV, ubi litterae ις in rasura scriptae sunt.

c. 6 ἡ ἀναισχυντία ** οὖσα ἐπήμυνε] ἡ ἀναισχυντία οὔ lac. 3 vel 4 litter. ἐπήμυνε Ω, sed οὖσα sine lac. Marc. CCCCXXXV[4]).

c. 20 ἀναδέρειν] ἀναδ . . . . A Iacobitzio teste; ego adnotavi post ἀναδ lacunam esse 7 fere litter. in A et in mrg. scr. esse +| ut non raro. αὐτὰ post lac. habet A.

Vulg. LXI. De domo.[5]) c. 4 ἐπεὶ ἐνίδυ αὐτὰ πειρώμενος] ἐπειδὴ ἐνίδυ lac. 5 vel 6 litter. πειρώμενος Vat. LXXVI. In lacuna ÷ nota scr. est; num quid in mrg. scr. sit, non habeo adnotatum[6]).

c. 13 et 14 κεκοσμημένους. Ἕτερος] κεκοσμημένοις lac. 3 vel 4 litter. ἕτερος Mut.

c. 19 βιαιότατόν τε ὄν] βιαιόταт rasura 2 litter. ὄν Mut. (fortasse ante rasuram βιαιότατο scr. est).

---

[1]) Vulg. LVIII non habent BEH Laur. XXXII,XLVIII, LVII,XIII, XLVI, LI Pal. LXXIII. — ΨΩ contulit Sommerbrodt. — Apparatus Iacobitzii: AF(CMUVY) edd.

[2]) Vulg. LIX non habent BEHΨ Laur. XXXII,XLVIII, LVII,XLVI Pal. LXXIII. Apparatus Iacobitzii: ACDFGMPQ(VY) edd.

[3]) Vulg. LX non habent B𝔄Ψ Laur. XXXII,XIII, XLVIII, LVII,I, LI C. S. LXXXVIII Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ACEFM(VY) edd

[4]) Iacobitz: ‚οὖσα] ante hanc vocem deesse aliquid videtur, quae est etiam Godofredi Hermanni sententia'.

[5]) Vulg. LXI non habent EΨ Laur. XXXII,XLVIII, LVII,XIII, XLVI, Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: ABF(𝔄UVY) edd.

[6]) Iacobitz: ἐπεὶ] AB ἐπειδὴ v et F.

c. 25 *ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ Περσεὺς*] *ἐπὶ δὲ το* lac. *ὁ περσεὺς* Ambr. A CCXVIII Pte Inf.

Vulg. LXIII. Patriae encomium.[1]) c. 1 *ἡδονῆς, ὡς ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς τῶν*] sic sine lac. *Γ* Marc. CCCCXXXV Ups. et ni f. Mut., sed in *Ω* inter *ἡδονῆς* ⁞ et *ὡς* lacuna est vel rasura 20 fere litter.; in Ups. *ὡς* usque ad *τῶν* litteris solito grandioribus scr. sunt.

Vulg. LXIV. De dipsadibus.[2]) c. 6 *ὀδύνην. καὶ Δαναοῖο κόρας τοῖον πίθον*] *ὀδύνην* ⁞ lac. 10 fere litter. *τὸν πίθον* Pal. CLXXIV.

Vulg. LXV. Hesiodus.[3]) c. 1 *ἐξενήνοχας*] *νοχας* (sic) incipere dicitur codicis E folium quoddam (folium 7r esse e catalogorum verbis concludi potest) superioribus usque ad *ἐξενή* aliorum foliorum interitu omissis; a *νοχας* incipit codicis *Ω* quoque fol. 331r vs 25; in *Ω* autem superiora usque ab initio dialogi 5 versibus coartata scriptura a pr. m. ipsa scripta sunt, quae, si non minus arte scripta essent quam cetera, plus 6 versuum spatium capere debebant. Apparet librarium primo spatium quoddam reliquisse, ubi Vulg. XXIII finis et Vulg. LXV initium scribi possent, tum ne nimis parvum Vulg. XXIII:o spatium relinqueretur, solito artius Vulg. LXV initium 5 illis versibus scripsisse. In Marc. CCCCXXXV totus hic dialogus aequabiliter scriptus est[4]).

Vulg. LXVI. Navigium.[5]) c. 4 *τῶν βυρσῶν τὰς ἐπιβολὰς καὶ*] *τῶν βυρσῶν τὰς ἐπι* lac. 8 fere litter. *καὶ* Laur. LVII,1[6]).

[1]) Vulg. LXIII non habent EFHΨ Laur. LVII, XLVI, LI Pal. LXXIII Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: AB(Y) edd.

[2]) Vulg. LXIV non habent BΨLaur. XXXII, XIII, XLVI, LVII, XIII, LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: AEFO(MUVY) edd. — *καὶ Δαναοῖο κόρας τοῖον πίθον*] *τὰς τὸν πίθον* AEFO Iacobitzio teste (sine lacuna, ut videtur).

[3]) Vulg. LXV non habent BΨ Laur. XXXII, XIII, LVII, I, XLVIII Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: AEF(UVY) edd.

[4]) Haec codicum Marcianorum quasi lacuna, ut supra exposui, cum lacuna ad Vulg. XXIII finem capiendum relicta cohaeret.

[5]) Vulg. LXVI non habent BEFΨLaur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, XLVI, LI Mut. Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: AD(M𝔄UVXY*ΓΔ*) edd., Fritzschii: iidem et codicum ΦΩ partes recentiores.

[6]) Fritzsche: *τῶν βυρσῶν τὰς ἐπιβολὰς*] Φ et v, sed *τῶν βυρσῶν ἐπιβουλὰς* (sic) AΩ, unde conjicio: *τὰς τῶν βυρσῶν ἐπιβολάς*.

c. 10 *τὸν Στρομβίχου· δυεῖν*] *τὸν στροβίχου* lac. 2 fere litter. *δυοῖν* Urb. CXVIII (p. rec.)[1]).

c. 22 *παῖδας ὡραίους ὅσον δισχιλίους, ἐξ ἁπάσης ἡλικίας ὅ τι περ*] *παῖδας ὡραίους. ἐξ ἁπα* lac. *ἡλι* lac. *ὅτιπερ* Laur. LVII,I.

c. 23 *χυμοὺς ἔχοντες*] *χυμοὺς* lac. 7 fere litter. *ἔχοντες* Pal. CLXXIV.

c. 24 *Ἶροι δηλαδή*] *ἶροι καὶ* lac. 8 fere litter. *δηλαδή* *ΓΦ*ᵇ[2]).

c. 26 *ἐκπεσόντας*] *ἐκ* (cum lacuna) *Ω* Sommerbrodtio teste (ap. Fritzschium).

c. 31 et 32 *αὐτοὶ συμπαρῶσι. προΐωμεν*] *αὐτοὶ συμπαρ* lac. *προσίωμεν* *ΓΦ*ᵇ. Lacunam 7 vel 9 litter. reliquit *Γ*, 15 fere *Φ*ᵇ. Puncta in *Φ* nulla sunt in lacuna illa, ut Fritzsche opinatur[3]), ac ne rasura quidem ulla.

c. 45 *συνεπιλαβεῖν. καίτοι ἑνὸς τοῦ ἀναγκαιοτάτου προσδεῖ, ὅς περιθέμενόν σε παύσει*] *συνεπιλαβεῖν* ⁝ lac. unius versus ⁝ *παύσει* Laur. LVII,XXVIII. Hic autem versus a ⁝ *παύσει* pertinet usque ad *ὁ ἐλλέβορος* ⁝ [4]).

Vulg. LXVIII. Peregrinus.[5]) c. 11 et 12 *καὶ προστάτην ἐπέγραφον (τὸν μέγαν γοῦν ἐκεῖνον ἔτι σέβουσι τὸν ἄνθρωπον*

---

[1]) Fritzsche: *Στροβίχου* edd. vett., *στρομμίχου* D, recte autem *στρομβίχου* ΑΩΦΔV cum Bastio Epist. Cr. p. 57. — Iacobitz et Fritzsche: *δυεῖν*] ΑΔa *δυοῖν* ΩΦv. ‚huic voci v. praefigitur *ΔΥΚ.*‚ quod personae signum deest in A' (quod ‚male' omissum esse indicat Fritzsche). — De ceteris codicibus silentio Iacobitzii et Fritzschii credere vix licet.

[2]) Fritzsche (de Furia): ‚*καὶ* *δηλαδὴ* (cum octo literarum lacuna) Φ' (om., ut videtur, *ἶροι*); quod cum sero animadverterim neque diserte testatus sim rectius me enotavisse e Φ, fieri sane potest, ut erraverim. *ἶροι καὶ πτωχοὶ δηλαδὴ* D *ἶροι καὶ προσαῖται* (sic) *δηλαδὴ* v (testibus Iac. et Fr). — Si ex incerta quadam adnotatione mea concludere licet, legisse mihi videor in A *ἶροι καὶ δηλαδη* sine lacuna.

[3]) Fritzsche: ‚*αὐτοὶ συμπαρεδρεύειν αὐτοῖς βούλωνταί τινας* (*τινας; βούλονται* D) D et v. adhuc incertum est, utrum Φ olim habuerit *αὐτοὶ συμπαρῶσιν*, anne potius vulgatam, quae sive mera interpolatio fuit sive pars scholii, nihil ea ne fingi quidem potest absurdius'. Hanc autem codicis Φ partem et lacuna illa multo recentiorem vides esse et cum *Γ* codice vetustissimo adeo arte consentire, ut de communi origine dubitari non possit. — ‚*προσίωμεν* ΑΩΦΥa'.

[4]) *σε* om. *Ω* Sommerbrodtii (‚solus' teste Fritzschio).

[5]) Vulg. LXVIII non habent A(B)ΕΦΨ Ambros. A CCXVIII Pte Inf. *Laur.* XXXII, XIII, XLVIII, LVII, I, XIII, LI, C. S. LXXXVIII Mut.

τὸν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ἀνασκολοπισθέντα,) ὅτι (καινὴν ταύτην τελετὴν εἰσήγαγεν ἐς τὸν βίον·) τότε] erasa sunt in 𝔄 quae ( ) inclusi, sed non dubium est, quin editionis alicuius ope hodie quoque legi possint. (𝔄 ab Allatio videtur tractatus esse.)

c. 12 ἐκίνουν ἐξαρπάσαι πειρώμενοι αὐτόν·] ἐκίνουν πειρώμενοι lac. 5 vel 6 litter. αὐτόν Laur. XI,xiii.

c. 13 ἔπειτα δὲ (ὁ νομοθέτης ὁ πρῶτος ἔπεισεν αὐτοὺς ὡς) ἀδελφοὶ πάντες εἶεν ἀλλήλων, ἐπειδὰν ἅπαξ παραβάντες θεοὺς μὲν τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀπαρνήσωνται, τὸν δὲ ἀνεσκολοπισμένον ἐκεῖνον σοφιστὴν αὐτῶν προσκυνῶσι καὶ κατὰ) τοὺς ἐκείνου νόμους βιῶσι.] in 𝔄 paulo plus 3 versuum est rasura, quam eadem atque in c. 11 et 12 ratione indicavi.

Vulg. LXX. Saturnalia.[1]) c. 10 ἐπιδείκνυνται, ἀλλὰ] ἐπιδεί- ⁝ κνυ lac. 5 fere litter. ·ἀλλὰ Ambr. A CCXVIII Pte Inf.[2]).

Ups. Vat. LXXVI. — Exstat hic. liber in ΓFΩ (pp. recc.) aliis. Apparatus Iacobitzii et Fritzschii: FMa (edd.). — Codicis Γ indicem ab ipso Allatio confectum esse probabile est, qui custos fuit Bibliothecae Vaticanae sub Alexandro VII, quem Luciani Peregrinum in atrum indicem relatum deleri iussisse monet Fritzsche. Non omnes, ut Fritzschio videntur, terras catholicas praeter unam Galliam Alexandro VII obsecutas esse, inde apparet, quod, ut ipse vidi, in codicibus editionibusque non paucis hodie quoque exstat Peregrinus. Ambrosianus ille Peregrinum neque saeculo XVII ineunte habuit, quo tempore in I. V. Pinelli manibus erat, qui alterum indicem eius confecit, neque habuit umquam, si de foliorum quaternionumque constitutione recte iudicavi.

[1]) Vulg. LXX non habent EΦΨ Laur. XXXII, xiii, LVII, li C. S. LXXXVIII Mut. Ups. Vat. LXXVI. Quidam codices Epistulas tantum habent, ut Laur. XXXII, xlviii, LVII, i Marcianus CCCCXXVII. Libelli Saturnales in nonnullis codicibus varie disturbati vel mutilati sunt: in codicis Ω parte recentiore (fol. 360r—363r) post c. 12 scripta sunt c. 19—39 (Epistulae Saturnales), c. 13—18 (Leges) inter Vulg. XXIX et LXXV (fol. 374) exstant; mutilum fuit ni f. vel alio quodam modo laesum exemplar illud, unde c. 1—12 a codicis Ω librario exscripta sunt; quo ordine libelli disponendi essent, indicavit in cod. Ω Bessarionis ni f. ipsius manus, eumque ordinem cum vulgato consentientem observat Cosmas codicis Marc. CCCCXXXV librarius. Codicis Γ folia in hac Luciani parte disturbata sunt, ita tamen, ut neque ullus libellus omittatur et. c. 13—18 suam teneant sedem. In B ad ordinem vulgatum omnia scripta sunt usque ad c. 20 ἀλλ' ἡ μὲν γῆ. ἄσπορος, in quibus verbis desinit huius cod. fol. ultimum. Apparatus Iacobitzii: AC(BF)M(UVXΩ) edd.

[2]) ἐπιδείκνυνται] sic ‚2 m.' in A ἐπιδείκνυται A teste Iacobitzio.

c. 28 ὅπως ἂν ὁ τράγος κελεύῃ] ὅπως lac. 5 fere litter. κελεύοι Laur. LVII,1[1]).

Vulg. LXXI. Convivium.[2]) c. 18 μηδ' ἐκεῖνον ἀτερπῆ τὸν καιρὸν εἶναι μηδὲ κενὸν ἐκέλευσε] μὴ δ'ἐκεῖνον ἀτερπῆ lac. 3 vel 4 litter. τὸν καιρὸν εἶναι lac. 4 fere litter. ἐκέλευσε Ω Urb. CXVIII. Supra hanc lacunam μηδε κενὸν litteris iam fere evanidis scripsit Ω[a] [3]).

Vulg. LXXII. De Syria dea.[4]) c. 7 θωῦμα. καὶ τοῦτο ἑκάστου ἔτεος γίγνεται, τὸ καὶ ἐμεῦ] θωῦμα (καὶ τοῦτο, ἑκάστου ἔτεος γίνεται· τὸ καὶ) ⁝ ἐμεῦ Γ (et Γ[a]) Quae ( ) inclusi, ea in lac. 24 vel 25 litter. a pr. m. relicta paulo minoribus litteris scripsit alia quaedam manus aut primae aequalis aut certe prima non multo recentior. καὶ τοῦτο ἑκάστου ἔτ. γίγνεται] ‚deerant in E, sed lacunae, quae aderat, inscripta'.

c. 17 τὸν νῦν ἐόντα μὴ ἔμμεναι τὸν τὴν ἀρχὴν γεγενημένον, ἀλλ'] τὸν νῦν ἐόντα lac. ἀλλ' ΓEΩ Marc. CCCCXXXV. Lacuna 27 vel 29 litter. est in Γ, 35 fere in Ω, 25 fere in Marc. CCCCXXXV[5]).

c. 18 φθόνον προξενίειν ἰητρικῇ.] φόνον lac. ἰητρικὴ· ΓΩ Marc. CCCCXXXV et E (ex quo non adfertur varietas illa ἰητρικὴ). Lacuna 14 fere litter. est in ΓΩ, 8 fere in Marc. CCCCXXXV.

c. 25 σεωυτὸν οὕτω ἀεικέλιον ἔργον μοῦνος ἀνδρῶν ἔπρηξας] σεωυτὸν (οὕτως ἀεκέλιον ἔργον μοῦνος ἀνδρῶν) ἔπρηξας Γ (et Γ[c]). Quae ( ) inclusi, ea in lac. 27 vel 29 litter. a pr. m. relicta scripsit manus quaedam recentior. De E haec traduntur: οὕτω] ‚hoc ad ἀνδρῶν usque aliena manus implevit in E, ubi lacuna erat'.

---

1) κελεύει] κελεύοι Marc. CCCCXXVII et fortasse alii.

2) Vulg. LXXI non habent BEFΦΨ Laur. XXXII, XLVIII, LVII, XLVI C. S. LXXXVIII Pal. LXXIII Ups. Apparatus Iacobitzii: AD(MUVYΔX) edd. et ‚unus codicum Vaticanorum' quem Γ esse opinatur Fritzsche; Fritzschii: iidem et Ω; Δ autem Fritzschii causa contulit Car. Schenkl, cuius collatione usus Fritzsche sigla X ‚in quinque dialogis' (Vulg. XLIV, XLV, XLVI, LIII, LXXI) deleri posse existimat reposita Δ pro ΔX.

3) μὴ δι' ἐκεῖνον sic κτλ sine lacuna habet Mut.

4) Vulg. LXXII non habent BF𝔄ΦΨ Ambros. A 218 Pte Inf. Laur. XXXII, XIII, XLVIII. LVII, I, XIII, XLVI, LI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: E(MΓ) edd.

5) μὴ usque ad γεγενημένην diserte habent ac (et b?). ‚νῦν]πρὶν edd'. (in c ita scriptum esse testari possum).

c. 32 φορέει, λυχνὶς] φορέει lac. 5 vel 6 litter. λυχνὶς Ω et Marc. CCCCXXXV.

c. 39 ἐν δεξιῇ τὸν νηὸν ἐπιδεικνύουσα] ἐν δεξιῇ το lac. 10 vel 12 litter. ηνὸν ἐπιδεικνύουσα Pal. LXXIII το in τὸν corr. pr. ni f. m. ipsa suprascripta nota ˜ cum accentu.

c. 55 ἐσαῦτις ὑπισχνέεται. τελέσας] ἐς αὖθις ὑπισχναίεται· lac. 3 fere litter. τελέσας Pal. LXXIII. Supra ναι pr. ni f. m. ipsa ε scripsit.

Vulg. LXXIII. Demosthenis encomium.[1]) c. 19 Ἰσμηνὸν ἢ χρυσαλάκατον] ἰσ lac. 4 fere litter. νὸν ἢ χρυσηλάκατον Pal. CLXXIV). (In ν nota librarius dubitavit.)

c. 29 post τὴν γὰρ ψυχὴν ὦ βασιλεῦ πρὸς βίαν αὐτοῦ κατέχειν ἀδύνατον (sic) in Pal. CLXXIV sequitur lacuna plus 100 litter.,

---

[1]) Vulg. LXXIII non habent ΕΨ Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, I, XLVI, LI Mut. Ups. Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: ABFG (MUV) edd. — Codices plerique plane diversam in quibusdam textus dispositionem habent atque editiones recentiorum post Gesnerum; veteres autem editiones in universum codicum ordinem servant. Hunc autem in modum singulas huius libri partes disponunt:

codices: 1) c. 1 init — c. 29 κατέχειν (ἀδύνατον)
Gesner: 1) c. 1 init. — c. 29 κατέχειν (ἀδύνατον)
codices: 2) c. 33 οὐ βοιωτίας οὐδ' ἔνθα τι μὴ — c. 37 καὶ δύναμιν συλλέγει
Gesner: 3) c. 29 τί δ' οὐ ζῶντα κατειλήφατε — c. 33 πόρους θρέμματα γῆν
codices: 3) c. 29 τί δ' οὐ ζῶντα κατειλήφατε — c. 33 πόρους θρέμματα γῆν
Gesner: 2) c. 33 οὐ βοιωτίας οὐδ' ἔνθα τι μὴ — c. 37 καὶ δύναμιν συλλέγει
codices: 4) c. 37 ἐπιμήκεις στόλους — c. 50 fin.
Gesner: 4) c. 37 ἐπιμήκεις στόλους — c. 50 fin.

In parte 1) ἀδύνατον om. ABF et fortasse alii; in parte 2) ἐπιεικῶς pro οὐ βοιωτίας habet G, cfr pars 4) οὐκ Βοιωτίας ὁ δ' ἔνθα τι (om. μὴ) reponit Gesner; in parte 3) cum in multis variant AFBGa tum συλλέγει omittunt; in parte 4) pro ἐπιμήκεις στόλους] sic A ἐπικεκαστόλους habet B ἐπιεικῶς στόλους (ει supra ῶ scr. est in F) Fa ante ἐπιμήκεις (quod et ipsum in G omittitur) ὁ δὲ addunt edd. excepta a.

Iacobitzio in his rebus disponendis usus sum teste. Codices ABΓΩ ipse examinavi vidique recte de codicum AB ordine disputavisse Iacobitzium, in codicibus autem ΓΩ eundem atque in ABF ordinem servari. Probabile est etiam codices Φ Pal. CLXXIV eodem modo ordinatas habere singulas partes; ad quorum codicum ordinem lacunasque in hoc libro iterum accuratius examinandas redire nondum mihi licuit.

Gesneri transpositionem commendari Iacobitz monet suffragio codicis G, in quo sic legi testatur: κατέχειν οὐ βοιωτίας. τί δ' οὐ κτλ.

post quam scr. sunt c. 33 ὑμεῖς δὲ θᾶττον ἂν usque ad c. 34 τῶν ἵππλων βιαστῆς (sic, sed confinia tantum lacunarum descripseram, quo fit, ut dicere non possim, num in iis quae interiacent (inter ἂν et τῶν) ulla sit varietas) tum post 50 fere litter. lacunam pergit librarius c. 34 καὶ τὸ τῆς γνώμης e. q. s.[1]).

c. 33 et 37 πόρους θρέμματα γῆν] πόρους ⁞ τὲ γῆν θρέμματα Φ; tum post lac. 5 fere litter. στόλους ἀποπέμπει] sic Φ, sed utrum ἐπιμήκεις plane omissum esset an alio quodam loco collocatum, non adnotavi. In mg. rec. m (ἐπ?)ικαιστόλους ἀποπέμπει:[1]).

Vulg. LXXV. Cynicus.[2]) c. 14 προσέθηκέ τινα· οὑτωσὶ] sic c diserte, sed προσέθηκεν lac. 8 fere litter. οὑτωσὶ A𝔄[3]).

c. 16 ἀναιδέστατον τοῖς] ἀναιδέστατον lac. 7 vel 8 litter. τοῖς a[4]).

Vulg. LXXVI. Soloecista.[5]) c. 7 ἑτέρου ἀφιστάνειν] sic c diserte, sed ἑτέρου lac. 2 vel 3 litter. ἀφιστάνειν a[6]).

c. 7 ἔφη, τὸ βαρύνειν] sic. c diserte, sed ἔφη lac. 10 fere litter. τὸ βαρύνειν Pal. CLXXIV[7]).

Vulgatum ordinem secutus librorum Lucianeorum plurimas lacunas in codicibus editionibusque inventas exposui supra. Multas autem lacunas consulto praeterii[8]), quarum primum genus est earum, quae lacunae vix dici

[1]) Cfr quae in superiore adnotatione exposui.

[2]) Vulg. LXXV non habent BEFHΦΨΩ Laur. XXXII, XIII, XLVIII, LVII, I, XLVI, LI C. S. LXXXVIII Mut. Pal. LXXIII Vat. LXXVI. Apparatus Iacobitzii: AG(UVY) edd.

[3]) καὶ κόσμου χάριν ante προσέθηκεν om. A teste Iacobitzio; habet c diserte; num eadem 𝔄 omittat, non examinavi. — τινα] τινόν (sic) G'.

[4]) τοῖς] μᾶλλον τοῖς Iacobitzio teste (A) G. edd. excepta a.

[5]) Vulg. LXXVI non habent BEFΦ Laur. XXXII, XLVIII. LVII, XIII, (XXVIII), XLVI Pal. LXXIII. Apparatus Iacobitzii: A(UVY) edd.

[6]) ἄμφω post ἀφιστάνειν om. A Ups. a, habet c diserte.

[7]) ἔφη, τὸ] ἐπὶ τὸ Ups.

[8]) Quod lacunarum genera quaedam a me praeterita esse dico, non ita accipiendum est, quasi plane praeterierim; inveniuntur enim supra e quibusdam generibus pauca exempla allata, quae ad rem illustrandam apta esse iudicabam.

possint: nam interdum ob membranam chartamve non satis bene praeparatam atramentum ab altera folii parte penetravit, quo factum est, ut librarius in folio verso scribens spatia quaedam vacua relinqueret, ne litterae confunderentur[1]); similiter lacunae non raro relictae inveniuntur in foliis versis, ubi ab altera parte scriptum erat in rasura a prima manu ipsa; et has lacunas et illas, quarum paulo supra mentionem feci, in membranaceis codicibus satis raro occurrere, vix est quod moneam. Aliud lacunarum genus praeterii earum, quae in librorum atque dialogorum inscriptionibus eo consilio positae sunt, ut quasi membra quaedam inscriptionum distinguerentur[2]); cuius rei pauca exempla satis habeo adferre: 1) geminae inscriptiones parvo intervallo disiunguntur, ut *ζεῦξις, ἢ ἀντίοχος: προλαλιά. ἢ ἡρακλῆς:*[3]) 2) inter dialogorum personas saepius intercedunt intervalla, ut *ἑρμῆς ἀπόλλων: λητὼ καὶ ἥρα: μενίππου καὶ αἰακοῦ:* 3) scriptoris nomen lacuna interiecta interdum ascribitur, ut *λούκιος ἢ ὄνος λουκιανοῦ:*[4]) — Has autem lacunarum varietates alio loco tractare atque componere melius erit[5]). — Tertium genus earum lacunarum non id egi, ut exponerem, quae ad personarum vices significandas positae originem suam prae

[1]) Hoc autem lacunarum genus cum in multis multorum scriptorum codicibus est frequentissimum tum quod ad Luciani codices attinet in Vat. LXXXIX.

[2]) Idem valet de subscriptionibus; in paucis autem codicibus omnes libri subscriptiones habent, in codicum parte multo maiore subscriptiones aut paucae inveniuntur aut nullae.

[3]) Haec autem lacunarum species in recentioribus codicibus est frequentissima, rarior in vetustioribus.

[4]) Ascribitur nomen scriptoris — et saepius quidem sine lacuna — non solum in miscellaneis codicibus sed interdum etiam in aliis.

[5]) Quod ad inscriptiones attinet, magna cautio cum saepe adhibenda est tum in iis codicibus aestimandis, qui inscriptiones in lacunis a pr. m. relictis additas habent a rubricatore; interdum enim rubricatoris manus primae manui ne aequalis quidem est neque in iis codicibus, ubi pr. m. ipsa rubricatoris munere functa est, nisi textus descriptionem codicumque varietates comparaveris, dici poterit, num ex eodem fonte inscriptiones ortae sint atque textus descriptio.

se ferant. Quae ut in cognationibus constituendis magni sunt momenti, ita non e veris lacunis ortae sunt; nam plurimi codices intervallis quibusdam relictis significant personarum vices, nomina autem personarum saepe supra versum addita sunt, saepe in marginibus, interdum, ubi lacunae relictae sunt, personarum nomina plane omittuntur[1]. — Quartum genus lacunarum in editionibus antiquissimis invenitur interdum; eas autem lacunas dico, quae in typis plagulisque disponendis ortae sunt neque in ullo codice inveniuntur; de eiusmodi lacunis pauca exponam infra, ubi de Florentina editione a agetur. Quamquam id egi, ut paucas tantum eiusmodi lacunas adferrem supra, tamen fieri potest, ut satis magna pars earum, quas ex a attuli, hoc in numero ponenda sit; utilius autem mihi videbatur eas quoque adiungi, de quarum origine non constabat[2]. — Quintum genus lacunarum ortum est, cum in lacunis rasura effectis nihil rescriberetur; ingens est in codicibus earum numerus satisque habui paucas adferre, cum neque fieri posset, ut omnes, quotquot enotavissem, h. l. adferrem neque omnino utile videretur omnes praeteriri. Harum autem

---

[1]) Personarum nomina in nonnullis codicibus addiderunt rubricatores vel scholiastae, ut in codice Ψ; sed in illis quoque codicibus nomina — sive ob alias quasdam causas sive quod in ipso versu scripta invenerunt — una cum textu interdum scripserunt librarii. Interdum in nominibus appingendis alios fontes adhibuerunt rubricatores atque librarii; ita saepius egit codicis Ψ rubricator, qui idem est atque librarius; quae res ita explicari poterit fortasse, si statuerimus, eos libros in codice illo, cuius textum describebat, aut nullis personarum nominibus aut paucis instructos fuisse; exstant autem eiusmodi codices Lucianei, quamquam nullum cognovi, qui totus sit eiusmodi.

[2]) Huic generi haud dissimilis est earum lacunarum species, quae in codicibus ortae sunt, cum a pagina transiens ad paginam ultimum primumve versum vacuum relinqueret librarius. Harum lacunarum, cum plura adferri possent, unum exemplum, attuli e cod. B (Vulg. VIII, xx, c. 9). Similem originem prae se ferunt omissiones, repetitiones, transpositiones a librariis saepe factae in transitu, quas et plurimas esse et ad textus historiam illustrandam gravissimas apparebit e codicum BΓΩΨ al. descriptionibus.

lacunarum plurimae correctoribus debentur saepiusque cum aliis correctionibus atque interpolationibus artissime coniunctae sunt. — Sextum genus ponere liceat earum, quae primae manui numquam tribui possint, cum ob codicum folia umore situque corrupta litterae quaedam legi non possint. Eiusmodi codicum clade orta est sine dubio pars satis magna lacunarum. In cod. Urb. CXVIII multae litterae umore adeo corruptae sunt, ut saepe ne aliorum quidem codicum ope legi possint; nondum autem constat e cod. Urb. lacunas ullas in aliis codicibus ortas esse, ideoque satis habebo exempla quaedam ex hoc codice infra adferre, si in quo codice iidem loci inveniantur lacunosi, ut sciri possit, unde lacunae ortae sint. De simili cod. Mutinensis clade pauca exposui superiore anno in eius codicis descriptione. Huc ea quoque pertinent, quae ex Ω attuli supra ad Vulg. VIII,v c. 2, ubi Marc. CCCCXXXV ex Ω descriptus lacunas habet.

Venio iam ad eos codices in conspectu ponendos breviterque recensendos, qui eo consilio a me examinati sunt, ut lacunae in textu[1]) Lucianeo relictae indagarentur. Stellulis notatos novem codices a me non examinatos adsumam, quos lacunosos esse ex aliorum collationibus apparet. Praeter ea lacunarum genera, quae supra exposui, lacunas in textu Lucianeo relictas me invenisse nullas scito, nisi eas, quae ad vulgatum librorum ordinem descriptae exstant supra. Vides autem in lacunosorum numero esse optimum fere quemque atque antiquissimum e codicibus adhuc examinatis. Quod ad eos codices attinet, e quibus nullae lacunae a me adferuntur, fieri sane potuit, ut una vel altera lacuna oculos meos superiorumque effugeret; nam eiusmodi laborem — quem et utilem esse et tandem aliquando suscipiendum facile mihi concesseris — neque facile

---

[1]) Scholia quoque non poteram non examinare plurima in codicibus inspiciendis atque conferendis. De scholiorum autem lacunis non agam, quod et longum est et ab alio V. D. fiet sine dubio, cum in scholiorum Lucianeorum editione paranda iam diu versetur G. Bertolotto Accedit, quod neque id egi hac re cognita, ut scholiorum omnium plenam collationem instituerem, et alia est interdum scholiorum propago atque librorum ipsorum.

est ita absolvere, ut reliquias persequentibus nihil restet neque in his rebus — id quod significavi supra — dedita opera indagandis versati sunt priores, quo fit, ut prima haec sit eiusmodi lacunarum quasi recensio. Ne in iis quidem codicibus, quos lacunosos esse ostendi, omnes esse omnino lacunas deprehensas confirmare audeo.

Dolendum est, quod fere omnium codicum indices ita ordinati sunt adhuc, ut non facile eos possimus contueri. Quamquam non paucorum codicum conspectum brevi in doctorum manibus futurum esse habeo compertum. Vaticanorum codicum indices ad vulgatum librorum ordinem confecti exstant in catalogis manuscriptis; quos indices temporis causa describere non potui; feci autem quod fieri a me potuit, ut de codicibus et meis et editorum hac in re iudicari posset, nam ad lacunosos Vulgatae libros adnotavi supra, et a quibus eorum codicum, qui separatim enumerabuntur infra, quemque librum abesse scirem et qui apparatus esset Iacobitzii, Fritzschii, Sommerbrodtii.

Codicum conspectum ita instituam, ut in quoque codice primum nota nomenque[1]) ponatur, deinde significetur, cuius saeculi videatur esse, tum lacunae enumerentur. Eas autem lacunas a ceteris separatas ponam, in quibus consensus quidam codicum cernitur. Quibus rebus interdum addam, si quae vel ad codicum naturam illustrandam necessaria mihi visa sunt vel ad eam de qua agitur rem certius iudicandam.

Antequam ad codices recensendos veniam, non possum, quin omnibus iis agam gratias, quorum benevolentia atque beneficio factum est, ut horum studiorum labor mihi levaretur. Quorum in numero ante omnes ponendi sunt bibliothecarum praefecti eorumque collegae minores.

---

[1]) Notis codicum iis utor, quas Iacobitz eumque secuti Fritzsche aliique usi sunt. Monendum autem est 𝔄ΨΩ notas a Fritzschio positas esse. Ceterae notae a Fritzschio aliisque positae eiusmodi sunt, ut iis uti non potuerim, cum a Iacobitzio ad alios codices iam essent adhibiti (ut R Fritzschii, R Bertolotti, al.).

Quanta clarissimis illis viris a me debeatur gratia, satis intellegent qui experti sciunt, quantum valeat in his rebus eorum benevolentia.

Ambrosianus A CCXVIII Pte Inf., chartaceus saeculo XVI non recentior[1]). Vulg. XXXII c. 14, c. 60 (nomen proprium om.), XXXIX c. 7 (nomen proprium om.), XLI c. 28, XLVIII c. 10, c. 49, LXI c. 25, LXX c. 10. Cfr quae ad Vulg. X exposui supra.

Q = Augustanus tertius chartaceus, saec. XIV vix recentior[2]). Vulg. I c. 18 (et sic interdum), LV c. 1.

A = Gorlicensis, chartaceus saec. XV a Ioanne Rhoso scriptus[3]). Vulg. V c. 39, VIII,xxv c. 2, XXXIII c. 47, XL c. 19, LX c. 20. Consensus: Vulg. XXXIV c. 8, LXXV c. 14.

*F = Guelferbutanus primus, ‚seculo tertio decimo non recentior[4]), membranaceus praeter 74 folia, quae chartacea sunt' teste Iacobitzio, ‚saec. XIV^{ti}' teste Fritzschio. Vulg. XIX c. 16, XXXVII c. 12, XLII c. 7. Consensus: Vulg. XL c. 26.

*G = Guelferbutanus secundus, ‚recentissimus chartaceus' teste Iacobitzio. Vulg. XX c. 9.

---

1) Cfr quae ad Vulg. LXVIII adnotavi.

2) Q ante me contulerunt C. Iacobitz et L. Spengel, cuius collatione in Nigrino utitur Fritzsche. Hunc codicem ut in bibliotheca regia Berolinensi examinarem, liberaliter mihi permisit bibliothecae Monacensis praefectus.

3) Cfr harum adnotationum pars I.

4) Multis rebus adducor, ut saeculo XIII recentiorem F esse credam; quod ideo monendum est, quia huic codici multum saepe tribuitur a Iacobitzio atque Fritzschio, quos in codicis Gorlicensis aetate constituenda valde erravisse iam constet (cfr. harum adnotationum pars I). Quamquam non ita de eius aetate dubito, ut multo minoris eum aestimandum esse censeam, si vel XV saeculo scripta esse demonstrari potuerit pars eius quaedam.

*E — Harleianus 5964 ‚plut. LXIV B 18 membranaceus' (‚Wittianus s. Marcianus') ‚seculi 11mi' teste Solano, ‚a Baane in Arethae usum circa annum 914' exaratus teste Maassio (Mélanges Graux p. 759). Recte sine dubio iudicavisse Maassium mihi dixit Bruno Keil V. Cl., qui ipse quoque et E inspexit et Apologetarum codicem Parisinum a Baane subscriptum. — Exemplum scripturae e Vulg. XXXIV c. 1 et 2 sumptum edidit Thompson, ex quo exemplo apparet, singulos huius codicis versus totidem fere litteras capere atque spatia ea, quae in codicis Ω partibus quibusdam inter singularum lacunarum initia intercedunt (cfr Vulg. XXIII et XXIV); nam quod non plane aequales sunt spatia illa codicis Ω, ne versus quidem codicis E plane eandem habent omnes longitudinem, cum fines versuum lineam terminalem egrediantur interdum. Qua de re ut facilius iudicare possint legentes, adferam ex E aliquot versuum initia atque exitus: Vulg. XXXIV c. 2 *ὁ καλλικλῆς* ¦ *εἶτα* — *·νῦν δὲ.* ¦ *ἤδη* — *τὴν εἴ* ¦ *λην* (sic) — *ἤδη γε* ¦ et paulo infra *τρί* ¦ *παλαι* — *τὴν* ¦ *τράμιν* — *ὁ γὰρ* ¦ (h. l. non plane expletus est versus) ¦ *ἀστραβηλάτης*. His autem rebus adducor, ut maculis quibusdam vel plicis credam determinari in E litteras quasdam fere evanidas; nam quod lacunae nullae his locis adferuntur, editionum ope saepius legi posse vidi litteras in codicibus umore situque laesas; librarios autem aliorum codicum ope destitutos lacunas in tali codice describendo reliquisse non mirum est (cfr quae de Solani collatione dicentur infra). Ex iis autem quae ad Vulg. XXIII et LXV exposui supra veri simillimum vides esse ex E ipso descriptos esse libros quosdam eorum, quos in parte recentiore habet Ω; accedit quod cum lectionibus ex E allatis fere semper in his libris congruit codex Ω — nonnullas autem varietates a me ex Ω enotatas in E quoque esse oculosque conferentium fugisse probabile est. Quod si haec recte disputata sunt, iam saeculo XV ita mutilatus fuit E, ut nunc est in libris XXIII et LXV[1]).

---

[1]) De codicibus E Mut. componendis egi in Mutinensis descriptione (p. 14, 15; cfr adn. 3 ad p. 13 pertinens); post haec scripta e tabula Thompsoniana, quam in bibliotheca regia Berolinensi inspi-

— Lacunae autem ex hoc codice adferuntur hae, quas ad consensum codicum pertinere apparet omnes: Vulg. XXXIV c. 8, LXXII c. 7, c. 17, c. 18, c. 25. Quod ad Vulg. II c. 7,

---

cere mihi licuit, ab alia manu E scriptum esse comperi atque Mutinensem. Vides autem nihilo minus de iis componendis cogitari posse: codicis E folia, ut iam scio, 12 × 8¾ inches sunt; Mutinensis folia 295 × 235 mm. sunt et T. W. Allen auctore (Notes upon Greek manuscripts in Italian libraries, Classical Review 1889) 11½ × 9 inches. Dubium autem est, num aeque vetustus sit Mutinensis atque E. Licet suspicari (cfr. Maass l. l.) e codicis E parte amissa descriptum esse posse Mutinensem, vel totum vel Vulg. XVII excepto, qui liber in utroque codice exstat. Quas suspiciones ideo non retinendas duxi, ut in codice E iterum describendo conferendoque adnotentur non varietates solum librorumque ordo hodiernus sed etiam singulorum foliorum initia exitusque. Examinanda est ex hoc codice etiam constitutio quaternionum videndumque, num ab Aretha ipso scripti sint scriptive esse possint numeri illi, quos tradunt esse librorum quaternionumque. Nonnulli autem libri una cum foliis quibusdam versis exire apparet e ratione a me aliorum codicum auxilio instituta. E priorum descriptionibus videtur constare ordinem librorum hunc iam quidem esse: 1) Vulg. XIX (init. mutil.), incipit enim ‚fol. 1' a c. 8 (πρὸς) τὸ παράδοξον 2) Vulg. XVIII inc. ‚fol. 2' pertinetque, ut videtur, ad fol. 5ᵛ finem 3) Vulg. XXIII (fin. mutil.; cfr quae ad hanc codicis E partem exposui ad Vulg. XXIII et LXV) inc. ‚fol. 6' pertinet autem, ut videtur, ad fol. 6ᵛ vs. fere 21, ita ut 15 fere versus abscissi sint (cfr Solani verba l. l.) 4) reliquiae Vulg. LXV ‚fol. 7'; ‚folio nunc septimo quaternionis nota MH antiquitus subscripta est' teste Maassio, quod utrum ad fol. 7ʳ pertineat an ad fol. 7ᵛ, magni interest scire; hic autem Luciani liber ad fol. 8ʳ vs 33 vel 36 potest pertinere 5) Vulg. XXIV inc. ‚fol. 8ᵇ' potestque ad fol. 11ʳ finem pertinere 6) Vulg. XXV inc. ‚fol. 11ᵇ' pertinet, ut videtur, ad fol. 25ʳ finem atque 1000 fere versibus continetur (‚lineas singulis paginis trigenas senas' esse in cod. E testatur Maass, apparetque, ut ipse vidi in Lexiphane (e tabula Thompsoniana), de hac summa binos versus esse detrahendos in iis paginis, a quibus libri non mutilati incipiunt; fol. enim 78ʳ versus habet 34 inscriptionis spatio excepto). 7) Vulg. LXIV inc. ‚fol. 25ᵇ' potestque ad fol. 27ʳ vs fere 24 pertinere 8) Vulg. XVII inc. ‚fol. 27', fin., ut videtur, mutil., nam catalogus haec habet: ‚pauca hic juxta finem mutila', debebat autem fere ad fol. 39ʳ finem pertinere hic liber; ultima autem lectio ex E adfertur c. 42 λεληθυίας, quod in decimo a libri fine versu scriptum fuisse oportet. 9) Vulg. XLIX inc. ‚fol. 39ᵇ' 10) Vulg. LXXII inc. ‚fol. 50ᵇ' 11) Vulg. XXXIII inc. ‚fol. 60ᵇ' pertinetque, ut e tabula Thompsoniana

XXXVI c. 6, c. 25, XL c. 26 attinet, ubi Γ aliique codices lacunosi sunt, his locis videndum erit, num satis accurate investigata sit primae manus scriptura; Vulg. XXXIII c. 2 parva lacuna e Γ solo adfertur, de E silentium est. Vulg. LXXII c. 7, c. 25 lacunae codicis E — idem autem de Γ valet — expletae sunt, quod si hoc in E quoque, ut in Γ factum esse testari possum, ante saeculum XV factum est, non mirum esse apparet, si qui codices ex E oriundi nullas his locis habeant lacunas. In Ω Marc. CCCCXXXV neque has lacunas vidi neque eas, quas paulo supra attuli e Vulg. II et XL; loci autem e Vulg. XXXIII c. 2, XXXVI c. 25 allati ad vetustam codicis Ω partem pertinent[1]).

---

concludere licet, ad fol. 72ʳ finem. 12) Vulg. XXXIV ‚fol. 73' (intellege fol. 73ʳ vs 1). 13) Vulg. XXXV ‚fol. 78'. 14) Vulg. XXXVI ‚fol. 80'. 15) Vulg. XXXVIII ‚fol. 83ᵇ'. 16) Vulg. XL ‚fol. 98'. 17) Vulg. LX ‚fol. 104'. 18) Vulg. XX ‚fol. 110ᵇ'. 19) Vulg. II ‚fol. 133'. Cfr quae de codicis Ω parte recentiore exponam.

[1]) Adferri oportet ea quae de codicum EΩ origine communi opinatus erat Fritzsche (Vol. I P. I, Rostochii 1860, Praef. p. XI): ‚Wittianus (E) . . . . . Egregius liber ex Italia avectus esse creditur et dici etiam „Marcianus" solet: qui si primum in numero fuit Venetorum, caetera ejusmodi est hic Wittianus, ut ex eo Sommerbrodtii Marcianus num. 434 videri possit fluxisse'. Ex iis autem libris, qui Fritzschii Vol. I P. I continentur, praeter Vulg. XXV Quom. hist. conscr. nullus exstat in utroque codice scriptus. Atqui hic ipse liber primus est eorum, quos cod. Ω pars recentior continet. Vides veri simile esse Fritzschii iudicium ex hoc ipso libro factum esse. Apparet autem e codicum lectionibus a Fritzschio ad Vulg. XXV allatis semper fere, ubi ei satis constet de utriusque codicis scriptura, eadem in utroque codice scripta esse eosque ita congruere, ut saepissime congruant soli. Codice Ω collato vidi interdum e Sommerbrodtii silentio falsa de Ω collegisse Fritzschium. — Vol. II P. II, Rostochii 1869, Praef. p. VIII haec habet Fritzsche: ‚Solanus ipse demonstravit se in Hermotimo' (Vulg. XX) ‚utpote festinantem ea tantum loca consuluisse, quae sibi negotium facessivissent neque hunc dialogum ab se conferri integrum potuisse. Quidnam Marciano codice (E) postea factum sit, nescitur: (est autem idem atque Harl. 5694) ‚hoc tantum scio, illum ab alio Marciano no 434 (Ω) qui etiamnum Venetiis est differre eique praestare.' Cfr et quae ad Vulg. XXIV al. de codicis Ω lacunis exposui et quae modo dixi maculis quibusdam E videri contaminatum esse interdum. Fortasse et his ipsis lacunis

Monendum est h. l. e Solani verbis a Iacobitzio ad Vulg. XXV c. 40 laudatis non satis apparere, num sine lacuna ὃς ante ἡδέως omiserit pr. m. codicis E.

Laurentianus, XI,xiii, chartaceus saec. XIV[1]). Vulg. IV c. 4, XXII c. 2, XLIX c. 24, c. 28 et 29 (bis), c. 29, LXVIII c. 12.

Laurentianus, XXXII,xlviii chartaceus saec. XV a Ioanne Rhoso scriptus. Vulg. III c. 20, XIX c. 18 et 19, XXI c. 5 (bis), XLV c. 3, c. 4, LIII c. 1, c. 4, c. 7 (bis), LIV c. 1, c. 2, c. 2, LV c. 4, c. 8, LVII, c. 1, c. 2.

Laurentianus LVII,i, chartaceus saec. XV[2]). Vulg. LXVI c. 4, c. 22, LXX c. 28. Consensus: Vulg. XXXVI c. 6.

Laurentianus LVII,xiii, membranaceus saec. XIII. Consensus: Vulg. XXVIII c. 18.

Laurentianus LVII,xxviii, chartaceus saec. XV[3]). Vulg. II c. 3, X,xxvii c. 1, LXVI c. 45. Consensus: XXXVI c. 25.

Laurentianus LVII,xliii, chartaceus saec. XVI. Vulg. XVI c. 2 et 3, c. 14 (bis).

---

et collatorum silentio deceptus est Fritzsche, nam semper fere ea ipsa in Ω quoque scripta sunt. quae ex E adferuntur, ut c. 3 ἱκανῶς EΩ c. 7 βίον : ἀλλὰ Ω et, ut videtur, E c. 8 εἶναι] ἢ E ἢ (non εἰ) Ω c. 17 ἀνὴρ om. EΩ c. 32 αὐτῷ; τὸ] αὐτῷ : τὸ (ut videtur) E (‚In E duo puncta, quibus in hoc cod. personae solent designari'), Ω autem habet αὐτῷ parvam lac. (ad novam personam significandam) τὸ. Raro inter se dissentiunt, ut c. 10 αὐτοῦ E αὐτῷ Ω. Cfr quae de ordine librorum exponam infra.

1) Fol. 34—124 (vel 125?) scripti sunt Luciani libri non pauci. In iis quae fol. 1—33 continentur (est autem ‚Philonis Iudaei De vita Moysis lib. I') lacunae quaedam in textu relictae sunt, quarum has enotare satis habebam: ⁞ οὐ πάνυ μακρὰν ἀφεστηκότα ἀσύντ lac. 10 fere litter. καὶ ῥαδίως εἰ προς ⁞ πίνοι το νικήσειν ἆρας μετὰ τῆς οι lac. 12 fere litter. τος εὐπλοούσης e. q. s. — Peregrinum in hoc codice exstare adnotavi. Vulg. IV Bertolotto contulit e Laur. XI,xiii, quem R notat.

2) Hic codex in quibusdam partibus saepissime cum Laur. LVII,li congruit easdemque in Anacharsidis Phalaridis, aliorum epistulis atque ille habet lacunas; neque tamen totus ex eo descriptus potest esse; quam rem alio loco exponam.

3) Laur. LVII,xxviii libros ita dispositos voluit librarius, ut ante dialogos ponerentur οἱ μονοπρόσωποι λόγοι. — Vulg. LXXVI periit.

Laurentianus LVII,xlvi, chartaceus saec. XV a Ioanne Rhoso scriptus[1]). Vulg. XXIV c. 3 (cfr quae ad h. l. adnotavi).

Laurentianus LVII,li[2]) membranaceus saeculo XII non recentior, si ultima folia exceperis (fol. 277—279), ubi manus quaedam recentior (saec. ni f. XV) Vulg. XVII c. 33 *πλουσία τινὶ* — libelli finem, c. 42 *αἰτία δὲ ἑλόμενος* (sic) scripsit[3]). Vulg. III c. 2, c. 3, XV c. 8, c. 19, c. 40. Consensus: Vulg. XXXVI c. 6.

Φ — Laurentianus (di Badia) Conv. Soppr. LXXVII[4]) Hunc codicem descripsit Vitelli l. l. — 1) Pars vetusta membranacea, X ut videtur saec. scripta, quae saepe mutilata est. Vulg. I c. 7, XXXVII c. 6, LXXIII c. 33 et 37. 2) Pars recentior, duobus foliis exceptis chartacea, a duabus vel tribus manibus scripta ($Φ^a$ saec XIV, ut vid., $Φ^b$ saec. XIV vel XV, ut vid., $Φ^c$ manui $Φ^b$ fere aequalis, quae duo illa folia membranacea implevit). Vulg. XLIX c. 1 ($Φ^b$). Consensus: Vulg. II c. 7 ($Φ^b$), LXVI c. 24 ($Φ^b$), c. 31 et 32 ($Φ^b$).

Laurentianus C.(onv.) S.(oppr.) LXXXVIII[5]), membranaceus saec., ut mihi videtur, XV exeuntis; multae huius

---

1) Cfr harum adnotationum pars I.

2) E Laur. LVII,li Vulg. XV contulit Vitelli, qui L hunc cod. notat, Vulg. IV Bertolotto, qui eadem nota utitur.

Anacharsidis, Phalaridis, aliorum epistulas interiectas habet hic codex inter Vulg. XLIX et Vulg. L. Multae in his epistulis relictae sunt lacunae, de quibus in huius codicis descriptione agam. Cfr. quae ad cod. Laur. LVII,i adnotavi.

3) Ab ea, ut mihi videbantur, haec scripta sunt manu, quae codicis Laur. C. S. LXXXVIII partem principalem scripsit. Certe membranarum genus plane idem est atque illud, quo utuntur et codicum Gorlicensis (A) Laur. C. S. LXXXVIII librarii et is qui codicis *Ω* partem recentiorem scripsit.

4) Cfr quae ad Vulg. X et exposui. — Codices ‚monasteriorum suppressorum' non describuntur in Bandini catalogo, ut qui post eius tempora in bibliothecam Laurentianam transportati sint. Cfr etiam catalogus infra laud.

5) Cfr catalogus manuscriptus qui inscribitur ‚Supplementum alterum ad catalogum codicum graecorum latinorum etc. bibliothecae Mediceae Laurentianae, Tom. I, continens biblioth. Abbatiae Florentinae mss. codices' (p. 317—322) e quo haec adferam: ‚Saec.

codicis partes a manu fere aequali correctae, suppletae, variis lectionibus instructae sunt. Consensus: Vulg. II c. 6.

Ω = Marcianus CCCCXXXIV, quem ante me cum multi inspexerunt tum magna ex parte contulit Sommerbrodt. Vulg. VIII, IX, X, XXVI, XXVII, XXX, XXXI, XXXII, XXXV, XLIII—XLVI ante me contulit van Herwerden. — 1) Pars vetusta membranacea, saeculo XII non recentior, hos libros continet: Vulg. I, III, IV, V, VII—XVII, XXVI, XXVII, XXX—XXXVII, XLIII—LI, LIII—LIX, LXI—LXIII, LXXI, LXXVI. — Lacunae: Vulg. V c. 12, c. 44, VIII,v saepius, XII c. 7, XIII c. 9, LXIII c. 1. Consensus: Vulg. VII c. 10 et 11, XXXIV c. 8, XXXVI c. 6, LXXI c. 18. 2) Pars recentior ante a. 1471 scripta, quo anno Marc. CCCCXXXV ex ea descriptus est, reliquos Vulg. libros continet his exceptis, qui in neutra parte exstant: Vulg. VI, LXXVII, LXXIX, LXXXII; ex qua re videtur concludi posse, librarium in fontibus suis hos libros non invenisse. Vix dubium est, quin codice E fonte usus sit hic librarius, cuius manus agnosci poterit fortasse, si uberiora codicum exempla edita erunt. Ostendi supra numerorum notis 1)—19) usus, qui esset in codice E librorum ordo; iisdem notis utar ad eos libros significandos qui et in E exstant et in hac codicis Ω parte, ita tamen, ut is ordo observetur, quem librarius ipse observavit: 6), 7)[1]), 10)[1]), 15), 16), 17), 18), 19), 3), 4)[1]), 5), 1), 2)[1]). His autem rebus ea confirmari vides, quae de codicibus EΩ dixi supra. — Lacunae: Vulg. II c. 7, XX saepius, XXIII saepius, XXIV saepius, XXIX saepius, XLII c. 38, LII c. 16, c. 25, LX c. 4, c. 6, LXVI c. 26, LXXII c. 32. Consensus: Vulg. XXIII c. 2 usque ad finem, (LXV c. 1,) LXXII c. 17, c. 18

XV nitidissimus pereleganti atque emendata littera exaratus. Fuit olim inter Abbatiae Florentinae Codices num. 41 designatus eumque Montfauconius se vidisse testatur in Diario Italico pag. 368 lin. 5. Constat foliis scriptis 202'. (In codice ipso scr. est: ‚Inter Codices designatur No. 40'.) Cfr quae ad Vulg. XLII adnotavi.

[1]) Codicis E libri 8), 9), 11), 12), 13), 14) scripti iam exstabant in codicis Ω parte priore. Inter 5) et 1) scripti sunt in Ω fere 15½ libri Lucianei, post 2) fere 3½ (Vulg. LXXIV ψήφισμα, quod supra om. erat, ante ultimum codicis Ω librum intercalavit pr. m.). Nul-

Marcianus CCCCXXXV, membranaceus, Bessarionis iussu a Cosma (ex Ω) descriptus a. 1471. Lacunas interdum in hoc codice ex alio fonte expletas esse apparet e lacunarum descriptione.

ψ = Marcianus CCCCXXXVI chartaceus, saec., ut videtur, XIII, totus ab una manu scriptus[1]). Vulg.

---

lum librum habent communem codicis Ω pars rec. atque Mutinensis praeter Vulg. XIX, cuius libri initium exstat in Mut., reliqua pars fere tota in E. Num quo tempore Ω p. rec. est descripta, hos libros in E fuisse veri simile sit, nondum potest dici; quamquam probabile vides esse non plane eandem illo tempore fuisse in E foliorum 1—5, 6—(11?), (12?)—134 dispositionem.

[1]) Cfr quae ad Vulg. XIV et XLII dixi. Erraverat Sommerbrodt (Luciani codd. Marciann. lectiones, Berolini 1861), quod in codicis Ψ libris enumerandis haec dixerat: ‚Λούκιος (extrema pars huius libri et qui sequuntur omnes alia eaque minus diligenti manu exarati sunt)', quem errorem post a Cl. V. ipso animadversum esse probabile est, ut qui multos post id tempus libros e Ψ contulerit. Errorem autem erroribus correxit superiore anno M. Rothstein (Quaestt. Luciann. p. 62 et 63), qui haec habet: ‚Iis de quibus supra disputavi accedit Marcianus 436 (Ψ), de quo supra non accuratius egi quia ad quaestionem de ordine non magni momenti est. Codex etsi scriptus est totus eadem manu[2]) (nisi quod Asini partem extremam foliis a librario omissis recentior manus addidit), tamen e duobus fontibus compositus est, quorum prior, etsi ordine prorsus turbato et interpolationibus et erroribus haud raro depravatus, sumptus est tamen totus e codice classis prioris, in altera parte multo minore, quae ab Asino incipit, pleraque incerta sunt, Asinus ipse initio quidem e Vaticano fluxisse videtur, Timon et Somnium mixtorum generi adscribenda sunt'. In adnotatione haec habet: ‚[2]) Aliter iudicavit Sommerbrodtius, Codicum Marcianorum lectiones pag. IX, qui Lucianea quae codici insunt recte indicavit'. Vides haec eiusmodi esse verba, vix ut liceat dubitare, quin a Rothsteinio ipso accurate examinatus sit hic codex; quam rem in dubio ponere iustum esse duxissem ne ego quidem, nisi codicem Ψ saepe examinavissem atque magna ex parte contulissem (a. 1887). ψ autem ab uno librario scriptus est a primo folio ad extremum. Sommerbrodtium decepit quod post c. 40 τὸ μέγεθος δρόμω εἴσω (fol. 83r) usque ad c. 44 ἤλαυνεν ἐς πόλιν (fol. 84r vs 10 reliqua huius libelli pars lac. rel. est omissa) colore quasi robiginoso insigne est atramentum; eandem manum esse non effugisset Sommerbrodtium, sed e Vulg. XLII nihil contulerat nisi c. 1—10. Hoc quoque Sommerbrodtium effugerat, in codicis fol. 85r scriptum exstare Vulg. librum LVI, qui in ψ inscribitur ἠλέκτρου πέρι ἢ τῶν κύκνων.

VIII,xvii c. 2, xviii c. 1, xxvi c. 1, c. 2, X,iii c. 2, vii c. 2, ix c. 4, xvi c. 1, c. 2, xx c. 2, xxvii saepius, xxviii c. 1, c. 2, XIV c. 19, XXXII c. 33, c. 55 (bis), (LVIII?).

* (Marcianus?) A Courierii, 𝔄 Iacobitzii, ‚manuscrit de Venise, no 72, de la bibliothèque de St. Marc, collationé à Paris'. Consensus: Vulg. XLII c. 34.

Mutinensis CXCIII, membr., saec. XII non recentior, quem ante me examinaverunt Sommerbrodt et Bertolotto. Vulg. III Epistula, VIII,xx c. 7 (bis), XVI c. 5, L c. 10, LXI c. 13 et 14. Consensus: Vulg. VII c. 10 et 11.

Palatinus LXXIII, membranaceus, saec. XIII. Hunc codicem examinavit Rohde (Rhein. Mus. a. 1870), post Rohdium examinaverunt ante me A. M. Desrousseaux[1]) et M. Rothstein, qui Palatinum e Γ descriptum esse censet ‚alio tamen fonte adhibito'. — Vulg. LXXII c. 39, c. 55. Consensus: Vulg. XXXVI c. 25.

Palatinus CLXXIV, chartaceus, saec. XIV. Vulg. III saepius, XXXII c. 25, c. 53, XLI c. 43, LII c. 8 (bis), LXIV c. 6, LXVI c. 3, c. 23, LXXIII saepius, LXXVI c. 7. Consensus: Vulg. XLII c. 34. — Inter Vulg. XXXIII et II scriptus est fol. 240ᵛ—249ᵛ liber qui Libanii nomine fertur ‚Pro saltatoribus adversus Aristidem', cuius inscriptionem graecam non adnimadverteram; ex hoc libro has lacunas enotavi: fol. 241ʳ (Morelli, ed. p. 476, 477) τείχη πιστεύειν ἀσφαλές ⋮ lac. 1 versus ⋮ τοῖς δ'εἶναι (nihil om.) fol. 247ʳ (M. p. 502) οἱ νέοι, παρὰ ⋮ lac. 6 fere litter. ἰόντες παρὰ λάμπρον (Κόννον om.) fol. 247ᵛ (M. p. 505) παραινεῖς (sic) τὸν πύδα lac. 18 fere litter. ⋮ καὶ (nihil om.) fol. 247ᵛ (M. p. 505) κατορύττειν· ὡς lac. 5 fere litter. αὐτοῦ (οὐδὲν om.) fol. 249ʳ (M. p. 510) πρὸς τὸν (sic) lac. 7 fere litt. ἐκ τῶν (nihil om.) fol. 249ʳ (M. p. 510) ὀξὺς, lac. 6 fere litter. ἐν (οὐ ῥᾷστος om.)[2]).

---

[1]) Luciani codices Romanos omnes, si recte verba eius intellexi, examinavit Desrousseaux. Cui V. Cl. gratias et habeo et ago maximas, quod ante hos duos annos de ordine atque dispositione Vulg. librorum I, VIII, IX, X e scidis suis non pauca mecum communicavit.

[2]) Hic liber in codicibus ΓH exstat, ibique πρὸς ἀριστείδην περὶ τῶν ὀρχηστῶν inscribitur. Alexander episcopus in scholio codicis Γ

*M — Parisinus 2954 ‚constat duobus libris mstis, quorum prior seculo 14, posterior seculo 13 tribuendus esse videtur' (ita Lossius). Ad hanc partem pertinere Vulg. VIII,xxv c. 1, ubi lacunosus est hic codex, Pauli Vogtii adnotationibus acceptum refero.

*Δ — Parisinus 2956. 1) Pars prior, saec. XV, ex qua parte nullae lacunae adferuntur 2) Pars altera, saec. XIV. Consensus: XLII c. 34.

Upsaliensis Cod. Gr. XIV, chartaceus, saec. XIII vel XIV[1]). Vulg. VIII,xx saepius, xxvi c. 2 (bis), IX,ii (bis), xv c. 3, XVI c. 5, XXXVII saepius, LIX c. 12. (Consensus quidam cernitur Vulg. LXIII c. 1.)

Urbinas CXVIII chartaceus, saec., ut mihi videbatur, XIV[2]); multi libri mutilati sunt; satis multa quaedam manus XVI ni f. saec. supplevit Huius codicis indicem non satis accuratum scripsit manus principalis, qui index hos libros non habet: Vulg. XXII, XXIV, (XLVII,) LII, (LXVIII,) LXXII, LXXV, LXXVII—LXXIX, LXXXI, LXXXII (Vulg. librorum XLVII et LXVIII reliquiae quaedam exstant in codice a manu principali scriptae). Vulg. II, VI, IX, XVIII—XXI, XXIII, XXXVII, LXIV, LXVI, LXX, LXXX, quos in codice fuisse testatur index, a manu recentiore renovati sunt. Vulg. XXII, LXXV, LXXIX, LXXXI eadem manus addidit, qui libri, si fides indici habenda est, olim non fuerunt in codice. Vulg. XIII et suo loco exstat a manu principali scriptus et in fine codicis repetitus a manu recentiore. Omnes Vulgatae libros hic codex ita resarcitus continet vel integros vel mutilatos praeter XXIV, LII, LXXII, LXXVII, LXXVIII,

---

marginali hunc libellum Luciani esse sibi videri non Libanii ostendit.

[1]) Hunc codicem a. 1877 inspexerat Charles Graux, contulit ante me Sommerbrodt a. 1882; XIII saec. eum esse iudicant et Graux et Sommerbrodt.

[2]) Urb. CXVIII primus, quod sciam, examinavit Desrousseaux, e cuius scidis haec adferam: ‚. . . . prima man. (sec. XIV aut XIII desin.) quam dico A' . . . . ‚secunda manus (s. XV) . . . . quam dico B.' . . . . ‚De hoc codice vide meam disquisitionem in Diario quod inscribitur ‚Mélanges de l'école française de Rome — 1886', cui additur collatio dialogorum mortuorum'.

LXXXII. Ad eum ordinem qui est in codicis Ω parte priore descripti sunt libri a manu principali, si haec exceperis: post Vulg. LXIII[1]) in Ω scripti sunt Vulg. LXII et XXVI. XXVII, Urbinatis librarius post LXIII orsus erat Vulg. XXVI scribere, ut est in Mut., quem codicem usque ad hunc locum videtur secutus esse, mox nescio qua causa deposito consilio versus iam descriptos ipse delevit atque inter Vulg. LXIII et XXVI interposuit Vulg. X, VIII (dial. xx excepto), IX, VIII,xx (sic)[2]), LXII. Vulg. XXVI usque ad XLIV (sunt autem novem libri) plane eodem ordine positi sunt in ΓΩ Urb. CXVIII Mut., in reliquis libris a ceterorum consensu deficit Mut. Tum duodecim librorum ordo idem est in ΓΩ Urb.[3]); rursus eorundem testium consensus est in tribus libris XVII, XLIX, XI; deficit Γ inter XI et L intercalans XLII, redeunt ad communem librorum seriem per tres libros L, LI, XXXII, nisi quod LI in Γ ‚periit libellus una cum fine praecedentis et initio sequentis'[4]). Inter Vulg. XXXII et XXXIII Γ a consensu deficiens libros XXXIX et LXXII habet scriptos; tum in quattuor libris XXXIII—

[1]) Eundem atque Ω ordinem servat Γ; Mutinensis autem Vulg. LXII plane omisso post LXIII ponit XXVI, XXVII. Usque ad Vulg. LXIII plane eundem ordinem servant ΓΩ (Mut.) Urb. CXVIII.

[2]) In nullo, quod sciam, alio codice VIII,xx post IX exstat, in Γ a ceteris Vulg. VIII:i dialogis separatus exstat inter Vulg. I, XLVIII, LII (sic) et Vulg. XVII. Vulg. X. IX, VIII (fin. mutil.) in fine codicis Γ scripti sunt praeter VIII,xx. Codicis Ω discriptio haec est: Vulg. I, XLVIII, X, IX, VIII. VIII,xx (sic), XVII, codicis Urb. haec: I, XLVIII, XVII, Mutinensis autem Vulg. libros I, XLVIII, LII, non habet, XVII inter LVIII et LI collocat, X, IX, VIII aut perierunt aut numquam fuerunt in Mut. scripti, si VIII,xx exceperis, cuius dialogi reliquiae quaedam sub codicis finem exstant; apparet autem, si una scriptos fuisse olim in Mut. Vulg. VIII —X statueris, quoquo modo eos discripseris, ultimum Vulg. VIII,xx: mo tribuendum esse locum.

[3]) Usque ad hunc locum 33 librorum series plane eadem est in ΓΩ: Vulg. XXX, XXXI, LIII—LVII, III, XXXVII, LXI, LXIII, LXII, XXVI, XXVII, LIX, IV, LXXI, LXXVI, XVI, XLIII—XLV, VII, XLVI, V, XII, XIV, XV, XLVII, XIII, LVIII, I, XLVIII. Post XLVIII Urb. ponit XVII. Inter Vulg. XLVIII et XVII, ut ex adn. 2) apparet, cod. Γ Vulg. LII et VIII,xx ponit, cod. Ω Vulg. X, IX, VIII, VIII,xx.

[4] Sic Rothstein, l. l. p. 7[1]). Perierunt, si recte computavi, 8 folia.

XXXVI vulgatum ordinem observant ΓΩ Urb. — Vulg. XXXVI ultimus iam est eorum, quos cod. Ω pars prior habet; casu tamen factum est sine dubio, ut Ω a consensu deficeret, nam fol. 268ᵛ vs. 18—31, post Vulg. XXXVI finem, erasum est libelli cuiusdam initium. Hunc autem libellum Vulg. XXXVIII fuisse et ex ordine Γ Urb. aliorum codicum licet concludere et e litterarum erasarum naufragiis quibusdam. — Ceteri Urbinatis libri ad principalem partem pertinentes interdum ita conglobantur ut in Γ[1]). — Lacunae hae sunt: 1) in parte principali: Vulg. XXXVIII c. 2. Consensus: Vulg. XXXIV c. 8, XXXVI c. 6, XL c. 26, LXXI c. 18. 2) in parte recentiore: Vulg. LXVI c. 10. Consensus: Vulg. II c. 6. — Multae versuum partes umore adeo depravatae sunt, ut ne aliorum quidem testium ope semper dici possit, quid scriptum fuerit, cuius rei pauca exempla adferam: Vulg. IV c. 9 συγγνώμη, καὶ παρ' αὐτῷ φυτεύσαντι μου] ita Ω et ni f. Urb. c. 10 καὶ τῆς κεφαλῆς] ita Ω et ni f. Urb. (Hanc autem Urbinatis partem ex Ω ortam esse alio loco demonstrabo.) Vulg. XLI c. 59 quae post τῆς μάχης. ἐνταῦθα in fol. 240ᵛ vsu ultimo scripta sunt, legere non poteram (neque in Vulg. XLI et XLII licebat editione ulla vel codice alio uti temporis causa) adnotavi autem οσισιν κα ⁞ (reliqua perierunt sed fol. 241ʳ (recent. man.) inc. πηδήσας). In Vulg. XLII cum multa vix legi possunt tum extrema c. 56 verba.

---

[1]) Non displicet coniectura Rothsteinii, qui cum multorum codicum seriem atque dispositionem sagaciter pervestigavit atque perspexit tum de huius codicis origine haec iudicavit: ‚Optimis . . . . fontibus usum esse librarium ipse librorum ordo docet, in quibus fuisse etiam Marcianum' (Ω) ‚probabile est, cum quo et in singulis paucis quas conferre mihi licebat lectionibus et in libellis Imaginibus (43) et De dea Syria (44) omittendis (quamquam in aliis ab eo discrepat) consentit. Quodsi igitur Asinum et Imagines eodem loco ponit quo sunt in Vaticano 89 et post Abdicatum (54) consentiens cum codice grammatici Bachmanniani inserit dialogos meretricios, fieri potest, ut haec quoque sumpta sint e Marciani volumine altero quod nunc periit. Cetera omitto, quoniam in codice adeo corrupto neque sine molestia explicari possunt neque multum ex iis discitur.' Quam similis Mutinensi codici sit Urbinas in Nigrini parte principali, alio loco demonstrabo. E codicis Ω parte vetusta multi libri, ut Vulg. LXXI al., orti sunt.

Urbinas CXX, chartaceus, recens (nihil praeterea de eius aetate adnotavi). Vulg. XVII c. 29 (bis), c. 30.

Vaticanus LXXVI (P Fritzschii), chartaceus, recens (XVI, ut mihi videbatur, saec.).[1] Vulg. IV c. 8, XI c. 3 et 4, XII saepius, XXXII saepius, XXXVII c. 52, XLIV c. 15, c. 36, L c. 16 (bis), c. 19, LII saepius, LXI c. 4.

Vaticanus LXXXVI (R Fritzschii), chartaceus, recens (nihil praeterea de eius aetate adnotavi). Vulg. V saepius.

𝔄 Fritzschii = Vaticanus LXXXVII, chartaceus[2]), ‚saeculo quarto decimo tribuitur codex a C. B. Hasio, recte fortasse, quamquam nescio an sit etiam recentior' (sic Rothstein l. l. p. 65). Chartae genus speciem mihi referebat codicis Marciani Zan. gr. CCCCLXIV (Hesiodus), qui a. 1315 a Demetrio Triclinio scriptus est. Wattenbachii autem tabulae ad manus mihi non erant, quo fit, ut dicere non possim, num chartae similitudine factum sit, ut litterarum ductus quosdam Triclinianis haud dissimiles esse existimarem; neque tamen Triclinii manui adeo similis mihi visa est huius librarii manus, ut eandem esse credam. Lacunas vidi has: Vulg. III c. 12, XXIX c. 7, LXVIII c. 11 et 12, c. 13. Consensus: Vulg. II c. 7, LXXV c. 14.

Vaticanus LXXXVIII, chartaceus, codicibus ψ et Urb CXVIII fere aequalis; librarius, ubi quid inter scribendum eraserat, semper fere lacunam reliquit neque in rasura

---

[1]) Ex Vat. LXXVI Timon (Vulg. V) ab Ignatio Guidio collatus est in usum Fritzschii, cuius verba haec sunt: ‚no. 76 codex bombycinus saec. XIV, qui notae melioris est et cum optimis libris saepe consentit'. De hoc codice optime egit M. Rothstein (Quaestt. Lucian. p. 20—24 al. l.), qui eum ad cod. BA alios ‚prioris classis' testes accedere demonstravit. Lacunas autem neque ex hoc codice neque ex alio ullo commemoravit Rothstein. Quod chartaceum esse hunc codicem dixi, cum a Fritzschio bombycinus dictus sit, chartaceos eos quoque codices dixi, qui bombycini solent dici.

[2]) 𝔄 ante me examinaverunt F. I. Bast, C. Hase, E. Rohde, I. Sommerbrodt, M. Rothstein al. — ‚De huius codicis auctoritate quod ad Dial. mort. attinet vide Desrousseaux (Revue de Philologie, t. VIII, 1885).'

scripsit[1]). Vulg. XXXVI c. 10. Consensus: Vulg. XXVIII c. 18, XXXVI c. 6, c. 25.

Vaticanus LXXXIX, ‚chartaceus XIV saeculi,' ut et Rothsteinio videbatur et mihi. In foliis versis plurimae lacunae ideo relictae sunt, quod per chartam male praeparatam ab altera parte saepe penetraverat atramentum. Quales sint hae lacunae, ex his exemplis apparet: *διανα* lac. *στάντες*, *κα* lac. *θεῖσθαι*. Aliud genus lacunarum ex hoc codice nullum enotavi.

Γ = Vaticanus XC, membranaceus (praeter pauca folia XVI, ut videtur, saec. addita, ubi nullae sunt lacunae) saec. X, ut videtur[2]). — Vulg. XXVI c. 9, XXXIII c. 2. Consensus: Vulg. II c. 7, XXXIV c. 8, XXXVI c. 6, c. 25, XL c. 26, LXVI c. 24, c. 31 et 32, LXXII c. 7, c. 17, c. 18, c. 25.

---

[1]) Fol. 1—13 scriptae sunt Vulg. XVII reliquiae (c. 10 *εἰτά σοι πέπρακται τὸ πᾶν εὐμαρῶς* — ad libri finem *αἰτία δὲ ἑλομένοις* (sic)). Hunc excipit Vulg. XVIII *ἀπολογία πρὸς σαβῖνον σοφιστὴν, περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων*, cui libro a pr. ni f. m rubricatorio liquore ascriptum est *θ* (sed ex corr., ita, ut non certo sciamus, num ante Vulg. XVII septem libri abscissi sint); ceteri quoque libri ab eadem manu numeris instructi sunt. Nullas cerni in Vulg. II lacunas adnotavi. Vulg. XXVIII pars quaedam foliis aliquot amissis periit atque ab alia manu suppleta est. Vulg. XXX inscribitur *φάλαρις ἢ τύραννος* (in mrg. scr. est *πρέσβεις φαλάριδος* neque ascribitur *τὰ πρόσωπα*) subscribitur *τέλος φάλαρις ἢ τύραννος*. Vulg. XXXI inscr. *φάλαρις δεύτερος. ὑπὲρ φαλάριδος ἀπολογία* (cfr Ambros. meus et Photii codex Lucianeus), subscr. *τέλος φάλαρις β'*. In hoc Vat. exstant *ἐπιστολαὶ σκυθικαί*, quas et in Vat. MCCCXXII vidi. Quae epistulae num plane eaedem essent atque illae, quas in Laur. LVII, I, LI scriptas esse dixi supra, temporis causa non licebat examinare. In his autem libris non ita inscriptae sunt ut in Vaticanis: recentior est MCCCXXII quam LXXXVIII. — Plane eandem atque e Vaticano LXXXVIII enotavi Vulg. XVIII inscriptionem video apud Fritzschium e cod. C (Paris. 3011) allatam, fere eandem (*περὶ κτλ.* omittuntur) ex H apud Iacobitzium (Vol. I Praef. p. XVI).

[2]) *Γ* examinaverunt ante me Bast, Hase, Rohde, Sommerbrodt, Nolhac, Desrousseaux, Rothstein, inspexit Vitelli. Mirum apparet esse in lacunis codicum *Γ*E consensum, sed ut cognationis quasi gradus quidam statuantur, alias quoque res tractare opus erit, quod brevi a me fieri posse spero. — Vulg. LI olim in *Γ* fuisse recte sine dubio coniecit Rothstein, ut admonui supra.

B = Vindobonensis Philos. Philol. CXXIII, membranaceus, saec., ut videtur, X, totus ab eadem manu scriptus[1]. Vulg. VIII,xx c. 9 (et similiter paucis locis), XV c. 33, XXXII c. 50, LIII c. 6.

*H = Vindobonensis Philos. Philol. CXIV chartaceus, saec. XV[2]. Vulg. XX c. 71.

*K = Vindobonensis Philos. Philol. CLXV chartaceus, de cuius aetate nihil tradit Iacobitz. Vulg. XXXVII c. 10.

*T = ‚Poli collatio'. Vulg. V c. 14 (bis).

a = Editio princeps, Florent. 1496[3]. Vulg. III c. 21, c. 25 et 26, XXXIV c. 12, XLIX c. 12, LXXV c. 16, LXXVI c. 7. Consensus: Vulg. XXVIII c. 18, XXXIV c. 8, XXXVI c. 6, XLIII c. 34, LI c. 25.

---

[1]) B ante me examinaverunt Schubart, Iacobitz, Fritzsche, Sommerbrodt, G. v. Tiefenau, Rothstein, al. — Codex B 160 folia habet, nisi quod fol. 3, quod Schubarti temporibus exstabat, ante a. 1877 abscissum est. In fol. 160^{v} margine inferiore a manu quadam XV ni f. saec. scriptum est 251, quae notae numerum fortasse indicant qui illis temporibus fuit foliorum. Certe aptus est foliorum numerus 91 ad eos fere Luciani libros capiendos quos codicis Vat. LXXVI indicia secutus in Vindobonensi olim fuisse coniecit Rothstein. — In codicis B descriptione eos Vulg. XI, XII, XXXII, XXXVII, L, LXI locos e B conferre potero, ubi codicem Vat. LXXVI lacunosum esse inveni post B iam relictum.

[2]) H contulerunt Schubart, Iacobitz, Eichenfeld, Vielhaber, inspexi ego neque potui temporis causa examinare.

[3]) Editionis a fol. 16^{r} a Vulg. VIII orditur (inscr. *ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΣ ΘΕΩΝ ΔΙΑΛΟΓΟΙ*); usque a fol. 16^{r} quaternionum signa in cuiusque quaternionis fol. I—IV suis, ut mihi videbatur, locis posita sunt: αI (αII αIII αIIII), fol. 16^{r} (17^{r} 18^{r} 19^{r}); βI (βII βIII βIIII), fol. 24^{r} (25^{r} 26^{r} 27^{r}) usque ad ωI (ωII ωIII ωIIII), fol. ni f. 185^{r} (— 188^{r}); post ω quaternionem numeri quaternionum adhibentur αα (I—IIII) — ηη (I—IIII), qui ad editionis finem pertinent. Editionis fol. 1—15 hunc in modum disposita sunt: *AI—AIII* (fol. 1^{r}—3^{r}), tum post folia nullis numeris instructa quattuor (fol. 4—7), quorum quartum (editionis fol. 7), ut mihi videbatur, folio 6 adglutinatum est (in bibliothecae Casanatensis exemplari fol. 7 non exstat); editionis fol. 8^{r}—11^{r} *BI—BIIII* notas habent, fol. 12—15 quaternionis *B* fol. V—VIII sunt. Vides veri simillimum esse et a quaternione α orsos esse typothetas in ed. a describenda et post exscripta esse fol. 1—15 (quaterniones A et B, Vulg. I—VII).

(b = Editio Aldina I, Venet. 1503[1]). Consensus: Vulg. LI c. 25?)

c = Editio Aldina II, Venet. 1522[1]). Consensus: Vulg. LI c. 25.

Nullas, ut mihi videbantur, lacunas habent relictas hi codices Lucianei[2]): Ambrosianus P

Quae res ideo magni est momenti, quod ita initium fit fortasse indagandi, quonam modo ortus sit ordo Vulgatae. — Non paucae editionis a lacunae, ubi nihil omissum est, arguunt codicis (vel codicum) folia unionesque in singulos typothetas divisa fuisse; plus unius typothetae opera hanc editionem descriptam esse ut credam aliis rebus adducor, quas alio loco tractabo. Priorum oculos fugit, nisi fallor, ea quam exposui quaternionum discriptio.

[1]) Editionem c aliquot locis exceptis ex ed. b exscriptam esse recte dixerat Fr. Schoell; h. l. satis sit monere eadem fere esse in bc foliorum initia atque exitus. De varietatibus iis, quae in editionis b exemplaribus Marcianis inveniuntur in marginibus scriptae, brevi agam ita, ut appareat, quam similes sint varietatibus illis, quae a Iacobitzio atque Fritzschio siglis VY notantur. Fieri etiam potest, ut alterum editionis b exemplar Marcianum ipsum sit ‚exemplar . . . . manu illius' (Aldi) ‚castigatum', quod Franciscus Asalanus testatur a se adhibitum esse in altera editione Aldina c paranda.

[2]) Fieri autem potuisse indicavi supra, ut una vel altera lacuna oculos meos effugeret; neque enim in omnibus codicibus aeque magnam diligentiam adhibere potui atque in ΓΩ Laur. LVII,LI, ut hos potissimum adferam. In vetustioribus quos examinavi codicibus non facile me potuit gravior ulla lacuna effugere, nam e codd. ΒΓΨΩ Laur. LVII,LI aliis cum non parvas partes contuli totas tum cuiusque paginae initium atque exitum enotavi (eandem operam navavi in codicis B columnis; quae res adeo non ‚perversa atque supervacanea' est, id quod nuper dixit criticus quidam (Berliner Philol. Wochenschr. 1889 No. 49, in censura libelli mei qui inscr. Luciani codex Mutinensis), ut plane necessaria sit, si quidem interest vetustos codices eorumque naturam accurate cognoscere. Constat autem et multas codicum ΓΩ Mut. Laur. LVII,LI aliorum partes ita a me examinatas nondum ab alio ullo examinatas esse (quae Bast e cod. Γ contulit videntur periisse) et ita non parvam lectionum copiam comparari, cum facilius notabilia quaedam hac ratione enotari possint, si in qua pagina eiusmodi quid occurrit.

CXVI[1]), Laurentiani XXXII, XIII[2]), XXI, LVII, (VI?, XXIX?,) XLV, LIX, I[3]), LXXX, XVII, LXXXV, IX[3]), Marciani Zan. gr. CCCCXXVII, CCCCXXXVIII, CCCCXLV, CCCCLXVI[4]), DXVII, Mutinenses II, CXLIV, Ottobonianus CCCXXX, Palatinus CCXIII, Urbinas CXXI, Vallicellianus B XCIX, Vaticani LXXVIII, CXII, CCXXIV, DCXIV, CMXXXII, CMXLVII, CMXLVIII, CMXLIX, MCCCXXII, MCCCXXIII, MCCCXXIV, MCCCXXV.

De his codicibus — sunt autem numero 24 — ita egi in adnotationibus ad lacunosos Luciani libros pertinentibus, ut facile sciri possit, et in quibus exstet et a quibus absit quisque liber lacunosus[5]): ABEFH𝔄ΓΦΨΩ Ambros. A CCXVIII

Quod ideo monendum est, ne perversum critici illius iudicium silentio meo quasi comprobare videar.

[1]) ‚Codex non admodum antiquus; ex Insula Chio advectus 1606. Fuit ex libris Michaelis Sophiani' (sic in plagula lintea tegumento adglutinata scr. est). Miscellaneus est continetque scripta quaedam Boëtii, Luciani, Aristidis, Libanii. Lucianea habet haec (fol. 71r—114r col. 2): Vulg. XVI, XLIII, XIV, XV, XLVII, V, XII, XLV, LVII, XXVIII, X, I, XXII, XVII, XXVIII, III, X. XI, VIII, XXI, XXIV, I, II, V, VI, IV, IX, VIII, X, VI—IX, XII, XXIV, XXV, XXVII, XI c. 1—c. 9 *περαιωθέντας δὲ καὶ ταύτην ἀφικνού* (sic, sed *καὶ* supra vs. add est).

[2]) Ex hoc codice Vulg. XV contulit Vitelli (Museo Ital. l. l.), Vulg. IV Bertolotto (Il cod. Modenese di Luciano, Rivista di filologia 1886) qui t eum notant. Huius codicis partes quasdam Laur. LVII,LI cognatas esse alio loco demonstrabo.

[3]) E LIX,I descriptum esse opinor LXXXV,IX. In his codicibus, ut in Σ (Vindobonensi XXI, quem his Laurentianis recentiorem esse opinor), Platonicis libris tacite ascribitur Vulg. VI Halcyon.

[4]) ‚In 8 chartaceus, foliorum 207, saeculi circiter XIV' ut recte iudicavit Zanetti. Fol. 8r — 17v vs 19 scripti sunt Luciani libri Vulg. XXVIII et XXIX. Pauca verba adeo evanida sunt, ut sine aliorum librorum auxilio legi non possint. Hoc codice Lucianea contineri effugerat Sommerbrodtium.

[5]) Cfr quae ad Vulg. VIII, IX, X adnotavi. — Addere liceat h. l. in editione W. Dindorfii Lipsiensi (a. 1858) ad Vulg. XXXIV, XXXVI, LXXII (et ad alios quosdam Luciani libros nullis codicum Γ𝔄 lacunis insignes) lectiones quasdam allatas esse codicum Γ𝔄 (quae ad Vulg. LXXII adferuntur, ea ad Γ pertinent, nam Vulg. LXXII, ut monet Dindorf, non habet 𝔄). Eas tantum codicis Γ lacunas animadvertit Dindorf, quas ad Vulg. XXXVI c. 6 et c. 25 descripsi, nisi quod c. 6 lacunam minus recte enotavit. Dindorfii editione

Pte Inf. Laur. XXXII, xiii, xlviii, LVII, i, xiii, xxviii, xlvi[1]), li C. S. LXXXVIII Mut. CXCIII Pal. LXXIII, CLXXIV Ups. Vat. LXXVI.

Venio nunc ad graviores quasdam lacunas breviter tractandas. Ac prius quidem de iis agam, quae consensum codicum testantur. A codicis Γ lacunis proficiscar lacunasque eorum codicum, qui ad Γ se applicant[2]), componam; ne ceteras quidem lacunas codicum consentientium praetermittam. De iis autem lacunis, quae in singulis codicibus adhuc inventae sunt, nondum multa addi possunt ad ea quae supra exposui.

Codicis Γ lacunae ad consensum pertinentes occurrunt in Vulg. libris II, XXXIV, XXXVI, XL, LXVI, LXXII. Ex his autem libris nullus exstat in BΨ Vat. LXXVI F[3]) Laur. XXXII, xlviii, Mut. Ups., quo fit, ut gravissimo horum codicum auxilio destituti simus in his lacunis iudicandis[4]),

---

non poteram uti in lacunis describendis; ita autem haec res a me examinata est, ut de fide mea dubitari non debeat.

[1]) Addendum est (ad Vulg. VIII,xx) ne in hoc quidem codice (Laur. LVII,xlvi) Dearum iudicium exstare.

[2]) Duas esse codicum Lucianeorum familias ante multos annos monuerunt editores; eandem rem tractaverunt Siemonsen, Rohde, Rothstein al. ita, ut in universum de hac re constet, in singulis plurima hodie quoque obscura sint. In codicibus examinandis mihi persuasi quosdam libros ita comparatos esse, ut separata quaedam codicum stirps statuenda sit, quae cum mediam se gerat interdum, tamen ad Γ, Ω alios eiusdem familiae codices propius accedat quam ad B eosque qui eum sequuntur ducem. Haec autem res non potest demonstrari solo lacunarum auxilio, quamquam lacunarum natura confirmantur quae de hac re statuenda esse alio loco multis exemplis ostendam. Pertinent autem ad separatam illam stirpem Laur. LVII,li aliique.

[3]) De F cfr. quae ad Vulg. XL adnotavi.

[4]) Fortasse ad codicum originem historiamque textus Lucianei illustrandam maximi erit aliquando momenti, quod illi ipsi libri, ubi lacunosus est Γ, testis huius familiae locupletissimus idemque, si E excipimus, vetustissimus — E autem, ut admonui supra, iisdem locis atque Γ lacunosus est interdum fuitque fortasse gemello suo

singuli exstant in Φ et Laur. LVII, XLVI[1]), Laur. LVII, LI et XXXII, XIII[2]), bini in Ω[3]), Pal. LXXIII[4]), Laur. C. S. LXXXVIII[5]), terni in Urb. CXVIII[6]), Laur LVII, I[7]), quaterni in 𝔄 et Laur. LVII, XIII[8]), A[9]), quini in E[10]), H[11]), Ambros. A CCXVIII Pte Inf.[12]).

Consentientium codicum conspectus:

1) De magno codicum ΓE inter se consensu uberius dixi supra.

a) Ad codicum ΓE consensum accedunt hi testes[13]):

---

olim etiam similior quam nunc est — vix igitur potest esse fortuitum, quod sex illi libri in tot codicibus aut perierunt aut numquam fuerunt scripti. Minoris momenti videtur esse, quod Vulg. XXVI et XXXIII, ubi Γ solus lacunosus est quodam modo, a multis ipsi quoque codicibus absunt.

[1]) Vulg. XL. — Partem codicis Φ principalem dico, nam ceteri libri, si Vulg. LXXII exceperis, qui liber a codice Φ plane abest, exstant a recentioribus manibus scripti.

[2]) Vulg. XXXVI.

[3]) Vulg. XXXIV et XXXVI. Partem codicis Ω principalem dico; cfr supra.

[4]) Vulg. XXXVI et XL.

[5]) Vulg. II et LXVI.

[6]) Vulg. XXXIV, XXXVI, XL. — Partem Urbinatis principalem dico, nam ceteros libros Vulg. LXXII excepto, qui liber ab Urb. plane abest, addidit rec. man.

[7]) Vulg. II, XXXVI, LXVI.

[8]) Vulg. II, XXXIV, XXXVI, LXVI.

[9]) Vulg. XXXIV, XL, LXVI, LXXII.

[10]) Vulg. II, XXXIV, XXXVI, XL, LXXII.

[11]) Vulg. II, XXXIV, XXXVI, LXVI, LXXII.

[12]) Vulg. II, XXXIV, XXXVI, XL, LXVI; eosdem libros habent codices Φ Urb. CXVIII, si horum codicum partes recentiores non exceperis.

[13]) Codicum Marcianorum Ω et CCCCXXXV consensum in hunc conspectum ideo non recepi, quia ex iis quae supra exposui illum ex Ω descriptum esse apparet. Monere liceat h. l. et hunc Marcianum et Urbinatis CXVIII partes quasdam magni esse momenti ad codicis Ω fata illustranda correctorumque aetatem definiendam. Ac quia de correctoribus mentio facta est, commemorare liceat in codicibus ΓΩ examinandis apparuisse hos codices ab eodem saec. XIII vel XIV correctore saepissime tractatos esse de eaque re et ex atramenti colore et e constanti eius in notis scribendis usu constare.

codicum Λ Urb. CXVIII partes principales A[1]) a Vulg. XXXIV c. 8;

b) Λ (pars rec.) Vulg. LXXII c. 17, c. 18[2]).

2) Cum codice Γ consentiunt hi testes ita:

a) codicum Λ Urb. CXVIII partes principales Vat. LXXXVIII a Laur. LVII, I, LI Vulg. XXXVI c. 6[3]);

b) Vat. LXXXVIII Laur. LVII, XXVIII Pal. LXXIII Vulg. XXXVI c. 25[4]);

c) Urb. CXVIII (pars principalis) (F pars rec.) Vulg. XL c. 26[5]);

d) Φ[b] 𝔄 Vulg. II c. 7[6]);

e) Φ[b] Vulg. LXVI c. 24, c. 31 et 32[7]).

3) De miro codicum EΛ (p. rec.) consensu uberius disputavi supra in his codicibus recensendis.

---

[1]) Accidit, ut in h. l. describendo codicis A nota semel omitteretur.

[2]) Quod Vulg. LXXII c. 7 et c. 25 lacunosi non sunt Ω Marc. CCCCXXXV non mirum esse ostendi de E agens. Idem de iis codicibus valere apparet, si qui e Γ oriundi lacunosi non sunt h. l. — Quod Vulg. LXXII c. 7 de E ita tradunt, quasi καὶ τὸ a pr. m. ipsa scriptum ibi exstet, hoc in conferentium errore positum esse opinor.

[3]) E quoque ad hunc consensum accedere crediderim. Laurentiani a ceteris ita differunt, ut ne ipsi quidem plane congruant inter se.

[4]) Vix me erravisse nulla h. l. ex Ω enotata lacuna confirmat Urb. CXVIII pars principalis lacuna carens et ipsa, cum in eiusdem libelli c. 6 cum Ω eiusque correctore congruat quam maxime. Vides autem neque Laurentianos LVII, I, LI neque a, qui testes eandem atque ΓΩ al. in c. 6 habent lacunam, in c. 25 esse lacunosos et novos testes, qui superiori consensui non aderant, iam accessisse ad Vaticanorum consensum ceterorum consensu in hoc Vulg. libro stabiliorem. — De alia Vat. LXXXVIII:i in hoc libro lacuna (c. 10) cfr. quae ad h. l. dixi. Cfr Cons. 7). — Quod ad Laur. LVII,XXVIII attinet, addere liceat codicum Γ𝔄Ω lectiones ad Vulg. II c. 8 pertinentes, quas minus recte omiseram supra: habent autem ἀλλὰ (sic diserte) εἰ μὴ χαρίεντα φαίνοιτο Γ𝔄Ω (p. rec.), et sic E quoque apud Sommerbrodtium, nisi quod ἀλλ' habet E.

[5]) Codicum Γ Urb. CXVIII consensus plenus potest dici h. l. Cfr quae de ΩF adnotavi ad h. l.

[6]) Hic commemorare liceat altero Vulg. II, 7 loco in Ω lacunoso codicem 𝔄 idem habere atque ΓΦ[b].

[7]) Cfr quae in his lacunis describendis adnotavi de ΓΦ[b].

4) Codicum Ω Urb. CXVIII partes principales consentiunt (soli, ut vid.,) Vulg. LXXI c. 18 (bis)[1]).
5) Ω (pars principalis) Mut. consentiunt Vulg. VII c. 10 et 11[2]).
6) Ω (pars principalis) Ups. consentiunt quodam modo Vulg. LXIII c. 1.
7) Vat. LXXXVIII Laur. LVII, xiii a consentiunt Vulg. XXVIII c. 18.
8) A𝔄 consentiunt Vulg. LXXV c. 14.
9) Pal. CLXXIV Δa ‚Marcianus' Courierii consentiunt Vulg. XLII c. 34[3]).
10) Urb. CXVIII (pars rec.) Laur. C. S. LXXXVIII consentiunt Vulg. II c. 6[4]).
11) a (b?) c consentiunt Vulg. LI c. 25 et fortasse alibi.

De iis lacunis impeditius est iudicium, quae ad singulos codices pertinent. Ea fere attuli supra, quae ad eas aestimandas adferri poterunt. Ex his quoque lacunis non paucae, si prius uberiores codicum collationes atque

---

[1]) Cfr Cons. 1) a), 2) a), c). — Cod. Urb. CXVIII (pars principalis) quod ad lectiones attinet in Vulg. LXXI al. semper cum Ω facit contra Mutinensem.

[2]) Gravem esse in magno consensu codicum Ω Mut. inter se dissensionem et ostendi in Nigrino (Luciani codex Mutinensis, Upsal. 1888) et ostendam in codicis Ω descriptione. Recte a me examinatum esse Mutinensem iam docet Nigrini ipsius pars quaedam ad principalem Urbinatis CXVIII partem pertinens, quae in unaquaque lectione cum Mut. eiusque correctore atque scholiasta congruit. Hae autem Nigrini reliquiae ad eam Mutinensis partem pertinent, quae lectu omnium difficillima est. Qua ex re apparet, quam temere de fide mea nuper dubitaverit criticus ille in censura supra allata. Accedit, quod idem criticus Urbinatem ipse inspexerat, de Mutinensi ita egerat (Rothstein Quaestt. Luciann. p. 10), ut dici non possit, num ipse inspexerit Mutinensem an fontes suos indicare praetermiserit. — Cfr adn. superior.

[3]) Qualis sit consensus, ex illius loci descriptione apparet.

[4]) Alium atque manus principalis in libris disponendis ordinem observat Urb. CXVIII manus recentior ita disponens: Vulg. XIX, XVIII, ut est in Γ al.; hunc autem ordinem significaverat in indice manus principalis: XVIII, XIX, ut Vulg. habet. Quae res adhiberi poterit fortasse, si quando digesta erit rerum silva ad Vulgatae originem illustrandam pertinens.

descriptiones comparatae erunt, magni momenti fient fortasse ad singulorum codicum originem indagandam. Quod num in Vat. LXXVI fieri posse existimandum sit, nondum potest dici[1]). Hic autem codex, ut ostendit M. Rothstein, codici B simillimus est in quibusdam libris. Multi huius codicis libri variis lectionibus plerumque, ut videtur, ex altera familia sumptis referti sunt, quas una cum textus lectionibus enotare et facile erit et ad familiarum discrepantiam declarandam utile. Collegi equidem ex aliquot partibus quaedam eiusmodi: dolendum est, quod temporis causa nisi pauca exscribere non poteram[2]).

Quaeritur, quo modo ortae sint lacunae in textu Lucianeo relictae[3]). Aliquot autem lacunarum genera disposui supra[4]). Veri simile est magnam lacunarum partem eodem fere modo ortam esse, quo in Marcianis et Upsaliensi[5]) plurimae lacunae ortae sunt. Non paucae lacunae emendandi cuidam studio videntur tribuendae esse[6]); nonnullae a librario relictae esse possunt, ut spatium ad scribendi errorem corri-

---

[1]) Cfr quae ad cod. B adnotavi supra.

[2]) Operae pretium faciet, si quis ad has lectiones exscribendas atque componendas accesserit. — Videndum erit, utrum e B ipso descriptus esse possit Vat. LXXVI an, id quod propter lacunas illas veri similius est, ex alio quodam codice, si quis aut e B oriundus sit aut codici B aliter cognatus. At cum recentissimus sit Vat. LXXVI, nondum pro certo statuendum est constare, eos libros qui in B non exstant eosdem esse ex eodemque fonte repetitos atque eos qui quondam fuerunt in B.

[3]) In aliorum quoque scriptorum codicibus eiusmodi lacunae occurrunt non raro. De Laur. XI,XIII et Pal. CLXXIV in Luciano lacunosis agens breviter commemoravi lacunas quasdam horum codicum ad Philonem et Libanium pertinentes.

[4]) Cfr quae post lacunas ad Vulg. ordinem descriptas dixi et ea quae ad Vulg. XIV et XLV adnotavi.

[5]) Cfr quae ad Vulg. VIII,V VIII,XX c. 7, LXVIII c. 11, c. 13 exposui et quae de codicibus E Urb. CXVIII agens dixi.

[6]) Cfr quod ad Vulg. XXIX c. 7 adnotavi et Vulg. XLIV c. 15 ὦ ἄνδρες θεοί,] ὦ lac. θεοὶ Vat. LXXVI. Saepe ea quae exscribenda erant non satis intellexisse ideoque lacunam reliquisse videntur librarii, quae res et ipsa interpolatio dici potest quodam modo; ita nomina propria interdum omittuntur in Ambrosiano et in Upsaliensi.

gendum sufficiens pateret[1]), quod si eiusmodi locus postea alio modo — ut in margine vel supra versum correctione facta — emendatus est, lacuna relicta inde potuit in codices recentiores ita migrare, ut neque quidquam omitteretur et lacuna tamen relinqueretur. Non paucis autem locis lacunae exstant, ubi iusta lacunae relinquendae causa nondum possit cerni ulla. In lacunarum vicinia saepe inveniuntur vel ipsius codicis lacunosi vel aliorum codicum additamenta, omissiones, transpositiones, aliae textus varietates, quae res interdum ita contextae sunt inter se atque confusae, ut dici non possit, utrum varietates illae lacunam pepererint an illas lacuna[2]). Nonnullae lacunae ob vicinum exitum initiumve versus, columnae, paginae positae esse possunt, ut Vulg. V c. 12. Variis scribendi notasque componendi casibus tribui debent fortasse quaedam lacunae, ut Vulg. LIV c. 1[3]).

Lacunarum aetas definitur quodam modo codicum ipsorum aetate, ita tamen, ut quae in codicibus cognatis exstent, qui sui iuris sint omnes, eas ex horum codicum archetypo repetendas esse appareat. Eiusmodi eae lacunae sunt, quae ad consensum codicum ΓE[4]), ΓEΩ (p. vet.) Lau-

---

[1]) Cfr quae ad Vulg. XXXVI c. 10, LII c. 8 adnotavi.

[2]) Quamquam non omnes eiusmodi varietates lacunis vicinis conexas esse probabile est, tamen semper videndum erit, ne eiusmodi ratio neglegatur.

[3]) Lacunas delendas esse ita significare vidi librarios, ut spatium lacunosum expleatur lineis vel punctis quibusdam; cfr Vulg. III c 3, V c. 39, IX,XX c. 2, Vulg. XIV (adn. 3), XXVI c. 9, XXXIII c. 47, XXXVI c. 25. Apparet igitur non bene a plurimis scriptorum editoribus atque collatoribus lacunarum omnium spatium ita indicari, ut quot litteras capere videatur quaeque lacuna, tot puncta ponantur in loco lacunoso.

[4]) Cfr quae de horum codicum cognatione adnotavi de codice Γ agens supra. Difficile est de hac re iudicium facere, cum nondum satis accurate collatus sit codex E. Si e Vulg. II solo liceret iudicare, in quo libello accuratiorem codicis E collationem paravit Sommerbrodt, quam ea est quae apud superiores editores exstat — quamquam ne Sommerbrodtii quidem collationem plenam esse e plena codicum ΓΩ al. collatione a me facta apparet — gemelli quidam dici debebant.

rentiani LVII, LI referuntur. Recentissimas atque adeo cum codice ipso natas esse eas lacunas apparet, quas ad Vulg. VIII, V attuli e Marciano CCCCXXXV.

Quod lacunis a me allatis ad Lucianum emendandum non usus sum, ideo totam hanc rem omisi, quia, ut alibi significavi [1]), nondum eo perventum est, ut ad emendationem res redeat atque coniecturas.

Lacunosos autem libros oportebit e vetustis codicibus omnibus, atque adeo quantum fieri poterit e recentioribus, diligenter examinare. E lacunosis libris cum fructu poterunt sine dubio proficisci disputationes ad codicum naturam originemque indagandam spectantes [2]).

---

1) Luciani codex Mutinensis, Upsal. 1888, p. 29. Non sine causa hoc a me iudicium factum esse et in eo ipso libello demonstravi et in Wochenschrift f. klass. Phil. 1887 N. 31 et 49, ubi satis aperte apparet non ita haec a me dicta esse, quasi ‚pro nihilo haberi oporteat quae hucusque manuscriptorum fide, Hemsterhusii, Cobeti, Madvigii, Fritzschii sagacitate reperta sunt'. Dixi enim magni aestimandas esse emendationes illas quidem, sed ante omnia id agendum esse, ut quid libri manuscripti gravissimi iidemque saepissime non satis accurate a superioribus examinati scriptum praebeant innotescat et ut quanti valeant ad emendationem codices ipsi accurate ostendatur. Quibus e rebus intellegitur me iudicare nondum edi posse totius Luciani recensionem ullam — id quod his ipsis verbis usus dixi in Wochenschr. No. 31 — emendatorum autem operam non modo ‚Hemsterhusii, Cobeti, Madvigii, Fritzschii' sed etiam Sommerbrodtii, Herwerdeni aliorum tantum abesse ut nihili aestimem, ut optime de Luciano meriti esse emendatores mihi videantur. Quod sic intellegi oportet — ac ne video quidem, qui possit aliter intellegi — ad emendationum atque coniecturarum auxilium tum demum rem debere redire in Luciano recensendo, cum de codicibus ita constabit, ut in locis haud dubie deperditis nihil prosit codicum auxilium. Hoc autem non est, ut Sommerbrodtio videtur (Lucianus I,II p. VI), ea pro nihilo habere quae codicum fide emendatorumque sagacitate reperta sunt.

2) Magni momenti erit quaestio de librorum in singulis codicibus ordine instituta. Qua in re illustranda egregie nuper versatus est M. Rothstein (Quaestiones Lucianeae Berolini a. 1888, qui certa in quibusdam partibus fundamenta iecit. Eadem in via fuit iam diu alius vir doctus Paul Vogt, quocum ea communicavi quae de codicum ΓΨΩ aliorum ordine deque numeris ad singulos libros pertinentibus in his codicibus constare inveneram.

νόσφι(ν) : *νῶτον, νῶτος*: lat. *nătis, nătes*.

Af P. Persson.

Att adv. prep. *νόσφι(ν)* [1]) afsides, afskildt, borta, bort från, afsides från o. s. v. etymologiskt sammanhänger med subst. *νῶτον, νῶτος* rygg [2]), lat. *nătis*, vanl. plur. *nătes* bak, tyckes vara ett allmänt antagande [3]). Men huru detta sammanhang närmare är att fatta, synes mig ej hafva blifvit på ett tillfredsställande sätt utredt. Curtii förklaring, enligt hvilken *νόσφι* skulle hafva uppstått ur en lokativiskt brukad kasusform **νοτι-φι* = im Rücken, rückwärts, ungefärligen motsvarande ett lat. *natibus*, torde ej längre kunna accepteras [4]). Ohållbar är ock — hvilket äfven här må an-

---

[1]) *νόσφι* framför konsonant, *νόσφιν* både framför vokal och konsonant, 1 gång hos Homerus *νόσφ'* (*Υ* 7).

[2]) Singularens genus kan hos Homerus ej bestämmas, såsom plur. brukas *νῶτα*, ofta med singularis' betydelse.

[3]) Jfr t. ex. Curtius Studien I, 2, 298, Grundzüge[5] 320, de Saussure Mémoire sur le système primitif etc. p. 46, för öfrigt Vaničeks, Ebelings, Seilers och Autenrieths ordböcker.

[4]) Enligt Curtius skulle det första *ι* uti **νοτιφι* hafva utfallit, liksom uti *νυκτ-* : lat. *nocti-*, skr. *nákti-*. Men *νυκτ-* är, som bekant, en ursprunglig konsonantstamm och ingalunda uppkommet ur *νυκτι-*.

Vidare skall enligt Curtius *τ* framför *φ* hafva utvecklat sig till *σ*, liksom uti *σφώ* „vom indogermanischen Stamme *tva*". Det är emellertid för längesedan ådagalagdt, att *σφώ* ingenting kan hafva att göra med '*tva*'.

Gr. *σφώ* etc. härledes väl enklast ur en ieu. stam **s(e)-bho-* = refl. st. *s(v)e-* + suff. *-bho-* (jfr Torp Beiträge zur Lehre von den geschlechtlosen Pronomen in den indogermanischen Sprachen,

märkas — sammanställningen af gr. νω- νο-, rotstafvelsen uti νῶτον och det förutsatta *νοτι, med skr. *nam-* böja, part. *na-tá-*, (Curtius l. c. — Fick Wörterb. I[3] 649)[1]). Skr. *na-tá-* står naturligen för **nm̥-tó-*, liksom t. ex. *ga-tá-* gången för **gm̥-tó-*.

Curtii förklaring har, mig veterligt, ej sedermera blifvit ersatt med någon ny: jag skall derför här nedan söka åstadkomma en sådan, vändande mig först till adv. νόσφι.

Så mycket är klart och obestridligt, att νόσφι är bildadt med suffixet -φι(-ν) — skr. *-bhi(-s)*. Men hvad är νοσ-? Enligt min mening gömmer sig deri ej en nominalstam, utan ett lokaladverb. Gr. νοσ- afsides (det vidhängda suffixet -φι kan endast oväsentligt hafva modifierat den i νοσ- sjelft liggande betydelsen) är en bildning likartad med ieu. **pos* — lat. *pos* (t. ex. inskr. *pos col(umnam)*, *pos Idus* etc.), *pōne* (sannolikt < **pos-ne*), *pos-t*, osk. *pos- (pos-mom)*, lit. *pàs*, *pas-kuĩ pãs-kui*, skr. *paç-cā́*, *paç-cā́d*, avest. *pas-ca*, fpers. *pasâ*, av. *pas-kâṭ*. Ieu. *pos* år, som bekant, att uppdela uti **po* (jfr. skr. *ápa*, gr. ἀπό, lat. *po-* uti *po-situs*, *po-lio*, osset. *fa-*, fornhögt. *fo-na*, lit. *pa-*, o. s. v.) + *s*; alltså är väl äfven νοσ- — νο- + σ. Med andra ord νοσ-, lika väl som *pos*, är bildadt med det (genetiviska?) *s*, som så ofta finnes vidfogadt partiklar, lokaladverb och prepositioner. Jfr de bekanta bildningarne: gr. ἐξ, ἄψ, ἐν-ς (εἰς), lat. *ex*, *ab-s*, **op-s* i *os-tendo* för **ops-tendo*, *su-s* för **sup-s* t. ex. i *susque deque*, *suscipio*, *sustineo*, *ci-s* o. s. v., osk. *az* d. ä. **ats* — lat. *ad*, skr. *adhás*, *avás*, *parás*, *purás*, av. *parē*, *parō*, gr. πάρος, πρόσ(-θε)[2]), av. *vi-sh'*, *paiti-sh'*, fpers. *pati-sh*, *abi-sh* o. s. v.

Christiania 1888, p. 48). Detta **se-bho-* torde återfinnas i skr. *sabhā́* stam, slägt, församling, församlad skara, församlingsort (såsom äfvenledes doc. K. F. Johansson förmodat, se Torp l. c. p. 15), jfr got. *sibja*, fornht. *sippa*, nht. *Sippe*. Parallelt med **se-bho-* går **s(v)ē-dho-s-* : gr. ἦθος, ἔθος, ἐθ-ν-ος, got. *sidus* etc. Sammanhänger med *se-bho-* äfven got. *silba*, *selb*, *själf*, fornir. *selb* besittning (= *se-* + *l* + *bh*-suffix, jfr lat. *talis*, *qualis* etc.)?

[1]) Andra förklaringar af de ifrågavarande orden se hos Pott Etym. Forschungen[2] I, 575, Benfey Wurzell. I, 302; II, 183, samt för öfrigt uti Ebelings Lexicon Homericum under νόσφι och νῶτον.

[2]) Jfr Fick Bezz. Beitr. III, 162; förf. Stud. etym. p. 95.

Analysen för oss således ytterst till ett adv. *νο-* afsides, bort: det suffixala *s*-et kan väl endast hafva tjenat att förstärka den i *νο-* liggande betydelsen utaf aflägsnande, på samma sätt som uti *ἐξ* : *ἐκ* [1]).

Detta *νο-* afsides torde vara att inrangera bland den stora mängd af partiklar, adverb och prepositioner, som låta härleda sig ur en demonstrativ basis („Deutewurzel") '*ana*', resp. '*an-i*', '*an-u*' [2]). De till denna basis hörande partiklar sönderfalla ur betydelsens synpunkt i tvenne grupper, hvaraf den ena har betydelsen af närmande till, befintlighet vid, på etc.; den andra betydelsen utaf aflägsnande från, beröfvande etc. [3]). Till den förra gruppen höra t. ex.: av. *ana* på, scr. av. *na-* vid enligt Brugmann uti komp. skr. *nédīyas* — av. *nazdyô*, superl. skr. *nédiṣṭha-* — av. *nazdish'ta* af pos. *(a)*na-zd-a-* — *ἐφίζων*, *προσήμενος* [4]), skr. av. *an-u* efter, enligt o. s. v., gr. *ἀνά*, *ἄνω*, lat. osk. umbr. *an-* (*an-hēlāre* etc.), got. *ana* på, vid, till; fornb. *na* super, pr. *no*, *na* på, till, mot etc. Till den senare gruppen höra: gr. *ἄν-ευ*, *ἄν-ευ-θε(ν)* fjerran, afsides, utan, dor. *ἄν-ις* = *ἄνευ*, vidare väl fornisl. *ón*, *án*, forns. *âno*, fornhögt. *âno*, medelhögt. *âne*, *ân* = nht. *ohne*, got. *inu* utan (ehuru afljudsförhållandena erbjuda någon svårighet), de privativa och negativa partiklarne: skr. *an-* *a-*, *ná*, av. *ana-* *an-* *a-*, *na*, gr. *ἀνα-* *ἀν-* *ἀ-*, *νη-* = dor. *νᾱ-*, lat. *in-* *nē*, *nĕ-* o. s. v., slutligen lit. lett. *nů* från, bort från, formellt lika med fornb. *na*, men med motsatt betydelse. Till denna grupp af par-

---

[1]) Jfr Brugmann Ber. der Königl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften 1883, p. 190.

[2]) Samma stamvexling framträder uti interrogat. indef. st. *qo-* (skr. *ka-*, gr. *πο-*, lat. *quo-* etc.): *qi-* (skr. *ci-*, *ki-*, gr. *τι-*, lat. *qui-* etc.): *qu-* (scr. *kú-ha*, *kú-tas*, *kū-cid* etc., av. *kū*, *ku-da* etc., sannolikt äfven lat. *cū-r* samt ags. *hú* huru, *hú-lic*, fornsv. *hu-likin*, *hu-su*), vidare uti skr. *ama-* : *am-i-* : *am-u-*, förmodligen ock gr. *-τε*, *-τα* (*αὖ-τε*, *ἄν-τα*) : *-ti* (*αὖ-τι-ς*, *ἀν-τί*) : *-tu* (kanske uti *ἄν-τυ-ξ*), part. *γέ*, *γά* : *-γυ* uti *μεσση-γύ(ς)* etc.

[3]) Dylik betydelsevexling är på ifrågavarande gebit ingalunda sällsynt: jfr t. ex. lit. *pà-s* invid, -till, i den omedelbara närheten af etc.: scr. *ápa*, gr. *ἀπό*, lat. *po-* och se förf. Stud. etym. p. 18 ff.

[4]) Brugmann M. U. II, 156, III, 144.

tiklar är nu, som jag tror, äfven gr. *νο-* uti *νόσφι* att räkna[1]); närmast står det i form och betydelse lit. lett. *nů* = ieu. **nō*[2]). **nō* : *νο-*, liksom t. ex. **prō* (lat. *prō*, jfr ved. *prā*, *prā-tár* frühmorgens, av. *frā*, gr. *πρω-ί*, fornhögt. *fruo*) : **prŏ* (lat. *prŏ*, gr. *πρό*, skr. *prá* etc.), eller som **apō* (jfr. ved. *ápā*, av. *apā* [*apāca* vend. XV, 133], gr. *ἄπω-θεν*, *ἀπω-τέρω*) : **(a)pŏ* (scr. *ápa*, gr. *ἀπό*, lat. *po-* etc.). Serien **nō* : *νο-* : *νο-σ-* är att jämföra t. ex. med **prō* : **prŏ* : **pro-s-* (gr. *πρόσ-θε*), jfr ofvan.

Gr. *νοσ-* i *νόσφι* torde vidare stå i nära etymologiskt samband med pref. skr. *nis-* ut, bort, bort ifrån. Liksom *νοσ-* utgår från basen '*ana*', så *nis-* från basen '*an-i-*'; det uddljudande *a*-t står kvar uti gr. dor. *ἄνις* utan[3]). Förhållandet mellan *νοσ-* och *ἄνις*, skr. *nis-* torde vara likartadt med förhållandet mellan t. ex. ieu. **pos* efter, bakom och gr. *ὄπισ-θε(ν)* dets., eller mellan *-tos* uti gr. *ἐν-τός*, lat. *in-tus* etc. och *-tis* uti *αὖ-τις*; suff. *-bhos* = it. **-fos*, lat. *-bus*, gall. *-βο* (*matri-bus* = gall. *ματρε-βο*): *-bhis* = skr. *-bhis*, gr. *φις* (*ἀμ-φίς*, *λικρι-φίς*).

Hvad nu slutligen angår det uti *νόσφι(ν)* påhängda suffixet *-φι(ν)*, så har man närmast att jämföra: *ἀμ-φί*, lat. *am-b* etc., hom. *μέσ-φ(α)* ända till (: kret. *μέσ-τα* etc., *μεσ-* torde vara identiskt med *με-* uti *με-τά*, *μέσσος* < **με-θι̯ο-*).

Dermed hafva vi affärdat *νόσφι* och vända oss nu till *νῶτον* och *nătis*.

Förutsatt att den ofvan gifna förklaringen af *νόσφι* är riktig, så finnes knappast mer än en möjlighet att tyda dessa ord, försåvidt som de annars sammanhänga med *νόσφι*.

---

1) Jfr Et. M. 607, 15: *νόσφι σημαίνει χωρίς· παρὰ τὸ νο στερητικὸν καὶ το ἕπω τὸ ἀκολουθῶ γίνεται νόεπι ἐπίῤῥημα καὶ συγκοπῇ καὶ τροπῇ καὶ πλεονασμῷ τοῦ ο γίνεται νόσφι, τὸ μὴ ἀκολουθῶν, ἀλλὰ πόῤῥωθεν καὶ χωρὶς ὑπάρχον.*

2) I lettiskan finnes enligt Bielenstein (Lett. Spr. II, 279, 328) äfven ett *nů-st*, hvilket kan begagnas såsom förstärkande *nů* t. ex. *nů kâjám nůst* „von (vor) den Füssen weg". Jfr gr. *ἀπὸ νόσφιν*, *νόσφιν ἀπό*. Om *s*-et i *nůst* är identiskt med det i *νοσ-*, vågar jag på grund af bristande insigt i lettiskan ej afgöra (*nů-st* en bildning som lat. *po-st*?).

3) Jfr ock el. *ἄνευ-ς* IA. 111 = Coll. 1157. Att gr. *ἄνις*, *ἄνε-υ* skulle uppstått genom ombildning af ett **νι*, **νε* = lat. *nĕ* 'icke' efter *ἀν-* pri-

νῶτον och *nătis* måste då betraktas som afledningar af tvenne lokaladverb eller partiklar: **nō* och **na*, jfr gr. ἄνω, lit. *nů*, gr. ἀνά [1]). Grundbetydelsen vore: det bortvända, aversa pars corporis [2]). Hvad som kan göra denna tydning i någon mån sannolik, är det förhållandet, att namn på kroppsdelar ej sällan befinnas stå i etymologiskt samband med lokaladverb och prepositioner. Jfr t. ex. skr. *ánī-ka-*, av. *aini-ka-* ansigte, eg. det till-, framåt-vända, adversa pars corporis: gr. ἐνί [3]); *prátī-ka-* ansigte: *práti* mot, till, gr. προτί etc.; fornisl. *enni*, fornhögt. *andi*, *endi*, fornir. *étan* panna, jfr lat. *antiæ* capilli demissi in frontem (Paul. Ep. 17), lit. *añtis* bröst: skr. *ánti*, gr. ἀντί, ἀντίος, lat. *ante* etc. Å andra sidan: lit. *pakalà* rygg, hvartill kanske (trots den oregelbundna ljudskridningen) fornisl. *bak*, ags. *bæc*, engl. *back*, forns. *bak*, fornht. *bah* [4]): **(a)pŏ* från, bort (skr. *ápa*, gr. ἀπό, lat. *po-* etc.), jfr *k*-afledningen : skr. *ápāka-* bakom liggande, aflägsen, isl. *ofugr*, fornhögt. *abuh*, *abah*, forns. *abhuh* frånvänd, förvänd, fornb. *opako*, *opaky*, *opače* retrorsum, contrarium, *pače* contra, *paky* iterum. Vidare: gr. πύννος (< *πυσνος) · ὁ πρωκτός (πουνιάζειν · παιδικοῖς χρῆσθαι) Hes., som man för längesedan sammanställt med det förutnämda *pos* efter, bakom. I fråga om vokalen torde πύννος närmast ansluta sig till ἀπύ, πυ- [5]).

---

vativum (J. Baunack Studien auf dem Gebiete des gr. und der ar. Spr. II, 271), förefaller högst osannolikt.

1) Redan Doederlein Hom. Gloss. 2480 fattar νῶτον som en „superl. af ἄνω".

2) Eller möjligen det 'upp-, fram-stående', jfr. skr. *pṛṣṭhá-* rygg : lågt. ndl. *vorst*, fhd. *first*, ags. *first*, *fyrst* (**pṛ-sto-* **pṛ-sti-*, **per-sti* eg. = det framstående till *stā-* stå). Skulle möjligen äfven gr. πρωκτός sammanhänga med präp. *prŏ* (jfr. skr. *prā́k-tāt* fram ifrån)?

3) Bréal Mém. de la Soc. de Lingu. I, 405, Osthoff M. U. IV, 222.

4) Se Bugge Paul och Braunes Beitr. XIII, p. 185 ff.

5) Lesb., ark, kypr., thess. ἀπύ, πυ- uti πύματος. jfr ock skr. *pú-na-r* åter, tillbaka, förhålla sig förmodligen till skr. *ápa*, gr. ἀπό, lat. *po-* = skr. av. *ánu* : av. *ana*, gr. ἀνά etc. (se ofvan p. 309 n. 2). Bugge (Bezz. Beitr. XIV, 68) vill återfinna ett **pu-* bakom äfven i lat. *puppes* „för *pūpes* < **puqī*" och i skr. *púccha-* svans (detta ord skulle enligt Bugges förmodan vara en sammansättning af **pu* + ett ord motsvarande gr. ὄσχος kvist, telning; möjligen kunde

Skr. *ánū-ka-* ryggrad : *ánu* — *ánī-ka-* : gr. ἐνί. Grundbetydelsen torde dock här vara: efter (hvartannat) följande, series (vertebrarum). Skr. *sā́nu- snú-*, bland annat — rygg sammanhänger möjligtvis med lat. *sine*, skr. *sanu-tár*, *sanitúr* bort, afsides, gr. ἄτερ, got. *sun-drô*. Kanske också gr. πυ-γή bak med got. *ibu-ks* retrogradus, zurück, εἰς τὰ ὀπίσω, grundf. *(e)pu-go- [1]. Slutligen må erinras om *After*, *der Hintere* o. d. uttryck.

Skulle den här förslagsvis framstälda förklaringen af νῶτον, lat. *nătis* träffa det rätta, så kunde dessa ord också sammanställas med skr. *án-ta-* ända, gräns (det yttersta), got. *andeis* ända, fornir. *ét* ända, spets. Denna sistnämda ordgrupp torde nämligen ej kunna skiljas från gr. ἄν-ευ-θε fjerran etc., lika litet som scr. *án-ta-* närhet, lok. *án-te* i närheten, *án-ti*, gr. ἀν-τί etc. från gr. ἀνά på, vid etc. I formellt hänseende erinrar förhållandet mellan skr. *án-ta-* och gr. νῶ-τον, lat. *nă-tis* (: den tvåstafviga basen '*ana*') om vexelformer sådana som t. ex. gr. ἀκ-τή spets, udde: skr. *çā-ta-çi-tá-*, lat. *că-tus* eg. hvass (bas. '*aka*'), eller som t. *Kind* < **gen-to-m* det födda: gr. γνω-τός blodsförvandt (bas. '*gene*'), eller lit. *án-tis* gås: gr. νῆσσα dor. νᾶσσα [2]) (: l. *ănă-s*) o. s. v.

---

också *púccha-* återgå på ett **pus-ko-* d. v. s. *pus* = gr. πυσ- uti πύννος + suff. *ko*; dock synes det på grund af betydelsen osäkert, om ordet öfverhufvud hör hit).

[1]) Möjligen sammanhänger **epu-* med gr. ἀπύ. Jfr ἐνί: ἀνά etc. Ett afljud *ĕ*: *ă* torde man till sist ej kunna undgå att antaga.

[2]) Förklaras nu vanligen ur **n̥t-i̯a*. Men teorien om de långa sonantiska nasalerna och liquidæ är dock temligen osäker. Jfr senast Torp Beiträge etc. p. 42 n.

Upsala i April 1889.

Acredula og ὀλολυγών.

Af **Valdemar Thoresen.**

I Ciceros *de divin.* I. 8. 14 findes i et citat af hans *prognostica* følgende vers:

Saepe etiam pertriste canit de pectore carmen
et matutinis acredula vocibus instat,
vocibus instat et assiduas iacit ore querellas,
cum primum gelidos rores aurora remittit.

Det er det eneste sted, hvor vi finder ordet *acredula* i brug[1]). Ciceros *prognostica* er jo nu en oversættelse (eller rettere bearbejdelse) af Aratos's διοσημεῖα, og vi kunde da vente i originalen at finde forklaring på ordet. Her står (v. 216) ἢ τρύζει ὀρθρινὸν ἐρημαίη ὀλολυγών. Men hvad ὀλολυγών betyder, er yderst omtvistet; der gættes på forskellige dyrenavne lige fra frøen til nattergalen. Ordet τρύζει giver os ikke megen besked, da dette verbum findes brugt om svalers og fugleungers kvidren, om turtelduers kurren og cikaders sang m. m. (jf. τρίζειν, der betegner forskellige pibende og svirrende lyd, „stridulationslyd“, f. e. den, der fremkommer, når man filer jærn). Etymologien af ὀλολυγών fører os til ὀλολύζειν, „råbe“, „skrige“ (ligesom τρυγών af τρύζειν). Dyret kaldes altså „skrigeren“; den oplysning er ikke stor.

---

1) Prof. Gertz meddeler mig velvilligt, at ordet også skal være brugt i *carmen de Philomela* om en „fugl, der synger om foråret“, men at stedet ikke var til at finde hos Riese.

Heller ikke konteksten hos de to forfattere viser noget; det skulde da være det rent negative, at *acredula* og ὀλολυγών ikke kan være identisk med de andre, jævnsides opførte dyr.

I Avienus's oversættelse af Aratos, der er 400 år yngre end Ciceros, er ὀλολυγών gengivet ved *ulula*; måské har han ladet sig lede af den etymologiske overensstemmelse mellem disse to ord. Går vi endelig helt ned i den tidlige middelalder til Isidorus, så finder vi (*orig.* XII. 7. 37) *acredula* forklaret som „nattergal“ [1]).

Så vidt nåede vi ved at betragte ordet *acredula* i belysning af Aratos og Cicero samt de senere Latinere. Vi kan foreløbig kun sige, at det betegner et dyr med en skrigende eller pibende stemme, hvilket dyr på Græsk hedder ὀλολυγών [2]).

Men ὀλολυγών findes flere steder i den Græske litteratur; det var jo muligt, at disse kunde kaste lys over betydningen.

Aristoteles (περὶ ζώων ἱστορίας IV. 9. 6) bruger ὀλολυγών om den lyd, hvormed hanfrøen i parringstiden kalder på hunfrøen (jf. Aelian *h. a.* IX. 13). Det kommer os ikke ved her.

Theofrast (περὶ σημείων ὑδάτων κτλ. 3. 5) siger: καὶ ὀλολυγὼν ᾄδουσα μόνη ἀκρωρίας, χειμέριον, giver altså nøjagtigt det samme som verset hos Aratos, og konteksten viser intet om, hvad slags dyr der menes: foran nævnes mus og hunde, bagefter regnorme. Vi får kun den nye oplysning (af tvivlsomt værd), at ᾄδειν kan bruges om dyrets stemme.

---

1) Om *agredulae* siger samme forf. (XII. 6. 59), at det er navnet på nogle småfrøer. Hvis det, som nogle mener, skulde hedde *acredulae*, turde det være rimeligt, at Isidorus's kilde har gjort følgende slutning: ὀλολυγών (hos Aratos) er = *acredula* (Cic.), ὀλολυγών betyder (hvad nogle har ment ved en gal fortolkning af forklaringer som Aelians og Hesykhios's) en frø, ergo er *acredula* en frø.

2) Selv dette sidste er ikke helt sikkert; således gengiver Cic. lige ovenfor Aratos's ἐρωδιός, en hejre, ikke ved *ardea*, men ved *fulix*, en blishøne. Hvad enten denne forandring er bevidst eller skyldes en fejltagelse, så må vi dog gå ud fra, at *acredula* og ὀλολυγών er ensbetydende. Ellers tabes al fast grund under fødderne

Aelian (*h. a.* VI. 19) bruger ordet om et eller andet vanddyr: τῶν δὲ ἐνύδρων ὀλολυγὼν οἱ σιωπᾷ. Han nævner det iblandt ὄρνιθες, et begreb, der hos ham er rummeligt nok til at medindbefatte cikader og græshopper. Når somme har ment at kunne tyde det som frøer, turde det dog være en vel livlig udvidelse af begrebet, og i hvert fald kan vi ikke bruge denne betydning, da Aratos har omtalt frøer lige ovenfor, og Cicero nævner dem lidt efter (*aquai dulcis alumnae*).

Hos Strabon omtales (p. 823 Cas.) nogle store snegle i Nilen, der har en stemme som ὀλολυγόνες.

Cassianus Bassus siger γεωπον. I. 3 (ifølge Davisius; jeg har ikke efterset stedet): ὀλολυγὼν τρύζουσα ἑωθινὸν χειμῶνα δηλοῖ.

Hesykhios giver under ordet ὀλολυγών følgende forklaring: ζωύφιον γινόμενον ἐν ὕδασιν, ὅμοιον ἐντέρῳ. Vi bliver ikke klogere ved hans tilføjelse: καὶ τοὺς εὐήθεις δὲ οὕτως ἔλεγον.

Af prosaforfatterne siger altså Aelian og Hesykhios, at ὀλολυγών er et vanddyr (hvilket, ser vi ikke), Theofrast, der særlig kunde interessere os som Aratos's kilde, giver ingen nye holdepunkter, Strabon og Cassianus lige så lidt, og Aristoteles bruger slet ikke ordet som dyrenavn.

Hos digterne træffer vi første gang ordet hos én af den „mellemste“ komedies repræsentanter. I et meget korrupt citat af Eubulos's στεφανοπώλιδες hos Athenaios (XV. 679 b) prises den kvinde lykkelig, der klynger sig fast til sin brudgom

κισσὸς ὅπως καλάμῳ περιφύεται
. . . . ὀλολυγόνος
ἔρωτι κατατετηκώς.

Og for straks at medtage et andet lidet oplysende forfattersted af langt yngre dato, så hedder det hos Parthenios (περὶ ἐρωτ. πραγμ. c. 11), der her citerer Nikainetos, at da Kaunos, lidende under en ulykkelig kærlighed til sin søster Byblis, drog bort, længtes hun med smærte efter hans hjemkomst

. . . . . ὀλολυγόνος οἶτον ἔχουσα.

Det viser, at dette dyrs sang i Grækernes øren lød vemodigt (jf. Cic.s *pertriste carmen*).

Foreløbig tør man vel allerede have en mistanke om, at den betydning, Aelian og Hesykhios giver ordet, ikke er den samme, som digterne kender, og vi skal straks finde denne mistanke bestyrket, idet vi vender os til en digter af Aratos's samtidige. Hos ham må ordet sikkert have samme betydning som hos Aratos; selv om nemlig Grækerne har brugt det om to forskellige dyrearter, er det dog hævet over al tvivl, at to samtidige digtere ikke kunde bruge det med helt forskellig betydning; hvorledes skulde så læserne forstå, hvad der mentes?

Theokrit skildrer et sted i sin 7de idyl en varm sommermiddag med dens forskellige dyrestemmer og siger (v. 138 ff.):

τοὶ δὲ ποτὶ σκιαραῖς ὀροδαμνίσιν αἰθαλίωνες
τέττιγες λαλαγεῦντες ἔχον πόνον· ἁ δ' ὀλολυγὼν
τηλόθεν ἐν πυκιναῖσι βάτων τρύζεσκεν ἀκάνθαις.
ἄειδον κόρυδοι καὶ ἀκανθίδες. ἔστενε τρυγών,
πωτῶντο ξουθαὶ περὶ πίδακας ἀμφὶ μέλισσαι.
πάντ' ὦσδεν θέρεος μάλα πίονος, ὦσδε δ' ὀπώρας.

Skholiasten véd ikke, hvad *ὀλολυγών* betyder; han overlader læseren at vælge mellem svale, nattergal og „et dyr, der mest lever på dyndede steder". Men lad os betragte sammenhængen lidt nøjere. Det hedder, at *ὀλολυγών* synger i de tætte tjørne ved middagstid i hundedagene; dermed bortfalder nødvendigvis al tanke både om frøer og ugler. Cikadernes musik (*λαλαγεῦντες*) nævnes lige foran dette, forbundet dermed ved *δέ*; bagefter følger (asyndetisk) toplærkens og (*καί*) stillidsens sang (*ἄειδον*), så turtelduens kurren og biernes summen. Efter mit skøn bliver det nu i det hele taget usandsynligt, at der er tale om en fugl, idet cikade og *ὀλολυγών*, toplærke og stillids står parvis grupperede overfor hinanden.

Endelig findes ordet hos Agathias (*anthol. Gr.* V. 292) i ganske lignende omgivelser: fuglene kvidrer,

. . . . ἁ δ' ὀλολυγὼν
τρύζει τρηχαλέαις ἐνδιάουσα βάτοις.

Der betegnes også her en tiltalende, yndefuld musik; det fremgår til overflod af den følgende fra Homér lånte vending:

ἀλλὰ τί μοι τῶν ἦδος; . . . .

Mig forekommer det sandsynligt, at ὀλολυγών er navnet på et dyr af lignende art som τέττιξ, enten en anden slags cikade eller en græshoppeart. Man ser aldrig andet om dyret, end at det synger, ingen farveangivelse ell. lign. Det må da antages at være et lille og uanséligt dyr, men med en ørefaldende stemme, let at skelne fra andre dyrs; derom vidner den stadige brug af τρύζειν for at betegne lyden, og derom vidner også Strabons bemærkning. Cikadernes og græshoppernes sang omtales tit i oldtiden som en smuk, vemodig musik; Grækerne holdt jo endogså cikader og græshopper i bur (se *anth. Gr.* VII. 189 ff. en del epitymbier over sådanne dyr). Hvad der muligvis kan gøre min formodning troværdigere, er, — stadig forudsat, at *acredula* er = ὀλολυγών — at en græshoppe på Græsk hedder ἀκρίς (st. ἀκριδ-), og det turde da være antageligt, at *acredula* er beslægtet hermed. Næppe et låneord; afledningsendelsen er jo rent Latinsk (jf. *ficedula*, *monedula*, *nitedula*, *querquedula*). De Græske forfattersteder lader sig særdeles godt forstå med denne betydning; med Theokrits ord kan jævnføres *anthol.* VII. 198, hvor ἀκρίς kaldes ὀκανθοβάτις, med Aratos's ἐρημαίη jf. VII. 196 μοῦσαν ἐρημολάλον om cikadesangen[1]).

Vender vi os nu til vort oprindelige udgangspunkt, stedet hos Cicero, for at prøve, om den formodede betydning af *acredula* lader sig forlige med konteksten, så møder os straks *canit de pectore* og *iacit ore querellas.* Alle og en-

[1]) Helt utænkeligt var det måské ikke, at Aelian's og Hesykhios's ὀλολυγών kunde falde sammen med digternes; det måtte da være et sydlandsk insekt, der ligner en orm, snart opholder sig i (på?) vandet, snart på land, og som har en gennemtrængende, vemodig stemme. Men findes der noget sådant?

hver véd jo, at cikader og græshopper ikke bruger lungerne og munden til deres „sang". Det vidste man også godt i oldtiden (se f. e. Aristot. *π. ζώων ἱστ.* IV. 9. 2, *anth. Gr.* VII. 192 o. fl. st., Plin. *h. n.* XI. 112). Plinius nægter endogså (*l. l.*) efter Aristoteles (*l. l.*) insekterne *vox*; dog hvor det ikke kommer an på en særlig stringens, bruger han selvfølgelig dette ord (XI. 35 om græshoppen), ligesom Grækerne tit bruger ὄψ, αὐδή o. l. (Il. III. 152, Hes. ἀσπ. Ἡρ. 396 om cikadens sang o. s. fr.). Det er blot en mere udvidet digterfrihed, Cicero her tager sig, måské også tankeløshed; slige fraser flød ham vist i pennen uden stor omtanke.

Ifald man således tør gå ud fra, at ὀλολυγών og *acredula* betegner én eller anden „syngende" cikade- eller græshoppeart, kastes der mulig nyt lys over de sidste ord i citatet af Cicero:

> . . . . . *iacit ore querellas,*
> *cum primum gelidos rores aurora remittit.*

Vel kalder Vergil (*ge.* III. 328) cikaderne *querulae*, og lignende udtryk bruges tit om alskens vedholdende og ensformig (og derfor til vemod stemmende) musik, især dyrestemmer. Men der kunde dog tænkes en særlig grund til at lade *acredula* klage, når morgensolen bortslikker duggen (eller rimfrosten). Det var en almindelig tro i oldtiden, at cikaderne levede af dug (Hes. ἀσπ. Ἡρ. 395, Aristot. *π. ζώων ἱστ.* IV. 7. 7, Theokr. 4. 16; Verg. *ecl.* 5. 77, Plin. *h. n.* XI. 32, o. fl. st.). Muligvis tyder δροσερὰ ἄνθεα (*anth. Gr.* VII. 189) og δροσερὰς ψακάδας (VII. 195) på det samme for græshoppens vedkommende. Hvis altså *acredula* er et sådant dyr, så har det jo god grund til sin klage, når solen bringer dets næring til at fordampe. Dog dette er måské at lade Cicero fjærne sig for langt fra sin original og i hvert fald ikke nødvendigt sammenhængende med hovedhypothesen.

Denne har jeg nu udviklet. Det er jo blot en hypothese; men én ting tror jeg at have godtgjort tilstrække-

ligt: at der ved ὀλολυγών (og *acredula*[1])) ikke kan tænkes på frøer eller ugler. Tilbage står da vel kun to slags dyr at tænke på: sangfugle og „syngende" insekter. Ingen af betydningerne kan fastslås med beviser, der er kun tale om sandsynlighed, og for så vidt tør jeg måské håbe, at min formodning er bedst begrundet.

Til slutning skal jeg endnu bemærke, at der mulig er en måde tilbage, hvorpå man kunde komme til klarhed over spørgsmålet, nemlig ved at undersøge, hvilket dyr der således ved at synge om morgenen bebuder (antoges eller antages at bebude) uvejr. Men denne side af sagen har jeg måttet lade ligge, da jeg er ukendt med den herhen hørende litteratur.

---

[1]) Goerenz bemærker for resten om *acredula*, hvad der dog turde være usandsynligt for dette ords vedkommende, at *vox ista, haud dubie ex acri gula (!) composita, varii generis bestiolas designabat.*

Anmeldelser.

Lorenz Morsbach: Ueber den ursprung der neuenglischen schriftsprache. Heilbronn. Gebr. Henninger. 1888. 187 s.

Naar talen er om et af de moderne europæiske skriftsprogs oprindelse, nævnes i almindelighed en forfatter som dets „fader", saaledes Dante, Luther, Kristiern Pedersen. Hvad der tænkes ved dette ord „skriftsprogets fader", er vist i mange tilfælde höjst uklart; nogle vil maaske endogsaa tænke sig skriftsproget „skabt" af vedkommende, som volapük er skabt af pastor Schleyer, medens andre, og vel flere, snarere tænker sig en virksomhed à la Aasen, der udaf flere ved siden af hinanden bestaaende almuesmaal som raastof dannede et „fælles" landsmaal efter modent overlæg og med omhyggelig afvejen af de enkelte formers indbyrdes fortrin og ælde. Men rigtigere end disse to anskuelser, der tillægger bevidstheden en altfor stor rolle, er vel den, at litteratursprogenes fædre ligefrem har skrevet den form af talesproget, som de havde lært paa samme maade som mindre betydelige aander, og at deres sprogform har haft indflydelse paa hele landets sprog derved, at deres samtidige og deres eftorfølgere har overført beundringen for deres aandsprodukter ogsaa paa disses form og derfor i deres sprog har stræbt at nærme sig deres udødelige mønstres. Se saaledes Joh. Storms artikel i Nord. tidskrift (Letterst.) 1878 s. 526 ff. om italiænsk, tysk og engelsk skriftsprog i modsætning til det norske maalstræv.

Som fader til det engelske skriftsprog nævnes snart Wyclif, snart Chaucer, om end de fleste — og med rette — tillægger den sidste större indflydelse end Wyclif, hvis sprog i flere punkter staar det nuværende skriftsprog fjærnere end Chaucers [1]. Men spörgsmaalet er traadt ind i en ny fase ved det værk, som her skal anmeldes. Dr. Morsbach har i længere tid for Early English Text Society forberedt en udgave af de ældste bevarede offentlige og private dokumenter, der er skrevne paa engelsk.

---

[1]) Se især indledningen til ten Brink: Chaucers Sprache und Verskunst, 1884.

og han har i den foreliggende bog offentliggjort sine undersøgelser om deres sprogform. Resultatet er, at der i dem findes tendenser til et rigssprog paa en tid, da Chaucer endnu umulig kan have haft nogen indflydelse, nemlig samtidig med hans hovedværkers tilblivelse, og at det er Londons dialekt, der bliver den sejrende og bestemmende; andre egnes dialektejendommeligheder findes nok af og til, men afvigelserne fra det nyeng. skriftsprog er i de ældste londonnerdokumenter færre end hos Chaucer og bliver med tiden sjældnere og sjældnere. „Chaucers virksomhed har været en gunstig omstændighed for udbredelsen af londonnersproget, men han har ikke præget det engelske skriftsprog eller sikret dets udbredelse . . . . Selv om Chaucer ikke havde skrevet sine udødelige værker, vilde dog udviklingen af det engelske skriftsprog være gaaet ganske den samme vej" [1]).

Netop det, at Chaucer selv var londonner og at hans sprog derfor i de allerfleste punkter stemmer med det i dokumenterne fra London (afvigelserne omtales hos M. s. 153—159), gör det saa vanskeligt at afveje, hvor stor hans indflydelse har været paa det almindelige skriftsprog. Selv om M. nemlig har ret i, at dette vilde have været væsentlig det samme, selv om Chaucer ikke havde existeret, er det dog langtfra givet, at det i London uddannede forretningssprog vilde have kunnet sejre, hvis Chaucer, maaske støttet af en talrig række dygtige efterlignere, havde skrevet i udpræget skotsk dialekt. Især hvis ogsaa den religiøse litteratur hos Wyclif og hans medhjælpere havde faaet skotsk farve, er det meget muligt, at det sejrende sprog havde faaet et helt andet udseende, end det nu har. Dog det er tankeexperimenter, som det ikke lönner sig at forfølge, og som jeg blot har opstillet for at vise, hvor vanskeligt det er at bevise, at Chaucers indflydelse har været saa ringe som Morsbach antager. Men personlig, maa jeg tilstaa, hælder jeg til den antagelse, at man i almindelighed i saadanne spörgsmaal er tilböjelig til at tilskrive litteraturen og enkeltmænds virken altfor stor indflydelse, medens rent praktisk-sociale forhold i virkeligheden spiller en altovervejende rolle — her sammenströmningen til det store centrum for handelsliv og politik, der i sproglig henseende havde den fordel at høre til den mellemste del af landet [2]).

Der er imidlertid en anden side af sagen, som Morsbach slet ikke berörer, skönt den vel for de fleste, der holder paa

[1]) Derimod synes Morsbach i slutningen af sin bog at ville tilskrive Caxton (og bogtrykkerkunsten) större indflydelse paa skriftsproget uden dog nærmere at gaa ind paa enkeltheder.

[2]) Inde est quod Mercii sive Mediterranei Angli, tanquam participantes naturam extremorum, collaterales linguas arcticam et antarcticam melius intelligant quam adinvicem se intelligunt jam extremi. Higden, Polychronicon, 1 Morris & Skeat, Specimens of Early English II, 344, sml. ibid. s. 242 John of Trevisa's engelske oversættelse.

Chaucer som skriftsprogets skaber, har stor betydning. Selv om man ikke tillægger ham indvirkning paa, om den og den vokal har sat sig fast i den og den gruppe ord, eller paa en böjningsforms fortrængen af en anden, har han dog en uvisnelig fortjæneste af sprogets udvikling til æstetisk brug. Man behøver blot at sammenligne den hos M. s. 171 ff. aftrykte Petition from the folk of Mercerye (1386) med en hvilkensomhelst side i Chaucers værker for at beundre hofdigterens smagfulde og kunstfuldendte behandling af sproget i modsætning til de brave kræmmeres kluntede besværinger. Og der er altsaa intet i vejen for samtidig at slutte sig til Morsbachs almindelige resultat og dog med den störste Chaucer-forsker at sige[1]: „Die litterarische ausbildung dieses idioms . . . rührt ohne zweifel erst von Chaucer her.“ —

Det, hvorved M.s bog vil faa blivende værd for den engelske sproghistorie, er den omhyggeligt udarbejdede fremstilling af de undersøgte dokumenters lyd- og formlære, der optager störstedelen af værket (s. 16—152). Det er et fortræffeligt sidestykke til ten Brinks Chaucergrammatik, som det supplerer i flere henseender og hvis forklaringer det paa flere punkter berigtiger. Anordningen kunde maaske være overskueligere; det vilde f. ex. ha været naturligere ved pronominerne at tage hver form for sig og gennemgaa den i de tre klasser dokumenter (Londoner Urkunden, Staatsurkunden, Parlamentsurkunden) end at give först en vidtløftig fremstilling af alle personer og kasus i den ene klasse, saa en tilsvarende for den anden klasse, der jo væsentlig bliver en kortere gentagelse af de samme former, og endelig en for den tredje. En anden orden behøvede naturligvis ikke at blande de tre grupper sammen, men vilde tværtimod lette oversigten over deres forskelligheder. — Nogle enkeltheder maa jeg fæste opmærksomheden ved.

S. 19: den omtalte, helt moderne forlængelse af vokalen i *hand, strong, song* osv. har naturligvis ikke noget at göre med den middeleng. (tildels allerede oldeng.) forlængelse foran visse konsonantgrupper, hvad allerede vokalkvaliteten viser (sɔ.ŋ, ikke so.uŋ). — S. 66 (og 37): *m* kan nok bevirke runding af en vokal (i > y), men ikke, som antaget i *muche*, forandring af tungestilling fra front til back; ne. *much* er ligesaa gaadefuldt som det altid har været. — S. 69, 101 antages i forbindelsen *iht* allerede i det 14de aarh. forstummelse af *h* („die zunächst stimmhaft gewordene spirans *h* ist vokalisiert“); dette modbevises bestemt af de af Ellis, *Early E. Pron.* 209 ff. nævnte

---

[1]) Ten Brink, *Geschichte der engl. litteratur*, II, 1889, s. 42. Sml. ogsaa hans udtryk i *Ch's Sprache* og i *Zeits. f. d. alt.* XIX, 222, 226, hvor hele tiden ord som litterarische sprache, litteratursprache bruges, ikke schriftsprache.

autoriteter, hvorefter det först forstummede i det 16—17de aarh., se nu ogsaa Sweet, *Hist. of E. Sounds* § 727, 890 ff. (Vokalen var rimeligvis forlænget, för konsonanten forstummede, og dette skete næppe med en stemt spirant som gennemgangsled[1]); ogsaa Chaucers rim viser uimodsigeligt, at *iht* ikke var = *ĭt*). Ogsaa paa et andet punkt vilde kendskab til Ellis's storslaaede arbejde have afholdt Morsbach fra at ansætte en lydovergang for tidlig, nemlig overgangen fra kort u til det nuværende [ʌ] (Morsb. s. 185, derimod Ellis 171 ff., Sweet, *H. E. S.* § 791 ff.). — Et par steder tillægger M. de gode middelalderlige skrivere for megen fonetisk sporsans, som naar (s. 105) den ganske enkelte steder forekommende skrivemaade *th* for *t* forklares ved, at „*h* bekanntlich [!] den nachfolgenden hauch bezeichnet", eller naar der i anledning af, at *ouur* to gange skrives for *our*, tales om „gleitlaut" (s. 126). Er det ikke meget simplere at antage ligefrem fejlskriven? — Uforstaaeligt er stykket s. 100 nederst om det uorganiske *h* og *y*, samt sætningen 105 om, at *d* foran konsonanter er stemmeløs. — Olde. *īfig* med langt *ī* (s. 181—2) ansættes ogsaa nu af andre forskere, se Sweet, *Oldest E. Texts* s. 628, *H. E. S.* s. 361, Kluge, *Angelsächs. lesebuch*. — Ne. *thursday* fortsætter ikke, som s. 109 anført, oldeng. *thunresdæg*, men oldn. *þórsdag(r)* (Sweet, *H. E. S.* § 578); *rr* i *shirref* (s. 109) kommer ikke af r + palatalt ȝ, men af *r* + ȝ + *r*. — *England* er maaske ikke opstaaet af *Englaland* igennem den lange række mellemled, der opføres s. 109, men ved en overspringen fra *l(a)* til *l(a)*, ganske som i de af mig i Nord. tid. f. filol. VII s. 216 (= Techmers Zs. III, 195) nævnte tilfælde: *tragi(ko)komisk*, *nu(tri)trix* osv. — jeg kunde nu nævne en del flere exempler foruden de der anførte og vender maaske engang tilbage til dette og beslægtede fænomener; til disse regner jeg ogsaa *-ster* i engelske stednavne [lestə, wustə, glɔstə *eller* gloustə] *Leicester*, *Worcester*, *Gloucester*, hvor Morsb. s. 93—4 har en lang og usandsynlig forklaring ud fra normannisk udtale af englændernes skrifttegn *c*, hvorved det bl. a. ikke forklares, hvorfor da englænderne ikke her som ellers skrev *ch*, hvad de jo ogsaa faktisk tit nok gjorde i disse navne. Udviklingen er vel den, at tš-s blev assimileret til s-s (sml. cherchor, šeršant), og at man saa sprang fra det ene s til det næste, saa meget mere som den mellemliggende vokal var svagt akcentueret. — I den interessante undersøgelse s. 161 ff. om forholdet mellem Henrik III's bekendte proklamation fra 1258 og den nylig fundne oxforderafskrift kunde man paa flere punkter være tilböjelig til at søge grunden til afvigelserne snarere i forskel i tid end i for-

---

[1]) Heller ikke udlydende *h* blev stemt (M. s. 102), som *enough* = [ɪuʌf] osv. tilstrækkelig viser.

skel i sted; men ellers viser hele dette afsnit saavelsom de allerfleste andre saa stor omhu og saa store kundskaber, at man lægger bogen fra sig med en følelse af taknemlighed mod forf. for det værdifulde bidrag, han har ydet til det middelengelske sprogs historie.

København, d. 4. juli 1889.

Otto Jespersen.

Løseth, E., Tristanromanens gammelfranske prosahåndskrifter i Pariser-nationalbibliotheket. Kristiania. (A. Cammermeyer.) 1888. 78 s.

Denne lille bog, der indeholder en sammentrængt udsigt over de forskellige gammelfranske versioner af prosaromanen om Tristan og et forsøg på deres klassifikation, er en forløber for et større arbejde over samme æmne, der snart vil udkomme på fransk i Paris. Forf. synes, efter den foreliggende prøve at dømme, at have udført det sikkert meget besværlige arbejde med manuskripternes gennemgang og sammenligning med grundighed og flid. Som bekendt har franske og tydske lærde i den senere tid med iver arbejdet på at oplyse sagnene om Tristan og Isolde, måske middelalderens skønneste elskovssagn, men den franske prosaroman, hvis store betydning gentagne gange er påvist, — sidst på en så overbevisende måde af Golther — er endnu ikke blevet tilbørligt benyttet til disse studier, ingen har hidtil haft lyst til at give sig i lag med de voluminøse manuskripter; det er derfor en ligeså tidssvarende som interessant opgave, den unge norske romanist har sat sig, og vi venter os de bedste resultater af hans arbejde. Det fortjener at fremhæves, at en anden nordisk romanist Carl G. Estlander allerede i 1866 har haft sin opmærksomhed henvendt på prosaromanen om Tristan og Isolde og udgivet enkelte brudstykker af den.

Kr. N.

Neuer vollständiger Index zu Diez' Etymologischem Wörterbuche der romanischen Sprachen mit Berücksichtigung von Schelers Anhang zur fünften Ausgabe von **Johann Urban Jarník**. Heilbronn. Gebr. Henninger. 1889. X + 382 s.

Første udgave af Jarník's fortræffelige index udkom for 11 år siden (1878) og har allerede i nogen tid været udsolgt i bog-

handelen. Den nu foreliggende anden udgave er blevet udvidet på en særdeles heldig måde. Til den romanske index (s. 1—234) er der nemlig blevet føjet en „nichtromanischer Theil" (s. 235—382), der giver en udsigt over alle stamordene til det af Diez behandlede ordstof; de alfabetisk ordnede grupper omfatter latin, græsk, germansk, keltisk, engelsk, baskisk, arabisk, slavisk og 38 smågrupper af fjærnere liggende sprog, der har afgivet mindre bidrag. Desuden gives der fortegnelse over de onomatopoietica og de egennavne, som Diez har opstillet som etyma.

Bogens brugbarhed er herved blevet forøget i høj grad; den er nu et vistnok enestående etymologisk repertorium og har foruden sin praktiske betydning tillige videnskabelig interesse. Den nye udgave vil derfor sikkert overalt blive modtaget med al den anerkendelse den fortjener; den er resultatet af et umådeligt tålmodighedsarbejde, som enhver romanist vil være forfatteren taknemlig for. Jeg skal tilføje, at Jarník's index er indrettet således, at den kan bruges til alle udgaverne af Diez's ordbog.

Kr. N.

Wissenschaftliche Grammatik der englischen Sprache; nach der 17. Auflage von **J. Foelsings** Lehrbuch neu bearbeitet von Dr. **John Koch**. Berlin. Goldschmidt. 1889. VII + 468 s.

Foelsings i Tyskland meget benyttede grammatik, hvorpaa den foreliggende grunder sig, kender jeg ikke, og det er mig derfor umuligt i det enkelte at se, hvad bearbejderen har fra sin forgænger og hvad der skyldes ham selv; men efter forordet at dömme har han paa saa mange punkter foretaget ændringer og tilföjelser for at tilvejebringe „etwas den gegenwärtigen philologischen ansprüchen entsprechendes", at det vel maa være tilladt at behandle bogen ganske, som om den var et nyt selvstændigt arbejde.

Hvad bogens system angaar, har forf. efter forordet anset det for nødvendigt at gennemføre en strængere adskillelse mellem formlære og syntax. Jeg skal ikke komme ind paa spörgsmaalet, om en saadan adskillelse er heldig eller gennemførlig, hvad der særlig for et saadant sprog som engelsk vist er meget tvivlsomt, men blot paavise, at forf. aldeles ikke har kunnet gennemføre denne adskillelse paa en fornuftig maade. De fleste „pronominer" vilde strængt taget slet ikke være at behandle i formlæren; men hvad fordel er der ved i forml. (§ 123) at give en side om forskellen mellem *some* og *any* og saa i synt. (§ 305) at tage det

samme op og give nogle nærmere bestemmelser? det ene er jo dog syntax saa godt som det andet. Og saaledes overalt, hvorved det naturligt sammenhørende rives fra hinanden og oversigt umuliggöres; de engelske ækvivalenter for pron. 'man' afhandles dels i formlæren under de ubestemte pron. (§ 119), dels i syntaxen i læren om, hvad der kan være subjekt (§ 160); i forml. (§ 137) staar, at passiv dannes ved *be* + ptc.; i synt. (§ 181) gives den samme regel med exempler og den tilföjelse, at *get* ogsaa kan bruges, osv. osv. — Ikke engang mindre af forf. selv opstillede inddelinger kan han gennemføre; saaledes inddeles læren om adverbierne (i forml.!) i A. Die bildung og B. Einteilung (i stedsadv., tidsadv. osv., altsaa efter betydning); men den sidste § under A hedder Bejahung und verneinung (*yes, yea, no* osv. med brugsanvisning[1])) og burde altsaa staa under B. Og ikke saa sjældent træffer man i exemplerne til en regel en sætning, der ikke har noget med den at göre, som naar § 180 *A decayed tooth* gives som ex. paa reglen om *be* forbundet med passivt ptc.

I det hele maa det siges, at de grammatiske synspunkter og forklaringer ikke altid er tilfredsstillende; der gribes for tit til skinforklaringer med underforstaaelser o. dsl., der hverken gör rede for fænomenernes historiske opstaaen eller den maade, de staar for sprogfølelsen paa; et typisk exempel er behandlingen af infinitiv § 482 ff.; en saa simpel sætning som *To do good is a duty* anbringes under læren om den sammensatte sætning, kap. IV „Verkürzung der nebensätze“. Men hvad der især forvirrer betragtningen, er det stadig tilbagevendende oversættelsessynspunkt, hvordan det og det tyske udtryk skal gengives. Derfor faar vi § 217 en lang liste over verber, der styrer akkusativ istedenfor dativ, og det ikke blot saadanne, som *follow*, der paa oldeng. havde dativ ved sig, men ogsaa f. ex. *meet*, der altid har styret akk., blot fordi det paa tysk oversættes med *begegnen*; under læren om upersonlige sætninger træffer vi pludselig (§ 163) paa *I am hungry*, *I am thirsty*, der dog er temmelig personlige; § 226 læres der, at objektet i visse tilfælde skal udelades; blandt expl. staar saa *I could never find that we grew richer* og *I always loved to be at church*; her er jo ikke udeladt nogetsomhelst, hver sætning har sit objekt saa godt som nogen, og hvad kommer det engelsk grammatik ved, at tyskerne i saadanne tilfælde anvender *es*? Særligt forvirrende virker denne stadige hensyntagen til tysk ved læren om konjunktiv, hvor ukritisk alt det er blandet ind

---

[1]) Derunder ogsaa *no* ved komparativer [kun ved germanske, som forf. siger??], hvor det dog (nu!) maa opfattes, ikke som adv., men som pron., hvad man ser af den tilsvarende brug af *any: I won't stand it any longer* = *I'll stand it no longer;* men denne meget almindelige brug af *any* omtaler vor forf. slet ikke!

imellem hinanden, som englænderne bruger, hvor en tysker vilde bruge sin konjunktiv.

Et par exempler skal jeg anføre paa, at forf. ved opstillingen af regler viser, at han ikke ret har forstaaet et fænomens rækkevidde. § 114 omtales under *this* brugen af *this* for *these* i forbindelser som *this long twelve months*; det staar der som noget, der kun kunde findes ved *this*, medens det jo dog i det hele er meget udbredt sprogbrug at behandle saadan en antalsangivelse som en helhed, f. ex. *that half hour had been a cruel thirty minutes to her* (Aldrich, Stillw. Trag. 219); *I do not think I ever spent a more delightful three weeks* (Darwin, Life and Lett. I, 238, ligesaa *how idle a three weeks* ibd. II, 174); *for a quiet twenty minutes* (Frank Fairlegh I, 185); *it was usually performed a good two hours earlier* (Dick., 2 Cities I, 164); *that five pounds would have more than done it* (Jerrold, Caudle 2); sml. ogsaa *sixpence was offered him* (Darwin I, 141); *five shillings was not much* (Vice Versa 144); *three years is but short* (Sh., Love's L. I, 1, 181); *two is company, but three is none* osv. Altsaa fænomenet hører hen til et almindeligt kapitel om brugen af ental og flertal. som savnes hos J. Koch. — Paa lignende maade § 160 b): *mine is a strange fate* = *my fate is strange*; det ser hos K. ud, som om sligt kun fandtes ved possessivpronominer, medens man jo ogsaa siger *Mr. Brown's was a strange fate*, ja det er ikke engang ganske rigtigt at opføre det under læren om, hvad der kan være subjekt, som sætningen *You call to-night's an adventure* (Frank Fairlegh I, 355) beviser.

Lidt vanskeligere er det i § 458 omhandlede forhold. Her omhandles under et den hyppige foranstilling af en apposition — forf. taler om prædikatsnomen — med *as* (*Old as I am, he shall find I can sting him yet*), og tilfælde som *Soften it as they would, their hearts were lighter.* Hertil er nu först at bemærke, at det ikke alene er *as*, der kan bruges paa denne maade, sml. *Look how he can, he cannot choose but love* (Sh., Venus & Ad. 79); *do what one will, there is ever a cursed fraction* (Carlyle, Sartor 89); *come of it what might, I resolved to try* (ibd. 92); *go where he will, he is sure to find an Hôtel d'Angleterre* (John Bull and his Isl. 150); *doors were shut upon him, go where he would* (Dick., Chimes 149)[1]. Men dernæst, har forf. ret i at opfatte verbet som infinitiv? De fleste englændere vil maaske ud fra deres sprogfølelse give ham ret[2]; enkelte vil dog maaske tænke paa imperativ — saaledes kan i alt fald *And here she stands, touch her whoever dare* (Shakesp., Shrew III 2, 235) opfattes. Men dog er det utvivlsomt, at

---

[1]) Med et upersonligt verbum hos Chaucer (Minor Poems, ed. Skeat, V. 420): *[i] ever wol her serve, Do what her list, to do me live or sterve.*

[2]) Se ogsaa Bernh. Schmitz Gramm. s. 190.

historisk set har vi her med en konjunktiv at göre, se Mätzner Gr. III s. 499, især exemplerne: *Be he as he will, yet . . . will I embrace him* (Shakesp.); *Yet doe I what I could, I had above fiftie* (Kemp), og fra oldeng.: *Hycge swā hē wille, ne mæg wērigmōd wyrde wiðstondan.* Kluge anfører (PBB. VIII, 531) flere beslægtede sætninger fra oldengelsk: *āge lond se ðe hit āge* osv. Mærk ogsaa brugen af *let* (imper.) i: *let him work as he would, his expenses always exceeded his means* (Trollope, Duke's Ch. I, 70). — Det er et af de tilfælde, hvor man faar fornemmelsen af, at benævnelserne infinitiv, imperativ og konjunktiv egentlig ikke mere har gyldighed for moderne engelsk; det rigtigste er at slaa dem sammen til en „almenform", som jeg har gjort i min Eng. Grammatik, rigtignok uden endnu, saavidt jeg ved, at have fundet efterfølgere.

For at vende tilbage til J. Koch, undres man flere steder over hans grammatiske opfattelse, saaledes naar en simpel genstandssætning (§ 192) kaldes indirekte spörgesætning, eller naar der (§ 508) tales om præs. ptc. istedenfor verbalsubst. („gerundium") i *fishing-rods* og *sporting implements.* Ganske ejendommelig er læren om „das determinativpronomen" § 117, hvorunder indbefattes bl. a. *he who, that which, the one who, whoever, that(the) person who, such as,* ja selv *There are two archbishops, those of Canterbury and York,* idet *of* med subst. staar istedenfor relativ! Mærkeligt er det ogsaa, at *Sit ye down* og *I laid me down* (§ 236) anføres som expl. paa en gammel reflexiv dativ; skulde *ye* ikke være nominativ og *me* akkusativ? *Some dozen boys* betyder heller ikke „nogle dusin drenge", men „(omtrent) et dusin dr." og hører saaledes ikke til § 291 om manglende flertalsendelse, men til § 123, ɔ: *some* ved omtrentlige talangivelser.

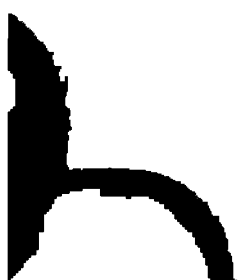
Paa flere steder burde der være sondret skarpere mellem de forskellige perioder indenfor nyengelsk og være taget mere hensyn til moderne sprogbrug; en præpos. kan ikke mere staa imellem de to led af *one another* og *each other* (§ 128); *play cricket, cards* er nu almindeligere end *play at c.* (§ 239); *as long as* — 'naar blot' kunde være nævnt § 452, osv.

Paa et punkt er det mig en glæde at fremhæve, at forf. har brudt med gammel slendrian og givet noget godt isteden, nemlig hvad det l y d l i g e angaar. Forf. har der i det hele, om end med nogen forsigtighed, fulgt de bedste nyere autoriteter, og de udsættelser, jeg kunde have at göre mod detailler, navnlig næsten hvert sted, hvor „tone" omtales, skal jeg afholde mig fra at fremsætte her. Min anmeldelse er jo allerede uden dem bleven temmelig lang; men jeg har ønsket at paapege bogens mangler i andre retninger saa skarpt, fordi der paa grund af dens forord og omfang, dens i flere henseender fortjænstfulde righoldige exempelsamlinger og alle de meget rosende udtalelser, forlæggeren kan aftrykke om J. Kochs bearbejdelser af Foelsings Elementarbuch og Mittelstufe, er al sandsynlighed for, at ogsaa

denne del bliver anprist som et mesterværk. I modsætning dertil maa jeg hævde, at en „til nutidens filologiske fordringer svarende“ udførlig nyengelsk grammatik ikke endnu foreligger i litteraturen og kun kan skrives af den, der uhildet undersøger, hvilke grammatiske udtryksformer sproget virkelig besidder og hvorledes det bruger dem.

Kbhvn., den 2. novbr. 1889.

Otto Jespersen.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder af forfattere og texter.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser medtages ej.)

Trykfejl og rettelser.

P. 241 scr. est a. 1447—1450, scr. oportuit a. 1447—1500.
— 246 vs. 8 pro intellegitur repone intellegatur.
— 248 in adn. [4]) (quae ad c. 24 referenda est) repone *τὴν σκευὴν τῶν*.
— 249 adn. [2]) (post iidem et ΨΩ) add. Vat. LXXVI et LXXXVI.
— - adn. [3]) vs. 1 repone *μέν σου ταῦτα* et vs. 12, 13 *πῶς οὖν* (sic) *οὐκ*.
— 254 adn. [8]) repone (pro sed—habent) (sic) Φ, sed *αὐτὸς ἐκεῖνος εἶναι ὥρα γ'οὖν* (sic diserte) Ω. adn. [9]) adde : Quod Vulg. X,XX c. 2 *ʿἀλλὰ*] om. ΓΩ, lacuna in Ψ' refert Sommerbrodt, haec lacuna rasura est, sub qua latet *ἀλλὰ* a pr. m. scr. (' et ` adhuc restant).
— 257 adn. [3]) (inter Ups. et Apparatus) adde : Vat. LXXVI, in quo codice olim fuisse hunc libellum probabiliter opinatur Rothstein l. l. p. 22[2]).
— 260 et 261 (Vulg. XXIV) adde : c. 2 *που.* (sic) *ἔστι δὲ οὐ* om. Marc. CCCCXXXV c. 2 *εἰς Ἀκαδημίαν ἀπιόντων*] *ἐς* (sic) *ἀκαδημίαν* lac. *ιόντων* c. 2 *ἔστεπταί γε ἀεὶ*] *ὅταν* (sic) lac. 4 fere litter. *ἀεὶ* c. 10 *δὲ πάντες* om.
— 263 vs. 18 ab imo pro evanida est rep. evanida sunt.
— 265 adn. [2]) pro XLVII repone XLVI.
— 269 adn. [4]) pro 𝔄ΓΦ repone 𝔄(Γ)Φ, adde : (In B et in Vat. LXXVI huius libelli initium mutilatum est; B a c. 1 *εἶναι δόξεις* (sic) orditur, Vat. LXXVI a c. 20 *ἦν δὲ καὶ λέγουσι* (sic. ni f.)).
— 270 adde : Vulg. LIII c 6 *Νομάδι*] ʿin B lacuna, cui inscriptum ab alia manu *νομᾶ*.' Sic Iacobitz. *νομᾶ*] Ω et Iacobitzio teste AF. *Νομάδι λίθω*] ⁝ *νομαλίθω* (sic diserte) Γ (novus vsus ⁝ inc.).
— 279 vs. 17 pro *καί* repone *καὶ*.
— 282 adn. [1]) pro iis utor, quas rep. iis utor, quibus.
— 292 vs 27 pro resarcitus rep. resartus.
— 298 adn. [1]) pro Asalanus rep. Asulanus.
— 303 vs. 17 pro poterunt rep. poterant.
— — adn. [2]), vs. 10 ab imo pro num rep. utrum.

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI.

NY RÆKKE.

TIENDE BIND.

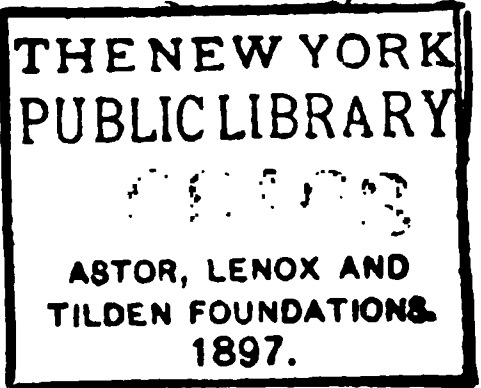

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).

TRYKT HOS J. JÖRGENSEN & CO. (M. A. HANNOVER).

1890—92.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897.

THE ASTOR LIBRARY
NY

Tidskriftets redaktion:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.
Kbhvn.
Hovedredaktør.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.
Kbhvn.

S. Bugge,
professor, Kristiania.

Medarbejdere i dette bind:

Blinkenberg, Chr., cand. mag. København.
Christensen Schmidt, C. P., professor, fh. kollaborator. Kbhvn.
Danielsson, O. A., professor. Upsala.
Fausbøll, V., professor, dr. phil. København.
Gertz, M. Cl., professor, dr. phil. København.
Haunstrup, Chr., cand. mag. København.
Hude, Karl, dr. phil. København.
Jónsson, Finnur, docent, dr. phil. København.
Jörgensen, C., adjunkt, dr. phil. København.
Møller, Herman, professor, dr. phil. København.
Nyrop, Kr., docent, dr. phil. København.
Paludan, J., docent, dr. phil. København.
Pedersen, Holger, cand. mag. København.
Selchau, G. L., adjunkt. Rönne.
Søltoft-Jensen, H. K., cand. mag. København.
Tuxen, S. L., skolebestyrer, cand. philol. København.
Törnebladh, R., direktör. Stockholm.
Wadstein, Elis, docent. Upsala.

INDHOLD.

Side

Mindre meddelelser.

Anmeldelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder af forfattere og texter.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ej.)

Rettelse:

S. 99 l. 6 f. n. umuligt læs: muligt

Allegorien i den græske Religion.

Af S. L. Tuxen.

En Allegori er et Kunstprodukt, en Forbindelse af en Form og et Indhold, som ikke dække hinanden, idet hin ikke umiddelbart udtrykker dette, saa at Foreningen først er kommen istand gjennem en Fantasi, der vilkaarlig forbinder, hvad der ikke hører naturlig sammen. Psykologisk set bliver Allegorien da en Dobbeltforestilling, en Forestilling, der indeholder en Dualisme, nemlig mellem Gjenstanden selv, der her er betegnet som Form, og det Indhold, den skal være Udtryk for.

Da Allegorien som Kunstprodukt først og fremmest er et psykologisk Fænomen, bliver denne Betegnelse af den som Dobbeltforestilling formentlig den eneste fyldestgjørende. Vi bevæge os nemlig stadig imellem og benytte Former, som ikke ere adækvate Udtryk for deres Indhold, og dog tale vi ingenlunde her om Allegori, fordi Vanen og Øvelse har smeltet dem sammen, udvisket hvert Spor af Dobbeltforestilling. Saaledes først og fremmest i Tale- og Skriftsproget. Siger jeg „Hus“, da er denne Lyd ikke naturligt Udtryk for den Forestilling, vi ere vante til at forbinde med den, og dog er her ikke Tale om nogen Dobbeltforestilling; thi denne forudsætter, at begge Forestillinger ere levende i Individet, ikke at den ene, som der, opsluger

den anden. Det samme sker overhovedet allevegne, hvor vi søge at give noget, der ikke lader sig udtrykke sanseligt, en saadan Betegnelse af rent praktiske Hensyn. f. Ex. naar Mathematikerne betegne Uendeligheden ved et liggende Ottetal. Lader jeg derimod Stjærnehimlen være Udtryk for Evigheden, da staa de to Forestillinger selvstændig hver for sig; de smelte sammen og ere dog to. Eller bygger jeg et Tempel for „Retfærdigheden", opsender Bønner og Ofre til den, da ere her to, Begrebet og Personen, i samme Forestilling, — her er en Allegori.

Saadanne allegoriserende Forestillinger træffe vi til alle Tider og hos alle Mennesker, omend med en meget forskjellig Karakter, forsaavidt Dobbeltheden kan staa mere eller mindre klart for Bevidstheden, og de have deres Motiv først og fremmest i en ejendommelig Nydelse, der ledsager dem overalt, i forskjellig Grad hos forskjellige Mennesker.

Hos Barnet ere saadanne Dobbeltforestillinger særlig hyppige. Ganske naturligt! Dets Fortrolighed med Virkeligheden er endnu saa ringe, at det har let ved at tumle med Forestillingerne, forbinde det modsatte, uden at denne Modsigelse, som det dog stadig maa være sig bevidst, kan genere det i nogen synderlig Grad; det kan da langt lettere end den voxne give sig hen til hin Nydelse.

Saaledes ogsaa paa de ældste Kulturtrin i Historien. Ligesom Barnet har man dér en Evne til mod sit bedre Vidende at forbinde Forestillinger, som intet have med hinanden at gjøre, en Evne til at bilde sig ind, at det er virkeligt, som man, hvis man lod Tanken drage Konsekvenserne, hvad man dog ikke gjør, let kunde overbevise sig om ikke kunde være virkeligt. Heri ligger netop den Omstændighed, som skiller Barnets Allegorier fra den voxnes, Oldtidens Folkeslags fra de moderne Tiders, det, der gjør, at, hvad der for os kun er en Leg, der kan begynde og høre op, hvor vi selv ville, for dem kan være en alvorlig Sag, der endog udgjør en væsentlig Del af de gamle Folks religiøse Forestillinger, idet de fremtræde i deres religiøse Ceremonier,

i deres Fortællinger om Guderne og i selve disse Guders Personligheder, forsaavidt de ere Personifikationer.

Gjælder dette nu ogsaa den græske Religion, og da i hvilket Omfang?

Dette Spørgsmaal er, som bekjendt, ingenlunde nyt; det er snarere saa gammelt, at det kunde synes en Trivialitet at opkaste det paany. Det er blevet behandlet fra Euhemerus's Dage, c. 300 Aar f. Chr., indtil vor Tid af de betydeligste Videnskabsmænd og atter og atter besvaret derhen, at den græske Religion i det væsentlige havde en allegoriserende Karakter, at altsaa Myther og Personligheder ikke maa opfattes ligefrem, med den Skjønhed og i den Betydning, som naturlig frembyder sig, men at de danne et som oftest meget lidt gjennemskueligt Dække for fysiske, moralske eller, i den saakaldte Euhemerisme, endog for historiske Sandheder. Det er i det noget større den samme videnskabelige Betragtning, vi kjende fra Behandlingen af vore egne Forfædres Religion, gjennem Finn Magnusens astronomiske eller Grundtvigs moralsk-religiøse, — for ikke at tale om Trautvetters kemiske Fortolkninger.

Den stærkt ensidige Tendens i denne Retning, der, uden virkelig Støtte i de overleverede Kilder, overalt vil søge efter Mythernes „dybere Betydning“, en Retning, der er repræsenteret af nogle af de største Navne indenfor klassisk Filologi, har dog navnlig i de sidste halvhundrede Aar ogsaa mødt energisk Protest fra forskjellige Sider, saaledes af Heffter i hans „Griechische Mythologie“, af Limbourg-Brouwer i hans „Mémoire sur l'explication allégorique de la mythologie grecque“, ja tildels allerede af K. O. Müller i „Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie“, der udkom 1825. — Imidlertid møde vi dog selv hos nyere Mythologer Paastande, der endog gaa meget stærkt i samme Retning, f. Ex. i Welckers og Prellers Arbejder, og navnlig kan vel selve den komparative Mythologi ikke siges helt fri for at have givet Tendensen ny Vind i Sejlene.

At der i det hele er spildt megen Flid og megen rent

ud overvældende Skarpsindighed paa Studiet af græsk Mythologi, ville vistnok de fleste herhjemme være enige om. Mangelen synes at bestaa i en for stor Tilbøjelighed til at betragte Myther og Guder som noget for sig, uden tilstrækkeligt Hensyn til den tænkende og følende Personlighed, der staar bagved, i en Forglemmelse af, at enhver dyberegaaende historisk Undersøgelse tillige, eller rettere sagt først og fremmest, er en psykologisk Analyse. Man har behandlet det historiske Fænomen, som enhver Mythe eller Gudepersonlighed er, snarere som et Spejl til at beundre sin egen Dybsindighed i, end som en Lodline til at udmaale vedkommende Tids eller Personligheds aandelige Bund.

Grunden til denne saa almindelige Ensidighed kan med Rette søges forskjellige Steder, maaske ikke mindst i en vis Mangel paa Aandsbøjelighed hos den Nation, der har leveret de betydeligste Bidrag paa dette som paa alle videnskabelige Felter. Men en meget væsentlig Grund eller snarere en stærk Fristelse har sikkert ogsaa ligget i, at de Kilder, vi besidde paa dette Omraade, maa kaldes forholdsvis mangelfulde. Skal nemlig Undersøgelsen drives saaledes, at vi ikke ville lade os nøje med at høre Mytherne fortalte eller Gudenavnene opregnede, men vi først og fremmest ville vide, *hvad var ham Hekuba*, vide, hvilket Værd og Betydning disse have haft for hans Tro, og hvorledes selve denne har været beskaffen, da indskrænkes Kildernes Antal betydelig. Homer, Hesiod, Pindar, Tragikerne, Aristophanes og Herodot kunde vel synes en forholdsvis stor Række af troende Forfattere, men af dem staa for det første Pindar og navnlig Euripides i Virkeligheden Folketroen saa fjærnt med deres rationaliserende Tendens, at vi intet tør bygge paa dem, og dernæst gjælder det samme om dem som om næsten alle de andre, at deres Behandling af Myther og Guder er for lidt indgaaende til, at vi saa at sige kunne komme til at føle dem paa Pulsen paa dette Omraade.

Saameget des større Betydning har det da, at den eller de Forfattere, som efter alles Mening have staaet Folketroen

nærmest, tillige er dem, som have givet os det dybeste Indblik i deres Opfattelse af Guderne og deres Liv, nemlig Forfatterne af de homeriske Digte. Det er næsten ikke for meget sagt, at disse Værker staa som den eneste Kilde for en psykologisk-historisk Analyse af den græske Religion; i hvert Fald bliver det dem, hvorfra en saadan Undersøgelse maa gaa ud for at faa et nogenlunde solidt Støttepunkt, det er fra dem, vi maa slutte os til den Gudetro, der er gaaet forud, i dem, vi maa hente Lys til Forstaaelse af de spredte Træk og spredte Bemærkninger, vi træffe hos senere Forfattere.

Det er da dette, den følgende Undersøgelse har sat sig til Maal: at efterspore, hvorvidt vi i selve disse Digte kunne paavise allegoriserende Elementer i hin Tids Gudetro, og hvilke Slutninger vi dernæst ud fra dem kunne drage med Hensyn til den forudgaaende og den efterfølgende Tid paa dette Omraade.

Det blev ovenfor fremhævet, at Allegorien eller Dobbeltforestillingen i et Folks Religion kan fremtræde i dets religiøse Ceremonier, i dets Myther eller Fortællinger om Guderne og endelig i selve disse Gudepersonligheder.

Hvad den homeriske Kultus angaar, da træffe vi unægtelig her ialtfald Spor af en Allegoriseren. Allerede selve Offerceremonien maa nemlig oprindelig hvile paa en Dobbeltforestilling, og naar det omtales, at der til én Gud ofres et sort, til en anden et hvidt Dyr, til én Tyre, til en anden Væddere, saa maa ogsaa dette bero paa saadanne. Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om dette ogsaa er andet end Spor, om Dobbeltforestillingen her har været levende endnu paa Digtenes Tid. I hvert Fald have de kun spillet en meget ringe Rolle, og Spørgsmaalet om dem besvares aabenbart bedst ved den Belysning, som en Betragtning af den hele Gudetro giver.

Tilbage staa da Mytherne og Guderne. Nærmere betragtet er dette dog kun ét, ikke to Spørgsmaal; thi My-

therne kunne dog ikke godt være Allegorier, dersom ikke de Personligheder, der optræde i dem, ere det, lige saa lidt som det omvendte kan tænkes: sker nemlig dette sidste, da ophører Dobbeltforestillngen og dermed Allegorien med det samme.

Spørgsmaalet om Allegorien i den homeriske Mythologi kan da føres tilbage til dette: Hvorvidt har der i Tidens troende Opfattelse af sine Guder været Dobbeltforestillinger virksomme, have de været Personifikationer? Eller: Forudsat, at der optræder allegoriske Personligheder, Personifikationer, i de homeriske Digte, have disse da været Gjenstand for Tro?

I.

At der forekommer Personifikationer i de homeriske Digte, og at saadanne endog have kunnet være Gjenstand for Tilbedelse paa deres Tid, kan ikke godt betvivles. Det fremgaar tilstrækkelig af det Sted i Iliadens 3die Sang, hvor der ofres Lam bl. a. ogsaa til „Jorden“, ligesom af den Edsformel, som forekommer én Gang i hvert af Digtene:

ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν [1])

og enkelte andre lignende Steder. Det forudsættes der, at Jorden og Himlen ere fornemmende Væsener, og deres virkelige Tilværelse som saadanne maa have været Gjenstand for Digterens alvorlige Tro, omend det unægtelig forsaavidt maa kaldes en temmelig fattig Tro, som den personlige Side her overhovedet kun kommer frem gjennem hin Forudsætning. Lige saa sikkert er det imidlertid, at vi i disse Digte træffe Personifikationer. der maa have været mere eller mindre øjeblikkelige Fostre af en legende Fantasi, hvor det altsaa ikke, som hist, kan have været Digteren fuldt Alvor med Personifikationen som et existerende Væsen.

---

[1]) Il. XV, 36. Od. V, 184.

Spørgsmaalet maa da komme til at dreje sig om, hvorvidt den homeriske Tids Gudetro som saadan kun har kjendt Personifikationen i hin temmelig afblegede Form, kun har kjendt Gudepersonifikationer som hine Quasi-Væsener, der aabenbart kun toges frem ved særlig højtidelige Lejligheder, eller om Personifikationen har spillet en større Rolle i Tidens religiøse Forestillinger som Gjenstand for virkelig Tro, — det drejer sig, kort sagt, om, hvor vi i de homeriske Personifikationers Række skulle sætte Grænsen mellem de religiøse og de rent poetiske Allegorier.

Dette Spørgsmaal lader sig ikke besvare ved simpelthen at henvise til, hvilke af disse Personifikationer der dyrkes, hvilke ikke. Thi for det første giver Homer os idethele kun sparsomme Oplysninger om dette Punkt, ogsaa hvad selve de store olympiske Guder angaar, saa at vi intet tør slutte af hans Tavshed. Men dernæst er det her Opgaven at paavise, i hvilket Omfang den homeriske Religion har rummet allegoriske Forestillinger; det er derfor Spørgsmaalet om hans Tro paa disse Væseners Existens, der maa komme i første Række, Spørgsmaalet om hans Inderlighedsforhold til dem gjennem en Dyrkelse kan først komme i anden.

Der bliver da formentlig ingen anden Vej at gaa end at forfølge Personifikationen opefter, fra dens første Begyndelse, hvor dens rent poetiske Karakter er uomtvistelig, for saaledes at se, om hin Grænse vil frembyde sig af sig selv paa et eller andet Punkt i Rækken.

Fra de rent sproglige Personifikationer kunne vi her se helt bort. Ligesom i alle andre Sprog findes der ogsaa i det homeriske saadanne, der ved helt at være blevne optagne i det daglige Sprog have tabt deres Betydning som Dobbeltforestilling for Bevidstheden, og derfor som Personifikationer maa erklæres „døde og magtesløse at være“; de have mistet al psykologisk Interesse. Overgangen fra dem til de poetiske dannes da af endel Udtryk, som dels vistnok have tilhørt Tidens almindelige poetiske Sprog, dels vel skyldes Digteren selv, men dog ogsaa tabe meget af

deres Friskhed ved den forholdsvis hyppige Brug, han gjør af dem. Hermed sigter jeg til saadanne Udtryk som *νῶτα θαλάσσης, στόμα πολέμου, μήτηρ μήλων, ἀσπὶς ὀμφαλόεσσα, θάνατος ἔλλαβε* o. lign. Men ved Siden af dem træffe vi ogsaa nogle Personifikationer, der i høj Grad have den øjeblikkelige Indskydelses og poetiske Inspirations Karakter, og som derfor ere af stort Værd i rent æsthetisk Henseende.

Da Poseidon saaledes i Iliadens 13de Sang kjører hen over Havet, hedder det om dette (v. 29):

γηθοσύνῃ δὲ θάλασσα διίστατο;

Asteropaios's Lanse fæstes i Jorden

λιλαιομένη χροὸς ἆσαι[1]);

og Pandaros's Pil farer afsted:

καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων[2])

Da Achilleus har ofret tolv troiske Mænd til Ære for den døde Patroklos, siger han til denne:

τοὺς ἅμα σοὶ πάντας πῦρ ἐσθίει· Ἕκτορα δ' οὔ τι
δώσω Πριαμίδην πυρὶ δαπτέμεν, ἀλλὰ κύνεσσιν[3]),

altsaa Ilden *fortærer* og den *sønderriver*.

Om den hungrige Løve hedder det:

κέλεται δέ ἑ γαστήρ[4]),

en Personifikation, som et andet Sted føres videre:

οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο
ἔπλετο, ἥ τ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ[5]).

Alle disse Personifikationer høre hjemme i det poetiske Billedsprog. Det er Metaforer, der kun adskille sig fra andre ved, at Billedet her er hentet fra Personlighedens Sfære. Af to væsentlige Grunde kunne de intet have med Mythologien at gjøre, dels fordi det kun er en enkelt per-

---

1) Il. XXI, 168.
2) Il. IV, 126.
3) Il. XXIII, 182—3.
4) Od. VI, 133.
5) Od. VII, 216—17.

sonlig Egenskab, der her tillægges det upersonlige: de have ikke staaet for Digteren som hele Personligheder, dels fordi disse Personifikationer efter hele deres Karakter at dømme, selv om enkelte af dem forekomme paa mere end ét Sted, dog aabenbart have en rent øjeblikkelig og foreløbig Karakter.

I Modsætning til hine „*metaforiske*“ Personifikationer kunne vi da opstille som en almindelig Betingelse for de „*mythiske*“, for Personifikationer, der have været Gjenstand for Tro, at de virkelig maa have staaet for Digteren som hele Personligheder. Men dette er dog selvfølgelig meget langt fra at være tilstrækkeligt. At tænke sig et Væsen, der paa engang er personligt og upersonligt som Gjenstand for Tro, er i og for sig saa vanskeligt, at der maa stærke Grunde til for at overbevise om, at det har været saa. Nævnes et saadant Væsen kun en enkelt Gang i Forbigaaende, er Sandsynligheden kun meget ringe, selv om hin almindelige Betingelse er tilstede, ja i flere Tilfælde maa vi endog indrømme, at Personlighedsforestillingen har været saa svag, at vi trods hint maa betragte Personifikationens rent metaforiske Karakter som uomtvistelig. Grænsen bliver saaledes meget flydende.

Naar det i Begyndelsen af Iliadens 9de Sang hedder:

αὐτὰρ Ἀχαιοὺς
θεσπεσίη ἔχε *φύζα*, φόβου κρυόεντος ἑταίρη,

saa har dog ikke engang Preller fundet Anledning til at nævne en φύζα som Gudinde eller „Dæmon“ i sin Mythologi, ligesom Ordet ogsaa, vistnok af alle Udgivere, sættes med lille Begyndelsesbogstav. Af lignende Art, dog med lidt fyldigere Personlighed, er *ὄσσα* personificeret paa to Steder som ἄγγελος, det ene endog som Διὸς ἄγγελος, der bringer Bud og stiller Opfordringer[1].

Betydelig fyldigere bliver Personlighedsforestillingen, omend rigtignok kun indirekte, naar Begrebet omtales som *billedlig fremstillet*. Dette er Tilfældet med Ἀλκή, Ἰωκή og *Κυδοιμός*[2], hver paa et enkelt Sted og, vel at mærke,

[1]) Il. II, 93. Od. XXIV, 413.
[2]) Il. V, 740. XVIII, 535.

uden at vi faa Billedet at se, altsaa heller ikke have nogen Sikkerhed for, at Digteren selv har sét det. Hvor dette derimod er Tilfældet, ere vi selvfølgelig naaede betydelig videre frem, selv om Skildringen er enkeltstaaende, og Personifikationens metaforiske Karakter derfor i høj Grad sandsynlig. — Kun en enkelt Gang i hvert af Digtene nævnes *Αἶσα*, og det tilmed i to ganske enslydende Vers, men til Gjengjæld under den bestemte Forestilling af en Kvinde, som ved Fødselen tilspinder Mennesket dets fremtidige Skæbne[1]). — Ganske enestaaende, men saa rigtignok ogsaa mere udført er Skildringen af *Λιταί*[2]); de ere halte, rynkede og skelende Kvinder, der følge efter *Ἄτη* og søge at gjøre godt igjen, hvor hun har fundet Lejlighed til at gjøre Ulykker. De kaldes endog *Διὸς κοῦραι μεγάλοιο*, og dette kunde friste til at opfatte dem som virkelig mythiske Personifikationer, hvis ikke selve Karakteristiken talte derimod, idet den er afpasset efter Fortællingens Krav og kun passer til Bønner af denne Art, nemlig Agamemnons Bøn til Achilleus efter hans forudgaaende „Forblindelse“, ligesom den, som sagt, ogsaa kun findes paa dette Sted. Det er da kun Personlighedskarakteristiken, der hæver disse Personifikationer over de rent metaforiske; det er Digteren i det enkelte Øjeblik poetisk sét Alvor med dem, men ogsaa kun poetisk sét. — For at dette kan være Tilfældet, er det forøvrigt ikke engang nødvendigt, at der gives en saadan Karakteristik; denne kan nemlig erstattes ved, at vedkommende Personifikation optræder som virksom handlende eller talende Personlighed, uden derfor at ophøre med at være Personifikation. Dette er Tilfældet med *Ὄνειρος*, hvem Zeus i Iliadens 2den Sang tiltaler og sender som Bud til Agamemnon. Der er her vistnok kun Tale om en Personifikation, der hviler paa en øjeblikkelig, poetisk, forøvrigt meget naturlig Fiktion, men det bør dog bemærkes, at den forekommer endnu et Sted, i den saa omtvistede 24de Sang af Odysseen (v. 12), og der tales her tilmed om et *δῆμος Ὀνείρων*, der har sin

---

[1]) Il. XX, 127 f. Od. VII, 197 f.
[2]) Il. IX, 502 ff.

Bolig yderst mod Vest. Idethele maa det fremhæves, at et Argument, støttet paa disse Personifikationers sjældne Forekomst, selvfølgelig kun har absolut Beviskraft, forsaavidt det afstikker Grænserne for vor Viden om den homeriske Tids Opfattelse; over for denne kan det kun tjene til at antyde det sandsynlige Forhold.

I Modsætning til de hidtil omtalte Personifikationer er der da ogsaa to, som forekomme meget hyppig, men som ikke desto mindre næppe have slaaet dybere Rødder i Digterens Forestilling end hine. Den ene er Μοῖρα, der et Sted[1] endog nævnes som en Flerhed af Kvinder, som bestemme Menneskets Skæbne; et andet Sted i samme Sang gives der fremdeles en personificerende Skildring af den, men med ganske de samme Ord som de, hvormed den ovenfor omtalte Αἶσα er fremstillet, og endelig forekommer Ordet mange Steder i begge Digte med personificerende Prædikater. Undersøger man imidlertid disse nærmere, viser det sig, at de aldeles ikke lade sig forene med hin Tanke om de spindende Kvinder; her hedder det nemlig μοῖρα κατέλαβε, κατεπέδησε, καθαίρει o. lign. Digterens Opfattelse af denne Personifikation har da været i høj Grad springende, og dermed er ogsaa Sandsynligheden for dens rent poetiske Karakter givet.

Den anden er Κῆρες. Her er Skildringen ganske vist ikke springende; som denne er givet under Beskrivelsen af Achilleus's Skjold, hvor Κῆρες ere fremstillede, iførte blodige Kapper og slæbende Ligene og de halvdøde i Slaget ved Fødderne, saaledes vil den ogsaa kunne passe med de staaende Vendinger, der forekomme flere Gange i Iliaden: αὐτὸν κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι, κῆρες γὰρ ἦγον (αὐτὸν) μέλανος θανάτοιο, κὴρ ἐδάμασσε osv., — men til Gjengjæld have disse Udtryk en saa afgjort metaforisk Karakter, at man ikke let overbeviser sig om, at hin Skildring er andet end en malende, videre Udførelse i samme Retning.

At det upersonlige Element gjør sig stærkt gjældende i en Personifikation, i den Grad, at den personlige Karak-

---

[1]) Il. XXIV, 49.

ter kun er antydet eller givet glimtvis, er selvfølgelig i og for sig ganske i sin Orden. Men noget andet er, naar denne Personifikation ikke længer er en Fantasi eller Tankeleg, men derimod skal være Gjenstand for Tro. Allerede hos Barnet, for hvem Legen er Alvor, en Trossag, om man vil, viser det sig derfor ogsaa, at det ikke er en Blomst, et Æble, et sammensat Legetøj eller en anden interessant Gjenstand, der egner sig til at sætte dets Personifikationstrang i Bevægelse, det skal tværtimod helst være en Pind, en Sten, dets Skammel, — jo simplere des bedre. Saa primitivt kan Forholdet næppe være i de allegoriserende Religioner; det upersonlige kan og maa her have en virkelig Vægt, men til Gjengjæld maa det ogsaa ventes, at den personlige Side gjør sig gjældende i tilsvarende Grad, hvis vi da skulle kunne forstaa, at der virkelig kan være Tale om Tro.

Det er da netop dette, der er det betegnende for alle de hidtil omtalte homeriske Personifikationer, at den upersonlige Side er den afgjort overgribende, den personlige mere eller mindre svagt anslaaet, og at selve Personifikationen kun fremtræder isoleret, altsaa synes meget langt fra at være noget fastslaaet. I saa Henseende vil det vise sig, at alle de andre Personifikationer hos Homer adskille sig betydelig fra de nævnte, og det Spørgsmaal vil da nu naturlig melde sig, om det da ikke netop er her, vi skulle sætte Grænsen mellem, hvad der hører hjemme udenfor, hvad indenfor det homeriske Pantheon.

Til at besvare dette Spørgsmaal benægtende, til at paavise, at det ialtfald ikke er her, der har været en saadan Kløft i Digterens Opfattelse, vil det være tilstrækkeligt, om det skulde vise sig, at en Personifikation paa engang har hin metaforiske Karakter endog i særlig høj Grad og tillige fremtræder som fastslaaet Personlighed. En saadan træffe vi i Personifikationen Ἔρις. Denne forekommer ikke mindre end 7 Gange i Iliaden. Den er afbildet paa Athenes Skjold (V, 740) og paa Achilleus's (XVIII, 535), dog uden at være karakteriseret noget af Stederne. I 11te Sang udsendes den af Zeus, da Kampen skal til at begynde (v. 3 ff.), be-

tegnes som ἀργαλέη og har Krigstegnet i Hænderne; i 20de Sang betegnes den som κρατερή og λαοσσόος, idet den ophidser til Kamp sammen med Athene (v. 48), ligesom i 5te Sang v. 518 sammen med Ares, men kaldes her ἄμοτον μεμαυῖα. I Forbindelse med denne Gud optræder den endvidere i 4de Sang v. 440 ff., karakteriseres her med det samme Participium, men kaldes tillige Ἄρεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη ἑτάρη τε. Som man ser, fremtræder da denne Personifikation i en Række af Steder som hel Personlighed, tilmed paa flere af dem i nøje Forhold til og Forening med to af de olympiske Guder. Allerede dette maa stille den højt over alle de hidtil omtalte Personifikationer; men saa finde vi den endelig et Sted omtalt paa en Maade, der skulde synes at give et afgjørende Svar paa vort Spørgsmaal, ialtfald for dens Vedkommende. Det hedder nemlig i 11te Sang v. 73—75:

. . . Ἔρις δ' ἄρ' ἔχαιρε πολύστονος εἰσορόωσα
οἴη γάρ ῥα θεῶν παρετύγχανε μαρναμένοισιν,
οἱ δ' ἄλλοι οὔ σφιν πάρεσαν θεοί, ἀλλὰ ἕκηλοι
σφοῖσιν ἐνὶ μεγάροισι καθείατο, ᾗχι ἑκάστῳ
δώματα καλὰ τέτυκτο κατὰ πτύχας Οὐλύμποιο.

Ἔρις omtales da her ganske som en Gud, fuldstændig sideordnet med Olympierne, næsten som om ogsaa den tænktes at have sin Bolig paa „Olympens Kløfter". Det vil da nu, ved Siden af alt dette, have sin særlige Interesse at faa at vide, hvorledes Digteren egentlig har tænkt sig denne guddommelige Personlighed. Karakteristiken findes kun et enkelt Sted, nemlig det allerede omtalte i 4de Sang, hvor den kaldes Ares's Søster og Veninde, og lyder saaledes:

ἥ τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Det ejendommelige ved denne Skildring er, at den har en saa metaforisk Karakter som kun de færreste af de hidtil omtalte Personifikationer, idet det upersonlige trænger sig saa stærkt frem, at selve den klare Personlighed fuldstændig

forflygtiges; Begrebsforestillingen er her saa levende oppe i Digteren, at det ikke er godt at tænke sig, hvorledes han i samme Øjeblik kan have Forestillingen om den som en personlig Gud, der handler Haand i Haand med sin Ven og Broder Ares, saa meget mere som hin Skildring meget minder om en anden, der gives af *ἔρις* og *χόλος* som rent abstrakte Begreber:

ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται ἠΰτε καπνός [1]).

Man nødes da til at indrømme, at det maa staa som noget meget tvivlsomt, om den homeriske Tid virkelig har troet paa Tilværelsen af en Gudinde *Ἔρις*, og Resultatet bliver da, at vi fremdeles maa fortsætte vor Søgen efter de mythiske Personifikationer. *Ἔρις*'s Karakter viser ialtfald, at her kan Grænsen ikke ligge. Thi enten har en i saa høj Grad metaforisk Personifikation kunnet være Gjenstand for Tro paa Homers Tid, og der er da ingen Grund til at exkludere de tidligere nævnte, eller ogsaa er det, at en Personifikation kaldes „Gud“ og atter og atter nævnes som Personlighed ikke tilstrækkeligt Vidnesbyrd for, at Digteren har troet paa dens Existens.

Bestemme vi os imidlertid til at rykke Eris ned i de metaforiske Personifikationers Klasse, og opgive vi dermed at betragte Betegnelsen „Gud“ og Personifikationens Hyppighed som Kriterium for dens mythiske Karakter, saa møder der os nu en ny Ejendommelighed, som ved første Øjekast kunde synes at afgive et solidere Grundlag for Inddelingen. Det, der maatte gjøre os særlig skeptiske overfor Eris, var jo, at det upersonlige Begrebselement i Personifikationen gjorde sig gjældende paa en saa overgribende Maade. Det vil nu vise sig, at med alle de homeriske Personifikationer, vi endnu have at omtale, forholder det sig lige omvendt. Her er det nemlig tværtimod den personlige Side, som trænger sig frem paa en Maade, der ofte maa synes at være fuldstændig ødelæggende for Personifikationen selv, idet Begrebssiden hos enkelte af dem endog kun synes

[1]) Il. XVIII, 110.

repræsenteret ved Benævnelsen, Dobbeltforestillingen altsaa saagodtsom helt er forsvundet. En nærmere Betragtning af dem vil dog snart vise, at det heller ikke er her, vi kunne sætte nogen afgjørende Grænse. Dette ligger fremfor alt i det nøje, ja sidestillede Forhold, hvori de, som vi nu skulle se, træde til flere af hine metaforiske Personifikationer.

Paa det Sted i Iliaden, hvor Eris karakteriseres som anført, nævnes saaledes i nøjeste Forbindelse med den to andre, særlig spinkle Personifikationer, nemlig *Δεῖμος* og *Φόβος*; de ere her Deltagere i Kampen, sammen med Athene, Ares og Eris. I 11te Sang v. 37 nævnes de fremdeles som afbildede paa Agamemnons Skjold, og endelig omtales *Φόβος* i 13de Sang (v. 299 ff.) som Ares's Ledsager og kaldes her tillige hans *φίλος υἱὸς κρατερὸς καὶ ἀταρβής*. Dette er alt, hvad der er givet om disse som Personifikationer, og man skulde da synes i særlig Grad at være berettiget til at henføre dem blandt de metaforiske. Men i 15de Sang møde vi dem i en helt ny Skikkelse; det er nemlig her dem, hvem det bliver befalet at spænde Hestene for Ares's Vogn[1]). Af det upersonlige er der her kun det tilbage, at det just er Ares's Heste, de forspænde. Heraf kan der sluttes, at disse Væsener paa de anførte Steder dog maa have haft en mere levende Skikkelse for Digteren, end man af hint vilde være tilbøjelig til at antage. Men man ser tillige et ejendommeligt Spring i hans Fantasi, fra det personificerede til det rent personlige, et Spring, der ganske vist her ikke er saa helt ufatteligt, — vi skulle senere se nogle af en ganske anden Dimension —, men dog et Spring: fra Frygtens og Rædselens Begreb naar man ikke let til Staldknægtens. Efter det nøje Forhold, hvori disse Personifikationer staa til Eris, maa man nu naturlig føle det som en ren Tilfældighed, at ikke ogsaa denne er taget med eller ved en anden Lejlighed kommer i en lignende Situation; nogen Kløft mellem dem har der sikkert ikke været. Og dette Indtryk vil forhøjes, naar man ser hen paa andre

---

[1]) Il. XV, 119 ff.

Personifikationer, der have den samme Skæbne, at gaa over til at blive rene Personligheder.

Det er allerede omtalt, hvorledes λίται personificeres i 9de Sang af Iliaden; men denne Personifikation er her ikke blot sidestillet med en anden, Ἄτη, men i selve Skildringen knyttet saa nøje til, man kunde gjærne sige, vævet ind i den, at man trygt kan paastaa, at de i Digterens Forestilling her maa have været fuldstændig sideordnede. Af dem nævnes imidlertid λίται ikke mere som Personifikation, hverken hos Homer eller, saavidt vides, overhovedet i græsk Litteratur. Derimod skildres Ἄτη igjen som Personifikation i 19de Sang v. 91: hun er her πρέσβα Διὸς θυγάτηρ, ligesom hist λίται, men forøvrig fremstilles hun her, ganske som paa hint Sted, som en letfodet Guddom, der skader Menneskene; „hun træder ikke paa Jorden," hedder det tillige, „men gaar hen over Menneskenes Hoveder." Men umiddelbart derefter fortælles Historien om, hvorledes hun engang, i Anledning af Herakles's Fødsel, bedaarede selve Zeus. Til Straf griber han hende ved hendes κεφαλή λιπαροπλόκαμος, slynger hende ned fra Olymp og forbyder hende for Fremtiden Adgang til „Olympos og den stjærnebesatte Himmel." Atter her træffe vi da Springet fra det personificerede til Personligheden, og atter her er en Personifikation, λίται, som man ellers skulde synes med Rette at kunne betegne som rent metaforisk, ved sit Forhold til Ἄτη løftet op saa at sige i selve de personlige Guders Kreds.

Δεῖμος, Φόβος og Ἄτη have saaledes staaet for Digteren paa engang som Personifikationer og som Personligheder, uden at Modsætningen dog er særlig stor. Det samme gjælder om tre andre, nemlig Θάνατος, Ὕπνος og Νύξ, navnlig for den førstes og den sidstes Vedkommende. Hin forekommer mange Gange i Iliaden som metaforisk Personifikation, særlig sammen med μοῖρα i Udtrykket: ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή f. Ex. V, 83. I 14de Sang Sang v. 231 nævnes den dernæst, ganske i Forbigaaende, som Broder til Ὕπνος, en personificerende Forestilling, der jo ligger grumme nær; og endelig giver Zeus i 16de Sang[1])

[1]) 454. 672. 682.

paa Heras Opfordring Befaling til, at Θάνατος og Ὕπνος skulle bringe Sarpedons Lig til Lykien. Da Sarpedon jo allerede er død, er der heller ikke for Θάνατος's Vedkommende her nogen egentlig Personifikation, men Springet er unægtelig særlig ringe.

Noget større er det ved Νύξ. Det er Ὕπνος, der fortæller Hera[1]), hvorledes Zeus engang havde forfulgt ham i heftig Forbitrelse. Han flygter da til Νύξ, δμήτειρα θεῶν καὶ ἀνδρῶν; da standsede Zeus Forfølgelsen, thi han frygtede for at mishage „den hurtige Nat".

Hvad endelig Ὕπνος angaar, saa træffe vi denne Personifikation kun paa de anførte Steder i 14de og 16de Sang af Iliaden; men hans Optræden paa det første Sted er af Interesse for Forstaaelsen af den omtalte Personliggjørelse af Personifikationerne. Hera ønsker at faa Zeus dysset i Søvn, for at kunne faa frit Spil under Kampen mellem Achæer og Troer. Hun opsøger da Ὕπνος, træffer ham paa Lemnos og begynder Underhandlingerne med ham. Da han ikke synes synderlig villig til at følge hendes Opfordring, lover hun ham en af Kariterne til Hustru, og dette virker. Han sætter sig i Skikkelse af en Fugl op i et højt Fyrretræ paa Idabjærget, skjult af dets Grene, saa at Zeus ikke kan se ham. Da Listen er lykkedes, løber han som Bud ned til Poseidon for at underrette ham om den gunstige Situation:

εὕδει
Ζεύς, ἐπεὶ αὐτῷ ἐγὼ μαλακὸν περὶ κῶμ' ἐκάλυψα, [2])

— det manglede blot, at han skulde sige ὕπνον istedetfor κῶμα, for at gjøre Konfusionen fuldstændig; thi Ὕπνος er jo her ikke længer ὕπνος, Søvnen, personificeret, men derimod et Væsen, som har Magt til at dysse i Søvn uden vedkommendes Vidende og Villie, selv om det er Guders og Menneskers Fader. At Digteren imidlertid ikke selv har

---

[1]) Il. XIV, 259 f.
[2]) Il. XIV, 358—59.

været sig denne Modsigelse bevidst, derpaa tyder bl. a. det, at han, naivt nok, i selve denne Fortælling karakteriserer ham som νήδυμος, — det Adjektiv, han almindelig anvender om ὕπνος som Abstractum.

Men har da Homer og hans Tid virkelig troet paa en Gud „Søvn", der trykker vore Øjne til om Aftenen? Det synes utroligt, naar han dog samtidig anvender det samme Ord atter og atter rent begrebsmæssigt[1]), omend netop dette Exempel har vist os en Naivitet i hans Forestillinger paa dette Omraade, der foreløbig kan aabne lovende Udsigter til en Løsning. Maa vi imidlertid opsætte Besvarelsen af dette Spørgsmaal, fordi vi endnu savne ethvert reelt Støttepunkt, saa er der dog noget andet, vi kunne fastslaa som Resultat af den foregaaende Undersøgelse, og det er, at, har han troet paa en saadan Gud „Søvn", der tillige er Søvnens Gud, saa har han ogsaa troet paa en Gud „Død", der begraver de døde, paa en Gud „Rædsel", der gjør Staldtjeneste, paa „Bønner", der have Zeus til Fader, paa en Gud „Tvedragt", paa Moira og Oneiros og Ossa, — kort sagt, at der, psykologisk sét, er et Baand, som omslynger alle disse Personifikationer, personliggjorte og metaforiske, saa uløseligt, at et Brud paa det, hvor man end vilde sætte det, kun kan synes vilkaarligt og urimeligt.

Tager man da dette i Betragtning, saa vil det letteste og simpleste Svar paa hint Spørgsmaal ganske vist blive, at det hele kun er en poetisk Spøg af Digteren, at alle disse Personifikationer med deres Personliggjørelse kun er en slet og ret Fantasileg, som ikke har haft nogen alvorlig Betydning for ham eller for hans Tid. Rigtignok vil denne Antagelse have til Følge, at vi ogsaa maa henvise endel Forestillinger og Fortællinger, som angaa selve de personlige Guder, til det bevidste Æventyrs Verden, f. Ex. selve den lige omtalte Episode med Hypnos, noget, der altid vil have sin Betænkelighed; dernæst have vi truffet enkelte af dem, nemlig Ate, Deimos og antydningsvis ogsaa Eris, oppe paa Olympos blandt hine Guder, men dette Ophold har dog

---

[1]) f. Ex. i Udtrykket: περιχέχυτο ὕπνος, Il. II, 19.

haft en meget temporær og tvivlsom Karakter, navnlig for Ates Vedkommende. Vi maa da gaa videre i vor Søgen efter Guder og prøve, om det ikke netop er her, ved det snedækte Olympens Porte, at Grænseskjellet findes mellem Digterens Spøg og hans Alvor.

Allerede det første Indtryk, vi modtage, naar vi nu endelig betræde selve Olympen, varsler dog ikke godt i denne Retning. Det er „Tidsskifterne", der aabne Porten for os, og komme vi indenfor, se vi „Regnbuen" fare som Bud fra Himmel til Jord; vi se „Ungdommen" skjænke Nektar for de andre salige og „Retsordenen" tage Del i Drikkelaget, og endelig se vi „Skjønheden" som Hustru til *πέλωρ αἴητον*, den hinkende Hefaistos.

Men man vil dog meget snart blive opmærksom paa, at det forholder sig lidt eget med disse Personifikationer. Ved første Øjekast ser det nemlig ud, som om her den personlige Side i den Grad har faaet Overhaand over den upersonlige, at denne saa at sige helt er forsvundet.

Hvad saaledes Ἶρις angaar, da er det lige netop, vi vide, at Homer har kjendt dette Ord som Betegnelse for Regnbuen; det forekommer nemlig kun en enkelt Gang i Iliaden, under Beskrivelsen af Agamemnons Skjold[1]). Derimod se vi Gudinden Iris optræde som handlende, rigtignok stadig i andres Tjeneste, i ikke mindre end 9 af Iliadens Sange. Afstanden mellem Personen og det upersonlige er her saa stor, at vi kun lige kunne skimte Forbindelsen mellem Regnbuen og et Sendebud fra Himlen.

Paa en lignende Maade forholder det sig med Ἥβη. Hun kaldes en Datter af Zeus og Hera[2]) og er forsaavidt den eneste Personifikation, hvis Fader og Moder begge nævnes; sammesteds omtales hendes Ægteskab med Herakles. I Iliaden fortælles et Sted[3]) ganske kort, at hun ved Gudernes Gilde gød Nektar i Bægrene, et andet Sted[4]) gjør

[1]) Il. XI, 27.
[2]) Od. XI, 604.
[3]) IV, 2.
[4]) V, 722.

hun Heras Kjøretøj istand, senere i samme Sang[1]) giver hun Broderen Ares Bad og ifører ham hans εἵματα χαρίεντα, — hun er, kort sagt, i Modsætning til Athene, Artemis og Afrodite, den huslige Datter i den olympiske Gudefamilie.

Som man ser, er Afstanden atter her meget stor, saa stor, at man kan være i berettiget Tvivl, om der overhovedet er Tale om en Personifikation. Rigtignok træffe vi Begrebet ἥβη, ligesom Verbet ἡβᾶν, atter og atter i begge Digte, men der er jo dog den Mulighed, at Ordet ved Siden deraf hos Homer er gaaet over til at blive et Nomen proprium, saa at vi her ikke længer have en Begrebspersonifikation, men slet og ret en levende, fuldblodig Personlighed.

En Betragtning af de øvrige olympiske Personifikationer vil imidlertid give en Besvarelse af, i hvilken Retning dette Spørgsmaal naturlig maa besvares. Blandt dem nævntes ovenfor Ὧραι. Ordet betegner hos Homer de regelmæssige Tidsskifter. De fremtræde som afgjort personlige Væsener i Iliadens 8de Sang[2]), hvor de udføre den flere Gange omtalte Staldtjeneste, spænde Hestene fra Heras Vogn, bringe hine til Krybben og stille denne paa dens Plads; derefter sætte de sig paa deres gyldne Stole midt iblandt de andre Guder. Det upersonlige Grundlag er da her, som ved Iris og Hebe, kun bevaret i selve Navnet. Naar det derimod paa to andre Steder[3]) siges, at det var overdraget dem at aabne og lukke den tætte Sky, der dækker Indgangen til Himlen og Olympos, vil man vel her kunne ane det upersonlige, dog kun saa svagt, at det snarere vil tyde paa, at denne Forestilling oprindelig har haft Karakter af en Personifikation, end at den har staaet saaledes paa Homers Tid. Men sé vi saa endelig hen til, hvorledes de omtales i Iliadens 21de Sang v. 450, saa maa Tvivlen herom formentlig forsvinde. Talen drejer sig om Poseidons og Apollons Daglejertjeneste hos Kong Laomedon; Poseidon siger da: „Men da saa de frydfulde Horaer fremførte den Tid, da

---

[1]) v. 905.

[2]) v. 433 f.

[3]) Il. V, 749 ff. VIII, 393.

Lønnen skulde betales, berøvede Laomedon os voldelig den hele Løn". Her er Personifikationsforestillingen klar nok. Det synes altsaa givet, at Digteren har kunnet rumme Forestillingen om ὧραι paa en Gang som abstrakt Begreb, som Personifikation og som hel og fuld Personlighed, noget, som vi jo forøvrigt ogsaa have set med Deimos, Fobos, Ate o. fl.; fra disse adskille Horaerne sig kun ved en Gradsforskjel, forsaavidt det selvstændig personlige er saa stærkt fremtrædende, at de endog faa Plads blandt de salige Guder, medens de derimod kun et enkelt, lidet fremtrædende Sted nævnes som Personifikationer. Den Betragtning paatrænger sig da naturligt, at, havde vi ikke haft dette ene Sted i Iliaden, da vilde det ligge nærmest at forudsætte en Kløft i Tidens Forestilling om ὧραι som abstrakt Begreb og Ὧραι som olympiske Guder, og det ligger tillige nær at drage Slutninger herfra ogsaa med Hensyn til Iris og Hebe, om hvilke vi ganske vist intet saadant Sted have.

Man vil maaske indvende, at der her tillægges hint enkelte Sted for stor Beviskraft, at nemlig Personifikationen ὧραι her godt kan tænkes sondret fra Dørvogternes Perligheder. Med Henblik paa de andre personliggjorte Personifikationer tror jeg ikke, man har Ret heri, og dette synes mig at blive indlysende, naar man betragter en anden af disse olympiske Personifikationer, nemlig Θέμις. Hende møde vi som hel Personlighed i Iliadens 15de Sang. Hera kommer i meget nedtrykt Stemning tilbage til Olympos efter et mindre behageligt Møde med Zeus; alle de udødelige Guder springe op fra deres Sæde, da de se hende, og hilse paa hende med Bægrene. Derpaa hedder det[1]):

ἡ δ' ἄλλους μὲν ἔασε, Θέμιστι δὲ καλλιπαρῄῳ
δέκτο δέπας · πρώτη γὰρ ἐναντίη ἦλθε θέουσα,
καί μιν φωνήσασ' ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·
„Ἥρη, τίπτε βέβηκας; ἀτυζομένῃ δὲ ἔοικας·
ἦ μάλα δή σ'ἐφόβησε Κρόνου παῖς, ὅς τοι ἀκοίτης."
Τὴν δ'ἠμείβετ' ἔπειτα θεὰ λευκώλενος Ἥρη·

---

[1]) v. 87 ff.

„μή με, θεὰ Θέμι, ταῦτα διείρεο · οἶσθα καὶ αὐτή,
οἷος ἐκείνου θυμὸς ὑπερφίαλος καὶ ἀπηνής.
ἀλλὰ σύγ' ἄρχε θεοῖσι δόμοις ἔνι δαιτὸς ἐίσης etc.

I det sidste Vers ligger der vel en Personifikation antydet, omend i og for sig ikke stærkere end ved Horaerne og Iris; Themis er her forøvrigt i et og alt olympisk Guddom, deltager som en af de andre i Drikkelaget og karakteriseres som καλλιπάρῃος ligesom, blandt Gudinderne, Leto og desuden flere dødelige Kvinder. Men i 20de Sang se vi hende optaget paa en helt anden Maade; det er her nemlig hende, Zeus befaler at kalde alle Guder til Forsamling[1]). Ogsaa her er hun vel Personlighed og udfører kun et af den Art Hverv, der ellers overdrages til Iris, men sammenligner man Stedet med et andet, vil det blive klart, at her tillige ligger en virkelig Personifikation af den lovbundne Orden. Dette Sted findes i Odysseen[2]), hvor Telemachos i Forsamlingen siger:

λίσσομαι ἠμὲν Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἠδὲ Θέμιστος,
ἥτ' ἀνδρῶν ἀγορὰς ἠμὲν λύει ἠδὲ καθίζει.

Disse to Steder gjøre det da tilstrækkelig klart, at hint Vers virkelig indeholder en Allusion til den upersonlige Side i Themis's Væsen, og at der altsaa har været en allegoriserende Forestilling oppe under en Fortælling, hvor ellers Personlighedssiden synes saa afgjort eneraadende. — Saaledes bidrager Themis's Karakter og Fremtræden til Forstaaelsen af Horaerne, og de begge gjøre fremdeles Opfattelsen af Iris og Hebe som Personifikationer sandsynlig.

Blandt de olympiske Personifikationer staar der endnu kun tilbage at omtale Χάρις, som tillige er den eneste af de homeriske Begrebspersonifikationer, der endnu ikke er omtalt. Der er, i Modsætning til de andre sidstomtalte, ved denne det særlige, at den egentlig intet Sted møder os som Personifikation, og dog er det ved den, som ved Themis,

---

[1]) Il. XX, 4.
[2]) II, 68.

aldeles umuligt at tænke sig, at Digteren ikke har haft Begrebet in mente saa at sige overalt. Dette vil maaske synes mindst slaaende ved hendes Optræden i Iliadens 18de Sang. Hun viser sig nemlig her som Hefaistos's Hustru, modtager Thetis som Værtinde i hans Hus og melder hendes Besøg til sin Husbond. Heri ligger der ganske vist ingen direkte Hentydning til Skjønhedens Begreb; det er dog sikkert ikke tilfældigt, at netop hun er gjort til Smedegudens Husfælle. Denne Gud møde vi jo flere Gange i Iliaden og særlig i denne Sang som et haltende, tyndbenet, sodet og stønnende πέλωρ. Det er nu næppe for dristigt at antage, at der har ligget et folkeligt Lune til Grund for Forestillingen om, at den hæslige blandt Guderne formæles med selve Skjønheden, en Opfattelse, der jo bestyrkes meget ved, at det i Odysseen er selve Afrodite, der er givet ham til Hustru. Den nære Forbindelse mellem Chariterne og Afrodite se vi forøvrigt af, at de gaa til Dans med hende[1], at det er dem, der bade og salve hende efter den uheldige Affære med Ares i Demodokos's Fortælling[2], og endelig af Il. V, 338, hvor det siges, at hendes Peplos er forarbejdet af Chariterne. Endelig høre vi, at de skjænke Skjønheden til Menneskene[3], og at de selv ere skjønne, kunne vi se af Il. XVII, 51 og forresten vel ogsaa slutte af, at Hera, da hun søger at vinde Hypnos for sig, særlig lover ham en af dem til Hustru[4].

Spørger man da nu, om der virkelig kan have været en saadan Væsensforskjel mellem alle disse „olympiske“ Personifikationer og hine tidligere omtalte, saaledes som de stod for Tidens Forestilling, en Forskjel saa stor, at, hvad der findes paa den ene Side af Linien, er dens Guder, hvad der er paa den anden, kun fri Fantasiskabninger, da kan Svaret ikke være tvivlsomt. Saavel hine som disse ere paa engang upersonlige Begreber, Personifikationer og selvstæn-

[1]) Od. XVIII, 194.
[2]) Od VIII, 364.
[3]) Od. VI, 18.
[4]) Il. XIV, 67.

dige Personligheder. Fremdeles lader Digteren Hypnos, der hører til den først omtalte Klasse, ægte eller ialtfald faa „Bryllup i Udsigt" med Charis, nogen egentlig Artsmodsætning mellem dem kan der da sikkert ikke have staaet for hans Bevidsthed. Han lader endvidere Deimos og Fobos udføre Staldtjeneste i Olymp, ikke mindre end Horaerne og Hebe; og han kalder endelig Personifikationer af den ene Art saavelsom af den anden θεαί, Eris ikke mindre end Iris, Themis og Horaerne.

En Forskjel er der dog; men den beror udelukkende paa, at der hos de olympiske Personifikationer er en noget større Afstand mellem Personifikationen med dens Begreb og den derfra emanciperede Personlighed. Men dette kan ikke have nogen Indflydelse paa det, som jeg mener at kunne fastslaa som Resultat af hele den foregaaende Undersøgelse, at nemlig Digterens Forhold — troende eller ikke-troende — væsentlig maa have været det samme overfor alle de omtalte Personifikationer.

Derimod faar denne Forskjel Betydning overfor Hovedspørgsmaalet, om Tiden da har troet paa alle disse Personifikationer, med samt deres Personliggjørelser. At besvare dette bekræftende bliver nu ikke saa lidt vanskeligere. Thi den skal nu have troet paa Væsener, der i sig indeholde saa krasse Modsigelser, have troet paa Tilværelsen af personliggjorte Personifikationer, hvis Handlinger staa i saa fjærnt et Forhold til det personificerede Begrebs Karakter, som det at sætte Heste i Stald, bringe Ungersvende i Bad, forrette Tjeneste som Mundskjænk, staar til Ungdommens, Tidsskifternes og Skjønhedens Begreber, forudsat at Digteren har haft det upersonlige præsent i sin Forestilling under Fortællingen.

At han har haft dette, synes at fremgaa af det omtalte, særlig hvad angaar Themis, Horaerne og Charis; men for yderligere at stille Spørgsmaalet klart og præcisere dets Natur, vil jeg kortelig omtale en Personifikation fra en anden Sfære, der uden strængt taget at høre til de egentlige Olympieres Kreds dog afgjort hører herhen. Det er Personifikationen af Morgenrøden, Ἠώς, der ogsaa i andre

Retninger er af særlig Interesse. Denne Personifikation forekommer hyppig som rent metaforisk, med de bekjendte Adjektiver: ῥοδοδάκτυλος, ἠριγένεια, κροκόπεπλος, εὔθρονος. Midt i en saadan Personifikation benævnes hun imidlertid θεά[1]), og denne Gudinde viser sig dernæst paa andre Steder at være i Besiddelse af en rent personlig Egenskab, idet hun nemlig er i en ualmindelig Grad elskovsfuld. Det fortælles saaledes, at hun har røvet Kleitos af Kjærlighed til hans Skjønhed, for at han kunde leve blandt de udødelige[2]). Hun har dernæst ligeledes bortført Orion for at gjøre ham til sin Husbond[3]). Endelig faa vi at vide af to, rigtignok enslydende, Steder, at hun stod i et meget intimt Forhold til Tithonos, fra hvis Leje hun rejste sig for at bringe Lys til dødelige og udødelige[4]). Nogen naturlig Forbindelse mellem Morgenrøden og disse Elskovsæventyr vil man næppe kunne paavise. Det er vel muligt, at den komparative Mythologi kan godtgjøre, hvorledes denne Forestilling oprindelig er opstaaet, men, hvad det her kommer an paa, hos Homer vil man forgjæves søge Oplysning derom. Man vil sikkert indrømme mig: at have Tanken om Morgenrøden nærværende og samtidig tænke sig denne paa Jagt efter en fager Yngling, — det kan tilnød gaa som en dristig poetisk Fantasidigtning, som Gjenstand for religiøs Tro og Tilbedelse lader det sig derimod kun meget vanskelig forstaa; og dog se vi her paa de sidstnævnte Steder de to modstridende Forestillinger saa nær hinanden i Digterens Bevidsthed som ikke ved nogen af de tidligere omtalte personliggjorte Personifikationer.

Gjør saaledes de olympiske Personifikationers Karakter det vanskeligere at besvare hint Spørgsmaal om Personifikationens Existens for Digteren bekræftende, saa gjør den det paa den anden Side ingenlunde lettere at besvare det med et Nej. Vi saa ovenfor, hvorledes allerede Tanken om hine

---

1) Il. II, 48.
2) Od. XV, 250.
3) Od. V, 121.
4) Il. X, 1 ff. Od. V, 1 ff.

mindre personlige Personifikationer som lette Fantasiprodukter maatte faa betænkelige Følger for selve de rent personlige Guders Vedkommende. Dette vil imidlertid nu komme til at gjælde i en langt højere Grad, naar vi stille os paa samme Maade overfor disse: en hel Række af bekjendte Myther ville blive til Æventyrdigtninge, f. Ex. alle de, der knytte sig til Eos, selve Hefaistos vil miste sin Ægtehalvdel, Olympen vil blive berøvet sine Dørvogtere, sin Mundskjænk og sit Ilbud osv.

Kort sagt, efter at vi nu have gjennemgaaet Personifikationernes Række og fundet, at den, psykologisk set, danner en sammenhængende Kjæde, ere vi dog lige langt fra Besvarelsen af Spørgsmaalet om, hvorvidt de retmæssig høre Mythologien til, om de virkelig have staaet som Guder for hin Tid. Thi at Homer selv kalder dem Guder og i sin Fortælling saa ofte stiller dem i et direkte Forhold til de Væsener, vi absolut maa gaa ud fra have været Gjenstand for hans Tro, det kan umulig være afgjørende overfor Vanskeligheden ved at tænke sig, at det har været hans Alvor med Væsener, der i sig rumme saa krasse Modsigelser, som dem, vi have set i det foregaaende. Den eneste Vej, der nu staar os aaben, til at besvare dette Spørgsmaal, bliver da at undersøge selve disse uomtvistede Guders Natur, altsaa vende Spørgsmaalet om og istedetfor som hidtil at spørge, om Personifikationerne have været Guder, nu undersøge, om Guderne have været Personifikationer, om mulig ogsaa de have alle hine Modsigelser i sig.

II.

Det er allerede tidligere blevet bemærket, at vi selvfølgelig ikke tør drage nogen positiv Slutning overfor vort Spørgsmaal af den Omstændighed, at en Personifikation ikke omtales som dyrket paa Homers Tid. Derimod kunne vi unægtelig omvendt slutte meget af, at dette er Tilfældet, og det er da ogsaa ovenfor fremhævet, at der findes saadanne i de homeriske Digte. Hvorledes former nu Digterens Forestilling sig overfor disse Gudepersonifikationer?

I de to tidligere nævnte Personifikationer, Uranos og Gaia, møde vi Personifikationen i dens simpleste og sikkert oprindeligste Form. Det upersonlige er nemlig her det paa engang mest almene og mest konkrete, der paatrænger sig den menneskelige Forestilling, Himlen og Jorden, og det personlige saa spinkelt som tænkeligt, idet det kun er udtrykt ved, at de paakaldes som Vidner ved Edsaflæggelser, for den sidstes Vedkommende tillige ved, at der opsendes Ofringer til den.

Herved er der altsaa ganske vist tillagt dem en fornemmende Personlighed, men Forestillingen bliver dog, trods Personifikationen, helt i det simple og enkelte. Uranos møder os tilmed kun saaledes i to ganske enslydende Steder[1]; om Slægtskabsforhold mellem den og Titanerne eller andre personlige Guder synes Homer intet at vide. Noget fyldigere er Forestillingen om Gaia. Foruden at vi se den forbunden med Uranos paa de anførte Steder, møde vi den nemlig endnu i to Offerscener i Iliaden[2]) som Gjenstand for Paakaldelse og Ofring; og endelig træffe vi Forestillingen om den i en helt ny Skikkelse paa to Steder i Odysseen; her kaldes nemlig Tityos en Søn af Jorden[3]). Denne Tanke om Jorden som Moder til et personligt Væsen staar her ganske isoleret hos Homer, og da tilmed det ene Steds Ægthed er i høj Grad omtvistet, gaar det selvfølgelig ikke an at bygge nogen Slutning derpaa.

Ganske anderledes forholder det sig derimod med en Personifikation, der forøvrigt staar de nævnte temmelig nær, nemlig Helios. Ogsaa den paakaldes ved Edsaflæggelser, ogsaa til den opsendes der Ofringer, ja, dens Karakter som en af Tidens Guder, som Gjenstand for dennes alvorlige Tro, er i Virkeligheden endnu mere fastslaaet end hines; saaledes taler Odysseus' Folk endog om at opføre et Tempel for den[4]), ligesom den da ogsaa udtrykkelig betegnes som

[1]) Il. XV, 36. Od. V, 184.
[2]) III, 104; 278. XIX, 259.
[3]) Od. VII, 324. XI, 576.
[4]) Od. XII, 346.

δεινὸς θεός[1]). Vi se den i Digtene omtalt snart som rent upersonlig med Prædikater som *ἐπέλαμψε* o. lign., endnu hyppigere metaforisk personificeret ved et *ὁρᾷ, ἀμφεβεβήκει, ἀνώρουσε* osv., men endelig ogsaa paa nogle Steder behandlet som hel og selvstændig Personlighed. Hermed sigter jeg ikke til Udtrykket: *ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει*[2]); thi her blive vi dog indenfor Personifikationen, selv om denne er betydelig mere gjennemført end i de ovenfor nævnte Udtryk heller ikke til, at den ejer Hjorde af Oxer og Faar, saaledes som det udførlig omtales i 12te Sang af Odysseen; thi hermed er det næppe Meningen at betegne Solen som større Godsbesidder og Kvægopdrætter; der tænkes uden Tvivl paa virkeligt Kvæg, der var helliget Solen, saaledes som det ogsaa omtales af senere Forfattere, f. Ex. af Herodot (IX, 93), omend Homer ganske vist har rykket det ind i Æventyrets Verden ved at fortælle, at det hverken yngler eller dør[3]). Naar det derimod hedder i Odysseen, at Solen fortæller Hefaistos om hans Hustrus Ægteskabsbrud[4]), eller naar vi et andet Sted se Solen i Samtale med Zeus og true med at løbe ned i Underverdenen og skinne for de døde[5]), eller naar vi endelig høre, at den ikke alene er Søn af en Hyperion, om hvem vi dog intet vide, men at den endog selv ved Neaira er Fader til to „Gudinder", Nymferne Phaetusa og Lampetie, der vogte dens Kvæg, og ved Okeaniden Perse til Aietes og Kirke, af hvilke den sidste jo spiller en fremtrædende Rolle hos Homer som fri og hel Personlighed, — naar vi tage alt dette i Betragtning, saa er det unægtelig lidt vanskeligt at tænke sig, hvorledes denne Forestilling kan forbindes med Forestillingen om Solen som personificeret Naturgjenstand.

Det synes da virkelig at forholde sig saa, at Homer og hans Tid har kunnet tilbede og dyrke en Gud, hvis Væsen indeholder saa afgjorte Modsigelser for Forestillingen, som

---

1) Od. XII, 322.
2) F. Ex. Od. XII, 323.
3) Od. XII, 130 f.
4) Od. VIII, 270 f.
5) Od. XII, 376 ff.

denne Helios, Modsigelser, der ingenlunde ere mindre end dem, vi ovenfor fandt i hans Forestilling om Eos, Themis, Hebe og Eris. — Til at befri Solguden fra disse er der dog endnu en Udvej aaben. Man kunde jo nemlig tænke sig, at vi overfor den homeriske Helios aldeles ikke havde at gjøre med en Personifikation, men udelukkende med en Personlighed, der vel styrede Himmellegemets Gang, i det hele herskede over det og havde sit sædvanlige Ophold der, men uden at være bunden til det, endsige være ét dermed, og denne Udvej kunde synes saa meget mere fristende, som det jo særlig har sine Vanskeligheder at tænke sig Himmellegemet holde Bryllup med en Kvinde og avle virkelige Børn med hende. Hvad der kan indvendes imod denne Tanke, er, at for det første den senere Forestilling om en Solvogn og Helios som Vognstyreren intetsteds forekommer hos Homer; at dette skulde være tilfældigt, er vel ikke rimeligt, men dog muligt. Dernæst bruges Ordet ἥλιος paa nogle, dog forholdsvis ikke mange, Steder saaledes, at der ikke naturlig kan forstaas andet derved end det rent upersonlige Himmellegeme. Alt i alt kan det da maaske indrømmes, at det ikke er helt utænkeligt, at Helios for Homer er den personlige Solgud paa samme Maade som Poseidon er Havguden, Zeus Himmelguden, frigjort fra enhver allegorisk, personificerende Forestilling, og at da Gudens Navn af og til er bleven overført paa det Himmellegeme, han er sat til Styrer over.

Maa vi da saaledes renoncere paa at bygge nogen Besvarelse af vort Spørgsmaal paa de Forestillinger om Helios, vi møde i Digtene, er der derimod en anden Art af Personifikationer, som egne sig bedre til at skaffe Klarhed i det omtvistede Punkt, og det er Flodpersonifikationerne. Her kan det ikke godt betvivles, at vi staa overfor virkelige Personifikationer; det er endog netop en saadan, der har givet Homer Anledning til den eneste virkelig omfattende og tillige helt gjennemførte Personifikation, vi finde i hans Digte, i Kampen mellem Achilleus og den Flod, „som Guderne kalde Xanthos, men Mændene Skamandros“, saaledes som den fortælles i Iliadens 21de Sang.

Achilleus stormer frem i Kampen ved Flodens Bred og hugger Troerne ned for Fode, i vild Forbitrelse over Vennens Død, og han styrter Ligene ned i Floden. Denne, der i Forbigaaende bemærket udtrykkelig kaldes *μέγας θεός* (v. 248), staar selvfølgelig paa Troernes Side, og den gribes nu yderligere af Vrede over den Haan, Achilleus viser den. Den svulmer brusende op, kaster Ligene op paa Land, brølende som en Tyr. Achilleus flygter forfærdet; men Floden strømmer nu over sine Bredder og forfølger ham under voldsom Larm henover Sletten saa hurtig, at Bølgen stadig rammer hans Skuldre. Hele Sletten fyldes med Vand, saa at Lig og Vaaben svømme mellem hinanden. Tilsidst standser dog Hefaistos paa Heras Befaling Oversvømmelsen ved at tænde en mægtig Ild, der tørrer Sletten, antænder Ligene og Træerne ved Flodbredden og bringer Vandet i Kog. I sin store Kvide anraaber Floden da Hera om Barmhjærtighed og tilsværger hende ikke oftere at ville hjælpe Troerne, og hun byder da sin Søn at holde inde med de Ord[1]:

Ἥφαιστε, σχέο, τέκνον ἀγακλεές · οὐ γὰρ ἔοικεν
ἀθάνατον θεὸν ὧδε βροτῶν ἕνεκα στυφελίζειν.

At Digteren selv har troet paa hele denne Begivenhed, han her fortæller os, ikke alene som en slet og ret Oversvømmelse, men som et virkeligt Udtryk for Flodgudens Vrede, og at han har opfattet denne Gud som selve Flodstrømmen, selve Vandet, lader sig ikke betvivle. Thi af flere Steder se vi, at Xanthos ikke alene kaldes *θεός* og stilles fuldstændig sideordnet med de olympiske Guder, f. Ex. i 20de Sang, v. 38 ff., hvor de Guder, som kæmpe paa Troernes Side, nævnes i følgende Orden: Ares, Phoibos, Artemis, Leto, Xanthos og Afrodite, men ogsaa, at den er bleven dyrket som en saadan. Saaledes siger Achilleus til Lykaon om den:

---

[1]) Il. XXI, 379 f.

οὐδ' ὑμῖν ποταμός περ ἐΰρροος ἀργυροδίνης
ἀρκέσει, ᾧ δὴ δηθὰ πολέας ἱερεύετε ταύρους
ζωοὺς δ' ἐν δίνῃσι καθίετε μώνυχας ἵππους.[1])

Det er altsaa selve Floden, ποταμὸς ἀργυροδίνης. til hvilken der ofres; ligeledes er selve Offerceremonien, der bestaar i, at Offerdyret kastes i Floden, betegnende. Et andet Sted omtales det, at der endog var en særlig Præst for Xanthosfloden[2]).

Det kan da betragtes som givet, at Xanthos for Homer er en Personifikation, og at han trods dette har troet paa dens Existens som saadan, og at endelig Flodkampen for ham er en virkelig Begivenhed. Og dog véd sikkert han og hans samtidige meget godt, at Vand ikke føler Smerte, fordi det koges, og han ved vel, at en Flod ikke kan udtrykke sine Tanker i Ord. Det er morsomt her at se, at han, da han første Gang lader Floden tale, har haft en lille Anfægtelse i denne Retning, idet han finder det fornødent forinden at sige (v. 212 f.):

προσέφη ποταμὸς βαθυδίνης
ἀνέρι εἰσάμενος[3]), βαθέης δ' ἐκ φθέγξατο δίνης.

Vi faa imidlertid nu ikke Lov til at blive staaende herved, ved Xanthos som Personifikation. I Begyndelsen af samme Sang fortælles det nemlig, at den er avlet af selve Zeus[4]). At Floder ere Brødre, som Xanthos og Simoeis, eller Sønner af andre Floder, — det lader sig meget vel forene med Personifikationsforestillingen, men at en „dybthvirvlende" Flod skulde være avlet af en personlig Gud, det lyder temmelig paradoxt og fører os helt bort fra Personifikationstanken. Man kunde føle sig stærkt fristet til at opfatte det som en rhetorisk Vending; men dette gaar

---

[1]) Il. XXI, 130 ff
[2]) Il. V, 77 f.
[3]) sc. φωνήν. jvf. Il. XIII, 45. 216. XVII. 555.
[4]) Il. XXI, 2.

af flere Grunde ikke an. Det er nemlig ikke det eneste Sted, hvor denne Forestilling kommer frem; saaledes omtales ogsaa i Iliadens 14de Sang, v. 434, „den vidtstrømmende Xanthos, hvem den udødelige Zeus avlede“, og dernæst møde vi atter og atter Fortællinger om, at denne eller hin Helt er Søn af eller nedstammer fra en Flod[1]), en Tanke, der jo ikke er mindre indviklet end hin.

Hvad her er sagt om Xanthos, gjælder ligeledes de andre Floder, navnlig ogsaa selve Ὠκεανός. Denne omtales snart som rent upersonlig, som ποταμὸς ἀψοῤῥόος, over hvis Bølger Odysseus sejler, snart behandles den som Personifikation, som da Achilleus siger til den faldne Lykaon[2]):

οὐκ ἔστι Διὶ Κρονίωνι μάχεσθαι
τῷ οὐδὲ κρείων Ἀχελώϊος ἰσοφαρίζει
οὐδὲ βαθυῤῥείταο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο,
ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα
καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.
ἀλλὰ καὶ ὃς δείδοικε Διὸς μεγάλοιο κεραυνόν.

Endelig møde vi den ogsaa i Iliadens 14de Sang som Gudernes Stamfader, γένεσις θεῶν, gift med Tethys; de bo ved Jordens Grænser, og i deres Hus er Hera bleven plejet under Striden mellem Kronos og Zeus; Forholdet mellem de to Ægtefæller er ingenlunde godt, saa at Hera foregiver at ville rejse til dem for at stifte Forlig[3]). Kort sagt, Okeanos betragtes her, som forøvrigt ogsaa andre Steder, fuldstændig som Personlighed. Om nogen Dyrkelse af den er der dog intetsteds Tale, saa at det kun er for Fuldstændigheds Skyld, jeg omtaler den i denne Sammenhæng. Som dyrkede Floder nævnes foruden Xanthos ogsaa Alpheios[4]) og Spercheios[5]), der ligeledes begge ere person-

---

[1]) f. Ex. Il. V, 544; XVI, 174.
[2]) Il. XXI, 193 ff.
[3]) Il. XIV, 200 ff.
[4]) Il. XI, 728.
[5]) Il. XXIII, 144.

liggjorte, den første som Fader til Orsilochos[1]), den anden som gift med Polydora, Peleus's Datter, og ved hende Fader til Menesthios[2]).

Den Modsigelse, vi saaledes se i Digterens Opfattelse af de dyrkede Floders Natur, møder os ogsaa, hvor Talen er om Vindene. At disse som Regel ere tænkte som rent upersonlige, er der ingen Grund til at betvivle. I Odysseens 10de Sang fortælles jo endog udførlig, hvorledes Zeus har overdraget Aiolos at lade den ene eller den anden blæse efter Behag, og hvorledes denne medgiver Odysseus dem, bundne i en Sæk. Ikke desto mindre faa vi at vide, at Ζέφυρος i Ægteskab med Harpyjen Podarge har avlet Achilleus's Heste, Xanthos og Balios[3]). Den personificerende Tendens i denne Fortælling er dog umiskjendelig, særlig naar man mindes Hesten Xanthos's Ord i 19de Sang[4]):

νῶϊ δὲ καί κεν ἅμα πνοιῇ Ζεφύροιο θέοιμεν,
ἥνπερ ἐλαφροτάτην φάσ' ἔμμεναι.

Derimod er Personifikationen helt borte i 23de Sang, hvor Iris træffer samtlige Vinde i Zephyrs Bolig i en glad Gildestemning og afslaar deres Opfordring til at tage Del i Drikkelaget. At de endelig kunne være Gjenstand for Dyrkelse, se vi af Achilleus's Ord kort iforvejen i samme Sang, idet han lover Boreas og Zephyr ἱερὰ καλά, hvis de ville antænde Patroklos's Ligbaal (v. 195).

Modsigelserne møde os saaledes overalt, hvor vi træffe Personifikationer, hvad enten disse have været dyrkede eller ej, og der vil da ikke i dem kunne søges nogen rimelig Grund til at betvivle, at det er Digterens Alvor med at kalde Væsener som Eos, Themis eller Eris Guder, hvor vanskeligt det end kan være at sætte sig ind i, hvad han da egentlig har forestillet sig ved disse Væsener.

---

[1]) Il. V, 546.
[2]) Il. XVI, 173 ff.
[3]) Il. XVI, 149 ff.
[4]) v. 415 f.

Den homeriske Gudekreds synes altsaa at have omfattet en Dobbelthed af Guder, nemlig dels rene og skjære Personligheder, de store olympiske Guder, dels Væsener, hvis Personlighed for Tidens Forestilling maa have haft en mere eller mindre problematisk Karakter. Denne Dualisme indenfor Gudeverdenen vil dog i og for sig ikke kunne vække Anstød, efter at vi have set, hvad den homeriske Gudetro har kunnet rumme overfor den enkelte Gud. Inden vi imidlertid slaa denne Dualisme fast, er der endnu et Spørgsmaal, som trænger til Besvarelse.

Vi have ovenfor set, hvorledes Digterens Forestilling vandrer fra det upersonlige til Personifikationen og fra denne igjen til den af det upersonlige helt uafhængige Personlighed. Er det da nu givet, at den ikke ogsaa har foretaget den omvendte Bevægelse, fra det rent personlige til det upersonlige, er det givet, at selve de olympiske Guders Personlighed har staaet ren og uanfægtet som saadan for Digterens og Tidens Opfattelse? En Tvivl herom gjøres ikke alene forstaaelig ved den Uberegnelighed, vi have set brede sig i Digterens Gudeopfattelse, men den paatrænger sig endog med Nødvendighed af sig selv, naar vi se, hvorledes han i sin Omtale og Behandling stiller sig overfor hine to antagne Klasser af Guder. De kan nemlig for ham umulig have staaet som to sondrede Klasser; dertil træde de, som tidligere anført, i et altfor nøje gjensidigt Forhold til hinanden.

Idet jeg da nu søger at løse denne Tvivl, støder jeg paa et Fænomen indenfor græsk Gudebetragtning, som formentlig er blevet altfor lidt paaagtet, et Fænomen, der særlig maatte gjøre dem meget betænkelige, der mene, at hele Spørgsmaalet om Allegorien i den græske Mythologi er klaret ved slet og ret at erklære græske Guder for fuldblodige Personligheder.

Slaa vi op i Iliadens 2den Sang, v. 426, læse vi følgende:

σπλάγχνα δ᾽ ἄρ᾽ ἀμπείραντες ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο

ↄ: „de holdt Indvoldene over Hefaistos". Meningen hermed er tydelig nok: Hefaistos er sat istedetfor *Ilden*; men ulige vanskeligere bliver det at se, hvorledes Digteren er kommet til den Sammenblanding; thi man synes at maatte antage, at han, idet han nævner Gudens Navn, ogsaa har haft Forestillingen om dennes Personlighed for sig, og at forklare Udtrykket, saaledes som de Fortolkere, der overhovedet have indladt sig paa nogen Forklaring, gjøre, ved at det simpelthen er sat for *φλογὸς Ἡφαίστοιο*, har ingen Sandsynlighed for sig, naar man sammenholder det med de følgende Exempler.

Da Odysseus, efter at han har besejret Bejlerne, giver Befaling til, at de Slavinder, som have haft Omgang med dem, skulle dræbes, siger han[1]) til Telemachos og de andre, at de skulle hugge dem med de lange Sværd:

εἰσόκε πασέων
ψυχὰς ἐξαφέλησθε καὶ ἐκλελάθοιντ' Ἀφροδίτης,

— altsaa er her ligeledes Afrodites Navn sat ensbetydende med en rent upersonlig Forestilling, nemlig Elskov. Ogsaa her kunde nogle maaske føle sig fristede til at underforstaa et *δώρων* el. lign., dersom ikke det følgende Vers gjorde dette umuligt; der fortsættes nemlig saaledes:

τὴν ἄρ' ὑπὸ μνηστῆρσιν ἔχον μίσγοντό τε λάθρῃ.

Her er det da tydeligt, at en saadan Forklaring ikke kan slaa til.

Fremdeles siger Achilleus et Sted, hvor han hentyder til sin egen Død[2]):

εἰσόκεν αὐτὸς ἐγὼν Ἄϊδι κεύθωμαι,

hvor altsaa Guden Hades er sat istedetfor *Graven* eller *Døden*.

[1]) Od. XXII, 443 ff.
[2]) Il. XXIII, 244.

Det er dog kun paa disse tre Steder, at disse Guddomme omtales saaledes. Derimod er der en fjerde Gud, hvis Navn atter og atter, baade i Iliaden og Odysseen, anvendes om det rent upersonlige, nemlig Ares. Hans Navn anvendes om *Krigen* i Udtryk som *ξυνάγωμεν Ἄρηα, στυγερῷ κρινώμεθ' Ἄρηϊ, ἐγείρομεν ὀξὺν Ἄρηα, ἐπ' ἀλλήλοισι φέρον πολύδακρυν Ἄρηα*[1]) o. lign. Slige Udtryk forekomme alt i alt 25 Gange i de homeriske Digte.

Det, der ved disse Steder kan betragtes som givet, er, at Digteren har indblandet Forestillingen om noget upersonligt i Forestillingen om de ellers rent personlige Guder. Ameis nøjes med i sit „Anhang" til Odyss. XXII, 444 at kalde dem „poetische Personificationen", et Udtryk, som i al sin utilfredsstillende Korthed dog aabenbart peger i en rigtig Retning. Personifikationer kan man dog ikke kalde dem, forsaavidt Grundlaget her ikke er det upersonlige, men netop Personligheden; den eneste korrekte Benævnelse er Abstraktioner. Med Personifikationerne have de tilfælles, at ogsaa de hvile paa Dobbeltforestillinger, som paa engang rumme personligt og upersonligt; men i Modsætning til dem tør man næppe sige, at disse Abstraktioner have nogen almindelig og naturlig poetisk Berettigelse. Forsaavidt er det af afgjørende Betydning, at, medens Personifikationerne, der gaa fra det upersonlige til det personlige, sætter Anskuelsen i den abstrakte Tankes Sted, gaar Abstraktionen den omvendte Vej; poetiske Blomster af den Art vil man næppe kunne plukke, hverken i ældre eller nyere Poesi.

Resultatet bliver da, at Allegorien og den allegoriserende Forestilling, uden at være det principale i den homeriske Gudetro, dog breder sig overalt i den, ligefra Gudinden Charis til Guden Hefaistos, fra Gudinden Eris til Guden Ares. Men den egentlige Vanskelighed bliver dog stadig staaende, Vanskeligheden ved at forestille sig, hvorledes Tiden har kunnet bygge sin Tro og sit Haab paa Væsener, der ere saa selvmodsigende, det ene Øjeblik ere Kjød og Blod, det næste luftige Taageskikkelser, som han tilmed

[1]) Il. II, 381. 385. IV, 352. III, 130.

selv puster bort. At Digteren har kunnet tro paa dem, maa nu betragtes som givet, men det næste Spørgsmaal, bliver, hvorledes dette har været muligt, hvad han da egentlig har forestillet sig ved Okeanos, ved Xanthos, Eris og de andre.

III.

Det er i det foregaaende blevet paavist, at den homeriske Forestilling, f. Ex. om Ares som guddommeligt Væsen overhovedet, indeholder saa skurrende Modsigelser, paa engang Abstraktion og Personlighed, at det ligger nær at spørge, om da nu selve denne Personlighed som saadan har staaet i ren og klar Skikkelse for Digteren. — Der kan ingen naturlig Tvivl være om, at den gjennemgaaende har gjort det, har staaet for hans Øje, ligesom de andre olympiske Guder, ganske som et Menneske i Skikkelse, Fremtræden og Tale, dog nærmest som den skjønneste og største blandt disse. Ikke desto mindre kan det af og til hændes, at Digteren pludselig forlader dette solide Grundlag for Opfattelsen og i sin Forestilling farer ud i det rent formløse. Hvad saaledes Ares angaar, fortælles det et Sted, hvorledes han i Kamp med Athene rammes i Nakken af en Sten og styrter saaret til Jorden; da han er falden, fortæller Digteren, dækker hans Legeme en Strækning paa 700 Fod[1]). Er det da Homers Alvor med dette Længdemaal? — Ved en anden Lejlighed bliver han ligeledes saaret af Athene, som jager sit Spyd ind i hans Legeme; det hedder da:

ὁ δ᾽ ἔβραχε χάλκεος Ἄρης
ὅσσον τ᾽ ἐννεάχιλοι ἐπίαχον ἢ δεκάχιλοι
ἀνέρες ἐν πολέμῳ, ἔριδα ξυνάγοντες Ἄρηος.[2])

Ganske det samme fortælles desuden, endog med de samme Ord, om Posejdon[3]). — Man kan ganske sikkert ikke

[1]) Il. XXI, 407.
[2]) Il. V, 859 f.
[3]) Il XIV, 148 f.

komme fra disse Modsigelser ved, som Hermann, at erklære hint Vers om Ares for uægte og disse om ham og Posejdon for poetiske Overdrivelser. — Men hvorfor skal man ogsaa søge at komme bort fra dem? Beskjæftiger man sig med homerisk Mythologi, skal man snart opdage, at Modsigelsen sidder bag paa Hesten, den følger en, hvor man saa vender sig hen.

For at tage et andet Exempel; at Guderne ikke ere fri for Sorger, det fremgaar allerede af de citerede Steder om Ares, og til dem kan man føje en meget stor Mængde. Ja, de synes overalt kun at være til for at deltage og lide under de menneskelige Bekymringer. Forsamles de til Raadslagning, da er det stadig Menneskets Anliggender, det gjælder, og de vække da i Regelen Splid og Strid imellem dem. Gudinden Thetis fremtræder stedse jamrende sig for sin dødelige Søns Skyld, Zeus og Ares klage over, at deres Sønner falde i Kampen, Hera over, at hun ikke strax kan faa sin Villie med Hensyn til Troja sat igjennem, Afrodite over at blive saaret af Diomedes; Posejdon fortæller om, hvorledes han og Apollon maatte trælle for Kong Laomedon et helt Aar og endda bleve narrede for Lønnen. Kort sagt, den hele Opfattelse af Guderne er ogsaa her saa anthropomorfistisk som vel muligt; ogsaa paa dette Omraade tænker han sig Guderne under rent menneskelige Vilkaar. Og saa kan man dog møde en Ytring som denne: „Mennesket er et ulykkeligt Væsen, men Guderne ere fri for Sorger og Bekymringer“[1]), og denne Tanke kommer saa ofte igjen, at det endog er tydeligt, at han trods hint med særligt Velbehag har dvælet ved denne Modsætning mellem de salige Guder og de forpinte dødelige.

At Guderne heller ikke, hvad Magt angaar, kunne være saa synderlig hævede over den menneskelige Svaghed, det fremgaar allerede tilstrækkeligt af alle de anførte Exempler. Men hvad skal man da sige, naar man af og til pludselig støder paa disse Ord: *ϑεοὶ δέ τε πάντα δύνανται*[2])? — Man

---

[1]) Il. XXIV, 525.
[2]) *Od.* IV, 237. X, 306. XIV, 445.

skal selvfølgelig sige, at det er en meget grov Selvmodsigelse, og ikke, som de allerfleste Fortolkere, søge at komme bort fra den ved mere eller mindre dristige Forklaringer. Det er ialtfald ikke deres Sjældenhed, der skal friste nogen til at forsøge en saadan Udvej.

θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν, siger Digteren i Odysseen[1]) for saa lige efter at fortælle, hvorledes Havguden Proteus, der tilmed er forlenet med særlig Seergave, blev ført bag Lyset af Menelaos. Nitzsch bemærker imidlertid med Hensyn til denne Ytring om Gudernes Alvidenhed: Det er naturligvis kun at forstaa relativt og siger kun saa meget som: Guderne vide mere end Menneskene. Paa den Maade søger han da at redde Systemet; det er dog meget uheldigt for dette, at Digteren netop aldrig udtaler sig i den Retning og tillægger sine Guder en Alvidenhed eller en Almagt med Modifikation: enten fremtræde de ligefrem som Mennesker eller ogsaa aldeles ubegrænsede i deres Guddommelighed; medmindre det maaske ogsaa skal opfattes relativt, naar den blandt hine alvidende Guder selvfølgelig mest alvidende, Zeus, blot behøver at vende Øjnene fra den troiske Kampplads, for at være aldeles uvidende om, hvad der foregaar dernede, saa at Posejdon faar Lejlighed til at spille ham nogle slemme Puds[2]), eller naar Ares ikke mærker noget til, at hans Søn falder i Kampen, fordi Olympos i det Øjeblik er omgivet af Skyer[3]).

At de homeriske Guder endelig heller ikke i moralsk Henseende har noget at lade de stakkels dødelige høre, er bekjendt nok. De ere her som allevegne skabt i Menneskets Billede. Det er Athene, der i Iliaden forleder Troerne til Edsbrud[4]), og det er hende, der paa en særlig hæslig Maade faar Hektor til at optage Kampen med Achilleus. Selv Zeus kan Nestor mistænke, naar han raader til, at Achæerne skulle forblive endnu en Tid for Troja, „indtil de

---

[1]) Od. IV, 379.
[2]) Il. XIII, 7 fff.
[3]) Il XIII, 521.
[4]) Il. IV, 70 ff.

have set, om Zeus's Løfte er Løgn eller ikke"[1]). Hera bedrager Zeus grundig i den bekjendte Fortælling i Iliadens 14de Sang, og i den følgende[2]) aflægger hun under særlig højtidelige Former en Ed, som næppe nogen Domstol vilde erkjende var aflagt bona fide. Afrodites og andre Guders Ægteskabsbrud behøver jeg ikke at dvæle ved; ja, Athene beskylder endog Afrodite for at forlede de svage Kvinder dertil[3]). — Imidlertid, man kan naturligvis nu ikke vente, at Digteren skulde være mere konsekvent i dette end i andre Punkter. Til Trods for denne almindelige Forudsætning om de evige Magters aandelige Skrøbelighed træffe vi af og til paa Ytringer som: „Fader Zeus vil ikke hjælpe Løgnere"[4]) eller endog: „Guderne ere de bedste Vogtere over Edspagter"[5]).

Videre behøver jeg formentlig ikke at gaa for at faa konstateret, at Modsigelserne brede sig over hele Linien. Men herved kunne vi aabenbart ikke blive staaende; thi der melder sig nu i Anledning af dem to Spørgsmaal med uafviseligt Krav paa Besvarelse: Hvorledes have disse Selvmodsigelser i den for Mennesket til enhver Tid alvorligste Sag overhovedet været psykologisk mulige? og: Hvilket indre Motiv har fremkaldt dem? Det er Besvarelsen af disse, jeg mener at kunne gjøre frugtbringende for Løsningen af Spørgsmaalet om Tidens Forhold til Væsener, der paa engang ere Allegorier og Personligheder.

Hvad vi da først kunne fastslaa med Hensyn til hine Modsigelser, er, at de umulig kunne være tilfældige, af den Art, som naar Digteren lader en Helt deltage i Kampen i en Sang, uagtet han i en foregaaende har fortalt os om hans Død. Dertil er allerede hele det Omraade, hvor vi møde dem, de religiøse Forestillingers, for betydeligt. Dernæst taler ogsaa de enkelte Modsigelsers Karakter tilstrækkelig derimod, idet det stedse er en bestemt Modsætning,

---

[1]) Il. II, 349 ff.
[2]) Il. XV, 36 ff.
[3]) Il. V, 349.
[4]) Il IV, 235.
[5]) Il. XXII, 254.

der møder os i dem, Modsætningen mellem Guderne som Mennesker og som absolute Magter, og det saaledes, at Digteren, som tidligere bemærket, i det enkelte Øjeblik giver sig helt hen i den ene eller den anden Forestilling, uden at der finder nogen Overgang mellem dem Sted.

Den sidste Omstændighed kunde endog friste til at gaa til den modsatte Yderlighed og opfatte dem som Modsigelser, der ere Digteren bevidste og ere til for deres egen Skyld. Paa saadanne har Religionshistorien ikke faa Exempler fra visse Perioder. Jeg skal i saa Henseende kun minde om de bekjendte Æselsfester og bespottelige Mysterier i Middelalderen. De ere Udtryk for en *romantisk* Tilbøjelighed til at tilfredsstille et ironiserende Lune ved for et Øjeblik at drage det absolute ned i det trivielle og derved gjøre det komisk. Men i saa Henseende bliver det her afgjørende, at det hos Homer omvendt er Væsener, som sædvanlig tænkes i det jævne og dagligdags, der af og til pludselig skydes op i den absolute Sfære: det menneskelige er her Regelen, det guddommelige Undtagelsen. Et Par Exempler vil gjøre dette klarere.

Da Hera opfordrer Hypnos til at være hende behjælpelig med at faa sin Ægtemand dysset i en blidelig Slummer og som Betaling for denne Tjeneste lover ham en af Chariterne til Hustru, fordrer han, at hun skal bekræfte sit Løfte med en Ed, idet han siger[1]):

χειρὶ δὲ τῇ ἑτέρῃ μὲν ἕλε χθόνα πολυβότειραν,
τῇ δ' ἑτέρῃ ἅλα μαρμαρέην, ἵνα νῶϊν ἅπαντες
μάρτυροι ὦσ' οἱ ἔνερθε θεοὶ Κρόνον ἀμφὶς ἐόντες.

Den gigantiske Storladenhed i disse Ord kontrasterer paa en besynderlig Maade med den stærkt anthropomorfistiske Stemning i hele Scenen; det er som der pludselig lød Basuntoner midt i en Fløjtemelodi. At denne Modsigelse skulde have nogen komisk eller overhovedet poetisk Berettigelse, vil næppe nogen falde paa.

---

[1]) Il. XIV, 272 ff.

Den Zeus, vi i Iliadens første Sang[1]) se i Samtale med Thetis, har Digteren forestillet sig saa menneskelig som vel muligt. Det er Ægtemanden med den lidt blakkede Samvittighed, der i al Stilhed viser en besværlig Supplikantinde ned ad Bagtrappen, for at hans iltre Halvdel ikke skal gjøre sig unødige Bagtanker. Lige ovenpaa dette siger saa Digteren de berømte Ord:

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανατοιο μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

Heller ikke her vil nogen selvfølgelig finde Spor af komisk Virkning; det vilde det først have faaet, hvis det omvendt var det guddommelige, der dannede den almindelige Baggrund.

Disse Modsigelser ere dernæst som oftest saa krasse, at Digteren umulig kan have haft de to modsatte Forestillinger samtidig: en Gud, der véd alt og dog intet véd, som er 6 Fod høj, naar han staar oprejst, og 700 Fod lang, naar han ligger ned. — Naar han fortæller om, hvorledes Zeus bindes af Hera, Posejdon og Athene og kun reddes ved et hundredarmet Uhyres Hjælp, kan han ikke samtidig have Forestillingen om den Zeus, der ved sit blotte Nik faar Olympen til at skjælve, med samt Hera, Posejdon og Athene. At de ere ham selv ubevidste, kan derfor betragtes som hævet over enhver Tvivl.

Er dette imidlertid givet, og kunne vi alligevel ikke kalde dem tilfældige, saa er der kun den Mulighed tilbage, at de ere, hvad man kunde kalde *Driftsmodsigelser*, opstaaede ved, at to modsatte Følelser krydse hinanden, idet det snart er den ene, snart den anden, der fører Ordet.

Hvad dette har været for Følelser, vil det ikke være vanskeligt at bestemme. Den herskende har været den

---

[1]) Il. I, 518 ff.

national-helleniske Anthropomorfisme, Trangen til at drage det guddommelige ned til Jorden, der i den historiske Udviklings Gang har spillet saa stor en Rolle i al sin Ensidighed som Afløser af den forudgangne og samtidige orientalske Misanthropi. I skarp Modsætning hertil har saa den almenmenneskelige religiøse Følelse, omend kun glimtvis, faaet Lov til at gjøre sin revolterende Indflydelse gjældende. En saadan Krydsning af sjælelige Motiver, stammende fra ensidig national Tilbøjelighed i dens Modstrid med en mere almen menneskelig Følelse, vil man kunne finde til enhver Tid og i ethvert Individ, men man skal sikkert søge længe for at finde den udtrykt i en saa naiv Form som i den homeriske Gudetro.

Den eneste Maade, hvorpaa vi nemlig overhovedet kunne tænke os hine Modsigelser mulige, er, at vi forudsætte som det særlige ved denne *Tro* en fuldstændig Mangel paa Sans for al systematisk Enhed, eller rettere, et Overmaal af Glemsomhed, der gjør det muligt, at Følelsen det ene Øjeblik kan kaste sig over én Forestilling, for i det næste med samme Inderlighed at fordybe sig i det diametralt modsatte. Ordet *fordybe* kan dog kun uegentlig anvendes her; thi hvor barnlig sikkert den enkelte Forestilling end kan udtales, er det dog givet, at den kun kan hvile paa Overfladen, ikke kan have slaaet synderlig dybe Rødder i Opfattelsen. Ogsaa hos Barnet se vi, hvorledes en enkelt Følelse kan give sig et særlig stærkt Udtryk og dog i næste Øjeblik springe over i sin Modsætning. Det er da netop dette *springende*, der er det betegnende for den homeriske Gudeforestillings Methode, noget, som Stilens tørre Vederhæftighed altfor ofte har gjort moderne Læsere blinde for.

Sagen er jo nemlig, at alt det, der saaledes er ejendommeligt for den homeriske Forestillingsform, i et og alt har sin diametrale Modsætning i moderne Systematik og moderne Katekismustro. Den naturlige Følge heraf har været, at, hvor meget de homeriske Digte end ere blevne støvede igjennem fra først til sidst i dette Aarhundrede,

have Fortolkerne dog som Regel staaet helt uden Forstaaelse af denne Side, en Side, som den almindelige Forestilling om Homers Ufejlbarhed og om systematisk Tænkning som nødvendigt Led i en saadan maatte gjøre dem det særlig vanskeligt at finde. — Man er da gaaet den dobbelte Vej enten helt at lukke Øjnene for og fortie disse Modsigelser eller at søge at fortolke dem bort. Den eneste af de mig bekjendte Homerfortolkere, der i dette Punkt har sét Sandheden lige i Øjnene, er Nägelsbach. Et Exempel paa, hvor let homerisk Tankegang bevæger sig, og hvor tungt den moderne søger at følge i dens Spor, vil her være oplysende, særlig hentet fra et Omraade, hvor det ikke er hine krydsende Motiver, der gjør sig gjældende.

Som bekjendt, lader Homer, hvor han i sin Fortælling kommer til at hentyde dertil, de døde have deres Bolig „under Jorden". Dette er en grumme naturlig Opfattelse; han ser sine kjære sænkes ned i Jorden, der har han saa at sige forladt dem, og der lader han dem forblive. Denne Forestilling har imidlertid netop i al sin Selvfølgelighed ikke været Gjenstand for nogen reflekteret Bevidsthed; som Digteren synger sine Hexametre ud, som det falder ham naturligt, uden at ane Metrikens Love, saaledes lader han hin Forestilling komme tilorde i Øjeblikket uden at ane, at han har givet Bidrag til en „Underverdenens Geografi". Han er ikke vant til at examinere enten andre eller sig selv i saadanne Spørgsmaal. Da han derfor i Odysseen kommer til det Punkt i Fortællingen, hvor Helten skal til de dødes Rige for at raadspørge Tiresias, saa ophører med det samme hin Forestilling at være naturlig; thi han kan selvfølgelig ikke lade Odysseus grave sig ned i Jorden, hvad der vilde være en aldeles urimelig Tanke. Han fortæller altsaa, hvorledes Helten drager ud til det yderste Vesten, hinsides Okeanos, til hvad der for ham stod som Verdens yderste Grænse.

Naar man nu selv har forfattet en „homerisk Geografi", er det naturligvis generende at se, at ikke engang den gamle Homer har villet følge den. Allerede F. A. Wolf op-

stillede da den Hypothese, at Digterne af Iliaden og Odysseen hver har haft sin Opfattelse i dette Punkt. Denne Udvej er allerede af den Grund urimelig, at Digterens Personlighed, enten de homeriske Digte nu have haft én eller tyve forskjellige Forfattere, bliver historisk set af underordnet Betydning, hvor vi have at gjøre med Skrifter, som en Tid, man lægge den nu mere eller mindre langt tilbage, dog faktisk har betragtet som fuldgyldigt Udtryk for sin Tro og sine Forestillinger: er Digteren ikke én, saa er Læseren eller Tilhøreren det ialtfald. Det er netop denne Omstændighed, som giver disse Digte deres store Værd som kulturhistoriske Kildeskrifter, og som forøvrigt berettiger til at indlade sig paa en Undersøgelse som denne uden forud at bekjende Standpunkt i det omfattende Spørgsmaal om Digtenes Oprindelse.

Andre have da, maaske i Erkjendelse heraf, søgt andre Udveje. Saaledes opstiller J. H. Voss den Theori, at de dødes Bolig ganske vist var under Jorden, men at Indgangen til den laa vest for Okeanos. Herpaa har saa andre støttet den Paastand, at Odysseus overhovedet ikke kan have faaet Begreb om, hvad der foregaar i Underverdenen, og at altsaa en meget stor Del af Odysseens 11te Sang maa være uægte. Og endelig har man (Nitzsch) heraf igjen udledet den af flere Grunde yderlig dristige Tanke, at den homeriske Tid ikke har kjendt Forestillingen om nogen Straf efter Døden.

Vanskeligheden bestaar da i, at man, for at leve sig ind i homerisk Forestillingsform, maa emancipere sig helt fra vor Tids Tankegang, med al dens Dogmatik og Systematik. Selvfølgelig kan man dog ogsaa i vore Dage, hos naive Personer træffe Forestillinger, der ere ligesaa ubevidste og reflexionsløse som hine. Saaledes hørte jeg under Kristiansborg Slots Brand en Soldat udbryde: „Hvor kan Vorherre dog nænne at se paa alt det!“ Han vilde sikkert blive meget forbavset, om jeg havde fortalt ham, at han altsaa tvivlede om, at Gud er „algod“ og „alvis“. Som Almuesmanden i et Øjeblik kan lade Naturen gaa over Balles Lærebog, saaledes bevæger den homeriske Forestil-

ling sig til Stadighed, fordi den overhovedet hverken har kjendt eller følt Trang til nogen Katekismusparagraf, men kun udtaler, hvad Øjeblikkets Indskydelse gjør den naturlig.

Det maa dog endnu engang fremhæves, at disse Indskydelser ikke have Karakter af rent vilkaarligt Lune. Naar vi give vor Tro et Udtryk i en Række af Artikler, og disse for os er det væsentlige, saa er det omvendte Tilfældet for Homer. For ham er Hovedsagen en Række livfulde Scener og Fortællinger; ved Siden af dem kommer hans „Gudsfrygt“ som et underordnet og revolterende Element: til fastslaaede Forestillinger kjender han paa dette Omraade overhovedet intet. Derfor lader han i Fortællingens Gang sine Guder optræde og handle ganske som Mennesker, saalænge hans episke Tilbøjelighed og anthropomorfistiske Trang gjør ham det naturligt. Kommer imidlertid af og til Spørgsmaalet om Gudernes Natur ham ind paa Livet, da melder der sig en, man kunde kalde det, lyrisk Følelse: „Skulde Guderne, de udødelige Guder, naar de opløfte et Raab, ikke raabe højere end et almindeligt, dødeligt Menneske“, og han sætter da en Maalsbestemmelse, naturligvis aldeles vilkaarlig, for blot at betegne det uhyre; og paa samme Maade med Ares, der pludselig kommer til at maale sine 7 Plethrer.

Kunde man da komme til at stille den gamle Homer det Spørgsmaal, om Guden Helios f. Ex. virkelig kan se og høre alt, hvad der foregaar paa Jorden og i Himlen, vilde han sikkert, skjønt han ikke var vant til at svare paa den Art Spørgsmaal, sige: Ja, naturligvis!, men han vilde saa i næste Øjeblik fortælle os om, hvordan denne Gud ejer en Mængde Oxer og Faar, som græsse paa Øen Trinakria, og hvordan engang slette Mennesker gave sig til at slagte endel af dem, uden at han mærkede det osv.[1]).

Resultatet af hele denne Betragtning bliver da, at den homeriske Gudeforestilling bevæger sig paa Overfladen og bevæger sig i Spring uden bevidst Reflexion over *hvorfra* og *hvorhen*, og at der altsaa ikke fra Modsigelserne i

[1]) Od XII, 374 f.

disse Forestillinger kan hentes noget Bevis imod hans Tro paa dem.

For vort Spørgsmaal bliver dette, som man let ser, af afgjørende Betydning. Har Tiden kunnet tro paa og dyrke Væsener, som paa engang ere alvidende og uvidende, er der i ren Almindelighed ikke noget mærkeligt i, at den ogsaa har kunnet tro paa saadanne, der paa engang have staaet for den som rent upersonlige Gjenstande eller Begreber og som Personifikationer; heller ikke paa saadanne, der snart ere Personifikationer, snart selvstændige Personligheder. Det kommer nu blot an paa at se, hvorledes det har staaet for Digteren i det enkelte Tilfælde, og dette Spørgsmaal vil vise sig at være af forskjellig Natur, eftersom vi staa overfor den ene eller den anden Art af Personifikationer. Vi nødsages da til at betragte Forholdet overfor hver enkelt af disse Arter, og maa, med dette for Øje, sondre imellem tre saadanne: 1) de konkrete eller Naturpersonifikationerne, 2) de abstrakte eller Begrebspersonifikationerne, 3) Abstraktionerne.

Naturpersonifikationerne have tilfælles, at det upersonlige Grundlag her er en enkelt og konkret Naturgjenstand. Denne Omstændighed gjør det forholdsvis let at forestille sig Overgangen eller rettere Springet fra Forestillingen om det upersonlige til Forestillingen om en Personifikation som et virkelig existerende Væsen. Floden, hvori man den ene Dag vader og skyller sit Vasketøj, er den næste den vrede Gud, der truer med at gaa over sine Bredder og ødelægge *Mændenes Værker*, og den forsones igjen ved Ofre, som nedsænkes i dens Bølger. Himlen og Solen og Jorden ere snart de upersonlige Naturgjenstande og Fænomener, fra hvem al god Gave kommer, snart gjøres de netop af denne Grund til Repræsentanter for det ubekjendte, evige og identificeres ubevidst med det, idet de paakaldes f. Ex. som Vidner ved Edspagter. Springet er her saa naturligt for den naive Opfattelse som fra en Hverdags- til en Søndagsforestilling om samme Gjenstand. Den Mangel paa Kontinuitet, vi saa, var gjennemgaaende i de homeriske Gude-

forestillinger, gjør det forstaaeligt, at Modsigelsen heller ikke her er kommen til Bevidsthed.

Til Gjengjæld, men af samme Grund, nemlig fordi det upersonlige her er noget konkret, bliver den anden Vanskelighed saa meget des større, Vanskeligheden ved tillige at forestille sig disse Personifikationer som fri Personligheder, uafhængige af det upersonlige Grundlag; thi her skal da det personlige Element løsrives fra en solid og haandgribelig Basis. At tænke sig Solen se og høre alt, Floden tænke og føle, Vindene tale og ville, det er Personifikationsforestillinger, der i og for sig ikke stride mod Forestillingen om det upersonliges Natur. Men at tænke sig de samme sidde paa Guldstol ved Raadslagningen i Zeus's Palads eller i intim Passiar med en Ungmø, det er ikke alene en umulig Tanke — thi af dem har Homer ikke saa faa — men det er først og fremmest en umulig Forestilling.

I Odysseen siges saaledes om Kirkes fire Terner:

γίγνονται δ'ἄρα ταίγ' ἔκ τε κρηνέων ἀπό τ'ἀλσέων
ἐκ θ'ἱερῶν ποταμῶν, οἵ τ'εἰς ἅλαδε προρέουσιν.[1])

Fastholde vi her Personifikationsforestillingen, komme vi, som man ser, ud i det rent formløse eller i rhetorisk Tankeløshed, — en Lund, som føder Børn!

At det dog hverken er det ene eller det andet, faa vi at vide af et Sted i Iliaden. Zeus har kaldt alle Guderne sammen til sin Bolig; og det hedder da:

οὔτε τις οὖν ποταμῶν ἀπέην νόσφ' Ὠκεανοῖο
οὔτ' ἄρα νυμφάων, αἵτ' ἄλσεα καλὰ νέμονται
καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πίσεα ποιήεντα.[2])

Hvad der her kun er sagt udtrykkelig om Lundene og Flodkilderne, maa aabenbart ogsaa overføres paa Floderne og overhovedet paa alle de konkrete Personifikationer.

---

1) Od. X, 350 f.
2) Il. XX, 7 ff.

Digteren har aabenbart overalt, hvor Anskuelighedens Klarhed fordrede det, substitueret i Personifikationens Sted en Personlighed, som har sin Bolig i vedkommende Naturgjenstand. Dette ubevidste Spring i hans Forestilling er af ganske samme Natur som de, vi saa i hans Opfattelse af Gudernes Væsen: hvor Spørgsmaalet engang kommer ham ind paa Livet, forlader han resolut og for et Øjeblik den Forestilling, hvori han ellers bevæger sig, og er inde i en helt ny.

At Springet her som hist er ham ubevidst, ligger allerede i Sagen selv. Men det er dernæst ogsaa betegnende i saa Henseende, at han aldrig fører denne Personliggjørelse helt ud, at han f. Ex. aldrig udtrykkelig lader Helios forlade Himmellegemet eller en Flodgud stige op af Bølgerne; ja, af og til synes det endog umuligt at afgjøre, hvilken af de to Forestillinger der har været oppe i ham; han har sikkert heller ikke selv været istand dertil. — Da saaledes Odysseus svømmer langs Phæakerøens Strand, siger han til Floden, hvis Bølger han mærker strømme ud i Havet:

κλῦθι, ἄναξ, ὅτις ἐσσί· πολύλλιστον δέ σ' ἱκάνω

— — — — — — —

αἰδοῖος μέν τ' ἐστὶ καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν
ἀνδρῶν ὅστις ἵκηται ἀλώμενος, ὡς καὶ ἐγὼ νῦν
σόν τε ῥόον σά τε γούναθ' ἱκάνω πολλὰ μογήσας.
ἀλλ' ἐλέαιρε ἄναξ· ἱκέτης δέ τοι εὔχομαι εἶναι.

Man vil her naturligst opfatte dette som Personifikation. Men naar det saa derefter hedder:

ὣς φάθ', ὁ δ' αὐτίκα παῦσεν ἑὸν ῥόον, ἔσχε δὲ κῦμα,
πρόσθε δέ οἱ ποίησε γαλήνην, τὸν δ' ἐσάωσεν
ἐς ποταμοῦ προχοάς·[1])

maa man indrømme, at navnlig de sidste Ord lade Personlighedsforestillingen træde temmelig stærkt frem. Om noget

[1]) Od. V, 445 ff.

Spring kan her dog strængt taget ikke være Tale; et saadant træffe vi derimod et andet Sted, og det tilmed et saa pludseligt og haandgribeligt, at vi dér ligesom kunne fornemme Bevægelsen i Digterens bøjelige Fantasi.

Det er allerede flere Gange omtalt, at en væsentlig Rolle i Personliggjørelsen af Floderne spiller Fortællingen om, at disse ere Fædre til eller Sønner af personlige Væsener. Naar man gaar ud fra Floden som Personifikation, maa man jo med Rette nære Tvivl om, hvorvidt Digteren har forfulgt denne Forestilling med dens Konsekvenser, i Form af en Flods Samleje med en Kvinde eller af en Kvinde, der bringer en Flod til Verden. Man tager næppe fejl i at forudsætte, at han i Regelen heller ikke har gjort det; skulde han en enkelt Gang gjøre det, ja, da har han jo stadig den personlige Flodgud i Reserve. At han virkelig har gjort det, er et Bevis til Overflod paa, hvor ubevidst han er i sin Selvmodsigelse, ogsaa paa dette Omraade. Det er i Odysseens 11te Sang, hvor der fortælles om Tyros Kjærlighed til Floden Enipeus; det hedder dér:

ἡ ποταμοῦ ἠράσσατ', Ἐνιπῆος θείοιο,
ὃς πολὺ κάλλιστος ποταμῶν ἐπὶ γαῖαν ἵησιν,
καὶ ῥ' ἐπ' Ἐνιπῆος πωλέσκετο καλὰ ῥέεθρα.

Vi ere her endnu fuldstændig inde i Personifikationen; hun elsker selve den skjønne Flod, der udgyder sig over Jorden, og det er vel at mærke netop dens *ῥέεθρα*, der ere skjønne. Digteren aner aabenbart slet ikke Uraad, men gaar dristig videre:

τῷ δ' ἄρ' ἐεισάμενος γαιήοχος ἐννοσίγαιος
ἐν προχοῇς ποταμοῦ παρελέξατο δινήεντος·
πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον,
κυρτωθέν, κρύψεν δὲ θεὸν θνητήν τε γυναῖκα[1]).

---

[1]) Od. XI, 238 ffl.

Tyro bliver altsaa narret ved, at en personlig Gud lægger sig hos hende i Flodens Munding, og de skjules begge af Flodens Bølge.

Dette snurrige Sted giver os da i Virkeligheden alt, hvad vi kunne forlange til Forstaaelse af, hvorledes de to Forestillinger have kunnet forliges i samme Bevidsthed: Forbindelsen sker ved et halsbrækkende Spring; det viser sig her som overalt, at den homeriske Tids Styrke bestaar i Øjeblikkets klare Anskuelighed, dens Svaghed i Forestillingernes Forbindelse, selv hvor disse saa at sige ligge lige opad hinanden. At Springet har kunnet foregaa saa pludselig, viser os dernæst, at det maa have været Digteren ubevidst. Endelig belærer dette Sted os ogsaa om, at det er Personifikationen, der er det primære i hans Forestilling, og den giver tillige et slaaende Exempel paa, hvad det er, der har motiveret dette Spring, — to Punkter, vi senere skulle komme tilbage til.

Vende vi os imidlertid nu til den anden Klasse af Personifikationer, Begrebspersonifikationerne, viser det sig let, at Forholdet her er lige det omvendte. Hvad der hist gjorde Overgangen fra Personifikation til Personlighed vanskelig at forstaa, nemlig at det upersonlige Grundlag for hin var en enkelt, konkret Gjenstand, er der her ikke længer Tale om; men til Gjengjæld er omvendt Vanskeligheden ved at forstaa Overgangen fra det abstrakt upersonlige til en Personifikation, forsaavidt denne skal være Gjenstand for Tro, saa meget des større. Den er i Virkeligheden saa stor, Vanskeligheden ved at forestille sig, at f. Ex. Begreberne *Strid*, *Retfærdighed* eller *Skjønhed* ere blevne betragtede som Guder, der virkelig existere, at Fristelsen til at erklære disse Personifikationer for slet og ret poetiske Fiktioner ikke er ringe. Det har dog vist sig, at denne Opfattelse maa vække saa mange og saa vægtige Betænkeligheder, at det vil synes rettest, inden man fastslaar et saadant Resultat, at underkaste Spørgsmaalet en nøjere Prøvelse.

Vi træffe disse Personifikationer i stor Mængde i Middelalderens og Renaissancetidens Kunst, og de ere heller

ikke sjældne i den moderne. Det ejendommelige ved dem er, at de ere blevne til ved en Formæling mellem den bildende Fantasi og den abstraherende Reflexion. Fantasien er vel ogsaa her den skabende, men den er saa at sige bleven befrugtet af en analyserende Begrebsabstraktion. Personifikationen bestaar da i, at den frembragte Personlighed overalt bærer Begrebsmærket, i alle sine Træk og Ledemod saavelsom i sine Attributer er Udtryk for Abstraktionen: *Retfærdigheden* faar Bindet for Øjnene, Vægtskaalene i den ene, Sværdet i den anden Haand, *Freden* tænkes som en knælende Kvinde, med Palmegren i Haanden, *Visdommen* med sænket Hoved, Fingeren paa Næsen, en Bog i Haanden og Uglen ved Fødderne, osv.

Man kan da passende kalde disse Personifikationer Reflexionspersonifikationer, i Modsætning til hine Fantasipersonifikationer, og gjælder det om disse, at de som Regel ikke egne sig til at optræde aktivt i den bevægede Handling, da gjælder det i særlig Grad om hine. De bildende Kunster, særlig Skulpturen, og den beskrivende Poesi maa da være deres rette Hjem. Som Gjenstand for Tilbedelse kunne vi kun tænke os dem i hele deres abstrakte Nøgenhed, saaledes som de møde os f. Ex. indenfor den romerske Kultus.

Nu gjælder det imidlertid om den naive Opfattelse, at den i lige saa høj Grad overalt søger den bevægede Handling, som den netop ligesaa energisk skyer den døde Beskrivelse, hvilket altsaa i Virkeligheden vil sige det samme som, at Begrebspersonifikationen som saadan overhovedet ikke kan være den naturlig. Og dog er det uomtvisteligt, at vi finde saadanne endog i forholdsvis stor Mængde hos Homer; men det vil ogsaa snart vise sig, at det forholder sig paa en lidt egen Maade med dem. Beskrivelsen, disse Personifikationers egentlige Element, er nemlig ganske overordentlig sjælden, medens de derimod omvendt atter og atter tage Del i den mere eller mindre bevægede Handling. Der maa da være en Mangel ved dem, og denne bestaar simpelthen i, at de ere blevne til uden en forudgaaende,

bevidst Begrebssondring, saaledes som det ogsaa var at vente efter det aandelige Udviklingstrin, hvorpaa vi i den homeriske Tid befinde os; thi det er, som bekjendt, først fire Aarhundreder senere, med de sokratiske Samtaler, at hin holder sit Indtog i det græske Aandsliv.

For Forstaaelsen af, hvad en Begrebspersonifikation uden forudgaaende Abstraktion vil sige, er netop den Maade, hvorpaa Sokrates's Spørgsmaal opfattes og besvares af hans samtidige, i høj Grad oplysende. Da han saaledes engang spørger Hippias om, hvad han forstaar ved Begrebet *Skjønhed*, svarer Sofisten uden Betænkning: παρθένος καλή [1]). Det er her vel ligesaameget Forlegenhed for at finde et passende Svar som Naivitet, der lægger Hippias disse Ord i Munden; men naar Homers Tid har besvaret Spørgsmaalet netop saaledes, saa er Naiviteten umiskjendelig. Og den bliver vel at mærke ikke staaende herved; den nøjes ikke med at gjøre χάρις til en skjøn Kvinde, den gjør det tillige til et Væsen, der skjænker andre Skjønhed, forarbejder skjønne Sager osv. Hermed ere vi rigtignok komne udenfor den strænge Personifikation, eller rettere vi ere inde i den eneste mulige Form for Begrebspersonifikation, denne Tid har kjendt. Vi tør ikke nægte det Navn af Personifikation, forsaavidt Begrebet dog stadig er forbundet med Personligheden, ligger i den som en Mulighed, repræsenteret i selve Ordet, som en Spire, der hvert Øjeblik vil kunne udfolde sig.

Medens Naturpersonifikationerne som saadanne adskilles ved en Kløft fra den fri Personlighed, saa at Digterens Forestilling dér kun naaede fra den ene til den anden ved et Spring, ere de to saaledes her allerede fra første Færd ét. *Søvnen* bliver da en Gud, der dysser i Søvn, *Døden* begraver de døde, *Retten* vaager over Lov og Orden ved Forsamlinger og Drikkelag, *Striden* ophidser til Strid osv. Er dette givet, da bliver der i og for sig intet mærkeligt i, at disse Personligheder ogsaa kunne deltage i Handlinger, som ere uden Forbindelse med det Begreb, de repræsen-

---

[1]) Platon: Hippias maj. cap. IX.

tere: indgaa Ægteskab, gjøre Staldtjeneste o. lign., og i, at Digteren har troet paa alt dette.

Vanskeligheden vil da her først vise sig i det Øjeblik, han forlader hin almindelige Opfattelse, lader den Mulighed, der, som sagt, stedse er tilstede, blive til Virkelighed og, for et Øjeblik ialtfald, synes at gaa over i den rene Begrebspersonifikation. Dette er saaledes Tilfældet med Litai og Ate i det tidligere omtalte Sted[1]). Forklaringen af, at han, uagtet han tilsyneladende her er helt oppe i Begreberne, dog har kunnet tro paa saadanne Væseners reelle Existens, ligger atter i hans Uklarhed i dette Punkt; han vil nemlig stadig have Forestillingen om den fri Personlighed in mente, ikke være sig Begrebsabstraktionen bevidst som saadan.

Kun paa et enkelt Sted kommer Personlighedsforestillingen og Begrebet hinanden saa nær paa Livet, at det kan berede virkelig Vanskelighed at sætte sig ind i Digterens Forestilling. Det er det flere Gange omtalte og ovenfor citerede Sted i Iliadens 4de Sang, hvor Eris først fremstilles hidsende til Kamp sammen med Ares, Athene, Phobos og Deimos og lige derefter skildres helt abstrakt som Begrebsforestilling. Vi have imidlertid i det foregaaende set altfor mange Exempler paa, i hvor høj Grad Digteren i sin Gudeforestilling er Øjeblikkets Barn, til, at et saadant enkelt Sted skulde kunne vække nogen alvorlig Tvivl. Det staar tværtimod som et værdifuldt Bevis paa, at Begrebsfornemmelsen, — thi mere er det heller ikke her —, dog stadig har ligget paa Bunden af hans Forestilling om disse Personifikationer som en mere eller mindre svag Gnist, der paa dette enkelte Sted slaar ud i lys Lue.

De homeriske Personifikationer vise sig da helt igjennem at have været i dobbelt Forstand nogle meget amfibiske Væsener, paa engang Personifikationer og Personligheder, — *i dobbelt Forstand*, forsaavidt jo allerede Personifikationen i sig indeslutter en Modsigelse. De have, som Regel betragtet, staaet for Tiden i hele denne Tvetydighed, men saa-

[1]) Il. IX, 502 ff.

ledes, at Forestillingen, hvad Øjeblik det skulde være, kunde slaa helt over enten i den ene eller den anden Opfattelse. Der er dernæst den betydningsfulde Forskjel, at, medens ved Naturpersonifikationerne Personifikationsforestillingen har været det tilgrundliggende og gjennemgaaende, har ved Begrebspersonifikationerne omvendt Personlighedstanken været og maattet være det almindelige. Sammenholde vi derfor dette Sted om Eris med det tidligere omtalte, hvor Floden Enipeus pludselig viser sig i en helt personlig Skikkelse, da staa de begge som Undtagelser, idet Forestillingen, her som hist, pludselig træder ud af den sædvanlige Dobbelthed og viser sig i fuld Simpelhed, men Forskjellen er dog fremtrædende. Ved Floden er Springet nemlig saa grumme forklarligt: det er Fortællingens Gang, der pludselig tvinger Digteren til at bekjende Kulør, til at svare paa et Spørgsmaal, han til daglig ikke engang plejer at forelægge sig, og den tvinger ham fra Personifikationen over i en Forestilling om en Person, der har Bolig i det upersonlige; ved Eris er det derimod netop Fortællingens Klarhed, der kommer til at lide ved Springet fra den sædvanlige Opfattelse, og dette fører os fra en fremherskende Personlighedsforestilling ud i en Art af gjennemført Personifikation, der, hvis den var almindelig, maatte udelukke enhver Tanke om disse Personifikationer som virkelig Gjenstand for Tidens Tro; thi det maa til Slutning fremhæves, at det netop er hin Tvetydighed, der, i Forening med Tidens Naivitet paa dette Punkt, berettiger til at tro Digteren paa hans Ord og indrangere hine Væsener blandt dens eller hans Guder.

Det kunde nu synes, at denne Forklaring af Begrebspersonifikationerne gjorde Opfattelsen af den tredie Klasse Dobbeltforestillinger, Abstraktionerne saare let. Thi gaa vi f. Ex. ud fra Eris som et Væsen, der for Digterens Forestilling sædvanlig har staaet som almindelig personlig Gud, bliver jo hint Sted i Iliaden en Abstraktion af ganske samme Beskaffenhed som dem, vi have set ved Ares og Afrodite. Saa simpel kan Forklaringen dog ikke være, og Grunden dertil er, at Eris i Virkeligheden aldrig kan have

staaet for Tiden som *almindelig* Personlighed, men overalt har haft Personifikationsspiren i sig, saa at Digterens Forestillingsbevægelse paa dette Sted er saa langt fra at have Abstraktionens Karakter, at det tværtimod er Udtryk for en enkeltstaaende Kraftanstrængelse i Retning af gjennemført Personifikation. At det ikke kan forholde sig saaledes med Abstraktionerne, ligger allerede i, at ingen af hine Navne, hverken Hefaistos, Afrodite eller Ares i det homeriske Sprog ellers findes som Begrebsnominer, og dernæst særlig i, at de alle paa en ganske anden Maade end hine personliggjorte Personifikationer fremtræde som levende og virkende, selvstændige og fuldblodige Personligheder.

Og dog, skulle vi til at forklare disse Abstraktioner psykologisk, maa vi benytte netop, hvad Begrebspersonifikationerne belærte os om. Forklaringen maa nemlig aabenbart ikke alene søges i en Tilbøjelighed til at forflygtige det personlige, til for et Øjeblik at gjøre det konkrete abstrakt, men nok saa meget omvendt i den paapegede Mangel paa Evne til skarp Begrebsopfattelse, altsaa i Trangen til at opfatte det abstrakte konkret. Glider den homeriske Tids Forestilling naturlig over fra Begrebet Skjønhed til den skjønne Kvinde, saa er den modsatte Bevægelse ikke mindre naturlig. Gaar Krigens Begreb over til at være identisk med en krigslysten Personlighed, saa bliver ogsaa den i særlig Forstand krigeriske Personlighed, Ares, for den identisk med Krigens Begreb, netop fordi det ikke falder den naturligt at opfatte dette i dets fulde Abstraktion.

Ville vi dernæst søge at forfølge Digterens Tankegang og Anskuelse paa de enkelte Steder, viser der sig en ikke uvæsentlig Forskjel mellem disse Abstraktioner og Begrebspersonifikationerne. Thi medens han ved disse overalt har haft Personligheden og Begrebet paa engang i sin Forestilling uden at ane Modsigelsen, — jeg vil i saa Henseende kun minde om, hvorledes han kan anvende samme Epitheton om Personligheden som om Begrebet, — kan det samme ikke have været Tilfældet med Abstraktionerne. Naar Digteren taler om den *Afrodite*, som Slavinderne have nydt i Bejlernes Selskab, saa kan den *huldtsmilende* Gudinde

ikke i det Øjeblik have været personlig i hans Forestilling; Ordet er her *Elskovsglæde* og intet andet. Eller naar de ofrende holde Kjødet over *Hefaistos*, saa er Smedeguden selvfølgelig ude af hans Tanke, kun Ilden er i den, og det rent upersonlig. At man saa trygt kan hævde dette, ligger jo i, at disse Guders Personlighed er noget saa gjennemført hos ham. En nærmere Betragtning af en tredie blandt disse Abstraktioner, Ares, vil give yderligere Bevis herpaa, ja, endog gjøre det sandsynligt, at han overhovedet har været sig denne Brug af sine Guders Navne ubevidst; den er saa at sige falden ham i Munden ved den omtalte karakteristiske Forestillingsforvexling.

Det er tidligere omtalt, at Ares ikke alene forekommer hyppigere som Abstraktion end nogen af de andre Guder, men at Fænomenet endog i sig selv ingenlunde kan kaldes sjældent. Denne Guds Navn forekommer nemlig 25 Gange i Iliaden, 1 Gang i Odysseen rent abstrakt om *Krigen*, og det saaledes, at Personlighedsforestillingen dér helt er udelukket. Det karakteriseres paa disse Steder ved forskjellige Adjektiver som ὀξύς (8 Gange), πολύδακρυς (3 Gange), στυγερός (2 Gange) og ἀλεγεινός (1 Gang). Det er nu værd at lægge Mærke til, at disse Ord ellers kun anvendes om Krigen og om Vaaben, kun στυγερός ogsaa om Personer, særlig intet af dem om den personlige Gud Ares, som dog ellers er karakteriseret ved saa mange Epitheta: ὠκύτατος, ἀίδηλος, ἀνδροφόνος. βροτολοιγός, μιαιφόνος, θούς, κρατερός, ὄβριμος, οὖλος, χάλκεος, θοῦρος, ligesom heller intet af disse anvendes om Abstraktionen. Dette viser, at Digteren virkelig har formaaet at holde de to Forestillinger ude fra hinanden, saaat vi altsaa ikke af disse Abstraktioner berettiges til at slutte, at selve den olympiske Gud har haft nogen allegorisk Karakter for Digteren.

Imidlertid kan man dog heller ikke gaa til den anden Yderlighed og opfatte Abstraktion og Personlighed som hinanden helt uvedkommende. Vi kunne nemlig forfølge Overgangen i en hel Række af Steder, hvor Gudens Navn anvendes i rent metaforiske Udtryk. Til saadanne hører Adjektivet ἀρήιος og Udtrykket Ἄρηος θεράποντες om Heltene;

Kampen betegnes atter og atter som μῶλος, ἔργον, μένος el. ἔρις Ἄρηος; et Sted[1]) bruges Vendingen Ἄρηϊ μέλπεσθαι om *at kæmpe*, flere andre betegnes det samme metaforisk ved *at mætte Ares med Blod*, et enkelt Sted endelig ved at være *under Ares's Hænder*. Det er betegnende for disse Udtryks Karakter af Overgange, at det, navnlig for de sidstnævntes Vedkommende, kan være tvivlsomt, om de rettest skulle opfattes som metaforisk Behandling af Personligheden Ares eller som personificerende af Begrebet *Ares*.

Medens altsaa Abstraktionerne for Digteren ganske vist ikke staa i noget saa direkte Forhold til de personlige Guder, at vi af dem tør drage Slutninger med Hensyn til disses allegoriske Karakter i Almindelighed, maa der dog have været en Tendens hos ham, som er gaaet i denne Retning. Ligesom „Begrebspersonerne" maa ogsaa de olympiske Guder, eller ialtfald nogle af dem, have indeholdt en Spire til Personifikation, omend i langt ringere Grad end hine.

Er dette først klart, da forstaa vi bedre det nøje Forhold, hvori flere af de personlige Guder, som netop særlig Ares, Hefaistos og Afrodite, komme til at staa til forskjellige Personifikationer, og vi ville da ogsaa se denne Tendens gjøre sig gjældende paa en Række andre Steder. Saaledes er Fortællingen om Hefaistos's Optræden under Flodkampen i Iliaden i sig selv aldeles urimelig: Guden tænder Baal paa Sletten og faar derved Vandet til at vige. Dette er en for Tanke og Anskuelse lige meningsløs Tale, og Forestillingen bliver først naturlig, naar man i Hefaistos's Personlighed underforstaar Ilden som elementær Naturmagt, Vandets Fjende. I samme Retning peger Fortællingen om Hades's Hjælm og Afrodites Bælte, om hvilket sidste det hedder:

ἔνθ' ἔνι μὲν φιλότης, ἐν δ' ἵμερος, ἐν δ' ὀαριστὺς
πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων[2]).

---

[1]) Il. VII, 241.
[2]) Il. XIV, 216 f.

Her kan da ogsaa nævnes Udtrykket *Ζεύς ὗε*, som findes én Gang i hvert af Digtene[1]), *Διὸς ὄμβρος, Διὸς αὐγαί*[2]), *φλόξ Ἡφαίστοιο, ἀκτὴ Δημήτρος* o. lign., og endelig ogsaa Adjektiver, der tillægges forskjellige Guder, som *ξανθή* om Demeter, *γαιήοχος* om Poseidon, *κελαινεφής* osv. om Zeus, omend man ganske vist ved disse efter de homeriske Epithetas stereotype Karakter, kan nære berettiget Tvivl om, at Digterens Forestilling har været synderlig levende ved dem.

Den psykologiske Overensstemmelse mellem Begrebspersonifikationerne og Abstraktionerne bliver da meget stor, idet de begge give os Exempler paa, hvorledes hin Tid har kunnet dyrke og tro paa Guder, hvis Existens nødvendigvis for en sondrende Reflexion maatte staa som noget meget problematisk, forsaavidt deres Karakter til Tider har været opfattet mere eller mindre in abstracto; men at denne Art Reflexion netop er den homeriske Tids svageste Side er ikke noget nyt. I Virkeligheden bliver der da kun en Gradsforskjel, der adskiller dem, idet den abstrakt upersonlige Side er betydelig mere fremtrædende hos hine end hos disse.

Denne Overensstemmelse bidrager i høj Grad til deres gjensidige Belysning, idet nemlig Abstraktionerne vise, at der ingen psykologisk Grund er til at tvivle om den relative Alvor i Opfattelsen ogsaa af Personifikationerne som Existenser, og omvendt Begrebspersonifikationerne, hvor vi møde samme Ord snart som Begreb, snart som Person, gjør det naturligst ligeledes at opfatte den mærkelige Anvendelse af Gudenavne for Begreber som noget fuldstændig ubevidst, Udtryk for en Tilbøjelighed, hvis dybere Grund vi senere skulle undersøge.

Forinden vi imidlertid forlade hele dette Spørgsmaal, Spørgsmaalet om disse Dobbeltvæsener, Personifikationerne, som Gjenstand for Tro, staar der endnu tilbage at løse den Tvivl, vi have sat i Spidsen for den hele Undersøgelse: at Personifikationer høre med til den homeriske Tids Gude-

---

1) Il. XII, 25. Od. XIV, 457.

2) Il. XIII, 837. — Sml. endvidere Il. XIX, 357: *ταρφειαὶ νιφάδες Διὸς ἐκποτέονται.*

kreds, kan nu formentlig betragtes som givet, men have de da alle været Guder, eller hvor skulle vi sætte Grænsen mellem, hvad vi kaldte rent poetiske og rent mythiske Personifikationer?

Dette Spørgsmaal vil det nu ikke være vanskeligt at besvare. Vi saa, at ligesaa sikkert som det ikke kan have været Alvor med alle hine Personifikationer, ligesaa afgjort gjorde deres indbyrdes Stilling det umuligt at drage nogen bestemt Grænse, en Iagttagelse, der dengang kunde friste til at betegne dem alle som lette Fantasifostre, der intet havde med Tidens religiøse Tro at gjøre. Efter at det imidlertid nu har vist sig, hvor fremmed enhver reflekteret og dogmatisk Sondren er for Tidens hele Forestillingskreds, ligger det simple Svar nær: Tiden har selv ingen skarp Grænse kjendt, og det vil derfor være forgjæves for os at søge nogen saadan. Fejlen ligger i Spørgsmaalet. Der har været Personifikationsforestillinger, som afgjort kun hørte hjemme i den poetisk-legende Sfære, andre, som ligesaa afgjort kun havde deres Plads i den religiøse Tro, men Overgangen har været i høj Grad flydende. Det samme Væsen har endog snart kunnet være en let Fantasiskabning, snart en Gud, hvis Hjælp man anraabte i Nøden. Kort sagt, det homeriske Pantheon har været en Bygning med aabne Fløjdøre til alle Sider: Guder ere gaaede ind, og Guder ere gaaede ud. At det alligevel i det enkelte Øjeblik kan have været Alvor med disse „schwankende Gestalten“, — ja, det viser os, at vi befinde os i en Tid, hvor Modsigelsen uden at være Princip — vi ere jo i Hellas — dog er Regelen; det minder os om, at vi her endnu bevæge os indenfor den klassiske Kulturs første Barndomstid.

IV.

Den klassiske Kulturs Barndomstid! — Hvor ofte har man ikke forglemt, at det var den, vi her havde, og søgt efter en modnere Tids Reflexioner i disse Digte! Kan denne for en Historiker allerfarligste Fristelse, at forudsætte sin egen Tids Tankesæt i en fjærn, forbigangen Periode,

overalt være stor, maa man dog indrømme, at den unægtelig her er det i en særlig Grad. Den Ro og vederhæftige Klarhed, der stedse er den homeriske Form egen, gjør det ofte vanskeligt at finde Uklarheden, som overalt lurer under Overfladen.

Vi have ovenfor set, hvorledes de Modsigelser, der findes i Opfattelsen af Gudernes Karakter mellem deres rent menneskelige og deres guddommelige Egenskaber, naturlig lader sig forklare af det dobbelte sjælelige Motiv, der maa have gjort sig gjældende i Tiden, nemlig det anthropomorphistiske og det religiøse. Efterat vi dernæst nu have paavist det allegoriske Element i denne Tids Gudetro, i en Tid, der ellers har saa megen Sans for den levende og virkende Personlighed, melder det Spørgsmaal sig med Nødvendighed: Hvorledes ere disse Personifikationer opstaaede, hvad har her været det psykologiske Motiv? — Thi at forklare dem alene som traditionelle Fortidslevninger gaar ikke an; det er tydeligt, at de ialtfald for en Del have faaet deres Næring af Digterens egen Fantasi.

Hvad er det da idethele for en sjælelig Tilbøjelighed, der i første Række ligger til Grund for Personifikationsdannelsen? — Besvarelsen heraf fører naturlig til at spørge om, hvilken Side der, psykologisk sét, er den mest fremtrædende i selve Personifikationen. Det er aabenbart dens Ejendommelighed som Dobbeltforestilling, som Forestilling om et *Baade — og*: personligt og upersonligt i samme Gjenstand, og det bliver derfor i Trangen til at danne sig saadanne Dobbeltforestillinger, vi i Almindelighed maa se dens væsentligste Motiv.

Vi træffe i Historien Perioder, hvor Enhedsforestillingen er den overvejende, andre, hvor det derimod er Dobbelt- og Mangfoldighedsforestillinger, der vise sig fremherskende. Indenfor Poesien foretrække hine den simple Komposition, disse den rige og afvexlende, hine ville generalisere Karaktererne, disse individualisere dem, hine fordre Ro og Jævnhed i Fortællingen, disse kræve derimod Stemningens Spil; hine søge den ligelige, dagligdags, disse den billedrige, metaforiske Stil. I disse ville vi derfor ogsaa se Personifikations-

forestillinger spille en særlig fremtrædende Rolle, og vi ville saaledes finde dette naturlig motiveret af den almindelige Tilbøjelighed for at bevæge sig i Dobbelt- eller Kontrastforestillinger.

Spørgsmaalet bliver da nu, om vi kunne sige, at den homeriske Tid hører til dem. Finde vi i denne Tid Trangen og Evnen til denne Forestillingsform paa andre Omraader saa fremherskende, at vi kunne se de homeriske Personifikationer tilstrækkelig motiverede allerede herved? Thi man maa vel erindre, at det ikke alene er Forestillingen om det *smilende* Hav, den *glubske* Bug, her er Tale om, men Forestillinger, der saa at sige have krystalliseret sig, om Floder, Vinde og Bjærge, om Søvnen og Døden, som Personligheder, der tildels endog ere Gjenstand for Tidens Tilbedelse. Vi kunne derfor her ikke lade os nøje med en forøvrigt fuldstændig berettiget Henvisning til, at hin Sondring mellem forskjellige Tiders forskjellige Tilbøjeligheder selvfølgelig ikke maa forstaas saa abstrakt, som om vi ikke i den ene Tid skulde kunne finde ringeste Spor af, hvad der i den anden var almindeligt.

Besvarelsen af hint Spørgsmaal om den homeriske Tids større eller ringere Tilbøjelighed for Dobbeltforestillingerne vil ikke falde vanskeligt, og har da heller aldrig været Gjenstand for nogen alvorlig Dissens. Hvad de Karakterer angaar, der ere fremstillede i de to Digte, ere de gjennemgaaende rent typisk givne, for Iliadens Vedkommende tillige meget ensartede, sikkert endnu mere end almindelig antaget; i Odysseen er der vel en lidt større Rigdom, men den er dog ogsaa her forholdsvis kun ringe. Dette gjælder Karakterbehandlingen. De fremstillede Personer ere fremdeles i deres Handlinger som i deres Tanker og Følelser altid direkte og simple, deres Stemninger saa lidt komplicerede som vel muligt. At det samme gjælder Kompositionen. atter her særlig for Iliadens, noget mindre for Odysseens Vedkommende, er endnu mere bekjendt. Tilbage staar da Fortællemaaden og Stilen. Nydelsen af Dobbeltforestillinger tilfredsstilles paa dette Omraade ved en Fortællemaade, der søger Modsigelserne og de effektfulde Modsæt-

ninger, dels i romantisk Stemningsspil, dels i Forkjærlighed for komisk, særlig humoristisk Fremstilling, og endelig ved en blomstrende og billedrig Stil. Hvad den romantiske Stemning angaar, er den, som enhver véd, forholdsvis sjælden hos Homer, og det komiske Element, et af de æsthetiske Dobbeltforestillingers Hovedterritorier, er ogsaa kun meget lidt fremtrædende, og hvor det findes, har det altid den mest enkelte Karakter som „*Posse*“; saaledes i Iliadens 1ste Sang: Hefaistos som Mundskjænk, i 2den: Scenen med Thersites, i 21de Sang: Hera og Artemis; i Odysseens 8de Sang: Ares og Afrodite — Fremstillingens øvrige Fortrin ufortalt, nogen særlig fin Komik vil man næppe finde i disse Fortællinger.

Hvad endelig Stilen angaar, er det meget langt fra, den kan kaldes blomstrende. Grækernes poetiske Stil frembyder vel fra Homer til Aristophanes meget store Forskjelligheder, men i sin Helhed maa den kaldes jævn og ædruelig, snarere lidt tør, i Sammenligning med den orientalske i Oldtid og Middelalder, med Dantes og Shakespeares og den moderne tyske Poesi, og den homeriske Stil har denne Karakter i højere Grad end nogen anden græsk Digters. Der findes vel i Digtene ikke faa metaforiske Udtryk, men af dem er aabenbart den allerstørste Del helt gaaet over i det almindelige Sprog, skyldes den sproglige Tradition og har derved tabt hvert Spor af poetisk Friskhed. Andre synes vel at tilhøre Digteren selv, men deres Virkning afstumpes i høj Grad ved den meget hyppige Anvendelse, han gjør af dem; hermed sigter jeg til Metaforer som: *ἔπεα πτερόεντα, ἕρκος Ἀχαιῶν, ἅλς ἀτρυγέτος, ἕρκος ὀδόντων, ποιμὴν λαῶν, ὄζος Ἄρηος, μήτηρ μηλῶν* etc.

Heller ikke paa dette Omraade kan man da sige, at Homer er i Besiddelse af nogen særlig frisk Produktivitet med Hensyn til at sætte Dobbeltforestillinger i Bevægelse. Herimod synes der dog at kunne gjøres en meget væsentlig Indvending. Man vil nemlig, tilsyneladende med fuld Ret, henvise til de berømte homeriske Lignelser; thi saadanne stille, især naar de ere saa ualmindelig udførte som de homeriske, unægtelig i og for sig ikke smaa Krav netop til

Dobbeltforestillingens Energi. Man vil dernæst let se, at det er et Fænomen, som psykologisk set staar Personifikationen forholdsvis nær; begge Steder fordres en Evne til at fastholde Enheden trods Dobbeltheden og omvendt. Der er da Grund til at vente, at en lidt nærmere Betragtning af de homeriske Lignelsers Karakter vil egne sig til at kaste Lys ogsaa over Personifikationernes.

I Overensstemmelse med, hvad der ovenfor er sagt om den homeriske Stils simple Karakter, maa det da for det første fremhæves, at det ingenlunde er disse Lignelsers store Mængde, som giver dem en saa fremtrædende Karakter. De ere i Virkeligheden forholdsvis ikke talrige, 1 for hvert 130 Vers; dog ere de meget ulige fordelte: man kan læse Sang efter Sang uden at støde paa en eneste, men til Gjengjæld følger i nogle Sange den ene umiddelbart ovenpaa den anden; i Odysseen ere de, som bekjendt, langt sjældnere end i Iliaden. At de ikke destomindre ere saa meget omtalte ligger jo i den brede Udførlighed, hvormed de fra Digterens Side ere givne. Der er imidlertid her den Mærkelighed, at denne Udførlighed saa at sige aldrig kommer Lignelsen selv tilgode, ikke breder sig over Tertium comparationis; dette sidste spiller ofte kun en meget ringe Rolle, idet Forestillingen hurtig forlader det for at søge Hvile i noget ganske andet. Da Odysseus hos Kong Alkinoos hører Demodokos synge om Trojas Ødelæggelse, fremkalder Erindringen om de for ham nu saa fjærne Dage vemodige Taarer: *δάκρυ δ' ἔδευεν ὑπὸ βλεφάροισι παρειάς;* men derpaa hedder det:

ὡς δὲ γυνὴ κλαίῃσι φίλον πόσιν ἀμφιπεσοῦσα,
ὅςτε ἑῆς πρόσθεν πόλιος λαῶν τε πέσῃσιν,
ἄστεϊ καὶ τεκέεσσιν ἀμύνων νηλεὲς ἦμαρ·
ἡ μὲν τὸν θνῄσκοντα καὶ ἀσπαίροντ' ἐσιδοῦσα
ἀμφ' αὐτῷ χυμένη λίγα κωκύει · οἱ δὲ τ' ὄπισθεν
κόπτοντες δούρεσσι μετάφρενον ἠδὲ καὶ ὤμους
εἴρερον εἰσανάγουσι, πόνον τ' ἐχέμεν καὶ ὀϊζύν·
τῆς δ' ἐλεεινοτάτῳ ἄχεϊ φθινύθουσι παρειαί[1]).

---

[1]) Od. VIII, 522 ff.

Som man ser, er her Tertium comparationis, altsaa den Del af Billedet, hvor Dobbeltforestillingen skulde være virksom, indskrænket til, at Kvinden ligesaavel som Odysseus græder; det er det hele. Vi faa ikke noget mere levende Indtryk af Heltens Sorg og vemodige Længsel ved dette Billede af en til det yderste fortvivlet Kvinde. Hvad der altsaa er foregaaet, er, at, idet Digteren omtaler sin Helts Taarer, opstaar der for hans Fantasi Forestillingen om en anden Sorg. Istedetfor nu at forfølge denne Forestilling saaledes, at vi stadig kunne føle Odysseus's Sorg igjennem Billedet, forlader han tværtimod denne, fordyber sig helt i sin ny Forestilling, giver os et aldeles selvstændigt Maleri, hvor hvert Spor af den anslaaede Dobbeltforestilling er forsvunden, for saa tilsidst at vende tilbage til Fortællingen med et:

ὣς Ὀδυσσεὺς ἐλεεινὸν ὑπ' ὀφρύσι δάκρυον εἶβεν.

Eller, for at tage et andet Exempel, da Achilleus efter Patroklos's Død træder vaabenløs frem for Troerne, lader Athene en Straaleglans lyse om hans Hoved; det hedder da:

ὡς δ' ὅτε καπνὸς ἰὼν ἐξ ἄστεος αἰθέρ' ἵκηται,
τηλόθεν ἐκ νήσου, τὴν δήϊοι ἀμφιμάχωνται·
οἱ δὲ πανημέριοι στυγερῷ κρίνονται Ἄρηϊ
ἄστεος ἐκ σφετέρου· ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι
πυρσοί τε φλεγέθουσιν ἐπήτριμοι, ὑψόσε δ' αὐγὴ
γίγνεται ἀΐσσουσα, περικτιόνεσσιν ἰδέσθαι,
αἴ κέν πως σὺν νηυσὶν ἀρῆς ἀλκτῆρες ἵκωνται·
ὣς ἀπ' Ἀχιλλῆος κεφαλῆς σέλας αἰθέρ' ἵκανεν[1]).

Det er næsten ikke for overdrevet at sige, at der her ikke er Tale om Dobbeltforestilling; saa langt er det fra, at Billedet dækker det, der skulde illustreres; Interessen er helt borte fra selve Sammenligningen og for-

---

[1]) Il. XVIII, 207 ff.

[illegible]

[illegible] ikke et [illegible]
ellers.

Resultatet af denne Undersøge[illegible]
delse ikke gaar an at søge det [illegible]
homeriske Personifikationer i første [illegible]
sonifikationsmotivet ellers [illegible]
lig Virkni[illegible]

Gjenstand, saa har den som sit særlige, at denne Modsætning er Modsætningen mellem personligt og upersonligt og vel at mærke saaledes, at den upersonlige Side er det af Virkeligheden givne, hvormed Fantasien søger at forbinde den af den selv skabte personlige, menneskelige. Dette er Personifikationens anthropomorphistiske Side; og at denne, forsaavidt den har en saadan, maa falde den homeriske Betragtning naturlig, indsér enhver, dog saaledes, at hin store Mangel nødvendig maa have sat sig meget væsentlige Spor i den enkelte Personifikations hele Karakter, ligesom ogsaa en nærmere Betragtning vil vise os, at det kun er for en enkelt Gren af homeriske Personifikationer, vi her have fundet et tilfredsstillende Motiv. Foreløbig maa vi slaa fast som det ejendommelige ved denne Personifikations Genesis: Den er bleven til i Kraft af den homeriske Tilbøjelighed til at menneskeliggjøre alt omkring sig og til Trods for, at det, der danner Personifikationens egentlige Nerve, selve Dobbeltforestillingen, i det hele maa siges at være den homeriske Forestillingsform fremmed.

Paa ganske lignende Maade forholdt det sig med de homeriske Lignelser: det væsentlige for dem var ikke en Trang til selve Fordoblingen, men tværtimod Tilbøjeligheden til at beskæftige Fantasien gjennem en Række af simple og enkelte Virkelighedsskildringer, og det var netop dette, som gav disse Lignelser deres, historisk sét, enestaaende Karakter. At Personifikationerne ere Udtryk for en anthropomorphistisk, ikke for nogen allegoriserende Trang, maa stille dem ligesaa særlig. Følgen maa nemlig for dem blive den samme, nemlig at Forestillingen er tilbøjelig til atter og atter at springe over fra Dobbeltheden til Enkelthedsforestillingen, fra Personifikationen til Personligheden. Dernæst vil overfor selve Personifikationen Bevidstheden om Dobbeltheden hos den personificerende være nedsat til det mindst mulige.

At det netop forholder sig saaledes hos Homer med den personificerede Sol, Vindene, Floderne osv., saa vi ovenfor: Dobbeltforestillingen lades der saa lidt Rum som vel muligt, og hvor den findes, dæmrer den i det halvt ube-

taber sig i noget helt nyt, i det lille, for Homer saa ejendommelige Maleri, i hele dets livfulde og klare Anskuelighed.

Disse Exempler ere valgte vilkaarlig blandt en stor Mængde; unægtelig findes der Lignelser, der i højere Grad virkelig illustrere Fortællingen, men overalt gjælder det dog, at Sammenligningen, Ligheden bliver det underordnede og skydes tilside for Forestillinger, som ikke direkte vedrøre den. Det særlige ved de homeriske Lignelser er da, ikke at de ikke give os Dobbeltforestillinger, thi isaafald vilde de overhovedet ikke være Lignelser, men at denne Side i dem ofte bliver en tom Form, idet den træder tilbage for noget, der har en ganske anden Magt i Digterens Fantasi, og dette andet er, som vi saa, hans Lyst til at male smaa Billeder fra det virkelige Liv; det er denne Lyst, som af Dobbeltforestillingens Form tager Anledning til at tilfredsstille sig. Her er hans Digterfantasi fuldstændig paa sit eget Territorium, medens Dobbeltforestillingen, uden at være den fremmed, dog aabenbart ikke har haft synderlig Tiltrækningskraft for den.

Det er da saa langt fra, at de homeriske Lignelser ophæve eller blot indskrænke det Resultat, vi kom til med Hensyn til Tidens Evne og Tilbøjelighed for den omtalte Forestillingsform, at deres ejendommelige Karakter tværtimod netop fuldt ud bekræfter det: den homeriske Tendens søger her som overalt ikke et *Baade-og*, men et *Enten-eller*.

Resultatet af denne Undersøgelse bliver da, at det aldeles ikke gaar an at søge det psykologiske Motiv for de homeriske Personifikationer i første Række der, hvor Personifikationsmotivet ellers almindelig kan findes, i en særlig Forkjærlighed for den allegoriserende Livsbetragtning. Vi vilde da staa temmelig raadvilde overfor dette Fænomen, hvis det var givet, at hint var det eneste tænkelige Motiv.

Heldigvis findes der et andet, som, om det end har en mindre direkte Karakter, dog til Gjengjæld passer saa meget bedre med den homeriske Aands Ejendommelighed. Har nemlig Personifikationen som sit almindelige Præg, at den forbinder to Modsætninger i sin Forestilling om samme

tydelig nok har været betegnende for Tiden, da begaar man aabenbart den almindelige Forvexling af Aarsagen med Betingelsen. Thi hvor ureflekteret man end vil tænke sig det homeriske Menneske, saa maa der dog paa Bunden af hans Sjæl, om end nok saa meget i det ubevidste, have hvilet en Forestilling om, at den, der sender Søvnen, ikke kan være den samme som Søvnen selv, en Forestilling, som hvert Øjeblik rent umiddelbart maatte blive vakt i Talens eller Fortællingens Løb, naar Tanken eller Anskuelsen snublede over Modsigelsen. At der virkelig har været en Begrebsforestilling tilstede, ikke blot et Navn, viser endelig til Overflod de omend faa Exempler, jeg har omtalt, hvor denne Forestilling har slaaet igjennem og forflygtiget Personligheds-siden i Personifikationerne.

Naar det da saaledes kan betragtes som afgjort, at der har ligget en positiv Trang til Grund ogsaa for Begrebs-personifikationerne, og naar denne Trang hverken kan være Dobbeltforestillingens eller Anthropomorphismens i første Række, da have vi kun én Udvej tilbage, nemlig at søge den i en speciel Forkjærlighed for at hypostasere Begrebet, i en Tilbøjelighed for Begrebsforgudelse.

At træffe Spor til en saadan Tilbøjelighed i det homeriske Hellas kan strængt taget ikke vække Forbavselse; snarere maatte man undre sig, om det ikke lod sig paavise; i den Grad er det ejendommeligt for Folket, som vi kjende det fra senere Tider, i dets Kunst, Poesi og Filosofi, giver et forenet Udslag af dets to Hovedevner, den plastiske og den filosofiske, et Udslag, som først naar videnskabelig Form i den platoniske Idelære.

De homeriske Begrebspersonifikationer blive saaledes det naive, første Forsøg paa at isolere det abstrakte Begreb ved at forestille sig det som personligt Væsen, en Form, som er betinget paa den ene Side af, at det har skortet paa Evnen til virkelig Begrebsabstraktion, paa den anden Side af den anthropomorphistiske Tilbøjelighed.

I meget nær Forbindelse med Begrebspersonifikationerne, ogsaa hvad det sjælelige Motiv angaar, staa Abstraktionerne; ogsaa disse forudsætte en Trang til at guddommeliggjøre

Begrebet. Det har i saa Henseende intet at sige, at Bevidstheden om, at det er Gudens Navn, der i det enkelte Øjeblik anvendes til at betegne Begrebet, som tidligere paavist, aabenbart har været meget svag; thi at man fra først af er kommet til denne Anvendelse, kan overhovedet kun have sin Grund i en, bevidst eller ubevidst, Fornemmelse af, at de høre sammen. Der ligger da i dem et yderligere Bevis for, at Motivet ogsaa for Personifikationerne netop har været det ovenfor nævnte. Paa den anden Side forsvinder ikke alene her det andet Motiv, Anthropomorphismen, men det er tillige tydeligt, at hin Bestræbelse ikke for sig alene vilde have været tilstrækkelig til psykologisk at forklare et saa mærkeligt Fænomen som disse Abstraktioner.

Atter her maa vi da gaa videre for at opspore det ny Motiv, men vi behøve denne Gang ikke at gaa synderlig langt. Rundt omkring i de homeriske Digte træffe vi en Tilbøjelighed til i Betragtningen af de i Almindelighed saa menneskelig opfattede olympiske Guder at gaa ud over denne Anthropomorphisme og saa at sige give dem en bredere Basis at staa paa, en Bestræbelse, hvorpaa jeg ovenfor har paavist talrige Exempler, og som jo forklares saa grumme naturlig af den Modsigelse, Anthropomorphismen indeholder i sig selv. Den religiøse Følelse protesterer til Tider imod Forestillingen om, at evige Guder, Zeus's Børn, skulle være f. Ex. slet og ret en krigerisk og plump eller en kjælen og elskovsfuld Personlighed, og den revancherer dem ved af og til at lade Forestillingen om selve Elskovens eller Krigens Begreb skinne igjennem den fattige Personlighed. Derved opnaas paa engang, at Ideen (Begrebet) guddommeliggjøres og at Guddommen idealiseres.

V.

Spørgsmaalet om Allegoriens Fremtræden i den homeriske Mythologi kan da besvares saaledes, at der ganske vist findes allegoriserende Forestillinger indenfor den, men at disse dog indtage en temmelig beskeden Plads, dels forsaavidt de ere forholdsvis sjældne, dels og navnlig fordi de

alle vise en stærk Tilbøjelighed til at forlade deres allegoriske Karakter, gaa over til at blive rene Personligheder, og endelig ved, at Bevidstheden om den Dobbelthed, der forudsættes i enhver Allegori, kun har været tilstede i meget ringe Grad.

Dette Forhold kan ikke undre os i en historisk Periode, i hvilken man har søgt og fundet det naturlige Middel til at udtrykke, hvad der laa Tiden paa Hjærte, i den episke Fortælleform, thi heri ligger jo allerede, at Allegorien ikke kunde være Tidens eget ægtefødte, ialtfald ikke dets førstefødte Barn. Den findes da ikke i Tidsaandens Hverdagsforestillinger, ikke i dens solklare Dag, men i dens usikre Tusmørke, hvad enten dette nu er Morgendæmringens eller Aftentaagernes, enten det er Tegn paa, at der her er noget nyt, som vaagner, eller paa, at det er noget gammelt, der er ifærd med at forsvinde. For vor Undersøgelse bliver da endnu dette tilbage: Spørgsmaalet om den homeriske Allegoris historiske Stilling.

At Herodots bekjendte Ytring om, at Homer tilligemed Hesiod ere de, der saa at sige have skabt Grækerne deres Guder[1]), ikke tør tages bogstavelig, ere vel alle enige om. Men paa den anden Side kan det betragtes som ligesaa sikkert, at disse Digtes Forfattere have stillet sig i et vist frit Forhold til den overleverede Tradition, saaat Iliaden og Odysseen, selv om de ikke her have skabt noget helt nyt, dog ogsaa paa det religiøse Omraade er det geniale Udslag af noget, som særlig laa denne Tid paa Hjærte, og for hvilket de psykologiske Betingelser vare særlig stærkt oppe i hans Samtid. For at kunne sondre mellem gammelt og nyt her kræves det dog, at man gaar i højeste Grad varsomt frem, hvis man ikke vil ud paa de løse Hypothesers aabne Hav.

Hvad man da uden stor Dristighed tør hævde, som ogsaa forskjellige have gjort, er, at Digterens selvstændige Virksomhed paa dette som paa andre Omraader i væsentlig Grad maa have haft en forbindende og samlende Karakter,

---

[1]) II, 53.

idet han har forenet en stor Mængde Lokalforestillinger gjennem denne Bearbejdelse, saavel Guder som Fortællinger, og derved givet den en almen hellenisk Karakter. Dette giver os et Middel i Hænde til at sondre mellem Myther af ældre og yngre Datum, idet vi nemlig med temmelig stor Sandsynlighed kunne henføre Forestillinger, der i uomtvistelig Grad have Lokalkarakter, til den forhomeriske Tid, betragte dem som Forestillinger, hvis Tilblivelse i hvert Fald ikke kan tillægges Digteren.

For vort Spørgsmaal vilde det da være af særlig Interesse, om nogle af Personifikationsforestillingerne netop skulde have denne Karakter, og det maa jo aabenbart gjælde en enkelt Klasse af dem, nemlig Flodpersonifikationerne.

Allerede naar Digteren fortæller os, at Floden Xanthos er Zeus's Søn, udtaler han næppe noget, han selv finder paa; Tanken kommer igjen efter flere Sanges Mellemrum, og han gjentager sikkert her kun, hvad Befolkningen i Flodens Nærhed fortalte, støttende sig til et Lokalsagn om et af Zeus's Kjærlighedsæventyr, som dog ikke er bevaret. Denne Flod kommer imidlertid ved Kampen med Achilleus til at spille saa stor en Rolle i Digtets Handling, at det ikke er utænkeligt, at Digteren selv har opfundet hin Genealogi; det er ogsaa det eneste Exempel paa, at en Flods Fader nævnes. Naar det derimod flere Gange fortælles, at denne eller hin meget lidt fremtrædende Helt er Søn af en eller anden Flod, som Orsilochos af Alpheios, Menesthios af Spercheios, Pelegon af Axios; naar der hentydes til et Kjærlighedsforhold mellem Spercheios og en os ellers ganske ubekjendt Søster til Achilleus, Polydora, saa maa dette nødvendigvis henpege paa lokale Myther, der ikke ere os bevarede; kun en enkelt, den omtalte Fortælling om Tyros Kjærlighed til Floden Enipeus, træffe vi i Odysseen. Fremdeles kaldes Søen Gygaia Moder til to mæoniske Helte.

Ogsaa ad en anden Vej kunne vi slutte os til disse Personifikationers Ælde, ialtfald til, at de ikke skyldes Digteren selv, nemlig af, at de, som omtalt tidligere, ere Gjenstand for Kultus, en Kultus, som for Flodernes Vedkommende

tildels endog har en udpræget Lokalkarakter. Spercheios har saaledes sin egen τέμενος og sit βωμὸς θυήεις [1]), og Peleus har lovet den en Hekatombe og 50 Væddere, naar Sønnen kommer tilbage; til Alpheios har Nestor ofret en Tyr [2]), til Xanthos Troerne Tyre og Heste, og den har sin egen Præst. — Men selv hvor denne Lokalkarakter ikke findes, kunne vi af en saadan Dyrkelse uden stor Dristighed drage Slutninger i samme Retning. — Paa tre Steder i Iliaden træffe vi Edsformularer, der dog ikke ere ordret enslydende, men blandt de Guddomme, som paakaldes, ere alle tre Steder Personifikationerne særlig fremtrædende; det er Helios, Uranos, Gaia og Floderne. Det ligger i Sagen selv, at Digteren, selv om han, som det synes, ikke har haft nogen helt fastslaaet Formular at holde sig til, dog i Valget af de Guder, han lader blive anraabt ved saadanne Lejligheder, har fulgt, hvad der var almindelig Skik paa hans Tid, og dette Argument faar saa meget des mere Vægt ved, at disse Personifikationer jo i hans Fortælling aldeles ikke spille nogen Rolle, der kunde gjøre dem fortjente til en saadan Ære fremfor de store, olympiske Guder. — Endelig skal jeg minde om, at der i Edsofringen i Iliadens 3die Sang ofres et hvidt Lam til Solen, et sort til Jorden, noget, der næppe kan opfattes som andet end som Rester af et overleveret, minutiøst Ceremoniel; thi et saadant synes ellers den homeriske Kultus fremmed, i Modsætning til, hvad vi træffe hos andre ariske Folk, f. Ex. hos Inderne og i Zend-Avesta. Ogsaa heri kunne vi da finde et Bevis for Personifikationsdyrkelsens Ælde.

Disse Exempler ere formentlig tilstrækkelige til at godtgjøre, at vi ikke kunne opfatte den forholdsvis beskedne Rolle, Personifikationerne spille hos Homer som Tegn paa en begyndende Udvikling indenfor det religiøse Forestillingsliv, men at tværtimod Oprindelsen til denne Dyrkelse maa sættes betydelig længere tilbage i Tiden.

---

[1]) Il. XXIII, 148.
[2]) Il. XI, 728.

Naar man nu erindrer, at det ligger i den religiøse Følelses stærkt konservative Natur, at Folkereligionernes Udvikling ikke kan faa den Form, at man simpelthen bortkaster de gamle Forestillinger og den gamle Kultus for at sætte det ny i Stedet, men at tværtimod hine i Regelen blive staaende som faste, krystalliserede Former, hvilke Alderen omgiver med et særligt Præg af Ærværdighed og Højhed, samtidig med at Fantasi og Følelse med stedse større Liv kaste sig over et nyt Indhold, — naar man erindrer dette, saa kunde den Tanke synes nærliggende, at betragte hele det allegoriserende Element i homerisk Religion som en Fortidslevning, hørende til en Periode, der i denne Tid forlængst er afsluttet. En nøjere Betragtning af selve dette Element vil imidlertid snart vise, at herved kunne vi ingenlunde blive staaende. Det viser sig nemlig, at den Sondring, som jeg ovenfor har paavist i rent psykologisk Henseende maa gjøres mellem Personifikationerne, forsaavidt de repræsentere konkrete Sansegjenstande eller abstrakte Begreber, faar ikke mindre Betydning for en historisk Analyse, — noget, der jo forøvrigt ligger i Sagen selv.

Man vil have lagt Mærke til, at alle de Personifikationer, der ovenfor nævnedes som Gjenstand for Dyrkelse, vare Naturpersonifikationer, nemlig Himlen og Jorden, Solen, Floder og Vinde; — Sandheden er nu den, at medens, med Undtagelse af Eos, alle Naturpersonifikationer, der overhovedet nævnes hos Homer, ere Gjenstand for Dyrkelse i disse Digte, bliver omvendt ikke en eneste af Begrebspersonifikationerne enten dyrket eller overhovedet tilbedt.

Denne Kjendsgjerning er i sig selv saa talende, at man maa anse det for umuligt at forklare den som en slet og ret Tilfældighed. Der maa have ligget et godt Spand af Tid mellem de to Klassers Oprindelse, ligesom vi jo ogsaa saa, at den psykologiske Jordbund, hvoraf de maa fremspire, er væsentlig forskjellig, og i Virkeligheden findes der en saa gjennemgaaende Forskjel i Digterens Forhold til Natur- og Begrebspersonifikationerne, at det bliver klart, at han ved hine staar overfor noget fast og overleveret, medens

han derimod overfor disse stiller sig frit, tildels endog skabende. Dette vil formentlig blive klart, naar man kaster et — her dog kun løseligt — Blik paa Personifikationernes Stilling efter Homers Tid.

Ikke alene træffe vi nemlig alle de homeriske Naturpersonifikationer igjen i den følgende Tid, hos Hesiod, Pindar og Tragikerne, men med Undtagelse af *Σελήνη* samt enkelte rent lokale Personifikationer, der ikke godt kunde finde Omtale der, møde vi heller ingen ny. — Ganske omvendt forholder det sig derimod med Begrebspersonifikationerne. Uagtet nemlig Homer, hvis han var Skaber paa dette Omraade, selvfølgelig maa have haft en stor Autoritet for Eftertiden, findes der dog ikke faa Personifikationer, som vi kun møde hos ham, og som vi have god Grund til at tro hverken Fortid eller Eftertid har givet sig af med, saaledes som Alke, Ioke og Litai. Og paa den anden Side møde vi en betydelig større Mængde af andre, som Homer ikke synes at have kjendt, men som fremtræde hyppig i den senere Litteratur, deriblandt netop dem, der spille den mest fremtrædende Rolle i den følgende Tids Religion, saaledes f. Ex. *δίκη*, *αἰδώς*, *τύχη*, *πειθώ*, *νέμεσις*, *μνημοσύνη*, *ἵμερος*, *νίκη* o. m. a. Nogle, der hos Homer kun forekomme som metaforiske Personifikationer, f. Ex. *μοῖρα*, faa senere en langt større og fæstnet Betydning.

Hvad der formentlig kan udledes heraf, nemlig at Naturpersonifikationen har haft sin Glansperiode — forsaavidt der overhovedet har kunnet være Tale om en saadan paa græsk Jordbund — i en forhomerisk Periode, Begrebspersonifikationen først faar den i en efterhomerisk, stemmer godt med, hvad der ovenfor er sagt om de forskjellige psykologiske Betingelser for de to Klasser af Personifikationer: for hin den anthropomorphistiske Tilbøjelighed, i Forbindelse med Trangen til at bevæge sig i Dobbeltforestillinger, for disse Trangen til Begrebsdyrkelse og til en dybere Opfattelse af Guddommens Væsen, i Forening med den samme Tilbøjelighed for Dobbeltforestillinger, som jo overhovedet ligger til Grund for al Personifikation.

Midt imellem disse to Perioder ligger da den homeriske, eller rettere den episke; thi, som vi strax skulle se, denne Bevægelse kan næppe være begyndt med de homeriske Digte. Denne Periode karakteriseres ved sin Mangel paa Sans og Evne for Dobbeltforestillinger, sin Forkjærlighed for Personlighedens Enkelthed, en Bestræbelse, der, som vi have set, faar sit Udtryk dels ved en gjennemgaaende Tilbøjelighed til at lade Personifikationen springe over til at blive Personlighed, dels ved, at Bevidstheden om Dobbeltforestillingen, hvor denne forekommer, er nedsat til at blive en dæmrende Fornemmelse. Det sidste vil navnlig blive klart ved en Sammenligning mellem de homeriske og de hesiodeiske Personifikationer, saaledes som de sidste møde os i *Theogonien.* Her er Bevidstheden aabenbart overalt levende, Allegorien fuldt ud gjennemført; som enkelte Exempler herpaa vil jeg blot anføre, at Xanthos, som hos Homer er Søn af Zeus, hos ham har Okeanos til Fader, at Ate her er Datter af Eris o. s. v. Til Gjengjæld er her det episk-fortællende Element og dermed Personlighederne skrumpet ind til det mindst mulige.

I dette sidste Skrift have vi i Virkeligheden en Hovedkilde fra denne Begrebspersonifikationens Kulminationsperiode indenfor den græske Religions Udvikling. Men vi kunne forfølge Udviklingsgangen i den følgende Tid gjennem spredte Ytringer hos Pindar og Tragikerne, hvor f. Ex. *δίκη* og *μοῖρα* ved Siden af Zeus anraabes som Tilværelsens højeste Magter, og hvor Begrebsforgudelsen endog paa sine Steder naar saa vidt, at det udtrykkelig hævdes, at vedkommende Begreb er endnu mere end en Gud, idet der herved altsaa specielt tænkes paa de personlige Guder. Saaledes hedder det hos Æschylos[1]):

θεοῦ δ' ἔτ' ἰσχὺς καθυπερτέρα

og et andet Sted[2]):

---

[1]) Sept. v. 226.
[2]) Choeph. v. 57.

τὸ δ' εὐτυχεῖν
τόδ' ἐν βροτοῖς θεός τε καὶ θεοῦ πλέον.

Fra dette vil man finde den omtalte Overgang til den platoniske Idelære, hvor Begreberne saa at sige have stødt Olympierne fra Thronen, naturlig og jævn.

Som det gaar med Begrebspersonifikationerne, saaledes ogsaa med Abstraktionerne. I Forhold til, hvad den følgende Tid giver os paa dette Omraade, maa den homeriske Abstraktion kaldes en svag Begyndelse. Dog maa det bemærkes, at det i det væsentlige vedbliver at være de samme Gudepersonligheder, med hvilke Abstraktionen foretages: Ares, Hefaistos, Hades og Afrodite.

Imidlertid træffe vi en aldeles analog Bevægelse i Opfattelsen ogsaa af de andre Guder, idet Gudenavnet vel ikke anvendes enstydig med Begrebet, men Guden sættes i en saa nøje Forbindelse med et eller andet Begreb, at Trangen til at opfatte ham snarere som Repræsentant for et eller andet Abstractum end som levende Personlighed er umiskjendelig. I saa Henseende vil jeg minde om Forbindelser som Ἀθήνη νίκη eller Ἀθήνη ὑγίεια, om den hyppige Forening af Zeus og δίκη hos Tragikerne, som f. Ex. i følgende Vers af Æschylos[1]):

μόνον κράτος τε καὶ δίκη σὺν τῷ τρίτῳ
πάντων μεγίστῳ Ζηνὶ συγγένοιτό μοι.

I en tabt Tragedie af Sophokles skal Athene endog være optraadt som φρόνησις, Afrodite som ἡδονή[2]).

Det er kort sagt tydeligt, at de græske Guder ere undergaaede en meget betydelig Forvandling i Tidens Løb, fra at være Naturguder til at blive de rent personlige Guder, vi møde hos Homer, og derfra til at blive Begrebsrepræsentanter, ikke Personifikationer, dog stadig saaledes, at de ældre Former bevares ved Siden af de ny, som op-

---

[1]) Choeph. 244—45.
[2]) Athenæus XV, 68.

staa i Tiden, — netop derfra skriver sig en ikke ringe Del af de Modsigelser, vi træffe i denne Religion.

At forfølge denne Udvikling for den enkelte Guddoms Vedkommende i dens forskjellige Faser, er selvfølgelig umuligt, men vi kunne dog, selv ved blot at holde os til de homeriske Digte, danne os en ganske god Forestilling om Udviklingens Gang i det store i den omtalte Retning.

Se vi saaledes, for at tage et fremtrædende Exempel, paa Zeus, da er han for Homer først og fremmest Gudekredsens Paterfamilias, og han er som saadan tænkt ganske efter menneskelig Analogi. Han optræder i en Række af forskjellige Situationer, og der berettes endel Historier om ham. Disse ere vel at mærke at forstaa aldeles direkte og ligefrem uden nogensomhelst dybere Betydning; kan enkelte af dem maaske oprindelig have haft en allegorisk Karakter, for Homers Tid have de det sikkert ikke; ja, der kan strængt taget af selve disse Fortællinger ikke sluttes til nogen speciel Virkekreds for Zeus. Naar der alligevel har været Forestilling om en saadan, saa faar den navnlig sit Udtryk i en stor Række af stereotype Epitheta, som νεφεληγερέτης, ἀστεροπητής, ἀργικέραυνος, ἐρίγδουπος, τερπικέραυνος, ὑψιβρεμέτης o. fl. Disse Adjektiver staa ikke alene oftest ikke i nogen direkte og naturlig Forbindelse med de fortalte Historier, men de staa endog ikke sjælden i en snurrig Modstrid med dem, som naar der i de halvt eller helt komiske Fortællinger om hans Afmagt, f. Ex. hvor han skal bindes (i Iliadens 11te Sang), hvor han dysses i Søvn (14de Sang), eller hvor han narres ved Eurystheus's Fødsel (19de Sang), stadig bruges de samme Adjektiver. Dette Misforhold kan aabenbart ikke have været oprindeligt; det viser formentlig tilbage til en Tid, da Zeus mere udelukkende var Repræsentant for en Naturmagt, var Tordenguden [1]).

I hin Modsigelse ligger da saaledes de to ældste Faser i denne Guddoms Udvikling angivet. Men vi finde nu i de

---

[1]) I saa Henseende kan fremdeles bemærkes, at det af enkelte Steder synes at fremgaa, at man særlig plejede at opsende Ofringer til Zeus fra Bjergenes Toppe (f. Ex. Il. XXI, 171).

homeriske Digte ved Siden af hine Adjektiver, om end ganske enkeltvis, nogle faa andre føjede til hans Navn, som pege hen paa en særlig Virkekreds af mere aandelig Natur, nemlig ξείνιος, ἱκετήσιος og ἑρκεῖος[1]. Foruden at disse, som sagt, i Tal ere meget faa i Sammenligning med hine, er der den betydningsfulde Forskjel, at de aldrig anvendes stereotypt, men hvergang ere i nøje Forbindelse med Fortællingen, ja i Regelen endog ledsagede af en Forklaring. Dette tyder i høj Grad paa, at ligesom vi hist havde at gjøre med en traditionel Opfattelse af Gudens Væsen, der i det væsentlige er bleven trængt tilbage af en ny, Naturopfattelsen af den stærkt anthropomorphistiske, saaledes have vi her at gjøre med Begyndelsen til en ny Udvikling: den ensidig anthropomorphistiske Opfattelse bliver efterhaanden fortrængt af en Forestilling om Zeus i første Række som Repræsentant for og Hævder af de sædelige Begreber. Og dette bekræftes i høj Grad ved en Betragtning af, hvorledes denne Gud optræder i den følgende Tids Litteratur og i den offentlige Kultus. De nævnte tre Adjektiver forekomme nemlig nu atter og atter, og ved Siden af dem en stor Mængde andre, som gaa i lignende Retning, saaledes: ὅρκιος, πίστιος, ἐφέστιος, ἑστιοῦχος, τέλειος, γενέθλιος, ἑταιρεῖος, ἀλιτήριος, ἀλεξίκακος og en stor, meget stor Mængde andre, ofte, som fremhævet, i Forbindelse med Begrebspersonifikationer som κράτος, μοῖρα, δίκη, θέμις o. a.

Denne Udviklingsgang er, som man ser, ganske analog med, hvad Betragtningen af Personifikationerne lærte. Også med Hensyn til Hovedguderne maa der da forud for den episke Poesis Tid have gaaet en Periode, hvor det allegoriserende Element spillede en større Rolle, forsaavidt de i langt højere Grad end paa Homers Tid stode som Repræsentanter for almene Magter, her Naturmagter; thi at selve disse Guder nogensinde skulde have været Personifikationer, er der god Grund til at betvivle. Ved Siden af dem har imidlertid en Række af Naturpersonifikationer, Uranos, Gaia, Helios, Floderne osv. spillet en betydelig

[1] Il. XIII, 625. Od. IX, 271. XIII, 213. XIV, 284, 389. XXII, 334.

mere fremtrædende Rolle og udgjort det egentlige allegoriske Element. Men dette kommer dog efter den homeriske Tid igjen frem ogsaa for de olympiske Guders Vedkommende; de blive da atter mere og mere Repræsentanter for almene Magter, men nu for de moralske Begreber, dels ved, at de selv blive Abstraktioner, dels ved, at de træde i et saa nøje Forhold til de Begrebspersonifikationer, som nu træde frem i stedse større Mængde, og endelig ved, at de nu i langt højere Grad opfattes som Beskyttere og Hævdere af den moralske Rets Begreb. Ogsaa her staa de som Repræsentanter, ikke som Personifikationer, ogsaa her er det disse, men nu Begrebspersonifikationerne, der udgjøre det egentlige allegoriske Element i græsk Religion, samtidig med, at den engang fastslaaede Naturopfattelse af Guderne saavelsom den senere homerisk-anthropomorphistiske Opfattelse gjør sig gjældende, dog ofte i en formildet Skikkelse.

I den episke Anthropomorphismes Tid har Interessen da væsentlig drejet sig om det olympiske Familieliv. Paa dette Punkt har dens Produktivitet været levende, medens dens Følelse for Allegorien kun har været meget ringe. Hvor den dog paa dette Omraade ifølge Tidsudviklingen naturlig maatte blive produktiv, nemlig med Hensyn til Begrebspersonifikationerne, har den, som vi ovenfor saa, saa at sige kvalt dem i Fødselen, som Kronos slugt sine egne Børn, ved den stadige Tilbøjelighed til at behandle dem som Personligheder.

Paa dette sidste Omraade er der formentlig al Grund til at tro, at de homeriske Digtes Forfattere ere gaaede paa egen Haand; derpaa tyder den overordentlig beskedne Rolle, disse Episoder spille. At man bør være i højeste Grad varsom med at ville sondre mellem, hvad der i Digtene skyldes Digterens Opfindelse, hvad hans Tradition, er allerede fremhævet; men vil man overhovedet indrømme ham nogensomhelst Frihed, da maa det være i de rent underordnede Biting; det viser sig nu, at det netop er i saadanne, vi træffe den omtalte Personliggjørelse. Fortællingen om Ares og Afrodite i Odysseens 8de Sang er

ham vistnok overleveret; at derimod Afrodite efter Affæren kom til Paphos og der blev badet og salvet, har den vel næppe indeholdt, og ganske sikkert ikke, at det just var Chariterne, der her betjente hende. — At Ares's Søn faldt i Kampen for Troja, som det fortælles i Iliadens 15de Sang, kan Traditionen vel ogsaa have berettet, men at Guden ved den Lejlighed kjørte ned til Kamppladsen, har den næppe meddelt og navnlig ikke, at det netop var Deimos og Fobos, som her spændte Hestene for Vognen. Fremdeles er Fortællingen om, at Zeus dysses i Søvn af Hera muligvis af ældre Datum, men den omtalte Samtale mellem hende og Hypnos er sikkert Digterens Værk.

Det er saaledes overalt i Fortællingernes yderste Periferi, at disse personliggjorte Begrebspersonifikationer bevæge sig. En Undtagelse danner kun Charis, forsaavidt den optræder som Hefaistos's Hustru, men det maa dog her erindres, at hendes ægteskabelige Stilling hos Homer, som bekjendt, er af en temmelig problematisk Karakter; netop dette Tilfælde, hvor det ene Digt angiver Afrodite, det andet denne Personifikation som Smedegudens Hustru, viser, at Traditionen, selv i saadanne mere fremtrædende Spørgsmaal, ikke kan have haft en saa fastslaaet og bindende Karakter, saaat det næppe vil synes for dristigt at antage, at Iliadens Digter er den, der har stiftet dette Ægteskab.

Dermed er imidlertid vistnok ogsaa angivet den yderste Grænse, hvortil Hypothesen paa dette Punkt tør gaa, nemlig til at antage Begrebspersonifikationerne i det væsentlige og deres Personliggjørelse fuldstændig for denne eller disse Digteres Værk. Navnlig gaar det ikke an ogsaa at ville erklære Personliggjørelsen af Naturpersonifikationerne for deres Opfindelse. Det viser fremfor alt Fortællingen om Eos's Kjærlighedsæventyr, til hvilke der kun hentydes i Forbigaaende, saaat Digteren har forudsat dem som bekjendte for sine Tilhørere. Men det maa da ogsaa erindres, at denne Periode jo ogsaa af andre Grunde ikke kan tænkes indledet med de homeriske Digte. Hvad der derimod kan betragtes som sikkert, er, at hele denne Personliggjørelse af Personifika-

tionerne staar i afgjort Strid med selve Personifikations-forestillingen, samt at Folketroen paa et tidligere Trin end dette episke maa have været fortroligere med den, ligesom det viser sig, at den atter bliver det i den efterhomeriske Tid. Det er dette, som jeg mener at kunne betragte som det kort sammenfattede Resultat af hele denne Undersøgelse.

Den homeriske Periode har da, indenfor den græske Folkeaands Udvikling, spillet en lignende Rolle i det mindre som det 17de Aarhundredes Klassicitet midt imellem Middelalderens og den moderne Tids Romantik, — eller som selve den klassiske Tid i Oldtiden imellem Middelalderens og Orientens Mysticisme.

En middelalderlig Skolebog.

Af J. Paludan.

Det er en bekjendt Sag, at Christjern Pedersen allerede under sit første Ophold i Paris 1510—15 udfoldede en betydelig Forfatter- og Udgivervirksomhed. Bruun i Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kgl. Bibl. I, 1864—69, anfører 9—10 Skrifter forfattede af eller udgivne ved ham i disse Aar, dels latinske Kirkehaandbøger, dels danske Opbyggelsesskrifter, dels endelig historiske Arbejder og Skolebøger. Den flittige Literats Virksomhed har imidlertid strakt sig endnu videre; Sandsynligheden er for, at enkelte af ham udgivne Værker kunne være glemte og tabte, men et eller to hidtil oversete er det i alt Fald muligt at paavise.

I Universitetsbibliotheket i Upsala findes et af de ikke just saa meget sjeldne Exemplarer af Chr. Pedersens Udgave af Peder Laales Ordsprog, trykt hos Jodocus Badius i Paris 1515. Det er indbundet i et Pergamentsbind i lille Kvart sammen med en Del andre, omtrent samtidige middelalderlige Skolebøger, som hidtil ikke ere blevne nærmere undersøgte, skjøndt de hver for sig ere antegnede i Aurivillius's Katalog over Bibliotheket I 326. 680. II 150. Bindet findes i Palmsköldska saml. No. XVIII, tom. XXXII, Proverbia pars III, og dets Indhold er følgende:

1) Petri Legistæ Laglandici Parabole sententiose . . . . Impressa in edibus Ascensianis . . . MDXV.

2) Incipiunt puerilia Juuenibus multum utilia Ex diuersorum autorum libris fideliter collecta. S. l. et a. 18 Blade.

3) Incipit facetus moralis tractans de moribus deseruientibus Juuenibus. S. l. et a. 8 Blade.

4) Synonyma et Equiuoca magistri Joannis de garlandia. S. l. et a. De sidste 5 Blade mangle, men Udgaven er den samme, som findes fuldstændig i vort kgl. Bibliothek, trykt hos Henrik Qventel i Kölln 1500.

Disse Skolebøger ere alle blandt dem, som afskaffedes ved Christian II's bekjendte Forordning om de latinske Skoler c. 1521 (Danske Magazin VI 366): „Oc alle gamle Alexandri Bøgher, Puerilia met Faceto, Per Laale, Equivocationes Mathæi, Sinonima Britonis, Johannes de Garlandia, Grecista, Labyrinthus, oc alle andre gamle Bøgher, them skulle the antworde wor Skultus, och ladhe them brende. Pro Puerilibus skall man lesse Flores Vocabulorum Anthonii Mancinelli, pro Faceto Cathonem". — Lige saa ugunstigt dømmer Chr. Pedersen kort efter om flere af disse Lærebøger i sin Tractat „Om Børn at holde til Skole", 1531 (Brandts Udg. af Chr. P.s Skrifter IV 505): „Jeg nøddis till saa vel som alle andre danske At læse Alexandrum, puerilia, Donatum, Peder laale, Composita verborum, caser oc andet saadant skarn".

Det er disse Opregninger af nogle i vore Latinskoler i Middelalderen brugte Lærebøger, der ligge til Grund for Nyerups Bibliografi: „Notitia librorum, qvi ante reformationem in scholis Daniæ prælegebantur", 1784, og „Mantissa notitiæ", 1785. Han paaviser der, at Synonyma og Equivoca, Fortegnelser over enstydige og dobbelttydige Ord, fremsatte i latinske Vers og forklarede paa Prosa, er et Arbejde i to Dele af Johannes de Garlandia, uagtet Synonyma ofte betegnes som „Synonyma Britonis", og skjøndt begge Dele sjeldnere forekomme samlede under Joh. de Garlandias Navn, som det er Tilfældet i det her foreliggende Tryk af Aar 1500, hvor Equivoca endog savner eget Titelblad og Overskrift, saa at begge Afhandlinger gaa umiddelbart over i hinanden med Ordene: „Expliciunt Synonyma, sequuntur Equivoca Johannis de garlandia".

Paa noget lignende Maade ere de to foregaaende Stykker i Upsala-Samlingsbindet, Puerilia og Facetus, satte i Forbindelse. De ere trykte paa samme Papir, med samme

Typer og fortløbende Signatur. Kun Puerilia har Titelblad; hvor den slutter med Ordene „Et sic est finis“, begynder umiddelbart paa næste Side Facetus med den før fuldstændigt anførte Titel som Sideoverskrift. Dette beviser vel ikke, at disse to anonyme Piecer ligesom Synonyma og Equiuoca skulde have samme Forfatter, men derimod nok, at Udgiveren er den samme, og denne Udgiver er Chr. Pedersen. Titelbladet til Puerilia bærer nemlig det bekjendte Træsnit af det danske Vaaben støttet af to Vildmænd og med Underskriften „arma regis dacie“, som ogsaa findes i Chr. Pedersens „Vocabularium ad usum Dacorum“, Paris 1510 (aftrykt i Bruuns Aarsber. og Medd. I, 1864—69, p. 179). Vistnok opdager man ved at se nøje til, i de tre Kroner og i Hjerteskjoldets Neldeblade ubetydelige Forskjelligheder, som røbe, at der er benyttet en anden Plade; men de to Snit ere dog saa aldeles ensartede, at der ingen Tvivl kan være om deres fælles Oprindelse. Desuden har Bibliothekar, Dr. Bruun, som er bedre inde i Tidens Typografi end jeg, gjort mig opmærksom paa, at Puerilia og Facetus ere trykte med ganske samme smukke, gothiske Typer, som ere ejendommelige for flere af Chr. Pedersens i Paris udgivne Skrifter, paa hvilke ingen Bogtrykkers Navn findes, nemlig Vor Frue Tider, Bogen om Messen og Statuta provicialia Birgeri fra 1514, Epistler og Evangelier (Jertegnspostillen) fra 1515. Forskjellig er derimod Trykken i Vocabulariet af 1510, der dog bærer samme Titelvignet, og hvor Bogtrykkeren heller ikke er nævnt, samt i Peder Laale og Saxo, der ere udgaaede fra Jodocus Badius's Presse. Puerilia og Facetus udmærke sig imidlertid fremfor Trykkene af samme Gruppe ved bedre Papir og en klarere og skarpere typografisk Udførelse, medens Udstyrelsen med figurerede Initialer er mindre rig. Der findes kun to, nemlig Begyndelsesbogstavet i hvert af Skrifterne, et U og et C, aldeles de samme, som benyttes flere Steder i Jertegnspostillen, f. Ex. foran Jertegnene til 4de Søndag i Advent og 1ste Søndag i Fasten.

Det kan altsaa neppe betvivles, at de to smaa Skolebøger høre til de Værker, Chr. Pedersen udgav i Paris til

Brug for Danske, skjøndt han 16—20 Aar efter, i sin udpræget humanistiske Periode, udtaler sig nedsættende om den ene af dem. Den deler i saa Henseende Skjæbne med Peder Laale, som han ogsaa selv havde udgivet, og med hans egen Jertegnspostil, over hvilken han brød Staven efter at være bleven Protestant.

Nyerup i Hist.-stat. Skildring II 452, og efter ham Bruun (Aarsber. og Medd. I, 1864—69, p. 183. 203 ff.) har henledt Opmærksomheden paa det interessante Vidnesbyrd, Chr. Pedersens patriotiske Sans giver sig ved den rigelige Benyttelse af Træsnit, Initialer o. s. v. med dansk Vaaben eller anden Allusion til Fædrelandet i de fleste af de Arbejder, han i Paris paa Foranledning hjemme fra udgav til Brug for den danske Kirke og Skole. Mange, i alt Fald blandt de større af disse Træsnit ere ogsaa mærkede med Forbogstaverne til hans Navn: C. P., hvoraf Nyerup o. a. slutte, at han selv har givet sig af med Træskærerkunsten; men sandsynligvis betegne Bogstaverne dog blot, at Bogen er trykt og Billederne skaarne paa Chr. Pedersens Foranstaltning. Disse Bogstaver i det danske Vaaben paa Vocabulariet 1510 ere saaledes egentlig Hovedvidnesbyrdet for hans Forfatterskab til dette anonyme Arbejde, og aldeles paa samme Maade forekomme de nu i Vaabenet paa Titelbladet til Puerilia. Den anden Udgave af Vocabulariet derimod, et Optryk hos Henrik Qventels Børn i Kölln 1514, med hvilket Chr. Pedersen selv neppe har havt noget at gjøre, er vel forsynet med en daarlig Efterligning af Vaabenet, men Bogstaverne C. P. ere her udeladte. Samme Efterligning af Vaabenet uden Bogstaverne er endnu en Gang benyttet i Christen Terkelsen Morsings Arithmetica, som ifølge Dedicationen udkom i Kölln 1528, vistnok ogsaa hos Henrik Qventels Børn (Bruun Aarsber. og Medd. I 365 ff.).

Om Forfatteren eller Forfatterne til de her omtalte tvende grammatikalske Smaaskrifter, og om deres Affattelsestid lader sig intet oplyse. Derimod ligger det nær at sætte Puerilia og Facetus blandt de tidligere Skrifter, Chr. Pedersen har udgivet i Paris, da det paagjældende Vaaben ellers kun findes i hans allerførste Bog, Vocabulariet 1510, medens

han siden synes at have foretrukket den større Titelvignet, forestillende den danske Konge i Spidsen for sin Hær med Rigsvaabenet ved sine Fødder (afbildet i Bruuns Aarsber. og Medd. I 205), som første Gang træffes i Udgaven af Saxo 1514 og derefter i mange af Skrifterne fra Paris: Bogen om Messen og maaske Vor Frue Tider 1514 (Bruun l. c. 208), Jertegnspostillen og Peder Laale 1515. Ogsaa dette Træsnit er i alle Chr. Pedersens egne Udgaver mærket C. P., medens disse Bogstaver mangle i de noget forskjellige og grovere Gjengivelser deraf, hvormed Henrik Smith har forsynet sine senere Udgaver af flere af Chr. Pedersens Skrifter: Bogen om Messen 1517, Jertegnspostillen 1518 og s. A. 3die Udg. af Vocabulariet, hvor den nye Titelvignet har afløst det danske Vaaben i de to tidligere Udgaver. Alle disse Bøger ere trykte hos Melchior Lotther i Leipzig.

Facetus er beskreven af Nyerup i Mantissa S. 41. Det er en Samling Anstands- og Leveregler for Skoledisciple, til hvilken der i Samtidens pædagogiske Literatur gives flere Sidestykker, saaledes det af Bruun i Aarsber. og Medd. I 255 omtalte Fragment af en „Disciplina et institutio puerorum“, hvoraf der for Resten i Upsala, foruden den af Bruun nævnte Udgave fra Kölln 1538, findes en anden fra Magdeburg 1544, se Aurivillius's Katalog II 262.

Puerilia derimod frembyder foruden den allerede berørte endnu en anden bibliografisk Interesse ved sin Sjeldenhed. Af alle de gamle Skolebøger, Nyerup i sine nævnte Skrifter behandler, er denne den eneste, han aldrig har set eller fundet omtalt andet Steds, end i Christian II's Forordning og hos Chr. Pedersen; han ved slet ikke, hvad Slags Bog det er (Notitia 64). Ogsaa jeg har eftersporet den saa nøje, det var mig muligt, baade i ældre og nyere Fortegnelser over sjeldne Bøger, Udgaver af og Monografier over middelalderlig Grammatik, men har heller ikke kunnet finde Spor til, at nogen har kjendt denne Bog. Der gives flere omtrent samtidige grammatiske Arbejder under lignende Titel, f. Ex. „Puerilia grammatices“, Augsb. 1514, af Georg Hauer fra Passau, en Grammatik paa Prosa, og flere Udgaver af „Puerilia super Donatum“ før og ved 1500, fortegnede i Hains Reper-

torium bibliographicum; men ingen af dem er den her foreliggende Bog. Jeg tør naturligvis ikke indestaa for, at den ikke kan være nævnt hos en eller anden af de mylrende tyske Specialister; men foreløbig skulde jeg dog næsten hælde til den Antagelse, at det upsalensiske Exemplar er et Unicum, skjøndt Bogen jo aabenbart paa Overgangen fra Middelalderen til Reformationstiden, i Chr. Pedersens Barndom og Ungdom, har været vel kjendt og meget benyttet i vore Skoler.

Det lille Arbejde er affattet paa latinske Hexametre ligesom Doctrinale, Græcismus og næsten de fleste af Datidens latinske Skolegrammatiker. Det begynder:

Us mutatur in e per nomina cuncta secunde
Filius excipitur vulgus pelagus deus agnus
Est ego persone prime Tu vero secunde
Terne persone pronomina cetera pone
Terne persone sunt omnia nomina. preter
In quinto casu etc.

Indholdet er en Række tilsyneladende temmelig tilfældige og uordnede grammatikalske, lexikalske og etymologiske Bemærkninger, mod Slutningen især Forklaring af enslydende Ord eller saadanne, der let kunne forvexles. Det var vistnok med god Grund, at Christian II i den frembrydende Humanismes Aand forbød at plage Skoledisciplene med saadanne ganske unyttige og planløse Regelsamlinger. I Stedet paabydes det at lære Antonii Mancinelli Flores vocabulorum, ɔ: „Vocabularium de floribus nominum, h. e. vocabulis electis“, Deventer 1502 (under Fortalen 1489, se Nyerups Notitia 64), en alfabetisk ordnet Glosebog, der ligeledes paa latinske Vers forklarer Ordenes Betydning efter Inddeling i Ordklasser, med jævnligt Hensyn til enslydende Ord og med et kort Tillæg om Retskrivning og Bogstavovergange. Efter Nutidens Begreber er vistnok ogsaa den kun lidet egnet til at læres uden ad af Børn; men den er dog adskilligt klarere og mere systematisk end Puerilia.

Puerilia er nu paa Bibliothekar Bruuns Foranstaltning gjort tilgængelig i Afskrift paa det kgl. Bibliothek.

Om den antagne homeriske Conjunction ὅ τε, dens formodede Betydningsudvikling og dens Forhold til Tidsconjunctionen ὅτε.[1])

Af C. P. Christensen Schmidt.

Et af de allerkildneste Spørgsmaal i den græske Lydlære er, som Enhver vil vide, Spørgsmaalet om, hvilke Ord og Ordformer der ere undtagne fra den almindelige Regel, at en kort Vocal eller en prosodisk svagere Diphthong i Slutningen af et Ord kan elideres foran en Vocal eller Diphthong i Begyndelsen af det næste Ord, et Spørgsmaal, som tilmed kan antage forskjellige mere specielle Former, idet nogle Elisioner kunne være utilstedelige i Prosa, men brugelige i Vers, nogle kun gængse i visse Dialekter, nogle forsmaaede af attiske Digtere, men almindelige hos Homer osv. Forsaavidt der haves udtrykkelige Vidnesbyrd herom fra Oldtiden, gjælder det naturligviis kun om at controlere Textoverleveringens Overeensstemmelse med disse Vidnesbyrd og derigjennem Vidnesbyrdene selv; hvor der derimod ikke foreligger saadanne, maa Afgjørelsen træffes efter Iagttagelse og Grunde. Men Iagttagelsen giver formedelst Litteraturens fragmentariske Tilstand og usikkre Overleveringsvilkaar ofte ikke rene og klare Resultater, og af Grunde er der kun faa, som man tør antage Alle for nogenlunde enige om, og endnu færre, som ere absolut og ubetinget afgjørende. At saaledes de korte lukkede Vocaler og Diphthongerne αι og οι i det Hele lettere modstode Tendentsen til Elision end de korte

---

[1]) Meddeelt i philol.-histor. Samfund d. 4. og 8. Apr. 1889.

aabne Vocaler, ligger i selve deres phonetiske Beskaffenhed; men det er jo kun en blot og bar Gradsforskjel: selv det særlig seige *υ* har jo, hvis man tør dømme efter det Herod. VII, 220 opbevarede delphiske Orakelsvar, i hvis 2det Vers der staaer *ἄστυ ἐρικυδές* som Daktyl + Trochæ, ikke været ubetinget udelukket fra Elision. At de attiske Digtere gjennemgaaende paalagde sig en strengere Observants og heller valgte at gjøre for Meget end for Lidt i Retning af at negte sig Elision af visse Ord og Ordformer, er almindelig anerkjendt og har sin naturlige Grund i den paa deres Tid almindelig udbredte Brug af Skrift og Læsning som Meddelelses- og Tilegnelsesmiddel; thi denne medfører selvfølgelig en mere bevidst Behandling af Ordene som Ord og en klarere udpræget Stræben efter at blive fuldt forstaaet, ikke blot i Henseende til den Forestilling, man forbinder med Ordene, men ogsaa, hvad der for Meddelelsen gjennem Mund og Øre er forholdsviis ligegyldigt, i Henseende til selve Ordene efter deres Form og Lydbestand; men ogsaa dette begrunder kun en Gradsforskjel og indeholder ikke nogen Norm for det enkelte Tilfælde. Af almindelige Forhold, der tør antages gjennemgaaende at have været bestemmende med Hensyn til Undladelse af Elision, bliver der da væsentlig kun det ene tilbage, at forskjellige Smaaord enten havde for stor selvstændig Betydning til, at deres svage materielle Lydcomplex taalte yderligere Afkortning (som Pronominerne *τί* og *τι*), eller sluttede sig saa nøie til det nærmest paafølgende Ord, at de i paakommende Tilfælde tilbøde et naturligere Middel til at undgaae Hiatus i den ligefremme Sammensmeltning dermed, den saakaldte Krasis (som de paagjældende Former af Artikelen og Præpositionen *πρό*); men disse Kategorier maa man da ogsaa, hvis de skulle have Noget at betyde, sørge for at holde skarpt begrændsede og ikke paabyrde dem Ord, som de i Virkeligheden ikke rumme. Overhovedet er der paa hele dette Omraade stærk Opfordring til at vise Forsigtighed og Tilbageholdenhed, vogte sig for Vilkaarlighed og Conseqventsmageri og ikke ville vide Mere, end man virkelig er i Stand til at vide.

Imidlertid har en efter min og Fleres Mening ubegrundet og uholdbar Paastand om et enkelt bestemt Ords ubetingede Udelukkelse fra Elision, kategorisk fremsat af Mænd med stor og fortjent Auctoritet og forbunden med en ret speciøs, men i Virkeligheden ikke bedre begrundet eller mere holdbar etymologisk Theori, vundet stærk og levende Tilslutning fra mange Sider og er, om den end ikke endnu har fundet og maaskee heller ikke har Haab om at finde almindelig Optagelse i Lexikon og Grammatik, dog bleven Retskrivnings- og Fortolkningsgrundlag i en Mængde Udgaver af de homeriske Digte, bl. a. ogsaa Skoleudgaver, saa at enhver philologisk Lærer maa have en Mening om den. Jeg har i den senere Tid jævnlig havt Leilighed til at fornye Bekjendtskabet med hele denne Doctrin, og der har i den Anledning paatrængt sig mig en Række Betragtninger, som maaskee ville kunne bidrage Noget til en rigtig Vurdering deraf, og som jeg derfor har troet at kunne gjøre En og Anden en Tjeneste med at meddele.

Der foreligger i Iliaden og Odysseen (og overhovedet i den ældste episke Digtning) en Række Tilfælde af sammensatte Sætninger, hvor Bisætningen er indledet ved apostropheret ὅτ’, og hvor Sammenhængen meer eller mindre bestemt kræver den opfattet ikke som Tidsbisætning, men enten som Causalsætning, og det som Causalsætning af den Art, at vi efter de øvrige sproglige Vidnesbyrd skulde vente den indledet ikke ved ὅτε (hvis Overgang fra temporal til causal Betydning jo forøvrigt er velbekjendt og har tydelige Analogier baade paa Græsk og i andre Sprog), men ved ὅτι, f. Ex. hvor Hovedverbet er et ligefrem Sindsstemningsverbum, eller endog som simpel Gjenstandssætning, saa det synes at ligge nærmest at antage, at Conjunctionen virkelig er meent ikke som ὅτε, men som ὅτι, og altsaa Iotaet i ὅτι her elideret. Hos attiske Digtere findes der af saadanne Forbindelser kun ganske enkelte svage og usikkre Spor[*]); her kan

[*]) Det er fortrinsviis kun to Steder, der her vilde komme i Betragtning, Soph. Aj. 802 og Eur. Iph. Taur. 574, og begge ere i Mening

gjennemgaaende et apostropheret ὅτ' opfattes som ὅτε, enten i Egenskab af ligefrem Tidsconjunction eller med meer eller mindre udpræget Causalbetydning. Det har derfor ikke været vanskeligt at opnaae væsentlig Eenstemmighed i de grammatiske Lærebøger og græske Ordbøger om den — for Tragikernes Vedkommende dog maaskee ikke ubetinget sikkre — Lære, at ὅτι hos attiske Forfattere er absolut uimodtageligt for Elision, en Lære, der, saavidt jeg veed, i denne Udstrækning først blev fremsat af Lobeck i hans lille Ungdomsskrift Initia doctrinæ de usu apostrophi, Wittenberg 1804, S. 16, medens endnu A. 1798 J. Fr. Fischer i sine Anmærkninger til Wellers Grammatik I S. 141 f. (sml. Porson t. Eur. Hec. 110, London 1797) indskrænker Benegtelsen af Elisionens Tilstedelighed i ὅτι til de attiske Prosaister og Aristophanes, hos hvem den jo har en særlig Støtte i Tilstedeligheden af Hiatus efter Ordet. Derimod læres der i de fleste Grammatiker og Lexika endnu den Dag idag, at hos Homer (eller overhovedet i det gamle Epos) kan Iotaet i ὅτι elideres, og saaledes lærer ogsaa hos os baade Berg (Gr. Forml. D. § 17, 1 Anm. 2), at „i ὅτι sløjfes ι enkelte Gange hos Homer, ikke hos Attikerne", og noget mindre kategorisk Heiberg i Bergs gr.-d. Ordb.[2], at „hos Hom. synes ι at kunne elideres, hos Att. ikke". Denne Antagelse medfører ganske vist den Inconvenients, at der paa nogle Steder bliver Tvivl om, hvorvidt et ὅτ' er meent som ὅτε eller som ὅτι; men der maa man saa nøies med at gjøre sig Tvivlen klar og, forsaavidt man ikke kan give aldeles afgjørende Grunde for den ene eller den anden Opfattelse, indrømme dem begge en relativ Berettigelse; det er jo heller ikke Mere, end man, naar man ikke er særlig polemisk eller pedantisk anlagt, gjør i mangfoldige andre Tilfælde og alligevel maa gjøre ogsaa i en og anden af de her foreliggende Forbindelser, forsaavidt nemlig et saadant ὅτ' stundom ogsaa med nogen Ret kan

---

og Udtryk i det Hele for lidet klare til at afgive faste Holdepuncter. De enkelte Tilfælde, der foreligge i Resterne af den gamle lyriske og didaktiske Digtning, skal jeg senere gjøre opmærksom paa.

opfattes som reent temporalt. Paa enkelte Steder kan der endvidere være Tale om at forstaae ὅτ' som Masc. af d. relat. Pronomen (ὅ τε = ὅστε; den forskjellige Skrivemaade med og uden Diastole eller Mellemrum garanterer jo kun den enkelte Diorthots eller Udgivers Opfattelse), og den Forklaring maa man altsaa under givne Forudsætninger ogsaa tilstaae sin Ret. Reent abstract seet kan der jo endog tænkes endnu flere Muligheder: ὅτ' (ὅ τ') kan ogsaa være Neutrum af ὅστε med virkelig pronominal Function, det kan være Demonstrativpronomen eller Artikel med copulativt τε, og det kan foran en aspireret Vocal, altsaa med ϑ, være = elideret ὅϑι *hvor*; men ingen af disse Muligheder faaer praktisk Betydning for noget af de paagjældende Steder. Opfattelsen kan i det Høieste vakle mellem temporalt ὅτε, causalt ὅτε, ὅτι og ὅ τε = ὅστε; men denne Usikkerhed i den formelle Ordforstaaelse paa enkelte Steder troe altsaa Mange — og ere efter min Mening i deres gode Ret, naar de troe det — med frelst philologisk Samvittighed at kunne finde sig i som noget i Sagens Natur Givet og slaae sig til Ro ved, at i alt Fald ingen af Opfattelserne spolerer selve den Tanke, som Sammenhængen kræver.

En saadan Latitudinarisme har imidlertid selvfølgelig ikke kunnet tilfredsstille Alle. Enhver Tvivl har man ganske vist ikke seet sig i Stand til at afskære Muligheden af, men Spørgsmaalet „ὅτι eller ὅτε" har man troet at kunne frigjøre sig for ved at gjøre kort Proces med ὅτι. Begyndelsen blev gjort af Fr. Thiersch, som gr. Gramm.² § 164, 9 uden videre decreterer: „Ὅτι wird auch im Homer nicht apostrophirt, und ὅτ' ist ὅτε", hvad der, som Exemplerne vise, ogsaa skal gjælde, hvor ὅτ' indleder en simpel Gjenstandssætning. Th. tænkte sig nemlig, saavidt man kan slutte af § 322, 14 d sammenlignet med § 298, 1 b[1]), ὅτε som

---

[1]) Mere udtrykkeligt udtales det i 3. Udg. § 316, 14. I den stærkt omarbeidede og forkortede 4. Udg. er baade denne Bemærkning og den i § 322, 14 d indeholdte bortfalden, men Doctrinen om ὅτ' = ὅτε er uforandret (§ 103, 8). Til § 298 svarer der § 224, til § 320—321 § 240—241.

sammensat af Acc. Neutr. af det relative Pronomen og Partikelen τε, altsaa som Acc. Neutr. af ὅστε, ligesom ὅτι er Acc. Neutr. af ὅστις el. ὅτις, en Mening, som jo ogsaa efter ham mange Andre have havt og endnu den Dag idag have. At denne Antagelse medfører en uundgaaelig Uklarhed med Hensyn til den causale Betydning i ὅτε, som Th. § 320, 2 og § 321, 1—2 betragter som inhærent i den temporale, men som, naar ὅτε ikke er Andet end et blot anderledes formet ὅ eller ὅτι, ogsaa kan være opstaaet uafhængigt af denne, havde Th., hos hvem der overhovedet ikke er Tale om noget Udviklingsforhold mellem Betydningerne, neppe Øie for; men den kommer tydeligt frem f. Ex. hos Nägelsbach til *A* 244, idet han der tillægger ὅτε Betydningen *weil* „als Neutrum von ὅστε“, altsaa uafhængigt af den temporale Betydning, men alligevel i denne Function sammenstiller det ikke med lat. *quod*, men med lat. *quando*. I et nyt Stadium indtraadte Theorien med Imm. Bekker, som i sin 2den Udg. af de homeriske Digte (Bonn 1858) skrev det apostropherede ὅτ' i de fleste af de paagjældende Steder med Mellemrum mellem Bogstaverne og dernæst i Berliner-Akademiets Monatsberichte for 1859 S. 391 ff. (= Homerische Blätter I S. 149 ff.) med den ham eiendommelige Ordknaphed, men i det Hele klart og tydeligt, gjorde Rede for denne Skrivemaade: "Ὅτι er Neutrum af ὅτις[1]) og kan lige saa lidt som τί elidere sit ι; det er først Pronomen, siden ogsaa Conjunction; paa begge Maader bruges ogsaa det usammensatte ὅ, og til dette føies saa ogsaa det bekjendte, men „noch wenig verstandene“ τε. Han beklager, at han paa nogle Steder, deriblandt ogsaa tre, i hvilke der staaer fuldt udskrevet ὅτε, i Udgaven ikke har anvendt den nye Skrivemaade, men ladet Ordet staae uadskilt, som om det var Tidsconjunction; men han trøster sig bl. A. med den Formodning, at i Virkeligheden Tidsconjunctionen ὅτε er identisk med ὅ τε *at*, en

---

[1]) Hvorfor det skal være Neutrum netop af ὅτις, „nicht von ὅς τις“ (hvoraf der altsaa overhovedet slet ikke synes at skulle være dannet nogen Neutrumsform), bliver ogsaa efter Udviklingen S. 149 f. mindre forstaaeligt; men det Spørgsmaal har her ingen Betydning.

Formodning, der altsaa — bortseet fra den nye Skrivemaade — falder sammen med, hvad Thiersch og Nägelsbach vare gaaede ud fra som Dogme. Betydningernes indbyrdes Forhold gaaer heller ikke han nærmere ind paa, undtagen forsaavidt han lader skinne igjennem, at han vil have Tidsbetydningen betragtet som den secundaire. B.s Skrivemaade er adopteret af vistnok de fleste nyere Udgivere, bl. A. ogsaa af J. La Roche, som allerede i Homerische Studien (Wien 1861) ikke blot for saa godt som alle de af B. ændrede Steders Vedkommende fuldstændigt slutter sig til ham, men ogsaa selv føier et Par til, og i Homerische Untersuchungen (Leipzig 1869) søger yderligere at begrunde Ikke-Elisionen af Iotaet i ὅτι. B.s Formodning om Identiteten af det temporale ὅτε med ὅ τε *at*, som La Roche forbigaaer med Taushed, er i bestemtere Form — nemlig saaledes, at den temporale Betydning ligefrem afledes af Betydningen *at* — søgt hævet til Vished af C. Capelle i en Afhandling i Philologus for 1877 (XXXVI Bd. S. 193—209) betitlet „Beiträge zur homerischen syntax. I. ὅ, ὅτ', ὅτι, ὅτε", hvori han ogsaa, hvad B. ikke havde fundet fornødent, forsøger at give en fuldstændig Theori af Betydningsudviklingen i Conjunctionerne ὅ, ὅτι og ὅτε, saaledes som den skal være gaaet for sig paa det for dem alle fælleds Omraade, og af Oprindelsen til den temporale Betydning særligt i ὅτε, men derefter med god Ret gjør gjældende, at naar den Conjunction, som B. skriver ὅ τε, i Virkeligheden er det samme Ord som Tidsconjunctionen, da foreligger der ikke nogensomhelst theoretisk Grund til at skrive den anderledes end denne. Hermed vilde vi da i det Væsentlige være vendte tilbage til Thiersch's Standpunct, kun at det nu skulde have fundet et paa dybere genetisk Forklaring baseret klarere og bestemtere Udtryk og i det Hele en fyldig og alsidig Begrundelse. Denne vil det da nu være vor Opgave at prøve lidt nøiere.

For Afgjørelsen af de Spørgsmaal, det her væsentlig gjælder om at besvare, har nu Capelles Theori om den Betydningsudvikling, som Conjunctionen ὅτε indtil et vist Punct skal have deelt med Conjunctionerne ὅ og ὅτι, egentlig ingen videre Betydning; men det kan alligevel have sin Interesse

ogsaa at kaste et Blik paa den, da den jo staaer i umiddelbar Forbindelse med det ikke uvigtige, men gjennemgaaende meget uklart behandlede Spørgsmaal om Accusativformens syntaktiske Function i disse Conjunctioner. Capelle gaaer da ud fra det relative Causaladverbium ὅ *weshalb*, som han tillægger den oprindelige almindeligere Betydning *in beziehung worauf (in welcher beziehung)*, hvoraf den mere særegne *weshalb* skal have udviklet sig efterhaanden. Derefter kommer saa ὅ og i Lighed dermed ὅτε og ὅτι som Conjunctioner, oprindeligt i Betydningen *in beziehung darauf dass* (*in der beziehung dass*); de skulle saa have været anvendte først til at indlede Sætninger, hvorved man motiverede et Udsagn, dernæst som Causalconjunctioner ved Verber, der betegne Sindsstemning og Yttring deraf, og efterhaanden ogsaa i friere causal Forbindelse, og til denne causale Brug skulde saa slutte sig — med stadig Udgaaen fra Betydningen *in der beziehung dass* — deres Anvendelse som „explicative" Conjunctioner [1]), først i Tilslutning til Hovedsætningens substantiviske Object og derefter til et blot Bisætningen antydende Demonstrativpronomen, endelig ogsaa som et

---

[1]) Benævnelsen „explicativ" har Capelle upaatvivlelig optaget efter E. Pfudel, som i den hos C. jævnlig omtalte Afhandling „Beiträge zur Syntax der Causalsätze bei Homer" (Progr. d. kön. Ritter-Akad. zu Liegnitz 1871) S. 35 f. bruger den om ὅ og ὅτι i Forbindelser som *Ω* 538 f. *ἀλλ' ἐπὶ καὶ τῷ θῆκε θεὸς κακόν, ὅττι οἱ οὔ τι παίδων ἐν μεγάροισι γονὴ γένετο κρειόντων*, som Pf. (ved en Sammenblanding af, hvad der ligger i Bisætningens Appositionsforhold med hvad der ligger i selve Bisætningsconjunctionen) paralleliserer med det forklarende *γάρ α* 244 ff. og lignende Steder, og som da efter hans Opfattelse ved at forklare det forudgaaende Substantiv begrunder Berettigelsen af dets Anvendelse; men C. overfører Navnet paa hele den baade appositive og simpelthen declarative (hos Pf. „transitive") Brug af ὅ og ὅτι. Da jo imidlertid enhver declarativ Gjenstandssætning virkelig med Rette kan opfattes som explicerende et enten udtrykt eller tænkt Nominal- eller Pronominalbegreb, kan man godt acceptere Udtrykket ogsaa i denne videre Udstrækning. Pfudels Afhandling har jeg først senere havt Leilighed til at gjøre mig bekjendt med, men jeg skal i det Følgende tage Hensyn til den, hvor der maatte være Anledning dertil.

blot *dass* med fuldstændig Opgivelse af hiint *in der beziehung* umiddelbart ved verba sentiendi el. declarandi, idet Bisætningen deels staaer i Objects-, deels i Subjectsforhold til Hovedverbet, og ligeledes „in freierer weise“ ved andre Verber og Phraser. Den første afgjørende Overgang, fra det oprindelige pronominale ὅ *in beziehung worauf* til det conjunctionale ὅ *in beziehung darauf dass*, forklarer han som foregaaet „auf dem wege der correlation“, idet Relativets særegne Betydning i den paagjældende Forbindelse efterhaanden udslukkedes og man vænnede sig til blot at betragte det som tilknyttende Partikel for den ved Demonstrativet antydede Causalsætning (S. 201). Men ved hele denne Udvikling er der rigtignok Adskilligt at bemærke. For det Første seer det noget underligt ud, at skjøndt Modificationen af den som oprindelig supponerede Betydning *in welcher beziehung* til *weshalb* er fuldstændigt fuldbyrdet allerede paa det første Trin, i Relativadverbiet, alligevel Betydningen *in der beziehung dass* ogsaa i Conjunctionerne ὅ, ὅτε og ὅτι — af hvilke de to sidste i Forbigaaende bemærket slet ikke optræde som Relativadverbier — skal tænkes bevaret nogenlunde levende ikke blot gjennem hele den causale Brug, men endnu paa de to første Trin af den „explicative“. Den er desuden paa dette sidste Punct umulig allerede paa det andet Trin; thi et ὅ i Betydningen *in der beziehung dass* indeholder øiensynligt selv det Demonstrativpronomen i sig, hvortil Bisætningen refererer sig, og kan altsaa ikke tænkes, hvor i Hovedsætningen et saadant Demonstrativ allerede findes i anden Function, som Object eller Subject, f. Ex. Υ 466 *νήπιος, οὐδὲ τὸ ᾔδη, ὅ οὐ πείσεσθαι ἔμελλεν.* Men er den her umulig, da er den lidet rimelig, ogsaa hvor Bisætningen slutter sig til et Nomen som Object for Hovedverbet, f. Ex. Π 119 ff. *γνῶ δ' Αἴας . . . ἔργα θεῶν, ὅ ῥα πάγχυ μάχης ἐπὶ μήδεα κεῖρεν Ζεύς*, og dens Sandsynlighed som Grundlag for hele den „explicative“ Brug bliver saaledes ganske overordentlig ringe. Og skal ὅ *dass* forklares umiddelbart ud fra ὅ *weil*, da er det særdeles uheldigt, at det eneste Sted, C. kan anføre for Overgangen fra ὅ som Causalconjunction til ὅ som Explicativconjunction, øiensynlig taler for lige den modsatte

Overgang. Det er *P* 206 ff. *ἀτάρ τοι νῦν γε μέγα κράτος ἐγγυαλίξω τῶν ποινήν, ὅ τοι οὔ τι . . . δέξεται Ἀνδρομάχη κλυτὰ τεύχεα Πηλείωνος*, hvor vi aabenbart ikke have en Causalsætning, der nærmer sig til Explicativsætning, men tvertimod en Explicativsætning, der nærmer sig til Causalsætning (sml. **Madvig**, Synt. d. griech. Spr. § 170 a Anm.), og hvor allerede den Omstændighed, at Bisætningen, som C. selv rigtigt bemærker, slutter sig ikke til Substantivet *ποινήν*, men til Pronominet *τῶν*[1]), burde have gjort ham betænkelig, da en af Causalsætningen opstaaet Explicativsætning efter hans Theori jo dog helst maatte være en Explicativsætning af første Trin og ikke som denne af andet. Fremdeles findes den Correlation, som skulde være Forudsætningen for Overgangen fra *in welcher beziehung* til *in der beziehung dass*, Correlationen *in der beziehung in welcher*, slet ikke i de Exempler, hvor ὅ forekommer som relativt Causaladverbium, og kan ikke findes i dem, da ὅ der staaer reent continuativt (*ὅ καὶ πεπνυμένα βάζεις δ* 206, *ὅ καὶ μεταμώνια βάζεις σ* 332 og 392); den er overhovedet ikke paaviist i nogen eneste levende Sætningsforbindelse, og ville vi tænke os een, som vi jo nok kunne — lad det være f. Ex. *κλαίω τοῦτο, ὃ ἀλγῶ jeg græder i Henseende til det, i Henseende til hvilket jeg føler Smerte* —, saa tjener for det Første Demonstrativet her ikke, som C. forudsætter, til Antydning af en følgende Causalsætning eller overhovedet til Antydning af en følgende Sætning, men til Antydning af et substantivisk Begreb, hvortil Bisætningens Prædicat saa vel som Hovedsætningens staaer i Henseendesforhold, f. Ex. *τὴν κεφαλήν, τὸν βραχίονα, τὸ ἕλκος*, og dernæst vil Enhver kunne sige sig selv, at en saadan Sætningsforbindelse, hvor baade Hoved- og Bisætningen skal indeholde et Udsagn i Henseende til eet og samme substantiviske Begreb, kunde der navnlig i en naiv og lidet reflecterende Tid saa overordentlig sjelden være Anledning til at bruge i Praxis, at der ikke kan være Tale om, at den kunde tjene til Grundlag for en Forbindelse, der saa tidlig og saa hyppig var Anledning til at bruge, som Forbindelsen af en Hovedsætning med en

---

[1]) Bemærkningen er rettet mod Pfudel S. 36.

Causal- eller Explicativsætning, i alt Fald paa den Maade, hvorpaa C. tænker sig det, ved successiv Fordunkling af Relativets oprindelige Betydning; thi en saadan successiv Fordunkling forudsætter en jævnlig gjentagen Brug. Ganske vist er der en Mulighed for, at Sproget gjennem en Correlationsforestilling som den antydede kunde skabe sig en Causalconjunction (*κλαίω τοῦτο ὃ ἀλγῶ jeg græder fordi jeg føler Smerte*), men det kunde ikke skee ved en successiv Overgang, men kun ved et Spring, ved et umiddelbart Greb efter et Betegnelsesmiddel, som, om end kun indirecte og tilnærmelsesviis betegnende, dog kunde tilfredsstille Øieblikkets Meddelelsestrang og den Hørendes tilsvarende Forstaaelsestrang; en saadan Trang maatte dog, for her blot med et Ord at berøre ogsaa C.s Gruppering af de enkelte Betydningsnuancer i Causalconjunctionen, naturligt tænkes at have gjort sig gjældende først og nærmest med Hensyn til et Betegnelsesmiddel ikke for den logiske Grund, Motiveringen af et Udsagn, men for den reale Grund, Forklaringen af en Kjendsgjerning. Altsaa til ὅ som Causalconjunction kunde Sproget med den angivne Modification af C.s Tanke nok komme ad den af ham angivne Vei, og hvis der ikke kan paavises en lettere og naturligere, vil for saa vidt hans Forklaring kunne admitteres; men til ὅ som explicativ Conjunction syntes den ikke at kunne føre os. Det foreløbige Resultat af vore Overveielser med Hensyn til C.s Udviklingstheori bliver altsaa 1) at Relativadverbiet ὅ ikke kan paavises at staae i nogen genetisk Sammenhæng med Conjunctionen ὅ[1]) og 2) at ὅ som Explicativconjunction ikke kan paavises at være et mere secundairt Betegnelsesmiddel end

---

[1]) Naar ogsaa Thiersch (gr. Gr.[3] § 317, 6) bringer ὅτι *fordi* i speciel Forbindelse med ὅ τι *hvorfor*, idet han forklarer hiint i Analogi med ὡς = ἐπεὶ τώς og οἷον = ἐπεὶ τοῖον, da bliver det for ham kun umuligt, fordi han (§ 298 b) tillægger de pronominale Neutrumsformer overhovedet Modtagelighed for Adverbialfunction i ganske ubestemt Almindelighed og derfor i meget forskjellig Nuance, snart som temporal, snart som local osv., og saaledes her som modal (ὅ τι og ὅτι = „*wesser Maassen*"), hvad jeg vel ikke behøver at opholde mig ved.

ὅ som Causalconjunction, men at der tvertimod snarere var Tegn til, at det explicative ὅ var mere primairt end det causale. Dette Sidste stemmer ogsaa vel med den almindelige Betragtning, at Forestillingen om et Bisætningsindhold i Aarsagsforhold forudsætter større Abstraction og altsaa mere udviklet Forestillingsbestand end Forestillingen om et Bisætningsindhold som Gjenstand for Yttring, Mening, Kundskab eller Omdømme, saa at ogsaa af den Grund ὅ eller ὅτι — *at* (i Sætninger, der staae i ligefrem Objects- eller Subjectsforhold) som det, der har den simpleste Function, i sig selv maa have Præsumption for at være det meest oprindelige og opstaaet meest umiddelbart af selve Pronominet. Dette Resultat kan heller ikke altereres ved Betragtning af de foregivne Analogier, C. anfører til Støtte for sin Udvikling, nemlig διότι og οἵνεκα, af hvilke διότι optræder fra Herodot af, det digteriske οὕνεκα møder os ganske jævnlig allerede hos Homer. Begge bruges de baade som relativt *hvorfor* — og det ikke som ὅ blot continuativt, men ogsaa i virkelige relative Bisætninger, διότι fortrinsviis (thi continuativt bruges, som rimeligt er, gjennemgaaende διό), οὕνεκα i alt Fald en enkelt Gang (γ 61, sml. φ 155) — og dernæst endvidere som *fordi* og som *at*, og den causale Betydning er her øiensynlig den første. Men at Udviklingen skulde være foregaaet paa den af C. antagne Maade, er alt andet end rimeligt. Betydningen *fordi* kan heller ikke her være opstaaet ved successiv Afblegning af Betydningen *hvorfor* i Correlation til et *derfor*; thi Correlationen *derfor—hvorfor* savner, som det ligger i Sagens Natur, ogsaa her den nødvendige Betingelse for en saadan Udvikling, den hyppige og stadige Brug: i Correlation til et *derfor* findes οὕνεκα *hvorfor* i alt Fald hos Homer aldrig og διότι i samme Betydning kun en eneste Gang hos Herodot (med tilføiet περ, IV, 186), ja selv om vi tage διό (δι' ὅ) med, veed jeg af hele Prosalitteraturen indtil Demosthenes incl. kun tre Steder at anføre for en saadan Correlation (Thuc. VII, 34, Lys. XXXI, 18 og Plat. Min. 320 E), og overalt er Grundens Identitet i Hoved- og Bisætningen fremhævet ved et tilføiet περ eller καί som noget særlig eiendommeligt. Hvor διότι ellers forekommer i Correlation

til et *derfor*, har det den almindelige Betydning *fordi*, og det Samme gjælder overalt om det homeriske οὕνεκα. Og hvad dernæst Betydningsovergangen fra *fordi* til *at* angaaer, da er jo her Betydningen *fordi* bestemt mærket som den første ved selve Præpositionerne διά og ἕνεκα, saa at Parallelismen med ὅ og ὅτι ingenlunde kan betegnes som særlig iøinefaldende; at Overgangen skulde være formidlet ved en bagved liggende oprindeligere Betydning som den, C. for ὅ og ὅτι statuerer i *in der beziehung dass*, kan der i alt Fald ved διότι ikke være Tale om — hvad οὕνεκα angaaer, afviser C. selv den af Schoemann[1]) fremsatte Tanke om en saadan, som jo efter Sch.s Udvikling rigtignok ogsaa vilde føre til οὕνεκα *at* som mere oprindeligt end οὕνεκα *fordi* —, og hvorledes vi umiddelbart fra det causale *fordi* skulde komme til det explicative *at*, har C. ikke nærmere angivet. At den causale Brug ogsaa ved οὕνεκα — ved διότι har der neppe været tvivlet derom — er ældre end den explicative, maa jeg som sagt være enig med C. i; den Kjendsgjerning, at οὕνεκα *at* i Iliaden endnu kun forekommer en eneste Gang, men i Odysseen 6 Gange, og at paa den anden Side οὕνεκα *fordi* findes mindst 30 Gange i Iliaden og over 20 Gange i Odysseen, synes mig i saa Henseende at tale saa tydeligt, at ingen Modsigelse er mulig. Spørge vi da nu, hvorledes Overgangen, der altsaa ved οὕνεκα falder indenfor selve de homeriske Digtes Grændser, ved διότι fremtræder som fuldbyrdet Kjendsgjerning allerede hos Herodot, er gaaet for sig, da kan det, saavidt jeg seer, ikke godt være tvivlsomt, hvor vi have at søge Forklaringen derpaa. Hverken διότι eller οὕνεκα kan uden at gjøre Vold paa Sprogudviklingens Continuitet forstaaes paa anden Maade end i Analogi med de talrige andre som Conjunctioner brugelige Forbindelser af en Præposition og et Relativ, men maa ligesom disse opfattes saaledes, at Relativet tillige repræsenterer et Demonstrativ, og det et Demonstrativ i den Casus, som Præpositionen kræver, medens Relativet, forsaavidt det ved Attraction eller Assimilation har antaget Demonstrativets

---

1) Die Lehre v. d. Redetheilen (Berlin 1862) S. 182.

Casusform, fungerer, som om det stod efter Omstændighederne enten i den almindeligste Casusform, Accusativ, eller med den Adverbialendelse, som Forbindelsens særegne Art medfører. At C. ikke vil indlade sig med denne Forklaring, kommer vel deels af hans alt for vidt drevne Rædsel for „Ellipser“ (sml. hans Bemærkninger S. 203), deels maaskee ogsaa af, at Relativets Attraction el. Assimilation i sin simpleste Form — hvor Relativet har ligefrem pronominal Function — ikke er sikkert repræsenteret hos Homer[1]). Overflødige Ellipser er jeg selv, som jeg ofte har havt Leilighed til at lægge for Dagen, heller ingen Ven af; men Repræsentationen af et Demonstrativ ved et Relativ kan man dog ikke godt tænke paa at banlyse af Sproget, og den forekommer tidt nok allerede hos Homer, som ogsaa har Attractionen — foruden i *οὕνεκα* — i alt Fald adskillige Gange i *ἐξ οὗ*. Altsaa *διότι* repræsenterer et *διὰ τοῦτο, ὅτι, οὕνεκα* et *τοῦ ἕνεκα, ὅ* (hvad der naturligviis ikke vil sige, at de ere opstaaede af disse Ord ved Bortkastelse og Omformning, men at de ere opstaaede ved en Combination af de for disse Ord til Grund liggende Forestillinger), og naar ved denne Opløsning det latente Demonstrativ har faaet, hvad der tilkommer det, Afhængigheden af den paagjældende Præposition og den deri liggende Causalitetsbetydning, bliver der for Relativet kun den Function tilbage, at tilknytte i Sætningsform den blotte Angivelse af Demonstrativets Indhold, d. v. s. den rene Betydning af et blot *at*. Dette viser imidlertid kun, at ogsaa her Forestillingen *at* er Forudsætning for Forestillingen *fordi* og ikke omvendt (ogsaa det danske *fordi* er jo = *fyrir því at*), men det forklarer endnu ikke, hvorledes *διότι* og *οὕνεκα*, der indeholde en Causalitetsforholdet betegnende Præposition i sig, ere komne til Betydningen af det blotte *at;* Forklaringen deraf kommer først frem, naar vi tænke os — ved en Pleonasme — et

---

[1]) S. Krüger gr. Spr. II § 51, 9 A. 1. Dog savnes her det Sted, der med allermeest Rimelighed kan være Tale om, *Ε* 265, og i *Ψ* 649 kan Forbindelsen *τιμῆς τετιμῆσθαι* ikke betragtes som fuldt legitimeret ved *τιμῆς ἀνάσσειν*.

udtrykkeligt udsat Demonstrativ med Præpositionen ved Siden af det i Relativet latente, altsaa *διὰ τοῦτο, διότι* og *τοῦ ἕνεκα (τοὔνεκα), οὕνεκα,* men vel at mærke ikke i Betydningen *derfor—hvorfor* men i Betydningen *derfor—fordi*. Den Slags Pleonasmer er jo det græske Sprog fuldt af; vi finde dem baade, hvor Relativet har virkelig pronominal Function, som i det Madv. gr. Ordf. § 103 Anm. 2 i Noten under Texten anførte Sted Isocr. XV, 187 *δεῖ τοὺς μέλλοντας διοίσειν . . . πρὸς τοῦτο πεφυκέναι καλῶς, πρὸς ὅπερ ἂν προῃρημένοι τυγχάνωσι,* hvor *πρὸς τοῦτο, πρὸς ὅπερ* ikke betyder Andet end *πρὸς τοῦτο, ὅπερ* (sml. XII, 68 *ἐκ τούτων, ἐξ ὧν = ἐκ τούτων, ἅ*), og vi finde dem ogsaa, hvor Relativet kun har conjunctional Function, som Her. VII, 181 *ἐς τοῦτο, ἐς ὅ = ἐς τοῦτο, ὅτε,* Plat. Apol. 29 C *ἐπὶ τούτῳ, ἐφ' ᾧτε = ἐπὶ τούτῳ, ὥστε,* Dem. XX, 82 *κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὅ = κατ' ἐκεῖνο, ὅτι* osv. Til at give Forbindelsen denne reent pleonastiske Charakteer, hvorved Præpositionen i det relative Led og selve Relativets specielle Casusform miste enhver virkelig Betydning, udkræves selvfølgelig, at det relative Led følger bagefter det demonstrative; thi hvor det Omvendte er Tilfældet, tjener det efterfølgende udsatte Demonstrativ kun til mere eftertrykkelig Gjentagelse af det forudgaaende latente, og Præpositionen ved Relativet kan lige saa lidt som Relativets specielle Casusform undværes. I saadan pleonastisk Correlation finde vi da nu ogsaa ikke blot *διότι* hos Prosaforfattere (som til *δι' αὐτὸ τοῦτο* Lys. VIII, 17, til *διὰ τοῦτο* Isocr. XV, 263, ogsaa til Demonstrativer med andre eenstydige Præpositioner, som *τοῦδ' ἕνεκα* Plat. Polit. 264 D, og saaledes allerede hos Herodot til *ἐπὶ τοῦδε* II, 57), men ogsaa *οὕνεκα* finde vi saaledes et Par Gange i de homeriske Digte, nemlig (for ikke at tale om det her Intet bevisende *οὕνεκα—τοὕνεκα* *Γ* 403 ff. og *N* 727 f.[1])) til et forudgaaende *τοῦδ' ἕνεκα* *Α* 110 f. og — hvad der er særlig oplysende med Hensyn til dets Betydning som Æqvivalent for et *ὅ*

---

[1]) Lehrs de Aristarchi studiis Homericis² S. 57 forbinder i disse Steder *οὕνεκα* med det Foregaaende, og Schoemann Redeth. S. 180 billiger hans Interpunction; men jeg giver Capelle (S. 201) Ret i, at den ikke er „zum vortheil der stellen".

eller ὅτι — ogsaa til et forudgaaende τό (ved Sindsstemningsverbet κοτεσσαμένη) Ξ 191 f. og til et forudgaaende τόδε (ved Sindsstemningsverberne χώεο og νεμέσσα) ψ 213 f. Her er overalt Causalitetsforholdet tilstrækkeligt betegnet i det demonstrative Led, og διότι eller οὕνεκα tilføier intet andet Nyt end den relative Tilknytning, saa de fuldkomment kunne erstattes ved og altsaa ogsaa opfattes som et blot *at*, rigtignok endnu kun et *at* i en bestemt enkelt Forbindelse; men saasandt et saadant οὕνεκα i Correlation til en demonstrativ Causalbestemmelse maa antages at repræsentere et ældre Stadium end οὕνεκα alene i Betydningen *at*, der i Iliaden øiensynlig endnu kun er i sin Vorden, bør vi ogsaa have Lov til at antage, at οὕνεκα — og det Samme gjælder om det endnu senere opstaaede διότι — netop ved at udløses af denne Correlation er blevet disponibelt som et blot *at* ogsaa i allehaande andre Forbindelser, og denne Proces kan antages at være falden saa meget des lettere, som den foregik paa en Tid, da Betydningerne *fordi* og *at* forlængst havde været forenede baade i ὅ og ὅτι — thi saaledes var Situationen, dengang Iliaden blev digtet —, og da Sproget altsaa var vant til at udtrykke denne dobbelte Betydning ved een og samme Conjunction (sml. Schoemann, Redetheile S. 182). Men at de to Betydninger i ὅ og ὅτι skulde have udviklet sig af hinanden i samme Orden og paa samme Maade som i διότι og οὕνεκα, er dermed slet ikke givet, lige saa lidt som det f. Ex. er nødvendigt i ἕως og ὄφρα at antage Betydningen *medens* for mere secundair end Betydningen *indtil*, fordi den øiensynligt er det i εἰς ὅ (Ι 609, Κ 89) og upaatvivleligt ogsaa i det efterhomeriske ἔστε[1]).

---

[1]) Ogsaa paa Dansk kan (ved en Slags Forestillingsforskydning) en Causalconjunction findes nedsat til Betydningen af et blot *at*, som Holberg, Don Ranudo IV, 7 „det artigste er, efterdi Herren ingen Hat har" eller Grundtvig, Optrin af Nordens Kæmpeliv[2] II S. 107 „Fordi den Mø ei Thora hed, men Danmark, fordi den Orm hed Knud, hvad skader det?" (for ikke at tale om Forbindelser som Holberg, Epist. 447 S. 9 „Aarsagen dertil er, efterdi . ." o. l.); men derfor vil man vel neppe finde sig forpligtet til at antage, at paa Dansk ogsaa *at* har været causalt, før det blev „explicativt".

Alt, hvad vi altsaa fremdeles kunne indrømme Capelle, er, at hvis der ikke lader sig paavise en anden simplere Vei, kan Sproget nok tænkes fra det af ham angivne Udgangspunct, skjøndt ikke ganske paa den af ham angivne Maade, at være kommet til ὅ og ὅτι som Causalconjunction; hvorledes derimod ὅ og ὅτι som Explicativconjunction under denne Forudsætning skulde have udviklet sig, kan han ikke erkjendes at have gjort klart, og Adskilligt syntes os tvertimod at tyde paa, at det snarere kunde være den explicative Brug, der laa forud for den causale, end omvendt. Gives der da nu en Vei, der fører gjennem det explicative ὅ og ὅτι til det causale, og som tillige er simplere og lettere end den af C. foreslaaede? Ja der gjør, og den var anviist allerede henved 50 Aar, førend C. skrev sin Afhandling, men uheldigviis havde Manden, der anviste den, heller ikke selv fulgt den til Enden, men var bøiet af netop paa det her afgjørende Punct. Det var G. F. Schoemann, som A. 1831 i sin Afhandling De accusativo pronominum significatione causali usurpato (Opusc. III p. 263 ff.) paa fuldstændig klar og udtømmende Maade godtgjorde, at den causale Accusativ af Pronominer slet ikke er Andet end en simpel Indholdsaccusativ („obiectum internum“, som han kalder den). Havde han nu seet, at ogsaa Conjunctionen ὅτι, om hvis pronominale Natur han selvfølgelig ikke er i Tvivl, i sin Oprindelse netop er en Indholdsaccusativ, vilde han med Lethed have sluttet, at ligesom τί κλαίεις; *hvorfor græder du?* ikke er Andet end *hvad græder du?* ɔ: *hvilken Graad græder du?*, saaledes er ogsaa ὅτι κλαίεις *fordi du græder* ikke Andet end en Nuance af *at du græder* (egentl. *det, som du græder*, ɔ: *den Graad, som du græder*); men det var ham desværre negtet. Saa underligt det lyder, oversaae han fuldstændigt, at Relativpronominet ogsaa i sin Udvikling til Conjunction selvfølgelig maatte være bundet til de samme Normer, der gjælde for Relativer overhovedet og ligge i selve Relativets Begreb og sproglige Opgave. Relativets Opgave er jo kun den, at knytte en Sætning som Bibestemmelse til en anden ved Henviisning til et Begreb i denne eller til dens hele samlede Indhold. Denne Opgave løser det relative Ord som

Ord, og den kan fuldkommen tilfredsstillende løses ogsaa af rene Partikler uden nogensomhelst eller i alt Fald nogensomhelst kjendelig grammatisk Bøiningsform, som oldn. *er*, dansk *som* o. l. Hvad derfor Relativet eventuelt har af grammatisk Form eller Æqvivalent for saadan, har det med Undtagelse af Kjøns- og Talformen, der retter sig efter det Begreb, hvortil det henviser, ikke paa Grund af sit altid eensartede Forhold til Hovedsætningen, men paa Grund af sin meget variable Function i selve Bisætningen. Der kan i Hovedsætningen være hentydet til det ved et særligt paapegende Ord (Determinativet), der da i Hovedsætningen fungerer som foreløbig Repræsentant for Bisætningen, og dette er selvfølgelig et syntaktisk Led af Hovedsætningen, men Relativet selv er syntaktisk Led af Bisætningen og kan derfor i Henseende til Casusform eller Æqvivalent for saadan ikke bestemmes ved Forhold, der ligge udenfor Bisætningen, undtagen forsaavidt det tillige repræsenterer — eller ved en Ucorrecthed formes, som om det tillige repræsenterede — det til Hovedsætningen hørende Determinativ (Attraction eller Assimilation). Til disse Normer altsaa maa Relativpronominet have været bundet ogsaa i det Øieblik, da det gik over til blot Conjunction, og naar nu den Form af Conjunctionalbisætning, hvortil Pronominalsætningen først maatte gaae over, selvfølgelig maa have været den simpleste, og den simpleste uimodsigeligt er den, som ikke indeholder Andet end selve det rene Udsagn (Subject + Prædicat), maae vi altsaa, naar vi ville gaae virkelig rationelt til Værks, uden alt Hensyn til Hovedsætningen gjøre os klart, i hvilken accusativisk Function indenfor selve denne rene Udsagnsbisætning Relativet kunde blive til Bisætningsconjunction. Det rene Udsagn *du græder* bliver i Bisætningsform til *at du græder* ɔ: udtrykt i Nominalform *din Graad*, og denne Forestillingsform kan Relativpronominet ikke udtrykke i nogen anden accusativisk Function end Indholdsaccusativens: *(det,) som du græder* — *(den Graad,) som du græder* — *din Graad*. Den saaledes dannede Udsagnsbisætning kan træde i mangfoldigt Forhold til Hovedsætningen, som Subject, som Object, som Hensynsobject, i Henseendesforhold, kort sagt i alle de

Forhold, der paa Nominer betegnes ved de forskjellige Casusformer, alene eller styrede af Præpositioner, og bl. a. da ogsaa som Indholdsbestemmelse, men alle disse Forhold have Intet at gjøre med Conjunctionens Casusform; den er een Gang for alle given ved dens Function i selve Bisætningen, og det, der træder i hiint vexlende Forhold til Hovedsætningen, er slet ikke Conjunctionen, men hele Bisætningen, og forsaavidt den repræsenteres af et enkelt Ord, er det ikke Conjunctionen, der repræsenterer den (Conjunctionen tilknytter den kun), men det er det til Hovedsætningen hørende Determinativ. Dette kan efter sit forskjellige Forhold i Hovedsætningen staae i alle mulige Casus, styret af alle mulige Præpositioner og i enhver mulig Adverbialform; men Conjunctionen staaer overalt i een og samme Casus, Accusativ, og denne Accusativ er overalt Indholdsaccusativ. Determinativet kan som sagt ogsaa staae som Indholdsaccusativ (i Forhold til Hovedsætningen), og saaledes faae vi da f. Ex. ἀλγῶ τοῦτο, ὅτι κλαίεις (ordret *jeg sørger det, at du græder* — egentl. *jeg sørger det, som du græder* — ɔ: *jeg sørger, fordi du græder*); men Conjunctionen er her ikke Indholdsaccusativ i Forhold til Hovedsætningens, men i Forhold til Bisætningens Verbum. Alt dette er saa klart og selvfølgeligt som muligt og ligger ligefrem i selve Begrebet af en Conjunction, der i sin Oprindelse ikke er Andet end et relativt Pronomen; thi deraf maa vel dog den første og simpleste umiddelbare Conseqvents være den, at saa maa fra først af en saadan Conjunction lige saa vel som det relative Pronomen i Casusform rette sig ikke efter det Ord, hvortil den henviser, men efter det Forhold, hvori den staaer i sin egen Sætning. Denne Conseqvents har imidlertid som sagt Schoemann overseet, og mange Andre have overseet den ligesom han. Efterat han i sin forøvrigt i mange Maader lærerige og nyttige Bog „die Lehre von den Redetheilen nach den Alten dargestellt und beurtheilt“ (Berlin 1862) S. 174 fuldkommen rigtigt har fremhævet, at de relative Pronominer naturligviis optræde i den Casusform, „welche die Beschaffenheit der Aussage des Nebenzatzes bedingt“, efterat han S. 177, ligeledes fuldkommen rigtigt, har udtalt, at Causal-

conjunctionen ὅτι er Acc. Neutrum af det relative Pronomen, og efterat han S. 178, fremdeles fuldkommen rigtigt, har forklaret τοῦτο *derfor* og τί *hvorfor* som Indholdsaccusativer, veed han paa samme S. 178 ingen anden Forklaring for Causalconjunctionens Accusativform, end at det er den Form, der corresponderer med Demonstrativets i Hovedsætningen, og ligesom for ret at slaae fast, at Conjunctionens Casusform bestemmes ved Hovedsætningens Determinativ og ikke har Noget med Bisætningen at gjøre, sætter han i de til Illustration af Forholdet tilføiede Exempler et Kolon efter ὅτι, som om det var dette ὅτι, der nu i den paafølgende Sætning skulde finde sin Udvikling (τοῦτο κλαίω, ὅτι· τἀργύριον ἀπώλεσα osv.). Denne Forklaring medfører saa, at naar han S. 180 kommer til det af ham saakaldte „circumscriptive" ὅτι (ɔ: *at*) efter verba sentiendi, cogitandi, dicendi, kan han i dette ὅτι ikke see en Indholdsaccusativ, men i Lighed med Determinativet kun en ligefrem Objectsbetegnelse. Consequent maatte han da egentlig, hvis han havde tænkt paa Forbindelser som λέγεται καὶ τοῦτο, ὅτι eller δῆλόν ἐστι τοῦτο, ὅτι, i deres ὅτι slet ikke have seet en Accusativ længer, men ligesom i det tilsvarende τοῦτο en Nominativ, og i Forbindelser, hvor Determinativet staaer i Dativ eller Genitiv, vilde han, hvis han var kommen ind paa dem, slet ikke have kunnet forklare Casusformen i ὅτι undtagen ved at antage en fuldstændig Forglemmelse af og Løsrivelse fra den som oprindelig supponerede Forbindelse. Beklageligt er det, at Sch. ved dette mærkelige Feilsyn paa et enkelt Punct blev hindret i selv at sætte Slutstenen paa sin Bygning; men hvad han ikke saae, er dog siden seet af Andre, saaledes af G. Curtius i Erläuterungen zu meiner griech. Schulgramm. S. 195 og 196. Imidlertid kan denne Ufuldstændighed i Sch.s egen Udførelse af sin Tanke maaskee noget undskylde, at Capelle i den rigtige Følelse af, at Accusativen i Conjunctionen ὅτι nødvendigviis maa forklares paa samme Maade som de causale Accusativer af egentlige Pronominer, kunde driste sig til at forkaste Sch.s Forklaring ogsaa af disse, skjøndt han ikke har Andet at anføre imod den, end at den synes ham „mit dem homerischen gebrauche, für den man

die reichen sammlungen bei La Roche Hom. studien vergleiche, nicht vereinbar", og derimod at søge den for alle disse Accusativer fælleds Grundforestilling i Henseendesforestillingen; han havde her La Roche til Forgænger[1]), og selv G. Curtius havde ikke viist sig sikkrere i sin Opfattelse, end at han i sin Griech. Schulgrammatik, efterat han i § 401 havde henført τοῦτο χαίρω til Indholdsaccusativen, i § 404 Anm. henførte τί κλαίεις til Henseendesaccusativen. Men naar man seer bort fra Sch.s besynderlige Feilsyn paa Conjunctionen ὅτι, bærer hans Opfattelse forøvrigt et saa umiskjendeligt Præg af indre Sandhed, at det ikke gaaer an at ville affærdige den med et blot „mir scheint", og C. havde gjort bedre, om han istedenfor at vrage Sch.s Forklaring som Udgangspunct, havde suppleret den og overført den ogsaa paa Conjunctionen ὅτι, men da havde jo rigtignok hans Lære om Betydningsudviklingen i „ὅ, ὅτι og ὅτε" faaet et ganske andet Udseende; som den med det af ham foretrukne Udgangspunct er falden ud, kan den kun betegnes som fuldstændig bagvendt[2]).

---

[1]) La Roche paa sin Side kunde igjen (Hom. Stud. S. 73) beraabe sig paa Nägelsbach t. Γ 176. Ogsaa Pfudel (S. 25) har samme Opfattelse.

[2]) I at forkaste Capelles Theorier baade om ὅ og ὅτι som oprindelige Henseendesaccusativer og om Bevægelsen i deres Betydningsudvikling fra *fordi* til *at* mødes jeg med det nyeste Arbeide paa dette Omraade, P. Schmitt, über den Ursprung des Substantivsatzes mit Relativpartikeln im Griechischen, Würzburg 1889, som udkom vel omtrent samtidigt med, at jeg meddeelte min Afhandling i philol.-histor. Samfund. Hvad ὅτε angaaer, deler Schmitt ogsaa min Opfattelse af den temporale Betydning som den ældste for os erkjendelige, men i Henseende til det etymologiske Hovedspørgsmaal (Sammensætning eller Afledning) og til Forklaringen af den Function, det homeriske ὅτ' har i de paagjældende Steder, staaer han i alt Væsentligt paa samme Standpunct som Capelle. Hverken, hvor jeg i Resultatet er enig eller uenig med Schmitt, har jeg i hans Udviklinger fundet Opfordring til at tilbageholde eller forandre Noget af, hvad jeg har udtalt (paa et Par enkelte Puncter skal jeg i de følgende Anmærkninger komme tilbage til ham); men jeg vil anbefale den skjønsomme Læser selv at gjøre sig bekjendt ogsaa med hans Arbeide.

Hvorledes imidlertid den for ὅ, ὅτι og event. ὅτε fælleds Betydningsudvikling har været, er som sagt et Spørgsmaal, der ikke umiddelbart berører enten Theorien om et med ὅ og ὅτι eenstydigt ὅτε (ὅ τε) overhovedet eller, hvad vi nu nærmest og først have at prøve, Formodningen om, at ogsaa det temporale ὅτε er oprindelig identisk med dette; den forudsætter blot ὅτε (ὅ τε) som Pronominalform med Evne til at kunne træde ogsaa i conjunctional Function, hvad den jo reent abstract seet fuldkommen lige saa naturligt som ὅ og ὅτι maatte kunne komme til gjennem Functionen som pronominal Indholdsaccusativ. Muligheden af, at Tidsbisætninger — ligesom i Grunden alle Slags Bisætninger — saaledes kunne indledes ved et blot relativt tilknyttende Ord, idet det specielle Forhold mellem Hoved- og Bisætningen kun udtrykkes ved Hovedsætningens Determinativ eller efter Omstændighederne endog heelt overlades til Underforstaaelse ud af Sammenhængen, lader sig nu paa Forhaand aldeles ikke benegte, og vi have, for ikke at tale om de mange forskjellige Slags Bisætninger, den til gr. ὅ svarende Sanskrit- og Zend-Conjunction *yad* kan bruges til at indlede, et nærliggende Exempel derpaa i oldn. *er*, der jo bruges ogsaa som Tidsconjunction ikke blot i Forbindelser som *í því er, til þess er, eptir þat er*, men ogsaa ganske alene. At ikke ogsaa ὅ og ὅτι have udviklet sig til Tidsconjunctioner, kan vel synes paafaldende — i Oldn. har dog ogsaa *at* i alt Fald nogen Tendents i den Retning, ligesom vi endnu hos Holberg (Arab. Pulv. Sc. 13) læse: »Men nu, at mit Arbeide er faldet vel ud, og mit Huus velsignes med Rigdom“ istf. *nu, da osv.* —, men alvorlige Betænkeligheder vilde vel dog den Anomali heller ikke kunne volde. A priori er der altsaa ikke Noget til Hinder for, at ὅτε ἦλθον, opfattet som *quod veni* (egentl. *det, som jeg kom* ɔ: *det Komme, som jeg kom*), fra et simpelt *at jeg kom* kunde blive ikke blot til et *fordi jeg kom*, men ogsaa til et *da jeg kom*. Godkjendelsen af Bekkers Formodning (thi jeg foretrækker at benævne den efter ham fremfor efter Thiersch og Nägelsbach, hos hvilke den endnu fremtræder i det rene Dogmes Form) vil imidlertid, for strax at bemærke dette, for det Første medføre

en slem praktisk Mislighed, idet den vil nøde os til at vælge imellem tre hver for sig lidet tiltalende Muligheder, nemlig enten at ogsaa det causale ὅτε, vi i ikke ringe Udstrækning møde i det efterhomeriske Sprog, hvor ὅτε ikke længer antages at fungere som blot relativt tilknyttende Partikel, alligevel er af samme Art som det, vi finde hos Homer, en blot Nuance af ὅτε *at*[1]), og at altsaa ὅτε som Tidsconjunction aldeles ikke har udviklet sig til causal Betydning, saaledes som det er Tilfældet med ἐπεί, med lat. *quum*, *quando*, tydsk *weil*, dansk *siden* o. a., eller at ὅτε hos Homer i Modsætning til den senere Sprogudvikling har to Slags Causalbetydning, een, der Intet har at gjøre med den temporale, og een, der er opstaaet af denne, eller endelig, at hos Homer den causale Betydning i ὅτε altid er uafhængig af, hos de Senere derimod altid afledet af den temporale. B. selv har ikke fundet det fornødent at udtale sig om dette Spørgsmaal, men factisk synes han at have valgt det mellemste af disse tre Alternativer, og det samme har ogsaa Capelle bestemt sig for. Antagelsen af et saadant ὅτε med dobbelt Causalbetydning hos Homer vil selvfølgelig i adskillige Tilfælde volde Tvivl og Usikkerhed og stemmer vel heller ikke paa det Allerbedste med den Omstændighed, at, som vi siden skulle see, de Tilfælde af utvivlsomt ὅτε, vi møde hos Homer med causal Betydning, i Henseende til hele Tankeindholdet og til Hoved- og Bisætningsforestillingernes indbyrdes Forhold gjennemgaaende have en umiskjendelig Lighed med dem, vi finde hos senere Forfattere, men Mulighedens Grændser kan den vel ikke i sig selv siges at overskride. Værre er det, at B.s Formodning ogsaa medfører en meget betydelig, ja jeg troer uovervindelig, theoretisk Vanskelighed, nemlig med Hensyn til de med det temporale ὅτε øiensynlig correlative demonstrative, spørgende og ubestemte Adverbier τότε, πότε, ὁπότε, ποτέ og ἄλλοτε (for kun at nævne dem, der forekomme hos Homer), som B. mærkværdigt nok ikke

---

[1]) Dette synes nærmest at være Nägelsbachs Mening (t. Δ 244), men han lader jo rigtignok som før bemærket Spørgsmaalet om Betydningernes indbyrdes Udviklingsforhold staae aldeles uklart hen.

omtaler med et Ord, men hvis formelle Analogi med ὅτε man vel dog ikke godt kan tænke paa at benegte. Seer man paa ὅτε som Led i hele denne Række af correlative Adverbier, da ligger Antagelsen af, at ogsaa dette temporale ὅτε kunde være en simpel pronominal Accusativform i Neutrum forøget med τε som selvstændig Partikel, langt fjernere end Opfattelsen af Tidsconjunctionen ὅτε som en blot casusagtig Adverbialdannelse af Relativets Stamme ved Hjælp af et eget orddannende Suffix, som vi da rigtignok forøvrigt slet ikke vide Noget at sige om. Vi vilde da have en Analogi i Sanskrit, hvor Relativstammen hedder *ya*, Acc. i Neutr. af det relative Pronomen, der ogsaa bruges som Conjunction = *at* eller *fordi*, hedder *yat* (*yad*), og den Partikel, hvormed man i Regelen pleier at identificere den græske Partikel τε, hedder *ća*, hvorimod det relative Tidsadverbium hedder *yadâ'* og de tilsvarende Correlativer *tadâ'*, *kadâ'*, *anyadâ'* osv., hvor altsaa Tidsadverbierne ikke have Nogetsomhelst enten med Acc. Neutr. eller med Partikelen *ća* at gjøre, men ere dannede af de pronominale Stammer ved Hjælp af Suffixet *-dâ'*. Selve Suffixet *-dâ'* (hvorom man vel forøvrigt heller ikke veed noget Videre) tør man vistnok ikke identificere med det græske -τε, men Forholdet kan da derfor godt være det samme. I Oldnordisk, hvor det blot relativt tilknyttende *er* utvivlsomt fungerer ogsaa som relativt Tidsadverbium, have Correlativerne aldeles forskjellig Form: τότε hedder der *þá*, πότε *nær* og *hvenær*. Og at et græsk -τε i Enden af et Ord kan være noget ganske Andet end Partikelen τε, have vi jo, om det behøves, et Beviis paa i det verbale Personmærke -τε for 2. Pers. Pluralis. Skulde vi desuagtet gaae ind paa B.s Formodning, maatte vi da i alt Fald med det Samme antage, at ligesom ὅτε saaledes ogsaa τότε, πότε osv. egentlig ikke vare Andet end pronominale Accusativformer + Partikelen τε, og at ligeledes disse Accusativer ifølge Accusativens almindelige Function som indholdsbetegnende Casus kunde bruges og opfattes som brugte til Angivelse ogsaa af Tiden. Men hvor finde vi ellers Spor af τότε (τό τε) eller ἄλλοτε (ἄλλο τε) som Pronominer (undtagen med τε som blot forbindende Partikel), for ikke at tale om πότε, ποτέ og ὁπότε, hvis Stamme

overhovedet slet ikke foreligger i noget levende Pronomen, men kun i Adjectiv- og Adverbialdannelser? Og hvor finde vi ellers Spor af, at Acc. Sing. Neutr. af Pronominer tjener til Tidsbetegnelse? Som almindelig Indholdsaccusativ finde vi den naturligviis, og det tildeels i Forbindelser, der nok kunde paralleliseres med ὅ og event. ὅτε i Betydningen *at* (man kunde hertil regne πότερον i Betydningen *mon* og *om* i Lighed med oldn. *hvárt*, plattydsk *wat*, maaskee ogsaa τό i visse modsættende Udsagn, hvor τὸ δὲ kan gjengives ved *men saa*, f. Ex. Plat. Apol. 23 A τὸ δὲ κινδυνεύει τῷ ὄντι ὁ θεὸς σοφὸς εἶναι, hvilke Anvendelser af pronominal Accusativ dog ikke forekomme i det ældste Sprog), men som Tidsbetegnelse skal man vist lede længe, inden man finder noget Saadant (thi i τὸ πρίν, τὸ πάρος, τὸ πρόσθεν, τὸ πάροιθεν ligger Tidsbetegnelsen udelukkende i Adverbiet), med mindre man vil nøies med det eneste Sted, Thiersch gr. Gramm.[3] § 298, 1 b veed at anføre, nemlig Ξ 249 ἤδη γάρ με καὶ ἄλλο τεὴ ἐπίνυσσεν ἐφετμή, hvor han antager ἄλλο for d. S. s. ἄλλοτε (der ganske vist kan findes i lignende Forbindelse, f. Ex. Α 590), men hvor i Virkeligheden Tidsbestemmelsen ogsaa er given i det blotte ἤδη, ligesom Γ 184 ἤδη γὰρ Φρυγίην εἰσήλυθον eller Ε 188 ἤδη γάρ οἱ ἐφῆκα βέλος. Her er altsaa Vanskeligheder nok at klare, inden B.s Formodning kan antages, og ikke færre bliver der, hvis vi ville see paa den i den Form, hvori Capelle har tilegnet sig den, mærkværdigt nok uden at nævne B. som Ophavsmand, skjøndt han opererer væsentlig med B.s Materiale. Han antager det temporale ὅτε ikke blot for identisk med, men for ligefrem opstaaet af ὅτε *dass* ved successiv Udløsning fra det Henviisningsforhold, hvori det oprindeligt forudsættes altid at have staaet til en Tidsbestemmelse i Hovedsætningen, som f. Ex. Β 351 ἤματι τῷ ὅτε (hvad C. altsaa opfatter som parallelt f. Ex. med oldn. *þann sama morgin at* o. l.) eller Ι 106 ἐξ ἔτι τοῦ ὅτε (hvad han altsaa forstaaer i Lighed med tydsk *seitdem dass*). Men skal det temporale ὅτε være opstaaet paa den Maade, da kunne Correlativerne τότε, πότε osv., som heller ikke C. skjænker selv den flygtigste Omtale, men som i alt Fald for deres eget Vedkommende ikke have det Allermindste med den ved

at indledede Udsagnsbisætning at gjøre, ikke forklares paa anden Maade end som senere Analogidannelser i reent ydre Lighed med det allerede fuldstændigt til Tidsadverbium forstenede ὅτε. Der ligger nu øiensynligt en Modsigelse i, at paa den ene Side denne Proces altsaa maa tænkes foregaaet længe før de homeriske Digtes Tilblivelsestid — thi i dem ere Correlativerne i fuldt udviklet Brug —, og at paa den anden Side ὅτε endnu hos Homer skal være bevaret i Betydningen *at*, som maatte være glemt, førend Correlativerne kunde dannes; men selv om vi vilde gaae ind paa Muligheden deraf, kunne dog Grækerne i den lange Tid, der efter C. maa tænkes forløben, inden ὅτε blev væsentlig Tidsconjunction — om vi end skjænke ham de to første Led i Udviklingen, fra *in beziehung worauf* til *in bez. darauf dass* og fra dette til det blotte *dass* — ikke godt have undværet et demonstrativt, spørgende og ubestemt Tidsadverbium. Vi maatte da tænke os, at de tidligere havde havt en anden Correlativrække af samme Betydning, som saa blev trængt til Side af den nydannede. Det maatte da nærmest have været den Række, der hos Homer er repræsenteret ved ἦμος og τῆμος, hos Hesiodos desuden ved τημοῦτος (Op. et D. 576); thi den blot ved det enestaaende ἤνικα i Odysseen (χ 198) repræsenterede vilde, selv om den tør antages for ældre, end den derefter seer ud til, have en i alt Fald fra først af for speciel Betydning. Men hele denne Forklaring, efter hvilken Relativet, som i Sammenligning med Demonstrativ og Interrogativ utvivlsomt er at betragte som forholdsviis seent udviklet, paa dette Punct skulde være netop det første og bestemmende Led i Rækken, anbefaler sig mildest talt ikke ved nogen særlig høi Grad af Naturlighed. Hvad har da nu Bekker at anføre til Støtte for en Antagelse, der medfører saa mislige Conseqventser? „Wer", siger han, „mit εἰς ὅ κεν vergleicht εἰς ὅτε κεν τ 144 und das vollständige ἐξ ἔτι τοῦ ὅτε Ι 106, auch ἕως ὅτε ϱ 358 und πρίν γ' ὅτε (Ι 588, Μ 437, β 374, δ 180 und 477, ν 322, ψ 43) in die betrachtung zieht, dürfte zweifelhaft werden, ob ὅ τε und ὅτε ursprünglich irgendwie verschieden gewesen". Man seer, han fremsætter Tanken med al mulig Forsigtighed, mere som en

Tvivl end som en positiv Formodning, men han anseer den dog for værd at fremsætte og begrunde; lad os da see paa Begrundelsen. Han mener altsaa, at Fremkomsten af et εἰς ὅ ved Siden af εἰς ὅτε, ἕως ὅτε, πρὶν ὅτε og det fuldstændige Udtryk ἐκ τοῦ ὅτε maaskee kunde være et Tegn paa, at ogsaa ὅτε i disse Forbindelser — og saaledes hele det temporale ὅτε — ligesom ὅ egentlig kun er Acc. Sing. Neutr. af det relative Pronomen i conjunctional Function, saa at ἐκ τοῦ ὅτε vilde svare til tydsk *seitdem dass*, εἰς ὅτε ligesom εἰς ὅ til *bis dass*, ἕως ὅτε til *während dass* og πρὶν ὅτε til *eh dass*. Af saaledes sammensatte Udtryk anfører han i en Anmærkning under Texten adskillige baade af Fransk og ældre Engelsk, vi selv kunne tilføie vort *efter at*, og ogsaa i Zend skal der foreligge Analogier, som *parô yaḍ* — *eh dass*. Af de anførte græske Forbindelser vil ἕως ὅτε, der paa det eneste Sted, hvor det forekommer, er svagt og tvivlsomt overleveret, neppe kunne hævde sin Plads; men det forandrer ikke Sagen, de øvrige Forbindelser ere sikkre nok (εἰς ὅτε i eenslydende Sammenhæng gjentaget β 99 og ω 134). Spørgsmaalet bliver altsaa, om ὅ i εἰς ὅ virkelig repræsenterer en Forestilling i samme Form som ὅτε i de andre Forbindelser. Dette lader sig imidlertid paa ingen Maade bevise. Medens Præpositionen — thi ligesom εἰς maa her πρίν og event. ἕως erkjendes i Realiteten at fungere som Præpositioner, skjøndt πρίν formelt ikke optræder saaledes før hos Pindar (πρὶν ὥρας Pyth. 4, 43) og ἕως først endnu senere (hos de attiske Talere, thi det enestaaende ἕως οὗ Her. II, 143 er mere end tvivlsomt)[1])

---

[1]) Ogsaa i Forbindelsen med Infinitiv synes πρίν kun at kunne forklares paa denne Maade. J. Sturm (Geschichtliche Entwickelung der Constructionen mit πρίν, Würzburg 1882) gjør rigtignok S. 7 f. skarp Front mod dem, der i denne Forbindelse have opfattet πρίν som Præposition; men naar han S. 15 selv forklarer det som *vorher im Bezug auf*, da seer jeg ikke, hvorledes man uden fuldstændig Miskjendelse af den Combination af sproglige Betegnelser, hvorved overhovedet Adverbier blive til Præpositioner, kan betegne denne Forestillingsforbindelse anderledes end som væsentlig præpositional. Et saadant enestaaende Tilfælde af en Præpositionalforbindelse med den blotte Infinitiv i et Sprog, som ellers efter Præpositioner

— medens altsaa Præpositionen i det fuldstændige ἐκ τοῦ ὅτε er forbundet med Determinativet τοῦ, er den i εἰς ὅτε, (ἕως ὅτε, πρὸ ὅτε) ved simpel Overspringning af Determinativforestillingen forbunden umiddelbart med selve Bisætningen, ὅτε hører altsaa udelukkende til Bisætningen og fungerer utvivlsomt som Conjunction. Εἰς ὅ derimod tør vi ikke uden videre forklare paa denne Maade, da vi ikke kunne paavise det blotte ὅ saaledes som ὅτε i et fuldstændigt Udtryk af samme Betydning; det synes nærmest at maatte sees i Analogi med Forbindelser som ἐξ οὗ, ἀφ' οὗ, ἐν ᾧ (ogsaa lat. ex quo), altsaa som opstaaet ved Sammentrængning af den determinative og den conjunctionale Pronominalforestilling i een samlet Forestilling, der saa udtrykkes ved et relativt Pronomen, som kun i Egenskab af relativt tilknyttende Ord hører til Bisætningen, men hvis Form i Medfør af dets Function som Repræsentant ogsaa for Determinativforestillingen bestemmes af den styrende Præposition. I de fleste Tilfælde giver nu denne syntaktiske Proces sig tydeligt Vidnesbyrd ved [illegible] Relativets Casusform, men man kan selvfølgelig aldrig af denne slutte sig til den Form, hvori Conjunctionalforestillingen vilde være udtrykt, hvis den fremtraadte selvstændigt; den maa man, hvis man skal kunne angive den med Sikkerhed, kjende fra andre Forbindelser. [illegible] fuldstændig

[illegible] der [illegible] første svage Begyndelse — [illegible] naar [illegible] Forbindelse er [illegible] Græsk kan have [illegible] vil det [illegible] Vidnesbyrd Her. I. [illegible] at antage, men [illegible] gjældende der[illegible] substantivisten [illegible] ogsaa Ana[illegible] Undersøgelse i Transactions [illegible] 1878 S. 7[illegible]. Hvad [illegible] oprindelig paratakti[illegible] ikke at vide, hvorledes kan [illegible]

lovmedholdeligt til Værks, ere formelt berettigede til at forklare ἐξ οὗ, ἀφ' οὗ, ἐν ᾧ anderledes end som ἐκ τοῦ ὅτε, ἀπὸ τοῦ ὅτε, ἐν τῷ ὅτε, lige saa lidt ere vi formelt berettigede til at forklare εἰς ὅ anderledes end som εἰς τὸ ὅτε; som εἰς τὸ ὅ vilde vi først være utvivlsomt berettigede til at forklare det, hvis en saadan Forbindelse eller i alt Fald en lignende, f. Ex. ἐκ τοῦ ὅ istf. ἐκ τοῦ ὅτε, virkelig forelaa som given, hvad der ikke er Tilfældet. Nu, en saa fuldstændig formel Sikkerhed behøve vi vel i Virkeligheden ikke at forlange; vi tør vel tillade os at slaae lidt af paa den strenge juridiske Grundsætning „quod non est in actis, non est in mundo“ og indrømme, at den ved ἐξ οὗ, ἀφ' οὗ, ἐν ᾧ foresvævende Conjunctionalforestilling ikke absolut behøver at tænkes just i Tidsconjunctionens Form, men kan tænkes ogsaa i Form af et simpelt indholdsangivende *at*, da jo Tidsforestillingen kan antages at være tilstrækkeligt antydet ved Præpositionen foran det pronominale Neutrum, ligesom naar f. Ex. ἐν τούτῳ betyder *imidlertid*; man kunde vel endog med nogen Ret finde et i alt Fald til lat. *ex quo* svarende fuldstændigt Udtryk i det terentianske *inde* (ɔ: *ex eo*), *quod* Heaut. I, 1, 2 [1]), og saa kunde altsaa ogsaa i εἰς ὅ det relative

---

[1]) Fleckeisen retter rigtignok *quod* til *quom*, og noget andet Exempel paa *inde* (*ex eo*) *quod* = *ex quo* er ikke paaviist. Men overhovedet er det her trods *nuper* v. 1 vistnok saare tvivlsomt, om Forbindelsen virkelig er temporal; mig har det i alt Fald været umuligt at finde noget andet Exempel ogsaa paa et med det temporale *ex quo* eenstydigt *inde* (*ex eo*) *quum*, og jeg finder det derfor sikkrest indtil videre at holde mig til den Opfattelse, der i *inde*—*quod* seer en Angivelse ikke af den Tid, men af den Omstændighed, hvorfra Bekjendtskabet skriver sig (sml. *inde—quod* Quintil. III, 2, 2 og *ex eo—quod* Cic. Tusc. I, 13, 30. og mangfoldige andre Steder). Hvad der ellers er mig bekjendt som overleveret af temporale Forbindelser med *quod*, optræder nemlig aldeles afgjort kun som Æqvivalent for tilsvarende Forbindelser med *quum* eller andre specielle Tidsconjunctioner og er i alt Fald hos Forfattere fra Republikens Tid betænkeligt (og ogsaa overalt søgt ændret) allerede paa Grund af den reent exceptionelle Forekomst netop ved Siden af saadanne, saaledes *nunc illud est, quod* Ter. Ad. III, 2, 1 (Guyet *quum*), *statim quod* Cic. ad Q. fr. I, 2, 12 (Pluygers *cum* = *quom*) og det noget eiendommeligt conditionerede *diust*,

Ord tænkes at repræsentere den samme Conjunction, enten ved Sammensmeltning med eller ved Overspringning af Determinativforestillingen; men deraf vilde endnu ikke følge det allermindste Sikkre med Hensyn til ὅτε i de andre Forbindelser; thi at i alle disse Forbindelser, hvad enten Conjunctionen er udtrykt eller blot foresvævende, ogsaa en Tidsconjunction i alle Maader gjør Meningen Fyldest, kan der da ikke være Tvivl om. Afgjørende for Opfattelsen af ὅτε kan altsaa Sammenstillingen med εἰς ὅ i intet Tilfælde blive (hvad jo B. forøvrigt heller ikke paastaaer), og i selve Forbindelserne ἐκ τοῦ ὅτε, εἰς ὅτε, (ἕως ὅτε,) πρὶν ὅτε sees der Intetsomhelst, der kunde tale for, at ὅτε skulde være et simpelt *at*. Εἰς ὅτε kan ganske vist i Lighed med εἰς ὅ opfattes ogsaa som et ved Sammentrængning af Determinativ- og Conjunctionalforestillingen opstaaet Udtryk, hvor saa ὅτε bliver at betragte som Pronomen (= ὅ τε, s. Krüger, gr. Spr. II § 66, 1 A. 2), men πρὶν ὅτε (og ἕως ὅτε) kan ikke opfattes paa denne Maade, da Relativet som Pronomen her maatte staae i Genitiv, og om Conjunctionens Etymologi vilde man i alt Fald lige saa lidt faae Noget at vide af et εἰς ὅ τε (med pronominalt ὅ τε) som af εἰς ὅ. Lige saa lidt kan der i ἐκ τοῦ ὅτε paavises Noget, der kunde røbe, at det repræsenterer netop et *inde quod* og ikke et *inde quum*, og af πρὶν ὅτε og event. ἕως ὅτε er jeg heller ikke i Stand til at faae Andet ud, end at ὅτε er Conjunction; hvad Slags Con-

---

quod Plaut. Amph. I, 1, 146 (Fleckeisen *quom*). I Forbindelser af denne sidste Art (efter *est* med en Varigheds- eller temporal Afstandsbestemmelse) synes *quod* hos ganske sildige Forfattere at være ret almindeligt (Dr. Siesbye henviser herom til Riemann, Syntaxe latine d'après les principes de la grammaire historique S. 228 og tilføier selv Sidon. Apoll. Ep. V, 8, 1. jfr. VII, 6, 1) og anføres i enkelte Exempler, hvis Rigtighed jeg ikke drister mig til at bestride, ogsaa af Forfattere fra Sølvalderen (Plin. H. N. XV, 104, Quintil. X, 3, 14, Plin. Ep. IV, 27, 1); men selv om i denne Forbindelse Brugen af *quod* istf. *quum* skulde gaae tilbage endog lige til Plautus, vilde deri selvfølgelig ikke ligge noget Beviis for, at ogsaa det homeriske ὅτε repræsenterer et *quod* og ikke et *quum*, ikke engang i den umiddelbart tilsvarende Forbindelse Φ 155 f. ἥδε δέ μοι νῦν ἠὼς ἐνδεκάτη, ὅτ' ἐς Ἴλιον εἰλήλουθα, end sige i alle andre

junction det er, det maa man, naar man skal have det at vide, have at vide andetstedsfra, og der kan i saa Henseende her endnu tilføies, at Grækerne paa en Tid, da ὅτε utvivlsomt ikke opfattedes som blot *at*, men som virkeligt relativt Tidsadverbium, ikke have betænkt sig paa ogsaa at forbinde det med Præpositionen ἐξ (ἐξότε Arist. Av. 334, Callim. Hymn. 2, 48, Apollon. Argon. II, 632, III, 67, IV, 520 og 867; sml. Forbindelser af Præpositioner med andre Tidsadverbier, som vi have allerede hos Homer, f. Ex. ἐς περ ὀπίσσω σ 122, υ 199)[1]). Og Mere end det Anførte har B. ikke havt at anføre for sin Formodning; thi naar han i Anmærkningen gjør den almindelige Betragtning gjældende, at „überall ist die relative conjunction selten der zeit von haus aus eigen", kan han deri have ganske Ret; men det skulde jo først bevises, at ὅτε netop var den simple Relativconjunction. De tydske Conjunctioner, som B. anfører til Illustration af denne Sætning, nemlig *da* og *als*, ere i alt Fald ikke saadanne simple relative Conjunctioner, men tydelige relative Adverbier, det ene et Steds-[2]), det andet et Maadesadverbium; simple relative Conjunctioner ere kun de, der betyde *at*. Heller ikke Capelle har, skjøndt han ikke fatter sig saa kort som B., havt nogetsomhelst Nyt at tilføie; thi naar han S. 203 i sin Skræk for enhver Underforstaaelse af Determinativet søger et Fortrin ved Betydningen *at* i ὅτε efter εἰς i den Forestilling, at „hier die accusativnatur von ὅτε noch so deutlich gefühlt wurde, dass man εἰς umittelbar damit verband", da beroer jo denne Forestilling kun paa den før tilbageviste Feiltagelse, at Relativconjunctionen ikke er Led i, men Repræsentant for Bisætningen, og at dens Casusform

---

[1]) Betænkeligt finder jeg det, med Gertz i Nord. tidskr. f. filol. n. r. IX S. 77 uden andre Vidnesbyrd end de der anførte at antage et ἀφότε („ἀπόκα") for saa gammel en Tid som den, Indskriften fra Gortyn maa antages at tilhøre; men i sig selv er der Intet at indvende derimod. Om disse Forbindelser i det Hele s. Lobeck t. Phryn. p. 45 ff. og Elem. I p. 615 ff.

[2]) Efter Grimm (Wörterb. II S. 656) er Tidsconjunctionen *da* endog virkelig fra først af temporal og at adskille fra det eenslydende Stedsadverbium.

ligesom Determinativets bestemmes ved Forholdet til Hovedsætningen; det behøver vel ikke at gjentages, at Underforstaaelse af Determinativet aldeles ikke involverer, at Determinativet i den paagjældende Forbindelse nogensinde virkelig har været tilstede undtagen som blot foresvævende, ikke selvstændigt fremtrædende Led i Forestillingen. Det eneste Reelle, der er forebragt til Støtte for den Antagelse, at ogsaa det temporale ὅτε bestaaer af Accusativen ὅ og Partikelen τε, er og bliver altsaa den i sig selv aldeles Intet bevisende Sammenstilling med εἰς ὅ, og det maa vel dog kaldes for Lidt til at veie op mod de Betænkeligheder, der stille sig i Veien for den. Disse kunne desuden endnu forøges med et Par reent formelle Vanskeligheder, af hvilke navnlig een forekommer mig at være af uafviselig og afgjørende Betydning. For det Første føies Partiken τε i de homeriske Digte ganske jævnlig til ὅτε ligesom til Relativpronominet ὅς og de relative Adjectiver og Adverbier (ogsaa med indskudt περ, ὅτε πέρ τε Δ 259, Κ 7, ligesom ὅς πέρ τε Ε 477, ξ 466), saa at vi altsaa, hvis ὅτε i Forveien indeholdt denne Partikel, her vilde faae den to Gange; denne Omstændighed vilde da i alt Fald atter vise, at den formodede Oprindelse af ὅτε allerede paa de homeriske Digtes Tid maatte være gaaet fuldstændigt i Glemme (man kunde i saa Henseende med Forbindelsen ὅτε τε sammenligne f. Ex. Forbindelsen γάρ ῥα), og saaledes igjen gjøre det paafaldende, at ὅτε (ὅ τε) desuagtet skulde være bevaret i Betydningen *at* og *fordi*. For det Andet repræsentere de med ὅτε correlative Tidsadverbier ingenlunde alle i deres Form en Acc. Sing. Neutr. med tilføiet τε. Ved τότε og ἄλλοτε slaaer Formen til, og hvad Pronominerne til πότε, ποτέ og ὁπότε angaaer, der ikke existere i det os foreliggende Sprog, men maatte forudsættes engang at have havt selvstændig Tilværelse, hvis vi skulde kunne gaae ud fra en Accusativ af dem (sml. πῆ, πῄ, ὅπῃ), maa vel Neutrumsformen i dem ogsaa forudsættes at have endt paa ο (sml. ved. *kat* el. *kad*, zend. *kaḍ*, lat. *quod*), og dermed er ganske vist Rækken af de hos Homer forekommende Correlativer udtømt. Gaae vi til de øvrige Led i Rækken, da maatte der for det til ἐνίοτε svarende ἔνιοι,

hvis den traditionelle Afledning af ἔνι οἵ = ἔστιν οἵ kunde holde Stik[1]), ligeledes forudsættes en Acc. Sing. Neutr. ἔνιο;

---

[1]) Om denne Aflednings Hjemmel og Værd s. især Lobeck, Elem. I p. 606 f. og II p. 381. Om man med Lentz (Herodian. II p. 507) gjennem Choerob. Orthogr. 199, 3 tør føre den saa langt tilbage som til Herodian, er vist saare tvivlsomt; Apollonius synes i alt Fald ikke at kjende den (s. de Adv. p. 607). At ἔνι nogensinde skulde være brugt ikke istf. ἔνεστι, ἔνεισι (sml. πάρα, μέτα osv.), men istf. det blotte ἐστί, εἰσί (Fischer ad Veller. I p. 310 og 344, Coraës Bibl. Gr. Prodr. p. 30, Matth. gr. Gr. § 482), er ubeviisligt og i sig selv urimeligt, og et ἔνι οἵ med ἔνι i den almindelige Betydning (H. Ebel i Kuhns Zeitschr. f. vgl. Sprfschg. V S. 71: „es sind einige d a r u n t e r, welche“), som i sig selv ikke var utænkeligt (sml. den ioniske Sammensætning μετεξέτεροι = ἔνιοι), synes at forudsætte ved Siden af ἔστιν οἵ, εἰσὶν οἵ ogsaa et ἔνεστιν οἵ, ἔνεισιν οἵ, som der ikke er Spor af. Endvidere har man talt om den forholdviis sildige Tid, paa hvilken ἔνιοι resp. ἐνίοτε skal være opstaaet (Ebel anf. St., Boeckh not. crit. ad Pind. Ol. 10, 1); men bortseet fra, at der deraf endnu ikke vilde kunne sluttes Noget om et Forhold til ἔστιν οἵ, ἔστιν ὅτε, er det ogsaa ganske umuligt at bevise Noget derom. Ἔνιοι er nemlig med Alt, hvad der er afledet deraf, et saa bestemt udpræget Prosaord (der findes saavidt mig bekjendt udenfor Komedien heller ikke i den senere, i alt Fald den føralexandrinske, Poesi andet Spor deraf end det enestaaende ἐνίοτε Eur. Hel. 1213), at man overhovedet ikke med Billighed kan forlange at finde det i Litteraturen, før der har udviklet sig et Skriftsprog ogsaa i prosaisk Form, og i den bevarede Prosalitteratur møde vi det lige fra Begyndelsen af ikke blot i fuld Flor, men ogsaa ledsaget af Afkom (Her. VIII, 56 ἔνιοι, I, 120 og II, 96 ἔνια, III, 80 ἐνίοισι, I, 199 og II, 19 ἐνιαχῇ, for ikke at tale om ἐνίοτε Hecat. Fr. 58), saa at det i Talesproget aabenbart maa have været langt ældre. Paa den anden Side forekommer i Litteraturen det ældste Exempel endog paa det regelmæssige εἰσὶν οἵ = ἔνιοι først hos Theognis (v. 163 εἰσὶν δ' οἵ efter πολλοί i 1ste Led; i de homeriske Digte findes af lignende Forbindelser kun εἴη ὅς Ξ 107 — εἴη ὅστις ἑταῖρος Ρ 640 er af anden Art — og i benegtet Form οὐκ ἔσθ' ὅς Χ 348, Ψ 345, sml. οὐκ ἔσθ' ὅστις Φ 103, οὐκ ἦν ὅστις Β 687, οὐκ ἔσθ' ὡς Hymn. in Cer. 262), de ældste Exempler paa ἔστιν el. ἔσθ' ὅτε = ἐνίοτε hos Pindar (Ol. 10, 1 og Fr. 161; hos Homer have vi kun ἔσται . . ὅτ' ἂν Θ 373 = *engang*, sml. ἦν ὅτε Carm. Cypr. Fr. 1 og Pind Fr. 60); og af de Eiendommeligheder, ved hvilke disse Forbindelser egentlig først faae Præg af at repræsentere blotte Pronominer el. Pronominalia, findes der ikke Spor i Litteraturen før den Tid, paa hvilken ogsaa ἔνιοι kan paavises at have existeret som baade fuldt udviklet og forplantningsdygtigt: af den samlede Ordstilling med Omsætning af andre Led

men for denne Afledning har der ikke kunnet anføres en eneste holdbar Grund af nogensomhelst virkelig Betydning, og den stemmer ikke med de hist og her factisk forekommende Singularisformer, nemlig — foruden det her Intet bevisende ἔνιος Apollon. de Adv. p. 607 — Femininumsformen ἐνίας (ψυχῆς ἐνίας Aristot. Metaph. V, 1 p. 1026 a 5 Bekker og τροφῆς ἐνίας Theophr. Fragm. 8, 1 Wimmer) og selve Neutrumsformen ἔνιον (ἔνιον γένος Theophr. Hist. Pl. III, 13, 7

---

i Talen hos Sophokles (Aj. 56 κἀδόκει μὲν ἔσθ' ὅτε κτἑ., sml. beslægtede Forbindelser i benegtet Form som Ant. 750) og Anaxagoras (Fr. 5 Mullach ἔστι οἷσι δὲ καὶ νόος ἔνι) — thi i Pind. Ol. 10, 1 er ved Inversionen ὅτε netop fjernet fra ἔστιν, og af ἔσθ' ὅπου Æsch. Fr. 295 kan hverken ἐνιαχῇ eller ἐνιαχοῦ være opstaaet —, af den uforandrede Verbalform først hos Herodot (VII, 187 τῶν ποταμῶν ἔστι τῶν). Naar dertil kommer, at ἔνιοι — aldeles bortseet fra Betoningen, der jo ikke forelaa betegnet fra den ældste Tid og altsaa maaskee kunde have forandret sig, inden den blev graphisk fixeret — baade ved de bevarede Singularisformer (ἐνίας, ἔνιον, ikke ἐνίης, ἔνιο), ved den her aldeles constante Ordstilling i Forhold til Partikler og Præpositioner (ἔνιοι δέ mods. εἰσὶ δ' οἵ, ἐν ἐνίοις mods. ἔστιν ἐν οἷς osv.) og ved flere Afledninger (ἐνιαχῇ, ἐνιαχοῦ) bestemt er charakteriseret som et usammensat Ord, der ikke har Noget med det relative Pronomen at gjøre — ligesom jo ogsaa ἔνιοι og Alt, hvad dertil hører, er fuldstændigt udelukket fra Udsagn i negtende Form, i hvilke Forbindelserne af ἐστί og εἰσί med relative Ord ere saa hyppige, og specielt ἐνίοτε er indskrænket til et væsentligt snevrere Betydningsomraade end ἔσθ' ὅτε (ἐνίοτε kun = *stundom*, ἔσθ' ὅτε ogsaa = *engang*, som Eur. Alc. 1109, sml. ἔσται ὅτ' ἄν og ἦν ὅτε i de før anførte Steder og οὐκ ἔστι ὅτε οὐ = *altid* Her. II, 120) —, synes der fornuftigviis ikke at kunne være Tale om at fastholde den traditionelle Forklaring. Den af Bopp, Schleicher og Curtius (gr. Etym.[5] S. 310) foretrukne Sammenstilling med sanskr. *anyas*, som jo desuden ligeledes vilde føre til Neutr. ἔνιο, er allerede paa Grund af Betydningen, skjøndt ikke absolut forkastelig (sml. *forskjellige*, *adskillige* o. l. og den sidste Deel af ion. μεταξέτεροι), dog heller ikke særlig tiltalende, og tilbage bliver da kun (hvis man ikke vil antage umiddelbar Nedstamning fra ἐν i Lighed med ἀντίος, πρόσθιος o. l., hvad der paa Grund af Mangelen paa ethvert Spor af oprindelig local Betydning ikke synes at være Anledning til) den af Schneider (gr.-d. Wörterb.), Schaefer (ad Gregor. Cor. p. 864), Lobeck (anf. St.) og Andre hævdede og fra sprogsammenlignende Side af Benfey og Leo Meyer (Kuhns Zeitschr. V S 166) tiltraadte Afledning af Talordet εἷς. Men her kunne vi jo godt nøies med det negative Resultat.

og ἔνιον ἐρύθημα Xen. de Venat. 5, 18, dette Sidste rigtignok kun efter marg. Steph.), hvilke Former man trods deres forholdsviis sildige Optræden i Litteraturen dog netop paa Grund af denne reent spredte Forekomst synes at maatte betragte ikke som Nydannelser, men som virkelige Levninger af en i Talesproget bevaret oprindelig fuldstændig Singularis ligesom dansk *somt* af oldn. *sumr*. Men hvorledes man nu end vil dømme om ἐνίοτε, saa have vi dernæst det æoliske ἐτέρωτα (κἀτέρωτα Sapph. 1, 5), hvortil ionisk og attisk vilde svare ἑτέρωτε (med lang O-Lyd ligesom Stedsadverbierne ἑτέρωθι, ἑτέρωθεν, ἑτέρωσε), en Form, som forøvrigt vel kun findes substitueret netop for den æoliske (Apollon. de Adv. p. 606 og 607, hvorimod Hesych. forklarer sit κατέροτα v. καὶ ἄλλοτε). Dette Correlativ repræsenterer i alt Fald ikke Acc. Sing. Neutr. af ἕτερος, thi den hedder ἕτερον, men kan kun betragtes som en Adverbialdannelse af Stammen, med Udlyden ο uvist af hvilken Grund forlænget til ω (sml. Lobeck, Elem. II p. 147 not.). Og paa samme Maade repræsenterer ἑκάστοτε ikke Acc. Sing. Neutr. af ἕκαστος, thi den hedder ἕκαστον. De meget sildigt opstaaede Adverbier πάντοτε og ἁπάντοτε (s. Lobeck t. Phryn. p. 103) kunne selvfølgelig her ikke komme i Betragtning, men de ere forresten dannede i god Analogi med πάντοσε og πάντοθεν, som vi finde allerede hos Homer. Saavel ἑτέρωτα som ἑκάστοτε (og ἐνίοτε) kan man jo imidlertid antage for opstaaede efter Homer, og deres Vidnesbyrd kan altsaa strengt taget heller ikke bevise Andet, end at den formodede accusativiske Oprindelse af ὅτε osv. i alt Fald meget tidlig var gaaet ud af den sproglige Bevidsthed[1]). Anderledes derimod forholder det sig med det tredie formelle Moment, som jeg endnu har at gjøre opmærksom paa, nemlig det Forhold, der — som allerede antydet ved det

¹) Et formelt Moment, som her maaskee endnu burde tages i Betragtning, nemlig den fuldstændigt urepræsenterede Fordobling af τ i ὅττι osv. i Modsætning til ὅτι, hvor Wackernagel forklarer den netop som Tegn paa Sammensætningen med den pronominale Accusativ ὅ = *yad*, gjør P. Schmitt, Urspr. d. Subst.-Satzes S. 46 (jfr. S. 27 Anm.) opmærksom paa, men uden at drage Conseqventsen deraf.

nys nævnte *ἑτέρωτα* — med Hensyn til de paagjældende Ord finder Sted i de forskjellige græske Dialekter. De pronominale Tidsadverbier hedde i den ionisk-attiske Dialekt *ὅτε*, *τότε*, *πότε* (*κότε*) osv., i den æoliske *ὄτα*, *τότα*, *πότα* osv., og i den doriske *ὅκα*, *τόκα*, *πόκα* osv. Men disse Dialektforskjelligheder vise sig aldeles ikke i den Partikel, ved Sammensætning med hvilken disse Ord skulle være dannede; hvad enten den optræder som copulativ, som relativledsagende eller som tilsyneladende blot expletiv (dens Identitet i hele denne mangeartede Functionssphære forudsat), hedder den, saavidt jeg da hidtil har kunnet opdage, altid og allevegne kun *τε*[1]).

[1]) En Notits i Photius' Excerpter af Helladius' Chrestomathi (Bibl. p. 532 Bekker) om at Æolerne udtalte det expletive — men ikke det copulative — *τε* som *το*, er, saavidt jeg veed, aldeles enestaaende og ubekræftet, og om den mærkværdige Pronominalform *αὐτοῦτα* for *ἑαυτοῦ* i et Par nærmest doriske Smaaindskrifter fra Segeste (C. I. G. 5542 og 5543), som Franz afleder af en tænkt Nominativ *αὐτοίτας* el. *αὐτούτης*, maaskee kan repræsentere en Sammensætning af *αὐτοῦ* med Partikelen *τε*, samt om i saa Fald Formen *τα* har havt mere end reent local Gyldighed, er ligeledes fuldstændig usikkert; i alt Fald vilde vi paa Basis heraf faae en ganske anden Række Dialektformer for Partikelen end for den sidste Stavelse i Tidsadverbierne (*τε*, *το*, *τα*, istf. *τε*, *τα*, *κα*). Naar P. Schmitt Urspr. d. Subst-Satzes S. 46 f. med Paaberaabelse af Christ, der Gebrauch d. griech. Partikel *τε* (i Münchener-Akademiets Sitzungsberichte f. 1880), skjelner mellem det copulative „ursprünglich deiktische" *τε* og det *τε*, hvormed i *ὅτε* osv. den pronominale Accusativ skal være sammensat, som et „ursprünglich indefinit" = *τα*, *κα*, *πι* (thi ogsaa det yderst disputable og allerede meget forskjelligt forklarede kypriske *οπι-* i den store Indskrift fra Idalion l. 29 benytter han uden videre som en given Dialektform for *ὅτε* trods det af M. Schmidt med god Ret som *ὅτε* tydede *οτε* ib. l. 1 og det i to mindre Indskrifter ret evident foreliggende *ποτε*), da maatte der ogsaa efter en saadan Distinction endnu spørges, hvorfor da specielt dette indefinite *τε* — som i alt Fald Christ ogsaa udenfor de paagjældende Tidsadverbier finder repræsenteret i ikke ubetydelig Udstrækning og i forskjellig Form, og for hvilket han S. 70 i Modsætning til det deiktiske, hvormed han iøvrigt antager det for etymologisk nær beslægtet, „vor der Trennung der Dialekte", som rimeligt er, forudsætter Formen *κα* — netop kun som sidste Stavelse i *ὅτε* osv. viser regelmæssig og constant Dialektforandring, et Spørgsmaal, som man baade hos Schmitt og hos Christ forgjæves søger Svar paa. Men Theorien medfører ogsaa andre Vanskeligheder.

Hvorledes denne Kjendsgjerning kan forliges med den Rolle, samme Partikel skal have spillet ved Dannelsen af det relative Tidsadverbium ὅτε, ὅτα, ὅκα og de tilhørende Correlativer, er for mig en uløselig Gaade. Skulle disse Adverbier tænkes dannede i hver Dialekt for sig? Da maatte ogsaa Partikelen antages oprindelig at have havt en tilsvarende forskjellig Form i de forskjellige Dialekter, altsaa dor. κα, æol. τα, ion.-att. τε. Eller skulle de tænkes dannede paa en Tid, da der endnu ingen Dialektspaltning var? Da maatte man som deres oprindelige Form ansætte den phonetisk stærkeste, altsaa den doriske, og saa maatte ogsaa Partikelen oprindeligt have havt Formen κα. Men under begge Forudsætninger bliver det absolut uforklarligt, hvorledes i saa Fald just den phonetisk svageste Form af Partikelen, Formen τε, kunde være kommen ind ogsaa i den æoliske og doriske Dialekt netop i de Tilfælde, hvor Partikelen fungerede som det oprindelige selvstændige Ord, medens der i de secundaire Sammensætninger holdt sig stærkere og mere primitive Former. Thi deri maa man vistnok være enig med G. Curtius (griech. Etym.[5] S. 487), at i Tidsadverbierne er den doriske Form ὅκα osv. at ansee for den ældste og ὅτα og ὅτε osv. kun for meer eller mindre afblegede Alterationer af denne; men om ogsaa i Partikelen τε den oprindelige Consonant har været en K-Lyd, om denne K-Lyd er identisk med den i Sanskritpartikelen *ća*, om det i dem begge er Interrogativstammens gamle indogermaniske *k*, og om det er netop dette *k*, der repræsenteres ogsaa af det doriske κ i Tidsadverbierne ὅκα, τόκα, πόκα, ja det er Spørgsmaal, som umuligt alle uden videre kunne afgjøres under Eet, og ved hvis Besvarelse netop ogsaa den udprægede Forskjel i Dialektforholdet for Tidsadverbiernes Vedkommende paa den ene og Partikelens paa den anden Side har gyldigt Krav paa at tages i Betragtning. Naar Curtius, idet han udtaler sig for Identiteten af den sidste Stavelse i Tidsadverbierne ὅτε, τότε, πότε osv. med Partikelen τε, henviser til Schoemann og Ahrens, da er der ingen af disse, der i de af ham anførte Skrifter overhovedet berører selve dette Spørgsmaal, og Schoemann (Opusc. IV p. 272 og 305, sml. Redeth. S. 51 og 186) afleder

endog udtrykkeligt Partikelen τε ikke af Interrogativstammen, men af Demonstrativstammen τό. Men hvem og hvor Mange der saa end maatte have udtalt eller i Fremtiden ville udtale sig i samme Retning: saa længe det ikke er paaviist, at Partikelen τε har existeret ogsaa i en æolisk Form τα og en dorisk κα, mangler Paastanden om dens Identitet med den sidste Stavelse i ὅτε, ὅτα, ὅκα osv. alt factisk Grundlag, og det vil altsaa efter alt det iøvrigt Foreliggende utvivlsomt være rigtigst ganske ærligt at tilstaa, at vi slet Intet vide om, hvad Endelsen κα, τα, τε i de pronominale Tidsadverbier egentlig er, men indtil videre dog at holde paa, at det stemmer bedst med de givne Kjendsgjerninger, at betragte den som en Adverbialendelse føiet til Stammen og ikke som en selvstændig Partikel føiet til en selvstændig Casusform.

Men fordi vi saaledes maae afvise Formodningen om det temporale ὅτε som identisk med eller endog opstaaet af et almindeligt *at*, er det jo endnu muligt, at der ved Siden af det temporale ὅτε i det homeriske Sprog kan have existeret en eenslydende Conjunction med Betydning af *at* og *fordi*, som virkelig er sammensat af Acc. Sing. Neutr. af det relative Pronomen og Partikelen τε, og som det i saa Fald kan være hensigtsmæssigt netop til Forskjel fra Tidsconjunctionen ὅτε at skrive, som Bekker gjør, adskilt i disse to Bestanddele. Existentsen af en saadan kan imidlertid ikke ansees for betryggende godtgjort, med mindre den lader sig sikkert paavise i fuldt udskreven Form; hvor Slutningsvocalen er elideret, have vi, selv om der maatte findes sikkre Vidnesbyrd om, at allerede Grækerne vare sig bevidste, at de ved Siden af det temporale ὅτε eiede — eller havde eiet — et ikke temporalt ὅ τε = ὅ el. ὅτι, dog ingensomhelst Sikkerhed for, at der i det enkelte Tilfælde foreligger et saadant ὅ τε og ikke et ὅτι, hvis det da ikke tillige kan godtgjøres, at Grækerne ubetinget have afholdt sig fra at elidere Slutningsvócalen i ὅτι. Et saadant fuldt udskrevet ὅ τε finde vi nu, hvad der strax seer noget mistænkeligt ud, i B.s Udgave ikke et eneste Exempel paa; i Hom. Blätter troer han (S. 151) at have opdaget tre, af hvilke rigtignok det ene er

blevet vraget baade af La Roche og Capelle; senere har LR. tilføjet endnu eet og C. (der jo forøvrigt overalt skriver ὅτε) endvidere to andre. Disse 6 Steder maae vi altsaa betragte nærmere og see, om det i dem virkelig er nødvendigt at antage et *at* eller et i Form af *at* udtrykt *fordi*, og hvorfor det da ikke gaaer an at forstaae Conjunctionen temporalt eller temporal-causalt, hvorved vi, da B. og LR. ikke have motiveret deres Opfattelse, for det ene Steds Vedkommende maae gaae ganske paa egen Haand og forøvrigt holde os væsentligt til C., hvis Beviser for et endnu ikke temporalt ὅτε selvfølgelig ogsaa maa kunne gjælde for et slet ikke temporalt ὅ τε. Det kan imidlertid strax bemærkes, at ikke et eneste af de 6 Steder byder os Conjunctionen i en Forbindelse, som gjennemgaaende kun tillader et simpelt *at*, i en ligefrem Udsagnsbisætning ved et Yttrings-, Menings- eller Kundskabsverbum, ja end ikke i en Causalsætning ved et almindeligt Sindsstemningsverbum, hvad der til at begynde med heller ikke er synderlig anbefalende.

Blandt B.s Steder vil jeg først tage det ene, hvor LR. og C. ikke dele hans Opfattelse af ὅτε, nemlig *T* 56 ff. Achilleus har der efter Patroklos' Fald, Bjergningen af hans Liig og Modtagelsen af den nye Rustning stævnet Achaierne til Things og aabner nu Forhandlingen ved at henvende sig til Agamemnon med de Ord: Ἀτρεΐδη, ἦ ἄρ τι τόδ᾽ ἀμφοτέροισιν ἄρειον ἔπλετο, σοὶ καὶ ἐμοί, ὅτε νῶΐ περ ἀχνυμένω κῆρ θυμοβόρῳ ἔριδι μενεήναμεν εἵνεκα κούρης. Hoveddissensen med Hensyn til dette forskjelligt forklarede Sted beroer paa, om man opfatter Hovedsætningen som udsigende eller som spørgende, hvad der atter staaer i Forbindelse med det Spørgsmaal, om Hovedsætningens τόδε peger hen paa det, der er nærværende i Virkeligheden, altsaa paa den nu indledede Forsoning mellem Ach. og Ag., eller paa det, der kun er nærværende i Tanken og angivet i den efterfølgende Bisætning, den tidligere fordærvelige Strid mellem dem. Skal Hovedsætningen, som de fleste nyere Udgaver, ogsaa begge de bekkerske, gaae ud fra, opfattes som udsigende, da seer jeg for det Første ikke, hvorledes Nogen skulde kunne forstaae Bisætningens ὅτε i Betydningen *at* (og altsaa τόδε som henpegende

paa Bisætningens Indhold), med mindre man da vilde forklare Hovedsætningen som ironisk („dette er da visselig Noget, vi to have havt Gavn af, at vi osv.“ istf. det er Noget, vi have havt stor Skade af); men den Forklaring tør jeg ikke tiltroe B. Han maa vel altsaa ville have ὅ τε forstaaet causalt, saa at Meningen skal være: „visselig er da dette (ɔ: det, vi nu ere i Færd med, nml. at forliges) noget bedre for os begge to, for dig, som for mig (nml. end det, vi hidtil have gjort), eftersom just vi to med Sorg i Hjertet (ɔ: til Sorg for os selv) have raset i sindsfortærende Strid for en Piges Skyld“. B. maa altsaa, hvis dette er hans Mening (og jeg kan ikke tænke mig nogen anden Mulighed), forstaae μενεήναμεν, hvad der i sig selv heller ikke er Noget til Hinder for, om hele Striden, ikke blot om det i 1ste Sang skildrede Udbrud deraf, og ἀχνυμένω κῆρ ikke om den Bedrøvelse, Ag. og Ach. dengang følte ved de under Forhandlingerne om Chryseis' Udlevering lidte Krænkelser (sml. ἀχνύμενος Α 103, ἄχος Α 188), men om Sorgen over de mange Kæmper, der senere have maattet lade Livet paa Grund af deres Tvist; thi at det er dette, der i nærværende Øieblik staaer for Ach. som det Sørgelige ved Striden mellem Ag. og ham, fremgaaer klart af v. 61 ff. τῷ κ' οὐ τόσσοι Ἀχαιοὶ ὀδὰξ ἕλον ἄσπετον οὖδας κτέ. At en Sætning med ὅτι kan bruges til saadan Begrundelse af Hovedsætningens Udsagn, er sikkert nok (saaledes siger f. Ex. Π 34 f. Patroklos til Achilleus: γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής), og hvis ὅ τε kan være Æqvivalent for ὅτι, maa vel altsaa ogsaa det kunne bruges paa samme Maade. Men ved nærmere Betragtning viser Tanken i denne Form sig alligevel at være mindre correct; thi ikke at tale om, at paa Ag.s Side Vreden ingenlunde har varet lige til den sidste Tid, saa har paa den anden Side Ach. slet ikke følt Sorg over Achaiernes Uheld i Kampen før selve Patroklos' Fald, saa at han altsaa ikke med Rette kan sige ἀχνυμένω κῆρ μενεήναμεν i den Forstand, hvori det her skulde tages. Heller ikke kan det negtes, at i denne Form af Tanken den ved ὅτε indledede Sætning ogsaa som Tidsbisætning giver god Mening („visselig vilde da dette have været bedre for os at gjøre,

dengang vi vrededes"), ja det fremhævende περ efter νῶι kommer egentlig først ved denne Opfattelse af Bisætningen til sin Ret. Man kunde da maaskee formode, at B.s forandrede Opfattelse af ὅτε skal involvere en Tilbagevenden til den gamle — ogsaa af Faesi adopterede — Opfattelse af Hovedsætningen som spørgende, hvad B. rigtignok aldeles ikke antyder Noget om. Mod denne Opfattelse kan man gjøre gjældende deels den eftertrykkelige Betegnelse af Toheden (ἀμφοτέροισιν . . . σοὶ καὶ ἐμοί), deels og især det stærkt paapegende τόδε, som unegtelig bedst synes at tyde paa noget virkelig Nærværende. Men i sig selv kan der vel dog heller ikke være Noget til Hinder for at spørge: „mon dette var godt for os to, for dig og for mig?" istf. „for Nogen af os" (det ubestemte πότερος el. ὁπότερος kjender Homer jo endnu slet ikke), og τόδε kan da ogsaa pege hen paa Noget, der kun er nærværende i Tanken. Den affirmative Opfattelse kan maaskee ogsaa siges ikke at passe ret til Situationen; Ach. har jo endnu ikke sagt et Ord om, hvorfor han har sammenkaldt Forsamlingen, og det er altsaa baade ligeoverfor denne og ligeoverfor Ag. noget formløst, naar han saaledes uden videre gaaer ud fra som noget Bekjendt og Givet, at de nu ere ved at forliges, hvad han selv først i v. 65 foreslaaer og Ag. først i v. 137 giver sit Samtykke til. Desuden bruges Forbindelsen ἦ ἄρ τι — eller, som den andensteds i Medfør af Versemaalet lyder, ἦ ῥά τι eller ἦ ἄρα δή τι — ellers altid spørgende (ἦ ῥά τι Ε 421, 762, δ 632, ἦ ἄρα δή τι Ν 446, sml. ἦ ῥά τις Η 446, ἦ ἄρα δή τις Σ 429), og skjøndt ganske vist baade ἦ ἄρα og ligeledes τι hvert for sig kan forekomme i nogenlunde tilsvarende udsigende Sætninger (ἦ ἄρα f. Ex. ω 193, τι ι 11), er det jo dermed endnu ikke uimodsigeligt documenteret, at ogsaa selve det mere formelagtigt fremtrædende forbundne ἦ ἄρα τι kan bruges affirmativt. Man kan da vel forsvare at foretrække den spørgende Opfattelse, og saa, vil man maaskee mene (bl. A. paa Grund af det stærkt deiktiske τόδε), kan Bisætningen kun være en simpel Udsagnsbisætning („var dette vel godt for os, at vi vrededes?"). Men heller ikke det kan paa nogen Maade indrømmes. En Tidsbisætning kan fuldkomment

lige saa vel som en Udsagnsbisætning staae i Subjectsforhold til sin Hovedsætning og føies som Appositum til et Subjectet antydende Neutrum (som f. Ex. Eur. Andr. 454 ff. κεῖνα γάρ μ' ἀπώλεσεν, ὅθ' ἡ τάλαινα πόλις ἀναλώθη Φρυγῶν πόσις θ' ὁ κλεινός, og særlig kan den det ogsaa, hvor Hovedsætningen saaledes som her indeholder et rosende eller dadlende Omdømme om Bisætningens Handling. Saaledes siger Aristophanes Vesp. 1200 f.: ἐκεῖν' ἐκεῖν' ἀνδρειότατόν γε τῶν ἐμῶν, ὅτ' Ἐργασίωνος τὰς χάρακας ὑφειλόμην, og saaledes siger Xenophon Hell. VI, 5, 46 med fuldt udskrevet ὅτε: τῶν μὲν οὖν ὑμετέρων προγόνων καλὸν λέγεται, ὅτε τοὺς Ἀργείων τελευτήσαντας ἐπὶ τῇ Καδμείᾳ οὐκ εἴασαν ἀτάφους γενέσθαι, og ib. 47: καλοῦ γε μὴν κἀκείνου ὄντος, ὅτε σχόντες τὴν Εὐρυσθέως ὕβριν διεσώσατε τοὺς Ἡρακλέους παῖδας κτέ. Og naar her Subjectsforestillingen, forsaavidt den er antydet i pronominal Form, overalt er betegnet ved Neutra af Pronominet ἐκεῖνος, men hos Homer ved τόδε (thi Varianten τό γ' er øiensynlig en blot Conjectur, som jo forresten ogsaa kan være værd at reflectere paa), da kan som sagt denne Forskjel beroe paa, at hos Homer Ach. hentyder til det tidligere Skete netop som Noget, hvorpaa han i det nærværende Øieblik tænker, og det kan han lige godt gjøre, hvad enten man opfatter Bisætningen som Tidsbisætning eller som Udsagnsbisætning („har det vel været til Gavn for os to, dette her, da vi kivedes?"). Heller ikke ere lignende Sætningsforbindelser uden Exempel i selve de homeriske Digte. E. H. Friedländer i sin hos Capelle oftere omtalte Doctordisputats De conjunctionis ὅτε apud Homerum vi et usu (Berlin 1860) S. 14 sammenstiller med det foreliggende Sted μ 209 f. οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακόν, ἢ ὅτε Κύκλωψ εἶλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν, hvor Tidsbisætningen som andet Sammenligningsled er føiet til det pronominalt antydede Subject, og paa samme Maade finde vi gjentagne Gange en ved ὅτε indledet conjunctivisk Sætning, der angiver et tænkt Forhold, deels som andet Sammenligningsled (ι 6, ζ 183), deels i ligefrem Subjectsforhold (Ο 207 ἐσθλὸν καὶ τὸ τέτυκται, ὅτ' ἄγγελος αἴσιμα εἰδῇ og Χ 74 ff. ἀλλ' ὅτε δὴ πολιόν τε κάρη πολιόν τε γένειον αἰδῶ τ' αἰσχύνωσι κύνες κταμένοιο γέροντος, τοῦτο δὴ οἴκτιστον πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσιν), hvilke Steder ogsaa ere omtalte

hos Fr. S. 85 og 97.[1]) Der synes da ogsaa i det her foreliggende Sted, heller ikke naar Hovedsætningen opfattes som spørgende, at være Noget til Hinder for at antage Bisætningen for en Tidsbisætning. — Af de to Steder hos B., hvor hans Opfattelse deles af LR. og C., er det første *A* 518 f., hvor Zeus svarer den bønfaldende Thetis: *ἦ δὴ λοίγια ἔργ', ὅτε μ' ἐχθοδοπῆσαι ἐφήσεις Ἥρῃ, ὅτ' ἄν μ' ἐρέθῃσιν ὀνειδείοις ἐπέεσσιν* (istf. *ὅτε μ'* har Ambr. *ΟΤ' ΕΜ'*, men det er der ingen Anledning til at opholde sig ved). Til dette Sted bemærker C. først, at man her ikke paa Grund af *A* 573 maa antage en Ellipse af *ἔσσεται*, men at *λοίγια ἔργ'* alene repræsenterer en fuldstændig Sætning („fürwahr eine schlimme geschichte"). Nu, det kan man jo gjerne tjene ham i; men hvad Forskjel det skulde kunne gjøre med Hensyn til Bisætningens Art, om Hovedsætningen betyder „fürwahr eine schlimme geschichte" eller „das wird fürwahr eine schlimme geschichte werden", er rigtignok ikke let at fatte, og han selv siger ikke Noget derom. Dernæst, siger han, maa man ikke som Friedländer og Andre tage *ὅτε* = *εἰ*, fordi disse to Conjunctioner ikke uden videre kunne ombyttes, og fordi, selv om de kunde det, den conditionale Betydning her ikke vilde

---

[1]) Jeg skal her ogsaa minde om de ved *ὅτε* indledede Sætninger efter *μέμνημαι* og *οἶδα*, der staae i Objectsforhold til Hovedsætningsverbet. P. Schmitt Urspr. d. Subst.-Satzes S. 41 f. anseer (i Modsætning til Capelle S. 207) ogsaa dette *ὅτε* ligesom de øvrige her omhandlede for eenstydigt med *ὅτι*, idet han betragter Tidsbetydningen som „vollständig verwischt"; men hans Motiv dertil („wer sieht nicht, dass es hier auch nicht im geringsten darauf ankomme, dass der Angeredete der Zeit sich erinnere, wo dieses oder jenes geschah?") kan kun beroe paa den mærkelige Forudsætning, at det at mindes en Tid skulde være noget Andet end netop at mindes denne Tids charakteristiske Begivenhedsindhold, som om Tid overhovedet var noget selvstændigt Existerende og ikke et blot Schema for Anskuelsen. Mon han ogsaa seer et *at* i lat. *quum* efter *memini* (som Cic. ad Fam. VII, 28, 1) eller i de tydske Conjunctioner *da* og *als* i lignende Forbindelser (f. Ex. Jerem. 2, 2 hos Luther: „ich gedenke, da du eine freundliche junge dirne und eine liebe braut warest osv." eller Arist. Eccl. 815 hos Voss v. 842: „und als jene Kupferpfennige wir anverordnet, weisst du nicht?")?

passe, da Zeus allerede har bestemt sig til at opfylde Thetis' Bøn. Dette Sidste maa man ogsaa give C. Ret i; men det kan dog umuligt være ham ubekjendt, at selv et *εἰ* meget godt kan bruges, ogsaa hvor det formelt blot Forudsatte factisk er noget fuldstændig Sikkert og Givet, og er brugt saaledes netop i det anførte Sted *Α* 573 f. *ἦ δὴ λοίγια ἔργα τάδ' ἔσσεται οὐδ' ἔτ' ἀνεκτά, εἰ δὴ σφὼ ἕνεκα θνητῶν ἐριδαίνετον ὧδε*, og ganske overordentlig tydeligt f. Ex. Her. I, 212 *μηδὲν ἐπαρθῇς τῷ γεγονότι τῷδε πρήγματι, εἰ ἀμπελίνῳ καρπῷ . . . δολώσας ἐκράτησας παιδὸς τοῦ ἐμοῦ* (sml. Plat. Apol. 35 E *τὸ μὴ ἀγανακτεῖν ἐπὶ τούτῳ τῷ γεγονότι, ὅτι μου κατεψηφίσασθε*), ei heller, at en lignende Brug af *ὅτε* (som et blot forudsættende *naar* om det i Virkeligheden Givne og Stedfindende) er ganske almindelig hos efterhomeriske Forfattere, ligesom man da ogsaa paa Tydsk meget godt kan sige „fürwahr eine schlimme geschichte, wenn du mich (so) veranlassen wirst, der Here feindlich entgegenzutreten" istf. med C. „dass du —". Saaledes siger Dionysos Arist. Ran. 21 ff., da Xanthias klager over, at han maa slide og slæbe uden engang at faae Lov til at trøste sig ved at sige noget Morsomt: *εἶτ' οὐχ ὕβρις ταῦτ' ἐστὶ καὶ πολλὴ τρυφή, ὅτ' ἐγὼ μὲν ὢν Διόνυσος, υἱὸς Σταμνίου, αὐτὸς βαδίζω καὶ πονῶ, τοῦτον δ' ὀχῶ, ἵνα μὴ ταλαιπωροῖτο μηδ' ἄχθος φέροι*, hvad Droysen ikke betænker sig paa at oversætte: „das heisst doch Unverschämtheit, ärgste Verweichlichung, wenn ich, wenn ich Dionysos selbst, Oxhoftens Sohn, so geh' und müde mich lauf', und den da reiten lass', damit er sich nicht abquält noch die Last zu tragen braucht". Ligeledes siger (med fuldt udskrevet *ὅτε*) Choret Arist. Thesm. 707 f., da Mnesilochos har berøvet den ene af de forsamlede Qvinder hendes Pseudobarn, som senere viser sig at være en Viinsæk: *τί ἂν οὖν εἴποι πρὸς ταῦτά τις, ὅτε τοιαῦτα ποιῶν ὅδ' ἀναισχυντεῖ;* og Droysen oversætter atter: „Was soll man dazu noch sagen, wenn der so schamlos ist, dergleichen zu thun?" Ogsaa det reent ubestemte *ὁπότε* bruges jo paa denne Maade, som naar det Xen. Anab. III, 2, 2 i en Tankeforbindelse, der meget ligner den i Stedet af Iliaden, hedder: *ἄνδρες στρατιῶται, χαλεπὰ μὲν τὰ παρόντα, ὁπότε ἀνδρῶν στρατηγῶν τοιούτων στερόμεθα καὶ λοχαγῶν καὶ στρατιωτῶν κτέ.*, ja selv *ὅταν* m.

Conjunctiv, som ved selve Verbalformen betegner Sætningsindholdet som blot tænkt, kan findes saaledes om det vitterlig Factiske, som naar Lykurg in Leocr. 145 siger: *οὐ γὰρ μόνον νῦν οἱ φεύγοντες κατέρχονται, ὅταν ὁ ἐγκαταλιπὼν τὴν πόλιν καὶ φυγὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ καταγνοὺς καὶ οἰκήσας ἐν Μεγάροις ἐπὶ προστάτου πλείω πέντ' ἢ ἓξ ἔτη ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐν τῇ πόλει ἀναστρέφηται, ἀλλὰ καὶ κτέ.* Heller ikke paa dette Sted af Iliaden er der altsaa nogen Nødvendighed for et *at*, naar vi da ikke ville forbyde Homer at bruge en Sætningforbindelse, som andre Grækere uden Betænkning tillade sig, som ogsaa forekommer i andre Sprog, og som i sig selv er ganske naturlig og forstaaelig. — Det tredie af B.s Steder er *Π* 433 f., hvor Zeus klager over sin Søn Sarpedons forestaaende Fald: *ὤ μοι ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα, φίλτατον ἀνδρῶν, μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.* Hertil bemærker C.: „dass von temporaler bedeutung hier keine rede sein kann, wird jeder zugeben, aber auch eine in dieser weise aus temporaler entwickelte causale findet keine parallelen im Homer. Denn *ρ* 461 oder *ν* 129, die Friedländer p. 60, Pfudel p. 34 hiefür anführen, können nicht als solche gelten". Han tilføier, at Nonnos (!) „in solchem falle" sætter *ὅτι* (36, 269). Nu, saa langt behøvede man vel endelig ikke at gaae ned for at finde Exempler paa en i den Grad naturlig og selvfølgelig Sprogbrug, som at der ved et klagende Udraab kan staae en Sætning med *ὅτι* (man sammenligne f. Ex. Arist. Eccl. 323 f. *οἴμοι κακοδαίμων, ὅτι γέρων ὢν ἠγόμην γυναῖχ'· ὅσας εἴμ' ἄξιος πληγὰς λαβεῖν*); men det er en Biting. Hvad det kommer an paa, er, om der ikke ogsaa kan staae temporalt eller temporal-causalt *ὅτε*. Om temporal Betydning, mener C., vil Enhver indrømme, der ikke kan være Tale, og jeg for min Part skal ikke gjøre hans Spaadom til Skamme; men hvad kunde han egentlig indvende, hvis Nogen vilde gjøre gjældende, at *ὅτε* dog her nærmest betyder *nu*, *da*?[1]) Er det maaskee ikke netop nu ved den Tid, paa hvilken det er Sarpedon beskikket at døe?

---

[1]) S. Madv. gr. Ordf. § 127 Anm. 1. Sml. paa Dansk f. Ex. Grundtvig Optrin af Nordens Kæmpeliv² II S. 26: „For gammel er nu Leirekongen vorden, da han maa tie i sin egen Hal."

eller hører maaskee Zeus' Udraab *ὤ μοι ἐγών* ikke til Nutiden? Men indrømmet, at Tidsforestillingen ikke spiller nogen væsentlig Rolle, hvorfor kan da *ὅτε* ikke være temporal-causalt? Ja, istedenfor Grunde giver C. ogsaa her kun Paastande. De to Steder af Odysseen, siger han, som Andre have anført som Parallelsteder, kunne ikke gjælde. Lad os da see lidt paa dem. Det ene er *ρ* 460 f., hvor Antinoos truer den som Tigger forklædte Odysseus: *νῦν δή σ' οὐκέτι καλὰ διὲκ μεγάροιό γ' ὀΐω ἂψ ἀναχωρήσειν, ὅτε δὴ καὶ ὀνείδεα βάζεις*, det andet *ν* 128 ff., hvor Poseidon klager for Zeus: *Ζεῦ πάτερ, οὐκέτ' ἔγωγε μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι τιμήεις ἔσομαι, ὅτε με βροτοὶ οὔ τι τίουσι, Φαίηκες, τοί πέρ τε ἐμῆς ἔξεισι γενέθλης.* I det første af disse Steder træder Tidsforestillingen noget stærkere frem (*νῦν*), i det andet noget mere tilbage; men i dem begge udtrykker Hovedsætningen en nu stedfindende Forventning, og Bisætningen en nu foreliggende Kjendsgjerning, hvorved denne Forventning begrundes. Navnlig det sidste Sted er efter sit hele Tankeindhold fuldkommen parallelt med en Række lignende hos efterhomeriske Forfattere, hvor der ligesom her er Tale om, hvad man efter den Erfaring, man nu har gjort med den eller dem, der snarest skulde antages at give Udsigt til det Modsatte, kan have Grund til at vente sig af Andre (eller af de Samme under andre Forhold), som Soph. Aj. 1093 ff. *οὐκ ἄν ποτ', ἄνδρες, ἄνδρα θαυμάσαιμ' ἔτι, ὃς μηδὲν ὢν γοναῖσιν εἶθ' ἁμαρτάνει, ὅθ' οἱ δοκοῦντες εὐγενεῖς πεφυκέναι τοιαῦθ' ἁμαρτάνουσιν ἐν λόγοις ἔπη* (sml. 1229 ff. *ἦ που τραφεὶς ἂν μητρὸς εὐγενοῦς ἄπο ὑψήλ' ἐκόμπεις κἀπ' ἄκρων ὡδοιπόρεις, ὅτ' οὐδὲν ὢν τοῦ μηδὲν ἀντέστης ὕπερ κτέ.*), Eur. Suppl. 343 ff. *τί γάρ μ' ἐροῦσιν οἵ γε δυσμενεῖς βροτῶν, ὅθ' ἡ τεκοῦσα χὐπερορρωδοῦσ' ἐμοῦ πρώτη κελεύεις τόνδ' ὑποστῆναι πόνον;* eller med fuldt udskrevet *ὅτε* (*ὅτε γε* — *quando quidem*) Plat. Phæd. 84 D—E *ἦ που χαλεπῶς ἂν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους πείσαιμι ὡς οὐ συμφορὰν ἡγοῦμαι τὴν παροῦσαν τύχην, ὅτε γε μηδ' ὑμᾶς δύναμαι πείθειν, ἀλλὰ φοβεῖσθε, μὴ δυσκολώτερόν τι νῦν διάκειμαι ἢ ἐν τῷ πρόσθεν βίῳ.* Naar man ikke, som f. Ex. Ameis, i fuldkommen Ligegyldighed for, at det Sprog, der foreligger i de homeriske Digte, dog virkelig er det selvsamme græske Sprog, som ogsaa Sophokles, Euripides og Platon talte og skrev, vil slaae en Streg over alle nok saa iøinefaldende

Paralleler mellem Homer og de Senere og trods dem hævde, at „ὅτε, *quandoquidem*, ist aus Homer unerweisbar“ (t. ε 357)[1]), eller endog lukke Øinene saa fuldstændigt, som man maa have gjort for at kunne erklære, at „caussale Bedeutung widerstrebt der Natur dieser Partikel“ (t. ρ 461), vil man vel ikke kunne vægre sig ved i alt Fald i ν 129 at erkjende en causal Nuance i det temporale ὅτε. Det gjør C. heller ikke; han henfører S. 205 ὅτε i begge de paagjældende Steder af Odysseen til temporalt ὅτε med causal Betydning eller dog — thi han udtrykker sig noget forskjelligt — med et vist Skin eller Skjær („schein“) af causal Betydning. Men hvorfor maae de da ikke være parallele med det foreliggende Sted af Iliaden? Nei, de repræsentere ikke en „in dieser weise“ af den temporale udviklet Causalbetydning. Ja naar man nu blot vidste, hvad han mener med „in dieser weise“! Jeg kan kun tænke mig een Maade, hvorpaa en Tidsconjunction kan faae causal Betydning, nemlig ved at Forestillingen om Tiden — som jo, hvor Hovedsætningen tilhører den virkelig nærværende Tid, ved den tilføiede Tidsbisætning aldrig ligefrem b e s t e m m e s, men kun b e s k r i v e s — træder tilbage for den i Tidsangivelsen medudtrykte Forestilling om Grunden eller Anledningen til Hovedsætningens Handling eller Udsagn, og derom synes jeg at være saa heldig at være enig med C. Mener han da maaskee, at den causale Betydning her ikke optræder i samme F o r m som i Stedet af Iliaden? Ja det var jo netop det, der skulde bevises, og noget Beviis er der hos ham end ikke det svageste Tilløb til. Har altsaa det temporale ὅτε hos Homer udviklet ogsaa causal Betydning — hvad C. ikke benegter —, og indeholder i Stedet af Iliaden Bisætningen ὅτε μοῖρα Σαρπηδόνα δαμῆναι Anledningen til Zeus' Udraab ὤ μοι ἐγών — hvad C. heller ikke vil kunne benegte —, da maa det indtil videre staae fast, at ὅτε ogsaa her kan være det temporale ὅτε, i dette Tilfælde med causal Nuance. Thi i selve Bisæt-

---

[1]) En Tvivl om Forekomsten af temporal-causalt ὅτε hos Homer har desværre ogsaa fundet Indgang i 2den Udg. af Bergs gr.-d. Ordb. (S. 558 a).

ningens Indhold eller Form kan der vel ikke være Noget, der gjør den mindre egnet enten til Tids- eller Aarsagsbestemmelse end en Sætning som ὅτε δὴ καὶ ὀνείδεα βάζεις eller ὅτε με βροτοὶ οὔ τι τίουσι, og at Udraabet ὤ μοι efter sin Natur skulde være mindre modtageligt for en Angivelse af Grunden i Form af et temporal-causalt ὅτε end f. Ex. i Form af en Sætning med ἐπεί (Ω 255) eller af en Relativsætning med Pronomen (Σ 54 ff.) eller Adjectiv (Θ 152, Π 49), kunne vi vel ogsaa med Sindsro oppebie Beviset for. Indtil da kan det maaskee være tilladt at sammenligne et Sted af Aristophanes, hvem vel Ingen vil tænke paa at tillægge noget andet ὅτε end det temporale og hvad der er afledet af dette; hos ham læse vi Ach. 400 f.: ὦ τρισμακάρι' Εὐριπίδη, ὅθ' ὁ δοῦλος οὑτωσὶ σοφῶς ὑποκρίνεται, en Forbindelse, hvis Parallelisme med den i Π 433 f. foreliggende neppe Nogen vil bestride[1]). — Til de nu gjennemgaaede 3 Steder har dernæst som sagt La Roche (Hom. Studien S. 265) føiet ε 356 f., hvor Odysseus efter Mødet med Ino-Leukothea tvivlraadig klager: ὤ μοι ἐγώ, μή τίς μοι ὑφαίνῃσιν δόλον αὖτε ἀθανάτων, ὅτε με σχεδίης ἀποβῆναι ἀνώγει. Man har her, i Overeensstemmelse med en gammel Variant ὅ τε el. ὅ,τε, som vi senere skulle komme tilbage til, ogsaa villet forstaae Bisætningsordet som Pronomen (ὅ τε = ὅστε); men foreløbig have vi nærmest kun at prøve, om det opfattet som Conjunction kan være temporalt resp. temporal-causalt eller ikke. Hvad har da C. — thi LR. motiverer som sagt ikke sin Opfattelse — at anføre derimod: „Hier temporale oder daraus entwickelte causale Bedeutung des ὅτε anzunehmen", siger han, „ist schon wegen des

[1]) Pac. 195 f. (ἰὴ ἰὴ ἰή, ὅτ' οὐδὲ μέλλεις ἐγγὺς εἶναι τῶν θεῶν) tillader Aristophanes' Prosodi ogsaa med V at læse ὅτι, som Brunck havde indsat ex conj., Hamaker Mnem. V p. 142 stiltiende adopterer og Blaydes er tilbøielig til at foretrække, dog kan baade ved Feilskrivning og ved forsætlig Rettelse ὅτ' lettere tænkes forandret til ὅτι end omvendt. Nub. 6 f. (ἀπόλοιο δῆτ', ὦ πόλεμε, πολλῶν οὕνεκα, ὅτ' οὐδὲ κολάσ' ἔξεστί μοι τοὺς οἰκέτας) kan ὅτε endnu opfattes mere som temporalt, og ligesaa 1473 f. (ᾤμοι δείλαιος, ὅτε καί σε χυτρεοῦν ὄντα θεὸν ἡγησάμην, med fuldt udskrevet ὅτε, men Aorist i Bisætningen); her anseer desuden W. Dindorf v. 1474 for interpoleret.

tempus im hauptsatze nicht möglich. Die einzige aber auch vollständig befriedigende erklärung der überlieferten lesart ist, dass man ὅτε in vortemporaler, ursprünglicherer bedeutung fasst „in der beziehung dass“, so dass Odysseus hier mit dem ὅτε-satz angiebt, inwiefern er fürchtet, dass ein gott ihm eine falle stelle“. Jeg er her, maa jeg tilstaae, i det meget uheldige Tilfælde aldeles ikke at forstaae C.s Argument mod den temporal-causale Opfattelse, undtagen under een Forudsætning, som jeg næsten ikke ret kan tænke mig, men som jeg alligevel nødtvungen maa gaae ud fra, idet jeg beklager, at han netop paa dette vigtige Punct gjennemgaaende udtaler sig saa ubestemt og almindeligt. Hovedsætningen staaer i Præs. Conj. og indeholder øiensynligt en Udtalelse af Frygt for, at Ino-Leukothea, som Od. ikke kjender, men efter Omstændighederne har Grund til at antage for et guddommeligt Væsen (τις .. ἀθανάτων), ved sit Raad gaaer ud paa at lægge ham en Snare, altsaa en Frygt for Noget, der er tænkt som nærværende (Præs. om det, man er i Færd med). Hvad man efter en saadan Hovedsætning skulde kunne have imod en Tids- eller temporal Aarsagssætning som ὅτε με σχεδίης ἀποβῆναι ἀνώγει, kan jeg ikke indsee, med mindre man maaskee anseer ἀνώγει for at være Imperfectum (d. v. s. Plqpf. m. Impf.s Betydning) og saa antager det for umuligt, at der ved et Hovedverbum i Præsens kan staae en temporal eller temporal-causal Bisætning i Imperfectum. Om denne sidste Antagelse er rigtig eller ei, behøve vi ikke at indlade os paa; Tidsbisætninger som ὡς ἐθάλπετο ved Hovedverbet ῥεῖ Soph. Trach. 697 f., ἐπειδὴ 'μέθυεν v. Hovedv. ἔρχεται Arist. Vesp. 1322 (sml. 1476 ff.), ἐπειδὴ .. ἦν v. Hovedv. φαίνεται (ἔοικεν) Plat. Phæd. 60 C kunne maaskee siges at finde deres Undskyldning i særegne Forhold, og et Exempel paa causalt ὅτε med Præteritum ved Hovedv. i Præs. veed jeg foreløbig ikke at anføre, skjøndt der ikke synes mig at kunne være Noget til Hinder derfor. Men kan da ἀνώγει ikke ogsaa være Præsens? Jo, at det, hvad man saa end kan mene om de for dette Verbum haandskriftligt overleverede Dobbeltformer i sig

selv[1]), i alt Fald i vor nuværende Homertext gjentagne Gange findes brugt som saadant, kan der ikke være Tvivl om (ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει *Z* 439, ε 139 o. a. l.); at et Opfordringsverbum kan staae i Præsens ogsaa om en allerede fremsat Opfordring, i alt Fald saalænge den endnu ikke er efterkommen, trænger dog vel heller ikke til Beviis (κέλεαι *A* 74, ε 174 og oftere, κελεύει *B* 114 — *I* 21, κέλεται φ 381), og lægger man maaskee særlig Vægt paa, at Guddommen, fra hvem Opfordringen er udgaaet, her har været personlig tilstede, men er forsvunden igjen, da er ganske det Samme Tilfældet *N* 69, hvor κέλεται er brugt om Poseidon, der — i Kalchas' Skikkelse, men ved Bortgangen kjendt som en Gud (τις .. θεῶν v. 68) — har opmuntret de to Aianter til tapper Modstand. En anden mulig Forklaring af C.s Raisonnement, nemlig at han skulde troe, at en Frygtssætning kun kan angaae det Fremtidige, og at en Hovedsætning, der angaaer det Fremtidige, ikke kan have en Tidsbisætning i Præs. hos sig, kan jeg endnu mindre tænke mig rimelig; thi Frygt kan man jo da godt nære ogsaa for det Nærværende, ja selv for det Forbigangne, forsaavidt det er ubekjendt, og et νῦν ved Futurum f. Ex. eller lignende Forbindelser høre da ingenlunde til Sjeldenhederne. I Tidsforholdet mellem Hoved- og Bisætningen kan jeg altsaa indtil videre ikke see nogen Hindring for at opfatte ὅτε som temporalt, endsige, hvad der her nærmest maa blive Tale om, som temporal-causalt. Friedländer S. 58 vil her ligesom i de endnu resterende to Steder, skjøndt vistnok uden egentlig sikker Støtte i den efterhomeriske Sprogbrug, have ὅτε opfattet som Betegnelse for, hvad han kalder „adverbialem sententiarum relationem“, d. v. s. som et *idet*; „neque enim“, siger han, „indicium solum fuit Ulixi consilium deæ cujuslibet doli, quem sibi nexurus esset aliquis deus, sed in ipso consilio dolum ac insidias deorum cujusdam deprehendere sibi visus est“. De forskjellige smaa Spidsfindigheder, der her komme tilsyne i Modsætningen mellem *deæ* og *aliquis deus*, som om der i

---

[1]) S. f. Ex. La Roche, die homerische Textkritik im Alterthum S. 194 ff.

noget Tilfælde kunde være Tvivl om, at Subjectet for ἀνώγει er det samme som for ὑφαίνῃσιν, i *cujuslibet doli*, som om der i noget Tilfælde kunde tænkes paa andre Snarer end den, der kan være lagt ved det givne Raad, og i *nexurus esset*, som om μὴ ὑφαίνῃσιν i det ene Tilfælde blev mere futurisk end i det andet, kunne vi forbigaae. Selve Betydningen *idet* var det ogsaa muligt at gaae ind paa uden at antage et dobbelt ὅτε, da det jo vilde ligge nær at betragte den (hvad Fr. ogsaa selv gjør) som en blot Modification af den temporale, ligesom den er det f. Ex. i lat. *quum* (Madv. lat. Spr.[3] § 358 Anm. 2). At δόλον ὑφαίνειν ligesom andre lignende Udtryk (μήδεσθαι, μητίεσθαι) kan bruges ikke blot om Planers Læggelse (ἐνὶ φρεσί, som der tilføies δ 739), men ogsaa, hvad der ved Fr.s Opfattelse maa forudsættes, om deres Udførelse, kan ligeledes betragtes som givet. Nødvendig er imidlertid Fr.s Forklaring ikke, da der jo ikke foreligger Nogetsomhelst, der viser, at Digteren her virkelig har brugt Udtrykket δόλον ὑφαίνειν i denne prægnante Betydning, og at i Od.s Overveielser (μερμήριξε v. 354) det af Gudinden givne Raad factisk er det Indicium, hvoraf han slutter sig til den for Raadet til Grund liggende skjulte Hensigt, benegter Fr. ikke, og det skulde ogsaa falde vanskeligt at paavise noget andet Indicium paa den. Vi kunne da ogsaa med denne Brug af ὅτε trøstigt sammenligne saadanne Forbindelser hos senere Forfattere, i hvilke Bisætninger indledede ved den samme Conjunction bruges, hvor et Factum, der i Realiteten tænkes fremgaaet af det i Hovedsætningen omtalte Forhold (ligesom her Raadet af den skjulte Hensigt), paaberaabes som Vidnesbyrd om, at dette Forhold finder Sted, som Soph. Ant. 565 σοὶ γοῦν (nml. ὁ νοῦς ἐξίσταται), ὅθ' εἵλου σὺν κακοῖς πράσσειν κακά (i spørgende Form El. 1326 ff. ὦ πλεῖστα μῶροι καὶ φρενῶν τητώμενοι, πότερα παρ' οὐδὲν τοῦ βίου κήδεσθ' ἔτι, ἢ νοῦς ἔνεστιν οὔτις ὑμῖν ἐγγενής, ὅτ' οὐ παρ' αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖσιν κακοῖς τοῖσιν μεγίστοις ὄντες οὐ γιγνώσκετε;) og med fuldt udskrevet ὅτε Arist. Equ. 1121 ff. νοῦς οὐκ ἔνι ταῖς κόμαις ὑμῶν, ὅτε μ' οὐ φρονεῖν νομίζετ', ἐγὼ δ' ἑκὼν ταῦτ' ἠλιθιάζω. Under alle Omstændigheder kunne vi altsaa ogsaa paa dette Sted meget godt komme ud af det med en Function af ὅτε, der er afledet af

den temporale. — Vi komme nu til de to sidste Steder, i hvilke C. er ene om at forklare *ὅτε* som eenstydigt med *ὅτι*, medens baade B. og L. R. skrive det som Tidsconjunction. Det første er *P* 626 f. *οὐδ' ἔλαθ' Αἴαντα μεγαλήτορα καὶ Μενέλαον Ζεύς, ὅτε δὴ Τρώεσσι δίδου ἑτεραλκέα νίκην.* Til Begrundelse af sin Opfattelse har C. her kun et „mir scheint“ og den som „belehrend“ betegnede Sammenligning med *Ω* 563 f. *καὶ δέ σε γιγνώσκω, Πρίαμε, φρεσίν, οὐδέ με λήθεις, ὅττι θεῶν τίς σ' ἦγε θοὰς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν.* For saa vidt som i dette sidste Sted den supplerende Gjenstandssætning efter Digterens Intention overhovedet hører til *λήθεις* og ikke til *γιγνώσκω* (*οὐδέ με λήθεις* kan jo staae *διὰ μέσου*; s. Uds. ov. d. philol.-hist. Samf.s Virksomhed i 1876—78 S. 36 f.), lærer Stedet imidlertid ikke Andet, end at *λανθάνω* (*λήθω*) allerede hos Homer, ligesom hos senere Forfattere, istedenfor med det sædvanlige Participium kan construeres med en Gjenstandssætning, hvad der i sig selv ikke er saa mærkeligt; at det ikke ogsaa kan have en Bisætning af anden Art efter sig, lærer det ikke det Mindste om. I den Henseende bemærker da C.: „Der versuch temporaler auffassung ist bereits von Friedländer p. 39 genügend zurückgewiesen. An causale wird noch weniger jemand denken wollen“. Det Sidste antager jeg heller ikke; men med Friedländers fyldestgjørende Gjendrivelse af den temporale Opfattelse forholder det sig rigtignok paa en lidt egen Maade. Fr., som vitterligt gaaer ud fra, at ethvert fuldt udskrevet *ὅτε* er Tidsconjunctionen, kun i adskillige Tilfælde med en særegen Betydningsnuance, concluderer ogsaa her til Betydningen *idet*, specielt som Æqvivalent for det ved *λανθάνω* almindelige Participium, en Function, som heller neppe nogen Art af Bisætning kan være nærmere til end netop Tidsbisætningen. Ganske vist har nu Fr. i sin Iver for at faae slaaet fast, at Bisætningen her ikke indeholder en „nuda temporis notatio“ (S. 38), men en „notionem adverbialem . . . eamque artissime et necessarie conjunctam cum verbo enuntiationis primariæ“, et „necessarium complementum“ til Hovedsætningens Verbalbegreb, søgt at reducere den temporale Side af *ὅτε* mere end tilbørligt og mere, end man efter hans Standpunct kunde have

ventet; men han gjør det rigtignok paa en Maade, som ikke synes egnet til at friste selv en Modstander af Conjunctionens oprindelige Temporalbetydning til Anerkjendelse. Han gjør gjældende, at „si accipiamus temporale ὅτε, intellegamus oportet Jovem non in latebras sese abdidisse eo tempore quo in Trojanos victoriam verteret, quæ tamen quam sint absurda nemo est quin perspiciat.“ Nei, ganske vist ikke; men for at finde en saadan Afviisning af den temporale Betydning „genügend“, maa man i Sandhed være ganske overordentlig nøisom. At λανθάνειν ikke betyder „in latebras se abdere“ *at forputte sig*, men derimod „fallere“ *at undgaae at blive opdaget*, er jo dog Gud og hver Mand bekjendt, og den Tankeforbindelse, at Zeus ikke undgik at blive opdaget af Aias og Menelaos, dengang han gav Troerne Seiren, er dog visselig ikke absurd, ja hvis den var det, blev der jo slet ingen Mulighed for, at et ὅτε som det, Fr. gaaer ud fra, overhovedet kunde tænkes at faae Betydningsnuancen *idet*; thi Betydningsnuancer opstaae da ikke af absurde Betydninger. Vil man altsaa forstaae Fr. ikke efter et øiensynligt Feilgreb i hans Raisonnement, men efter hvad der fornuftigviis maa være hans Mening, da betragter han Sætningen med ὅτε som en Tidsbisætning, men som en Tidsbisætning, der factisk betegner ikke Tiden, paa hvilken, men Handlingen. under og i hvilken det i Hovedsætningen Udsagte fandt Sted („nam narratio id agit, ut intellegatur, *quatenus*, non *quando* fugerit (vel non fugerit) Juppiter Ajacem et Menelaum“). Og saaledes forstaaet har Fr., hvad det reale Forhold mellem Sætningerne angaaer, uimodsigeligt Ret. skjøndt jeg tvivler om, at Grækerne selv opfattede dette ὅτε anderledes end som reent temporalt; men at det ikke i alt Fald er temporalt i sin Oprindelse, har han ikke tænkt at ville bevise og kan heller ikke være kommen til at bevise det mod sin Villie; thi ved urigtige Ordbetydninger lader Intet sig bevise. — Tilbage staaer endnu det sidste Sted, δ 260 ff., hvor Helena siger: ἤδη μοι κραδίη τέτραπτο νέεσθαι ἂψ οἶκονδ', ἄτην δὲ μετέστενον, ἣν Ἀφροδίτη δῶχ', ὅτε μ' ἤγαγ' ἐκεῖσε φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης κτέ. Ogsaa paa dette Sted finder Fr. i ὅτε Betydningsnuancen *idet*, og ved sin Begrundelse deraf („nam

hoc ipso itinere Trojano cujus auctor erat Venus, *ἄτη* illa continetur, quam in se admiserat Helena") charakteriserer han fuldkommen rigtigt det reale Forhold mellem Hoved- og Bisætningen; men selv om dette Forhold med Nødvendighed medførte Opfattelsen af Bisætningsconjunctionen som *ὅτε*, kunde denne Betydning da, som allerede omtalt, fuldkommen naturligt udvikle sig af den reent temporale *naar* eller *da*. Imidlertid kan det paapegede reale Forhold mellem Hoved- og Bisætning meget godt finde Sted, ogsaa hvor Bisætningsconjunctionen med Sikkerhed kan vides formelt at være meent som simpel og reen Tidsconjunction uden Spor af særlig Nuance, som naar Elektra Eur. Or. 163 ff. klager: *ἄδικος ἄδικα τότ' ἄρ' ἔλακεν ἔλακεν, ἀπόφονον ὅτ' ἐπὶ τρίποδι Θέμιδος ἄρ' ἐδίκασε φόνον ὁ Λοξίας ἐμᾶς ματέρος* (sml. *ἡνίκα* Dem. IX, 16). Og saaledes har vist *ὅτε* af Grækerne selv altid været opfattet i slige Forbindelser (s. Soph. El. 535, Eur. Andr. 274, Rhes. 408, Troad. 1181). Fr. lader heller ikke her Tidsforestillingen vederfares fuld Retfærdighed: „temporis notatio", siger han, „haud prorsus supervacanea est — den kan vel efter det forudgaaede *ἤδη* o. s. v., der betegner en senere Tid, endog kaldes ret nyttig — sed ea quæ per se non expediat sententiam; quam si exigimus ad verborum normam, licebit quamvis *ἄτην* intellegere, qua Helenam afficere libuerit Veneri illo tempore quo Trojam duceret." Nei om Forladelse, det vil man virkelig ikke kunne, med mindre man ligefrem gjør sig Umage for ikke at forstaae, hvad der bliver sagt, lige saa lidt som man f. Ex., naar Medea hos Euripides (v. 800 f.) siger: *ἡμάρτανον τόθ', ἡνίκ' ἐξελίμπανον δόμους πατρῴους ἀνδρὸς Ἕλληνος λόγοις πεισθεῖσα*, kan forstaae dette om en hvilkensomhelst anden Feil end den, der er angiven i Bisætningen, eller naar i Oehlenschlägers Palnatoke I, 3 Harald Blaatand siger til Helten: „Altsaa, da du ved Drikkebordet sidst hovmoded dig, og lod din egen Mund i Hallen høit gjentage dine Fortrin, da varst dumdristig du!" kan tænke paa en hvilkensomhelst anden Dumdristighed end den omtalte. Men Fr. gaaer jo da i alt Fald ud fra den temporale Betydning som den oprindelige og indrømmer den her dog nogen Ret. Ja endogsaa C. erkjender, at „hier liegt

auf dem ὅτε ein temporaler schein", og vi andre kunne vel da, selv om han tilføier „aber viel sachgemässer scheint mir, es in ursprünglicherer bedeutung zu fassen, so dass der ὅτε-satz uns erklärt, worin die ἄτη, das object des hauptsatzes, bestand", temmelig trøstigt antage, at den førstomtalte „schein" ganske simpelthen kommer af, at den virkelige Betydning skinner saa klart igjennem Ordene, at der skal en særlig god Villie til at miskjende den.

Jeg har dvælet saa udførligt ved disse 6 Steder, fordi jeg gjerne vilde have det gjort rigtig klart, i hvilken Grad man i Virkeligheden maa sætte sig ud baade over de almindelige Normer for sproglige Betydningsudviklinger og de for syntaktiske Forbindelser bestemmende Forestillingsformer og særlig over selve det græske Sprogs givne og bekjendte Phænomener og dets Udviklings naturlige Continuitet for i saadanne Steder at finde en Støtte for Theorier enten om et endnu ikke temporalt ὅτε eller om et slet ikke temporalt ὅ τε med samme Betydning som ὅ eller ὅτι. Men gives der da maaskee sikkre Vidnesbyrd om, at de senere Grækere vare sig bevidste, at deres Sprog engang havde eiet et saadant Ord? Jo, der er eet saadant, siger La Roche (Hom. St. S. 264 f. og Hom. Unters. S. 122 f., sml. Anm. t. ε 357). Nu, eet saadant Vidnesbyrd kan man just ikke kalde Meget, men Vidnesbyrd skulle jo ikke blot tælles, men ogsaa veies; hvori bestaaer det da? Paa det omtalte Sted ε 356 f. (ὤ μοι ἐγώ, μή τίς μοι ὑφαίνῃσιν δόλον αὖτε ἀθανάτων, ὅτε με σχεδίης ἀποβῆναι ἀνώγει) have flere Hskrr. deels i Texten, deels som tilføiet Variant ὅ τε el. ὅ,τε; i Harl. og Pal., af hvilke den første har ὅ,τε i Texten, den anden ὅ,τε som Variant (γρ. ὅ,τε με), staaer der ovenover dette Ord Glossemet διό, og i dem begge er der tilføiet et Scholion, hvori der berettes, at Delingen af ὅτε skriver sig fra Aristophanes fra Byzants. Deraf, mener LR., er det da klart, at allerede Aristophanes i alt Fald paa dette ene Sted har opfattet ὅτε paa samme Maade som Bekker paa adskillige andre (skjøndt rigtignok ikke her), som Neutr. af ὅστε brugt som Conjunction — ὅ el. ὅτι, og at det er derfor, han har skrevet det adskilt. Selv om nu dette til fuldkommen Evidents fremgik

af de angivne Data, vilde der jo imidlertid dermed ikke være givet Andet, end at den eventuelle Ære for først at have indført denne Conjunction i de homeriske Digte tilkom ikke Imm. Bekker fra Berlin, men Aristophanes fra Byzants; at Ar.s Opfattelse var den almindelige i Oldtiden, vilde aldeles ikke fremgaae deraf, tvertimod lige det Modsatte, at Ar. ikke forefandt denne Opfattelse som gængs og heller ikke formaaede at vinde Anerkjendelse for den hos sine Efterfølgere. Men er det nu ogsaa ganske sikkert, at Tilføiningerne i de to Hskrr. bevise, hvad LR. troer, de bevise? Ja, at Glossemet διό virkelig refererer sig til det deelte ὅ τε og ikke til ὅτε, og at altsaa Glossemets første Ophavsmand derved har villet betegne og forklare ὅ τε som identisk med Neutrum af Pronominet ὅστε, er vel sikkert nok.[1]) Men at han har villet betegne og forklare det som Conjunction, er dermed slet ikke givet; den almindelige Betydning af διό er jo slet ikke *fordi*, men *hvorfor*, og en Opfattelse af ὅτε i det foreliggende Sted som relativt Adverbium er ved Stedets Sammenhæng aldeles ikke udelukket, lige saa lidt som at omvendt f. Ex. LR. selv (Hom. St. S. 75 f.) i Stederne δ 206 og σ 332—392 kan opfatte ὅ som Conjunction[2]), medens Andre vistnok med større Ret opfatte det som Adverbium. Og endelig er det aldeles ikke sikkert, at Glossemet skriver sig fra samme Kilde som Scholiet, endsige at det som dette kan føres tilbage til selve Aristophanes. Buttmann gaaer ligesom LR. ud derfra — dog uden at udtale sig om, hvorvidt han anseer διό for Adverbium eller Conjunction[3]) —;

---

[1]) I Pal. staaer Glossemet, som Buttmann udtrykkeligt bemærker. over ὅ alene (ogsaa Dindorf siger: Voculæ ὅ superscriptum in P. διό). Om Harl. noterer Porson i Varr. lectt. e cod. Harl. blot: ὅ, τε et pro interpr. supra διὸ; men dette Hskr. har jo ogsaa kun ὅ, τε. Derimod refererer Glossemet ἐπειδή i Ven. M sig lige saa tydeligt til ὅτε.

[2]) Ogsaa Pfudel S. 39 deler La Roches Opfattelse.

[3]) Porson havde efter Anførelsen af Scholiet tilføiet: Nempe Aristophanes cepit pro ὅστε, non pro ὁπότε, hvortil B. bemærker: Immo, ut ex allatis apparet, pro neutro ὅ, τε, quod sit pro διό τε h. e. δι' ὅ, τε h. e. διό.

Porson og Nitzsch derimod antage, at Ar. har tænkt sig ὅ τε som Nom. Masc. af ὅστε, og Capelle gjør S. 202[1]) opmærksom paa, at paa andre Steder, hvor Scholierne forklare Varianten ὅ τε (schol. H π 72, schol. L Π 54), forklare de den netop som — ὅστε el. ὅστις. Ja, saaledes kan upaatvivlelig ὅ τε af Ar. godt være meent ogsaa her — i Relation til τις... ἀθανάτων —[2]), og det paaberaabte Glossem viser altsaa med Sikkerhed kun dette, at engang før de paagjældende Hskrr.s Tilblivelse, uvist naar, har en eller anden lærd eller ulærd Grammatiker, uvist hvem, forstaaet Bisætningsordet paa dette Sted som eenstydigt med διό, uvist i hvilken Betydning. Heri at ville finde et Vidnesbyrd om Oldtidens Bekjendtskab med det bekkerske ὅ τε er dog ligeoverfor den fuldstændige Taushed derom paa alle andre Steder, ogsaa i de langt fyldigere Scholier til Iliaden, mildest talt noget dristigt, og Bekker selv har heller ikke paaberaabt sig det; han noterer simpelthen t. ε 357 (hvor han skriver ὅτε uadskilt) „ὅτε : ὅ τε i. e. διό", og i Hom. Bl. nævner han ikke Sagen med et Ord.

Skal da dette bekkerske ὅ τε, som der efter det nu Udviklede altsaa kun bliver Tale om i elideret Form[3]), have

---

[1]) Ligesom allerede Pfudel S. 26.

[2]) Scholiet lyder: χωρίζει Ἀριστοφάνης διὰ τὸ ὅτε. Man har taget Anstød af denne Forbindelse; La Roche i Odysseeudgaven udelader διά, og Lentz (Herodian. II p. 144 skriver χωρίζει Ἀριστοφάνης ὅ τε ἀντὶ τοῦ διό τε, idet han gaaer ud fra Buttmanns Forklaring, som om det var en Textændring („bene Buttmannus pro διὰ τὸ ὅτε scripsit ὅτε διότε, equidem ἀντὶ τοῦ inserui"). Efter denne unegtelig særdeles modige Rettelse vilde der jo rigtignok ingen Tvivl kunne være om den rette Opfattelse af Aristophanes' ὅ τε; kun Skade, at Overleveringen uden al Tvivl er fuldkommen correct: ganske paa samme Maade skriver Joannes Alexandrinus ed. Dind. 18, 21 ff.: θῶες θώων διὰ τὸ θωή, ὃ σημαίνει τὴν ζημίαν, αἱ θωαὶ τῶν θωῶν, hvor διά paa *Grund af* er omtrent = διὰ τὴν πρὸς ... συνέμπτωσιν (27, 32, sml. διὰ το μὴ συνεμπεσεῖν τῷ ... 17, 3) og altsaa i Realiteten eenstydigt med πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ... (10, 9 og 12; 18, 17), saa at ogsaa Scholiets διὰ τὸ ὅτε simpelthen betyder „til Forskjel fra ὅτε" og ikke indeholder nogensomhelst Forklaring af Aristophanes' Skrivemaade.

[3]) Apostropheret ὅ τ' har Bekker i de homeriske Digte indsat Α 244, Δ 32, Ε 331, Θ 251, Ρ 623, ϑ 78 og 299, ξ 90 og 366, υ 333 og φ

Andet og Mere at støtte sig til end den aldeles uberettigede Slutning, at naar Grækerne have brugt Neutrum af ὅς og ὅστις (ὅτις) som Conjunction i Betydningen *at* og *fordi*, maae de ogsaa have brugt Neutrum af ὅστε paa samme Maade, da maa det med uigjendrivelige eller i alt Fald særdeles plausible Grunde kunne godtgjøres, at Iotaet i ὅτι er ubetinget uimodtageligt for Elision. Men i denne Henseende gjælder efter min Mening endnu den Dag idag fuldt ud, hvad J. U. Faesi A. 1840 sagde i Slutningen af sin Afhandling de elisione ὅτι particulæ in carminibus Homericis (i 2det Bd. af Acta societatis Græcæ edd. Westermann et Funkhaenel): „Postremo, nisi ego vehementer fallor, nulla probabilis caussa neque adhuc allata est, neque opinor afferri poterit, cur elisionem vocalis ι ὅτι particula non admiserit“. Idetmindste har jeg for min Part ikke været i Stand til at finde nogetsomhelst Overbevisende i, hvad der i saa Henseende er forebragt enten af Bekker i syv Ord eller af La Roche i endeel flere. Paa eet Punct vil jeg dog strax tage en Smule Afstand fra Faesi og Andre, nemlig i Henseende til Elisionen i Pronominet ὅ τι. Det vilde unegteligt være en meget stærk Støtte for Elisionen i Conjunctionen ὅτι, hvis man med F. S. 348 turde raisonnere som saa: „si elisio vocalis ι admittebatur in pronomine relativo ὅττι, quod proxime cohæret cum interrogativo τί, multo etiam magis admitti debebat in

---

254, og han ønskede senere at have gjort det ogsaa Α 412 og Π 274 og 509. Endvidere har La Roche indsat ὅ τ' Ζ 126 og tænkt paa ὅ θ' ogsaa Φ 390 (i Lighed med ὅ τ' Θ 78 og ὅ λ 540, hvorimod han foretrækker ὅθ' Υ 45 og ὅτ' Υ 380 trods ὅ Υ 283). Capelle tager ξ 366 ὅ τ' som Nom. Sing. Masc. af det relative Pronomen, Ζ 126 betragter han med Bekker ὅτ' som temporalt (ligesom Φ 390 og Υ 45 og 380). Thiersch nævner § 164, 9 ogsaa Α 397 (og i 3die Udg. ξ 60 og φ 116) blandt Exemplerne paa ὅτ' = ὅτι istf. ὅτι, men af de Senere har, som rimeligt er, ingen fulgt ham. I Hymnerne forlanger La Roche ὅ τ' 1, 100, og hos Hesiodus maatte det efter Bekkers Princip indsættes Op. 751, Theog. 282 og Fr. 143 Kinkel. Af ikke-attiske Digtersteder udenfor det gamle Epos (en Kategori, som man slet ikke synes at have tænkt paa) vilde der blive at tage Hensyn til Simonid. Fr. 89 (Athen. I p. 32 B) og Empedocl. 9 og 407 Karsten = 13 og 411 Mullach.

particula ὅτι vel ὅττι ex illo nata, quippe in qua originaria verbi vis iam quasi deflexa et oblitterata erat." Men netop Pronominets langt mere fremtrædende selvstændige Betydning gjør her Elisionen allerede i sig selv mere betænkelig, om end Iotaet i Pronominet ὅ τι ikke kan siges at være en i den Grad integrerende Bestanddeel af Ordets Lydcomplex som i Eenstavelsespronominet τί, hvis absolute Uimodtagelighed for Elision allerede i denne Omstændighed (i Forbindelse med Ordets meget væsentlige Betydning i Sætningen) finder sin tilstrækkelige Forklaring. Og dertil kommer, at der for Elisionen i Pronominet ὅ τι kun kan anføres eet eneste ovenikjøbet ganske eiendommeligt conditioneret homerisk Sted, nemlig *ο* 317 αἶψά κεν εὖ δρώοιμι μετὰ σφίσιν, ὅ,ττ' ἐθέλοιεν, hvor det ingenlunde eenstemmigt overleverede ὅ,ττ' ἐθέλοιεν vitterlig hænger sammen med Aristarchs Lære, at Homer kun bruges ἐθέλω og ikke θέλω, og staaer og falder med den, saa at man, om man end ikke vil gaae saa vidt som Bekker, der Hom. Bl. I S. 153 troer sig berettiget til af metriske Hensyn (for at faae Ordfødderne Trochæ + Bacchius efter den bukoliske Cæsur) at kræve Formen uden ε paa nogle og 40 Steder, dog i alt Fald i enkelte Tilfælde maa have Lov til at tvivle om den paa Aristarchs Paastand baserede Text og altsaa in casu ikke ubetinget at forkaste den anden Læsemaade ὅ,ττι θέλοιεν (sml. navnlig *A* 277 μήτε σύ, Πηλείδη, θέλ' ἐριζέμεναι βασιλῆι, hvor Ar. berettes at have læst Πηλείδη ἐθέλ', hvad Bekker med Rette kalder et „monstrum"). Pronominet ὅ τι er det altsaa sikkrest ikke at dømme for raskt om[1]); men nu Conjunctionen ὅτι. Er den maaskee et Ord af saa stor selvstændig eller for Udsagnet væsentlig Betydning, at der deri kunde ligge en Nødvendighed for overalt at bevare dens fulde Lydcomplex ubeskaaren? det vil man vel neppe paastaae; den kan jo indenfor visse Grændser endog heelt undværes. Gives der da maaskee en Overlevering om, at dens Iota ikke elideredes? Nei, nogen saadan er ikke paaviist; derimod forklares hos de Gamle et elideret ὅτ' ret jævnlig netop ved ὅτι. Eller forekommer

---

[1]) Sml. Pfudel S. 26.

der hos Homer Hiatus efter den i saa stor Udstrækning og under saadanne Former, at man deraf, ligesom hos Komikerne, tør drage en sikker Slutning om dens Uimodtagelighed for Elision? Heller ikke det kan man paaberaabe sig. Vistnok findes der i de homeriske Digte adskillige Tilfælde af tilsyneladende Hiatus efter ὅτι, men i den allerstørste Deel af dem falder den foran den pronominale Dativform οἷ, om hvis oprindelig consonantiske Begyndelse Forestillingen i den homeriske Tid uomtvisteligt endnu var fuldstændig levende. Dernæst findes den σ 333 — [395] foran Egennavnet Ἶρος (ἦ ἀλύεις, ὅτι Ἶρον ἐνίκησας τὸν ἀλήτην;). Men dette Navn Ἶρος afledes gjennemgaaende, og vistnok med Rette, af Roden ϝερ (Manden havde jo faaet Navnet, fordi han plejede at gaae Bud), og den oprindelige Begyndelsesconsonant kan i alt Fald paa eet Sted til sees endnu at gjøre sig prosodisk gjældende (s. O. V. Knös, de digammo Homerico p 126). Tilbage staaer saa kun Hiaten foran Ἕκτωρ Ω 593 (ὅτι Ἕκτορα δῖον ἔλυσα). Her ligger det unegteligt, selv om man erkjender, at Navnet er afledet af Verbet ἔχειν, altsaa af Roden σεχ, dog adskilligt fjernere at antage Eftervirkning af den oprindelige Dentalsibilant, som selve det afledede Ord maaskee aldrig til Stadighed har været udtalt med, og som det i alt Fald paa Hundreder af Steder forekommer uden det ringeste prosodiske Spor af; men hvori det nu ligger eller ikke ligger, saa findes der Χ 206 foran det samme Ord og paa selvsamme Sted i Verset Hiatus ogsaa efter den for Elision fuldt modtagelige Præposition ἐπί (οὐδ' ἔα ἱέμεναι ἐπὶ Ἕκτορι πικρὰ βέλεμνα), saa at der altsaa factisk i de homeriske Digte ikke foreligger et eneste virkelig bevisende Tilfælde af Hiatus efter ὅτι. Hvad anfører da Bekker som Grund til, at ὅτι ingensinde skal være blevet elideret? „Den endvocal kann ὅτι so wenig elidiren wie τί: mit dem ι ginge die verständlichkeit verloren“. Hertil er nu simpelthen at bemærke, at Forstaaelse og Forstaaelse er to. Selvfølgelig maa det være enhver Digter om at gjøre, at det Publicum, for hvilket han digter, skal forstaae hans Tanke og Mening. Men hvad i al Verden skulde der for denne Art Forstaaelse kunne vindes ved at afholde sig fra at elidere ὅτι, naar man

istedenfor elideret ὅτι bruger en anden Conjunction, der paa Slutningsvocalen nær er aldeles eenslydende dermed og betyder ganske det Samme? Nødvendigheden af at vælge mellem et ὅτε, der er Tidsconjunction, og et ὅ τε, der er simpel Relativconjunction — for ikke at tale om ὅ τε som Neutr. eller Masc. af ὅστε i pronominal Function eller ὁ (ὅ) som Pronomen eller Artikel med blot forbindende τε — rummer nøiagtigt samme Qvantum af Tvivl, som Nødvendigheden af at vælge mellem Tidsconjunctionen ὅτε og Relativconjunctionen ὅτι, hvad der ogsaa praktisk bekræfter sig ved, at der efter B.s Tid har været, om ikke mere, saa dog fuldkomment lige saa megen Uenighed om de paagjældende Steder, som der var tidligere. Ja havde de gamle episke Digtere digtet for et læsende Publicum og selv forelagt dette Digtene i en med alle Lettelsesmidler for Øiet omhyggeligt udstyret Udgave, da var Sagen en anden; men hvorledes skulde de Mennesker, for hvilke hine Digte oprindeligt vare bestemte, og som ikke fik dem at læse i en saadan Udgave, men fik dem at høre umiddelbart fra Sangerens Læber, gjøre Forskjel mellem ὅ τε med og ὅτε uden Diastole? Sikkres ved Undladelse af Elisionen i ὅτι (vel at mærke under Forudsætning af, at Tilhørerne ogsaa vare indviede i Hemmeligheden) kunde kun den rette Opfattelse af Ordets reent udvortes Form; men den brød Homer sig uden Tvivl ikke en Døit om, den interesserer Grammatikeren, men ikke Digteren. Homer eliderer jo uden Frygt for Misforstaaelse f. Ex. ogsaa Stedsadverbierne ὅθι, ἄλλοθι, αὖθι bl. a. foran Vocaler med spir. asper, hvor de altsaa kunne forvexles med ὅτε, ἄλλοτε, αὖτε (δ 426 αὐτὰρ ἐγὼν ἐπὶ νῆας, ὅθ᾽ ἕστασαν ἐν ψαμάθοισιν, ἤια, ϑ 512, Κ 520. Ρ 54; δ 684; Ι 690, σ 48); han eliderer uden Betænkning ikke blot Accusativerne με, σε, men ogsaa Dativerne μοι, σοι (Ζ 165 ὅς μ᾽ ἔθελεν φιλότητι μιγήμεναι, Α 170 f. οὐδέ σ᾽ ὀίω ἐνθάδ᾽ ἄτιμος ἐὼν ἄφενος καὶ πλοῦτον ἀφύξειν), og bryder sig ikke det Mindste om, at Elisionen ogsaa kan medføre Muligheden af en dobbelt Opfattelse (Π 207 ταῦτά μ᾽ ἀγειρόμενοι θάμ᾽ ἐβάζετε); han eliderer ἄμμι, ὔμμι, σφι uden Frygt for Forvexling med ἄμμε, ὔμμε, σφε (Η 76, Κ 551, Γ 300 og oftere), og hvem kan med fuld-

kommen formel Sikkerhed sige, om han *o* 239 f. (τόθι γάρ τί οἱ αἴσιμον ἦεν ναιέμεναι πολλοῖσιν ἀνάσσοντ' Ἀργείοισιν) og paa flere lignende Steder har tænkt sig Participiet i Accusativ eller i Dativ? Her er der intetsteds nogen smaalig Omsorg for, at Ordets blotte ydre Form endelig skal træde aldeles umiskjendeligt frem; den bliver det Tilhørerens Sag at opfatte som han kan, mens Verset strømmer forbi hans Øre — længere Tid har han ikke dertil —, han vil ogsaa nok forstaae, hvad der udkræves til at fatte Meningen, og Resten er Digteren fuldstændigt ligegyldig. — Saaledes staaer det altsaa til med Bekkers eneste Argument; men maaskee La Roche har udfundet bedre Grunde. Jeg skal for Sikkerheds Skyld anføre ogsaa dem ordret; mærkelige nok maae de i alt Fald erkjendes at være. „Wir haben freilich“, hedder det Hom. Unters. S. 123, „kein ausdrückliches Zeugniss dafür, das ὅτι nicht elidiert, wie z. B. in Betreff von περί oben eins angeführt ist (det er rigtignok Skade, især da som sagt i ikke ganske ringe Udstrækning apostropheret ὅτ' forklares ved ὅτι, saa man let kunde troe, at Traditionen netop var for, at ὅτι kunde elideres), aber jeder, der etwas mit den Regeln der Prosodie vertraut ist, wie sie Herodian und seine Vorgänger aufgestellt haben, wird vollständig überzeugt sein, dass eine Elision bei τί ebenso wie bei ὅτι unmöglich ist (han skulde heller have sagt „bei ὅτι ebenso wie bei τί“; thi om Ikke-Elisionen af τί er der jo ingen Tvivl). Es sind schon oben die Fälle erwähnt, wo es den Hiatus duldet *o* 83 δώσει δέ τι ἕν γε φέρεσθαι. *ϑ* 136 οὐδέ τι ἥβης. *Ω* 593 ὅτι Ἕκτορα (ja, denne sidste Hiatus have vi ogsaa allerede omtalt og seet, at den aldeles Intet kan bevise, og Hiaten efter τι kommer os ikke ved). Die alten Grammatiker (nu kommer Beviset) sahen strengstens darauf, dass nicht zwei verschiedene Worte, die mit denselben Lautzeichen geschrieben wurden, dieselbe Betonung bekamen; so unterschied man πόσος, ποῖος von ποσός, ποιός, τίνος von τινός, τίμησαι, τιμῆσαι und τιμήσαι, wofür freilich gewöhnlich τιμήσειε eintrat. So betonten die alten Grammatiker die Imperative εἰπέ, εὑρέ, auf der letzten zum Unterschied von den Indicativformen εἶπε, εὗρε; beim Genetiv Plural der Wörter χρήστης und ἀφύη wichen

sie von der Grundregel der Accentuierung ab und betonten χρήστων, ἀφύων zum Unterschiede von χρηστῶν (Gen. Plur. von χρηστός) und ἀφυῶν (Gen. Plur. von ἀφυής); ferner betonten sie die Masculina Τρώων, δμώων auf der vorletzten gegen die Grundregel um sie von den femininis Τρῳῶν, δμῳῶν auch schon durch den Ton zu unterscheiden. Aus demselben Grunde anastrophierten sie nicht διά, um es von dem sonst gleichbetonten Accusativ von Zeus zu unterscheiden, auch nicht ἄνα ausser in den seltenen Fällen, wo es prägnant für ἀνάστηθι gebraucht ward, um es von dem Vocativ von ἄναξ zu unterscheiden. ἄντ' kann nicht das elidierte ἀντί sein, sondern nur ἄντα, περί wird nicht elidiert, sonst wäre es ganz gleich dem enklitischen περ (vgl. Cram. Epim. 341, 11). So kann auch τ' nicht zugleich τε und τι sein, sondern nur τε, wofür es Beispiele genug gibt, während niemand im Stande ist, dafür, dass τ' elidiertes τι sein sollte, ein Beispiel beizubringen, und so ist endlich ὅτ' nur aus ὅτε entstanden; da wo ὅτε nicht statthaft ist, schreibe man nach Bekker ὅ τε getrennt." Quod erat demonstrandum! Men er der nu ogsaa beviist Noget? For det Første har, som man seer, det Allermeste af al denne Lærdom i Virkeligheden Lidet eller Intet med Elisionsspørgsmaalet at gjøre, saaledes Alt, hvad LR. siger om Betoningsforskjellen mellem ποῖος, πόσος, τίνος og ποιός, ποσός, τινός, mellem τίμησαι, τιμῆσαι og τιμήσαι (hvor desuden Adskillelsen forudsætter deels lang penultima, deels Trestavelsesform; i Verber som δαμάσαι, λῦσαι maatte de to Former, i Verber som φράσαι alle tre falde sammen), endvidere mellem εἰπέ, εἰρέ og εἶπε, εἶρε, mellem χρήστων, ἀφύων og χρηστῶν, ἀφυῶν, mellem Τρώων, δμώων og Τρῳῶν, δμῳῶν, ligesom ogsaa om Undladelsen af Anastrophe i διά og ἀνά. Og i høi Grad overraskende er her allerede den Oplysning, at alle disse Betoningsforskjelligheder uden Undtagelse ikke ere Andet end lutter Inventioner af de gamle Grammatikere til Lettelse af Adskillelsen mellem ellers eenslydende Ord og Ordformer. Ganske vist er der af de mere specielle Regler en Deel, som man har ondt ved at tage imod med ubetinget Respect, saaledes den om Ikke-Anastrophering af διά og ἀνά, hvorom man efter den Motivering, som gives

deraf, nok kan være fristet til med G. Hermann de emend. rat. Græc. gramm. p. 106 at bruge Betegnelsen „grammaticorum inepta subtilitas“ (ligesom der da heller ikke hersker ubetinget Enighed om alle slige Specialiteter); men saadanne Enkeltheder havde jeg dog betragtet som rigtignok mindre sunde, men efter Omstændighederne uundgaaelige Udvæxter paa en i det Hele og Store særdeles fortjenstlig og anerkjendelsesværdig Bestræbelse, nemlig den at udfinde og fixere selve Sprogets Betoningslove, i hvilke selvfølgelig ogsaa meget vel en vis Trang til formel Distinction af differerende Betydninger kunde spille sin Rolle, som det utvivlsomt er Tilfældet ved Betoningsforskjellen mellem de oprindelig identiske interrogative og indefinite Pronominer og Pronominalier (sml. f. Ex. paa dansk Betoningsforskjelligheder som *hvér anden* og *hveránden*, *állerkjæreste* og *allerkjǽreste*), hvorfor man da heller ikke ubetinget tør forkaste alle Grammatikernes specielle Undtagelsesbestemmelser, selv om de ved første Øiekast kunne tage sig noget underligt ud. Ved Betoningen af ikke særlig homeriske Ord og Ordformer, som *τίνος* og *τινός*, *πόσος* og *ποσός*, *τίμησαι*, *τιμῆσαι* og *τιμήσαι*, *Τρώων* og *Τρῳῶν* (sml. *παίδων*, *ὤτων*, *πάντων*, ved hvilke ingen Mulighed for Forvexling er tilstede), havde jeg unegtelig tænkt mig, at de gamle Grammatikere, hvad selve det Factiske angaaer — thi Motiveringen maatte de naturligviis selv lægge til — dog maaskee fra først af kunde have raadspurgt i alt Fald deres egen Tids levende Udtale og ikke ligefrem lavet Accenttegn blot til Pegepinde for mindre tænksomme Læsere, og naar jeg i LR.s Fortale S. XI læser om de gamle Grammatikere, at man maa fastholde, „dass sie überall vom Gegebenen ausgiengen und dass sie keine neue Orthographie machten, sondern die überlieferte zu begründen und festzuhalten suchten“ o. a. l., maa jeg jo næsten troe, at LR. undertiden kan være af samme Mening. Have de imidlertid, som han her paastaaer, virkelig sat sig den Opgave paa det Strengeste at adskille alle eensstavede Ord og Ordformer ved Betoningen, da maae de i alt Fald have været særdeles uheldige i deres Bestræbelser; thi jeg veed da ikke rettere, end at f. Ex. alene det græske Verbum, ogsaa det

homeriske, trods hiin paastaaede strenge Justits dog endnu frembyder en ret antagelig Række af baade eensstavede og eensbetonede Former med forskjellig Betydning. Saaledes kunne jo, for blot at nævne nogle af de Former, der factisk forekomme i de homeriske Digte, Imperfectsformer som ἐκέλευον, ἔμελλον og Aoristformer som ἦλθον, εὗρον være baade 1. Sing. og 3. Plur., saaledes kunne Former som κέλευε, χαῖρε, ἔα, τίθει være baade 3. Sing. Impf. og 2. Sing. Imper. og i Medium Former som εὔχεο, χαρίζεο, κεῖσο 2. Sing. baade i Impf. og Imper., ligeledes kunne Aoristformer som θάνε, πόρε være baade 3. Sing. Ind. og 2. Sing. Imper. og i Medium Former som ἄνσχεο, ἔνθεο 2. Sing. baade i Ind. og Imper., saaledes kan ἔστησαν være baade transitivt Aor. 1 og intransitivt Aor. 2, βαλέειν baade Aor. og Fut. Inf., δόμεν, ἴμεν, ἴδμεν baade Ind. og Inf., ἔχουσιν baade Ind. og Partic., φευγόντων, καιόντων Imper. og Partic., ἕλκον Impf. og Partic., ἱέμεναι Inf. og Partic. (ἐσιέμεναι), δῦσαι Inf. Aor. 1 og Partic. Aor. 2 (καδδῦσαι); saaledes kan endvidere ἐρέων være baade Partic. Præs. (*quærens*) og Partic. Fut. (*dicturus*), for ikke at tale om eenslydende Former af ganske forskjellige Verber, som εἴσομαι, εἴσεται, εἴσατο af εἶμι og af οἶδα el. εἴδομαι, πείσεται af πείθομαι og af πάσχω, λέκτο af St. λεγ (*talte*) og af St. λεχ (*lagde sig*), og i forskjellig Person el. Numerus πέφανται 3. Sing. af φαίνω og 3. Plur. af St. φα = φεν, ἔα 3. Sing. Impf. og 2. Sing. Imper. af ἐάω, men ogsaa 1. Sing. Impf. af εἰμί. Og kaste vi Blikket lidt udenfor denne enkelte Ordclasse, kan da ikke f. Ex. πόσις betyde baade *Ægtefælle* og *Drikke*, πόρον ikke være baade Acc. af et Substantiv og Aor. af et Verbum? kunne ikke Former af ὅς, ἥ være baade possessive og relative, kan ikke det enklitiske τοι være baade Pronomen og Partikel, det circumflecterede ἦ baade Partikel og Verbum? I alle disse Tilfælde have altsaa de strenge Grammatikere ikke gjort nogen Betoningsforskjel mellem vedkommende Former og Ord; og hvorfor ikke? ganske simpelt fordi de ikke kunde det uden at gjøre voldeligt Brud paa Betoningslove, som ikke vare vilkaarlige Paafund af dem, men grundede i selve Sprogets Natur og Udviklingshistorie; hvor disse medførte en Betoningsforskjel, der gjorde de den, som i

ἕσταμεν (Ind.) og ἑστάμεν (Inf.) i Modsætning til δόμεν, ἴμεν, ἴδμεν, men det hørte der da ingen særlig strenge Distinctionstendentser til. Men hvad kommer nu som sagt alt dette Spørgsmaalet om Elisionen eller Ikke-Elisionen i ὅτι ved? Ja, skal der overhovedet være nogen Mening deri — og en Slags Mening maa man vel dog forudsætte —, da kan det kun være den, at hvor Grammatikerne forefandt to eliderede Ord, der i fuldt udskreven Form kun adskilte sig ved Slutningsvocalen, der skjelnede de principmæssigt mellem dem ved forskjellig Betoning, saa at man, hvor en saadan ikke er overleveret, med Sikkerhed kan slutte, at der kun foreligger eet elideret Ord. Men hvor i Alverden have vi da et Exempel paa en saadan forskjellig Betoning af to forskjellige Ord eller Ordformer med elideret Slutningsvocal? Er der nogensomhelst synlig Forskjel mellem eliderede Former som af ἤντησα og ἤντησε, οἶδα og οἶδε, ἔχουσα og ἔχουσι, som af ἔχετε, ἄγετε, φάτε og ἔχετο, ἄγετο, φάτο, som af ἔρχεσθε og ἔρχεσθαι, som af ἧσαι, κεῖται, εἵαται og ἧσο, κεῖτο, εἵατο eller endog blot som af ἔασε (Aor. af ἐάω) og ἔασι (Præs. af εἰμί)? er der nogensomhelst Forskjel mellem elideret αὐχένα og αὐχένι, mellem elideret παῖδα, λέοντα, ἐόντα, εὕδοντα og παῖδε, λέοντε, ἐόντε, εὕδοντε eller endog blot mellem eliderede Ord af forskjellig Ordclasse som λίπα (i λίπ' ἐλαίῳ) og λίπε (af λείπω) eller Adverbiet κεῖσε og Verbet κεῖσο? Ikke det ringeste Spor, saa lidt som mellem de eliderede Former af de føromtalte Ord ἄμμε, ὔμμε, σφε, με, σε og ἄμμι, ὔμμι, σφι, μοι, σοι eller af ὅθι, αὖθι, ἄλλοθι og ὅτε, αὖτε, ἄλλοτε foran Vocaler med spir. asper; kort sagt, alle Ord, som ikke netop have Acut paa sidste Stavelse, betones i den eliderede Form ganske som i den fuldt udskrevne, uden at de strenge Grammatikere ere faldne paa at krumme et Haar paa deres Hoveder eller have kunnet falde paa at gjøre det, fordi de, selv om de maaskee nok ved en og anden uskadelig lille Subtilitet hist og her kunde udvide eller lempe, dog ikke ligefrem kunde trodse og bryde de Grundregler for Sprogets Betoning, som de ældste af dem havde udfundet og fixeret og de senere i alt Fald skulde hævde og overlevere. Thi hvorledes skulde de uden det have baaret sig ad med at gjøre Betoningsforskjel mellem

den eliderede Form af Ord som ἄμμι, ὔμμι og ἄμμε, ὔμμε eller foran spir. asper mellem den eliderede Form af ὅθι og ὅτε, da disse Ord i fuldt udskreven Form alle havde Acut paa den næstsidste korte Stavelse? der kunde jo ikke gjøres nogen undtagen ved i det ene Ord at sætte Circumflex over den korte Vocal eller lade den betonede Stavelse fremtræde som ubetonet; men ingen af Delene kan man dog egentlig med Billighed forlange at de skulde have bestemt sig for. Og hvorledes skulde de overhovedet have været i Stand til at gjøre Betoningsforskjel mellem elideret με og μοι, σε og σοι, σφε og σφι, som efter Elisionen ikke engang eiede en Vocal til at anbringe et Tonetegn over? Og lige saa lidt som mellem elideret ἄμμι, ὔμμι og ἄμμε, ὔμμε eller mellem elideret ὅθι og ὅτε foran aspireret Vocal kunde der gjøres nogen Betoningsforskjel mellem elideret ὅτι og ὅτε, saa at hele denne Deel af LR.s Raisonnement opløser sig i det rene Intet. Og stort bedre staaer det i Virkeligheden heller ikke til med Resten af hans Argumenter. At ἄντ' ikke kan være elideret ἀντί, men kun ἄντα, følger, hvis det skal forstaaes efter Ordene, simpelthen af, at Præpositionen ἀντί jo er oxytoneret og efter den overleverede Regel (hvorfra G. Hermann de emend. rat. p. 105 rigtignok vil have gjort en Undtagelse netop i Tilfælde af Elision) som τρίχρονος heller ikke blev anastropheret, forsaavidt den stod bagefter sin Styrelse, og er det kun et mindre heldigt Udtryk for, at elideret ἀντ' (ἀνθ') altid bør acueres, fordi det er = ἄντα og ikke = ἀντί (sml. S. 120), da staaer dette øiensynligt i Forbindelse med et Betydningsspørgsmaal, nemlig om ἀντί som selvstændigt Ord (Præposition) med Genitiv hos Homer blot betyder *istedenfor* og hvad der hænger sammen dermed eller ogsaa kan betyde *foran, ligeoverfor* eller *imod*, et Spørgsmaal, hvorom Grammatikerne ikke vare enige, og hvori Herodian, som mener det Første, havde Aristarch imod sig (s. Spitzner, Excurs. XVII t. Iliaden). Her har nu efter al Sandsynlighed Herodian og hans Meningsfæller Ret og Aristarch Uret, skjøndt Sammensætninger som ἀντίσχεσθε χ 74, ἀντεφέροντο Ε 701, ἀντεβόλησε Π 790, ἀνθιστανto Π 305, ἀντετόρησεν m. Gen. Ε 337 og ἀντέστη m. Dat. Υ 70 og 72 (der forresten

selv tildeels have maattet lade sig rive i Stykker paa Doctrinens Prokrustesseng) kunde synes at tale for Aristarchs Mening, og da forekommer unegtelig Præpositionen *ἀντί* som selvstændigt Ord (bortseet fra den tvivlsomme Overlevering Θ 163 *γυναικός ἄρ ἀντὶ τέτυξο* el. *ἀντιτέτυξο*, hvorfor ogsaa læses *ἀντετέτυξο* og *ἀντ' ἐτέτυξο*, sml. LR. S. 120) i de homeriske Digte factisk ikke i elideret Form, men det kan ved en Freqvents af i det Høieste 7 Steder (hvad LR. S. 121 Anm. 47 ogsaa selv bemærker) godt være reent tilfældigt; at den, naar den havde Betydningen *istedenfor*, principielt ikke skulde kunne elideres hos Homer, har, saavidt jeg veed, Ingen paastaaet, og det vilde ogsaa ligeoverfor Sammensætninger som *ἀντάξιος*, *Ἀντήνωρ* og ligeoverfor hele den øvrige Litteraturs eenstemmige Vidnesbyrd have været en lovlig hazarderet Paastand. Rimeligere er det, at *περί* hos Homer ligesom hos Attikerne principielt ikke elideres, men det kan have havt særlige phonetiske Grunde, som ere skjulte for os; at det skulde være for at undgaae Forvexling med det enklitiske *περ*, som unegteligt enkelte Gange ogsaa kan forekomme med en Genitiv bagefter, er en saa naiv Antagelse, at den, selv om den maatte findes hos en eller anden Grammatiker, kun kunde tjene til Beviis paa, at de gamle Grammatikeres Raisonnementer stundom kunne være temmelig overfladiske, hvad der da hverken er saa ubekjendt eller saa uforklarligt. I det anførte Sted af Epimerismerne staaer der ikke noget Saadant; der staaer kun, at Præpositionen *περί* ikke elideres, men altid beholder sit *ι*, thi i Forbindelser som Ν 419 *ἀλλ' οὐδ' ἀχνύμενός περ ἑοῖ ἀμέλησεν ἑταίρου* er *περ* ikke Præpositionen. Desuden forekommer *περί* som bekjendt i elideret Form i alt Fald hos Pindar (Ol. 6, 38, Pyth, 4, 265), for ikke at tale om Sammensætninger, i hvilke det findes elideret ogsaa hos Hesiodos (Theog. 678 og 733; sml. Pind. Pyth. 3, 52 og Fr. 131 samt den delphiske Indskrift C. I. 1688 l. 16) og foran *ι* hos attiske Komikere (Meineke fr. com. II p. 348), og hos Æolerne forekommer det endog apokoperet, altsammen uden at de saa strengt hovmestererende Grammatikere i mindste Maade have seet sig i Stand til at forhindre det, saa at dog ikke Alle kunne have været saa

bange for, at det skulde blive forvexlet med det enklitiske περ. At endelig τί (τι) principielt ikke elideres, er der intet Menneske, der tvivler om [1]), men det kan som oftere bemærket have sin gode og gyldige Grund i, at dette Eenstavelsesords stærkt fremtrædende selvstændige Betydning i Sætningen ikke tilsteder nogen Formindskelse af dets i sig selv meget svage Lydcomplex; at Forestillingen om Muligheden af en Forvexling med τε her skulde have kunnet spille nogensomhelst Rolle — credat Judæus Apella! Men kan der saaledes ikke paavises et eneste Tilfælde, hvor med nogensomhelst Rimelighed Undladelse af Elision kan antages at have sin Grund i Muligheden af en Forvexling, da kunne vi vel ogsaa roligt tage Afsked med La Roche; thi naar han bagefter tilføier: „Dass ὅτι bei den Attikern nicht elidiert, ist ebenfalls ein Beweis für die Richtigkeit der hier verfochtenen Ansicht", da er — selv under Forudsætning af Kjendsgjerningens Uomtvistelighed — dette Beviis lige saa lidt bevendt som alt det Andet. De attiske Digtere vare jo væsentlig skrivende og skreve for et i alt Fald tildeels læsende Publicum, og at slutte fra dem til de væsentlig syngende og for et blot hørende Publicum digtende Epikere gaaer altsaa ikke an; de attiske Digtere have jo f. Ex. heller ikke elideret Iotaet i Dat. Plur. i 3die Declination — mærkværdigt nok forresten, da denne Form ved sit σ gjennemgaaende var sikkret mod enhver Forvexling med nogen anden Form, og da de utvivlsomt stundom have elideret Iotaet i Dat. Sing. (der rigtignok ikke havde den fuldere Form paa -ιν ved Siden) —, medens Homer uden Betænkning eliderer χέρσ' ὑπὸ Πατρόκλοιο o. l., og jeg gjentager altsaa trøstigt med Faesi: „nulla probabilis caussa neque adhuc allata est, neque opinor afferri poterit, cur elisionem vocalis ι ὅτι particula non admiserit".

Til at begrunde Existentsen af den antagne Conjunction ὅ τε = ὅ eller ὅτι bliver der altsaa absolut intet Andet til-

---

[1]) I det af Ambros. 75 sidstfremdragne theokriteiske Digt XXX v. 12 maa τί ἔσχατον læses som Daktyl, men det kan vel skee ved en — rigtignok ganske enestaaende — Synizesis.

bage end det reent abstracte Raisonnement: hvorfor skulde Grækerne, da de have brugt Acc. Sing. Neutr. baade af ὅς og af ὅστις el. ὅτις som Conjunction, ikke ogsaa have brugt Acc. Sing. Neutr. af ὅστε paa samme Maade? Ja, den Slags Spørgsmaal kan man jo gjøre — man kan jo ogsaa f. Ex. spørge: hvorfor have Grækerne, da de een Gang havde baade ὅ og ὅτι som Conjunction, beholdt ὅτι, men bortkastet ὅ? —, men paa den Slags Spørgsmaal giver Sproget som bekjendt intet Svar eller svarer i alt Fald kun med den absolute Monarchs „car tel est notre bon plaisir". At Sproget kan have havt en Fornemmelse af, at det vilde blive ubeqvemt at have Lydcomplexen ὅτε i saa mange forskjellige Functioner, kan man jo tænke sig Muligheden af; men Mulighedernes Rige er saa stort, at det vist er sikkrest at holde sig fortrinsviis til et mindre, til Kjendsgjerningernes. De oplyse nu ganske vist ikke Noget om, hvorfor Grækerne ikke havde en saadan Conjunction; men det troer jeg at have paaviist, at de heller ikke oplyse det Allermindste om, at de havde den, og inden vi antage det, maae vi altsaa have Ret til at oppebie, at der fremdrages nye og mere bevisende Kjendsgjerninger, som maatte kunne hæve særlig denne Mulighed, om ikke til fuldkommen Vished, saa dog til overveiende Sandsynlighed.

Skulle vi nu til Slutning sammenfatte Resultatet af vore Undersøgelser i en Hovedsum, da maa det altsaa blive som følger:

1) Conjunctionerne ὅ og ὅτι ere Acc. Sing. Neutr. af Relativpronominerne ὅς og ὅστις el. ὅτις, Accusativformens syntaktiske Function er Indholdsaccusativens, og deres første og egentlige Betydning som Conjunctioner er *at*.

2) Conjunctionen ὅτε er opstaaet af Relativstammen og en Endelse, hvis oprindelige Betydning er fuldstændig ubekjendt; dens første og egentligste os bekjendte Betydning er den temporale *naar* eller *da*.

3) Til at antage en Conjunction ὅτε eller ὅ τε = Acc. Sing. Neutr. af ὅστε og med samme Betydning som ὅ og ὅτι foreligger der ingensomhelst objectiv gyldig Grund.

4) Selv om Conjunctionen ὅτι hos attiske Forfattere maaskee aldrig er bleven elideret, findes der ingensomhelst fyldestgjørende Grund til at betvivle dens Elision hos de gamle episke (ikke-attiske) Digtere.

5) Hvor apostropheret ὅτ' forekommer hos de gamle episke (ikke-attiske) Digtere, kan det altsaa — bortseet fra Muligheden af, at det paa enkelte Steder maaskee er = ὅστε — enten være = det oprindeligt temporale ὅτε eller = den simple Relativconjunction ὅτι; hvilket af disse Ord det i hvert enkelt Tilfælde skal antages at repræsentere, maa afgjøres efter Sammenhængen, og hvor begge Opfattelser maatte vise sig lige mulige, maa man tilstaae dem begge relativ Berettigelse og søge at beflitte sig paa den ogsaa i mange andre Tilfælde anbefalelsesværdige Kunst, som kaldes ars nesciendi.

Spicilegium Thucydideum.

Scripsit **Carolus Hude.**

Iis, quae in ‚commentariis criticis ad Thucydidem' et in ‚adnotationibus Thucydideis' (in huius ephemeridis vol. IX pag. 211) ad historias Thucydidis recensendas contuli, pauca et pusilla hoc loco addere libet, ne argumentationum mole editio librorum VI—VIII, quae brevi tempore fore ut prodeat spero, prematur. Parva haec quidem pleraque, nec tamen editori prorsus spernenda.

Lib. VI cap. 6 § 2. *κίνδυνον εἶναι, μή ποτε . . Δωριῆς τε Δωριεῦσι κατὰ τὸ ξυγγενὲς καὶ ἅμα ἄποικοι τοῖς ἐκπέμψασι Πελοποννησίοις βοηθήσαντες κτλ.*] Vocabulum *Πελοποννησίοις*, quod per se ipsum supervacaneum est quodque scholiastes *τοῖς ἐκπέμψασι*] *τοῖς Κορινθίοις* adnotans non legisse videtur, secludendum est.

C. 7 § 4. *καὶ ἕκτον καὶ δέκατον ἔτος ἐτελεύτα τῷ πολέμῳ τῷδε κτλ.*] Et hoc loco et loco q. e. II, 70, 5 verba ad similitudinem locorum q. s. II, 103, 2; III, 25, 2 (*ἐτελ.* om. AB); 88, 4; 116, 3; IV, 51; 135, 2; VI, 93, 4; VIII, 6, 5, ubi consensus codicum collocationem exquisitiorem *τῷ πολέμῳ ἐτελεύτα τῷδε* exhibet, transponenda sunt; nam in hac re a librariis erratum esse loci q. s. VII, 18, 4 et VIII, 60, 3 testantur, quorum priore cod. B solus, altero omnes praeter hunc *ἐτελ. τῷ πολ. τῷδε* praebent.

C. 9 § 3. *εἰ τά τε ὑπάρχοντα σῴζειν παραινοίην καὶ μὴ τοῖς ἑτοίμοις . . . . κινδυνεύειν*] *τά γε ὑπάρχοντα* scribendum esse suspicor; neque enim de duabus rebus, sed de una sola, imperii praesentis conservatione, agitur, quae re diversa addita disertius

explicatur. Has autem voculas saepissime inter se permutari notissimum est.

C. 34 § 5. οἱ δὲ .... ἀποροῖεν ἂν κατὰ χωρία ἐρῆμα, καὶ ἢ μένοντες πολιορκοῖντο ἂν κτλ.] Notionem obsidendi, includendi, quae verbo πολιορκεῖν inest, ab hoc loco alienissimam esse facile apparet; nam ab Siciliensibus Tarenti morantibus Athenienses obsideri non potuerunt. Kruegerus sententiae quam verbis aptius commeatu intercludi vertit, Classenius nimia audacia ταλαιπωροῖντο coniecit. Fortasse Thucydides ἐκπολιορκοῖντο scripsit, quod verbum VII, 14, 3 vim fame ad deditionem cogendi habet neque hoc loco minus aptum est, nisi quod non de deditione, sed de profectione agitur. Certe post ltt. εσ praepositio ἐκ facile intercidere potuit.

C. 38 § 4. ὑμᾶς μὲν τοὺς πολλοὺς πείθων, τοὺς δὲ τὰ τοιαῦτα μηχανωμένους κολάζων ...., τοὺς δ' αὖ ὀλίγους κτλ.] Optime Weilius (rev. de philol. II p. 92) in Athenagorae oratione praeter multitudinem et optimates nullum tertium civium genus commemorari potuisse perspiciens particula δὲ deleta infinitivum κολάζειν de participio πείθων pendentem restituit; fortasse tamen Thucydides τούσδε scripsit, quo verbo in duo, ut in codicibus vulgo fit, diducto proximum fuit, ut participium κολάζων falso inferretur. Eandem medicinam loco qui est II, 44, 1 (τὸ δ' εὐτυχές) adhibendam esse ante me (a. 1888) perspexerunt Conradtius (ann. philol. nov. 1886 p. 41) et Pollius (ibid. 1887 p. 344), quorum tamen ille participium τραφέντες perperam pro subiecto, non pro apposito subiecti habet.

C. 63 § 2. πρὸς τὸν πρῶτον φόβον καὶ τὴν προσδοκίαν] Melius cod. E articulum τὴν omittit, ut adiectivum πρῶτον etiam ad προσδοκίαν referri possit.

C. 65 § 3. καὶ οἵ τε Ἀθηναῖοι ἅμα ἕῳ ἐξέβαινον .... ὡς τὸ στρατόπεδον καταληψόμενοι κτλ.] Articulum τὸ ex auctoritate Laurentiani deleverim; neque enim eum satis tuetur locus q. e. II, 81, 4, qui similis esse videtur: οὔτ' ἐπέσχον τὸ στρατόπεδον καταλαβεῖν, cuius plane alia ratio mihi esse videtur. Sive enim articulum τὸ ad infinitivum rettuleris (cf. VII, 33, 3: ἐπέσχον τὸ ἐπιχειρεῖν; Soph. Phil. 881: ἐπίσχωμεν τὸ πλεῖν) sive cum substantivo coniunxeris, ut infinitivus ipse a verbo ἐπέσχον pendeat (cf. Xen. comm. III, 6, 10), haec sententia

fiet: neque distulerunt quin castra ponerent, quam verae loci sententiae diversissimam esse apparet. Restituendum igitur genetivum finalem τοῦ στρ. καταλαβεῖν (neque morati sunt castra ponendi causa) esse suspicor.

C. 69 § 3. τὸ δ' ὑπήκοον τῶν ξυμμάχων μέγιστον μὲν .... τὸ πρόθυμον εἶχον, ἔπειτα δὲ ἐν παρέργῳ καὶ εἴ τι ἄλλο ξυγκαταστρεψαμένοις ῥᾷον αὐτοῖς ὑπακούσεται.] Hanc optimorum codd. (CG) scripturam (quam cod. B leviter corruptam: -ψομένοις exhibet) ideo aspernari necesse est, quod participium multo aptius de sociis vectigalibus cum Atheniensibus alios subigentibus quam de his ipsis dicitur. Neque tamen nominativo ξυγκαταστρεψάμενοι ex vestigiis cod. E (-ψόμενοι) rescripto locum sanatum fore existimo, cum hoc quidem loco in eodem enuntiato incongruentia numeri participii et verbi finiti paulo gravior sit. Boehmius et Madvigius, ut alios omittam, dativo ξυγκαταστρεψαμένοις servato satis audacter ὑπακούειν ἔσται ille, hic ὑπακούουσιν ἔσται coniecerunt; Stahlius denique Haackio praeeunte scholiastam ut sibi videbatur secutus ξυγκαταστρεψάμενοι .... ὑπακούσονται scripsit, sed ille verba ῥᾳδίως ὑπακούσονται laudans sententiam, non ipsa scriptoris verba reddidisse videtur. Ego quidem in scriptura codicis E ξυγκαταστρεψάμενον latere suspicor, quod quo minus scribatur pluralis (εἶχον) et singularis (ὑπακούσεται) cum substantivo generis collectivi coniuncti vix impediunt; cff. c. 60, 4: ὁ δὲ δῆμος ... λαβὼν ... καὶ δεινὸν ποιούμενοι et c. 61, 2: στρατιὰ .. ἔτυχε .. προσελθοῦσα .. πράσσοντες. Paulo supra (§ 2) nescio an pronomen αὐτῶν, quod apud ἑκατέρων plane otiosum est (nam aliter V, 41, 2; VII, 34, 6 αὐτοὶ ἑκάτεροι positum est), delendum sit, nisi forte πρῶτον quod praecedit ex πρῶτοι corruptum est.

C. 86 § 5. δεόμενοι τὴν ὑπάρχουσαν ἀπ' ἀλλήλων ἀμφοτέροις (σωτηρίαν) μὴ προδιδόναι, νομίσαι τε κτλ.] νομίσαι δὲ scribendum esse suspicor, cum hoc membrum praecedenti: μὴ προδιδόναι opponatur, non adiungatur.

C. 88 § 8. καὶ οἱ Κορίνθιοι, εὐθὺς ψηφισάμενοι αὐτοὶ πρῶτοι ὥσπερ πάσῃ προθυμίᾳ ἀμύνειν κτλ.] Nescio an verbum πρῶτοι dittographia verbi αὐτοὶ (α'τοι, cf. comm. crit. p. 116) irrepserit; neque enim fieri potuit, ut alii priores quam Corinthii Syracusanis auxilium decernerent, ut qui primi rogati sint.

C. 90 § 4. *χρήματα δὲ καὶ σῖτον, ὥστε εὐπορώτερον γίγνεσθαί τι αὐτῶν, κτλ.*] Pro *τι* in cod. C *τινα* scriptum est, quod ipsum propter pluralem aspernandum est; sed fortasse ibi latet *τι ἄν*, cf. schol.: *ὥστε εὐπορώτερον ἂν εἴη κτλ.*

C. 91 § 7. *μάλιστα δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ξυμμάχων προσόδου ἧσσον διαφορουμένης* (sc. *ἀποστερήσονται*) *κτλ.*] Et aliud verbum pro *διαφορουμένης*, quod vulgo notionem diripiendi habet, et futurum tempus requiri recte Madvigium (adv. crit. I p. 328) vidisse credo; sed quae substituta malebat, *διαπορευσομένης* vel *διακομιουμένης*, a scriptura tradita nimis recedunt. Mihi potius in praepositione *ΔΙΑ* particula *ΑΝ* latere videtur, qua reposita et significationem futuri temporis et vocabulum de sociis *φόρον* ferentibus aptum habebimus.

C. 97 § 5. *φρούριον ἐπὶ τῷ Λαβδάλῳ ᾠκοδόμησαν ἐπ' ἄκροις τοῖς κρημνοῖς τῶν Ἐπιπολῶν ὁρῶν πρὸς τὰ Μέγαρα κτλ.*] *ὁρῶντι* rescribendum est, cum non situs castelli, id quod verbis *ἐπὶ τῷ Λαβδάλῳ* satis factum est, sed situs Labdali ipsius Thucydidi significandus fuerit. Quam facile ante litteram *π* litterae *τι* intercidere potuerint, nemo non videt; cf. v. c. *τι* VIII, 71, 1 ante *πιστεύων* in Laur. omissum.

C. 101 § 1. *ἐτείχιζον οἱ Ἀθηναῖοι τὸν κρημνὸν ...., καὶ ἧπερ αὐτοῖς βραχύτατον ἐγίγνετο κτλ.*] In particula *καὶ* offendebatur Bauerus, neque iniuria; sed locum non ea deleta sanandum, sed ad similitudinem loci q. e. c. 99, 1: *οἱ δὲ λίθους καὶ ξύλα ξυμφοροῦντες παρέβαλλον ἐπὶ τὸν Τρώγιλον καλούμενον, αἰεὶ ἧπερ βραχύτατον ἐγίγνετο* (sic recte distinxit Kruegerus) corrigendum esse existimo, ut *ἀεὶ* vel *αἰεὶ* restituatur.

Lib. VII cap. 19 § 4. *μετὰ δὲ τούτους Κορίνθιοι οὐ πολλῷ ὕστερον πεντακοσίους ὁπλίτας .... καὶ ἄρχοντα Ἀ. Κ. προστάξαντες ἀπέπεμψαν.*] Delenda est particula *καὶ*, quae plane otiosa est, cum ea servata accusativum *ἄρχοντα* ad participium referri per collocationem non liceat; cf. III, 26, 1, ubi hodie e certissima emendatione Stephani *ἄρχοντα* pro *ἔχοντα* scribitur.

C. 25 § 1. *αἱ δὲ ἕνδεκα νῆες πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἔπλευσαν, πυνθανόμεναι κτλ.*] Kruegerus in participio *πυνθανόμεναι* ad naves relato offensus ex deterioribus codd. *πυνθανόμενοι* recepit, rectene, alii viderint; mihi enim neutrum satis aptum videtur,

cum haud dubie haec sententia Thucydidis sit, Syracusanos omnes, non modo eos qui in illis navibus veherentur nuntium de onerariis Atheniensium adnavigantibus accepisse. Itaque genetivum absolutum πυνθανομένων restituendum suspicor, qui cum non intellectus esset ut participium ad αἱ νῆες applicaretur proximum fuit.

C. 30 § 2. *μέρος δέ τι καὶ ἐν τῇ πόλει αὐτῇ δι' ἁρπαγὴν ἐγκαταληφθὲν ἀπώλετο.*] Recte, opinor, Bauerus Abreschio scripturam codd. deteriorum ἐγκαταλειφθὲν amplexanti obloquitur, sic vertens: deprehensi quia praedae immorabantur; paulum tamen dubito an Thucydides δι' ἁρπαγῆς, inter praedandum, scripserit, cf. Kruegeri index s. v. διά, I.

C. 44 § 1. *καὶ ἐνταῦθα ἤδη ἐν πολλῇ ταραχῇ καὶ ἀπορίᾳ ἐγίγνοντο οἱ Ἀθηναῖοι, ἣν οὐδὲ πυθέσθαι ῥᾴδιον ἦν οὐδ' ἀφ' ἑτέρων ὅτῳ τρόπῳ ἕκαστα ξυνηνέχθη.*] Accusativum ἣν vulgo sic explicant, ut prolepsi quadam tamquam ἕκαστα non secuturum fuerit positum eum esse putent. Verum non tumultum et necessitatem Atheniensium, sed ordinem proelii ab utrisque cognoscere difficile fuisse Thucydidem dixisse credo, quae ut sententia evadat ante pronomen ἣν praepositio δι' inserenda est.

C. 53 § 2. *καὶ αὐτοὺς οἱ Τυρσηνοί .... τρέπουσι καὶ ἐσβάλλουσιν ἐς τὴν λίμνην τὴν Λυσιμέλειαν καλουμένην.*] Necessario ἐκβάλλουσιν scribendum est; nam in stagnum eiciuntur, non iniciuntur. Cff. c. 71, 6: ἐξέπεσον ἐς τὸ στρατόπεδον et c. 52, 2: ἐξεώθουν ἐς τὴν γῆν; Thucydides autem neque ἐσβάλλειν neque ἐκβάλλειν alibi hac significatione posuit.

C. 69 § 2. *ὁ δὲ Νικίας ὑπὸ τῶν παρόντων ἐκπεπληγμένος καὶ ὁρῶν ...., ἐπειδὴ καὶ ὅσον οὐκ ἔμελλον ἀνάγεσθαι, καὶ νομίσας κτλ.*] Particula καὶ ante νομίσας posita delenda est, ut verba ἐπειδὴ .... ἀνάγεσθαι, quae non: quando iamiamque hosti erant occursuri (sic Haasius vertit), sed: cum iam in eo ipso esset, ut eveherentur valent, cum verbis νομίσας .... ἀνεκάλει, non cum eis quae praecedunt iungantur.

C. 73 § 2. *ἔτυχε γὰρ αὐτοῖς Ἡρακλεῖ ταύτην τὴν ἡμέραν θυσία οὖσα*] Dativum ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ scriptum fuisse suspicor, nisi forte duo dativi qui proxime praecedunt in causa fuerunt, *cur accusativus* qui Herodoteum sonat poneretur.

C. 75 § 3. καὶ οἱ ζῶντες καταλειπόμενοι τραυματίαι τε καὶ ἀσθενεῖς πολὺ τῶν τεθνεώτων τοῖς ζῶσι λυπηρότεροι ἦσαν κτλ.] Dativum τοῖς ζῶσι, cum οἱ ζῶντες καταλειπόμενοι praecesserit, de abeuntibus inepte poni recte vidit Classenius, iure nomen aliquod propter verba ἐς ἀπορίαν καθίστασαν (sc. αὐτούς) quae sequuntur requiri adiciens; sed infeliciter ὁρῶσι ille, Herwerdenus ἀπιοῦσι coniectura substituebant, quae nimis a memoria librorum recedunt. Si sententiam spectaveris, nihil, opinor, quam σῶς (vel σωοί, quod amicus meus proposuit), incolumibus, malueris, quae tamen forma adhuc testimoniis caret, ut emendatio in incerto versetur. Quid paulo infra (§ 4) in adiectivo ὀλίγων, quod Classenius frustra sibi defendendum sumpsit, lateat, viri docti varie coniectantes (λυγρῶν, συχνῶν, ἀλόγων, οἰκτρῶν, λιγέων all.) nondum expediverunt; mihi in mentem venit, fortasse ὠμῶν (atrocium) scriptum fuisse, quod si littera M in litteras ΛΙ transiisset facile in ὀλίγων corrumpi potuisse apparet.

C. 81 § 4. ἕως ἐνδιατρίβων κυκλοῦταί τε ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐν πολλῷ θορύβῳ αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ [Ἀθηναῖοι] ἦσαν.] Praepositio ἐν quam cod. B solus exhibet abesse non potest; sed veri simile est, καὶ ex κἀν corruptum esse, cf. VI, 60, 5; 87, 4 (hunc locum emendavit Kruegerus). Eadem ratio loci q. e. VIII, 96, 5 (ἄλλως τε καὶ ἐν ναυτικῇ ἀρχῇ, ἐν om. codd. praeter B) esse videtur.

Ibid. § 5. τὸ γὰρ ἀποκινδυνεύειν πρὸς ἀνθρώπους ἀπονενοημένους οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἦν ἔτι ἢ πρὸς τῶν Ἀθηναίων,] Nescio an Thucydides μᾶλλον ἦν τι scripserit; nam ne antea quidem contra viros de salute desperantes periculum adire magis e re Syracusanorum (ἐκείνων) quam Atheniensium fuerat, neque aptius ἔτι etiam quam iam valet.

C. 86 § 3. τοὺς γὰρ ἐκ τῆς νήσου ἄνδρας τῶν Λακεδαιμονίων ὁ Νικίας προυθυμήθη .... ὥστε ἀφεθῆναι.] Verba τῶν Λακεδαιμονίων sintne genuina valde dubito; nam et captivi illi Lacedaemonii verbis τοὺς ἐκ τῆς νήσου ἄνδρας satis, puto, designati sunt et de Lacedaemoniis agi ex iis quae proxime praecedunt facile apparet, nec genetivus, sive partitivus sive coniunctivus est, apte cum accusativo jungitur.

Lib. VIII cap. 4. *Παρεσκευάζοντο δὲ καὶ Ἀθηναῖοι . . . . τήν τε ναυπηγίαν . . καὶ Σούνιον τειχίσαντες, ὅπως . . . . περίπλου, καὶ τό τε ἐν τῇ Λακωνικῇ τείχισμα ἐκλιπόντες . . . . καὶ τἆλλα . . . . ξυστελλόμενοι κτλ.*] Optimo iure Kruegerus in hac laxissima verborum iunctura offensus est, qua participium *τειχίσαντες* verbis *τήν τε ναυπηγίαν* respondet; neque enim facile enuntiatum q. e. *ὅπως . . . . περίπλου* ad *παρεσκευάζοντο* refertur, id quod Stahlius suasit. Kruegerus post *ναυπηγίαν* verba *καὶ τἆλλα* addi censuit, quod si factum erit, participia *ξυμπορισάμενοι* et *τειχίσαντες* parum apte iungentur; Herwerdenus Wilamowitzium verba *ξύλα ξυμπορισάμενοι* frustra delentem secutus post *ναυπηγίαν* *ποιούμενοι* inserere et *τειχίζοντες* scribere maluit, vix melius, nisi quod iure in aoristo *τειχίσαντες* haesit. Mihi veri similius esse videtur, verbum *ἐτείχισαν* in *τειχίσαντες* transiisse, deinde, id quod apud Thucydidem saepissime factum est, post *περίπλου* particulam *καὶ* inculcatam esse (cff. c. 15; 33, 2, ubi hodie vulgo expungitur), quibus correctis oratio rectissime procedit; nam hyperbaton particulae *τε*, quae post *παρεσκευάζοντο* poni debuit, levissimum est (cf. Kruegeri index s. v. *τέ*). Participia *ἐκλιπόντες* et *ξυστελλόμενοι* iis quae praecedunt melius subiungi quam adiungi quivis dabit.

C. 5 § 3. *καὶ πολὺ μᾶλλον ὡς εἰπεῖν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν αὐτοῦ οἱ ξύμμαχοι ὑπήκουον ἢ τῶν ἐν τῇ πόλει Λακεδαιμονίων*] Ad haec verba scholion exstat: *ἀντὶ τοῦ · ἢ οἱ ἐν τῇ πόλει Λακεδαιμόνιοι*, quod qui scripserit, eum particulam *ἢ* in suo exemplo non legisse luce clarius apparet, ut haud dubie removenda sit. De particula *ἢ* apud genetivum comparativum genetivo applicatum omissa conferatur praeter locum controversum q. e. VIII, 94, 3, ubi voculam *ἢ* insiticiam esse plerique recte consentiunt, locus q. e. VII, 51, 1: *ὡς καὶ αὐτῶν κατεγνωκότων ἤδη μηκέτι κρεισσόνων εἶναι σφῶν*; rem Kruegerus gramm. § 47, 27 adn. 1 et Madvigius synt.$_2$ § 90 sub cont. attigerunt. Hoc loquendi usu parum cognito loco Xenophontis q. e. comm. III, 9, 5 (*καὶ πολλῷ κρεῖττον οἰῶν τε καὶ αἰγῶν καὶ βοῶν φίλων ἀγέλην κεκτῆσθαι*) Stephanus *ἢ* inserendum esse male censuit, quem secuti sunt plerique r[illegible]res, Gilberto excepto qui perverse [illegible]nguens lo[illegible] enarrare sibi visus est. Quod [illegible]verba q[illegible]

sequuntur: δύναμιν γὰρ ἔχων εὐθὺς (pro hoc verbo codd. ACEFGM αὐτὸς exhibent) ἑκασταχόσε δεινὸς παρῆν, ab iis quae comm. crit. p. 44 de hoc loco disserui decedere hodie cogor, neque tamen scripturam Vaticani εὐθὺς meliorem esse credo; sed loco q. e. VIII, 72, 2 (ἀπέπεμψαν αὐτοὺς εὐθὺς μετὰ τὴν κτλ.) in cod. C solo αὐτούς, in cod. G solo εὐθὺς omittitur, qua re suspicio mihi orta est, ut illo quoque loco utrumque verbum genuinum esse, sed in sua quodque codicum familia intercidisse putem.

C. 27 § 2. σαφῶς εἰδότας πρὸς ὁπόσας τε ναῦς πολεμίας καὶ ἴσαις πρὸς αὐτὰς ταῖς σφετέραις κτλ.] Verba πρὸς αὐτάς, quae post illa: πρὸς ὁπόσας τ. ν. π. plane otiosa sunt, nescio an delenda sint.

C. 32 § 3. ἢ γὰρ ξυμμάχους πλείους σφᾶς ἕξειν ἢ τοὺς Ἀθηναίους, ἤν τι σφάλλωνται, κακώσειν.] Recte, opinor, Dobreeus post τι particulam καὶ addi iussit; sed fortasse etiam τούς γ' Ἀθηναίους scriptum fuit, cf. VI, 18, 4: ἢ κακώσομέν γε Συρακοσίους; VIII, 88: ἢ Πελοποννησίοις γε κωλύσειν ἐλθεῖν.

C. 33 § 4. ὡς ηὗρον ἅπαν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς Σάμου προφασισθὲν κτλ.] Difficulter verba ἐκ τῆς Σάμου, cum genetivus τῶν ἀνθρώπων interpositus sit, ad σωτηρίᾳ refertur (ut ex Samo salvi evaderent), quae difficultas sublata erit, si post ἀνθρώπων articulum τῶν, quo addito sententia eadem manet (ut homines qui Sami essent ex Samo salvi evaderent), excidisse statuerimus.

C. 37 § 2. μηδὲ φόρους πράσσεσθαι .... μήτε Λακεδαιμονίους μήτε τοὺς ξυμμάχους τῶν Λακεδαιμονίων] Verba τῶν Λακεδ. tamquam supervacanea delevit Herwerdenus, quae tamen in hoc curiali scribendi genere ferri possunt, nisi quod ad similitudinem verborum proxime praecedentium τοὺς rescribendum est.

C. 41 § 1. καὶ νομίσας πάντα ὕστερα εἶναι τἆλλα πρὸς τὸ ναῦς τε ... τοσαύτας ξυμπαρακομίσαι καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους .... ἀσφαλῶς περαιωθῆναι κτλ.] Minus infinitivo ξυμπαρακομίσαι et enuntiato τοὺς Λακεδ. περαιωθῆναι iuxta positis offendor quam ea re, quod Astyochus tantum numerum navium una traducturus esse dicitur, cum iis quae Cauno adventabant Antisthenes praefuerit (cf. c. 39, 1). Sin autem c. 39, 4 inspexeris, vix dubitaveris quin Thucydides hoc quoque loco ξυμπαρακο-

μισθῆναι (ut tot naves una oram praeterveherentur) scripserit.

C. 42 § 1. καὶ αὐτῷ ὑετός τε καὶ τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ξυννέφελα ὄντα κτλ.] Fortasse praepositio ἐκ delenda est, cum verbis τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ pluviae, non caelum significari debeant, cf. II, 77, 6. Dissimillimus est locus q. e. IV, 81, 2 (τὰ ἐκ Σικελίας) quem Arnoldius contulit, de quo cf. Krueg. ad III, 102, 2.

C. 46 § 3. καὶ οὐκ εἰκὸς εἶναι Λακεδαιμονίους ἀπὸ μὲν σφῶν [τῶν Ἑλλήνων] ἐλευθεροῦν νῦν τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ δ' ἐκείνων [τῶν βαρβάρων], ἢν μή ποτε αὐτοὺς [μὴ] ἐξέλωσι, μὴ ἐλευθερῶσαι.] Quod ad sententiam huius loci attinet, etiam nunc ea quae comm. crit. p. 57 scripsi (nisi quando eos (Lacedaemonios) evertissent (Persae)) vera habeo, quae etiam Herwerdeno quamquam dubitanti placuisse hodie demum video. Nam quos ad duas negationes tuendas locos attulerunt, ii prorsus nihil valent: Lycurg. 140 negatio tam arte cum pronomine ταὐτὰ cohaeret, ut notio verbi ἄλλα efficiatur, Andoc. I, 22 negatio anteposita ad duo membra particulis μὲν et δὲ coniuncta, unum negativum, alterum affirmativum, pertinet, loco denique Thucydidis q. e. II, 13, 1 (μὴ . . . παραλίπῃ καὶ μὴ δῃώσῃ) prior negatio ad verbum significatione timendi praeditum refertur. Sed nostro loco nulla causa suberat, cur duae negationes ponerentur, cum altera negatio cum verbo ἐξέλωσι coniuncta minime in unam notionem coalescat. Verum ut haec mihi certa esse videntur, ita dubitatio quaedam residet, ut Thucydidem non ἐξέλωσι, sed ἐξελάσωσι (expulissent) scripsisse suspicer, quam in partem etiam ea verba quae proxime sequuntur (ἔπειτ' ἤδη τοὺς Πελοποννησίους ἀπαλλάξαι ἐκ τῆς χώρας) ducunt.

C. 48 § 4. ἀλλ' ὅ τε Ἀλκιβιάδης . . . οὐδὲν μᾶλλον ὀλιγαρχίας ἢ δημοκρατίας δεῖσθαι ἐδόκει αὐτῷ ἢ (cod. B: οὐδ') ἄλλο τι σκοπεῖσθαι κτλ.] Ad usum particulae ἢ post negationem positae, quo non intellecto diasceuasten cod. Vaticani οὐδ' substituisse comm. crit. p. 58 posui, comprobandum praeter locum (V, 105, 1) ibi adlatum conferri potest locus Demosth. XXIII, 113: οὐδ' ἔχει τῶν εὖ πραττόντων οὐδεὶς ὅρον ἢ τελευτὴν τῆς τοῦ πλεονεκτεῖν ἐπιθυμίας, ubi omnes codices praeter optimum, Σ

dico, οὐδὲ pro ἢ exhibent; nam verbum τελευτὴν verbi ὅρον glossam esse, id quod Westermannus suspicari videtur, veri minime simile est. In § 7 post Ἀλκιβιάδου particula καὶ, quam Valla non vertit, delenda est; nam neque praeter Alcibiadem quisquam alius illo tempore agebat neque hic ipse antea cum exercitu Atheniensium egerat. Quid Portus etiam vertens sibi voluerit, non intellego. Addi autem potuit particula ab aliquo qui praepositione ἀπὸ apud verbum passivum posita offensus erat; sed cf. v. c. I, 17, 1; VI, 61, 1.

C. 51 § 2. αἱ δὲ παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπιστολαὶ οὐ πολὺ ὕστερον ἧκον ὅτι προδίδοταί τε τὸ στράτευμα ὑπὸ Φρυνίχου καὶ οἱ πολέμιοι μέλλουσιν ἐπιθήσεσθαι.] Nescio an iis quae sequuntur convenientius προδίδοταί (ac potius ex Laurentiano παραδίδοται) scribendum sit, cum ob id ipsum, quod exercitum Atheniensium Phrynichus trucidandum se eum praebiturum esse pollicitus (cf. c. 50, 5) prodidisset, hostes aggressuri fuerint.

C. 53 § 1. μάλιστα δὲ ὡς ἐξείη αὐτοῖς .... βασιλέα τε ξύμμαχον ἔχειν καὶ Πελοποννησίων περιγενέσθαι.] Nonne σχεῖν scripsit Thucydides?

C. 58 § 7. αἵ τε Λακεδαιμονίων νῆες καὶ αἱ τῶν ξυμμάχων καὶ αἱ βασιλέως κοινῇ τὸν πόλεμον πολεμούντων κτλ.] Fortasse alterum αἱ insiticium est, cum satis mire naves sociorum ab navibus Lacedaemoniorum seiungantur et nominatim proferantur, tanquam praeter Atticam non duae solae classes, Dorica et Persica, fuerint.

C. 62 § 1. μετὰ δὲ τοῦτο εὐθὺς τοῦ Δερκυλίδου πεζῇ ἐκ τῆς Μιλήτου παρεξελθόντος κτλ.] παρελθόντος scribendum est; neque enim Dercylidas praetervectus vel elapsus est, id quod verbum παρεξελθεῖν sonat (cf. lexx.), sed per oram progressus est. Alia verba ab παρεκ- incipientia apud Thucydidem non exstant.

C. 76 § 6. βραχύ τέ τι εἶναι καὶ οὐδενὸς ἄξιον, ᾧ .... ἡ πόλις σφίσι χρήσιμος ἦν κτλ.] Scriptura Laurentiani ὃ pro ᾧ exhibentis errori calami tribui potest illa quidem, quam in partèm ego comm. crit. p. 70 inclinavi; sed accusativus quoque apud adiectivum χρήσιμος aptissimus est, cf. Xen. Anab. II, 5, 23 et Krueg. gramm. § 46, 4 adn. 4.

C. 81 § 3. *πιστεῦσαι δ' ἂν (Τισσαφέρνῃ) μόνως Ἀθηναίοις, εἰ σῶς αὐτὸς κατελθὼν (Ἀλκιβιάδης) αὐτῷ ἀναδέξαιτο.*] Vehementer in codicibus scriptura huius loci variatur: pro verbis *σῶς αὐτός*, quae meliorum M solus (cum recentissima manu codicis A consentiens) praebet, in B *ὡς αὐτούς*, in AEF *ὡς αὐτός*, in C codice (codex G autem, alibi huic proximus, h. l. mancus est), quocum Suidas s. v. *Μιλτιάδης* consentit, *αὐτός* solum scriptum est; deinde pro *αὐτῷ* ABEF *αὐτοῖς* exhibent. Dativus *αὐτοῖς* ad Athenienses relatus ferri non potest, cum *ἀναδέχεσθαί τινα*, non *ἀ. τινι* praestare aliquem sonet (cff. Polyb. V, 16, 8; Theophr. char. 12); nec apte mentio eius cui praestatur omittitur. Scripturam codicis M, qui quidem haud ita magna fide dignus est, scholion: *ἤγουν εἰ ἀνασωθεὶς Ἀλκιβιάδης ὀπίσω ἀνάδοχος γένοιτο* comprobare videtur, sed nescio tamen an scholiastes, ut in interpretando saepe copiosior est, participium *κατελθών* ipsum verbis *ἀνασωθεὶς ὀπίσω* enarrare potuerit; quod si ita est, nihil aliud quam correcturam haud ineptam scripturae corruptae *ὡς αὐτός* codicem M praebere existimo. Fortasse igitur ita se res habet, ut *αὐτούς* (Athenienses, quorum mentionem aegre desideramus) genuina scriptura sit, quae cum non intellecta esset in una codicum familia (C) in *αὐτός*, in altera (B) in *ὡς αὐτούς* correcta sit, quarum scripturarum inter se conflatarum progenies scriptura *ὡς αὐτός* sit. Scribendum ergo: *εἰ αὐτοὺς κατελθὼν αὐτῷ ἀναδέξαιτο*, si eos redux illi praestitisset.

C. 84 § 2. *τῶν γὰρ Συρακοσίων καὶ Θουρίων ὅσῳ μάλιστα καὶ ἐλεύθεροι ἦσαν τὸ πλῆθος οἱ ναῦται, κτλ.*] Recte, opinor, Haackius verba *οἱ ναῦται* ut ex interpretatione orta delevit (cf. § 3: *τὸ δὲ πλῆθος*); sin autem haec spuria sunt, Thucydidem *ἐλεύθερον ἦν* scripsisse veri simile est, quae cum illa verba irrepsissent facillime in pluralem transierunt; Laurentianus quidem vestigium genuinae scripturae *ἐλεύθερον* exhibet.

C. 86 § 9. *ἀφίκοντο δὲ οἱ Ἀργεῖοι μετὰ τῶν Παράλων, οἳ τότε ἐτάχθησαν . . . . περιπλεῖν Εὔβοιαν καὶ ἄγοντες . . . . πρέσβεις Λ. καὶ Ἀ. καὶ Μ. οἳ ἐπειδὴ ἐγένοντο πλέοντες κατ' Ἄργος, τοὺς μὲν πρέσβεις κτλ.*] Antiquam coniecturam Aemilii Porti *ἄγειν* pro *ἄγοντες* scribentis, quam recentiores (Krueg., Class., Stahl., Herwerd.) mentione indignam iudicasse videntur, cum et ipse

in eam inciderim, in memoriam reducere mihi libet, qua sola verborum structura vitiata sanatur. Hodie vulgo Reiskium secuti alterum *οἳ* expungunt, qua re nihil profectum est; sive enim participium *ἄγοντες* verbo *ἐπάχθησαν* applicatur, particula *καὶ* (etiam) supervacanea aut saltem minime apta est (nam *ἅμα* hic suum locum haberet), sive ad verbum *ἐγίνοντο* refertur, collocatio insolita nescio quo modo satis excusari possit. Coniecturae Porti Poppo id opponit, quod „ut legatos Lacedaemonem ducerent non simul iis imperatum erat c. 74", quae res si ullius momenti esset, non minus in illam interpretationem quam priorem commemoravi caderet; sed Paralos legationem Lacedaemonem ducere a quadringentis postea iussos esse Thucydidem antea non diserte commemoravisse certe minime mirum est. Infinitivo restituto forsitan aliquis in pronomine *οἳ* repetito offendatur, quod tamen tanto intervallo satis excusari puto.

C. 92 § 9. *ὁ δὲ Ἀρίσταρχος καὶ οἱ ἐναντίοι τῷ πλήθει ἐχαλέπαινον. οἱ δὲ ὁπλῖται ὁμόσε τε ἐχώρουν οἱ πλεῖστοι τῷ ἔργῳ καὶ οὐ μετεμέλοντο, κτλ.*] Sic in omnibus libris melioribus scriptum est, sed ad verba *τῷ πλήθει* hoc scholion: *γράφεται τῷ ἀληθεῖ* exstat, quod Valla re vera vertens secutus est. Huic tamen scripturae duae res obstant, unum quod *οἱ ἐναντίοι* sic nimis nude positum est, alterum quod nullo alio loco verba *τῷ ἀληθεῖ* hac significatione inveniuntur; quominus autem scripturam *τῷ πλήθει* praeferamus, verbum *ἐχαλέπαινον* de hominibus ex animi sententia increpantibus nimis obscure positum impedit. Stahlius verba *τῷ ἀληθεῖ ἐχ.* rei veritatem aegre ferebant vertit, quod per structuram fieri licet, sed putidissimum est, quasi vero rerum species quaedam, non simulatio Theramenis iracundiae Aristarchi et ceterorum opposita sit. Huc accedit quod in proxima sententia verba *τῷ ἔργῳ* locutioni *ὁμόσε χωρεῖν* insolenter addita sunt, qua re adductus Kruegerus haec verba ex praecedentibus, ubi glossemate *τῷ ἀληθεῖ* expulsa essent, in hanc sententiam irrepsisse suspicatus est; sed cum verba *τῷ πλήθει*, quae consensus librorum exhibet, non apte absint, veri similius mihi esse videtur Thucydidem sic scripsisse:

. . . . οἱ ἐναντίοι τῷ πλήθει τῷ ἔργῳ ἐχαλέπαινον. οἱ δὲ ὁπλῖται ἐμίσε τε ἐχώρουν οἱ πλεῖστοι καὶ οὐ μετεμέλοντο κτλ.

C. 95 § 4. οἱ δ' ἔτυχον οὐκ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἄριστον ἐπισιτιζόμενοι κτλ.] Nescio an verbum ἄριστον ab aliquo additum sit, cui ἐπισιτιζόμενοι interpretatione egere visum esset (cf. schol. ad VI, 94, 3: ἐπισιτισάμενοι· ἤγουν ἐφόδια λαβόντες); nusquam enim alibi verbum ἐπισιτίζεσθαι, quod sciam, obiecto addito ponitur. Ut autem ἄριστον ipsum adderetur, verba ὁ γὰρ Ἀγησανδρίδας ἀριστοποιησάμενος (§ 3) efficere potuerunt.

C. 99 init. ὡς τροφήν τε οὐδεὶς ἐδίδου τῶν ὑπὸ Τισσαφέρνους τότε ὅτε ἐπὶ τὴν Ἄσπενδον παρῄει προσταχθέντων, κτλ.] Herwerdeno verba τῶν . . . . προσταχθέντων delenti comm. crit. p. 81 oblocutus sum, neque, opinor, iniuria; sed scholio quod ad hunc locum exstat (τῶν κελευσθέντων δηλαδὴ ὑπὸ Τισσαφέρνους, ὅτε αὐτὸς εἰς Ἄσπενδον ἀπῄει) inspecto dubitare cogor, an scholiastes verba ὅτε ἐπὶ τὴν Ἄσπενδον παρῄει, quae glossam adverbii τότε esse iam antea ipse suspicatus eram, in suo exemplo non legerit.

C. 104 § 4. ἐπειγομένων δὲ τῶν Πελοποννησίων πρότερόν τε ξυμμῖξαι κτλ.] προτέρων, ni fallor, scribendum est, cf. comm. crit. p. 143 (ad IV, 124, 3); quam suspicionem unice confirmat scholion: ἀντὶ τοῦ ἠπείγοντο οἱ Πελοποννήσιοι πρότεροί τε συμμῖξαι.

Lib. II cap. 4 § 6. — ἐβουλεύοντο εἴτε κατακαύσωσιν . . . . εἴτε τι ἄλλο χρήσωνται.] Sic vulgo scribitur, nullo sano sensu; nam nihil Thebanis inclusis facere Plataeenses non poterant. Scribendum est τί, id quod casu quodam codex Vaticanus exhibet (nam in talibus nullum fere momentum codicum est); transitio igitur in novam interrogationem facta est, cf. Madv. synt.$_2$ (ed. germ.) § 199 c, not. [1]) (cf. Plat. Menex. in., Xen. comm. III, 6, 11).

C. 11 § 7. πᾶσι γὰρ ἐν τοῖς ὄμμασι καὶ ἐν τῷ παραυτίκα ὁρᾶν πάσχοντάς τι ἄηθες ὀργὴ προσπίπτει κτλ.] Duae maxime res in hac verborum iunctura offendunt, unum, quod dativus πᾶσι et accusativus πάσχοντας nullo modo inter se coniungi

possunt (nam ridicule Classenius locos q. s. I, 53, 1; 72, 1; II, 7, 2 affert, quibus cum accusativus infinitivo interposito applicatus sit, similitudo prorsus nulla fit), alterum, quod post vb. ἐν τοῖς ὄμμασι vb. ἐν τῷ παραυτίκα ὁρᾶν sane inutilia sunt. Illi difficultati Kruegerus obiecto verbi ὁρᾶν, unde accus. πάσχοντας penderet, cogitando („irgend welche der Ihrigen", „ἑαυτούς") medebatur, quod tamen durissimum est; hanc Usener verbis ἐν τοῖς ὄμμασι deletis removebat, quae nullam emblematis speciem offerre Herwerdenus quoque, homo omnium suspicacissimus[1]), concedit. Boehmius dure infinitivum ὁρᾶν ab locutione ὀργὴ προσπίπτει pendentem fecit, neque melius Badhamius scriptura cod. Palatini ὀργῇ recepta πᾶς . . . . πάσχων scriptum maluit; sed pessimam interpretationem Stahlius (in ed. Popp. tertia) proposuit, qui transitionem ab dativo in accusativum factam ea re excusatam vult, quod verbum προσπίπτειν aliis locis cum accusativo iungitur, duobus locis Thucydideis allatis, quorum unus (I, 62, 3), qui cum dativus ἔχοντι infinitivo applicatus sit nostri parum similis est, correctione unius litterae (ἔχοντα), alter (VI, 85, 2) ope codicis Laurentiani sanari potest. Mihi quidem remedio fortiore utendum esse videtur, uti verbis καὶ ἐν τῷ παραυτίκα ὁρᾶν ut glossa verborum ἐν τοῖς ὄμμασι (de particula καὶ addita cf. v. c. VI, 72, 4) deletis πάσχουσί restituatur; nam dativum ob praecedentem infinitivum ὁρᾶν facile in accusativum corrigi potuisse in perspicuo est. Locutione autem ἐν τοῖς ὄμμασι πάσχειν τι (cf. Soph. Trach. 241, 746 ἐ. τ. ὄ. ὁρᾶν, δέρκεσθαι) elegantissime illud ἐν τῇ γῇ ὁρᾶν δῃοῦντας (§ 6) variatur. Verba καὶ ἐν τῷ π. ὁρᾶν servari possunt illa quidem, sed a brevitate Thucydidi in orationibus utique usitata abhorrent. Ceterum subdubito, an ἀηδές pro ἄηθες scripserit Thucydides.

C. 12 § 4. — ἔγνω ὁ Ἀρχίδαμος ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέν πω ἐνδώσουσιν κτλ.] Pro adverbio πω, quod apud verbum futuri temporis offendit, πως scribendum esse suspicor; cf. V, 15, 2 (οὔπως).

---

[1]) Haec antequam editionem libri quarti a Rutherfordio curatam (Lond. 1889) cognovi scripseram.

C. 15 § 3. *τὸ δὲ πρὸ τούτου ἡ ἀκρόπολις ἡ νῦν οὖσα πόλις ἦν κτλ.*] Repetitio articuli ἡ per se ipsa satis loco q. e. II, 23, 3 (*τὴν γῆν τὴν κτλ.*) defenditur, sed apud verbum *πόλις* articulo aegre caremus, ut fortasse verba sic transponenda sint: *ἡ ἀκρόπολις νῦν οὖσα ἡ πόλις ἦν.* Ceterum pro *τούτου* ex cod. Laur. *τοῦ* rescribendum, cf. § 2 et III, 98, 2.

C. 25 § 5. — *καὶ τῶν Ἠλείων ἡ πολλὴ ἤδη στρατιὰ προσεβεβοηθήκει.*] In §§ 3—5 dictum est, Athenienses, cum ad Pheam naves appulissent, iuventutem delectam Elidis quae Coele vocatur et agrorum adiacentium proelio vicisse, sed postea, quamquam Phea a Messeniis, sociis Atheniensium, capta esset, his in naves impositis avectos esse, quia reliquus iam exercitus Eleorum subvenisset (cf. adnot. Kruegeri). Apparet, Thucydidem *ἡ ἄλλη ἤδη στρατιὰ* scripsisse.

C. 40 § 2. *μόνοι γὰρ τόν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ αὐτοὶ ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα κτλ.*] Melius, opinor, codices Laur. et Monac., quorum scripturam Valla secutus est, *οἱ αὐτοὶ* exhibent, quod ad ea quae praecedunt, in quibus (*ἀπράγμονα*) notio agendi latet, referendum est: et iidem aut certe decernimus nos quidem aut deliberamus eqs.; cf. § 3: *τολμᾶν τε οἱ αὐτοί μάλιστα καὶ . . . . ἐκλογίζεσθαι.*

C. 42 § 4. *τῶνδε δὲ οὔτε πλούτου* (sic, non *πλούτῳ*, ex codd. ACEG scribendum est, cum inepte dativus *πλούτῳ* (BFM) dativo *ἐλπίδι*, qui non vitae condicionem, sed affectum significat, opponatur) *τις τὴν ἔτι ἀπόλαυσιν προτιμήσας ἐμαλακίσθη οὔτε πενίας ἐλπίδι, ὡς κἂν ἔτι διαφυγὼν αὐτὴν πλουτήσειεν, ἀναβολὴν τοῦ δεινοῦ ἐποιήσατο*] Genetivum *πενίας* coniunctivum, non obiectivum esse („der Hoffnung mit der Arme sich zu schmeicheln pflegen") loco q. e. VII, 61, 2 (*ἐλπὶς τοῦ φόβου*) collato recte, opinor, vult Kruegerus, quod si verum est, pronomen *αὐτὴν* subdure non de pauperibus, sed de paupertate ipsa positum est; contra Stahlius *πενίας* genetivum obiectivum per attractionem quandam positum esse putat, quae sane propter significationes verborum *ἐλπίδι* et *διαφυγὼν* inter se diversissimas durissima est. Sed vide ne *αὐτὴν* ex interpretatione falsa irrepserit, cum verbum *διαφυγεῖν* nullo obiecto positum

(cf. I, 110, 4; VII, 59, 2; Plat. Crito p. 45 e) non intellectum esset.

C. 43 § 1. — σκοποῦντας μὴ λόγῳ μόνῳ τὴν ὠφελίαν, ἣν ἄν τις πρὸς οὐδὲν χεῖρον αὐτοὺς ὑμᾶς εἰδότας μηκύνοι κτλ.] Nescio an pronomen ὑμᾶς interpretationis causa additum sit, cff. IV, 59, 2: ἐν εἰδόσι et similia additamenta VII, 14, 4; 68, 3.

C. 44 § 2. χαλεπὸν μὲν οὖν οἶδα πείθειν ὄν, ὧν .... ἀγάλλεσθε καὶ λύπη οὐχ ὧν κτλ.] Verba καὶ λύπη (sc. ἐστίν) tam laxe adiuncta sunt, ut vix cum iis quae praecedunt cohaereant, et apud explicationem postea additam particula δέ (autem), non καί suum locum habet; sed fortasse Thucydides λύπην scripsit, ut participio οὖσαν ex ὄν audito etiam hoc membrum ex οἶδα pendens faceret.

C. 48 § 3. λεγέτω μὲν οὖν περὶ αὐτοῦ ὡς ἕκαστος γιγνώσκει καὶ ἰατρὸς καὶ ἰδιώτης ἀφ' οὗ εἰκὸς ἦν γενέσθαι αὐτό, καὶ τὰς αἰτίας ἅστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς ἱκανὰς εἶναι δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν] Verbum ἦν haud dubie glossema participii εἰκός (cf. VIII, 2, 3 scriptura cod. Vatic.) habemus; neque enim de ea causa agitur, unde illo tempore pestilentiam orituram esse expectari poterat, sed de ea, quam pestilentiae causam fuisse aliquis postea suspicetur, ut apud εἰκός necessario ἐστιν, non ἦν cogitandum sit (de infinitivo aoristi apud εἰκός sensu temporis praeteriti posito cf. Lys. VII, 38); accedit quod νομίζει sequitur. Prolixitate eorum quae sequuntur iure I. M. Gesner offensus est, sed minus bene verba δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν expunxit, quo facto adiectivum ἱκανάς definitione aliqua indigere recte vidit Classenius; sic potius scribendum: ἅστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς [ἱκανὰς εἶναι] δύναμιν [ἐς τὸ μεταστῆσαι] σχεῖν, ut aoristus σχεῖν apud verbum νομίζειν aliquanto aptior servetur; verba autem δύναμιν σχεῖν haud dubie exquisitiora sunt. De locutione δύναμιν ἔχειν cum genetivo coniuncta cf. Plat. Rep. I, 328 c: ἐν δυνάμει τοῦ πορεύεσθαι εἶναι.

C. 67 § 3. ὁ δὲ πεισθεὶς πορευομένους αὐτοὺς .... ξυλλαμβάνει, ἄλλους ξυμπέμψας κτλ.] cod. Laurentianus ἄλλους δὲ exhibet, quare δὴ scribendum esse suspicor; δὴ explicative („nemlig“) sicut III, 26, 2 (restituit Stahlius) et VII, 81, 2 positum est. Similiter hanc particulam in δὲ corruptam idem codex solus (in cod. G tamen rasura duarum litterarum est)

VIII, 70, 1 (correxi in comm. crit. ad h. l.) et codices AEFM VIII, 82, 3 (ἵνα δὲ δοκῇ, correxit Stahlius) servarunt.

C. 87 § 3. — νομίσαι δὲ ταῖς μὲν τύχαις ἐνδέχεσθαι σφάλλεσθαι τοὺς ἀνθρώπους, ταῖς δὲ γνώμαις τοὺς αὐτοὺς αἰεὶ ἀνδρείους ὀρθῶς εἶναι κτλ.] cod. Laur. ὀρθῶς ἀνδρείους exhibet, qua collocationis varietate adiectivum ἀνδρείους glossam esse veri simile fit; neque tamen ὀρθοὺς (erectos) rescribendum esse putaverim, in quam suspicionem Badhamium antequam ego incidisse video, sed verba τοὺς αὐτούς praedicatum verbi εἶναι (τοὺς ἀνθρώπους) habeo, cf. c. 61, 2: ἐγὼ — ὁ αὐτός εἰμι; verba autem ὀρθῶς εἶναι idem atque εἶναι δεῖν valent. Stahlius satis dure dativum ταῖς γνώμαις ad τοὺς αὐτοὺς („qui mente sibi constant") rettulit, qua in interpretatione adverbium αἰεί sententiam turbat. Uti autem ἀνδρείους adderetur, facile fieri potuit, cum vb. τοῦ ἀνδρείου παρόντος sequantur.

C. 89 § 9. — ὅ ἐς τε τὰ πολλὰ τῶν πολεμικῶν ξυμφέρει καὶ ναυμαχίᾳ οὐχ ἥκιστα κτλ.] ad dativum rei ναυμαχίᾳ verbo ξυμφέρει additum excusandum Kruegerus locum qui est I, 123, 1 (τοῖς νῦν, gen. neutr.) attulit; verum aliquanto facilius condicioni rerum praesenti quam pugnae navali utilitas aliqua afferri dici potest. Qua re fit, ut Thucydidem κἀν ναυμαχίᾳ scripsisse suspicer; cff. adnott. Thucyd. ad VI, 31, 1 et supra (p. 165) ad VII, 81, 4.

C. 102 § 5. — ὑπειπόντα οὐκ εἶναι λύσιν τῶν δειμάτων πρὶν κτλ.] Terrorum, formidinum vertunt, quod mihi quidem parum perspicue dictum esse videtur; sed fortasse αἱμάτων („blodskyld") scriptum fuit, cf. Plat. leg. IX, 872 e (ἡ τῶν ξυγγενῶν αἱμάτων τιμωρὸς δίκη) et rep. II, 364 e (λύσεις . . ἀδικημάτων).

Om det friare bruket af pluralis hos Virgilius.

Föredrag hållet vid Nordiska filologmötet i Stockholm 1886.

Af R. Törnebladh.

Medan man egnat mycket och noggrant arbete åt den grammatikaliska utredningen af det prosaiska språkbruket hos romarne, har ingalunda samma uppmärksamhet kommit det poetiska språkbruket till godo. Enskilda undersökningar af vissa ställen hos skalderna i förening med textens fastställande samt äfven afhandlingar om särskilda författares egendomligheter finnas visserligen, men en verkligt uttömmande behandling har ämnet icke fått. I de grammatikaliska läroböckerna förekomma spridda upplysningar om åtskilliga språkföreteelser, men grammatikernas regler afse till öfvervägande del prosan, hvilken ju också i och för fastställandet af språkets allmänna lagar spelar hufvudrollen. Det är nemligen lätt insedt, att skalderna måste vara friare i sitt sätt att behandla språket, och att hos dem mycket får sin förklaring af den individuella uppfattningen samt den större eller mindre förmågan att foga språket i den bundna formen eller i korthet uttryckt af smaken (jfr Lucretius de rerum natura I, 136). Men om ock förhållandet är sådant, lära skalderna icke kunna lösgöra sig från vissa objektiva lagar eller bestämmelser, ehuru de inom gifna områden kunna och måste röra sig mera fritt och obehindradt. Det lönar derför mödan att söka uppdraga gränserna, i den mån sådant låter sig göra, för den poetiska språkbehandlingen; jag säger, i den mån sådant låter sig göra,

med afseende derpå, att skaldernas djerfvare vändningar icke alltid kunna inordnas ens under kategorier af mera vidsträckt omfattning.

Såsom ett anspråkslöst bidrag till lösning af den uppgift, jag här antydt, hvilken, likasom de flesta dylika, endast genom förenade bemödanden kan lösas, tillåter jag mig framhålla några synpunkter för bedömande af det så ofta omtalade friare bruket af pluralis hos skalderna. Jag inskränker mig dock till en skald, emedan tiden ej medgifvit mig att i större skala behandla ämnet. Då jag valt Virgilius framför andra, ligger dock redan i valet en antydan derom, att belysningen af den enskilda författaren i viss mån innebär en belysning af det poetiska språkbruket i det hela. Virgilius är nemligen den typiske romarskalden, hvad språket vidkommer. Han har om ej skapat, dock gifvit på en gång utbildning och stadga åt det poetiska språket hos romarne, hvilket efter honom jemväl i många fall inverkat på prosan. Före honom var skaldespråket icke fullt utveckladt; efterträdarne på skaldefältet åter hafva öfverhufvud taget följt i hans fotspår, ehuru de naturligtvis i åtskilliga fall gått något på sidan om dessa.

Det är också framför allt mot Virgilius, som de anmärkningar riktats, hvilka af en eller annan blifvit framstälda angående skaldernas — egentligen de episka diktarnes — friheter i etymologien och syntaxen. Så har särskildt Köne i sin skrift „Über die Sprache der römischen Epiker“ (1840) sökt framställa många friheter i ordformernas bruk såsom tillkomna för meterns behof. Det bör emellertid vara klart för hvarje språkkännare, att, om ock den bundna formen måste hafva sina kraf och göra dem gällande på annat sätt än den obundna, likväl ord, bildningar och uttryckssätt skapade endast för meterns — eller hos de nyare för rimmets skull — icke derigenom kunna ega hemul inom språket. Tvärtom: allmänhetens språksinne eller språköra är alltför ömtåligt att ej visa ifrån sig ordformer och vändningar, som ej i och genom sig sjelfva hafva förmåga att vinna tillträde till och bibehålla sig i publikens smak. Men ordkonstnärns skicklighet visar sig just deri, att han väljer

eller fogar sina ord så, att de kunna tillfredsställa denna smak. Och i det afseendet var Virgilius en mästare. Hans framställning var starkt retorisk och fann härigenom en säker väg till den vid retoriska föredrag så vana litterära romarpublikens öron. Men vid sina nybildningar måste han, likasom hvarje skald, taga hänsyn till hvad språkets ande kunde medgifva. Och härutinnan blef analogien naturligen bestämmande. I sjelfva verket spelar denna den vigtigaste rollen vid språkets utveckling, och ur densamma förklaras en mängd bildningar och bruk, hvilka småningom rotfäst sig i språket. För det poetiska språkbruk, som håller på att danas, blifver analogien inom prosan till hjelp och ledning, hvaremot det en gång stadgade skaldespråket bjuder efterkommande poeter på redan utsträckta analogier, hvilka få tjena till förebilder för ytterligare nya ordfogningar och sammanställningar.

Då vi nu skola i korthet angifva, huru Virgilius beträffande bruket af pluralis anlitat språkets hjelpmedel och sökt stöd i redan gängse uppfattningar, anmärka vi, att från föregående skalder till honom i det afseende, hvarom nu är fråga, finnes ett icke ringa afstånd. Hos comici är pluralisbruket i det hela föga utvidgadt utöfver hvad prosan medgifver, såsom ock naturligt är, eftersom språket hos dem närmar sig det hvardagsliga uttrycksättet ock icke har eller kan hafva hvad man skulle kunna kalla retorisk hållning. Lucretius, ehuru djerf i många fall och delvis äfven i fråga om pluralis, har dock ett vida mindre förråd af poetiska pluralisformer än Virgilius, och i Catulli jambiska dikter äro — såsom fallet plägar vara i denna versform — dylika pluraler mindre vanliga. Något talrikare äro de i hans hexametriska qväden, men icke i den grad som hos Virgilius. Dennes samtida Ovidius har deremot en rikare samling, i afseende å hvars beskaffenhet och fördelning i olika grupper vår för tidigt bortgångne landsman Samuel Gust. Cavallin gifvit kortfattade, men goda anvisningar i sin skolupplaga af Ovidii Metamorphoser i urval. I sjelfva verket finner man i de få rader, som häråt af honom egnats, nästan lika god belysning af frågan som i

Jacobs' Commentatio de usu numeri pluralis apud poëtas latinos (1841), der för öfrigt uppgifter lemnats om hithörande på åtskilliga ställen spridd litteratur, i hvilken dock snarare enstaka fall behandlats — såsom hos Ruddiman, Reisig m. fl. — än företeelsen skärskådats i sitt sammanhang.

Hvad nu särskildt angår Virgilius, så har Wagner i sina Quaestiones Virgilianae beträffande vissa ord gjort försök att uppdraga gränserna mellan bruket af de olika numeri, hvarvid han anmärkt, att hans undersökningar i de enstaka fallen kunna gälla såsom ett slags antydan om den riktning, i hvilken sådana i större omfattning borde kunna ske. Men, med allt erkännande af den stora noggranheten, fliten och skarpsinnet i Wagners undersökningar, lär man dock svårligen kunna å ena sidan godkänna de stundom hårfina gränsskilnader, som uppdragits mellan de båda numeri, eller å den andra biträda den åsigt, som i vissa fall något förmycket skattar åt det metriska tvångets förmenta inverkan. Otvifvelaktigt har deremot Wagner haft rätt i att fästa uppmärksamheten på omsorgen om välljudet såsom i många fall afgörande. Emellertid ser det ut, som om mer än en gtång valet af den ena eller andra numerus berot endast på ycke och smak eller poetiskt sinne, hvilkett uttryck man nu vill bruka. I flertalet fall torde man dock kunna med en viss sannolikhet yttra sig om de grunder, som blifvit följda. Jag skall också nu söka teckna de allmännaste dragen af läran om pluralis i dess friare användning hos Virgilius.

Först komma i betraktande[1]) de abstrakta substantiven. I afseende på dem framträder tydligen det romer-

[1]) Vid uppställandet af de olika kategorierna för bruket af pluralis har dock ej kunnat undvikas, att ett och annat upptagits under en rubrik, oaktadt det måhända snarare kunnat hänföras under en annan. Man må emellertid erinra sig, att ett och samma ords bruk stundom kan betraktas från mer än en synpunkt, och i vissa fall hafva ord, som så att säga höra till ett föreställningsområde, stälts bredvid hvarandra, äfven om deras olika egenskap af abstrakta eller konkreta kunnat skilja dem.

ska skaldespråket benägenhet att låta det abstrakta begreppet öfvergå til ett konkret. Här är icke stället att ingå i en vidlyftig undersökning af skilnaden emellan abstrakta och konkreta substantiv, en skilnad, som i de grammatikaliska läroböckerna icke är till fullo utredd. Jag anmärkar endast, att det är egentligen genom pluralisbildningen, som det abstrakta slår öfver i det konkreta. Hvad nu beträffar utsträckningen af analogien i afseende på pluralisbildningen hos abstrakta substantiv och andra, som vanligen sakna pluralis, inses lätt, att språket icke låter tvinga sig, utan upptager endast varsamt danade nybildningar. Om man i svenskan skulle vilja skapa pluralisformer af alla abstrakta substantiv, skulle utan tvifvel allmänhetens språksinne uppresa sig deremot; så t. ex. i fråga om orden *kärlek*, *älskog*, *vrede*, *harm*, *mod*, *sömn*, *kyla*, *oro* m. fl., hvartill kunna läggas ämnesnamnen *guld* och *silfver* m. fl. Med andra åter går sådant för sig, utan att örat deraf stötes; jfr t. ex. *dumhet*, *dumheter* med *blygsamhet*, *lösning* med *läsning*, *jern* med *bly* m. fl. Sak samma i latinet, ehuru lättheten att bilda pluralis der är större i fråga om abstrakta. Detta är dock ingalunda fallet i afseende på ämnesnamn; ingen har någonsin tilltrott sig att säga *aura*, *argenta*, icke ens *ferra* (ehuru *aera*), hvilket sista visar, att det icke är metallens sällsynthet, som här är afgörande, något som Reisig antagit for sannolikt.

De fall, i hvilka abstrakta i latinet förekomma i pluralis, äro, kortfattadt, följande:

1) då man vill beteckna olika slag eller arter t. ex. *avaritiae*, *constantiae* m. fl.;

2) då man vill utmärka särskilda

a) yttringar: *insaniae* yttringar af vansinne, vansinniga handlingar m. fl.;

b) förekomst hos flere personer eller i flere förhållanden (fall).

Kändt är, att latinet härutinnan skiljer sig vida från svenskan. Jag behöfver här endast erinra om *animi militum*, *ingenia hominum* (hos Virgilius *ingenia arvorum* G. 2, 177) Jfr Cic. de imperio Cn. Pompeii 5, 13: *eius modi homines*

mittimus, ut ... ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant och Cic. pro Milone 26, 69: *Vide, ... quantae infidelitates in amicitiis, quam ad tempus aptae simulationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae timiditates.*

c) förekomst hos en person i olika så att säga moment: *amores* känslor af kärlek, *metus* af fruktan (= farhågor), *odia, irae* m. fl.

3) då man vill med det abstrakta ordet utmärka föremål, t. ex. *amores* älskling, *auxilia* hjelptrupper m. fl. Erinras bör, att en dylik öfvergång förekommer jemväl i singularis.

Det först anförda slaget tillhör mest prosan och särskildt den filosofiska. I svenskan uttryckas motsvarande föreställningar oftast genom tillägg af „slag“ eller „arter“, t. ex. „arter af ståndaktighet“, „slag af girighet“; vidare „verksamhet“, „verksamhetsarter“, medan dock äfven verksamheter“ brukas. Det andra slaget är, hvad a) och b) vidkommer, icke alls ovanligt i den latinska prosan, men bruket är väsentligen uttsträckt i skaldespråket. Det under c) upptagna tillhör mest poesien. I svenskan begagnas här sammansatta ord, eller ock sker ersättning genom närslägtade ord eller omskrifningar: „kärlek“, „kärlekstankar“, „fruktan“, „farhågor“, „hopp“, „förhoppningar“, „hat“, „känslor af hat“, jemför vidare „oro“ och „bekymmer“ (sing. och plur). Det tredje slaget förekommer både i prosa och poesi, särdeles i den senare. I svenskan är det vanligare än det andra; så kan man säga „odlingar“ i betydelsen af „odlade sträckor“, men sällan i samma bemärkelse, som Virgilius använder *cultus* (pl.) *arvorum* ell. = „odlingsföretag“.

Vi öfvergå nu till att skärskåda särskilda ordgrupper. Först och främst märka vi ord, som beteckna en sinnesstämning eller känsla.

Sä finner man *irae* (personifieradt Aen. 12, 336), *odia, furores* använda dels om flera personer, dels om en och samma — ett i ögonen fallande exempel är *vobis ... desidiae cordi* (Aen. 9, 614—615) — så att känslorna tänkas yppa sig vid olika tillfällen eller alltjemt upprepas. Här må

anföras Ecl. 3, 80, 1: *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.* Öfvergången blir härifrån lätt till betecknande af en stämning för längre tid eller för hela lifvet, så *amores* om Dido (Aen. 4, 28): alla känslor af kärlek, all kärlighet; jfr *frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum litera iactetur odiis Iunonis iniquae, nota tibi* (Aen. 1, 667 ff.). Härifrån ledes åter betydelsen af en personligheten karakteriserande concentrerad passion: *fastus* högmod, som alltjämt låter känna sig, om Pyrrhus (Aen. 3, 326). Men pluralis brukas jemväl så, att en enskild känsla föreställes innefatta olika moment, som följa på hvarandra likasom vågor (jemför hos oss „svall“ och „svallningar“). Upplysande äro i detta afseende metaforerna i Aen. 12, 831: *irarum tantos volvis sub pectore fluctus* samt 4, 532 och 564: *magnoque irarum fluctuat aestu* och *varios irarum concitat aestus.* Vidare må anföras Aen. 5, 827, 8: *Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim gaudia pertentant mentem* (jfr *taedia* G. 4, 332); 10, 813, 14: *saevae iamque altius irae Dardanio surgunt ductori;* 7, 445: *Allecto exarsit in iras* m. fl.

Metonymiskt brukas abstrakta ord om handlingar, som framgått ur en känsla; så *Aque Chao densos divum narrabat amores* (G. 4, 347), der *amores* betecknar „kärliga lekar“ eller „kärleksäfventyr“. Vidare om föremål för känsla; så *amores*; *spes et solatia nostri Pallanta*, Aen. 8, 514; *Clytium ... nova gaudia*, Aen. 10, 325, m. fl. Jfr *attollentem iras* (Aen. 2, 381); sammanställdt med *fastidia* finnes *irae* E. 2, 14, 15 (om en person). Ord, som utmärka bestämdt framträdande yttringar af känsla (smärta), må dernäst upptagas. Sådana äro exempelvis *questus*, *fletus*, *gemitus*. Jfr *tantos illa suo rumpebat pectore questus* (Aen. 4, 553): klagan likasom i flere repriser eller allt jemt fortgående. Att singularis äfven kan förekomma i detta likasom i andra fall, torde knappt behöfva sägas.

Härmed kunna jemföras verbalsubstantiv, som beteckna ljud, såsom *sonitus*. I Aen. 2, 731, 732 står *creber ad aures visus adesse pedum sonitus*, der epithetet *creber* ersätter pluralis; vidare *mugitus*: vrålande läten; i sammanhang här-

med må erinras om *stridores*, sagdt om hafvet, (G. 2, 162); *murmura* om blixtens dån och om vindfläktens sus (susningar). I viss mån analogt är *visus* — blickar.

Vi öfvergå nu till ord, som utmärka rörelse eller verksamhet i en eller annan form. Om *cursus* anmärker Wagner, att det brukas i sing. med verben *dirigere* och *contendere*. Häremot må ställas *cursus detorquet* (Aen. 4, 196); hvad *torquet medios nox humida cursus* (Aen. 5, 738) angår, härleder W. plur. från afseendet på välljudet; jfr äfven *avidos extendere cursus* (Aen. 12, 909). Måhända har skalden stundom tänkt sig färden i dess fortgång eller såsom utsträckt, likasom på det af W. anförda stället Aen. 7, 8, 9: *nec candida cursus Luna negat.* Om en häst heter det *cursibus auras provocet* (G. 3, 193, 4), en pluralis, som icke är likbetydande med den svenska i „löpningar". — Singularis står fullt naturligt om afresa eller affärd (Aen. 4, 299) och om lefnadsloppet såsom ett afslutadt helt, Aen. 4, 653: *vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi.* Pluralerna *cursus ... aquarum* (G. 4, 136) och *et mutata suos requierunt flumina cursus* (E. 8, 4), finna sin gifna förklaring, likasom *alternos gressus* (Aen. 12, 386); *incursus luporum* (G. 3, 407); *recursus languentis pelagi* (Aen. 10, 288, 9) om vågornas tillbakasvallande; *ingressus* (G. 4, 316): de första stegen; *assultus* (Aen. 5, 442). Härmed kan sammanställas *impetus* i prosan. — Äfven *aditus* företer olika bruk; det begagnas, helt naturligt, i sing. om tillträdet eller vägen såsom ett: *occupat Aeneas aditum custode sepulto* (Aen. 6, 424), men i plur. (Aen. 4, 293 och 423) om vägarna till hjertat; samt (Aen. 5, 441) om vägarna till en plats eller alla möjligheterna att komma dit in; jemför äfven Aen. 2, 494; 6, 43; 11, 466 och 525 (*fauces aditusque*).

Reditus i plur. utmärker dels hemkomst för två (Aen. 10, 436), dels hvarje återfärd eller alla möjligheter till en sådan (Aen. 2, 118); jfr härmed *congressus* i Aen. 5, 733. — *Obitus*, Aen. 4, 694, synes beteckna dödssätt; alltså en modifikation af betydelsen i och genom pluralis.

Ortus brukas dels om flere: *Daphni. quid antiquos signorum suspicis ortus* (E. 9, 46), dels om en och samma himlakropp

såsom framträdande på olika tider d. v. s. dagligen; deraf metonymiskt om väderstrecket: *Solis ad ortus*, (G. 3, 277) hvarmed kan jemföras *ortu quarto* om *Luna* (G. 1, 432). Aen. 6, 255 synes *ortus (solis)* hafva blifvit assimileradt med det föregående *lumina*, eller ock beteckna soluppgången såsom småningom (i flera moment) försiggående (jfr liknande om *Aurora* G. 4, 544). Deremot står *occasus* i sing. G. 1, 225 och 402 samt 3, 336; om väderstrecket Aen. 9, 668 och 11, 317.

Tortus och *ictus* behöfva knappt nämnas, likasom ej heller *flatus*. Mera märkligt är *morsus roboris* (Aen. 12, 782, 3) om trädstammens förmåga att alltjämt hålla lansen fast. *Pastus* står i plur. metonymiskt för att bet. foder eller bete; så äfven i prosa.

I pluralis förekomma ofta *bellum*, *certamen*, *proelium*, *pugna*; hvad de tre senare angår, är derom intet att säga; *bella* åter synes stundom beteckna ett krig i dess olika skeden (jfr „fejder"); så om Junos krig mot Trojanerna: *una cum gente tot annos bella gero* (Aen. 1, 47, 8). Dock närmar det sig till sin betydelse ordet *certamen*; se Aen. 2, 439; Aen. 2, 84 står plur. om krig allmänt fattadt. *Mora* torde knappast behöfva särskildt upptagas; *rumpe moras* Aen. 4, 569.

Ord, som utmärka ett tillstånd, vare sig i afseende på en menniska eller mera allmänt, finnas ofta brukade i pluralis. Vi må här först fästa oss vid *somnus*. Det begagnas ej blott om flere (G. 2, 470, Aen. 2, 9) — i svenskan är sådant omöjligt — utan ock om en; så Aen. 4, 560 i förening med *ducere*, som häntyder på utsträckning; vidare Aen. 1, 353; 2, 270; 4, 353 och 466 om sömnens timmar, då drömmar te sig; jemför uttrycket *per somnum*. *Insomnia* förekommer blott i pluralis; *jejunia* om flere; jfr i svenskan „fastor". *Silentia* finnes endast i pluralis, hvartill utan tvifvel den för metern beqväma formen medverkat. Det förekommer, utom med *linguis* (Aen. 11. 241), således om flere, Aen. 2, 255 och 755 om nattens tystnad; på båda ställen afses en rundt omkring sig sträckande tystnad, jfr äfven Aen. 1, 730; Aen. 3, 112 betecknar det mysterier, som återkomma vid olika tilfällen.

I sammanhang härmed må nämnas orden *connubia*, *hospitia*, *contagia*, *incendia*. Pluralis af det första faller under en annan rubrik, hvarom mera s. 195 f.; det andra står metonymiskt om herbergen G. 3, 343. I G. 4, 24 synes det afse *arbos* såsom omfattande flere tillfällen eller lägenheter till herberge; om Aen. 1, 672 se längre ned. *Contagia* i E. 1, 50 syftar på *pecus*, och i G. 3, 468, 9 visar hela frasen, att det är fråga om utbredning: *priusquam dira per incautum serpant contagia vulgus*. I fråga om *incendia* kan Aen. 10. 406 tjena såsom typiskt exempel: *dispersa immittit silvis incendia pastor*; jfr *incendia miscet* (Aen. 2, 339) och *glomerat incendia ventus* (G. 2, 311). *Exsilia*, Aen. 2, 780, synes utmärka landsflykt under olika tidsafdelningar; *fastidia*, E. 4, 61, är hänfördt till *decem menses*; *fumantia excidia*, Aen. 10, 45, 6, häntyder på sjelfva ruinerna, från hvilka rök här och der uppstiger.

Otia tyckes i allmänhet beteckna utsträckning: fortfarande lugn eller overksamhet, stillhet: lugna dagar; se E. 1, 6: *O Meliboe, deus nobis haec otia fecit* samt E. 5, 61; G. 2, 468; om flere G. 3, 377, 8: *ipsi ... secura sub alta otia agunt terra*; Aen. 4, 271; 6, 813: *otia qui rumpet patriae*: fredstider. I detta sammanhang må behandlas *saecula*, som vanligen står i plur. i betydelsen „tidsålder"; Aen. 1, 291: *aspera*: 6, 792, 3; *aurea*; G. 1, 468: *impia*. Det har jemte sig *virum* G. 2, 295: *(aesculus) multa virum volvens durando saecula vincit*. — Hit kan ock föras *regna*, t. ex. *Saturnia* och väl äfven *regna Tyri germanus habebat Pygmalion* Aen. 1, 346, men ordet hör för det mesta under en annan kategori. — Om *exordia*, *primordia*, *rudimenta* torde ej behöfva vidare talas.

Ord, som utmärka värme eller köld, såsom *calor*, *fervor*, *aestus*, *frigus*, stå i pluralis, då de angifva „tid" („årstid") eller „väderlek"; så *mediis fervoribus* (G. 3, 154) under middagshettan, *aestibus ... mediis* likaså G. 3, 331; G. 4, 401 och Aen. 7, 495; dock *medio aestu*(G. 1, 297); *frigora* kall väderlek E. 7, 51; 10, 48; G. 1, 300 och E. 10, 65 samt G. 1, 48 *(solem—frigora)* vintertid, vinter; *calores austrini* (G. 2, 270, 1) sunnanvindens värme, varma vindar från söder; jfr *spirantes frigora cauri* G. 3, 356.

Härmed kan sammanställas *ad medias ... pruinas* (G. 1, 230) Vidare kunna jemföras *mediis ... aquilonibus* (Aen. 4, 310) och *austri* (G. 1, 241) såsom betecknande södern. Man tänkte sig nemligen vindarna såsom blåsande från samma håll alltjemt eller en längre tid bortåt.

Vi öfvergå nu till 2) substantiv, som utmärka ämne eller myckenhet, samling.

Sådana äro *aes*; *aqua*, *latex*, *ros*, *spuma*, *vinum*, *mel*; *nix*, *arena*; *frumentum*, *seges*, *herba*, *gramen*, *pabulum*, *venenum*, *tus*, *silva*; m. fl. Bruket i fråga om dessa är visserligen temligen kändt, men torde dock böra belysas med några exempel.

Aera finnes brukadt om produkter af koppar eller brons (jfr „bronser“); så Aen. 6, 847: *spirantia aera*; 9, 809: *solida aera* om hjelmens bronsdelar; 2, 73, 4: *aera micantia* blixtrande vapen (sköldar och hjelmar) af brons; G. 2, 464: *Ephyreia aera*; Aen. 3, 111: *Corybantia aera*.

Aquae, vattendroppar, vattenflöden eller vattenmängd; G. 2, 349: *inter ... labentur aquae*; G. 1, 322: *agmen aquarum — imber*; G. 4, 136 vatten på olika ställen; jfr „kring vattnen sökte han rof“ (Runeberg). *Latex* står ofta i plur.; dock ej Aen. 1, 686: *laticem Lyaeum*, hvarmed betecknas *vinum*. Härmed kan jemföras *fontes*, vatten från källor, källvatten; se G. 4, 376 och Aen. 2, 686.

Rores förekommer G. 1, 385, der det skildras, huru hafsfåglarne och svanarne i floden Caystrus i Lydien mot annalkande oväder begjuta sig med daggstänk; i svenskan skulla plur. „daggar“ helt visst taga sig mycket illa ut, såsom betecknande något helt annat. För öfrigt kan jemföras Hor. Od. 3, 3, 54—6: *visere gestiens, qua parte debacchentur ignes, qua nebulae pluviique rores*; om *nebulae* se G. 4, 424.

Spumae i plur. finnes t. ex. G. 3, 111 om flere hästar; likaså 3, 203: *spumas aget ore cruentas;* om hafvets skum *spumae salis* Aen. 1, 35.

Närstående härtill är *squama*, som, eget nog, stundom brukas i sing. såsom kollektiv; så Aen. 5, 88 och 9, 707; deremot i plur. Aen. 11, 488 och 754 m. fl.

Vina förekommer t. ex. Aen. 1, 195; vidare 4, 455, der man kan tänka på upprepade fall; G. 2, 97 står det som apposition till en pluralis: *Sunt et Aminneae vites, firmissima vina.*

Mella brukas, då det är fråga om honung på flera håll eller rikt förråd; jfr Aen. 1, 432 och G. 4, 213 *constructa mella* (honungskakorna). Jfr föröfrigt Hor. Od. 2, 19, 12.

Nives är ej ovanligt; så *Alpinae nives* (E. 10, 47); härmed kan jemföras G. 3, 354, 5: *iacet aggeribus niveis* (drifvor) *informis ... terra.*

Arena finna vi i sing. G, 1, 105: *cumulosque ruit male pinguis arenae*; Aen. 1, 172, 540; 5, 34; 6, 316, på hvilka fyra ställen det betecknar sanden på en kust eller flodbrädd; plur. står G. 2, 105—8 i bet. „sandkorn“ ... *Libyci velit aequoris idem discere quam multae zephyro turbentur arenae aut ... nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.* Plur. *arenae* brukas äfven i bet. „sandmassor“ t. ex. Aen. 1, 107; 3, 557, eller „sandfält“.

Frumentum i plur. brukas äfven i prosan och betecknar dels sädeskornen, Aen. 4, 405, 6: *pars grandia trudunt ... frumenta*; vidare särskildt om „sädesslag“, dels ock „växande gröda“. Hos Virgilius användes det i plur. om „sädesgröda“ t. ex. i motsats till vinskörd (vinodling), jfr. G. 2, 205 och 228 *altera (terra) frumentis ... favet, altera Baccho.* Plur. *farra* (G. 1, 101) och *segetes* (skördar, sädesfält) kunna härmed sammanställas; likaså *hordea.* Om detta ord anmärkte hånfullt Bavius och Maevius: *hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat.* Men Virgilius sade icke *tritica*, likalitet som hos oss „hveten“ „hafrar“ blifvit användt, ehuru man brukar „rågar“. Deremot i latinet *avenae* m. fl. Växters namn stå nemligen ofta i plur. — så *ligustra*, *vaccinia* (E. 2, 18) m. fl. — hvilket är helt naturligt, eftersom man här tänker på de olika växtstånden; huru plur. och sing. omvexla, kan man se af Ecl. 5, 36 ff., der *hordea*, *lolium*, *avenae*, *viola*, *narcissus*, *carduus* och *paliurus* stå bredvid hvarandra. Härmed kan sammanställas kollektiv sing. i svenskan i sådana uttryck som „ros och lilja“. *Herba* är behandladt af Wagner. Någon egentlig begreppsskilnad

emellan sing. och plur. är svårt att uppvisa; skalden har omvexlat, såsom vi kunna med „i gräset“ och „bland gräsen“; „låga gräsen“. *Gramen* brukas mest i plur., likaså *pabulum*; *venenum* i plur. betecknar „giftiga örter“ och „giftmedel“. *Silva* utmärker i plur. dels olika slag, såsom G. 2, 26: *silvarum aliae* (somliga skogsplanteringar), dels „skogstrakt“; jfr i svenskan „skog och mark“. *Arbusta*, *virgulta* äro vanliga.

I sammanhang härmed må behandlas ord, som utmärka „eld“ eller „ljus“: *ignis*, *flamma*, *lumen*. Plur. *ignes* synes beteckna elden såsom omfattande flere särskilda delar; jfr *immissi diversis partibus ignes* Aen. 12, 521; *flammae* förklaras af Wagner med *plures* eller *multi*, *crebri ignes*; *flammarum globi* står Aen. 3, 574; om själens eld användas sing. Angående *lumen* jfr äfven vid *ortus*; ordet brukas ock om ljus i större utsträckning: *lumina vitae* Aen. 7, 771. I G. 1, 251 kan det beteckna återkommande ljus, men äfven „ljusmassor“, „ljusflöden“. *Aura* är ett af Wagner närmare behandladt ord; det betyder egentligen luftström eller fläkt: *omnes ... ceciderunt aurae* (E. 9, 57 f.); i plur. öfvergår det (jfr G. 2, 422) att beteckna atmosferen eller dagsljuset; vidare luftlagren uppe i ett rum Aen. 8, 24, hvaremot sing. bet. dels „doft“, dels „strålglans“. *Umbra* är noggrant behandladt af Wagner. Ordet bet. i sing. särskildt „svalkande skugga“; i plur. dels „skuggor“ (såsom i svenskan), mera samlade t. ex. då det talas om *humentes umbrae noctis*; vidare „skuggverlden“ l. *Orcus* (metonymiskt). Om en enda afliden sägas dels *umbra*, dels *umbrae*, det senare förmodligen med afseende på vålnaden såsom återkommande.

Det torde redan hafva iakttagits, att i fråga om de ord, som utmärka myckenhet eller samling, pluralis ofta användts af den grund, att man tänkt på samlingen såsom bestående af flere delar; så t. ex. *silva*, *seges* m. fl. Det finnes också i sjelfva verket.

3) en särskild grupp af ord, som i pluralis skola beteckna ett (större) helt såsom omfattande flere delar, någonting utbredt, hvilket framträder för föreställningen såsom flertal af sträckor eller någonting dylikt. Naturligtvis är det egentligen fråga om utsträckning i rummet; dock

kunna äfven ord, som utmärka tid, begagnas på liknande sätt; så t. ex. det på annat ställe nämnda *saeculum*. I svenskan förekomma ofta likartade fall; man säger t. ex. „trakt“ och „trakter“, „bygd“ och „bygder“, „nejd“ och „nejder“. Prosan har härvid förebilder att lemna i *loca*, *montes*, *valles* m. fl.

Vi erinra först om *polus*, som ofta står i plur.; deremot ej *caelum*; i svenskan både „himlar“ och „himlafälten“ (Tegnér). *Aequora* är synnerligen vanligt, äfven sammanstäldt med *ponti*: „böljans slätter“ (Tegnér); vidare med *campi*.

Vanliga äro *freta*, *vada*, *stagna*, *lacus*, *flumina* och *fluenta* (flöden äfven om en flod); *amnes* (*Oceani amnes* — *ῥοαί*, alltid plur. hos Homerus), *rivi*; *ostia* om en flods mynning, och ej endast om Nilens sju. *Mare* och *maria* förekomma båda, och exemplet *terras tractusque maris caelumque profundum* (G. 4, 222) kan lemna upplysning, huru man föreställt sig saken.

Om *terra* har Wagner yttrat sig. Hans redogörelse visar, att bruket vexlar. Detta är fallet äfven, när fråga är om jorden i motsats till luften, hafvet och elden; se nyss anförda ex. och E. 6, 32, 3: *semina terrarumque animaeque marisque . . . et liquidi simul ignis*. Plur. begagnas om en mera vidsträckt trakt samt naturligtvis om skilda länder likasom *patria* G. 2, 116: *divisae arboribus patriae*.

Vidare stå *litus*, *ripa* och *ora* ytterst ofta eller till och med oftast i plur.; det sista brukas till omskrifning, såsom Wagner anmärkt t. ex. *luminis orae* (G. 2, 47). Ofta *montes*, *iuga*, *colles*, *valles*, *convalles*, *campi*, såsom motsvarande ord i svenskan; upplysande är exemplet *altis montibus errant* (Aen. 3, 644); jfr äfven Aen. 3, 675, der det talas om, huru Cycloperna komma fram *e silvis et montibus altis*, tydligen från olika håll. *Rura*, *pascua*, *saltus* torde blott behöfva nämnas. Äfven plur. *Averna*, *Tartara* o. d. äro välbekanta. *Regnum* användes ofta i plur.; det bet. t. ex. då flere riken eller ett rike såsom en förening af småriken eller omfattande i hela sin utsträckning flere länder; jfr Tegnérs: „förödda voro re'n hans länder“. Upplysande för öfvergången är Aen. 3, 106: *Centum urbes habitant magnas*, *uberrima regna* och

G. 4, 202 *cerea regna* om bikupans celler. Om besittning i allmänhet brukas plur. t. ex. Ecl. 1, 69.

De ord, som beteckna ett hus och dess delar, stå ofta i plur. Så *domus* (jfr *δώματα*), *atria*, *limina*, *culmina*, *fastigia*; i prosan har man *aedes*. Måhända kan hit räknas äfven *sedes*. Ordet *tecta* synes höra under annan rubrik (se 5). Deremot kunna härmed sammanställas *stabula* samt *antra* och *cavernae*.

Vidare 4) brukas ofta i pluralis de ord, som betecknar kroppens delar. Detta är fallet, icke blott när delarna tagas parvis eller äro flere lika, utan ock med dem, som vi pläga uppfatta såsom enheter, nemligen *colla*, *pectora*, *corda*, *terga*, *ora*; deremot ej med *lingua* eller *dorsum* (så G. 3, 116 *impositi dorso Lapithae* om flere), ej heller med *facies* och naturligtvis icke med *caput*. Måhända har man omedvetet följt analogien af de parvis framträdande lemmarna, såsom *manus*, *pedes*, *oculi*, *tempora* (jfr Aen. 9, 418 *tempus utrumque*), så att skalden förestält sig t. ex. bröstet liksom deladt i eller omfattande två halfvor, såsom ju ock i sjelfva verket fallet är med hjertat (*cor*). Så brukas *oscula* — läpparna; jfr Aen. 1, 256: *oscula libavit natae*. Jfr för öfrigt Aen. 11, 497: *luduntque iubae per colla, per armos*. *Pectora* og *corda* brukas i plur. äfven i fråga om sinnelaget hos en, t. ex. Aen. 10, 151: *violenta pectora Turni*; vidare 1, 722 (om Dido) *iam pridem resides animos desuetaque corda*; af de sist anförda är *animus* ju mycket vanligt i plur. äfven i prosa. För öfrigt begagnas orden metonymiskt, likasom hos oss „själ" och „hufvud", och til omskrifning Aen. 11, 215, 6: *hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum pectora*. *Medullae* och *viscera* kunna få sin förklaring i utsträckningen (jfr ofvan 3). *Vultus* är väl oftast — anletsdrag — jfr Tegnér: „Allvarsamt och bottenärligt hvart enda af hans anletsdrag"; det kan dock äfven betyda „blickar", likasom *acies* (jfr Aen. 6, 788 *huc geminas nunc flecte acies*): *figitque in virgine vultus* Aen. 12, 70. Ihågkommas bör ock, att i prosan vissa namn på kroppsdelar äro *pluralia tantum* eller mest förekomma i plur.: *praecordia* (eg. adjektiv), *nares*, *cervices*, *fauces* m. fl. Hvad angår *corpora*, brukas det i plur. om en

Aen. 11, 276, men synes der falla under en annan rubrik, hvarom mera längre fram. Det begagnas för öfrigt af andra skalder äfven om en, förmodligen med afseende på utsträckningen eller omfattningen, så att det kan förklaras efter 3).

5) Adjektiv i neutrum, hvilka äfven i prosa ofta förekomma i pluralis, betecknande inbegreppet af hvad adjektivet utmärker t. ex. part. *promissa*, *iussa*, *mandata* m. fl. såsom *vera*, *falsa*, *seria (iocique)* m. fl. — i svenskan löfte, befallning, sanning, lögn, allvar — finna hos skalderna vidsträckt användning. Hit äro att hänföra part. *sata* (t. ex. *arboribusque satisque)*, *strata*, *serta*, *culta* — äfven med tillagda epitet t. ex. *sata laeta*, *flaventia culta* m. m.; *tecta* allt som är täckt eller under tak d. v. s. hus; möjligen kan dock ordet upptagas under 4); jfr *nuntius per regia tecta ruit* (Aen. 11, 447); vidare *deserta*, framför allt *fata* eg. hvad som blifvit uttaladt eller spådt = ödets bud, ödet, *ausa* samt *alta*, *mortalia*, *media*, *extrema* (med epit. *omnia* Aen. 3, 315) m. fl.; stundom är ett genitivattribut tillagdt t. ex. *gurgitis ima*, *ardua terrarum* o. d. Från prosan må anföras: *et facere et pati fortia* (hvad som erfordrar hjeltemod) *Romanum est* Liv. 2, 12.

6) Hvad beträffar den så ofta omtalade *pluralis excellentiae* eller *majestaticus*, synes bruket af densamma vara temligen inskränkt. Man har till den velat hänföra pluraler sådana som *numina*, *templa*, *oracula*, *arces* m. fl., men *templa* kan, i många fall åtminstone, tolkas såsom utmärkande en bygnadskomplex med flere afdelningar eller rum; *oracula* torde ofta kunna förklaras såsom indefinit — dock ej alltid; se t. ex. Aen. 2, 114 *oracula Phoebi*; *numina* om en gudomlighet kan vara bildadt analogt med *pectora* eller *corda* om menniskan; *arces* kan i flere fall uppfattas såsom verklig pluralis t. ex. G. 2, 535; *septemque una sibi muro circumdedit arces*; äfven torde det beteckna en höjd med en byggnadskomplex; se Aen. 6, 9, 10: *arces, quibus altus Apollo praesidet.* Till nästa grupp kan hänföras Aen. 6, 774: *Hi Collatinas imponent montibus arces.*

Äfven *currus* plägar här upptagas. Detta ord synes dock kunna tänkas såsom utmärkande något sammansatt eller innefattande en mångfald; jfr ock *plaustra*, *axes* hos Ovidius. Vidare finner man *funera*, *foedera* (dock möjligen med afseende på de två parter, som afsluta ett förbund) *monstra*, *pondera*, *munera* m. fl. Nekas bör icke, att någon gång bruket af pluralis svårligen kan förklaras från någon annan synpunkt än den ofta angifna d. v. s. att beteckna något såsom mera stort eller framstående t. ex. *immania pondera baltei* (Aen. 10, 496); särskildt måhända *monstra* och *sceptra*; jfr Aen. 1, 57 *sceptra tenens*, der den beqväma formen kan hafva lockat, och 3, 296 *sceptrisque potitum*, der åter metern ej hindrar bruket af sing. Stundom kan dock tanken på en mångfald hafva föresväfvat skalden t. ex. *auri pondera facti* (Aen. 10, 527), och det finnes äfven exempel, som äro svåra att förklara på annat sätt än såsom en ren frihet med afseende på den beqvämare formen t. ex. *ob nostra ... effugia* Aen. 2, 139, 40; jfr äfven Hor. Od. 3, 27, 75, 6: *tua sectus orbis nomina ducet.*

Att för öfrigt inom poesien, likasom i prosan, första personen stundom betecknas genom en pluralis, är knappt nödigt att nämna; så t. ex. Aen. 2, 89, 90: *et nos aliquod nomenque decusque gessimus*, hvarmed kan jemföras det väl beräknade bruket af plur. i *nos*, *tua progenies* etc. (Aen. 1, 250). I det sist anförda fallet afses tydligen retorisk exaggeration. Härtill användes plur. hos Virgilius ganska ofta. Dess bruk i sådant syfte torde emellertid böra upptagas under

7) användningen af pluralis för att på ett mera obestämdt sätt beteckna något genom angifvande af slaget eller arten, ofta motsvarande obestämd artikel (i sing. eller plur.) i svenskan. Vi kunna nöja oss att här urskilja två grupper, nemligen

a) obestämd beteckning i allmänhet. I hithörande fall utmärker i regeln pluralis, att det, som åsyftas, för tillfället ej behöfver närmare angifvas än såsom till arten hänförligt, lika godt om det är det ena eller det andra. Härmed kan jemföras Cic. Lael. 11, 37: *C. Blossius in Asiam*

profugit, *ad hostes se contulit*, der fråga är blott om en, Aristonicus; i svenskan: en fiende — *ad eos*, *qui hostes essent*, såsom Seyffert förklarar det, hvilken här anför Cic. in Verr. 2, 10, 26: *Verres calumniatores apponebat* (om en). Hos Virgilius finna vi Aen. 6, 366: *portus require Velinos* (om en hamn vid Velia, hvilken som helst); Aen. 5, 23, 4: *nec litora longe fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos*; 8, 503: *externos optate duces* (om en); 1, 671, 2: *et vereor*, *quo se Iunonia vertant hospitia* (en junonisk gästvänskap, ell. gästvänskap hos Iuno i hennes stad); hvarmed kan jemföras 10, 494, 5: *haud illi stabunt Aeneia parvo hospitia.* Vidare Aen. 6, 200 : *quantum acie possent oculi servare sequentum* (en efterföljandes blick); 5, 400: *nec dona moror* (skänker, någon skänk, ehuru visserligen särskildt kunde tänkas på den utlofvade stuten); 6, 446: *crudelis nati monstrantem vulnera*, der icke mer än ett sår behöfver menas; 6, 37: *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit*, sådana skådespel, som det i fråga varande; Ecl. 5, 24, 5: *Non ulli pastos illis egere diebus frigida*, *Daphni*, *boves ad flumina*; G. 3, 212, 3: *tauros* ... *in sola relegant pascua post montem oppositum et trans flumina lata*; Aen. 8, 379: *quamvis et Priami deberem plurima natis*, der Venus egentligen syftar på Paris, men betecknar honom på ett mera obestämdt sätt; 5, 585: *pugnaeque cient simulacra* en skenfäktning; 2, 189; *si vestra manus violasset dona Minervae* en skänk till Minerva (naturligtvis afses trähästen); så torde plur. *dona*, *munera* och *praemia* på mer än ett ställe — jfr Aen. 4, 263, 8, 729, som dock kunna falla under 6), och 2, 537 — kunna uppfattas; G. 4, 449 *venimus*, *hinc lassis quaesitum oracula rebus*; äfven på andra ställen kan måhända *oracula* tolkas indefinit; Aen. 12, 799: *vim crescere victis* (en besegrad fiende) och möjligen 12, 875, 6: *ne me terrete timentem obscenae volucres* (om det ej hör till 6); Aen. 6, 169, 70: *Dardanio Aeneae sese fortissimus heros addiderat socium*, *non inferiora secutus*, der adj. i neutrum angifver saken allmänt: hvad icke sämre var, något icke sämre. Allmänt står *superi* om de himmelske, himlens makter Aen 1, 4, der *vi superum* sedermera närmare bestämmas genom angifvande af Iunos namn; likaså 11, 784, 5: *superos Arruns sic voce*

precatur: summe deum, sancti custos Soractis Apollo; jfr E. 4, 49; Aen. 6, 322; 10, 228; 11, 276, 7: *cum ferro caelestia corpora demens appetii et Veneris violavi vulnere dextram.* Att här anföra plur. sådana som *Decios Marios magnosque Camillos* (G. 2, 169) är knappt nödigt, då bruket härutinnan är allmänt kändt; vi anmärka blott, att *Scauros* i Hor. Od. 1, 12, 37 torde kunna på samma sätt förklaras. *Nati* synes kunna användas om ett barn, se Aen. 2, 579, der äfven *patres* står på liknande sätt, och 10, 532, likasom i prosan *liberi.*

Åt frågor gifves stundom ett större omfång, oaktadt svaret skulle hafva ett mindre; se t. ex. E. 3, 106, 7: *Dic, quibus in terris inscripti nomina regum nascantur flores*; jfr Aen. 4, 47.

b) obestämd beteckning med retorisk färgläggning.

Här angifves något såsom allmänt gällande eller af omfattande betydelse, ehuru i sjelfva verket blott ett enstaka fall ligger till grund för induktionen. Ett sådant uttryckssätt begagnas äfven i prosa och hos oss; vi säga t. ex.: „se spöken på ljusa dagen“, äfven när blott en sak är i fråga; „umgås du med sådant folk?“, då någon ses i sällskap med en mindre aktad person m. m. Från den latinska prosan plägar anföras Cic. Div. in Caec. 3, 7: *populatae, vexatae, funditus eversae provinciae,* der man dock kan ha anledning att tänka på mer än Sicilien; vidare Verr. 5, 70, 179: *expilatae provinciae*; Tac. Agr. 5: *incensae coloniae* (här menas blott *Camalodunum*), *intercepti exercitus.*

Gruppen karakteriseras af Aen. 2, 663: *gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras*, der amplifikationen ligger i bruket af presens, likasom om Pyrrhus hade för sed att göra, hvad Aeneas nyss sett honom göra sig skyldig till i ett fall. En amplifikation af dylik art måste finna en tacksam jordmån hos romarne, hvilkas smak för retorisk färgläggning är känd.

Från Virgilius må här antecknas *exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris* (Aen. 7, 359), der naturligtvis blott en kan vara i fråga; *talia coniugia ... celebrent ... Veneris*

genus et rex ipse Latinus (7, 555, 6); *nec exanimes possunt retinere magistri* (5, 669, om e n); *nec vires heroum infusaque flumina prosunt* (5, 684); *tu Cresia mactas prodigia* (allmänt) *et vastum Nemeae sub rupe leonem* (8, 294, 5); *Nomadumque petam connubia supplex?* (4, 535); här menas ensamt *Iarbas*, likasom i *te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni odere* (4, 320); vidare *fatisque datas non respicit urbes* (4, 225); *extremas Corythi penetravit ad urbes* (9, 10); *Quid repetam exustas Erycino in littore classes?* (10, 36); *soceros legere et gremiis abducere pactas* (10, 79); *parceret hospitibus quondam socerisque vocatis* (11, 105). Till dessa exempel kunna läggas många andra; vi nöja oss dock att anföra ett upplysande sådant från en annan skald, Seneca Medea 143, 4: *Culpa est Creontis tota, qui sceptro impotens conjugia solvit.*

Vi hafva nu genomgått de ordgrupper, som äro vigtigast med afseende på det utsträckta bruket af pluralis hos Virgilius. Under behandlingen af dessa har det mer än en gång visat sig, att sing. och plur. omvexlat med hvarandra, och att bruket af den ena eller andra numerus mera berott på skaldens öra eller tycke och smak för tillfället än på en strängt genomförd begreppsåtskilnad, särskildt der pluralis betecknat utsträckning eller mångfaldigande i olika delar eller fall. Stället, der det säges om *Fama* (Aen. 4, 186, 7): *luce sedet custos aut summi culmine tecti turribus aut altis et magnas territat urbes* — jemför: „kriget har jag flitigt fört mot skogens ulf, mot bergens gamar“ (Tegnér) — kan gifva en föreställning om, huru berättigad skalden i sjelfva verket ofta är att välja den ena eller andra formen. Erkännas måste ock, att pluralisbruket tjenar att gifva omvexling åt språket särskildt med hänsigt till rytmens och välljudets fordringar samt ofta bereder en viss retorisk lyftning åt framställningen. Deremot är skalden, såsom vi ofvan angifvit, bunden af en viss naturlig hänsyn till allmänhetens smak och kan derför ej utsträcka sina analogier öfver vissa gränser. Hvilka dessa i latinet voro, derom är det för oss svårt att döma; och vi känna ej heller med säkerhet, om verkligen allt, som blifvit försökt, hållit sig inom dem; ty det är ej

gifvet, att alla nybildningar vunnit erkännande eller efterföljd. Så mycket torde dock vara visst, att analogien varit bestämmande. Att i någon mån uppvisa dess betydelse härutinnan, hvarvid afseende blifvit fäst jemväl på det svenska språkbruket, har varit afsigten med den nu lemnade framställningen. Det publikum, inför hvilket denna framträdt, vet för öfrigt mer än väl, att den egentligen utgör ett uppslag för grundligare forskningar i det ämne, som behandlats, särskildt i frågan om abstrakta och konkreta ords betydelse och förhållande till hvarandra.

Et Par Brudstykker af Alain de Lille's Værker, oversatte i Roman de la Rose.

Af H. K. Søltoft-Jensen.

Medens Roman de la Rose's litterære Betydning, dens hele Stilling i den franske Litteratur oftere er blevet behandlet[1]), savner man meget et indgaaende Studium af Kilderne til dette i saa mange Henseender høist interessante Værk. Paulin Paris' Artikel i Hist. littér. de la France t. XXIII p. 1—61 giver en udførlig og fortræffelig Analyse af Digtet, en kort Oversigt over de Mss., som findes i Nationalbibliotheket i Paris, osv., men med Hensyn til Kilderne ere Oplysningerne kun sparsomme. Derimod indeholder den udmærkede Forsker Gaston Paris' fortrinlige Bog La littérature franç. au moyen âge (XIe—XIV^e^s.), Paris 1888, trods den korte og sammentrængte Form en Mængde Fingerpeg i saa Henseende.

G. Paris henleder i denne Bog Opmærksomheden paa, at en enkelt Episode i „Roman de la Rose“, nemlig den, hvor Naturen i sit Værksted[2]) fremfører sine Klager over Mennesket og fremsætter sit Skriftemaal for Genius, er en Efterligning af Alain de Lille[3]). Det er denne Forfatters

---

[1]) F. Ex. i Nisard: Histoire de la litt. fr., Lenient: La satire au moyen âge.

[2]) Denne Allegori findes, med nogle Forandringer, ogsaa i Brunetto Latinis Tesoretto.

[3]) Om Alain de Lille's (Alanus ab Insulis) Liv og Værker se et Studie af Brial i Hist. litt. de la Fr. t. XVI p. 396—425. En Del af

Værk De planctu Naturae (eller Enchiridion de rebus Naturae), som Jean de Meun her har efterlignet [1]).

En nærmere Undersøgelse af, hvad J. de M. i denne Del af sit Værk skylder A. de L. vilde i og for sig være meget interessant, men jeg skal dog ikke, i alt Fald paa dette Sted, komme nærmere ind derpaa. Derimod vil jeg henlede Opmærksomheden paa et Punkt i Forholdet mellem disse to Forfattere, der, saavidt jeg veed, endnu ikke er fremdraget i Litteraturen [2]), nemlig at J. de M. i sin Fortsættelse af Guillaume de Lorris' Digt har indflettet et Par direkte Oversættelser af ret omfangsrige Steder i Al. de L.s Værker. Jeg vil tillade mig her at aftrykke de paagjældende Steder af de to Forfattere overfor hinanden, da det ikke er uden Interesse at sammenholde den latinske og den franske Text. Det vil ses, at J. de M. i det Hele har holdt sig saa nøie til den latinske Text, som Hensynet til Versifikationen tillader.

Den første af de paagjældende Oversættelser er den „Litanie de l'Amour“ [3]), som findes i Rom. de la Rose, V.

---

hans Værker ere udg. af De Visch: Alani de Insulis Opera, Antuerpiae 1653 in fol. — „Anticlaudianus“ og „De planctu Naturae“ findes i Th Wright: The Anglo.-Latin Satirical Poets and Epigrammatists of the XII cent. II.

[1]) Hos G. Paris l. c. p. 170 er der feilagtigen kommet til at staa „Anticlaudianus“ i St. f. „De planctu Naturae“. — De Planct. Nat. er skrevet i Prosa med indblandede Vers i forskjellige Versemaal (Hexametre, Disticha, sapphisk Metrum etc.). Det er i Formen en Efterligning af Boethius, De Consolatione Philosophiae. Indholdet er kortelig, at Naturen aabenbarer sig for Forfatteren, fremfører Klager over de menneskelige Laster, navnlig over den overhaandtagende Utugt, og sluttelig lader sin Præst Genius exkommunicere samtlige Laster. Stilen er i høi Grad opstyltet og svulstig, men Værket er forøvrigt ikke uden Interesse, ogsaa for Sædernes Historie.

[2]) Gaston Paris har, som han har meddelt mig, allerede tidligere i en Forelæsning draget hele Sammenligningen mellem Alain de L. og Jean de M.'s Værker. Den berømte Lærde har imidlertid ikke udgivet denne Forelæsning, der har været mig ganske ubekjendt.

[3]) Den anden „Lit. de l'Amour“ (V. 5025—5059) er, som fremhævet af P. Meyer i Romania IV p. 383, en Interpolation. Den er

4910—4949 éd. Michel[1]). Den findes i „De Planctu Nat." som Begyndelsen af en „Descriptio Cupidinis" i Disticha.

Alain de Lille.[2])

Pax odio fraudique fides, spes juncta timori
Est amor, et mixtus cum ratione furor.
Naufragium dulce, pondus leve, grata Charybdis,
Incolumis languor, insatiata[3]) fames.
Esuriens saties, sitis ebria, falsa voluptas,
Tristities læta, gaudia plena malis.
Dulce malum, mala dulcedo, sibi dulcor amarus,
Cujus odor sapidus, insipidusque sapor.
[Tempestas grata, nox lucida, lux tenebrosa.
Mors vivens, moriens vita, suave malum.][4])
Peccatum veniae, venialis culpa, jocosa
Pœna, pium facinus, immo suave scelus.
Instabilis ludus, stabilis delusio, robur
Infirmum, firmum mobile, firma movens.
Insipiens ratio, demens prudentia, tristis
Prosperitas, risus flebilis, ægra quies.
Muliebris infernus, tristis paradisus, amœnus
Carcer, hiems verna, ver hiemale, malum.
Mentis atrox tinea. quam regis purpura sentit,
Sed neque mendici præterit illa togam.

heller ikke medtaget i Méon's Udg. af Roman de la Rose. — Om lignende Fremstillinger i andre middelalderlige Værker se ibid.

[1]) Versetællingen i Michel's Udgave er, som bekjendt, utilladelig skjødesløs. Af Bekvemhedshensyn skal jeg dog følge den her.

[2]) Citeret efter Th. Wright's Text.

[3]) Varianten *et satiata* maa foretrækkes. Den franske Text har det tilsvarende Udtryk, og iøvrigt viser Contexten tydelig nok, at der her kræves et Oxymoron.

[4]) Disse to Vers mangle i den franske Text. Gjentagelsen af det næst foregaaende Vers's *dulce malum* i *suave malum* kunde maaske tyde paa, at de ere uægte.

Jean de Meun.

Amors ce est pais haïneuse,
Amors est haïne amoreuse;
C'est loiautés la desloiaus,
C'est la desloiauté loiaus;
C'est paor toute asséurée,
Espérance désespérée;
C'est raison toute forsenable;
C'est forsenerie resnable;
C'est dous péril à soi noier,
Grief fais légier à paumoier;
C'est Caribdis la périlleuse,
Désagréable et gracieuse;
C'est langor toute santéive,
C'est santé toute maladive;
C'est fain saoule en habondance,
C'est convoiteuse soffisance;
C'est la soif qui tous jors est ivre,
Yvrece qui de soif s'enyvre;
C'est faus délit, c'est tristor lie,
C'est léece la corroucie;
Dous maus, douçor malicieuse,
Douce savor mal savoreuse;
Entechiés de pardon péchiés,
De péchiés pardon entechiés;
C'est poine qui trop est joieuse,
C'est félonnie la piteuse;
C'est le gieu qui n'est pas estable,
Estat trop fers et trop muable;
Force enferme, enfermeté fors,
Qui tout esmuet par ses esfors;
C'est fol sens, c'est sage folie,
Prospérité triste et jolie;
C'est ris plains de plors et de lermes,
Repos travaillans en tous termes;
Ce est enfers li doucereus,
C'est paradis li dolereus;
C'est chartre qui prison soulage,
Printems plains de fort yvernage;
C'est taigne qui riens ne refuse
Les porpres et les buriaus use;
[Car ausinc bien sunt amoretes
Sous buriaus comme sous brunetes.]

Umiddelbart efter (4959—4962) staar der med tydeligt Henblik paa „De planctu Naturae“

(Amors) est li diex qui tous les desvoie
Se ne sunt cil de male vie,
Que Génius escommenie
Por ce qu'il font tort à Nature.

Den anden Oversættelse er den berømte Beskrivelse af Fortunas Bolig, der findes i Rom. de la R. V. 6657—6854. Den findes i Al. de L.'s „Anticlaudianus sive de Officio viri boni et perfecti“ [1]), Slutningen af Distinct. VII og Begyndelsen af Distinct. VIII.

---

[1]) Ogsaa kaldet Encyclopædia. Det er et Digt i Hexametre i 9 Distinctiones, der i allegorisk Form behandler videnskabelige,

Alain de Lille.

Est rupes maris in medio, quam verberat æquor
Assidue, cum qua corrixans litigat unda;
Quæ variis agitata modis, percussaque motu
Continuo, nunc tota latens sepelitur in undis,
Nunc exuta mari, superas exspirat[1]) in auras:
Quæ nullam retinet formam, quam singula mutant
In varias momenta vices, quæ sidera florum
Jactat, et in multo lætatur gramine rupes,
Dum levis Zephyrus inspirat singula flatu.
Sed cito deflorat flores et gramina sævus
Deperdit Boreas; ubi dum flos incipit esse
Explicit, et florum momento sistitur ætas.
Sicque furens Aquilo prædatur singula, flores
Frigoris ense metit, et pristina gaudia delet.
Hic nemus ambiguum, diversaque nascitur arbor.
Ista manet sterilis, haec fructum parturit; illa
Fronde nova gaudet, haec frondibus orphana plorat.
Una viret, plures arescunt, unaque floret,
Efflorent aliae; quædam consurgit in altum,
Demittuntur humi reliquæ; dum pullulat una,
Marcescunt aliae. Varius sic alterat illas
Casus, et in variis alternat motibus omnes.
Multa per antiphrasim gerit illic alea casus,
Pygmea brevitate sedens, demissaque cedrus
Desinit esse gigas, et nana myrica gigantem
Induit; alterius sic accipit altera formam.
Marcescit laurus, myrtus parit, aret oliva,
Fit fecunda salix, sterilis pyrus, orphana fructu
Pomus, et in partu contendit vitibus ulmus.
Hic jaculis armata suis spineta minantur
Vulnus, et insultans manibus nocet hispida taxus.

---

theologiske og filosofiske Spørgsmaal. Det frembyder i flere Henseender betydelig Interesse. Navnet Anticlaudianus skyldes den Omstændighed, at Digtets allegoriske Form er efterlignet efter Claudianus' Satire mod Rufinus (se Hist. litt. de la France XVI p. 486).

[1]) Varianten *respirat* maa i Overensstemmelse med den franske Text foretrækkes.

Jean de Meun.

Une roche est en mer séans,
Moult parfont ou milieu léans,
Qui sus la mer en haut se lance,
Contre qui la mer grouce et tance;
Li flos la hurtent et débatent.
Et tous jors à li se combatent,
Et maintes fois tant i cotissent,
Que toute en mer l'ensevelissent.
Aucunes fois se redespoille,
De l'iaue qui toute la moille,
Si cum li flos arrier se tire,
Dont saut en l'air et si respire;
Mès el ne retient nule forme,
Ainçois se transmue et reforme,
Et se desguise et se treschange,
Tous jors se vest de forme estrange:
Car quant ainsinc apert par air,
Les floretes i fait parair.
Et cum estoiles flamboier,
Et les herbetes verdoier
Zéphirus, quant sur mer chevauche;
Et quant bise resouffle, il fauche
Les floretes et la verdure
A l'espée de sa froidure,
Si que la flor i pert son estre
Si tost cum el commence à nestre.
La roche porte un bois redoutable,
Dont li arbre sunt merveillable,
L'un est brehaigne et riens ne porte,
L'autre en fruit porter se déporte;
L'autre de foillir ne défine,
L'autre est de foilles orphenine;
Et quant l'un en sa verdor dure,
Les plusor i sunt sans verdure;
Et quant se prent l'une à florir,
A plusors vont les flors morir;
L'une se hauco, et ses voisines
Se tiengnent vers la terre enclines;
Et quant borjons à l'une viennent,
Les autres flestries se tiennent.
Là sunt li genestes jaiant,
Et pin et cèdre nain séant.
Chascun arbre ainsinc se déforme,
Et prent l'un de l'autre la forme,
Là tient sa foille toute flestre
Li loriers qui vers déust estre;
Et seiche redevient l'olive,
Qui doit estre empreignant et vive;
Saulz, qui brehaignes estre doivent,
I florissent et fruit reçoivent;
Contre la vigne estrive l'orme,
Et li tolt du roisin la forme.
Li rossignos à tart i chante;
Mès moult i brait et se démente
Li chahuan o sa grant hure,
Prophètes de male aventure,
Hideus messagier de dolor,
En son cri, en forme et color.
Par là, soit esté, soit ivers,
S'encorent dui flueves divers
Sordans de diverses fontaines,
Qui moult sunt de diverses vaines;
L'un rent iaues si docereuses,
Si savourées, si mielleuses,
Qu'il n'est nus qui de celi boive,
Boive en néis plus qu'il ne doive,
Qui sa soif en puisse estanchier,
Tant a le boivre dous et chier;
Car cil qui plus en vont bevant,
Ardent plus de soif que devant;
Ne nus n'en boit qui ne s'enivre,
Mès nus de soif ne s'i délivre:
Car la douçor si fort les boule,
Qu'il n'est nus qui tant en engoule,

Hic raro philomela canit, citharizat alauda,
Crebrius hic miseros eventus bubo prophetat,
Nuntius adversi casus, et præco doloris.
Hic duo decurrunt fluvii, quos dividit ortus
Dissimilis, dispar vultus, diversa coloris
Forma, sapor varius, distans substantia fontis.
Prædulces habet alter aquas, mellitaque donans
Pocula, melle suo multos seducit, et haustæ
Plus sitiuntur aquæ; potantes debriat, immo
Dum satiat, parit unda sitim, potusque sititur
Amnis, et innumeros hydropicat ille bibentes.
Murmure lascivit tenui, dulcique susurro
Murmurat, et placida rupem præterfluit unda.
Amnis in ingressu multi sistuntur, et ultra
Non patet accessus, qui dulces fluminis undas
Vix tangunt, libantque parum, tantoque sapore
Tacti plus cupiunt, immergi plenius undis
Optant, et totos perfundi fluctibus artus.
Procedunt alii, quos alto gurgite mersos
Plenior amnis habet, et provehit altior unda.
Quos tamen imbutos tanta dulcedine fluctus
Ad ripam levis unda refert, terræque remittit.
Præcipiti lapsu fluctus [1]) dilabitur alter
Sulphureis tenebrosus aquis, absinthia gignit
Unde sapore suo reddit fervore caminum;
Sicque color visum, gustum sapor, impetus aurem
Turbat, et insipidum fastidit naris odorem.
Non has crispat aquas Zephyrus, sed funditus illas
Evertens Boreas, in montes erigit, undis
Indicens bellum, cognataque prœlia miscens,
Fluminis in ripa lacrimarum flumina multos
Demergunt, qui demergi torrentis abysso
Amne furente timent et fluctus ferre tumultus.
Multus in hunc amnem populus descendit, et altis
Consepelitur aquis, tumidoque impellitur amne.
Absorbet nunc unda viros, nunc evomit, istos
Fluctibus immergit, hos respirare parumper
Permittit; sed quam plures sic sorbet abyssus

---

[1]) Variant: *fluvius*.

Qu'il n'en vueille plus engouler,
Tant les set la douçor bouler;
Car Lécherie si les pique
Qu'il en sunt trestuit ydropique.
Cil fluns cort si joliement,
Et mène tel grondillement,
Qu'il résonne, tabore et tymbre,
Plus soef que tabor ne tymbre:
N'il n'est nus qui cele part voise,
Que tous li cuers ne li renvoise.
Maint sunt qui d'entrer ens se hestent
Qui tuit à l'entrée s'arrestent,
Ne n'ont pooir d'aler avant.
A peine i vont lor piés lavant,
Envis les douces iaues toichent
Combien que du flueve s'aproichent.
Un petitet, sans plus, en boivent;
Et quant la douçor aparçoivent,
Volentiers si parfont iroient,
Que tuit dedens se plungeroient.
Li autre passent si avant,
Qu'il se vont en plain gort lavant
Et de l'aise qu'il ont se loent,
Dont ainsinc se baignent et noent.
Lors vient une ondée légière
Qui les boute à la rive arrière,
Et les remet à terre seiche,
Dont tout li cuers lor art et seiche.
Or te dirai de l'autre flueve,
De quel nature l'en le trueve.
Les iaues en sunt ensoufrées,
Ténébreuses, mal savorées,
Comme cheminées fumans,
Toutes de puor escumans;
N'il ne cort mie doucement,
Ains descent si hideusement
Qu'il tempeste l'air en son oire
Plus que nul orrible tonnoire.
Sus ce flueve, que ge ne mente,
Zéphirus nule fois ne vente,
Ne ne li recrespit ses undes,
Qui moult sunt laides et parfondes;
Mès li dolereus vens de bise
A contre li bataille emprise,
Et le contraint par estovoir
Toutes ses undes à movoir,
Et li fait les fons et les plaingnes
Saillir en guise de montaingnes,
Et les fait entr'eus batailler,
Tant vuet li flueves travailler.
Maint home à la rive demorent,
Qui tant i sospirent et plorent,
Sans metre en lor plor fins ne termes,
Que tuit se plungent en lor lermes,
Et ne se cessent d'esmaier
Qu'il n'es conviengne ou flun naier.
Plusor en cest flueve s'en entre,
Non pas solement jusqu'au ventre,
Ains i sunt tuit enseveli,
Tant se plungent ès flos de li.
Là sunt empaint et débouté
Du hideus flueve redouté.
Maint en sorbist l'iaue et afonde,
Maint sunt hors reflati par l'onde;
Mès li floz maint en asorbissent,
Qui si très en parfont flatissent,
Qu'il ne sevent trace tenir
Par où s'en puissent revenir;
Ains les i convient séjorner,
Sans jamès amont retorner.
Cis flueves va tant tornoiant,
Par tant de destrois desvoiant
O tout son venin dolereus,
Qu'il chiet ou flueve doucereus,

Quos revocare gradum, superasque evadere ad auras
Non licet, et reditus vestigia nulla supersunt.
Hic fluvius variis currens amfractibus, intrat
Torrentem prædulcis aquæ, cogitque fluentem
Degenerare, luemque suam partitur eidem.
Nubilus obtenebrat clarum, fermentat amarus
Prædulcem, tepidum calidus, fætosus odorum.
Rupes in abrupto suspensa minansque ruinam,
Fortunae domus in præceps descendit, et omnem
Ventorum patitur rabiem, cælique procellas
Sustinet, et raro Zephyri mansueta serenat
Aura domum, fletusque Noti Boreæque rigorem
Parcius abstergit lenis clementia flatus.
Pars in monte tumet, pars altera vallis in imo
Subsidet, et casum tanquam lapsura minatur,
Fulgurat argento, gemmis scintillat, et auro
Resplendet pars una domus, pars altera vili
Materie dejecta jacet; pars ipsa [1]) superbit
Culmine sublimi, pars illa fatiscit hiatu.
Hic est Fortunae sua mansio, si tamen usquam
Res manet instabilis, residet vaga, mobilis hæret.

I Notices et extraits des mss. de la Bibliothéque du Roi (publ. p. l'Acad. des inscriptions et belles-lettres, Paris 1787—1813, 9 vol. in 4°), t. V. p. 546—559 omtaler Legrand d'Aussi en fri Oversættelse fra d. XIII Aarhundrede af Anticlaudianus i franske Vers, som han sætter meget over Originalen [2]). Det vilde være interessant at sammenligne det paagjældende Sted i denne Oversættelse med Jean de Meun's Oversættelse, men det har ikke været mig muligt, da dette Manuskript, saavidt mig bekjendt, ikke er udgivet.

---

[1]) Trykfeil (?) for *ista*.

[2]) Det fremgaar iøvrigt af Legrand d'Aussi's Analyse, at de Stykker i den franske Oversættelse, som efter L. d' A.'s Mening skyldes den franske Oversætter, i Virkeligheden ere Efterligninger eller Oversættelser af Alain de Lille's de Planctu Naturæ.

Et li tresmue sa nature
Par sa puor et par s'ordure,
Et li départ sa pestilence
Plaine de male meschéance,
Et le fait estre amer et trouble,
Tant l'envenime et tant le trouble;
Tolt li s'atrempée valor
Par sa destrempée chalor;
Sa bonne odor néis li oste,
Tant rent de puor à son oste.
En haut, ou chief de la montaingne,
Ou pendant, non pas en la plaingne,
Menaçant tous jors trébuchance,
Preste de recevoir cheance,
Descent la maison de Fortune;
Si n'est rage de vent nésune
Ne torment qu'il puissent offrir,
Qu'il ne lé conviengne soffrir.
Là reçoit de toutes tempestes
Et les assaus et les molestes;
Zéphirus, li dous vens sans per,
I vient à tart por atremper
Des durs vens les assaus orribles
A ses souffles dous et pésibles.
L'une partie de la sale
Va contremont, et l'autre avale;
Si semble qu'el doie chéoir,
Tant la puet-l'en pendant veoir;
N'onc si desguisée maison
Ne vit, ce croi, onques mès hon.
Moult reluit d'une part, car gent
I sunt li mur d'or et d'argent;
Si r'est toute la coverture
De cele méisme féture,
Ardans de pierres précieuses
Moult cleres et moult vertueuses.
Chascuns à merveilles la loe.
D'autre part sunt li mur de boe,
Qui n'ont pas d'espès plaine paume,
S'est toute coverte de chaume.
D'une part se tient orguilleuse,
Por sa grant biauté merveilleuse;
D'autre, tremble toute esfraée,
Tant se sent foible et esbaée,
Et porfendue de crevaces
En plus de cinc cens mile places.
Et se chose qui n'est estable
Comme foloiant et muable,
A certaine habitacion
Fortune a là sa mancion.

I Hist. litt. de la France t. XXIII p. 46 udtaler Paulin Paris, at man fristes til at tro, at de mange Efterligninger af Ovid hos Jean de Meun ere tidligere Forsøg af denne, som han først senere er faldet paa at indflette i sin Fortsættelse af Guillaume de Lorris' Digt. Hvis man er enig med P. Paris heri, turde maaske en lignende Betragtning gjøre sig gjældende overfor Oversættelserne af Alain de Lille. Vi vide jo (som J. d. M. selv siger i Oversættelsen af Boethius' De Consolatione), at han

har oversat adskillige middelalderlige latinske Skrifter paa Fransk, og det er da ikke umuligt, at han i sin første Ungdom har forsøgt sig med mere fragmentariske Arbeider af lignende Art, som han senere har optaget i sit Hovedværk, Fortsættelsen af „Roman de la Rose“.

De peripolis Atticis.

Scripsit G. L. Selchau.

Quæ est sententia Hermanni, Schoemanni, Wachsmuthii, ceterorum qui de rebus antiquis Atheniensium scripserunt, adolescentes inde ab anno ætatis octavo decimo ad annum vicesimum obstrictos fuisse, ut inter peripolos militarent, ad Boeckhium auctorem referenda est, qui a. 1819 in indice lectt. Berol. de hac re primus disputavit. Itaque si quid in ea sententia mutandum aut corrigendum mihi videtur, cum illo uno mihi res est. Videamus igitur, quæ Boeckhius docuerit et quibus testimoniis usus sit.

Verba ejus hæc sunt: Ubi primum civium filii inter ephebos recepti et in illis, quas diximus, tabulis (lexiarchicis) inscripti sunt, — — — — — ab eo tempore duos ephebiæ usque ad vicesimum annos in terræ Atticæ circuitoribus (*περιπόλοις*) egere, quod et Aeschines (*π. παραπρεσβ.* p. 329) de se ex pueris egresso narrat et grammatici uno ore omnes tradunt: quibus annis hinc inde in castellis præsidia agebant, et fossis aggeribusque faciendis exercitabantur, neque tamen extra fines patrii soli proficiscebantur, quod militiæ genus ex ephebis demum egressi obibant (Seebode, N. Archiv 1828, 3, p. 86).

Jam hæc testimonia inspectemus. Apud Aeschinem l. l. sic legimus: *ἐκ παίδων ἀπαλλαγεὶς περίπολος τῆς χώρας ταύτης ἐγενόμην δύ' ἔτη, καὶ τούτων ὑμῖν τοὺς συνεφήβους καὶ τοὺς ἄρχοντας ὑμῶν*

μάρτυρας παρέξομαι. Ibi, quamquam non lege munus peripolorum adolescentibus impositum fuisse dicitur, tamen, quoniam Aeschines æquales suos ut commilitones testificatur, recte concludi videtur, morem tum fuisse, ut adolescentes per biennium eo munere fungerentur. Testimonia grammaticorum, quæ deinde B. affert, omnia ex uno loco libri Aristotelei de republ. Atheniensium, scripti (qui nunc non exstat[1])) pendent; is locus, ab Harpocratione laudatus et ex eo ad ceteros grammaticos translatus, non satis sanus est, sed tamen certum est de ephebis mentionem fuisse et in extremo sic legimus: *περιπολοῦσι τὴν χώραν καὶ διατρίβουσι ἐν τοῖς φυλακτηρίοις,* quod cum verbis Aeschinis conspirat. Itaque his duobus ejusdem ætatis testimoniis adhibitis recte concludi potest, illis temporibus (sæculo quarto) morem fuisse, ut adolescentes munere peripolorum fungerentur. Et ipsum illud munus recte Boeckhius describere videtur, cum eos hinc inde in castellis (si modo ea sunt illa *φυλακτήρια* Aristotelis, quod post viderimus) præsidia agentes facit; quod vero addit eos fossis aggeribusque faciendis exercitatos fuisse, deceptus est, quod Plato (legg. p. 778 E, unde hoc sumpsit) de juvenibus, sic nude (*νέοις*), loquitur, nec animadvertit, philosophum paulo antea, ubi prima de hac re mentio est, non adolescentibus minus viginti annos natis, sed juvenibus plus viginti quinque et minus triginta annos natis id genus exercitationis dedisse (p. 760 C et E). Verum hoc parvum est, et si Boeckhius ita sententiam suam posuisset, ut de quarto demum sæculo cogitandum esse adjiceret, nihil aut fere nihil esset, quod reprehenderem. Nunc vero, quum etiam de anteriore tempore idem statuit, in errorem incidit. Nam videor mihi demonstrare posse, quinto quidem sæculo, belli Peloponnesiaci temporibus — neque ullam aliam partem ejus sæculi bene novimus —, et multos adolescentes inter peripolos non militasse et munus peripolorum prorsus aliud fuisse, quod nunc aggredior.

Primum igitur mirari certe licet, si omnes adolescentes biennium isto modo militassent, quomodo fiat, ut in dialogis

[1]) annotationem sub finem subjectam.

Platonis et Xenophontis, ubi tot adolescentes inducuntur, ea res prorsus non commemoretur. Nam si tum hic tum ille adolescens, ut peripoli munus susciperet, urbem relinquere cogeretur, vix intelligitur sermonem in eam rem nunquam incidisse. Et in rpbl. Platonis, ubi certi labores certis annis adolescentium assignantur, quum ad annos qui sunt ab anno XVIII ad annum XX perventum est, peripolorum munus ne verbo quidem attingitur, et contra legimus id biennium exercitationibus gymnasiorum, quæ prorsus alia est res, dari solere (p. 537 B). Sed certiora afferri possunt. — In colloquio cum Glaucone instituto (Xen. Mem. III cap. 6) — qui tum ea ætate erat, ut inter peripolos numerari deberet, nondum enim annos XX expleverat — Socrates quum alia ab eo quærit tum de castellis in confinio agri munitis quid existimet (§ 10); adolescens confidenter respondet ea omnia tollenda esse, quoniam negligenter custodiantur; deinde quærente Socrato, num ipse castella adierit, Glauco, qui ut peripolus ea bene nosse deberet, se e conjectura sola judicare fatetur, et quidem non confusus conscientia officii relicti sed intrepide ut rem nihil ad se pertinentem fatetur. Quod si inter peripolos versari illo tempore debuisset, Socrates certe non omisisset eum jocose castigare, quod neglecto tam gravi negotio in contionibus tempus tereret. Perspicuum igitur est, hunc quidem adolescentem neque legibus neque more fuisse constrictum, ut inter peripolos militaret.

Alterum exemplum e Lysiæ oratione XXI peti potest. Enumerat ibi reus, quas liturgias inde ab eo anno, quo inter viros receptus sit (anno ætatis octavo decimo), reipublicæ præstiterit, et videmus eum ab ipso illo anno statim trierarchi munere fungentem bello interesse (§ 1: *ἐγὼ γὰρ ἐδοκιμάσθην μὲν ἐπὶ Θεοπόμπου ἄρχοντος* (a. 411) — — —; § 2 *τὸν δὲ μεταξὺ χρόνον ἐτριηράρχουν ἑπτὰ ἔτη* (a. 411—405, ut apparet e § 3 *ἐπειδὴ δὲ κατέπλευσα ἐπ' Ἀλεξίου ἄρχοντος* [a. 405]). Itaque ne is quidem unquam peripolus fuit, sed inde ab anno ætatis octavo decimo extra fines militat. Quod si quis dicat, hunc adolescentem non militis, sed trierarchi munere functum esse, primum nihilo minus verum erit, eum peripolum per illud biennium non fuisse; deinde equidem non puto hæc

duo munera, militis et trierarchi, sejungi posse: nam qui convenit trierarchum, qui in nave sua vehatur eique, nisi aliquis prætorum cum eo sit, ipse in proelio præsit (ut hic quidem adolescens § 9 de se ipso dicit), militis munere non fungi? Immo vero non modo miles sed dux militum navi suæ impositorum censendus! — Et si quis porro contra me disputare velit non esse mirum, si homines divites, qui ut trierarchi multo meliorem operam reipublicæ præstare potuerint, munere peripolorum liberatos fuisse, quid tandem de Glaucone illo existimandum, qui nihil boni faciebat sed vana jactantia in rostra escendere et contionari gestiebat? Nonne in agros ad æquales suos inter peripolos versantes relegandus erat?

Sed jam tempus est locum afferre, qui omnem dubitationem tollat et rem ad certitudinem adducat. In sermone cum Pericle adolescente (Periclis filio) habito (Xen. Mem. III cap. 5) Socrates sub finem capitis ab eo quærit, nonne, si prætor factus sit, in animo habeat civibus suadere, ut, quoniam fines incursionibus hostium infestentur, is mos introducatur, ut adolescentes leviter armati montes finibus objectos insideant et hostes populationibus arceant — ipsum igitur illud, quod peripoli efficere debebant! Satis igitur apparet, illo quidem tempore (paulo ante a. 406) eum morem nondum introductum fuisse et id genus militiæ, quod peripolis vulgo attribuitur (ut fines tueantur) tum omnino non exstitisse.

Eam ob rem operæ pretium mihi visum est inquirere, quibus initiis orta res in eum ordinem adducta sit, quem Aeschinis et Aristotelis temporibus constitutum invenimus.

Videamus igitur, quid a scriptoribus sæculi quinti de peripolis tradatur. Apud Thucydidem nomen peripolorum duobus locis reperimus. Lib. IV capite 67, ubi de expeditione Atheniensium ad Megara facta mentio est, legimus duos prætores eo missos esse, alterum cum sexcentis hoplitis Atheniensibus, alterum cum Platæensibus levis armaturæ et præterea cum peripolis aliquot; deinde, portis moenium dolo patefactis, Platæenses cum peripolis irrupisse et custodibus cæsis portas hoplitis Atheniensibus tradidisse. Videmus

igitur, peripolos ita cum Platæensibus levis armaturæ conjungi, ut recte concludi possit, eos et ipsos leviter armatos fuisse (quod idem altero loco [VIII, 92, 5] planum fit, ubi rursus hoplitis opponuntur), et ita hoplitis Atheniensium (τοῖς τῶν Ἀθηναίων ὁπλίταις) opponi, ut suspicio nascatur, eos cives Athenienses non fuisse. Et confirmatur ea suspicio altero loco Thucydidis. Lib. VIII capite 92, ubi turbæ intestinæ sub finem imperii quadringentorum illorum ortæ narrantur, audimus a duobus peripolis impetum in Phrynichum factum esse; deinde percussorem effugisse, alterum, socium ejus, hominem Argivum comprehensum esse. Eadem res copiosius et accuratius, certissimis testimoniis appositis, a Lysia (or. 13, 71) narratur. Ibi nomen utriusque sicarii ponitur, et videmus utrumque peregrinum fuisse, alterum, percussorem, Calydonium, alterum Megarensem (Thucydides igitur non recte Argivum eum fecit); et Lysiæ potius credendum esse inde apparet, quod populiscitum commemorat, quo civitas Atheniensis ambobus pro mercede donata erat. Certum igitur est, homines peregrinos inter peripolos fuisse. Jam quis sibi persuadeat, cives Athenienses, etiam nobilissimos et divitissimos, hominibus peregrinis et mercenariis (nam quoniam peregrini erant, certe mercede conducti erant) immixtos fuisse et promiscue inter eos militasse? Saltem si aliqui immixti fuerunt, nonnisi de hominibus egentissimis ex infima plebe cogitandum est. Accedit, quod leviter armati erant; cives vero Athenienses locupletes semper cum scuto, etiam qui minima ætate erant, militabant, ut apud Thuc. (II, 13, 7) οἱ νεώτατοι in numero hoplitarum commemorantur[1]).

Cum hoc de peripolis judicio congruit, quod eos Thucydides omnino non magni facit neque multum momenti in

---

[1]) Hos quidem peripolos ab ephebis Atticis distinguendos esse, Boeckhius et ipse dicit (ad Corp. inscr. gr. I p. 305). Itaque si Boeckhium sequimur, temporibus belli Peloponnesiaci duo genera peripolorum nobis statuenda sunt, unum hominum (peregrinorum?) leviter armatorum, alterum epheborum Atheniensium scutatorum; et similem divisionem Wachsmuthius (II, p. 316) ponit. Verum hujus posterioris generis apud illorum temporum scriptores ne minimum quidem vestigium exstare, jam satis ostendi.

iis esse existimat, ut VIII, 92, 5 dicit, postquam a paucis hoplitis initium potentiæ quadringentorum impugnandæ factum esset, peripolos Munychiæ in statione collocatos ei conatui favisse; quod autem maximi momenti esset, multitudinem hoplitarum idem studuisse (συνεπελάβοντο δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλοι καὶ Ἕρμων τις τῶν περιπόλων τῶν Μουνυχίασι τεταγμένων ἄρχων· τὸ δὲ μέγιστον, τῶν ὁπλιτῶν τὸ στῖφος ταῦτα ἐβούλετο, ubi id quoque animadvertere licet, quam negligenter præfectum eorum (Ἕρμων τις) commemoret; de præfecto Atheniensium adolescentium vix sic locutus esset, quoniam de stratego vel de trierarcho nunquam vocabulo τις utitur). — Nec abhorret, quod ex Aristoph. Av. 1172 sqq. elici posse videtur. Ibi cum Quidam deorum (Iris) a coelo delapsus in oppidum illud avium irrupisset:

οὔκουν δῆτα, inquit, περιπόλους ἐχρῆν,
πέμψαι κατ' αὐτὸν εὐθύς; Ἀλλ' ἐπέμψαμεν
τρισμυρίους ἱέρακας ἱπποτοξότας,

unde videmus, animos auditorum a peripolis facili transitu ad hippotoxotas transferri potuisse; jam quoniam hi barbari erant, nimio spatio peripoli ab iis distarent, si civium, etiam nobilissorum et opulentissimorum, liberi inter eos essent.

His omnibus rebus perpensis videor mihi recte statuere, peripolos quinto sæculo certe maxima ex parte fuisse homines peregrinos, mercede conductos; fieri autem potuisse, ut ex infima plebe cives nonnulli egentissimi iis admixti essent, non præfracte nego.

Quod munus iis attributum fuerit, fere e locis allatis perspicuum est. Custodes erant pacis publicæ, qui homines turbulentos et maleficos corriperent (Aristoph. av.); eam ob rem partim per agros vagabantur, ut e nomine concludere licet, partim certis quibusdam locis certi numeri singulis præfectis subjecti in statione erant (nam quoniam commemorantur apud Thuc. οἱ Μουνυχίασι τεταγμένοι περίπολοι, apparet etiam alibi alios in statione fuisse; in foro quoque statio fuisse videtur, quoniam domus præfecti ibi erat [εἰς τοῦ περιπολάρχου VIII, 92, 2]). Interdum etiam extra fines ad bellum educebantur, ut ad Megara, quod fortasse ea causa factum est, quia, desertis propter incursiones Pelepounesi-

-orum agris, quum nihil negotii peripolis ibi relinqueretur, major eorum numerus erat, quam qui in urbe et in portibus satis occuparetur. Ad castella vero finibus imposita tuenda non mittebantur, nam ibi Athenienses ipsi in præsidio erant (Thuc. VIII, 60, 1 de Oropo: Ἀθηναίων ἐμφρουρούντων) et quidem hoplitæ (Thuc. II, 13, 5: ὁπλίτας δὲ τρισχιλίους καὶ μυρίους εἶναι ἄνευ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ τῶν παρ' ἔπαλξιν ἑξακισχιλίων καὶ μυρίων — — —); et illos præsidiarios (φρουρούς) e firmissima juventute sumptos esse, e loca Platonis supra allato (legg. 760 C) colligere licet.

Hæc sunt quæ belli Pelop. temporibus et de genere hominum et de munere eorum constant. Jam de sæculo quarto videamus, et primum quidem de munere, utrum idem an aliud fuerit.

Reperimus peripolos aut per agros custodiæ causa vagantes (περιπολοῦσι τὴν χώραν, Aesch. et Aristot.) aut certis quibusdam locis in statione collocatos (ut Terentius, Menandrum secutus, in Eunucho dicit: Miror qui ex Piræo abierit, nam ibi custos publice est nunc, II, 2, 59); et de his stationibus sine dubio explicanda sunt Aristotelis illa verba, supra allata, διατρίβουσι ἐν τοῖς φυλακτηρίοις (de castellis cogitare, ut Boeckhius vult, ipsum verbum φυλακτήριον vetat, nam castellum græce est τεῖχος vel φρούριον). Efficitur igitur, prorsus idem[1]) fuisse munus peripolorum sæculo quarto atque antea.

Sed munere ipso nihil mutato, in hominibus magna mutatio facta erat, quoniam tum, ut initio vidimus, Atheniensium adolescentibus ea cura mandata erat, et quidem „publice“ (Terent.), lege igitur, quod idem e testimoniis Aeschinis et Aristotelis, quamquam minus certe, colligi potest. Cujus mutationis quæ fuerit causa, non difficile est conjectari; nam quum florentissima republica custodia illa pacis ad homines peregrinos mercede conductos (ascitis fortasse aliquot

---

[1]) Quod initio Boeckhio dedi, cum dicerem, munus peripolorum recte ab eo descriptum esse videri, id nunc ei retrahendum est; neque enim in castellis peripoli militabant, neque omnino militaris eorum opera erat; nihil aliud iis mandatum erat quam custodia pacis.

ex infimis et egentissimis civibus) rejecta fuisset, post bellum Peloponnesiacum exhausto ærario et fractis opibus Athenienses ipsi illud munus sustinere coacti sunt.

Annotatio. Quoniam, dum hæc typis consignantur, liber ille Aristotelius inventus est, locum, quem supra adhibui, sanare nunc licet. Legimus igitur ephebos primo anno Piræum tenuisse ibique sub certis magistris disciplina militari instructos fuisse (*εἰς Πειραιέα πορεύονται καὶ φρουροῦσιν οἱ μὲν τὴν τὴν Μουνυχίαν οἱ δὲ τὴν ἀκτήν. χειρο[τονεῖ] δὲ* (sc. *ὁ δῆμος*) *καὶ* .... *διδασκάλους, [οἵ]τινες ὁπλομαχεῖν καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν κ[αὶ] καταπέλτην ἀφιέναι διδάσκουσιν.* Aristotle on the Constitution of Athens ed. by F. G. Kenyon, London 1891, p. 108). Altero anno, simulacro certaminis coram populo edito, armis bellicis publice donati, regionem protegebant et in castellis degebant (*ἀποδειξάμενοι τῷ δήμῳ τὰ περὶ τὰς τάξεις καὶ λαβόντες ἀσπίδα καὶ δόρυ παρὰ τῆς πόλεως περιπολοῦσι τὴν χώραν καὶ διατρίβουσιν ἐν τοῖς φυλακτηρίοις. φρουροῦσι δὲ τὰ δύο ἔτη* ... p. 109). Non recte igitur supra negavi, operam peripolorum Aristotelis temporibus cum re militari conjunctam fuisse. Nam quia *φρουρεῖν* diserte dicuntur, apparet eos maxime ad incursiones hostium arcendas adhibitos fuisse. Itaque tum effectum erat id quod supra commemoravi Socratem apud Xenophontem suadere.

Anmeldelser.

Frederik Weilbach: Græsk Formlære til Skolebrug. Kjøbenhavn. 1889. C. A. Reitzel. 104 s.

Anmælderen af ovennævnte skolebog finder sig foranlediget til på forhånd at bemærke, at han ikke råder over den specialkundskab indenfor den videnskabelige grammatik, som hører til for at forfatte og strængt taget også for at bedømme et sådant arbejde, men kun mere periferisk er kommet i berøring med dette fag; synspunktet for anmældelsen vil derfor væsenlig blive et pædagogisk-praktisk, hvilket jo også ved en udelukkende til skolebrug bestemt bog må være det vigtigste.

Som forf. udtaler i sit forord, er bogen „væsentlig en Formlære for den attiske Prosa“, og desuden har han „draget Grænsen endnu snævrere ved at udskille alle Skrifter, som ikke eller kun rent undtagelsesvis læses i vore Skoler“. Derved bliver fremstillingen ganske vist på mange punkter overskueligere, men på den anden side savnes undertiden ting af en vis vigtighed, f. ex. under komparationen det attiske *πλησιαίτερος* og det både attiske og homeriske *μήκιστος*; i modsætning hertil vækker det forbavselse at se det, såvidt mig bekendt, kun efterklassiske og digteriske *ὑπέρτερος* medtaget, medmindre det er sket af hensyn til det klassiske *καθυπέρτερος*. Mig forekommer det at være rigtigere at medtage sådanne former, der vel kun sjælden forekomme i attisk prosa, men hyppigt findes hos Homer, f. ex. dualisformerne af de personlige pronominer, superlativen *νέατος* (*νείατος*) osv. I § 77 bemærkes, at kun *ὀξύνω* danner perfekt medium *ὤξυμμαι*, medens det analoge *ἤσχυμμαι* (*Σ* 180) heller ikke er anført i den tilføjede oversigt over den homeriske dialekt.

Et afgjort fremskridt betegner W.'s formlære derved, at der er taget hensyn til de forandringer i texterne, som ved de indskriftligt overleverede former allerede er indtrådt og måske endnu mere vil indtræde, efterhånden som en noget større fasthed opnås paa dette område; imidlertid savnes der her i ikke ringe grad konsekvens. Reglen § 23, 2 om sammentrækning af ord som *Πλαταιεύς* er for skarpt formuleret (smlgn. Meisterhans: gramm. der att. inschr.[2] § 55, 9—10); ved *ἥρως* burde som akkusativformer også *ἥρω*, der støttes af indskrifter, og den dermed analoge *ἥρως* (smlgn. Stahl: quaest. gramm.[2] p. 55) være anførte; § 26, 18 vilde jeg foretrække *χειροῖν* for *χεροῖν* (Meisterh. § 56, 17); bemærkningen § 36 om anvendelsen af formen *πλεῖν* foran talord er fremsat så apodiktisk, som hørte vi Cobet selv tale; i § 55, 2, hvor vokalforandringen ved augmentet forøvrigt er meget anskueligt fremstillet, burde bemærkningen om *εὐ-* være udstrakt

til også at gælde *ει-* (smlgn. Meisterh. § 62, 14); § 67, 1 havde „kan behandles“ været mere passende; hvorfor *τείσω* af *τίνω* er nævnt, men *μείξω* af *μίγνυμι* forbigået, forstår jeg heller ikke. Disse exempler, som kunde forøges med flere, ere forholdsvis ubetydelige; derimod må jeg bestemt misbillige, at man endnu skal belemres med formen *τέθεικα* (for *τέθηκα*), som det vist har gjort mangen en lærer ondt at måtte indprænte sine elever istedenfor den rigtige form, der af sig selv kommer dem på læberne, — sameget mere, som medialformen *τέθειμαι* lykkeligt er ryddet af vejen og erstattet af *κεῖμαι*, hvilket burde være omtalt strax i § 82 og ikke forstukket i § 88 og opkogt i § 96.

Jeg skal dernæst gå over til at undersøge, hvorvidt W.'s bog ved praktisk anlæg og ordning egner sig til at afløse de tidligere, men kan dog ikke her tilbageholde den bemærkning, at en nødvendig bibetingelse derfor — ialfald med den nu brugelige undervisningsmetode — synes mig at være en til den afpasset elementarbog, noget, der af mange grunde kunde være særdeles ønskeligt. Det vilde da være ubilligt at nægte, at bogen i rationel og overskuelig behandling af stoffet har endel fortrin for sine forgængere; men der findes rigtignok ved siden deraf mangler, hvorved disse lyssider i høj grad svækkes, som det nu i det enkelte skal blive påvist. Strax ved hunkønsordene af første deklination (§ 10) finder jeg det lidet praktisk at foretage inddelingen efter endevokalens længde eller korthed (*νίκη*, *οἰκίᾱ* — *θάλαττᾰ*, *μοῖρᾰ*), selvom det i sig selv er mere rationelt. Forøvrigt betvivler jeg meget, at man gør eleverne en velgærning ved at befri dem for at lære udenad, ved hvilke forangående konsonanter der findes overgang fra *α* til *η* i dativ og genetiv; jeg tror, at man ved at sammenfatte de enkelte tilfælde, som dog ikke er så ganske få, under én regel befæster dem bedre i hukommelsen. Som et fortrin betragter jeg det, at bøjningen af adjektiverne efter første og anden deklination er knyttet nøje til substantivernes. Ordningen af de mange uensartede stammer, som sammenfattes under tredie deklination, er ikke tilfredsstillende; således burde *κρατήρ* og *φύλαξ* med den forskellige nominativdannelse ikke være sideordnede og *πατήρ* ikke opstillet som paradigma. Jeg forstår ikke, hvorfor hankønsordet *Διογένης*, der heldigt er sideordnet med *γένος*, ikke er bøjet i flertal for at gøre parallelismen fuldstændig; for meningens skyld kan der da ikke være noget stødende derved. Forresten fortjener indførelsen af totalsformen *γένει* at fremhæves. I § 23 havde jeg foretrukket formen *βασιλῆς* i nom. plur. anbragt i en anmærkning. Afsnittene om adjektiverne efter første og tredie deklination, participierne og adjektivernes komparation hører til bogens bedste partier. Hvad angår „pronominerne“ [1]), vil man måske efter det ovenfor

[1]) Dette kunstord regner jeg til dem, som „med stor sejhed har hævdet deres plads“, og ser det nødigt ombyttet med „stedord“. Det

om de personlige pronominers dualisformer bemærkede undres over, at jeg forkaster sideordningen af ἕ med ἐγώ og σύ; men erfaringen har lært mig, hvor meget bryderi dette reflexivpronomen kan volde eleverne, såat jeg mener, at det fra første færd må læres med den størst mulige stringens. I det hele taget savner man altfor ofte fornuftigt blik for det pædagogisk heldigste. Under § 47 mangler οὗτος ved en aldeles utilgivelig uagtsomhed, som det ialfald havde været forlæggerens pligt at redressere. Forklaringen af partiklen -περ (§ 48, 1) måtte hellere enten være affattet i bestemtere udtryk end de valgte eller helt udeladt. Fordelingen af de korrelative pronominer på de forskellige klasser af pronominer forekommer mig afgjort uheldig; derimod er det praktisk nok strax på dette sted at medtage de korrelative adverbier, men mod opstillingen af dem er der forskellige indvendinger at gøre. Det er vildledende at opstille ἐνθάδε, ἐνταῦθα som enstydige (*der*) med ἐκεῖ, da analogien med ὅδε, οὗτος og ἐκεῖνος ligger saa nær; under relativerne burde ἔνθα og ἔνθεν være opførte, såmeget mere, som de ikke står under demonstrativerne; endelig burde det navnlig ved Homer så vigtige ὥς og vel også ὡσαύτως ikke være forbigåede.

Jeg går over til bogens vigtigste afsnit, verberne, som måske — navnlig for de regelmæssige verbers vedkommende — kan betegnes som ganske heldigt. Uden at have gjort noget praktisk forsøg dermed tør jeg rigtignok ikke med bestemthed udtale mig om det fordelagtige ved at samle alle verber på ω til en, „første", konjugation (modstillet verberne på μι som „anden" konjugation), således at σ-stammerne som tredie klasse danner en slags overgang fra de vokalisk udlydende til de med andre konsonanter udlydende stammer; imidlertid forekommer det mig at have visse fortrin, ialfald det, at disse ikke uvigtige σ-stammer ikke bliver så hjemløse som ellers. Om enkelthederne skal jeg indskrænke mig til følgende bemærkninger. Benævnelsen de *præsentiske* tider (§ 52, 1) for præsens, futurum og perfektum kan fra et videnskabeligt synspunkt være fuldt berettiget, men må for en tænkende elev, der jo ikke altid kan rekurrere til lærerens forklaring, blive et pinligt mysterium. Blandt de former, som det er „af vigtighed at lægge mærke til" „for at kunne bøje et verbum rigtig", burde perfektum medium ikke mangle af hensyn til de klasser af verber, der i perf. med. ender på -σμαι, men i aorist passiv adskiller sig fra hinanden ved at ende henholdsvis på -σθην eller blot -θην (ἔσπευσμαι, πέφασμαι—ἐσπεύσθην, ἐφάνθην). § 56, 1 skal der stå „Begyndelsesmedlyden"; under 3 savner jeg μέμνημαι. Den skematiske frem-

---

må påskønnes, at forf. har optaget benævnelsen „ental" for „enkelttal"; men iøvrigt vil vist de fleste med mig misbillige den forsætlige inkonsekvens i kunstordenes anvendelse.

stilling af sammentrækningsreglerne udmærker sig ved stor anskuelighed, kun at det havde været naturligere at fremstille ε som absorberet af både ω og ου. I §§ 68—72 forekommer den skarpe adskillelse mellem verber med uudvidet og udvidet præsensstamme mig uheldig, da der foruden selve udvidelsen ikke lader sig opstille bestemte skelnemærker imellem dem. Derimod er fremstillingen af andet aorist god. Ved verberne ἵστημι, ἵημι, τίθημι, δίδωμι (§§ 82—87) havde det været afgjort heldigere, om hvert verbums bøjning var blevet behandlet for sig; analogierne frembyder sig nok af sig selv. I § 93 (εἰμί) er dualisformerne for præsens og imperfektum ligesom ved de andre verber, hvor det af hensyn til den derved opnåede besparelse i plads (ɔ: i tid under tilegnelsen) sammenholdt med formernes sjældenhed måske kan forsvares, opførte i en anmærkning for sig istedenfor i selve bøjningsmønstret ved et temmelig pedantisk antipedanteri; værre er, at futurum aldeles ikke er optaget: om det er forvaret i en eller anden anmærkning, skal jeg lade være usagt; i § 102, hvor det kunde findes, står det ialfald ikke, heller ikke blandt de uregelmæssige verber. Blandt dem vil man derimod (under ο) finde futurum til οἶδα, den eneste form, som mangler ved det derover opstillede bøjningsmønster i § 99, 3. I § 98 har forf. under ét fremstillet bøjningen af aoristformerne ἔβην, ἔγνων og ἔδυν og i §§ 100—101 givet en oversigt over betydningsforskellighederne ved visse aorister og perfekter, begge dele ikke uden held; men man mindes den bekendte kogebogsopskrift „det samme på en anden måde" ved at se, hvorledes de samme former går igen på flere steder: § 101, 1 (ὄλλυμι) er lig § 81, 5; § 101, 2 (πείθω) genfindes under de uregelmæssige verber, hvor der heldigere kunde have stået om πέπεισμαι, at det har passivisk og p r æ s e n t i s k betydning; δύω optræder endda ikke mindre end 3 gange (§§ 98, 100, 104). Det er dog en for nonchalant benyttelse af det ærværdige ord „repetitio mater studiorum". I § 104 burde af hensyn til Xen. Anab. I, 4, 16 under αἰνέω stå, at ἐπαινέω i r e g l e n har medialt futurum; ved ἁλίσκομαι savnes en bemærkning om brugen som passiv til αἱρέω i betydningen *tager*; ἀναλόω, grundformen for de andre former af ἀναλίσκω, burde som god attisk ikke mangle; oversættelsen af δέομαι (*beder*) er for snæver; ved δοκέω er pedantisk anført δέδοκται, ikke δέδογμαι (smlgn. εἴργασται § 103, 1, hvor dog εἰργάσθην har fået lov at stå!); κ α ί ν ω burde af hensyn til Xen. Anab. III, 2, 12 være anført. Under τυγχάνω får forfatteren et anfald af syntaktisk interesse, vist det eneste, og beder eleven mærke sig betydningen af τυγχάνω παρών, hvad han forhåbenlig vil gøre allerede på grund af bemærkningens isolerthed.

Som kapitel VIII er tilføjet en kortfattet lyd- og betoningslære, mod hvilken jeg intet har at erindre; dog er det vel endnu lidt for tidligt at sige, at krasis kun u n d e r t i d e n betegnes ved koronis, selvom fremtidens udgaver vil bringe overraskelser i den retning,

Bogens slutning dannes af oversigter over den homeriske og den herodoteiske dialekt, som det jo i visse måder kan være heldigt at fremstille for sig; imidlertid er og bliver det altid en stor ulempe, at eleven så ofte ved verberne, der også her optager broderparten af pladsen, skal slå efter både i den attiske og den homeriske formlære.

Idet jeg til slut *ex tuto* henskyder bedømmelsen til det rette forum, græsklærernes praktiske erfaring, vil jeg sammenfatte mit eget indtryk af hr. Weilbachs bog i den bemærkning, at den til trods for visse fortrin fremfor de hidtil brugte ikke er så god, at den fortjener at fortrænge dem.

I april 1890.

Karl Hude.

Efterskrift. Fra forlæggeren har jeg som bogens anmælder senere modtaget et exemplar med siderne 23—24 og 61—62 omtrykte, hvorved de *οὗτος* og *εἰμί* vedrørende fejl ere afhjulpne.

J. Aars: græsk litteraturhistorie til skolebrug. Kristiania. Fabritius & sønner. 1889. VIII + 96 ss.

Denne håndbog er, som forf. straks i begyndelsen af sin fortale fremhæver, afpasset efter det af den (norske) lærde skole ved examen artium stillede krav til „kundskab i det vigtigste af den græske litteraturhistorie indtil den alexandrinske tid, navnlig forsåvidt de læste forfattere og de af dem repræsenterede litteraturgrene angår“, en fordring, der i det væsenlige falder sammen med den i Danmark opstillede, således som den nærmere er præciseret i undervisningsinspektionens beretning for 1888 s. 7 anm.; på et enkelt punkt, nemlig den efterklassiske litteratur, er forf. klogeligt gået videre end undervisningsplanen og har i et tillæg på ikke mere end 6 sider medtaget det strængt nødvendige. Hans bog bliver således, hvad selve stofmængden angår, for Norges og Danmarks vedkommende en passende afløser af Tregders lidet brugelige håndbog og egner sig særdeles godt dertil ved den klare og underholdende fremstillingsform. Forf. betoner selv, at ikke på langt nær alt er bestemt til at læres, og har på en meget praktisk måde ved ydre, typografiske midler sondret mellem det vigtige og det mindre væsenlige; det ligger desuden i bogens plan, at de i skolerne hyppigst læste forfattere er behandlede med størst udførlighed, medens disciplen ikke plages med navnene på dem, af hvem han aldrig kommer til at læse noget og som ikke har fremragende betydning for vedkommende litteraturgren. I det hele må forf. siges at have været heldig i sit valg; dog kunde jeg på enkelte punkter have

ønsket det anderledes. Det er meget prisværdigt, at forf. ikke føler sig nødt til at omtale alle de 10 attiske talere; men det havde dog måske været heldigt at dvæle lidt ved *Antifon*, der er afspist med et par ord i en anmærkning (s. 77). Af Aristofanes's stykker kunde jeg have ønsket *Akarnerne* berørt af hensyn til det deri indeholdte angreb på Perikles. Vel megen plads indtager filosofien, i hvilket afsnit forøvrigt nogle af de mest vellykkede partier findes.

Man mærker helt igennem, at forf. omhyggeligt følger den videnskabelige forskning og ikke er bange for at medtage dens nyeste resultater (selv Klytai*mn*estra går ikke ram forbi og den for nylig fundne tale af Hypereides er også omtalt); særlig påagtelse fortjener i så henseende §§ 21 og 35, hvor teatrets indretning skildres på grundlag af de sidste undersøgelser af Dörpfeld o. a. Som en enkelthed, der synes at være undgået forfatterens opmærksomhed, vil jeg nævne C. S. Blinkenbergs interessante afhandling: „Sokrates's anklager i Xenofons erindringer om Sokrates" (Kbhvn. 1889, særtryk af festskr. ved Borchs kollegiums 200-års jubilæum); hvis han havde kendt den, vilde han sikkert ialfald have nedstemt den apodiktiske tone i sin omtale af Polykrateshypotesen (s. 48 anm. 2). Mindre heldigt forekommer det mig at være, når det (s. 35) siges om den gamle komedie, at den i sit sprog slutter sig nær til tragedien; det kan ikke naturligt forstås om selve dialekten, og skal det gælde ordforrådet eller stilen og tonen, er det øjensynligt ukorrekt. Som tillæg har forf. tilføjet oversigter over Herodots historie og Xenofons Anabasis; jeg vilde foretrække den første noget udvidet og den sidste udeladt, da læreren jo altid med lethed kan sætte disciplene ind i situationen, hvis man begynder et sted inde i skriftet. Bogens udstyrelse og tryk er upåklagelig; i navneregistret er jeg tilfældigt blevet opmærksom på en trykfejl, idet der under Tukydides skal stå 77 for 75.

Efterat ovenstående anmældelse længst var skrevet, er udkommet:

J. M. Secher: Hovedpunkter af den græske Literaturhistorie, fremstillede til Skolebrug. København. C. A. Reitzel. 1890. 105 s.

Heller ikke denne fremstilling gør krav paa fuldstændighed; den går endnu videre end Aars's i at udelade det for skolen uvæsenlige, og alt i alt kan man indrømme, at begrænsningen af stoffet er foretaget med held. Som et exempel på det modsatte kan nævnes, at taleren *Lykurgos*, som dog undtagelsesvis læses

i skolerne og hvis politiske betydning forøger hans ikke store litterære, helt er forbigået, skeptikeren *Pyrrhon* derimod medtaget. Hvad angår fremstillingen, mærker man ganske vist helt igennem den rutinerede skolebogsforfatter, men undertiden svigter også rutinen, som s. 44, hvor det hedder: „Sophokles indfører den stadige Brug af tre Skuespillere i det samme Stykke“, hvilket naturligst må forstås således, at S. altid lader 3 skuespillere være på scenen samtidig. I det hele forbavser det mig, at forf., der har havt så frie hænder overfor et så tiltrækkende stof, ikke har fået mere ud deraf; på mange steder synker fremstillingen afgjort ned i det kedeliges genre. I det følgende skal jeg berøre forskellige enkeltheder. Indholdsangivelserne til Iliaden og Odysseen, der fylder hele 5 sider, kunde uden skade have været borte, da sådanne allerede foreligger i forf.'s mytologiske håndbog. Det homeriske spørgsmål er behandlet besindigt og objektivt (s. 12); kun kunde jeg have ønsket „Homers“ sandsynlige afhængighed af tidligere sangere, som er antydet s. 4, fremhævet i denne sammenhæng. S. 35 er det uheldigt, at Demokrits atomlære strax er slået i hartkorn med Anaxagoras's lære ved den bemærkning, at de har „en vis Lighed“; modsætningen, der er nok så stor, findes kun antydet i slutningsordene: „for et aandeligt Princip har D. ingen Brug i sit System“. S. 36 stødes jeg ved den godtkøbsbemærkning, at „det var derfor [fordi Athen havde bragt de største ofre i Perserkrigen] retfærdigt, at Athen høstede de største Fordele af Krigen“; Athens nye stilling som sømagt og den joniske befolknings livlighed og foretagsomhed i modsætning til den stagnerende dorisme burde omtales. S. 37 er udtrykket „Komikere“ for komediedigtere uheldigt. S. 38 fremstilles teatrets indretning i overensstemmelse med den nye teori, men ikke meget anskueligt; ordet „Scenebygning“ indføres, uden at der gøres en skarp forskel mellem scene og σκηνή. S. 39 savnes den instruktive betegnelse ὑποκριτής for skuespilleren. S. 40 omtales Aischylos som en af „de saakaldte Marathonskæmper“, skal vel være: krigerne fra Marathon; ti ordet „kæmpe“ kan næppe længer i prosa bruges om en „kæmpende“. Sammesteds hedder det om korsangene, at „de indskydes i Dialogen og deler denne i flere Afsnit, Epeisodier“; da nu epeisodier i sig selv betyder „indskud“, en oplysning, læreren vel skal tilføje, må det dog for eleven stå som mærkeligt, at denne benævnelse ikke anvendes om det indskudte selv. Fremstillingen af tragedien er i det hele tilfredsstillende; dog savnes en bemærkning om den hæmmende indflydelse, som tilknytningen til religionen ialfald hos de ældre tragikere havde både med hensyn til valget og behandlingen af de tragiske æmner. S. 50—51 findes en slem trykfejl, der ikke er bogens eneste: „paa Literaturens Omraade bekæmper han (Aristofanes) den Retning, der har gjort sig gældende mod (læs: med) Sofisterne og Euripides og anbefaler en Tilbagevenden til den gode, gamle Tid“. Denne periode afgiver også et exempel

på den skødesløse interpunktion, som er en virkelig plet på bogen, ikke fordi den afviger fra den normale, hvad der på flere punkter har fuld berettigelse, men fordi der, såvidt jeg kan se, ikke følges bestemte principer af anden art, f. ex. tydelighedshensynet. Hvis der ikke var tale om en skolebog, vilde jeg selvfølgelig ikke gøre så meget væsen af sådanne ubetydeligheder. Ved afsnittet om komedien kunde jeg have ønsket et par ord om den forholdsvis ringe indflydelse, som den gamle komedie til trods for digternes ideale stræben i virkeligheden havde, f. ex. i politisk retning; ellers må det vække forbavselse, at f. ex. Kleon ikke var politisk dødsdømt efter Aristofanes's voldsomme og af publikum vel optagne (smlgn. s. 49) angreb på ham. S. 59 siges Thukydid at være i besiddelse af „en sjelden Overlegenhed og Upartiskhed“, et noget overdrevent udtryk, når man betænker hans ensidighed f. ex. i skildringen af Perikles og Kleon. At 8de bog „foreligger i ufuldendt Skikkelse“ (s. 60), er vel et mindre heldigt udtryk for, at den er ufuldendt; at formen ikke lader noget tilbage at ønske, vil nutildags vist de fleste være enige om. Godt behandlede er sofisterne og Sokrates, især hvad deres indbyrdes forhold angår. Kun forstår jeg ikke rigtigt, hvorfor det, endda to gange (ss. 70, 72), siges, at Sokrates „egentlig ikke var Filosof“; ti at han ikke betragtede sig selv som en vidende, men som en sandhedssøger, berettiger ikke til denne karakteristik. Når Thales kaldes filosof, kan Sokrates vel også bære navnet med rette. Den s. 71 angivne grund til, at S. holdt sig borte fra politisk virksomhed, er vist mindre korrekt end den af Platon (Apol. p. 31 e, smlgn. Secher s. 76) angivne. Platons idelære er fremstillet klart nok, men noget vidtløftigt; i forhold dertil er det mærkeligt, at Aristoteles's poetik end ikke er nævnt, da den dog hører til det, hvortil „et vist Kendskab maa kunne forlanges af unge Mennesker, der indstille sig til Studentereksamen“ (se forordet).

I tillæget om den alexandrinske og den romerske tidsalder er stoicismen og epikureismen godt karakteriserede (s. 100 læs *βιώσας* for *βίωσας*).

Samtidig og efter lignende principer er udkommet:

C. H. Rafn: Hovedpunkter af den latinske Literaturs Historie. Til Skolebrug. Kbhvn. C. A. Reitzel. 1890. 78 s.

Alt i alt må det siges, at adjunkt Rafn har løst opgaven heldigere end rektor Secher: af det i sig selv ikke videre taknemmelige stof har han vidst at give en virkelig interessant fremstilling, og om man end på enkelte punkter føler sig stødt af en vis ubehjælpsomhed og kejtethed i udtrykket (f. ex. s. 3: Forbundstraktater, som de sidste Konger eller Romerfolket havde sluttet osv., s. 4: Bestemmelser af den gamle Sædvaneret, som senere ere blevne nedskrevne og vilkaarligt fordelte mellem Kongerne), opvejes dette ganske af den friskhed og originalitet

i synsmåden, hvorom bogen helt igennem bærer vidnesbyrd. Særligt må fremhæves den gode skildring af de vexlende åndelige og sædelige tilstande, der betinger eller ialfald delvis bestemmer litteraturens præg. Af visse hovedforfatteres værker, f. ex. Cæsars og Sallusts, er der givet længere indholdsangivelser; den over Vergils Æneide, specielt den sidste halvdel, kunde uden skade have været betydelig kortere. Både bevarede forfattere, som Livius og Tacitus, og tabte, som Cato og G. Gracchus, er fortrinligt karakteriserede ved længere uddrag eller mindre brudstykker, og hyppigt er forfatternes levned oplyst ved citater af deres egne værker; ligeledes er senere digteres domme om deres forgængere med held anførte for at vise deres ejendommeligheder. Undertiden er hr. Rafn dog gået lidt for vidt på dette punkt: det kan være interessant nok for filologen at undersøge, om de opbevarede brudstykker af Cæcilius Statius og Attius svarer til Horats's karakteristik af dem; men for skoledisciple, der næsten aldrig kommer i berøring med fragmenterne, er det aldeles betydningsløst at vide, at den ene udmærkede sig ved kraft, den anden ved tragisk højhed.

Begrænsningen af stoffet er i det hele foretaget fornuftigt; i begyndelsen synes forf. at have været vel forsigtig, f. ex. når han medtager de *arvaliske* brødres sang og *saturæ*'s anvendelse som *exodia*. Derimod betragter jeg det rigtignok som en stor mangel, at Sallusts hovedværk *historiæ*, hvormed eleven også gennem Henrichsens versjonsopgaver kan komme i berøring, end ikke er nævnt, skønt hans skrifter om Catilina og Jugurtha dog kun er monografier i forhold dertil.

S. 4 siges det om App. Claudius Caecus, at „han optog de frigivne i Tribus"; sandsynligere er dog den af Madvig: den romerske Stats Forf. og Forv. I s. 168 hævdede opfattelse af den ikke ganske sikre overlevering, at han gav dem plads også i tribus rusticæ. Mærkelig er interpunktionen s. 17: „Dette Embede beklædte han, 2 Aar efter at osv."; men værre er udeladelsen af et komma s. 27, hvorved man kan få den forestilling, at Hirtius foruden til 8de bog af commentarii de bello Gallico også er forfatter til commentarii de bello civili. Exempler på lignende unøjagtighed findes s. 7, lin. 4 fra neden, s. 24, l. 7 fra oven. S. 25 omtales som Catuls venner „Cicero og Cornelius Nepos, hvem han dedicerede osv."; hvem? føler man sig uvilkårlig fristet til at spørge, da dedikationen jo godt kunde være rettet til et vennepar. Bestemmelsen af Sallusts levetid (s. 30) vidner om en overdreven frygt for at overlæsse hukommelsen med årstal; i virkeligheden er det vist for flertallet lettere at huske 86 (eller 87) — 34, end at S. fødtes „20 Aar efter Cicero" og levede endnu 10 Aar efter Cæsars Død. Af Ciceros skrifter kunde måske talen for *Murena*, der dog ikke sjælden læses, være medtaget både på grund af forbindelsen med den katilinariske sammensværgelse og af hensyn til en så vigtig

historisk personlighed som *Cato Uticensis*. Ved omtalen af Ciceros påtænkte triumf havde et stænk af ironi været på sin plads. S. 42 burde titlen på Varius's ene epos: *Panegyricus Augusti* være nævnt af hensyn til Hor. epist. I 16, 27 flgg. Æneiden og specielt dens hovedperson Æneas er lidt magert karakteriseret; især forbavser det ikke med en stavelse at se omtalt, hvorledes digtet er en bevidst forherligelse af den juliske slægt og dens arvetager Augustus. Afsnittet om Horats, der fylder hele 7 sider, er behandlet *con amore* og meget tilfredsstillende; kun er måske det indtryk, man gennem hr. Rafns fremstilling får af brevenes 1ste bog, lidt for gammelmandsagtigt.

Den ydre udstyrelse af dhrr. Sechers og Rafns håndbøger gør forlæggeren al ære.

I oktober 1890.

Karl Hude.

Ordböjningen i Västmannalagen. I. Substantivets böjning. Akademisk afhandling för vinnande af filosofisk doktorsgrad af **Karl K:son Siljestrand**. Linköping 1890. Östgöta Correspondentens boktryckeri.

Det är ett ganska digert arbete (182 sidor IV:o), vars titel här åvan anjivits, ock ett, som vittnar om särdeles stor flit ock uthållighet. Rörande arbetets plan säger förf. i sitt förord, att han sökt så fullständigt som möjligt redojöra för varje enligt Schlyters edisjon i lagens antingen huvudkodeks eller varianthandskrifter förekåmmande substantiv, ock han meddelar därför utom de olika substantivfårmerna även uppjift på beläggställenas antal för varje från huvudkodeksen hämtad fårm samt anför tillika vanligen närstående, för bedömandet av resp. subst:s böjning äller jenus av inträsse varande ord. Substantiven äro årdnade äfter stamslutet inom de olika avdelningarna, ock vid slutet av dessa avdelningar meddelas nödvändiga översikter. Dessutom kåmmer förf. naturligtvis på ett ock annat ställe även in på ordförklaringar. Om de av förf. lemnade må dåck såsom ett totalomdöme sägas, att de icke förefalla särdeles slående eller övertygande. Däremot förtjänar förf. pris för det sätt, varpå han löst sin ejäntliga uppjift, det tålamodsprövande ordsamlandet; detta låv anser jag mig kunna uttala på grund av det intryck jag fått om arbetets pålitlighet i detta avseende, sedan jag vid jenomläsandet av detsamma flerfaldiga gånger haft anledning jenom jämförande med lagtäksten hos Schlyter pröva uppjifters riktighet.

Äfter dessa allmänna uttalanden vill jag särskjilt yttra mig om vissa punkter i förf:s avhandling samt tillika meddela några

förslag till ordförklaringar, som vid jenomgåendet af densamma fallit mig in. Jag förbigår härvid en ock annan oriktighet äller onöjaktighet, som tydligen beror på att förf., såsom han i förordet meddelar, på grund av att avhandlingen är utarbetad i landsorten icke haft tillgång till den nyare litteraturen i hithörande frågor, ock som är av den art, att var ock en, som med denna är något förtrogen, för varje särsjilt fall jenast finner den riktiga lösningen.

Sid. 1 meddelar förf. sitat på den icke förut inom fsv. uppvisade inträssanta fårmen *bissupær*, på vars *-ss-* emellertid den omöjliga förklaringen jives, att det uppkåmmit jenom assimilasjon ur *sk*. Har fårmen uppstått på fsv. båtten, så kan den endast förklaras såsom beroende på invärkan från den faktiskt förekåmmande synkoperade fårmen *bisp*, i vilken *k* utträngts såsom stående mellan två konsonanter. Synkopen i denna fårm har inträtt, då ordet stod i mindre betonad ställning framför ett namn, men det är ock möjligt, att man någonstädes haft en böjning: nom. *biscupær*, dat. **biskpe* > *bispe*, ock så har man till *bispe* bildat en nom. *bissupær*. Det är emellertid möjligt, att fårmen *bissupær* beror på lån. Prof. Noreen påpekar nämligen för mig, att *sc* i detta fall uttalades *ss* i medelnederländskan, vilket uttal ju ock kan ha sträckt sig uppåt nordvästra Tyskland, varifrån det så kan hava kåmmit in i fsv.: Sverge lades ju först under ärkebiskopsstolen i Hamburg, till vilken också en tid det i Nederländernas närhet liggande Bremen hörde.

S. 5 föres jenit. sing. *lota* (i likhet med hos Rydqvist, II: 152) till det starka subst. *lotær*, *lutær*. Men granskar man förf:s ordsamling sid. 39, finner man, att *-r* i här i fråga varande fall, äljes endast saknas hos ord, som stå såsom första led i en sammansättning, varvid *-r* altså står i injud. Därav är sannolikt, att i *lota* intet *-r* bårtfallit, utan att denna jenit. är att föra till det (åtminstone i Gotlandslagen uppvisade) svaga subst. *luti* (isl. *hlute*) med samma betydelse som *lutær*. På förekåmsten av en dylik svag fårm tyda ock de av förf. till det starka subst. förda, (med tvekan) såsom plur. fattade fårmerna *lutær*, *luttær*, äftersom *-ær* närmast motsvarar *-ar*, ock det är onödigt att antaga, att denna ändelse skulle bero på lån från *a*-stammarna.

Å samma sida som nyss anförts upptager förf. utan någon reservasjon Schlyters översättning (se Gloss. sid 435 ock 602) av *mater* i uttrycket *ware stens mater oc strandær*, vilket enligt Schlyter skulle betyda „(tjuven) vare sten- l. strandmat“. Meningen är, att bråttslingen skulle utföras på en stenmark äller strand för att där mista livet (jfr vad Schlyter s. 602 anför såsom stöd för att avrättsplatserna plägade förläggas till dylika ställen). Men med betydelsen „mat“ på *mater* skulle ju uttrycket innebära en svårbegriplig ock altför långsökt, för att icke säga misslyckad bild. Jag anser därför, att en annan betydelse, ock denna just den ursprungliga, av ordet *mater* här föreligger.

Detta ord är nog (jfr Osthoff, Perf. 71) att sammanställa med *mæta*, tyska *messen*, ock betyder alltså ejäntligen „tillmätt“ (jfr isl. *tamr* ejäntligen = „tämd“: fht. *zēman*), så „mått“, „porsjon“; jfr med betydelseövergången till „mat“ från „mått“ det nsv. *mål*, ty. *mahl*, som enligt Kluge Wtb. hör till roten „*mĕ* messen“. — A. st. i Västmannalagen är alltså att översätta: „[tjuven] vare stenrösets ock strandens tillmätta del“ — „(tillmätt, tilldelad) hemfallen till [att dödas på] stenrös eller strand“.

S. 10 uppföres (visserligen med ?) utan grund ordet *skioldær* såsom förekåmmande i lagen, i det förf. vill insätta detta i st. f. det faktiskt i densamma stående *skioldaþær*. Detta senare ord är visserligen icke äljes uppvisat från fsv., men då isl. har *skialdaðr*, vars betydelse förträffligt passar här, så bör lagens lydelse bibehållas.

S. 17 anser förf. möjligt, at *döþra* i uttrycket *til döþra dagha* är en skrivning för *döþar*, jenit. sing. till subst. *döþer*. Men då samma uttryck förekåmmer icke blått 2 gånger i VmL., utan ock i UL. och SdmL. samt VGL. II, så får det väl ha en annan förklaring. Närmast till hands ligger ju att antaga, att man tanklöst uppfattat första sammansättningsleden i *döþadagher* såsom adj., som man så satt i jenit. plur. i anslutning till *dagha*.

S. 18 noten ock s. 60 anser förf., att uttrycket *eþ ængon* ock dat. sg. (*mæþ*) *en eþ sino* hänvisa på ett n e u t r. *eþ*. Men *ængon* kan ju vara mask., likaväl som *þøn*, vilket förekåmmer såsom nom. ack. sg. mask. Ock *en eþ sino* kan bero på att originalet haft **eneþe sino* (jfr fno. *eineiði*, neutr.); skrivaren har så uppfattat *-e* såsom dat.-ändelse, varför han, såsom han åfta jort med denna ändelse, utelemnat densamma.

Med Schlyters tålkning (glossar s. 268, 287) av uttrycket *ær helt baþe hun oc hell* såsom betydande „äro både takås ock tröskel hela“ kan jag lika litet som förf. s. 29 tjänna mig tillfredsställd. Men med förf:s översättning „dörr el. fönsterpost“ på *hell* kan man ju ännu mindre än med Schlyters bibehålla översättningen „takås“ på *hun*. För övrigt förstår man icke, varför just dörr- ock fönster p å s t e r i första hand skulle vara utsatta för åvärkan vid ett inbrått; man väntar i stället, att något på dörrarna äller fönsterna s j ä l v a skulle brytas sönder. Jag tror också, att något sådant åsyftas här. *hell* anser jag vara idäntiskt (jfr *þrell* i VmL. f. *þræll*) med nsv. dial. *häl* „pinne att därpå upphänga något“ (Rietz), som nog riktigt sammanställes med got. fht. *hâhan* „hänga“ (alltså < urg. **hanhil-*; om den *l*-suff. åtföljande instrumentalbetydelsen jfr Kluge, Nom. Stammbild.-lehre § 89 ff.; *hell* är dåck icke här att återje med „påst“, utan med den ursprungligare betydelsen da. „hængsel“, sv. dial. „hängsla“ („gångjärn“). Det andra ordet *hun* sammanför jag med gda. *hund* „dørskodde“ (anfört hos Kalkar, II: 295), varmed det antingen år idäntiskt (ifall *nn* såsom åfta i gda. står endast grafiskt för *nn*, äller ifall *nd* beror på fålketymolågi) äller

också besläktat; *hun* betydde väl ejäntligen „stark ståck“ (jfr nygutn. *hun* „takås“ ock isl. *húnn*, som i Morphol. Untersuchungen etc. von Osthoff IV: s. 117, 118 nog riktigt sammanställes med sskr. *çûnás* „geschwollen“ av en rot, betydande „geschwollen, voll, stark sein“), så „bom“, „skodde“, „regel“. Stället i VmL. är alltså att översätta med: „Äro“ (äfter det att stöld sjett i en tjyrka) „såväl bom som hängsla [reglar ock gångjärn] hela“ (så skall klåckaren stå till svars för stölden).

S. 29 uppföres *wæghna*, styrt av *af*, såsom möjligen varande ackusat. Men då *af* (enligt Schlyters glossar til VmL.) styr „abl.“ d. v. s. dativ liksom också i isl.-fno., där en sådan konstruksjon som *af vegna eins* förekåmmer, så är tydligen förf:s uppfattning alldeles omöjlig. *wæghna* får anses för en såsom adv. stelnad jenit. Om dess bildning se Noreen, Sprachg. § 173, 6 och 174, 7.

S. 31 anser förf. andra sammansättningsleden i *grunduale* vara idäntisk med fsv. *waldær*, isl. *vǫllr*. Men skulle detta vara riktigt, så väntade man att i övriga sammansättningar med *waldær* få se enkelt *l*; men i stället har VmL. *hiorþwalle*, *swinawalli* ock *wighwalle*. Jag anser därför sannolikt, att andra sammansättningsleden i „grundval“ icke är idäntisk med isl. *vǫllr*, utan med isl. *vǫlr*; ordet betyder altså ejäntligen „grundståck“; jfr sv. dial. *val* „ås, bjälke“. Från denna ursprungliga betydelse har „grundval“ senare övergått till att beteckna grunden i allmänhet, alltså även då denna utjordes av sten äller jord; jfr nsv. dial. *bakvāl* 2) „klabb eller sten, som lägges under häfstång för att upplyfta tyngder“.

S. 32 noten uttrycker förf. något tvivel om riktigheten av Schlyters tålkning av *angs*, *ængs* i *latær sæþ sina til ængs* (var. *angs*) *standa* såsom idäntiskt med isl. *angr* (med radikalt *-r*), utan att förf. dåck själv kan bjuda någon tillfredsställande förklaring av ordet. Jag finner förf:s tvivelsmål berättigade, ock detta särsjilt emedan *æ*-vokalisasjonen med Schlyters åsikt blir oförklarad, ock emedan betydelsen „sårj, bedrövelse, olägenhet“ är omöjlig i den i (VmL. I) DalaL. ock SdmL. förekåmmande frasen *sætia eghu* (l. *eng*) *til angs*. Därför må här en annan förklaringsmöjlighet framhållas. Jag håller för troligt, att vi i *angs* ha att se jenit. till ett **hagn* (jfr *þiæng*, *æng* i VmL., vilka icke, såsom förf. uttrycker sig, bero på „förvrängning“ av *þiægn* ock *ægn*, utan på övergång av den ton. spir. *g* till guttur. *n*) — „inhängning“, som förhåller sig till *hage* liksom isl. *ǫrn*: *are* (jfr ock neutr. plur. *yxn* till *uxe*); *h* skulle då fallit bårt, emedan det i förbindelsen *til hagns*, den enda i vilken detta ord bevarats, kåmmit i injud. Fårmen med *æ*-vokalisasjon förklaras lätt såsom beroende på invärkan från värbet *hæghna*. Ett **hagn* „inhängning“ jer god mening i båda de anförda fraserna. *latær sæþ sina til angs standa* är att översätta „låter sin säd stå, till inhängning“ d. v. s. så att hängnad måste hållas omkring den

(om *til* såsom utmärkande resultatet jfr Fritzner under *til* 6). Den andra frasen, som i SdmL. B. VIII: 2 förekåmmer i följ. sammanhang: *Nu kan nocor eng til anx sætiæ at þrangalösu. siþan alle hawa hö sinu burghit. wari ogilt* (obs. att balken handlar *Vm ogilda garþa*), betyder altså „sätta till inhängning“ d. v. s. hålla inhängnad.

S. 36 säger förf., att *æ*, såsom svarabhaktivokal framför mask. nom.-änd. *-r*, är allmänn regel i huvudhandskriften av VmL., ock däräfter uppjives, att dylikt *-ær* skulle förekåmma 283 ggr. Men denna summa har ju intet värde, äftersom den befinnes endast avse förhållandet i edisjonen, men icke i hds. I den senare är nämligen, såsom förf. själv i not s. 37 meddelar, svarabhaktivokalen *+r* i en mängd af de fall, där ed. insatt *-ær*, uttryckt jenom förkårtningstecken, som lika väl kan betyda *-er* äller *-ir*. Då emellertid Schlyter jenom kursivering av ändelsen framhåller de fall, då densamma är betecknad jenom förkårtningsmärke, så hade ju förf. kunnat ock bort utesluta dessa vid sina undersökningar rörande svarabhaktivokalens kvalitet. Endast på detta sätt hade en sifferuppjift erhållits, som vore något att bygga på. — Liknande anmärkning, som här jorts rörande förf:s redojörelse för *æ* såsom svarabhaktivokal, jäller om förf:s uppjifter a. st. om *e* i samma funksjon.

S. 44 meddelar förf. åtsjilligt, som skulle tyda på det inträssangta förhållandet, att i fsv. funnits ett neutr. *dagh*. Det mästa förf. därvid anför är dåck så gått som intet bevisande. Särsjilt jäller detta om uttrycket *sighir þæn dagh till eþa sum annatiggia ær hælaght ella fastu daghir*, vari fårmen *hælaght* redan därför icke kan bevisa neutralt tjön för *dagh*, emedan attributet till *dagh*, nämligen *þæn*, har mask. fårm. Härtill kåmmer så, att fno. har uttryck sådana som *halda hæilagt artið Olafs konongs* (i den legend. Olafssagan) samt ensamt *lata, halda hæilagt* = „hålla hälj“, vilka visa, att *hæilagt* här står advärbielt.

S. 61 har förf. jenom förbiseende sammanfört fsv. *liþ* neutr. med isl. *leið* fem. i st. f. med isl. *lið* neutr.

S. 63 hade förf. åtminstone bort sätta frågetecken för det av Brate, Ä.VmL:s ljudlära 63 not. uppställda fsv. ordet **sorþ*. VmL. synes nämligen ingalunda styrka tillvaron av ett sådant ord. I VmL. skulle det endast förekåmma såsom andra sammansättningsled i *wizorþ*. Såsom variant till detta ord uppträder emellertid 1 gång (se Siljestrand s. 62) *vitorþ*, ock *wizorþ* förekåmmer i lagen så gått som uteslutande i pluralis, vilken senare omständighet likaledes jör otroligt, att här en sammansättning med ett **sorþ* „svärjande, ed“ skulle föreligga, då plur. „eder“ icke passar i sammanhanget, där det i regeln blott är fråga om en ed. Troligen är ordet därför sammansatt av *vit* ock *orþ*.

Om förklaringen av *rö*, som förf. s. 75 anser utan tvivel vara skriffel för *rör*, men s. 120 med tvekan uppför såsom fem. vokalstam, se Kock T. f. F., n. r. IX: 183. — För att *bloþwite*

(Siljestrand, s. 79 not.) skulle haft kårt *i* fordras, att ordet i nsv. skulle vara lån (jenom lagspråket) från fsv., ty äljes skulle ju ordet i nsv. icke heta *blodvite*, utan *-vete*.

S. 86, 87 antages, att fsv. *þiufwala* i *þiufwala bot* „böter för härbärgerande af tjuf l. gömmande af tjufgods" skulle < **þiufhæla*, jen. plur. till ett **þiufhæli*; eksämpel på dylik övergång *æ* > *a* finnas dåck icke, sedan nu på de av förf. såsom stöd anförda en bättre förklaring jives (enligt prof. Noreen har i eks. med urspr. *ā* detta förkårtats i svagtonig sammansättningsled; i föreg. kårt stav. har ju icke *i*-omjud värkats av bårtfallet *i*, varför *a* bevarats). *þiufwala* får väl alltså förklaras på annat sätt, och då antingen så som förf. s. 71 (äfter Schlyter) föreslår < **þiufhola*, äller ock finnes en annan möjlighet. *þiufwala* kan ju vara jenit. plur. av ett **þiuf-hal*, vars *hal*: *hæle* = *mal*: *mæle*. Detta är så mycket sannolikare som en jenit. *hals* värkligen finnes uppvisad i fsv. från Christf. LL. Bg XXXIX:1, 2 var., fastän Schlyter icke upptar den i sitt glossar.

S. 122 redojör förf. för väkslingen *-er* ∾ *-ir* i n. a. plur. av feminina vokalstammar, men har här liksom äljes å ett ock annat ställe icke framhäft det anmärkningsvärda förhållandet, att endera fårmen särsjilt är att finna i lagens præfatio, index äller rubriköverskrifter, något som alltid bort bestämt framhållas, äftersom dessa delar av lagen tydligen visa ett yngre språk, beroende på att de utan tvivel blivit i senare tid tillsatta. I här i fråga varande fall är det *-ir*, som särsjilt är karaktäristiskt för dessa y n g r e delar, i det åtminstone halva det antal eksämpel förf. anför vid äftersyn befinnes vara taget från præf., ind. äller rubriker. Detta talar också bestämt emot förf:s s. 42 framställda åsikt, att *i*-vokalisasjonen i ändelser i VmL. står kvar „såsom en mer eller mindre tillfällig reminiscens af en äldre tids skrifsätt".

Med fsv. *miærþe* för ögonen hade förf. s. 128 icke bort anföra såsom isl. motsvarighet ett *mærð*. Något sådant ord med lång vokal finnes icke. Fritzner uppför visserligen en dylik fårm, men denna är f n o., och dess *æ* bör i nårmaliserad skrift återjes med *e*.

S. 129 o. f. förklaras namnet *oppogha* — väl på grund av det nsv. *Oppboga* — såsom uppkåmmet ur ett **op-boghe*. Jag anser sannolikare, att ordet uppstått ur ett **upp-hauga*; jfr t. e. skrivningen *Vphogha* i en hds. av UL. samt det fno. gårdsnamnet *Upphaugr* hos Munch, Hist.-geogr. Beskriv. over Norge etc. s. 86. *au* har här > *o* i svagtonig stavelse (Noreen, Sprachg. § 41 b); andra eksämpel på dylik övergång i VmL. äro: *Dozdrap* M. II:1, *usorum* þ. XVII:1 var. C, *loghadaghen* Kr. XXVI pr. var. D, *löindogha* M. XXX:I. Det nsv. *Oppboga* däremot beror på fälketymolågisk anslutning till *A r b o g a*; obs. att *Oppboga ström* just är namn på öfre *Arbogaån*.

S. 141 antager förf. tillvaron av ett fsv. — även i andra germ. språk motsvarighet saknande — svagt fem. *wata*, som

skulle ingå i sådana sammansättningar som *watutæper*, men den redan av Rydqvist II: 105 antydda förklaringen, att saknaden av *n* härrör från en gång förefintliga *n*-lösa fårmer av ordet *vatn*, ock att bindevokalen *-u-* beror på analågi, förefaller ju mera sannolik. Det av förf. i detta sammanhang framdragna nsv. dial.-ordet *vatoger* utjör icke något slags stöd för hans åsikt, då det ju lika väl kan vara en bildning till ett svagt neutr. **wata* (motsv. got. *vatô*) som till ett svagt fem. av samma fårm.

Samma förklaring som förf. s. 143 jer på ordet *bleca* är redan förut framställd av Bugge, T. f. F., n. r. III: 259.

S. 158 antages en „försvagning" av *-ur*, *-or* till *-er* i *watntæper*, vari emellertid ändelsen befinnes vara uttryckt jenom förkårtningstecken, varför möjligt är, att detta blivit oriktigt upplöst; huru som hälst kan här icke någon försvagning föreligga, då en sådan skulle vara enastående. I det av förf. hitförda *inwiþer*, *-ær* är ändelsen ock uttryckt jenom förkårtningstecken, ock för resten har förf. själv för detta fall s. 159 antytt en annan förklaring. Vad *snæke* angår, så kan det ju icke < *snækiur*, äftersom här „genitiv vore det rätta"; *sneke* kunde förr < **snækie* < *snækia* jen. plur. (jfr *westmanne* jen. plur. i VmL. Kr. rubr. ock jen. plur. *mænniskia* hos Birgitta).

S. 179 är förf. mycket förvånad över att handskriften F har *orätt* mot hds. C:s *örat*. *orätt* är emellertid tydligen alldeles rätt, ock C:s *örat* är en lätt begriplig felskrivning för *orät*, i det skrivaren satt den krok, som sjiljer *ä* från *a* ock *ö* från *o*, över den första typen i st. f. över den tredje. *orät* passar nämligen bra i sammanhanget, vilket är följ.: *æi ma owormaghe liff ællær lim fore styld ællær orät lata* (jfr uttrycket *göra valdsgærninga æller oræt*, Schlyters Glossar s. 487), ock det passar bättre än *drap*, som huvudhandskriften i stället har, äftersom det i det föregående är fråga om tjuvnad, icke om dråp.

Såsom en allmän anmärkning må till slut sägas, att jag anser, att förf:s avhandling vunnit på, om förf. endast hållit sig till redojörelsen för substantivförhållandena i huvudkodeksen, i stället för att såsom nu ställa dess fårmer ock varianterna från andra handskrifter om varandra. Boken hade därijenom blivit klarare ock överskådligare, ock förf. hade varit befriad från svårigheten att lemna förklaringar på variantfårmer, vilkas rätta förklaring åfta först torde kunna utfinnas, sedan man haft tillgång till ett större material än det Schlyter i sina noter meddelar. Att förf. insett omöjligheten av att kunna prestera någon fullständighet i redojörelsen för varianterna (jfr förordet), borde för övrigt i ock för sig varit tillräcklig grund för att icke medtaga några sådana. Huvudhandskriften ensam innehåller också redan olikartade delar (jfr min anm. till s. 122), vilkas inbördes sjillnad först ock främst bort klarjöras ock framhävas, något som nu icke alltid ock tillräckligt jorts, väl i följd av att förf:s

uppmärksamhet alltför mycket tagits i anspråk med att särhålla varianter ock huvudkodeks.

Jag vill sluta denna anmälan med uttalandet av den önskan, att förf. snart måtte få tid ock tilfälle att meddela fortsättningen på sitt arbete, så att inom kårt en lika nyttig redojörelse, som förf. här lemnat för substantivfårmerna, måtte föreligga för hela ordböjningen i VmL.

Uppsala i augusti 1890.

Elis Wadstein.

Les Plaideurs, comédie par **Jean Racine.** With introduction and notes by **E. G. W. Braunholtz.** Cambridge 1890. XXVI + 148 s. 8vo.

Les Précieuses ridicules par **J.-B. P. Molière.** With introduction and notes by **E. G. W. Braunholtz.** Cambridge 1890. XXXV + 100 s. 8vo.

Ingen af disse udgaver bringer noget egentlig nyt, hvad der jo heller ikke er til at undres over, når man husker, hvor gennemkommenteret det syttende århundredes store dramatiske forfattere er, og hvilke fortræffelige og indgående undersøgelser de to pågældende stykker for nylig har været genstand for i Frankrig; jeg skal særlig minde om Armand Gasté's udgave af „les Plaideurs“ (Paris 1884) og Gustave Larroumet's udgave af „les Précieuses“ (Paris 1884). Alligevel er begge dr. Braunholtz's bøger fortjenstfulde arbejder, der fortjener anerkendelse og udbredelse. De indeholder foruden omhyggelige indledninger en pålidelig tekst og udførlige noter, der næppe lader et eneste vanskeligt sted — og vanskelige steder findes der jo ikke få af i de to pågældende stykker — blive uforklaret. Begge udgaverne, der præsenterer sig i en særdeles tiltalende skikkelse med klart tryk, godt papir og elegant indhæftning, afsluttes med et alfabetisk register over de mange i noterne behandlede sproglige og litteraere spørgsmaal, hvilket i høj grad forøger bøgernes praktiske værdi. Jeg tror særlig at kunne anbefale Braunholtz's udgaver til yngre studerende, der ønsker god og pålidelig forklaring af fransk sprogbrug i sidste halvdel af det 17de århundrede.

Racine's komedie, eller rettere farce, er som bekendt en efterligning af Aristofanes's „Hvepserne“, og grunden til, at *le tendre* Racine (der jo forresten kunde være alt andet end „tendre“ imod sine samtidige) skrev denne satire over dommerstanden og procesvrøvlerier, var, som han selv antyder i sit forord, en proces „som hverken mine dommere eller jeg selv nogensinde rigtigt har forstået“. Racine har iøvrigt benyttet Aristofanes meget frit, han har udeladt meget og tilføjet meget; i

flere af disse tilføjelser har han været ubetinget heldig (f. eks. scene 7 i første akt) i andre ubetinget uheldig (f. eks. i indførelsen af det elskende par). Stykket indeholder megen vild lystighed og mange særdeles vellykkede enkeltheder, men lider også af betydelige fejl, og det forekommer mig, at man ofte overdriver dets værdi.

Braunholtz indlader sig ikke på nogen nærmere æstetisk redegørelse af stykket; han holder sig mest til de rent historiske forhold og er her en ligeså pålidelig vejviser som i sine sproglige noter. Enkelte tilføjelser kunde vel gøres hist og her.

V. 17—18. *On me donnait le soin—De fournir la maison de chandelle et de foin.* Man ser af disse vers, at tjeneren blandt andet købte lys ind til huset; at han ikke så på herskabets fordel, fremgår tydeligt nok af det følgende: *mais je n'y perdais rien.* „At købe lys“ har altsaa været en slags lovlige eller ikke lovlige sportler. Dette forhold synes at være gammelt, ti allerede i la farce de Patelin træffer vi „chandelle“ omtrent med betydning af sportler: Ce sont dix de rente — Pour tes dez et pour ta chandelle (v. 1143—1144).

V. 32. Med den her omtalte anvendelse af *certain* kan man passende sammenligne sp. *cierto*, der jo hyppigt fungerer som ren ubestemt artikel.

V. 72. *Que de sacs.* Udg. burde have gjort opmærksom på den specielle betydning af ordet *sac* i dette vers (omtrent advokatmappe).

V. 228. Udg. burde have gjort opmærksom på, at Racine har skrevet *six-vingt* uden *s*, især da han andre steder følger den første udgave i dens ortografiske ejendommeligheder.

V. 389. Rimet *monsieur*: *honneur*, der genfindes v. 550 (*monsieur*: *crieur)*, havde vel fortjent en omtale. Som bekendt findes det jo endnu, f. eks. hos Augier (l'Aventurière).

V. 867. *Est* trykfejl for *es*.

Indledningen til „les Précieuses ridicules“ giver, foruden en udsigt over Molière's liv, en klar og kortfattet redegørelse for de forskellige litterære og historiske problemer, der knytter sig til hele Precieusespørgsmålet. Som bekendt indeholder dette spørgsmål endnu forskellige uløste gåder, hvoraf nogle dog kun antydes af B. Spørger man, mod hvad Molière rettede sin satire, lyder svaret naturligvis: imod hele tidens *préciosité*, mod dens unatur i følelser og snærpethed i sprog; men spørger man, mod hvem er den rettet, bliver svaret vanskeligere. Tidligere sagde man altid, at den var et udfald mod Hôtel de Rambouillet. Hvor forfejlet denne antagelse end er, og hvor grundig den end mange gange er bleven vist tilbage, går den dog stadig igen selv i temmelig nye håndbøger i fransk litteraturhistorie. Sådanne fejl er mærkværdig sejglivede og viser, hvor ukritisk håndbøger hyppig kompileres. Hôtel de Rambouillets glansperiode falder 1630—1640; i 1645 forlader

Julie d'Angennes sin moders hus som hertuginde af Montausier, og hermed ophører egentlig denne salon. Molières „Précieuses" fra 1659 kan således ikke godt være rettet imod Hôtel de Rambouillet, der jo dengang forlængst var ophørt. Mange andre vægtige grunde taler også bestemt mod den omtalte anskuelse. Man har da hævdet, og denne mening deles af B., at stykket var rettet imod Mlle de Scudéry og hendes lange, lange romaner. Denne forståelse af stykket lader sig meget bedre forsvare end den foregående og rummer sikkert nogen sandhed. Molière har uden tvivl villet give forskellige hip til forfatterinden af le grand Cyrus og Clélie, men at hele stykket skulde være rettet mod hende, forekommer mig både urimeligt og ubevisligt. Hvorfor ikke tro Molière på hans ord, når han i sit forord skriver: „Les véritables Précieuses auroient tort de se piquer lorsqu'on joue les ridicules qui les imitent mal". Når man går ud herfra og iøvrigt ser nøgternt på stykket, synes det naturligst at opfatte det som en satire dels over det unaturlige, det affekterte og overdrevne, som undertiden gjorde sig gældende i den tids puristiske sprogbestræbelser, — dels som en satire over latterlige provinsdamer, enfoldige og i deres enfold indbildske mennesker (Madelon og Cathos), der er blevet fortumlede af romanlæsning. der tager romanernes fantasiliv for alvor og vil indføre i det praktiske liv hvad der kun er „des jeux d'esprit"[1]) — dels endelig satire over tidens „gigerl", de af ham senere så hårdt medtagne marquiser (Mascarille og Jodelet)[2]).

Hvad stykkets intrige angår, har man hidtil aldrig beskæftiget sig videre med den. I en lille mig utilgængelig afhandling har Dalimier nylig hævdet, at Molière har lånt intrigen fra *l'Héritier ridicule* af Scarron[3]). En nærmere sammenligning mellem de to stykker taler for denne antagelses rigtighed. I tredie akt af Scarron's stykke optræder således Filipin, lakaj

---

[1]) Set i dette lys frembyder „les Visionnaires" (1637) af Desmarets Saint-Sorlin, Richelieu's litterære højre hånd, for enkelte partiers vedkommende en interessant og mærkelig parallel; jeg skal henlede opmærksomheden på Melisse, der er „amoureuse d'Alexandre le Grand" og Sestiane „amoureuse de la comédie", og som begge er blevet tossede af at læse romaner og komedier (E. Fournier, Théâtre français au 16e et au 17e siècle II.; se især nogle repliker s. 397, 411). Stykket fortjener iøvrigt en nærmere undersøgelse og værdsættelse. Demogeot's ukorrekte omtale af det er naturligvis vandret videre i flere håndbøger „Les Visionnaires" kan også sidestilles med den noget ældre satiriske roman af Charles Sorel „Le berger extravagant" (1627) og med H. E. Schacks mærkelige fortælling „Phantasterne" foruden med forskellige andre, som det vilde blive for langt at komme ind på her. Jeg har kun villet give antydninger.

[2]) Dette hyppigt oversete punkt fremhæves bestemt af B., der tillige giver morsomme uddrag af *les Lois de la Galanterie* til sammenligning med Mascarille's tåbeligheder i klædedragt og optræden.

[3]) *Revue critique* 1890, II, 197.

hos den forsmåede elsker Dom Diègue de Mendoce, som fornem herre under navnet Dom Pedro de Buffalos fulgt af sin for tilfældet anskaffede tjener Carmagnolle og erobrer ved sin fingerede rigdom og sit latterligt karrikerede elskovsfulde sprog og hele robuste optræden lettelig den falske Helene. Scenen er ret morsom, iøvrigt den eneste morsomme i hele stykket, der kun er et tarveligt rutinearbejde. Jeg benytter lejligheden til at meddele enkelte uddrag af den pågældende scene.

Filipin kommer ind, fulgt af Carmagnolle, og henvender sig straks til sin „bel objet“ i udtryk som:

„Que dites-vous de moi, d'oser sans parasol
„Visiter un soleil? c'est un acte de fol.“

Helene bliver straks forelsket i ham, og han fortsætter med en række karrikerede og smagløse komplimenter, der svarer til hans plumpe optræden. En gang afbryder han sig selv med:

„Madame, fermez-les, fermez-les, ces paupières,
„Ces assassins qui font enfler les cimetières.“

Dette minder om Mascarille's replik i tiende scene: „Quelque vol de mon cœur, quelque assassinat de ma franchise. Je vois ici des yeux qui ont mine d'être des forts mauvais garçons, de faire insulte aux libertés“, eller maaske snarere om de sidste replikker i samme scene, hvor Mascarille beklager sig over det dobbelte angreb fra Cathos og Madelon og truer med at han vil „crier au meurtre“. Det samme indfald vender iøvrigt flere gange tilbage hos Molière, således hvor Jodelet og Mascarille taler om deres mange krigstog og fortæller, hvor varmt det gik til, „mais non pas si chaud qu'ici“. Nogenlunde tilsvarende hos Scarron er versene:

„Mitigez-les, madame, ou s'en faudra bien peu,
„Si vous continuez, que je ne crie au feu.“

Iøvrigt er Filipin måske endnu mere nærgående i sin optræden end hans pendant hos Molière. Man dømme efter følgende Linier:

„Qu' on me donne un fauteuil,
„D'où je puisse aisément faire la guerre à l'œil
„Sur ces tettons de lait, amoureuses collines,
„Ces deux mondes jumeaux, ces boules assassines.“

Scarron er kun glimtvis morsom, og behandlingsmåden er ukunstnerisk og plump; men der er dog intet i vejen for, at Molière kan have lånt ideen til sit stykke hos ham, især da vi jo har mange eksempler på, i hvor høj grad Molière har udbyttet Scarron. Braunholtz har ikke underkastet „l'Héritier

ridicule" nogen nærmere undersøgelse; men af en note s. 54 fremgår det klart, at han har haft øje for de to stykkers slægtskab.

Noterne er, som alt bemærket, både fuldstændige og pålidelige. Hist og her kunde vel gøres en enkelt tilføjelse.

S. 8. *Premièrement, il doit voir au temple ou à la promenade . . . la personne dont il devient amoureux.* At kirken brugtes som obligat mødested for elskende, dokumenteres ikke blot af litteraturen i det 17de århundrede[1]), men kan også påvises langt tidligere, således f. eks. i *„les quinze Joyes du mariage"* (la quinte joye), hvormed kan sammenlignes *l'Amant rendu cordelier* v. 529 ff.

S. 9. *Du haut style.* Udg. bemærker, at vi her har en tilsyneladende undtagelse fra den almindelige regel om delingsartiklen, og antager, at *du* anvendes istedetfor *de*, da *haut style* er at opfatte som et enkelt ord. Mon det virkelig hænger således sammen? Har man nogensinde kunnet sige *de haut style*? Næppe. Man må huske, at den foran et adjektiv reducerede delingsartikel først fremtræder i det 17de årh. og vel kun skyldes grammatikernes vilkårlighed. Molière kan således blot have fulgt, hvad der endnu på hans tid var alm. folkelig brug (cfr. Misanthrope v. 791: du bon goût). Endvidere, at den reducerede delingsartikel aldrig synes at være trængt igennem ved abstrakte ord i ental. Har man nogensinde kunnet nøjes med *de* alene i forbindelser som *avec de la bonne volonté on vient à bout de tout. Un intérêt bien tendre pour de la simple amitié. Il y aurait du mauvais goût à . . . De la mauvaise humeur* osv.? Dette spørgsmål synes mig at fortjene en nærmere undersøgelse.

Kbhvn., jan. 1891.

Kr. Nyrop.

Bemærkninger til Perikles' Epitafios (Thuk. II, 35—46).

Θουκυδίδου ξυγγραφή. **Thucydide**, histoire de la guerre du Péloponnèse, texte grec. . . . avec un commentaire critique et explicatif . . . par **Alfred Croiset**. L. I—II. Paris, Hachette & c^ie^. 1886. XXVIII + 467 p.

Thucydidis de bello Peloponnesiaco libri octo. Explanavit **E. F. Poppo**. Ed. tertia, quam auxit et emendavit **I. M. Stahl**. Vol. I sect. II. Lipsiae, Teubner. 1889. 260 pp.

Thukydides, erklärt von **I. Classen**. II. 2tes Buch. 4te

[1]) Se især Fournel, *Les contemporains de Molière* I, 71.

Aufl., besorgt von I. Steup. Berlin, Weidmann. 1889. IV + 238 s.

Kap. 35, 1. Ingen af de tre udgg. har efter cod. Laurentianus (se Schönes kritiske udg. af I—II) tilføjet οὖν foran πολλοὶ, skønt det langt lettere kunde falde ud efter μὲν end indskydes og passende resumerer de tidligere taleres betragtninger over ligtalens indførelse; smlgn. Demosth. I 2. Måske tjener partiklen her dog snarere til at fremhæve inddelingen, smlgn. III 101, 2; IV 104, 5. — Ved ordene ὡς καλὸν κτλ. følger Stahl Krüger i at underforstå participiet ὄν, som Croiset har tilføjet, hvortil også Steup er tilbøjelig (ligesom allerede Classen). For Krügers fortolkning synes at tale III 94, 3, hvor dog ὡς καλὸν ligeså godt kan stå lig ὡς (for ὅτι) καλόν ἐστιν, smlgn. Krüg. gramm. § 65, 1 anm. 4. Jeg anser det derfor for naturligere på dette sted at opfatte ὡς καλὸν (sc. ἐστὶν) lig *quam decorum sit*, styret af det i ἐπαινοῦσι indeholdte ytringsverbum. — Ordene πολλῶν ἀρετὰς lader kun Steup (efter Gottleber) være subjekt til πιστευθῆναι, såat denne akk. m. inf. bliver subjekt til κινδυνεύεσθαι, hvorimod Stahl og Croiset betragter dem som subjekt til κινδυνεύεσθαι, hvortil πιστευθῆναι på en friere måde knytter sig; det sidste er utvivlsomt langt mere stemmende med græsk sprogbrug (smlgn. Herod. VII 52: ἐπὶ τούτοισι ἡ πᾶσα Περσικὴ στρατιὴ ἐγένετο διαφθεῖραι καὶ περιποιῆσαι) og anbefales afgjort af ordstillingen. — § 2. Croiset er tilbøjelig til med Böhme at henføre Ordene ἐν ᾧ til τὸ μετρίως εἰπεῖν, medens såvel Stahl som Steup opfatter dem lig ἐν πράγματι ἐν ᾧ, dog med den forskel, at Stahl forstår ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας som talerens *ry for at tale sandhed* („ut orator vera dicere putetur"), Steup derimod som hans *forestilling om virkeligheden* („die erkannte Wahrheit"), altså som Krüger, der dog henførte det til tilhøreren („das von dem Zuhörer als wahr Anerkannte"). For den sidste opfattelse taler afgjort den øvrige anvendelse af δόκησις og ἀλήθεια hos Thukydid (se Bétant: lex. Thucyd.), og δόκησις βεβαιοῦται kan vist uden vanskelighed forstås om talerens mening, der slås fast hos tilhørerne, hvorved Krügers og Steups fortolkninger forenes. Böhmes opfattelse af ἐν ᾧ forekommer mig at give tanken en altfor generel karakter. — Optativen ἀκούοι vil Steup mærkeligt nok ligesom Classen have opfattet som iterativ, skønt den åbenbart korresponderer med det foregående ἂν νομίσειε; Stahl har gjort opmærksom på fejlen. I det hele taget er Steups skånsomhed mod Classens arbejde, som han selv i forordet betoner, ilde anvendt på det grammatiske område, hvor han har så mange svagheder. — Det efter δρᾶσαι stående τι betragter Steup som overflødigt og ikke stemmende med det foregående εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ (Laur. giver her nok så passende αὐτοῦ, *ipsius*) φύσιν ἀκούοι; men pronominet betegner,

at tilhøreren ved hver enkelt handling tænker på sin egen ævne til at udføre den, og er således fuldtud på sin plads[1]).

Kap. 36, 1. Ved ordene *καὶ πρέπον δὲ ἅμα* henviser Croiset til I 132, 4, hvor han til *καὶ ἦν δὲ οὕτως* gør den bemærkning, at han betragter det som den eneste overalt tilfredsstillende forklaring af forbindelsen *καὶ—δὲ* at forstå *καὶ* som *et* og *δὲ* i betydning af et svækket *δή*. Man må beklage, at han kun anfører et ikke existerende sted (I 65, 5) til bevis for denne teori, der måske er rigtigere end den sædvanlige (*καὶ* — *etiam*, *δὲ* — *autem*); af en mængde steder, hvor jeg selv har været tilbøjelig til at drage denne i tvivl, har jeg desværre på rede hånd kun Xen. Conv. 8, 31 *καὶ Ὀρέστης δὲ καὶ Πυλάδης καὶ Θησεὺς καὶ Πειρίθους καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ κτλ.* og det ejendommeligere Hellen. II 4, 6 *Νικόστρατόν τε ... καὶ ἄλλους δὲ δύο κτλ.* For Croisets opfattelse taler vel også den homeriske brug af *καὶ δὲ* uden mellemstillet ord. — § 2. For at fjærne modsigelsen med den følgende sætning *τὰ δὲ πλείω αὐτῆς κτλ.* har Croiset for *ἔχομεν* skrevet *ἔσχομεν* (*quantam ab illis accepimus*), en meget uheldig konjektur; Thukydid vilde sikkert have skrevet *παρελάβομεν* eller lignende. Denne modsigelse er imidlertid næppe mere end tilsyneladende, når man, hvad også Croiset gør, forstår *αὐτῆς*[2]) som komparativ, ikke partitiv genetiv („das Weitere ausser der Herrschaft", „ce que nous avons *en sus de* cette puissance") og med Stahl og Steup opfatter *τὰ πλείω ἐπηυξήσαμεν* mere som betegnelse for herredømmets indre befæstelse end for dets territoriale udvidelse. Med den sidste at antage *ἐπηυξήσαμεν* for intransitivt (— *προχωρεῖν*), såat *τὰ πλείω* bliver *accus. relationis*, er der næppe grund nok til, skønt betydningen *addere* rigtignok er enestående. — § 4. Genetiven *ὧν* opfatter efter Krügers exempel både Stahl og Steup som hankøn, henført til *οἱ πατέρες ἡμῶν*

---

[1]) I det kritiske tillæg henleder Steup opmærksomheden på en modsigelse, som formentlig skal bestå mellem begyndelsen af § 2, hvor „die richtige Würdigung der Verdienste der Gefallenen und die überzeugende Darlegung der erkannten Wahrheit" opstilles som talerens opgave, og kapitlets slutningssætning, hvor det kaldes hans pligt „den Gefühlen und Vorstellungen seiner Hörer, so weit wie möglich, zu entsprechen"; han opstiller da den mærkelige formodning, at ordene *καὶ μὴ ἐν ἑνὶ ἀνδρὶ* (§ 1) .... *ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν* skal være „ein von Th. aus irgend einem Anlass nachträglich hinzugefügtes Stück". Mig forekommer det selvfølgeligt, at hvis den tilsyneladende modsigelse er mere end formel ɔ: en retorisk modsætning mellem talerens ideale opgave og den ham af forholdene pålagte nødvendighed, kan den dårligere tænkes fremkommet ved en senere, udførligere bearbejdelse af et oprindeligt udkast — og anden „Anlass" har jeg ondt ved at tænke mig — end under en første, sammenhængende udarbejdelse; uægte bliver ordene ialfald hverken i det ene eller det andet tilfælde.

[2]) Poppos konjektur *αὐτὴν* er med rette skrevet i glemmebogen, hvortil også *Marchants* [*αὐτῆς*] i Class. Rev. 1890 bedst egner sig.

(§ 2) og αὐτοὶ ἡμεῖς οἵδε (§ 3); mig forekommer det mindre tvungent med Croiset at forstå den som neutrum, omfattende hele den i det foregående fremstillede magtudvikling. Det håndskriftlige πόλεμον har Croiset og Stahl med Haase ændret til πολέμιον, hvorimod det foregående τὰ κατὰ πολέμους ἔργα sikkert ikke taler, som Steup synes at antage; imidlertid er det dog måske rigtigere med denne efter Dobrees forslag at stryge πόλεμον som indkommet fra en randbemærkning, f. ex. et πολέμιον som glosse til ἐπιόντα. — For ἦλθον har såvel Stahl som Steup med Bekker fra Laurentianus optaget det med det foregående ἠμυνάμεθα og det følgende χρώμεθα (kap. 37 beg.) langt bedre passende ἤλθομεν, medens Croiset (ligesom Classen) uden begrundelse fastholder ἦλθον, der også grafisk har sandsynligheden imod sig.

Kap. 37, 1. I ordene παράδειγμα .... τινὶ ser Steup med *M. Hertz* (n. jahrb. 1881 s. 288) træffende en hentydning til det romerske gesandtskab, der år 454 kom til Athen. Også herved anbefaler sig Laurentianus' τισὶν, der passer bedre med det flg. ἑτέρους. Læsemåden ἐς ὀλίγους ... οἰκεῖν, som alle tre udgivere følger, støttes allerbedst ved VIII 53, 3 πολιτεύσομεν ... ἐς ὀλίγους, når man der fjærner de i Laur. manglende ord τὰς ἀρχὰς ποιήσομεν, smlgn. mine comm. crit. s. 61; kun bør man vist hellere underforstå et almindeligt subjekt, f. ex. τοὺς πολιτεύοντας, end henføre οἰκεῖν til det i κέκληται liggende subjekt (ἡ πολιτεία). — Steup har bibeholdt Classens mærkværdige fortolkning af μέρους som et *politisk parti*, ikke *klasse*; den støttes ialfald ikke af det eneste sted, der anføres: VI 39, 1, hvor ὀλιγαρχία er modsætningen til δῆμος som folkets masse (ξύμπαν), ikke som demokrati og altså lig med οἱ ὀλίγοι. — § 2. τὴν πρὸς ἀλλήλους ... ὑποψίαν] udgg. har alle stillet sig afvisende overfor Madvigs forslag ἐποψιν og Reifferscheids ἀνυποψίαν, sikkert med rette; smlgn. comm. crit. ad VII 63, 3. — Steup er blevet stående ved Classens lidet sandsynlige fortolkning af ἀχθηδόνας προστιθέμενοι som *aerumnas prae se ferentes*, dog uden at optage Badhams lette rettelse προτιθέμενοι, som Stahl rigtigt påviser vilde være nødvendig. Sikkert er, at ζημίους passer langt bedre til ἀχθηδόνας i betydningen af de tilføjede ydmygelser („*humiliations*" Croiset) end i betydningen af andres ærgrelse over næstens extravagancer.

Kap. 38, 1. ἰδίαις δὲ κατασκευαῖς εὐπρεπέσιν] kun Steup har fundet sig foranlediget til at omtale W. Schmids konjektur (rhein. Mus. 1888 s. 628 ff.): ἱεροῖς δὲ (καὶ) κατασκευαῖς, der væsenligt støttes på ligheden med I 10, 2: οὔτε ἱεροῖς καὶ κατασκευαῖς („profanbauten") πολυτελέσι χρησαμένης, men både er altfor voldsom og fordærver meningen, da det dog nok så meget er den i de huslige indretninger gennemførte skønhedssans som arkitekturens værker, der giver Atheniensernes ånd dens lyse, lette præg (τὸ λυπηρὸν ἐκπλήσσει).

Kap. 39, 1 har kun Stahl optaget Krügers lette og på grund af den påfølgende dativ næsten nødvendige rettelse κἂν for καὶ

(*ταῖς τῶν πολεμικῶν μελέταις*); om denne forskrivning smlgn. mit spicil. Thucyd. ovenfor s. 165 (til VII 81, 4). Omvendt har kun Croiset efter Useners forslag omstillet ordene *ἰσοπαλεῖς κινδύνους*, medens Stahl og Steup fortolker overleveringen hver på sin måde, den første som *paris momenti pericula*, den anden som „Gefahren und Kämpfe, bei welchen uns gleiche (nicht übermächtige) Kräfte gegenübertreten". Den sidste opfattelse holder sig nogenlunde nær til ordets egenlige betydning (IV 94, 1) og har en vis støtte i Dio Cass. XLIV 30, 5 (*ἀγὼν ἰσοπαλής*); men udtrykket er og bliver dog meget dristigt. — § 2. For det håndskriftlige *καθ' ἑκάστους*[1]) har nu også Steup indført det ved Vallas *per se tantum* antydede *καθ' ἑαυτούς*. For *μετὰ πάντων* vilde jeg foretrække med Laurentianus at skrive: *μεθ' ἁπάντων*, smlgn. § 3: *ὑφ' ἁπάντων*. — § 3. *ἀθρόᾳ τε*] Stahl har skrevet *δὲ* for at opnå korrespondens mellem *καθ' ἑαυτούς*: *αὐτοί* og *μετὰ πάντων δέ*: *ἀθρόᾳ δὲ τῇ δυνάμει*, hvad der forekommer mig meget søgt; Steup bemærker i det kritiske tillæg bl. a. træffende, at *αὐτοί* må betyde *vi selv*, ikke *vi alene*, hvad der måtte hedde *ἡμεῖς αὐτοί*, og at der i det hele ikke tages hensyn til Athens forbundsfæller. — § 4. Den mærkelige dativ *τοῖς μέλλουσιν ἀλγεινοῖς* opfatter Steup med Classen som kausal: „*durch* die bevorstehenden Leiden", altså nærmest som Krüger, der kaldte den instrumental; Stahl oversætter *futuris aerumnis* (non laboremus), såat han vel forstår den på lignende måde. Jeg skulde snarere hælde til at se en *dativus commodi* deri: til bedste for, af hensyn til —. Langt mere påfaldende er sikkert *τῷ μέλλοντι χρόνῳ* V 16, 1, der dog kun kan forstås på denne måde. — Hvad angår kapitlets slutningsord: *καὶ ἔν τε τούτοις τὴν πόλιν ἀξίαν εἶναι θαυμάζεσθαι καὶ ἔτι ἐν ἄλλοις*, har såvel *A. Weidner* (i brev til Steup) som Stahl — hvem prioriteten tilkommer, skal jeg ikke kunne afgøre — med mærkværdig overensstemmelse set, at denne infinitiviske sætning for meningens vedkommende meget dårligt hænger sammen med forsætningen: *εἰ ῥᾳθυμίᾳ μᾶλλον ... ἐθέλομεν κινδυνεύειν*, og foreslået at indskyde henholdsvis *οἶμαι* og *νομίζω* foran *εἶναι*, såat den nye tankegang (og dermed det nye kapitel) tager sin begyndelse med *καὶ ἔν τε κτλ.* Iagttagelsens rigtighed synes mig ubestridelig; grafisk anbefaler sig af de to forslag mest Weidners.

Kap. 40, 1 forbavser det mig ikke lidt, at hverken Stahl, som i sin nye bearbejdelse af Poppos udgave (I, 1 praef. p. 46) ialfald indrømmer Laurentianus pladsen som det bedste håndskrift efter Vaticanus, eller Croiset, der i sit forord p. X flgg. nærmest betragter de to hdskr. som ligestillede[2]), fra Laur. har optaget

---

[1]) Croiset har glemt at bemærke, at dette også står i *Cisalpinus*, hvis læsemåder ellers gennemgående anføres efter en ny, af ham selv, som det synes med stor akkuratesse, foretaget kollation; det fremgår forøvrigt af den almindelige adnotatio critica.

[2]) Steup har ikke, såvidt mig bekendt, nogetsteds bestemt taget

det særdeles passende τε efter φιλοκαλοῦμεν. Også i § 3 mener jeg, at Laur.'s οἱ αὐτοὶ fortjener fortrinet fremfor det blotte αὐτοί, smlgn. spic. Thuc. s. 174. — § 2 har Classens smukke konjektur ἕτερα (codd.: ἑτέροις) fundet almindelig anerkendelse; van Herwerdens ἑτεροῖα ligger ganske vist overleveringen lidt nærmere, men er ikke fuldt så passende, skønt jeg finder det „ineptum" med Stahl at kalde den „ineptus", fordi ordet ellers ikke forekommer hos Thukydid. — Ved ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα lader Stahl (med Krüger og Böhme) γε være indskrænkende (*saltem*), såat det første led bliver det svageste, medens Steup og Croiset vist rigtigere følger Classen i at opfatte γε som fremhævende, hvorfor verbernes betydninger afgjort taler. — § 3. διαφερόντως γὰρ δὴ καὶ τόδε ἔχομεν κτλ.] måske skal der læses τῷδε, såat meningen ikke bliver: „vi har jo nemlig også i særlig grad denne egenskab", men: *vi adskille* (udmærke) *os jo nemlig også i dette punkt* (sc. τῶν ἄλλων), hvilket stemmer bedre med det flg. ὃ τοῖς ἄλλοις κτλ., hvorved Athenerne i dette punkt ikke blot fremhæves blandt, men stilles i bestemt modsætning til alle andre. Om διαφερόντως ἔχειν = διαφέρειν smlgn. I 22, 4: ἀρκούντως ἕξει = ἀρκέσει; om διαφέρειν brugt absolut smlgn. Plat. apol. p. 35 a. — Cobets forslag περὶ ὧν (ἂ ν) ἐπιχειρήσωμεν, som Stahl afviser, forekommer mig dog altid opmærksomhed værd; det simple futurum er lidt påfaldende istedenfor en omskrivning med μέλλω. — Relativet ὅ forklarer Steup og Stahl som en *accus. relationis* („mit Bezug worauf, wogegen", „während"), smlgn. R. Schneiders overbevisende artikel i neue jahrb. 1883 p. 457 flgg., medens Croiset med Böhme antager en sammenblanding af to forskellige udtryk. — § 4. Ordene ὥστε ὀφειλομένην ... σῴζειν opfatter Croiset og Stahl efter Krüger som betegnelse for den *mulige følge*, der er hensigten med og årsagen til velgørerens fortsatte velvilje mod modtageren (ᾧ = τούτου [gen. obiect.], ᾧ), hvilken forklaring Steup kalder utilfredsstillende, uden dog at stille nogen bedre i stedet; Classens fortolkning af ᾧ δέδωκε σῴζειν som „in dem Empfänger (die Verpflichtung, τὴν χάριν) lebendig erhalten" anfører han imidlertid først efter den sædvanlige, og den lader sig heller næppe forsvare. I det flg. har Stahl ganske tiltalende skrevet ἀλλ' ὡς ὀφείλημα; fejlskriften ἐς lå sikkert meget nær.

Kap. 41, 1 har udgg. alle stillet sig afvisende overfor van Herwerdens forslag παρ' ἡμῖν, som det forekommer mig med urette, navnlig da, når man med dem opfatter ordene καθ' ἕκαστον κτλ. som gældende kun Athenerne selv („quod ad unumquemque civem attinet" Stahl; „jeder einzelne Athener" Steup; „venant d'entre nous. C'est à peu près le même sens que s'il y avait seulement le génitif (partitif), sans παρά" Croiset); henføres de derimod til alle Hellenere, hvad sammenhængen synes mig at

---

stilling til dette spørgsmål, men synes dog ikke at være så blind en tilhænger af Vaticanus som Classen, der overvurderede det.

gøre sandsynligere, bliver genetiven ὑμῶν måske forsvarlig, men meget søgt. — § 3. Medens Croiset og Stahl fastholder det overleverede τῷ πολεμίῳ ἐπελθόντι, har Steup efter et forslag af Badham slettet participiet, hvis appositive stilling rigtignok forekommer mig mærkeligere end selve dette ords anvendelse her; Croisets bemærkning: „ἐπελθόντι (sans article) = ἐάν τις ἐπέλθῃ“ forklarer intet. Dog må man indrømme Steup, at det her er unaturligt at karakterisere fjenden som angriber, da netop angriberens ulykke (κακοπαθία) altid er berettiget, og jeg vilde derfor foretrække Badhams andet forslag πολέμια παθόντι, medmindre Thukydid har skrevet τι παθόντι eller blot παθόντι for ἐπελθόντι. — § 4. Kun Stahl har, vist med rette, efter Krüger strøget καὶ foran οὐδὲν προσδεόμενοι, medens Steup og Croiset beholder det med Classens forklaring („und zwar“, „et cela“). — ἡ ἀλήθεια har *Em. Hoffmann* (n. jahrb. 1874 p. 628) villet ændre til ἀληθείᾳ, og det lader sig ikke nægte, at både den af fortolkerne almindeligt antagne betydning af βλάπτειν („gøre skår i“) er påfaldende og modsætningen mellem τὰ ἔργα og ἡ ἀλήθεια så søgt, at det forbavser selv hos Thukydid. Stahl og Steup omtaler forslaget afvisende. — πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κἀγαθῶν ἀΐδια ξυγκατοικίσαντες.] Denne håndskrifternes læsemåde bevarer kun Steup, medens Stahl og Croiset efter van Herwerdens forslag retter til καλῶν; Stahl anfører, at da ἀγαθά må betegne krigsbedrifter, ikke velgærninger, måtte κακά forstås om de fjenden tilføjede ulykker, der jo også er krigsbedrifter og altså ikke kunne stilles i modsætning til ἀγαθά. Mig forekommer det, at det foregående πᾶσαν μὲν θάλασσαν … καταναγκάσαντες γενέσθαι karakteriserer Athens aktive og kulturspredende udenrigspolitik og κακά τε κἀγαθά erobringens ulykker og velsignelser. Hele vendingen er så græsk i tankegangen som vel muligt,

Kap. 42, 2 foreslår Steup καὶ οὐκ ἂν (ἐν) πολλοῖς, hvad der sikkert ikke er nødvendigt. Til ἐκόσμησαν gør Stahl den bemærkning, at man ikke siger κοσμεῖν τινά τι (se Krügers anm.), og han synes at opfatte det fra ἃ underforståede ταῦτα som virkeligt objekt for ἐκόσμησαν (som han oversætter *adornarunt*), hvorved sandheden af det foregående: εἴρηται αὐτῆς τὰ μέγιστα bliver tvivlsom. Imidlertid siger man jo f. ex. både νικᾶν τινα μάχῃ og μάχην. — Dobrees lette, men næppe nødvendige konjektur τῷ ἔργῳ har ikke vundet udgivernes billigelse. — § 4. Kun Steup har efter Laur. med Bekker skrevet πλούτου, medens Stahl og Croiset holder fast ved πλούτῳ; alle tre forklarer πενίας ἐλπίδι ved at antage en anticipation, i strid med Krüger, smlgn. spic. Thuc. p. 174. — ἐβουλήθησαν μετ' αὐτοῦ, τοὺς μὲν τιμωρεῖσθαι, τῶν δὲ ἀφίεσθαι,] således læser både Croiset og Stahl efter Poppos forslag, medens Steup med en lidet overbevisende motivering har genindsat det håndskriftlige ἐφίεσθαι i Classens udgave. I det påfølgende *locus conclamatus*: καὶ ἐν αὐτῷ τῷ (τὸ Vatic. med de fleste andre hdskr.) ἀμύνεσθαι καὶ παθεῖν μᾶλλον ἡγησάμενοι ἢ τὸ

(τῷ Laur.) ἐνδόντες σῴζεσθαι κτλ. har Croiset og Steup optaget Dobrees rettelse af μᾶλλον til κάλλιον og følgelig skrevet ἐν αὐτῷ τὸ ἀμύνεσθαι; Stahl, som i textudgaven af 1873 fulgte Sauppe og skrev ἑαυτῶν for ἐν αὐτῷ, er nu vendt tilbage til overleveringen, idet han ved en række steder, ialt ni, søger at godtgøre, at meningsverber undertiden kan bruges som viljesverber, og oversætter καὶ παθεῖν μᾶλλον ἡγησάμενοι *etiam mortem sibi potius obeundam esse rati*; τὸ foran ἐνδόντες rettes til τι. Af de anførte steder er imidlertid de fleste lidet bevisende: enten kan de uden stor vanskelighed ændres, såat de stemmer med den sædvanlige sprogbrug (Eur. Or. 555, Lys. XII 26 [ikke 28] og Dinarch. I 89, som henholdsvis Kirchhoff, Madvig og Blass har forbedret), eller opfattes anderledes (f. ex. Xen. Oecon. 17, 9 og 11, hvor νομίζω er lig εἴωθα). Medens Dobrees κάλλιον forekommer mig næsten sikkert, nærer jeg nogen tvivl om ægtheden af det efter den foregående udvikling temmelig overflødige ἀμύνεσθαι, der let kunde komme ind som glossem til αὐτῷ, og vil foreslå at skrive: καὶ ἐν αὐτῷ τὸ [ἀμύνεσθαι καὶ] παθεῖν κάλλιον κτλ.; om det tilføjede καί smlgn. f. ex. VI 72, 4. — Af ordene δι' ἐλαχίστου καιροῦ τύχης har Croiset en ret mærkelig opfattelse, den nemlig, at τύχης er styret af διά og selv styrer καιροῦ („par le hasard d'un instant"); endnu mærkeligere er dog Steups, der mener, at ordene ἅμα ἀκμῇ ... δέους i sig selv ikke kan forstås, og derfor vil lade dem styre καιροῦ τύχης („mit dem höchsten Grade mehr der Erwartung als der Befürchtung eines entscheidenden Eingreifens des Geschicks"), medens δι' ἐλαχίστου skal stå adverbielt („in kürzester Zeit"). Hellere end at gå ind på denne opfattelse vilde jeg næsten, når galt skulde være, slutte mig til van Herwerdens „*nefarium conamen*" (Stahl), at slette ordene μᾶλλον ἢ τοῦ δέους; men det forekommer mig, at Thukydids ord er et ganske vist meget søgt og skruet, men dog forståeligt udtryk for den tanke, at de faldne krigeres død ikke var resultatet af deres frygt i dens kulmination, men blev højdepunktet af deres ærefulde opofrelse.

Kap. 43, 1. Dativen τῇ πόλει, som Croiset og Stahl ikke berører, forbinder Steup ligesom Heilmann og Krüger med προσηκόντως; snarere hører den til ἐγένοντο, smlgn. IV 80, 3: γεγενῆσθαι σφίσιν ἄριστοι. — Krügers lette og smukke rettelse ἀσφαλέστερα har mærkeligt nok ikke fundet optagelse; forøvrigt kunde τύχην, som Reiske savnede, temmelig let være faldet ud foran εὔχεσθαι. Heller ikke Krügers konjektur ἣν (τι) ἄν τις, som Croiset fejlagtigt tillægger Badham, har vundet udgg.'s bifald, og strængt taget er den mere sandsynlig end nødvendig. Om ὑμᾶς smlgn. spic. Th. p. 175. — οὔκουν καὶ τὴν πόλιν γε] skrivemåden οὔκουν har kun Croiset beholdt, medens Stahl og Steup nok så tiltalende skriver οὐκ οὖν, den første med den begrundelse, at det er parallelt med οὖν III 95, 1; VIII 57, 2, på hvilke steder det dog synes mig blot resumerende, ikke som her sluttende. Udgg. over-

sætter det henholdsvis: *non ideo certe*, *non tamen*, *non ideo* (deshalb doch nicht). — § 2. παρὰ τῷ ἐντυχόντι αἰεὶ καὶ λόγου καὶ ἔργου καιρῷ] alle udgg. ere enige om at forbinde ἐντυχόντι med καιρῷ, i modsætning til Krüger, der af hensyn til den sædvanlige brug af παρά med dativ, der er indskrænket til personer, mente at måtte opfatte καιρῷ som τῷ μέλλοντι χρόνῳ V 16, 1. Det lader sig heller ikke nægte, at de af Stahl og Steup anførte steder ikke have beviskraft for dette, da παρά i alle disse står om et lokalt, ikke som her temporalt forhold, såat Krügers forklaring vist bliver den korrekteste. — § 3. Ordene τῆς γνώμης μᾶλλον ἢ τοῦ ἔργου forstår Croiset vist rigtigt med Reiske og Krüger som *objektive* genetiver til μνήμη („le souvenir de leur valeur encore plus que du résultat effectif de leur action") og gør opmærksom på, at ved opfattelsen af γνώμη og ἔργον som *animus* (sc. posteritatis) og *monumentum* passer artiklen ikke foran ἔργου; Steup formoder da, at der skal læses ἢ του. Modsætningen mellem στηλῶν ἐπιγραφή og ἄγραφος μνήμη er i sig selv skarp nok, såat den ikke behøver at akcentueres endnu stærkere ved gentagelsen ἔργον og γνώμη, hvad Steup synes at mene. — § 4. I strid med den almindelige fortolkning er jeg af hensyn til ordstillingen tilbøjelig til at opfatte τὸ εὔδαιμον og τὸ δ'ἐλεύθερον som objekter og τὸ ἐλεύθερον og τὸ εὔψυχον som prædikater, såat κρίνειν er *erklære for*, *forstå som*. — § 5. οἷς ἐλπὶς οὐκ ἔστ' ἀγαθοῦ] Stahl skriver nu efter Laur. rigtigere ἔστιν. Uden nødvendighed vil Steup såvel for tankens skyld som for at opnå parallelisme med andet led (ἀλλ'οἷς ... καὶ ἐν οἷς) tilføje καὶ foran οἷς. Det foran οἷς stående ἐν, som Krüger fandt påfaldende, søger Stahl forgæves at forsvare ved et par steder, hvor ἐν styrer betegnelser for ting, ikke personer (Plat. Polit. p. 259 e, 285 b). — § 6. Foran ἀλγεινοτέρα har Steup tilføjet ἀλλ', hvad der bliver overflødigt, når man forstår ἡ ... κάκωσις ikke blot om nederlagets skam, men om den af fejheden resulterende ydmygelse (*miseria*, *amoindrissement*). Derpå har Croiset og Stahl efter Bredows forslag slettet ἐν τῷ, som Stobaeus udelader; kun var det naturligere at beholde Laur.'s ordstilling: ἡ μετὰ τοῦ [ἐν τῷ] μαλ Steup har foretrukket med Schneider at slette μετὰ τοῦ, hvorved *aorist* infinitiv, der dog vel har præteritums betydning, mindre passende står ved præpositionen ἐν, og ydmygelsen er jo ikke samtidig med, men en følge af den udviste fejhed. — Slutningsordene giver Laur. i denne form: ἅμα τε γιγνόμενος καὶ ἀναίσθητος θάνατος, hvilket smager stærkt af interpolation; men måske er også ἅμα γιγνόμενος glosse til μετὰ ligesom ἐν τῷ til μετὰ τοῦ.

Kap. 44, 1. Det forbavser mig unægteligt, at ingen af udgg. har optaget *Abresch*'s sidst af mig (spic. Th. p. 161) anbefalede ændring af τὸ δ' til τόδ'; ellers bliver ἐπίστανται τραφέντες istedenfor det blotte ἐτράφησαν i den foregående sætning unaturligt, eller også skulde man vente τραφέντας (sc. τοὺς τεθνε-

ὦτας). Medens Classen lod τὸ εὐτυχὲς afhænge af ἐπίστανται (med underforståelse af ὄν), underforstår også Steup med Stahl og Croiset ἐστὶν til τὸ εὐτυχές, kun at den sidste vil forklare τὸ som demonstrativt pronomen, hvorfor de anførte steder (I 37, 2; 70, 3; 137, 2; II, 46, 1; 65, 5) dog kun giver en usikker støtte. — καὶ οἷς ἐνευδαιμονῆσαί τε ὁ βίος ὁμοίως καὶ ἐντελευτῆσαι ξυνεμετρήθη.] Det har virkeligt glædet mig på dette sted at se Croiset fastholde overleveringen trods de mangfoldige angreb på den, idet han smukt oversætter: „et dont la vie a été mesurée de telle sorte que la limite du bonheur et l'heure de la mort y (ἐν-) coïncident (ξυν-).“ Stahl, som i textudgaven efter Poppos forslag skrev εὖ τελευτῆσαι, hvorved, som Croiset rigtigt bemærker, ὁμοίως bliver uforståeligt, har nu med Reifferscheid tilføjet ἡ εὐδαιμονία efter ἐντελευτῆσαι; men jeg ser ikke rettere, end at hans hovedindvending mod overleveringen: „vitam non morte, sed in vita finiri absurdum est“, som jeg forresten selv ikke tillægger nogensomhelst vægt, ligesåvel lader sig anføre mod denne læsemåde, da ἡ εὐδαιμονία jo begrebsmæssigt er lig ὁ εὐδαίμων βίος. Endnu voldsommere er Steup gået tilværks, idet han istedenfor ἐντελευτῆσαι med forkastelse af Classens to forslag ἐναλγῆσαι eller ἐλλυπηθῆναι har optaget van Herwerdens ἐνταλαιπωρῆσαι og desuden ændret οἷς til ὀλίγοις, fordi der formentlig i andet led måtte have stået ἂν med konjunktiv som i første, hvis begge skulde stå i forbindelse med τὸ εὐτυχές. Han overser derved, at overgangen fra det hypotetiske og generelle (οἳ ἂν— λάχωσιν) til det faktiske og specielle (οἷς—ξυνεμετρήθη) i høj grad undskyldes ved det indskudte ὥσπερ οἵδε μὲν νῦν. Heller ikke den derved fremkommende tanke, at kun et mindretal foruden livets lidelser opnår positiv lykke, synes mig efter hele talens tankegang at passe her og stemmer kun med den efter min mening forkerte opfattelse af det foregående, at lykken består i (τὸ εὐτυχὲς ἐστιν) den ærefuldeste død, ikke med den anden, at et tilfælde som det foreliggende (τόδ'), at opnå en sådan død, er en lykke (εὐτυχές). — § 2. χαλεπὸν μὲν οὖν οἶδα πείθειν ὂν κτλ.] Siden Madvig (adv. crit. I p. 310) drog rigtigheden af πείθειν i tvivl, har dette sted været genstand for forskelliges behandling. Reifferscheid anså vel det absolute πείθειν i sig selv for anvendeligt, men stridende mod ἐπίστανται τὸ εὐτυχές, som han forklarede som Classen; dog fandt han Madvigs ἀπαθεῖν altfor stærkt og foreslog selv πενθεῖν, såat χαλεπὸν skulde betyde *tungt*, ikke *vanskeligt*. Steups ἀπαλγεῖν (smlgn. 61, 4) er ganske tiltalende, men fjærner sig vel langt fra overleveringen. Sidst er stedet blevet behandlet af *Marchant*, der vil læse (μὴ) ποθεῖν. — At ordene καὶ λύπη κτλ. kun står i en meget løs forbindelse med det foregående, har Steup rigtigt set; men efter dennes fortolkning at lade også λύπη (sc. ἐστίν) styre relativet ὧν, såat καὶ ... ὑπομνήματα og καὶ λύπη sideordnes, er sikkert altfor tvungent, såat man vist hellere må læse λύπην (sc. οἶδα οὖσαν), som fore-

slået af mig spic. Th. p. 175. — Alle udgg. læser med rette *πειρασάμενος*, der dog ikke, som af Croiset angivet, er Monacensis' læsemåde, men indført af en anden hånd. — Vaticanus's *ἀφαιρεθείη*, som Classen holdt på, har også Steup ladet fare.

Kap. 45, 1. Ordene *τὸν γὰρ οὐκ ὄντα ἅπας εἴωθεν ἐπαινεῖν* havde allerede Classen efter forslag af Steup (rhein. Mus. XXVIII 181 ff.) slettet; Croiset beholder dem og ligeså Stahl, der med rette lader dem danne en parentes, såat *παισὶ* ... *ὁρῶ μέγαν τὸν ἀγῶνα* og *καὶ μόλις ἂν* ... *κριθεῖτε* knyttes nærmere sammen. I det følgende har Steup slettet *τοῖς ζῶσι*, medens Stahl mener at kunne hævde overleveringen ved at oversætte: *invidetur enim viventibus propter aemulationem*, hvad der forekommer mig at være overordenligt tvungent. Mere tiltalende er Croisets konjektur *πρὸς τ ῶ ν* (*τὸν* Laur. og andre hdskr.) *ἀντιπά-λω ν* (eller *τοῦ ἀντιπάλου*), „de la part de leurs rivaux"; Steup gør herimod gældende, at der i andet led er tale om dem, som ikke står andre i vejen, ikke om dem, som ingen medbejlere har, en indvending, der falder til jorden, når man med Steup selv opfatter *ἀνταγώνιστος* aktivisk („neidlos", ikke rivaliserende).

Kap. 46. I modsætning til Krüger, der forstod *καὶ ἐμοὶ* ligesom *καὶ ἐμὲ* 35, 3, lader Steup rigtigt *καὶ* korrespondere med *καὶ* foran *ἔργῳ*, hvortil også Stahl synes mest tilbøjelig. — § 2. *νῦν δὲ ἀπολοφυράμενοι ὃν προσήκει ἕκαστος ἀποχωρεῖτε.*] Ordstillingen gør det rimeligere efter Laurentianus (*ἕκαστω*) at læse *ἑκάστῳ*. For *ἀποχωρεῖτε* giver det samme håndskrift *ἄ π ι τ ε*, der står såvel i Platons Epitafios (Menex. p. 249 c) som hos Pseudo-Demosth. LX 37. Da der på førstnævnte sted ligesom her står *ἀπολοφυ-ράμενοι*, forekommer det mig sandsynligst, at Thukydid ikke har ladet Perikles afvige fra det traditionelle udtryk i de formelle slutningsord, men at *ἀποχωρεῖτε* er glosse til *ἄπιτε*. Med Steup at antage dette udtryk for mere „geläufig" for afskriverne og indbragt på denne måde synes mig ikke videre begrundet.

Til disse bemærkninger, som forhåbenlig kan give en forestilling om, hvorledes udgiverne har behandlet det i sit slags betydningsfuldeste og for fortolkeren vanskeligste afsnit af 2den bog, turde det måske være heldigt at knytte en almindeligere karakteristik af d e tre kommenterede Thukydidudgaver, der for øjeblikket vel kan siges efter Krügers originale og stadig meget værdifulde arbejde at indtage den væsenligste plads i studiet af denne forfatter. Hvad nu først det kritiske angår, differere de tre udgivere ikke synderlig fra hinanden: ganske vist hævder Stahl i teorien Vaticanus' fortrinlighed, men i praxis tager han dog så meget hensyn til Laurentianus, at han nærmer sig stærkt til Croisets eklektiske standpunkt, og noget lignende gælder som ovenfor antydet om Steup. I det konjekturalkritiske er Croiset mere konservativ, medens Stahl og Steup snart bruger kniven, snart undlader at foretage meget lette og sandsynlige ændringer. Større er forskellen på exegesens område. Stahls

kommentar er sikkert den indholdsrigeste, men skæmmes ved en trættende bredde og vidtløftighed, som tilmed ofte finder et uheldigt sprogligt udtryk; han har afgjort givet diskussionen med modstandere altfor stort raaderum i sine spalter. Croisets har sit største fortrin i en vis fin takt både med hensyn til indholdet og det sproglige og udmærker sig ved koncis knaphed, men lader dog hyppigt læseren i stikken. Om Steups arbejde er dommen noget vanskeligere, da han har været så stærkt bundet af Classens; imidlertid synes udgaven under ham at udvikle sig til det bedre i retning af ædruelig betragtning og klarhed i fremstillingen.

København, jan. 91.

Karl Hude.

Mindre Meddelelser.

Coniecturae Aristoteleae.

(Ad Aristot. Remp. Ath., iterum ed. Kenyon, Londinis. 1891.)

Cap. 2 (p. 3 v. 9. *τῶν κατὰ τῆς πολιτείας [ἀρχῶν μὴ μετ-έχειν.*[1])] Genetivus stare non potest; rescribas *τὴν πολιτείαν* [idem invenit *Wyse*].

C. 6 (p. 15, 15). *χρεῶν ἀ[πο]κοπὰς ἐπ[ο]ίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων, ἃς σεισάχθειαν καλοῦσιν, ὡς ἀποσεισάμενοι* (*αποσισαμενοι* cod.) *τὸ βάρος·*] Pluralis *ἀποσεισάμενοι* si recte se haberet, *ἐκάλεσαν* vel *ἐκάλουν* (sc. *οἱ τότε ἄνθρωποι*) haud dubie praecederet; nunc *ἀποσεισάμενον* (sc. *τὸν Σόλωνα*) vel *ἀποσεισαμένου* restituendum est. Nam medium pro activo positum apud scriptorem huius aetatis nihil certe admirationis habet. — Infra (p. 16, 4) quod scribitur: *ὡς δ' οἱ [κεκτη]μένοι, βλασφημεῖν καὶ αὐτὸν κοινωνεῖν,* aut in verbo *[κεκτη]μένοι* aliud participium, velut *βουλόμενοι,* latet [in idem incidit *Wyse*] aut *βλασφημεῖν* ex *βλασφημοῦσι* corruptum est. Sed certiora apographum ipsum, quod summe desidero, dabit.

C. 8 (p. 22, 3). *σημεῖον δ' ὅτι κληρωτὰς ἐποίησαν ἐκ τῶν τιμημάτων ὁ περὶ τῶν ταμιῶν νόμος κτλ.*] *ἐποίησαν* editori vel typothetae deberi videtur; nam Aristoteles haud dubie *ἐποίησεν* (sc. *ὁ Σόλων*) scripsit, cf. initium capitis. Ceterum ante *ὅτι* et post

---

[1]) Qui editionem ipsam in manibus non habebunt, id praemonitos volo, uncis quadratis ea inclusa esse, quae cum plane legi nequissent coniectura supplerentur.

τιμημάτων distinguendum fuit. — Infra (p. 24, 8) quod scribitur: καὶ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν πολιτῶν διετήρει (ἡ τῶν Ἀρεοπαγειτῶν βουλή), πολιτικῶν restituendum est, cf. c. 3 (p. 9, 1): διῴκει δὲ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει.

C. 13 (p. 36, 9). σημεῖον δ', ὅτι μετὰ τὴν (an excidit τῶν?) τυράννων κατάστασιν ἐποίησαν διαφημισμὸν κτλ.] Quid vocabulum διαφημισμός, quod editor liberius, ut levissime dicam, *proclamation* vertit, hoc loco sibi velit, me non intellegere fateor; sed haud dubie διαψηφισμὸν rescribendum est, quod de civibus qui iniuria civitate utuntur (παρέγγραπτοι, οἱ τῷ γένει μὴ καθαροί, cf. supra) suum locum habet [hoc ante me viderat *Sandys*]. Ceterum ἐποιήσαντο malim.

C. 15 (p. 41, 13). καὶ πρῶτον μὲν συνῴκισε περὶ τὸν Θέρμαιον κόλπον χωρίον κτλ.] οὖν ᾤκισε scribendum. — In extremo capite (p. 43, 3) post verba τῶν ἰδίων excidisse εἶναι, ex „corrigendis" docemur; immo μεῖναι scriptum fuit.

C. 16. Extrema verba capitis (p. 45, 9) sic fere rescribenda esse videntur: ἐάν τινες ἐπὶ τυραννίδι ἐπανιστῶνται ἢ τις συγκαθιστῇ τὴν τυραννίδα κτλ. Paulo supra (v. 7) potius πρὸς τὴν τυραννίδα (cf. adnot. crit.) editum oportuit.

C. 17 (p. 45, 16). ἔφ[υγ]εν γὰρ τὰ λοιπά.] ἔφευγεν scriptum fuisse potius opinor. Proxima sic scribenda sunt: διὸ καὶ φανερῶς ληροῦσι (οἱ) φάσκοντες κτλ., neque infra (v. 22) προαγαγόντες, cum κατεῖχον, non κατέσχον praecesserit, pro eo q. e. προάγοντες stare potest.

C. 18 (p. 48, 18). — ἵνα ἀσεβήσαιεν ἅμα καὶ γένοιντο ἀγεννεῖς ἀνελόντες κτλ.] Nescio an permutatione litterarum sane audaci ἐναγεῖς rescribendum sit.

C. 19 (p. 50, 5). — ᾖδον ἐν τοῖς σκολίοις αἰεί· αἰαῖ Λειψύδριον κτλ.] αἰεί haud dubie aut in αἰαῖ mutandum et cum scolio quod laudatur iungendum (cf. c. 20 extr.) aut ut dittographia insertum delendum est; Athenaeus quidem (XV p. 695 e) αἰαῖ semel modo exhibet. — Infra (p. 51, 12) pro ἐπεξιόντας rescribas ὑπεξιόντας, cf. Herod. V 65: ὑπεκτιθέμενοι γὰρ ἔξω τῆς χώρης οἱ παῖδες τῶν Πεισιστρατιδέων ἥλωσαν [correctionem praecepit *Wyse*].

C. 21 (p. 54, 7). διὰ τοῦτο δὲ οὐκ εἰς δώ[δε]κα φυλὰς συνέταξεν, ὅπ[ως α]ὐτῷ μὴ συμβαίνῃ μερίζειν κατὰ τὰς προϋπαρχούσας τριττῦς· ἦσαν γὰρ ἐκ τεττάρων φυλῶν δώδεκα τριττύες, ὥστ' οὐ [συν]έπιπτεν ἀναμίσγεσθαι τὸ πλῆθος.] Verba ἦσαν ... τριττύες in parenthesim redigenda sunt, ut enuntiatum q. e. ὥστ' ... πλῆθος artius enuntiato q. e. ὅπως ... τριττῦς applicetur; sed post συνέπιπτεν, ni fallor, particula ἄν, quae sane ante litteras ἀν- facillime excidere potuit, addenda est, ut haec sententia evadat: *quod si fecisset, non contigisset, ut multitudo misceretur*, quod ipsum voluit Clisthenes, cf. p. 54, 2: ἀναμῖξαι βουλόμενος κτλ.

C. 22 (p. 59—60). ἐκυάμευσαν τοὺς ἐννέα ἄρχοντας κατὰ φυλὰς ἐκ τῶν προκριθέντων ὑπὸ τῶν δημοτῶν πεντακοσίων (ἑκατὸν coniecit *Kenyon*) τοῖς μετὰ τὴν τυραννίδα πρῶτον κτλ.] Quid hoc loco

dativus τοῖς sibi velit, nullus intellego; fortasse scribendum τότε quod satis apte cum adv. πρῶτον (*tunc primum*) iungitur. — Infra (p. 63, 1) quod οὐ λέγων ὅτι χρήσεται τοῖς χρήμασιν κτλ. scribitur, ὅ τι scriptum oportuit [idem vidit *Wyse*], et v. 3 post vb. ἀρέσκῃ distinguendum fuit.

C. 27 (p. 74, 9) πρῶτον, non πρώτου verum est [in idem incidit *Richards*], nisi forte rectius πρὸ τοῦ scribi *Jackson* iussit. — Infra (p. 76, 11) ἀφ' ὧν αἰτιῶνταί τινες χείρους (sc. τοὺς δικαστάς) γενέσθαι scribendum suspicor; neutrum enim pluralis χείρω (cod.) de *rebus* in peius conversis obscurius est.

C. 28 (p. 77, 2). οὐκ εὐδοκιμοῦντα τὰ παρὰ τοῖς ἐπιεικέσιν] Articulus τὰ dittographiae terminationis praecedentis imputandus est [occupaverunt et *Ridgeway* et *Wyse*]. — Infra (p. 78, 4) nescio an pronomen ἑτέρων rei oppositae (τοῦ δήμου) antepositum ferri nequeat; fortasse εὐπόρων latet, cf. p. 77, 14 [ἐσθλῶν et p. 78, 4 et p. 77, 15, hoc quidem loco iniuria, substitutum vult *Wyse*].

C. 29 (p. 80, 14). μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ γενομένην διαφορὰν κτλ.] διαφορὰν corruptum esse recte *Kenyon* docet, sed quod vocabulum rescriptum vult, διαφθοράν, nimis grave est; equidem συμφορὰν malim. — Infra (p. 82, 5) non προκλήσεις, sed προσκλήσεις scribendum, cf. v. 7: προσκαλῆται [consentit *Wyse*].

C. 30 (p. 84, 8). τοὺς δὲ ἑλληνοταμίας οἳ ἐὰν διαχειρίζωσι τὰ χρήματα μὴ συμβουλεύειν.] Pro verbis οἳ ἐάν, quae intellegi prorsus nequeunt, ὅταν vel οἳ ἂν scribendum suspicor.

C. 43 (p. 111, 7) codex οσαι ημεραι exhibet, quod editor, quia forma dissoluta scriptoribus bonae aetatis parum comprobata esset, in ὁσημέραι vertit; sed extant ἴσα ἔτη [Xenoph.] rp. Ath. III 4, ὅσοι μῆνες Demosth. XXIV 142, ὅσαι ἡμέραι denique apud Thucyd. VIII 64, 3 ex optimo codice, Laurentiano, ipse restitui, cff. mei comm. crit. ad. Thuc. p. 64.

Hae emendatiunculae cum perscriptae essent, ephemeridibus Anglicis temporis recentissimi (Acad. nr. 979—981, Athen. 3302—3305) inspectis earum quasdam a philologis Anglis, quippe libri Aristotelei aditum promptiorem habentibus, praereptas esse cognovi; quas tamen, cum et consensu quodam modo confirmari et nostratibus certe haud ingratas fore existimarem, tollere nolui.

A. d. VII. Id. Mart.

Carolus Hude.

Additiunculae.

Dum ea quae supra posui segnius typis excuduntur, plura mihi occurrerunt, quorum quaedam subicere libet. Pauca Herwerdenum (Berl. philol. Wochenschr. 1891 nr. 11) mihi praeripuisse postea repperi.

C. 31 (p. 87, 4). τοῖς δὲ νόμοις οἳ ἐὰν τεθῶσιν κτλ.] ἄν, non ἐὰν scribendum fuit. Infra (p. 88, 1) quo modo locus graviter

corruptus q. e. εἰς δὲ τὸν ἄλλον χρόνον κτλ. sanetur, non expedio, nisi quod ἐγγίγνηται scribendum esse videtur; sed haud paulum ad sententiam profectum sit, si particulas ἵνα et ὅταν locum inter se mutare iusseris: *in futurum, cum quadringenti in quattuor „centurias" distributi sint, ut civibus cum ceteris senatoribus fieri liceat, centumviri eos distribuant.* Cff. pp. 84—85.

C. 32 (p. 89, 6). Post ἦρχον ante τῆς, ni fallor, τε excidit.

C. 33 (p. 90, 10). μισθοφόρων] Rescribatur μισθοφόρον (Herw.).

C. 35 (p. 93, 18). καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς καταστήσαντες ἐκ προκρίτων ἐκ τῶν χιλίων,] Qui illi mille sint, prorsus obscurum, et quingentos ex selectis ex mille viris eligi subabsurdum fuerit. Fortasse φυλῶν scribendum, cf. v. c. cap. 31 v. 4. — Infra (p. 94, 5) post διοικεῖν fortasse κατὰ excidit.

C. 36 (p. 96, 10). ἔδοξεν et ἐγγεγραμμένων (Herw.) rescribas.

C. 37 (p. 97, 9). Alterum ἢ spurium est, cff. quae sequuntur: ὧν — ἀμφοτέρων κτλ. — Infra (p. 98, 7) post πρέσβεις aut δὲ aut τε inserendum.

C. 38 (p. 99, 14). Cum αἰτίαν inepte ad τὴν Μουνυχίαν referatur, αὐτοὺς (Herw.) rescribendum est.

C. 39 (p. 100, 17). τῶν Ἀθηναίων (τῶν) ἐν ἄστει μεινάντων (Herw.), v. 24 fort. ἑκατέροις, p. 101, 5 ἑκάτερον, v. 10 (δι') εἴκοσι, v. 13 πρὶν (ἂν) ἀπογράψηται scribendum.

C. 40 (p. 103, 21). ἡγούμενοι τοῦτο πρῶτον ἄρχειν μὲν τῆς ὁμονοίας,] Codex non μεν, sed δεν exhibet, in quibus litteris haud dubie δεῖν latet. Infra (v. 23) cum neque activum neque aoristus apta sint, δῆμοι κρατήσαντες restituendum.

C. 41 (p. 104, 9—10). Si [ἐξουσί]αν recte suppletum est, in versu proximo αὐτοῦ, non αὐτὸν scribendum. V. 13 ante Ἴωνος fort. ἡ excidit. Infra (p. 106, 4) ἐνάτη δὴ, v. 12 ἀνεληλύθασιν, v. 17 (τὰ) πολλὰ scribendum.

C. 42 (p. 109, 6) διεξάγουσι, v. 7 γενομένης, v. 13 συμμιγνύωνται (συμμιγεῖεν τι dubitanter editum est) conicio.

C. 43 (p. 111, 10). καὶ ὅ τι οὐ καθίκει subridicule scribitur. Nonne καθότι οὐ καθέστηκε (*quoad non tralaticium est*) scribendum?

C. 44 (p. 116, 5). καὶ τοῦ δ' ἀφεῖναι potius scriptum fuit.

C. 47 (p. 120, 21). τῶν μὲν *ων* ἀναγράψας ἐν γραμματε[ίῳ] . . . . . ωμένοις] τεμενῶν probabiliter coniecit Wyse; ultima fortasse τοὺς μισθουμένους sunt.

C. 48 (p. 121, 11). ἐντεῦθεν ἐγγέγραπται (Herw.) restituatur.

A. d. XI. Kal. Apr.

C. H.

Til Aristoteles's *Ἀθηναίων πολιτεία*.

Det er ikke vanskeligt at göre Konjekturer til dette Skrift, da Udgiveren Kenyon (endog i 2. Udgave, hvad man med Rette kan dadle,) ikke har været tilbørlig opmærksom paa Texten, hvorover man dog ikke bør glemme hans andre Fortjenester. Af de Rettelser, jeg ved den første Læsning havde optegnet, har jeg senere fundet mange tidligere fremsatte af flere Englændere (i Academy og Athenæum indtil 21. Febr.) og Tyskere (Blass og Diels), og dem vil jeg ikke gentage her; jeg skal i al Korthed fremsætte det væsentligste af, hvad jeg har tilbage. Jeg citerer efter Sider og Linier hos Kenyon.

p. 5, 3: *ἐπικατέστη [ἡ πολε]μαρχία διὰ τὸ γενέσθαι..* (τὸ ogsaa Blass).

p. 6, 6: *παραχωρησάντων τῶν Κόδ[ρου ἐνίων] τῷ ἄρχοντι δωρεῶν* (=*γερῶν*)?

p. 6, 12: *τοῖς ἐπιθέτοις συναυξηθεῖσα* (*σ'*=*συν*).

p. 9, 11 bør der om den af Drakon indførte nye Ordning, siges i Impf. (som ellers i dette Stykke): *ἀπεδίδοτο [ἡ] πολιτεία τοῖς ὅπλα παρεχομένοις*, ikke *ἀπεδέδοτο*.

p. 11, 5 sqq., efter at Census og de andre Betingelser for Strategers og Hipparchers Valg ere nævnte, kommer der i de følgende Ord et mærkeligt *τοὺς πρυτάνεις* dumpende ind og i den næste Linie et lige saa mærkeligt *τοῦ γένους*. Da *γένος* utvivlsomt intet har at gøre her, ere disse sidste Ord vistnok en Fejlskrift eller Fejllæsning for *τοῦ τέλους*, og disse to Ord bør vist omstilles, saa at hele Stykket lyder: *τούτου δ' ἔδει [εἶναι καὶ] τοὺς πρυτάνεις τοῦ τέλους· καὶ τοὺς σ. κ. τ. ἱππάρχους μέχρι εὐθυνῶν [ἄρχειν, λογισ]τὰς δέκα τοῦ αὐτοῦ τέλους δεχομένους οὗπερ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι.* Er dette rigtigt formodet, har Prytanerne i Drakons Raad af 401 Mand ikke været et vexlende Udvalg af Stammernes Raadsherrer, saaledes som senere i Kleisthenes's Raad, men et staaende Udvalg af de fornemste, og de militære *ἀρχαί* er blevne valgte paa ubestemt Tid, eftersom Forholdene krævede det; begge Dele vilde stemme godt med Forfatningens aristokratiske Charakter.

p. 12, 2 bør der hellere suppleres: *πρὸ τοῦ πάντ[ας παρ]ελθεῖν* (sc. *ἐς τὴν ἀρχήν*).

p. 13, 1—2: *ἀπέτινεν ὁ μὲν π. τρεῖς δραχμάς, ὁ [δ' ἱ]ππεὺς δύ', ὁ ζευγίτης δὲ μίαν.*

p. 14, 5 maa der i St. f. *ἐπήλαυνεν* staa et andet Ord i Præsens, maaske *ἐπαλγύνεται.*

p. 14, 8 havde ogsaa jeg tænkt paa *φύσει* (i St. f. *ῥήσει*); men rigtigere er vel *σ'έσει*=*συνέσει.*

p. 16, 4—5 havde jeg tænkt mig saaledes: *ὡς δ' οἱ [πειρώ]μενοι βλασφημεῖν, καὶ αὐτὸς ἐκοινώνει.* Der kommer en lille Anakoluthi ind; men Meningen tillader næppe at lade

καὶ αὐτὸν κοινωνεῖν staa, afhængigt af συνέβη. — Lin. 16 fordres der Aor.Inf. καταρρυπῆναι, og vist ogsaa i L. 13: ἀπεχθέσθαι.

p. 20, 3. Der kan ikke staa 2 Pentametre; og da Difilos er afbildet, er det vel ogsaa ham, der har rejst Billedet; altsaa bør der vel staa: Δίφιλος Ἀνθεμίωνος τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖσι. I det følgende, som ganske vist er korrupt, bør τὴν ἱππάδα vist indsættes efter εὐλογώτερον, hvor det savnes (L. 6), og der maa da skrives: καὶ παρέστηκεν ἵππος † ἐκμαρτυρῶν (Blass: ἐκ τῶν ἀριστερῶν) ὡς τοῦτο (ɔ: θητικοῦ.. ἀμειψόμενος) σημαίνουσα.

p. 21, 4: οὓς [ἑκάσ]τη προκρίνειε τῶν φυλῶν, Madv. § 132 d.

p. 24, 7—8: ὥσπερ ὑπῆρχεν κ. π. ἐπίσκοπος οὖσα (Krüger 56, 3, 1 extr.) τῆς πολιτείας ἐς τὰ πολλά.

p. 27, 1: ὅπως τι τῆς κρίσεως ἔχῃ [ὁ δῆμος κ]ῦρος (ikke κύριος), cfr. p. 94, 9. — L. 7 vistnok: πρὸ δὲ τῆς νομοθεσίας ἐποίησα[το] τὴν τῶν χρ]εῶν ἀποκοπήν. — L. 13 er det, for at Bemærkningen skal have nogen Mening, vistnok nødvendigt efter δίδραχμον at tilføje nogle Ord som: τότε δ' ἐγένετο τετράδραχμον. Ogsaa det næste er korrupt, navnlig er ἄγουσας med Urette henført til μνᾶς i St. f. til τάλαντον; tænker man paa Forholdet med den attiske Handelsvægt, maa man formode: ἐποίησε δὲ καὶ σταθμὸν πρὸς τὸ νόμισμα, τρεῖς καὶ ὀγδοήκοντα μνᾶς τὸ τάλαντον ἄγον νέας; cfr. Hultsch Metrol. § 25, 1.

p. 28, 7 har flere i St. f. det urigtige ἀποδημίαν ἐλογίσατο formodet ἐποιήσατο, og Mayor mener, at dette virkelig staar i Haandskriftet; men det kan ikke være saa af Hensyn til den følgende Infinitiv οἴεσθαι. Jeg formoder ἐπῃτήσατο, cfr. Plut. Sol. 25 extr., Soph. El. 1124.

p. 30, 12—13 formoder jeg, at de korrupte Vers bør skrives saaledes: Ἐγὼ δὲ τῶν μὲν οὕνεκ' ἀξονηλάτουν | δῆμον τίων, τῶν πρὶν τυχῶν τ' ἔπαυσά μιν, | συμμαρτυροίη ταῦτ' ἂν κτλ. — ἀξονηλάτουν (billedligt om Statsstyreren, cfr. p. 31, 18: κέντρον λαβών) er fundet af Blass; τυχῶν=συμφορῶν.

p. 32, 8 bør der staa Adverbiet διαφράδην=διαρρήδην. — L. 14 bør der vel af Hensyn til Medium ἐπαύσατο staa: οὐκ ἂν κατέσχε λῆμ' ὤν, og saaledes vel ogsaa p. 31, 20; begge Steder mener Solon, at en anden vilde have gjort sig til Tyran.

p. 33, 3—4: οὐ κατέστησαν ἄρχοντα.

p. 42, 5: καὶ καταλαβὼν [τὴν πόλι]ν. — L. 11: [ἐπιτηδὲς δ' ἐφών]ησεν μικρόν.

p. 47, 11: ἐτύγχανεν γὰρ οὗτος μὲν (μ') ἐπαρχόμενος (sc. τῆς πομπῆς).

p. 50, 12: οἰκοδομεῖν ποθὲν εὐπορήσαντες χρημάτων.

p. 53, 19: πρῶτον μὲν συνένειμε πάντας εἰς δέκα φυλάς, cfr. p. 54, 8; 104, 14; 174, 3.

p. 56, 7: οὐ γὰρ ἅπαντας ὑπῆρχεν (sc. προσαγορεῦσαι) ἐπὶ τοῖς τόποις.

p. 60, 1 er Tallet πεντακοσίων utroligt; der skal vel staa πεντακοσιομεδίμνων, idet disse vistnok den Gang endnu alene kunde blive Archonter; naar ἱππεῖς har faaet Adgang, siges ikke, men Kenyons Formodning S. 73 er meget sandsynlig. Det følgende τοῖς havde ogsaa jeg rettet til τότε.

p. 64, 8: Navnet er vist Ὑψηχίδης, cfr. Plut. Sol. 10.

p. 76, 7: ὃς ἐδόκει τῶν πολιτευμάτων εἰσηγητὴς εἶναι τῷ Περικλεῖ. L. 9 bør der staa Komma foran διδόναι, saa at denne Inf. henføres til συμβουλεύοντος αὐτῷ.

p. 91, 6: cfr. Xen. Hell. I. 7, 32; Diodor. XIII. 99.

p. 94, 5: προσεποιοῦντο διώκειν τὴν πατρίαν πολιτείαν.

p. 95, 2: ἐὰν μὴ μανιῶν ἢ γήρως <ἢ φαρμάκων ἢ νόσου ἕνεκεν> ἢ γυναικὶ πειθόμενος, cfr. Dem. 46, 14 (Wyse og Blass have været inde paa det samme).

p. 96, 9: savnes Inf. ἐκφέρειν efter ὑπερεβάλλοντο, men staar paa et umuligt Sted i L. 10.

p. 97, 1: τόνδε <τὸν> τρόπον; lige saa p. 17, 8 (Blass) og 82, 11.

p. 101, 9: Maaske: δ[ώδεκ]α ἡμερῶν; i alle Fald er διὰ galt, og Fristen synes for kort.

p. 102, 1: ἐν τοῖς <ἐν τῷ ἄστει τοῖς> τὰ <αὐτὰ> τιμήματα παρεχομένοις.

p. 103, 13: ἅμα <δὲ> δοκοῦσιν. — L. 21 er μὲν aabenbart galt; men Hdskft. har δεν, som hører til næste Linie, hvor der bør læses: ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν οὐχ ὅτι οὐδέν τι προστιθέασι κτλ.

p. 104, 12: πρώτη μὲν γὰρ ἐγένετο [κ]ατάστασις τοῖς ἐξ ἀρχῆς Ἴωνος καὶ τῶν μετ᾽ αὐτοῦ συνοικησάντων (til Dels med Blass).

p. 105, 2: πρώτη μετὰ ταῦτα [νέαν] ἔχουσα πολιτείας τάξιν κτλ.

p. 111, 10: καθ᾽ ὅ,τι καθήκει (οὐ er Begyndelsen af οὗτοι og maa have været punkteret).

p. 112, 14: <περὶ> ὧν ἂν βούληται.

p. 113, 10: τάς τε κλῇδας τῶν ἱερῶν.

p. 119, 8: δέκα, κλη[ροῦται δ᾽]εἷς ἐκ τῆς φυλῆς, som i L. 14.

p. 120, 13: τε[λευτῶντος τοῦ] ἐνιαυτοῦ.

p. 121, 11: ἐνταῦθ᾽ ἐγγέγραπται.

p. 122, 5—6: εὔθυναν ἄν τ᾽ ἰδίαν ἄν τε δ[ημοσίαν] ἐμβαλέσθαι, cfr. L. 11—12.

p. 125, 1 vil Læsemaaden efter Kenyons noget usikre og næppe ganske nøjagtige Angivelser sikkert blive denne: ἐντὸς ι′ (=δέκα) σταδίων <ἀπὸ τοῦ> τείχους.

p. 132, 3: παρὰ τοὺς ἐπωνύμους. — L. 12 er τοὺς διαιτητάς rigtigt; ellers kunde der ikke være Tale om ἔφεσις.

p. 135, 3: πολιτείαις betyder „Dekreter om Borgerrets Meddelelse".

p. 139, 15: πρὸς τὸν λίθον, ὑφ᾽ ᾧ τὰ τόμι᾽ ἐστὶν, cfr. Dem. 23, 68.

p. 143, 6: ἕνα δ᾽[ἐξ Εὐμολπιδῶν ἕνα] δ᾽ ἐκ Κηρύκων (som hos Harpokration). — 7: ἐπὶ Ληναίῳ. ταῦτα δ᾽ ἐστί [πάτρια. τὴν] μὲν οὖν πομπὴν κτλ. — 10: διατίθησι.

p. 144, 5: <ὅς> ἂν μὲν ἐκ προνοίας (eller: ἂν μὲν ἐκ π. <τις>).

p. 145, 2: καὶ ὁ φεύγων ἀπολογ]εῖται π. ἐν πλοίῳ. δικάζουσι κτλ. — 9: οὐδ' εἰς τὴν ἀ[γορ]ὰν δ[έδοται ἐ]μβαλεῖν αὐτῷ. cfr. Dem. 24, 103. 165; Wyse var her omtrent falden paa det samme, og ligeledes strax efter: ὅταν δέ τις <μὴ> εἰδῇ τὸν ποιήσαντα, τῷ δράσαντι (neutr.) λαγχάνει; der er Tale om Domstolen ἐπὶ Πρυτανείῳ. — 13: maaske: τῶν ἀλάλων ζώων.

p. 146, 8: τοὺς δὲ τῇ φυλῇ δικάζοντας; der menes de 40, se p. 122, 11 sq.; 130, 9; 132, 4.

p. 148, 12: συλλέγεται δὲ τὸ ἔλαιον. — 15: ἐπώλει=„bortforpagtede".

p. 149, 17: στρατηγοὺς δέκα, πρότερον μὲν . . .

p. 152, 5: κύριοι δὲ τῶν αὐτῶν εἰσιν ὧνπερ οἱ στρατηγοὶ κτλ. — 6: γίνεται <καὶ> τούτων.

p. 153, 3: κληρούμεναι, <αἳ> διῄρουντο κτλ.

p. 159, 1: ἔχει δ' ἕκαστος δικαστὴς [ἐν] πινάκιον.

Af de Rettelser, jeg har fælles med andre, vil jeg dog nævne: p. 100, 1: Φάϋλλος ὁ Ἀχερδούσιος; p. 120, 20 sqq.: πρυτανείας. σ[υνδιοικεῖ δ' αὐτοῖς?], καὶ ὁ βασιλεύς, τὰς μισθώσεις τῶν τεμενῶν ἀναγράψας ἐν γραμματε[ίοις λελευκ]ωμένοις; p. 122, 18 og 19: τρίχειν, 23 og 25: ἀποχειροτονήσῃ; p. 141, 8: καὶ ἀρχεθεώ[ρους τ]ῷ τριακοντορίῳ, cfr. Boeckh Staatsh. II p. 95 (Torr: ἀρχιθεώρους); p. 142, 2: γονέων κακώσεως; p. 150, 6: τῆς χηλῆς (d. e. Ἠετιωνείας, Thukyd. VIII, 90) ἐπιμελοῦνται; p. 151, 10: καὶ ἐκκηρῦξαι, Lys. 3, 45.

24. Marts 1891. **M. Cl. Gertz.**

De duobus locis Mostellariae Plauti.

I, 1, 10. Duo servi altercantur, quorum Tranio alterum Grumionem servum rusticum reprehendit, quod clamore et vociferatione ante aedes utitur expostulans Tranionem, qui et ipse egreditur et Grumionem verberat. Tum Grumio: *Perii; cur me verberas?* Ad haec Tranio: *Quia uiuis.* Sic ex cod. scripsit Ussingius, ceteri *Quia tu vis*, utrumque parum apte; nam dicendum erat: quia clamas (v. 6 *quid tibi hic ante aedes clamitatio est?*). Potest igitur fieri, ut in litteris illis (uiuis) lateat verbum ignotum ex genere onomatopoeiae ortum (velut *iujis*) de clamitatione bubulci, qua solet boves agere. Cf. vocabulum a Festo (Pauli exc. 104, 7 Muell.) notatum, quod est *iugere*, de milui avis cantu („iugit miluus, cum vocem emittit" gloss. Isidori).

III, 1, 54 (v. 570). Scribendum videtur *Quid ego huc recursem, ut* [pro *aut*] *operam sumam aut conteram?* Nihil se impetraturum, ait danista, recursando nisi ut operam in hac re ponat aut adeo perdat. Quo modo factum sit, ut vocabulum *ut* in *aut* mutaretur, cum alterum *aut* sequeretur, facile intellegitur.

C. Jörgensen.

Nekrolog.

Vilhelm Trenckner.

Den 9. Januar d. A. døde Palisten *Vilhelm Trenckner*, en stille Videnskabsmand, kjendt af Få, selv blandt vore Lærde. Han var født den 26. Februar 1824, blev altså henved 67 År. Som Søn af en indvandret Tydsker, Rugbrødsbager Tr., blev han sat i Petri deutsche Realschule og confirmeredes derfor på Tydsk i Petri Kirke. Derefter blev han privat forberedt til Examen artium af cand. theol. H. G. Bohr, den siden så bekjendte Bestyrer af det von Westenske Institut, og bestod Examen i 1841 med bedste Character og med Udmærkelse i Fransk, Tydsk og Arithmetik. I sine første År ved Universitetet hørte han Forelæsninger under Madvig, og han fremhævede i sit senere Liv oftere, hvormeget han havde lært af Madvigs ypperlige kritiske Noter til Cicero de finibus. Efter at have gjort Bekjendtskab med Rask's Skrifter, vendte han sig først til Sprog i Almindelighed, senere specielt til de semitiske Sprog, blandt hvilke han især blev dygtig i Arabisk, men da han havde begyndt at studere de oldindiske Sprog, lagde han det Arabiske på Hylden og concentrerede tilsidst fra 1855 sine Kræfter om Pāli. Han afskrev, tildels stenographisk, sågodt som alle de Pāli-Manuskr., som Rask havde hjembragt fra Indien og overgivet til det Store Kongelige Bibliothek, og samtidig dermed begyndte han at samle til et Pāli-Lexicon. Disse Samlinger, som upåtvivlelig ere de righoldigste, der findes, fordi Trenckner havde så stort et Materiale i Afskrifter, ere nu, med tilhørende Afskrifter, af den Afdødes Arvinger skjænkede til Universitetsbibliotheket. Tr. var 55 År før han fremtrådte som Forfatter. Han har udgivet 3 Skrifter, som ere anerkjendte som noget af det Bedste, der er fremkommet i dette Fag, nemlig: 1. *Pali Miscellany*; Part I, London 1879; 2. The *Milindapañho*, London 1880 og 3. The *Majjhima-Nikāya* vol. I, London 1888. Disse Bøger ere alle trykte i Kjøbenhavn med latinsk Skrift, men forlagte i London. De udmærke sig ved en sjælden Correcthed, og den første indeholder en Fylde af ypperlige Oplysninger til Forståelse af vanskelige Pāli-Ord og Phraser.

V. F.

Fra Epidauros.

Bemærkninger til de udgivne indskrifter

af **Chr. Blinkenberg.**

Ifjor udgav sprogforskeren Johannes Baunack under titelen *Aus Epidauros* et epigrafisk studie, délt i to hovedafsnit: det förste indeholder væsentlig en række textændringer til en stor mængde af de tidligere udgivne indskrifter, det sidste en indgående behandling af den vigtige tempel-stele samt en ny udgave af dennes text på grundlag af forfatterens egen undersøgelse af stenen; i slutningen af 1888 havde B. nemlig opholdt sig en månedstid i Hieron for at tage nye afskrifter af de fundne texter. För det nævnte værk forelå afsluttet, udgav han i *Philologus* 48. Bd., s. 391 ff. udbyttet af sin undersøgelse af den stele, som omhandler grænsestridighederne mellem Epidaurierne og Korinthierne. Da han til behandlingen af de øvrige indskrifter har valgt den mere rummelige ramme, som et særskilt skrift frembyder, tör man vel nu betragte hans meddelelser om de tidligere udgivne indskrifter som afsluttede.

Baunacks bog er anledningen til, at jeg her fremstiller udbyttet af mine undersøgelser af de samme indskrifter. I foråret 1890 havde jeg lejlighed til to gange at opholde mig en kortere tid i Asklepioshelligdommen. Der forelå dengang endnu intet af Baunacks arbejde, ialfald var endnu intet deraf nået til Athen. Det förste, jeg tog mig for, da jeg kom til mit bestemmelsessted, var en sammenligning mellem den udgivne text og de steler, som indeholder for-

tællingerne om miraklerne i helligdommen; senere underkastede jeg de andre indskrifter, som står i direkte forbindelse med gudsdyrkelsen, en lignende undersøgelse (tempel-stelen og indskriften angående grænsestridighederne måtte jeg opgive af mangel på tid). Da jeg efter min tilbagekomst til Athen var ved at bearbejde resultaterne heraf, kom den förste del af B.'s bog til byen, udgiven som program for Nikolaiskolen i Leipzig. Jeg har måttet fremhæve dette, for at læserne kan vide, hvad forhold de følgende meddelelser står i til B.'s arbejde; de grunder sig på en kollation foretaget uden benyttelse deraf. Det må være mig tilladt her i få ord at udtale min mening om denne afhandling, som har gjort en stor del af mit arbejde overflødig. B.'s kollation er i alt væsentligt foretaget med megen skönsomhed og omhu. Næsten punkt for punkt stemmer mine resultater overéns med hans. De anker, jeg har at göre mod B.'s bog, angår mest ydre forhold: den er lidet overskuelig; tråden, som skulde forbinde det mangeartede indhold, er tit tynd. Mere væsentligt er det, at B. efter min mening har taget altfor meget med. Han har ment ved særligt tryk at burde betegne de bogstaver, som på stenene ere mangelfulde, fordi en flis er sprungen af eller overfladen er noget forvitret — til ingen verdens nytte, forekommer det mig. Thi når både et tegns betydning og dets form erkendes med sikkerhed, har alle slige angivelser ikke mindste interesse, hverken for den, der vil studere indholdet, eller for den, der søger at forfølge skrifttegnenes historie. Grænsen bör lægges der, hvor sikkerheden i opfattelsen begynder: hvad der falder indenfor denne, kan begge trygt bygge på. Ved den fremgangsmåde, B. i så henseende anvender, har han kun opnået at fylde sin bog med en mængde aldeles overflødige meddelelser. Det er dog ikke meningen med disse indvendinger at svække den ros, som med rette tilkommer B.'s arbejde. Ved dette er der på mange punkter lagt en langt sikrere grund for forståelsen af de epidauriske indskrifter; der vil i de allerfleste tilfælde være lidet at ændre ved den text, som fremgår heraf.

Inden jeg fremsætter mine tilföjelser og ændringer, må jeg ved et par ord søge at stille det store arbejde, som tidligere forskere har udført, i den rette belysning.

At der i den förste udgave af et så stort og så uligeartet materiale, måtte indløbe en del fejl, fulgte af sig selv; alle må være Kabbadias taknemlige, fordi han så hurtigt har kunnet yde en så god udgave af de mange vigtige mindesmærker, som hans udgravninger bragte for lyset. At han måtte arbejde under ugunstige ydre forhold, har både Baunack fremhævet i fortalen til sin afhandling og jeg selv måttet sande under mit ophold i Hieron. Men dertil kommer endnu, at en stor del af indskrifterne foreligger i en sådan tilstand, at man kun kan læse dem ved lang og möjsommelig undersøgelse i forskellig belysning. Da Asklepiosdyrkelsen i den begyndende middelalder sygnede hen og tilsidst hélt ophørte, blev Hieron, fjærnt som det lå fra købstæder og landsbyer, mere og mere forladt. Indskrifter, og hvad der ellers fandtes af værdiløse genstande, stod udsatte for sol og regn århundreder igennem, indtil jorden tilsidst gemte dem i sit skød og skærmede dem mod fuldstændig ødelæggelse. Men da var de for en stor del meget stærkt forvitrede. Tit ser man nu på stenen istedenfor de klare skarpe bogstaver kun flade furer, som stundom løber i ét med dem, forvitringen har frembragt på den oprindelig glatte overflade. I mange tilfælde er ødelæggelsen endnu videre fremskreden, så at kun den afvigende farvetone, som stenen antog, hvor bogstaverne stod, viser disses form. Som en følge heraf må man tit arbejde længe, selv med korte indskrifter, inden man kommer på det rene med læsningen. Men omvendt lykkes det da også stundom ved ihærdig undersøgelse under gunstig belysning at læse indskrifter, som man under mindre heldige forhold helt måtte opgive. Et oplysende exempel herpå afgiver en forlængst bekendt indskrift. Den blev förste gang trykt i *Le Bas's* samling af græske indskrifter II 149 i formen

α πολις των Επιδαυριων
Τιτον Στατειλιον Τειμο

ναννει

ναι

και

I 1868 så den dygtige Epigrafiker *Foucart* stenen og læste yderligere det meste af tredje og begyndelsen af fjerde linje således (se hans note til det anførte sted hos Le Bas)

. . . ατου . . . ν . . . πριαν Μεμ-
μιανον

Da jeg så den förste gang, lykkedes det mig at læse enkelte bogstaver til; da jeg senere endnu en gang så den i fuldt sollys, fik jeg følgende text ud deraf, hvorved indskriften er bleven ikke lidt fuldstændigere:

Ἁ πόλις ά τῶν Ἐπιδαυρίων
Τῖτον Στατείλιον Τειμο-
[κρ]άτους υἱὸν Λαμπρίαν Μεμ-
[μι]ανὸν ἀγωνοθετήσαντα
[Ἀ]πολλω[νείων] καὶ Ἀ[σ]κλαπ[ιείων].

Til de i Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική 1883—85 udgivne indskrifter har Baunack (det anf. skrift s. 1—20) ydet et stort antal berigtigelser. Jeg har yderligere nogle bemærkninger at göre til læsemåden i enkelte af dem; nogle af dem lader det til at B. ikke har genfundet, da han opholdt sig i Hieron. På de stene, der bærer votivindskrifter, findes for en stor del nummere og forskellige symbolske tegn. Men da begge dele ikke hører med til den oprindelige indskrift, men er föjede til i en langt senere tid. tager jeg her intet hensyn til dem; andensteds agter jeg at omtale dem i sammenhæng.

6 (ɔ: Ἐφ. ἀρχ. 1883, s. 28, nr. 6). De förste linjer er stærkt forvitrede; men det lykkedes mig dog at læse så meget, at hele indskriften kan suppleres

[Ἐπ]ὶ ἱερέως	Ἐ[πὶ ἱερέως]
[Μ]άρκου τοῦ	Μ[άρ]κου [τοῦ]
Ἑρμάσκου,	Ἑρμάσκ[ου],
ἔτους γ΄ καὶ ϙ΄	ἔτους δὲ [γϙ΄]
Ἐπαφρῦς	Ἐπαφρῦς Μάρ-
Μάρκου	κου πυροφο-
πυροφορήσας.	ρήσας. Ἀσκλη-
Δικαιοσύνης.	πιοῦ.

Begge indskrifter står på én og samme sten i to spalter, adskilte ved en lodret fure. — Årstallet 103 har næppe noget at göre med nogen almindelig udbredt tidsregning, men er vist regnet fra en eller anden begivenhed af gennemgribende betydning i helligdommens historie. Lignende tidsbestemmelser findes i mange epidauriske indskrifter. Foucart henførte dem vel med rette til Hadrians ophold i Epidauros (se hans bemærkning til indskriften *Le Bas* II 146 b). — Markos Hermaskos's sön forekommer også i en uudgiven votivindskrift.

7. Stenen blev senere benyttet til en ny votivindskrift, idet man vendte op og ned på den. Af den senere indskrift var dog intet at læse undtagen sidste linje φορήσας ɔ: slutningen af ordet πυροφορήσας. Blandt de udgivne indskrifter findes flere exempler på, at man således har benyttet en sten to gange. Når det votivstykke, som en sådan basis oprindelig havde båret, var ødelagt eller forsvundet, har senere slægter tit brugt de gamle fodstykker som et nemt og billigt materiale til opstillingen af en ny gave; sædvanlig har man da ikke engang gjort sig den ulejlighed at udslette den gamle indskrift.

10. Det 3dje tegn i navnet Σωσάμου syntes mig usikkert; man skal rimeligvis læse den almindelige form Σωδάμου. Baunacks antagelse (anf. skrift s. 11), at σ betegner udtalen δ = ð, forekommer mig höjst usandsynlig.

11. 3dje linje: εκτω ·(ikke εκτα), altså vel: ἐκ τῶ[ν τοῦ θε]οῦ χρημάτων el. lign.

13. Indskriften er allerede udgivet i *Corpus inscr. Græc.* 1175 og hos *Le Bas* II 146. I 2den linje står der Ἀσκληπιῶ.

30—31. Stor fællesbasis til tre statuer, sammensat af tre stenblokke med to store overliggere, hvorpå fodsporene sés. I min afskrift lyder de tre indskrifter:

a (yderst tilvenstre, fordelt på to blokke)

[Ἁ πόλις ἁ τ]ῶν Ἐπ[ι] | δαυρίων
[Πολυκρ]άτη Εὐ | άνθεος
[Ἐπι]δαύριον τ | ὸν αὑτᾶς
εὐε[ρ]γέ | ταν.

b (i midten)

Ἁ πόλις ἁ τῶν Ἐπιδαυρίων
ἀνέθηκε Εὐάνθη Εὐνόμου
Ἐπιδαύριον ἀρετᾶς ἕνεκεν
καὶ εὐνοίας, ᾶς ἔχων διατελεῖ
εἰς αὑτάν.

c (til höjre)

[Ἁ π]όλι[ς ἁ τῶ]ν Ἐπιδ[αυρίων — — —]
Εὐνόμου Ἐπιδαύ[ριον Ε]ὐά[νθεος]
υἱωνὸν συμβουλε[ύο]ντα τὰ κρά-
τιστα ἐν παντὶ καιρῶι καὶ ἄνδρα
ἀγαθὸν ὄντα περὶ τὰν πολιτείαν
καὶ εὐεργετηκότα πολλὰ καὶ με[γά-]
λα τὰν πόλιν ἀρετᾶ[ς] ἕνεκεν κα[ὶ]
εὐνοίας τᾶς εἰς αὑτάν.

Indskrifterne stammer fra begyndelsen af kejsertiden. Den slægt, hvortil de tre personer hørte, har spillet en stor rolle i Epidauros. *Polykrates Euanthes's sön* nævnes i nr. 32 som en ἀνὴρ φιλόπατρις og leder af de hellige lege. Flere medlemmer af familien forekommer i de allerede udgivne indskrifter; blandt de uudgivne henligger et omfangsrigt, desværre noget ilde medtaget dekret om store æresbevisninger mod *Euanthes Eunomos's sön* til tak for alle de velgerninger, han har vist staten i gode og onde år. Rimeligvis på kejser Klaudius's tid har slægten fået romersk borgerret (se Ἀθήναιον X 529). Af flere indskrifter fremgår det, at den har blomstret endnu langt senere. Jeg vil ikke her gå

videre i detaljer, men blot fremhæve, at den brogede blanding af navne, der ved förste blik møder os i indskrifterne, for en stor del svinder ved et nærmere studium. Så mangelfuld overleveringen end er, yder den os dog i store træk vished for, at ganske få slægter, fremragende ved deres rigdom og dygtighed, lange tider igennem har indtaget en dominerende stilling i den lille doriske stat.

36. Smlgn. Baunacks bemærkninger om texten; de stemmer med mine optegnelser. De noget utydelige bogstavrester i l. 9 må læses: [το]ὺς μὲν ἐπιτηδεί[ους].

49. Begyndelsen er . . λος Ἰάσονος, slutningen καὶ Ἀσκλαπιῶι.

54. 2den linje: εὐξάμενος.

56. Indskriften lyder efter min afskrift

Π. Αἴλιος Διονύσιος
Ͻ Ἀντιόχου ἱεραπο-
λήσας Ἀσκληπιῷ καὶ
τοῖς ἐν τῷ Ἀνακείῳ
θεοῖς.

Förste linje havde både jeg og andre forlængst rettet ved konjektur. P. Ailios Dionysios's fader var vel den P. Ailios Antiochos, der var præst, dengang M. Julios Apellas søgte og fandt råd i Hieron (nr. 60).

59. Baunack har, som rimeligt er, anvendt megen tid og flid både på denne stele og de øvrige större dokumenter. Jeg finder derfor i mine optegnelser kun såre lidet, som bör föjes til. L. 17 πάντα (det sidste α erkendes sikkert). L. 23 af φ (i ἀφίκετο) er en rest tilbage. L. 41 ender med ordet ἄφωνος (cfr. Baunacks bemærkning); den følgende linje har vel altså begyndt [οὗτος ἀφί]κετο. L. 79 de bogstavrester, der findes på stenen, stadfæstede en gammel konjektur af mig εἰ[ς τὸ] ἱαρ[ὸν ἕρπων]; af ἕρπων er nemlig endnu så meget tilbage, at bogstaverne ε . . ων er sikrede. L. 87 ἐξαίρει (eller ἐξαιρεῖ?). L. 104 παιδί (det sidste ι erkendes sikkert). L. 125 foran υ mente jeg at se svage spor af en skrå streg; navnet må da læses Λύσων..

Siden den interessante stele blev funden, har den allerede oftere været genstand for behandling. De konjekturer,

hvorved jeg allerede for flere år siden søgte at udfylde hullerne i indskriften, er derfor nu for största delen overflødige. Jeg finder kun anledning til endnu at foreslå følgende. L. 53 [κενεὸν εἶδε τῶ]ν. L. 58—59 læsemåden ε . . |θηναναν θεμα κτλ. er sikker, men forklaringen volder vanskeligheder. Baunacks tydning gör vold på texten og er også af andre grunde lidet tilfredsstillende; den støtte for den mærkelige form ἐπιθῆν, som han mener at have fundet i et epidaurisk psefisma, svigter (se nedenfor indskrift nr. XXVIII). Jeg formoder, at der i det mærkelige ord skjuler sig et stednavn, mon ikke ἐ[ξ Ἀ]θηνᾶν ἄνθεμα κτλ., skönt byen andensteds i indskriften kaldes Ἀθᾶναι?

61. Efter mine optegnelser må indskriften læses således:

Ἀγαθῇ [τύ]χῃ.
Τιβ. Κλ. Σευῆρος
Σινωπεὺς Ἀπόλ-
λωνι Μαλεάτα καὶ
Σωτῆρι Ἀσκληπιῶ
κατ' ὄναρ, ὃν ὁ θεὸς
εἰάσατο ἐν τῷ ἐν-
κοιμητη[ρίω] χοι-
ράδας ἔχο[ντα] ἐπὶ
τοῦ τραχή[λου] καὶ
καρκίνον [τοῦ ὠτ]ὸς
ἐπιστά[ς . . . . .]ως,
οἷός ἐστ[ιν . . . .]
ἐπὶ ἱερέω[ς Μα]ρ.
Αὐρ. Π . . . . . ου
ἔτους [ἑκατο]σ-
στοῦ π[ρώτ]ου.

L. 1 af τύχῃ er ΧΗ bevaret. L. 8 af ρ ses endnu den lodrette streg. L. 10 af χη er den øverste halvdel bevaret. L. 11 af τ i ὠτός ses en del af den vandrette streg. L. 12 ender, hvad også Baunack har set, med sammenskrevet ως; det nærmest foregående bogstav har været τ eller γ. L. 13 mon οἷός ἐστ[ιν ἐν τῷ ναῷ]? L. 14 af α ses endnu den ene skrå streg. Fornavnet Μάρκου findes forkortet på samme måde

i indskriften nr. III (se nedenfor s. 268). L. 16—17: det forundrer mig, at ingen af de tidligere udgivere har set, at disse to linjer indeholder en årsangivelse skreven helt ud. De forsøg, man har gjort på at udfylde lakunerne, er aldeles forfejlede. Det supplement jeg har indsat, kan ikke betragtes som helt sikkert; der kan også have stået f. ex.:]διακο]σ[ιο]στοῦ π[έμπτ]ου.

64. L. 3 Παυσανίας

65. Stenen har længe ligget oven jorde; indskriften er derfor meget utydelig. Slutningen lyder således

[ἱερα]πολή-
σας ἔτους π[α']
κελεύσαντι
Διὶ Ἀσκληπιῷ

Af årstallet kunde jeg kun med sikkerhed bestemme det förste tegn.

70. Mine optegnelser angående den förste linje stemmer ikke ganske med Baunacks text. Men indskriften er så utydelig, at jeg ikke med sikkerhed kan supplere den.

73. I „museet“ fandt jeg et fragment, som passede til den udgivne del af indskriften. Denne lyder nu således:

Μύριος ἄνθρωπο . . . .
νυκτὸς πρεσβυται . . . .
ἱερεὺς Νε[ικ]έρως

Jeg formår ikke at supplere den.

79. L. 2 ses endnu ν foran γυναῖκα. Efter bogstavernes form stammer indskriften fra den förste kejsertid. Kabbadias's supplement er derfor urigtigt.

80. De tilföjelser, jeg har at göre til Baunacks omhyggelige kollation, er höjst ubetydelige. L. 19 ς i ὑγιής erkendes sikkert. L. 20 de ubetydelige bogstavrester, der findes, stadfæster supplementet θ[άλασσ]αν. L. 23 ἀ[βάτ]ωι. L. 62 efter τα (slutningen af linjen) synes at stå ι. L. 69 κ sikkert (Ἀλικός). L. 72 περ[ὶ τ]ὸν ἀ . . . . L. 97 efter δύναμιν sés rester af ε. L. 122 efter Καφυιᾶν ses en lodret hasta. L. 129 περὶ παίδω[ν].

L. 8 foreslår jeg supplementet ἀπάγον[τα ὁ θεός νιν] κτλ.. L. 67 er det vistnok rigtigst at supplere κόρας eller κόρας οἵ; dertil passer tilföjelsen τάς καλουμένας bedre end til det af Diels Hermes 23, 286 foreslåede λογάδας.

. 84. L. 3 αἱ προύγοι (både ι og ο ses tydeligt). L. 42 den øverste del af λ er bevaret. L. 50 på stenen læses tydeligt Μοιρᾶν. L. 60 det sidste ς i Ἀσκληπιός bevaret. L. 75 Ἀσκλαπιῶ.

99. Baunacks bemærkninger om texten i förste linje stemmer med mine optegnelser; imellem ω og ο er der kun plads til tre tegn. Der kan næppe være tvivl om, at man skal søge et tilnavn til Dioskurerne i förste linje; mon [π]λω[τικ]οῖν?

100. Faderens navn har Kabbadias læst forkert; på stenen står Ἐργίλου. Aristarchos Ergilos's sön nævnes som giver i en anden votivindskrift, der endnu henligger uudgivet.

Indskrifterne fra förste udgravningsår blev udgivne i det græske tidsskrift Ἀθήναιον 10 Bd. De har haft den ufortjente vanskæbne at blive meget lidt påagtede. Gardthausen har i *Rheinisches Museum* 45. Bd. s. 612—621 efter Baunacks afskrifter udgivet fem, som angår det romerske kejserhus, uden at vide eller ialfald uden at omtale, at de alle i forvejen fandtes trykte i det nævnte tidsskrift; Baunack har ligeledes et par steder i sin afhandling offentliggjort „inedita“, som findes sammesteds. At det ikke blot er epidauriske indskrifter, som er undgået B.'s opmærksomhed, viser hans afhandling i *Philologus* 48. Bd. Det er ikke min hensigt at rette nogen stærk bebrejdelse mod de nævnte tyske lærde herfor, men blot ved disse exempler at vise, hvor vanskeligt det er at overskue den store epigrafiske litteratur — selv for vore sydlige naboer, som plejer at regne det for en dødssynd ikke at „kende litteraturen“, når man behandler filologiske og archæologiske æmner [1]).

[1]) Et andet exempel, også hentet fra Baunacks arbejde, kan tjene til at vise, hvor farligt det er at bygge slutninger på ufuldstændige

Texten i de indskrifter, som er trykte i Ἀθήναιον, giver iøvrigt kun anledning til få bemærkninger.

S. 529, 4. På stenen står σεβαστό[ν].

552, 1 = *Rhein. Mus.* 1890 s. 617 nr. V. Den förste linje er udeladt i Kabbadias's text; skönt den synes bortmejslet med vilje allerede i oldtiden, læser man dog endnu ordet Αὐτοκράτορα.

554, 7. Indskriften står på en plade med ophöjet ramme, af den slags som i Romertiden jævnlig indmuredes i offentlige bygningers ydervæg og indeholder meddelelser om deres opførelse. Desværre er der kun lidt tilbage af denne vigtige tavle. De ord, hvis begyndelse endnu findes, kan nok suppleres med nogen sandsynlighed; men videre kan man næppe nå, med mindre der findes andre fragmenter af samme tavle

Ἀπόλλωνι Μα[λεάται] . . . . . .
ἐκ θεμελ[ίων] . . . .
τα καὶ πυρια[τήριον?] . . . .
μένοις πᾶσ[ιν] . . . .
ὑπάτου Ρ[ωμαίων] . . . . Μυ-
[σ]ίας τ . . . .
αγ

Μυ læses på et lille stykke af randen til höjre; jeg har henført det til femte linje. Af förste bogstav i sjette linje findes på stenen kun en vandret streg, der ligeså godt kan stamme fra et σ som fra et γ.

---

indskrifttexter. Af en lang, stærkt forvitret indskrift ved Tholos har Baunack afskrevet ordene τοῦ Ἀσκλαπιοῦ εἰκόνα χαλκέαν (anf. skrift s. 7 not.), så enhver må tro, at her er tale om en Asklepiosstatue af bronze. Ved at arbejde længe med indskriften under gunstig belysning fik jeg slutningen afskrevet i sammenhæng. Stenen bærer et lakedaimonisk dekret til ære for den tidlig afdøde Titos Stateilios Lamprias, og vedkommende sted lyder ἀναθεῖναι δὲ αὐτοῦ καὶ ἐν Ἐπιδαύρωι ἐν τῶι ἱερῶ[ι] τοῦ Ἀσκλαπιοῦ εἰκόνα χαλκέαν κτλ.

Ikke få indskrifter findes udgivne for förste gang i Baunacks afhandling, deriblandt nogle som frembyder stor interesse. Da de gennem B.s arbejde måske ikke vil blive synderlig udbredte blandt filologiske læsere i Norden, optrykker jeg dem her, så meget mere, som de hos B. fremtræder i en lidet overskuelig form, for en del spredte omkring i noter og anmærkninger. Til flere af dem må der desuden göres ret væsentlige ændringer og tilföjelser. B.s målsangivelser har jeg beholdt; mine afviger hist og her en smule derfra.

I = B. s. 14, 72. Höjde 52 ctm., bredde 55½ ctm. Bogstavernes höjde 2—2½ ctm.

Ἀθανᾶς Στοιχείας
Σμάραγδος Σμαρά-
γδου πυροφορήσας.

II = B. 14, 66. — H. 73, B. 61, T. 30; BH. 5.

Ἀπόλλωνος
Δηλίου
Εὔτυχος ↄ πυρο-
φορήσας
τὸ η καὶ πε

L. 2 B.: Ἡλίου. L. 5 B.: τὸ ψι(?) καὶ πε. Den femte linje kan jeg ikke tyde med sikkerhed. Det går næppe an at læse τὸ η' καὶ π' ἔ(τος). — Uudgivne indskrifter viser, at flere af Eutychos's frænder har tjent Asklepios som pyrforer og præster.

III = B. s. 21, d, smlgn. s. 5, 37. — Lille marmoralter. H. 30½, B. 19½—21½, T. 16—16½. BH. 1,2.

Ἀγαθῆι τύχηι.
Ἀπόλλωνι Πυ-
θίωι Πατρώ-
ω ὁ ἱερεὺς τοῦ
Σωτῆρος Ἀσκλη-
πιοῦ τὸ ρπα' Μάρ.
Ἰούν. Δαδοῦχος
τῶν Ἐλευσεῖνι
μυστηρίων.

IV = B. s. 2. d. — Lille marmoralter.

Τόνδ' ἐμὶν Βρασ-
δας [ξ]ενίζιον ἵστα-
το βωμόν.
Φοῖβε πάτερ καὶ
παιδὶ τεῷ καὶ τ[οῖ-]
[ο] γενέθλη (bladornament).
οἷνεκ .... ως
ἀκεσ ..... εω
γι ....

L. 2 B.: *ξενίζιον*. L. 4 B.: *π[ά]τερ*. L. 5—6 B.: *τ[ῷ] γενετε[ίρ]ᾳ*. Jeg mener med sikkerhed at have læst ordet *γενέθλῃ* og så også spor af de to o'er i *τοῖο*. Trekløveret Apollon, Aigla, Asklepios, som B. mente at have fundet her, forekommer, mig bekendt, ellers ikke i nogen votivindskrift. — L. 7 B.: *οἷνεκ???νος*. L. 8 B.: *ἀκεσ???ντεω* [1]).

V = B. s. 4, 5. Det øverste af en cylinderformet pille med simpel profil; fragmentets H. 20, omkreds 51. Det nederste af den samme pille er også bevaret, tilligemed et firkantet fodstykke, hvori det er befæstet. Indskriften stammer fra den alexandrinske tid.

Εὐθύμαχος
ἀνέθηκε
Ἀρτέμιδι.

VI = B. s. 4, 5. — H. 48, B. 46, T. 35.

Ἀρτέμιτος
Σαρωνίας.

VII = B. s. 4, 5. — Pille af kalksten. H. 117, B. 88, T. 29.

Εὐκράτης
Ἀσκληπιῶι
ἀνέθηκε.

---

[1]) Trykkeriet har ikke kunnet gengive de punkterede bogstaver i B.s text. De, som ønsker nöjagtig oplysning om, hvilke tegn han angiver som usikre, må jeg derfor henvise til hans afhandling.

VIII = B. s. 8, 57. — **Lav kalkstenspille uden profilering. H. 69, B. 40½, T. 30.**

Νεικέρως Καλλιμάχου
ἱεραπολί̣σας Ἀσκλη-
πιῶ ἐπηκόωι.
Ὕπνωι.

Kun sidste linje er udgivet hos Baunack. Den er föjet til hovedindskriften i en sén tid. Det samme er tilfældet med den anden dedikation til Hypnos, som B. omtaler sammen med denne (se nr. XX), — Forøvrigt er det en ældre basis, som *Neikeros* har benyttet til sin votivgave (smlgn. min bemærkning ovenfor, s. 261 nr. 7). Den oprindelige indskrift er bevaret, men der er ingen anledning til her at aftrykke den.

IX = B. s. 13, 61. — **Pille af kalksten, stærkt beskadiget foroven; K. 126, B. 37, T. 28.**

. . . .
. ε . . ο . . . . νος
σι̣ . . . . Ἀσκληπιέ
τονδε . . . . (τ?)ρον ἀειρά-
μενος . . . . (α?)νερον
ὄψιν σῆ̣ς τέχνης, πρὶν γάρ
σὰς εἰς χέρας ἐλθεῖν
σῶν τε τέκνων κεῖμαι
νούσου ὑπὸ στυγερᾶς
ἔνπυος ὢν στῆ̣θος χει-
ρῶν τε ἀκρατή̣ς, σὺ δέ,
Παιάν, πεῖσ[ά]ς με ἀρᾶσθ[αι]
τόνδε ἄνο[σ]ον διάγειν.

Hvormeget der mangler af indskriftens begyndelse, lader sig ikke afgöre med vished, da man på grund af stenens stilling ikke kan komme til at undersøge den. Ovenstående text har jeg afskrevet efter et papirsaftryk. De förste linjer har flere og mindre bogstaver end de sidste; de manglende tegns antal kan ikke angives aldeles bestemt, da skriften er meget uregelmæssig.

X = B. s. 2 c a). — H. 37½, B. 17, T. 14.

Παντελίη
Βάκχω τε
καὶ αὐτῃ
Φερσεφονείῃ
ἱεροφάντης
εἶσ' ὁσίῃ θεο-
πει[θὶι] γαίων
. . . . τος
. . . .
. . . .

Baunack bemærker med rette, at der ialt kun kan have stået tre hexametre på stenen. Af det sidste kunde jeg kun læse de tre bogstaver i slutningen af 8de linje.

XI = B. s. 2 c b). — H. 32½, B. 16, T. 16.

[Π]αντελίη
Βάκχω τε
καὶ αὐτῃ Φερ-
σεφ[ο]νείη
ἱερ[οφάν]της
εἶ[σ' ὁσ'η θ]εο-
[πειθὶι γαίων]
. . . .

Baunack har endnu læst et par af de bogstaver, jeg ovenfor har betegnet som forsvundne.

XII = B. s. 3 e. — Det nederste af et lille marmoralter. H. 17, B. 10½, T. 8.

. . . . κλη
. . . Ηρακλέ-
[ους β]ωμὸν
[ἵδρ]ύσατο
[εὐχ]αριστήρι-
[ον] ἔτους ρλα'.

VIII = B. s. 8, 57. — Lav kalkstenspille uden profilering. H. 69, B. 40½, T. 30.

Νεικέρως Καλλιμάχου
ἱεραπολίσας Ἀσκλη-
πιῶ ἐπηκόωι.
Ὕπνωι.

Kun sidste linje er udgivet hos Baunack. Den er föjet til hovedindskriften i en sén tid. Det samme er tilfældet med den anden dedikation til Hypnos, som B. omtaler sammen med denne (se nr. XX), — Forøvrigt er det en ældre basis, som *Neikeros* har benyttet til sin votivgave (smlgn. min bemærkning ovenfor, s. 261 nr. 7). Den oprindelige indskrift er bevaret, men der er ingen anledning til her at aftrykke den.

IX = B. s. 13, 61. — Pille af kalksten, stærkt beskadiget foroven; K. 126, B. 37, T. 28.

. . . .
. ε . . ο . . . . νος
ση . . . . Ἀσκληπιέ
τονδε . . . . (τ?)ρον ἀειρά-
μενος . . . . (α?)νερον
ὄψιν σῆς τέχνης, πρὶν γάρ
σὰς εἰς χέρας ἐλθεῖν
σῶν τε τέκνων κεῖμαι
νούσου ὑπὸ στυγερᾶς
ἔνπνος ὢν στῆθος χει-
ρῶν τε ἀκρατής, σὺ δέ,
Παιάν, πεῖσ[α]ς με ἀρᾶσθ[αι]
τόνδε ἄνο[σ]ον διάγειν.

Hvormeget der mangler af indskriftens begyndelse, lader sig ikke afgöre med vished, da man på grund af stenens stilling ikke kan komme til at undersøge den. Ovenstående text har jeg afskrevet efter et papirsaftryk. De förste linjer har flere og mindre bogstaver end de sidste; de manglende tegns antal kan ikke angives aldeles bestemt, da skriften er meget uregelmæssig.

XVII = B. s. 2 b. — H. 28,6, B. 13,4, T. 11,8. BH. 1.

Τελεσφό-
ρω [ἐπ]ηκό-
ω......
....

XVIII = B. s. 5, 33.

Τελεσφόρω.

XIX = B. s 6, 52. — H. 64, B. 160, T. 49.

Ὑγιεί̔αι.

står der med store i sen tid indhuggede bogstaver på stenen. Oprindelig bar denne en anden indskrift, som er udslettet eller forvitret; kun sidste linje deraf er endnu nogenlunde læselig

Ἀθηνογένης Ἀριστομένους Λαβρέας Δαμοπείθου[ς] Ἀ[ρ]γ[εῖ]οι ἐ[π]οίη[σ]α[ν].

Baunacks læsning afviger en lille smule fra min.

XX = B. s. 8, 57. — H. 115, B. 39, T. 30.

Ὕπνωι.
Ἱαρομνάμονε
[Ἀ]λεξικλῆς
Λυκέας
ἀνέθεν.

Baunack har kun afskrevet de to förste linjer (l. 2: ἱαρομνάμονες; „mit den darauf folgenden fast unleserlichen Namen habe ich mich nicht abgemüht"). Ordet ὕπνωι er först i sen tid med rå og plumpe bogstaver indhugget over den oprindelige gamle indskrift. Denne hører til en særskilt lille klasse blandt de epidauriske votivindskrifter, der ikke nævner den gud (Asklepios), til hvem gaven var bestemt; de skyldes for en del ligesom den foreliggende *hiaromnamonerne*.

XXI = B. s. 1 not. [2]) og s. 3, 3.

Ὁ ἱερεὺς [τοῦ] σωτῆρος Ἀσκ[ληπιοῦ.....]
ου δᾳδοῦ[χος] τοῖν θεοῖν Ν...........
νου Ἀθη[ναῖο]ς τὸ ἄγαλμα ἱδ[ρύσατο].

Indskriften står på to sammenpassende fragmenter af et lavt fodstykke; foroven ses endnu noget af fordybningen til statueplinthen. Baunack har på de ovenfor anførte steder udgivet hvert fragment for sig uden at se, at de hørte til samme indskrift. — I slutningen af förste linje har der måske stået et tilnavn til Asklepios, hvortil *ου* i begyndelsen af anden linje hører; slutningen af linjen har da indeholdt præstens navn og begyndelsen af hans faders. Det sidste bogstav i tredje linje er af Baunack læst som *α*.

XXII = B. s. 5, 48. — Fragment. H. 12, B. 8, T. 7.

. . . . *δος* . . . .

. . . . *κοω* . . . .

XXIII = B. s. 20, 88. — Fragment. H. 12½—18, B. 25, T. 1 .

Εὐκλιππ . . .

XXIV = B. s. 4, 30. — H. 26, B. 76½, T. 53.

Ἁ πόλις [ἁ] τῶν Ἐπιδαυρίων Εὐάνθην
Εὐνόμου ἀρετᾶς ἕνεκα καὶ
εὐνοίας τᾶς εἰς αὐτάν.

Baunack: *Ἁ πόλις τῶν κτλ.*

XXV = B. s. 15, 77.

Ἀχαιοὶ καὶ Βοιωτοὶ καὶ
Φωκεῖς καὶ Εὐβοεῖς καὶ
Λοκροὶ καὶ Δωριεῖς Τίτον
Στατείλιον Τειμοκράτη
γραμματέα αὐτῶν γενόμενον
ἀρετῆς ἕνεκα.

Baunack læser i l. 4 *Τειμοκράτ[ους]*, l. 5 *γραμματέα μ τὸν γενόμενον* og udelader l. 6. — Under hovedindskriften findes på stenen ordlyden af den beslutning, ifølge hvilken Timokrates's billede blev opstillet i Hieron. Af mangel på tid måtte jeg nöjes med at afskrive begyndelsesordene af den utydelige indskrift; de viser, at de sædvanlige indledningsformler, som i dette tilfælde vilde have haft særlig interesse, her ikke ere

tagne med: *Ἐπειδὴ Τῖτος Στατείλιος Τιμοκράτης ἀνὴρ ἀξιό[λ]ογος καὶ τοῦ πρώτου τάγματος κτλ.* Jeg vil muligvis andensteds få lejlighed til i sammenhæng at fremstille, hvad man véd om den ansete slægt, hvortil *T. Statilios Timokrates* hørte; her nöjes jeg derfor med at henvise til *Foucarts* bemærkninger, *Le Bas Inscr.* II, 148.

XXVI = B. s. 6, 52.

[Μορφᾶς μ]ὲν χαλκὸς τετυπωμένος εἰκόνα τάνδε
[ἀμφα]ίνει, τόλμας δ' ἔργα βροτοῖς ἀρετά,
ἀνθ' ὧν, Τηλέμναστε, τὸν Ἀντιφάτα σε γεγῶτα
υἱέα, συνμαχίας δ' ἔξοχον ἁγεμόνα
Κρηταιεῖς ἔστασαν ἀριστεύσαντες ἐν αἴχμαι
(ἐσθλοῖς γὰρ τιμᾶν τοὺς ἀγαθοὺς ὅσιον)
σοὶ καλὸν ἄνθεμ', ἄναξ Ἀσκλαπιέ, τᾶιδ' Ἐπιδαύρωι,
Γόρτυν ἐφ' οἷς αὐχεῖ τοῦδε γεγῶσα πάτρα.

Λαβρέας Δ[α]μοπείθεος [Ἀ]ργε[ῖο]ς ἐ[π]οί[η]σε.

Et par af de bogstaver, der her er angivne som tydelige, har jeg ikke kunnet læse med sikkerhed; men da de ikke er af betydning for forståelsen, har jeg ikke fundet det nødvendigt at ændre Baunacks text. Dog har jeg l. 4 trykt *υἱέα*, da jeg ikke så noget spor af et iota. L. 3 har min afskrift *Α* istfr. *Λ*. Supplementerne i förste og anden linje skyldes *Meister* (se Baunacks skrift s. 102); *μὲν* og *ἀμφαίνει*, hvad også jeg havde formodet, tør vel ansés for rigtigt, og da *μορφᾶς* vistnok træffer meningen, har jeg ikke betænkt mig på at optage det i texten, skönt man vel ikke med vished kan påstå, at just dét ord oprindelig har stået på stenen.

Indskriften har særlig interesse ved, at de forhold, hvortil der sigtes, er kendte fra Polybios's historie. Vi får derved tillige at vide, at de argiviske kunstnere *Labreas* og *Athenogenes*, som i fællig udførte flere værker til Asklepioshelligdommen, levede henimod midten af andet århundrede för Christus.

XXVII = B. s. 18, 81.

Μεσσαλεῖναν Νέρωνος
Κλαυδίου Καίσαρος Σε-
βαστο[ῦ] Γερμανικοῦ
[γ]υναῖκα.

Efter Baunacks angivelse findes indskriften på den tredje side af den basis, der på to andre sider bærer indskrifter til ære for *Thearidas Lykortas's sön* og *Agrippina* (*Ἀθήναιον* X 528, 1). Så korte texterne end er, har dette fodstykke dog interesse som en tydelig kommentar til de mange kvindestatuer med løst indsatte hoveder, som findes rundt om i alle samlinger. Den påtvungne kejser- og kejserinde-hyldest søgte man at slippe så let over som muligt; et nyt hoved på den gamle statue, en drejning af fodstykket, en ny indskrift på den side, der nu kom frem — og den nye herskerinde stod fix og færdig.

XXVIII = B. s. 9, 58—59. — Det øverste af en marmorstele kronet af en gavl med akroterier. (H. 39), B. 33½. T. 6½. BH. 1,2

Θεός, τύχα ἀγαθά. Ἔδοξε τοῖς
[Ἐ]πιδαυρίοις Ἀστυπα[λ]αιεῦ-
[σ]ιν ἀποίκοις Ἐπιδαυρίων
ἐοῦσιν καὶ εὐεργέταις ἀτέ-
[λ]ειαν εἶμεν πάντων καὶ ἀσυ-
λίαν καὶ ἐν ἰράναι καὶ ἐν πο-
λέμωι καὶ κατὰ γᾶν καὶ κατὰ
θάλασσαν καὶ τὰ ἱαρ[ώμ]ατα
[τ]ῶν Ἀστυπαλ[αι]έων πέ[μ]πεσ-
[θα]ι σὺν τᾶι τ[ῶν] Ἐπιδαυρίων
[πομ]πᾶι καὶ θ[ύε]ν τοῖς θεοῖ[ς]
[τοῖς] ἐν Ἐπι[δαύρωι . . . .]
. . . .

B. har ikke trykt hele indskriften i sammenhæng, men kun de partier deraf, som ikke hører til de sædvanlige formler, der bruges i æresdekreter. I betegnelsen af, hvad der er læseligt og hvad ikke, er der en ubetydelig forskel mellem

B.s og min afskrift. Slutningen af indskriften har B. skrevet forkert af. Hvad suppleringen af de små huller angår, må jeg med bestemthed tilbagevise infinitivformen θεῖν (l. 11), som B. med stor lærdom har konstrueret efter forskellige andre dialektformer af τίθημι, og som han anfører til støtte for den ligeså tvivlsomme form θῆν (Ἐφημ. ἀρχαιολ. nr. 59 l. 59, se ovenfor s. 264). På stenen ses endnu en lille rest af det sidste af de to bogstaver, der mangler. en vandret streg forneden. Da her jo må have stået en vokal, er det så godt som sikkert, at ordet har endt på -εν ɔ: den epidauriske dialekts infinitivendelse.

At den προπομπεία, der ved dekretet tilstås staden Astypalaia, gælder for ἁ πανάγυρις τῶν Ἀσκλαπιείων, følger af sig selv.

XXIX = B. s. 4, 23. — H. 30, B. 19, T. 8½.

Καλλιφ — —
Τιμοστ — —
χαῖρε
(Olivengren).
Νικαρὼ Λα — —
Καλλιφάη — —
Τιμοστ — —
— — — —

L. 4 ender i Baunacks afskrift på Μ (istfr. Λα).

XXX = B. s. 21. — Gravsten funden i Palæo-Ligurio. H. 31, B. 45, T. 11. BH. 3½.

Νικασὼ
χαῖρε.

XXXI. Et nyt fragment af en af stelerne med mirakelhistorierne har Baunack udgivet s. 20. Da der i hver linje kun er bevaret nogle få bogstaver, kan man ikke få noget ud deraf.

Kbhvn, oktober 1891.

Mindre Meddelelser.

Τοὶ Λακεδαιμονίοις.

Det hos Pausanias V, 24, 3 omtalade bekanta epigrammet:

Δέξο ἄναξ Κρονίδα Ζεῦ Ὀλύμπιε καλὸν ἄγαλμα
ἱλάῳ θυμῷ τοῖς Λακεδαιμονίοις,

har i sitt 1876 vid gräfningarne i Olympia återfunna original följande utseende (jfr Röhl Inscr. graec. ant. no. 75, Dens. Imag. inscr. graec. ant. pag. 24, no. 18, Roberts Introd. to Greek Epigr. I, no. 261, Cauer Delectus, 2 ed., no. 14):

. . . (οϝα)ν . (ξ)κρονιδα(ζ)ευολυνπ
ιεκαλοναγαλμαhιλ(ε)ϝο
. . . μοιτοιλακεδαιμονι(ο) . (. .)

(Luckorna äro utmärkta med punkter; de bokstäfver, som lidit någon betydligare skada eller också möjligen från början varit felaktigt bildade, har jag satt inom parentes.)

Epigrammets hexameter, sådan den föreligger på inskriften, öfverensstämmer alltså i allt väsentligt med dess hos Paus. gifna lydelse; den senare har endast på ett par ställen gifvit ett yngre skick åt språkformen och ortografien (inskr. *ϝάν[α]ξ*, *Ὀλύνπιε*) — såvidt man nämligen i nämda hänseende får lita på hans vulgatatext. I p e n t a m e t e r n tycks han däremot med mindre trohet ha återgifvit originalet. Om de olika försök, som gjorts att på detta ställe supplera inskriften, jfr t. ex. Roberts och Cauer å a. st. De båda följande tyckas hafva vunnit den största tillslutningen (jag anför dem i vanlig ionisk omskrift): *ἱλήϝῳ[ι θυ]μῶι τῶι Λακεδαιμονίω[ι]* Curtius, Kaibel, Cauer — *ἱληϝῶ[ς δά]μωι τῶι Λακεδαιμονίω[ν]* Ahrens, Röhl (Roberts). Af dessa versioner har den förra, ehuru mindre elegant och ledig, ett gifvet företräde därutinnan, att den vida närmare ansluter sig till Pausanias' text, ty att denna i någon större utsträckning skulle bero på konjekturer vare sig af denne författare själf eller hans afskrifvare, förefaller högst otroligt. Hvad nu specielt det första ordet beträffar, så blir man säkerligen alltmera ense därom, att detsamma verkligen varit *hιλεϝο[ι]* — *ἱλήϝῳ*; Pausanias har så-

lunda här endast insatt den vanliga och honom mera, eller troligare ensamt bekanta episk-poetiska formen ἵλᾱος, om hvilkens förhållande til ἵλη(ϝ)ος, ἵλεος (äfven dor.) man t. ex. kan jämföra Solmsen i Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XXIX, 351 (G. Meyer Griech. Gramm.[2] s. 149, not.). Det ligger då nära tillhands att göra sig den frågan, om icke möjligen ett likartadt förhållande äger rum med slutorden τοι λακεδαιμονιο.. i fhdt till Paus. τοῖς Λακεδαιμονίοις, d. v. s. om icke äfven här Pausanias' afvikelse är af rent formel natur, en oväsentlig modernisering. Man behöfver ju blott uppkasta denna fråga, för att genast besvara den jakande. Den „satsfonetiska" assimilationem af slutande -ς med började λ- i nästa ord är numera, sedan de senaste kretiska upptäckterna, en välbekant företeelse: jfr stora Gortynerinskr. X, 33 τιλ λει (—τις λῇ), V, 32 τοιλ λειονσι, Mus. Ital. II, 658 no. 19 τοιλ λε..., Mittheil. d. deutsch. arch. Inst. in Athen X, 95 τοιλ λατοσιοις. Att lakoniska dialekten känt till samma assimilation, framgår af uttrycket ἐλ Λακεδαίμονα Cauer Del.[2] no. 26, hvilket utan tvifvel är att förstå såsom = ἐς [icke ἐν] Λ—α, något som G. Meyer Gramm.[2] § 267 och efter honom flere andre (Solmsen Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XXIX, 347, Schulze Quaest. homer. spec. pag. 3 n. 5, jfr Bechtel i Collitz' Sammlung der griech. Dialektinschr. III, 2, s. 116) påpekat. I analogi härmed bör urspr. τοῖς Λακεδαιμονίοις i lakon. dial. ha gifvit τοῖλ Λ—οις. Detta föreligger också i vår inskrift, endast med förenkling af —λ λ— till —λ—, en förenkling som ju hvarken ur språklig eller ortografisk synpunkt kan väcka någon förvåning, isynnerhet som föregående vokalljudet är långt och ingen konsonantgemination för öfrigt förekommer i inskriften. Jfr t. ex. st. Gort.-inskr. ταδικας = τᾶς δίκας etc. (Baunack Die Inschr. v. Gortyn s. 18), attiska inskr. εἰστήλην (senlakon. ϱἰστάλαν Müllensiefen De titulorum lacon. dial. 65), τῇστήλης, τοὐστϱατηγούς o. dyl. (Meisterhans Gramm. der att. Inschr.[2] ss. 70, 71—72). Jag förmodar, att den Hesychiska glossan τοί, d. v. s. för ifrågavarande betydelse τοῖ, — — ἀντὶ τούτοις är abstraherad ur sådana förbindelser som de nu nämda: τοῖ(ς) λ—, τοῖ(ς) στ—, τοῖ(ς) σπ— o. s. v. och följaktligen icke får begagnas på det sätt, som J. Baunack gjort i sina Studien I, 175.

Det fins sålunda intet skäl till den förmodan, att -ς i τοῖ (Λακεδαιμονίο[ις]) blott genom onöjaktighet å stenhuggarens sida kommit att utlemnas (jfr. Schubart Jahrb. f. Philol, CXV, 1877, s. 386, Hinrichs D. Litteraturz. 1882, s. 1643), hvilket antagande skulle synas mig vara att föredraga såsom det lindrigaste, ifall icke en tillfyllestgörande språklig förklaring låge så nära tillhands.

Upsala, juli 1889.

O. A. Danielsson.

Xenophontea.

Hellen. I 7, 8. *μετὰ δὲ ταῦτα ἐγίγνετο Ἀπατούρια, ἐν οἷς οἵ τε πατέρες καὶ οἱ συγγενεῖς σύνεισι σφίσιν αὐτοῖς.*] *φράτερες* haud dubie rescribendum esse postquam ipse intellexeram, in coniecturam *φράτορες* iam Brunckium et Zeunium incidisse vidi; quibus cum laudem debitam reddam, meam ipsius emendationem ad scripturam librorum paulo propius accedere sincere gaudeo.

Ibid. § 29. *Ἐρασινίδης δ' ἐπὶ τοὺς πρὸς Μυτιλήνῃ πολεμίους τὴν ταχίστην πλεῖν ἅπαντας.*] Nulla fere mutatione dativus *Μυτιλήνῃ* restituatur.

Ibid. § 33. *μὴ τοίνυν, ὦ ἄ. Ἀ., ἀντὶ μὲν . . . ., ἀντὶ δὲ τῶν ἐκ θεοῦ ἀναγκαίων ἀγνωμονεῖν δόξητε, προδοσίαν καταγνόντες ἀντὶ τῆς ἀδυναμίας, οὐχ ἱκανοὺς γενομένους κτλ.*] Hartmannum (anal. Xen. p. 293) hunc locum desperasse non miror, nec id ipsum, rectene *ἱκανῶν γενομένων* scribi censuerit, pro certo diiudicare audeo. Summa autem difficultas verbis *ἀγνωμονεῖν δόξητε* continetur, de quibus id solum mihi constat, subiectum verbi *ἀγνωμονεῖν* duces reos non esse; quod si ita esset, *ἀγνωμονῆσαι* necessario scriptum esset. Nam Breitenbachium sic vertentem: „das habe böser Wille derer verschuldet, die . . . .“ valere jubeo. De populo inique et crudeliter iudicante *ἀγνωμονεῖν* fortasse ferri potest; quamquam *ἀσυγγνωμονεῖν* longe maluerim, quod verbum adiectivo *ἀσυγγνώμων* Demosth. XXI 100 tradito satis firmari opinor. Sed verbum *δόξητε* periphrasim satis inutilem habet, quae ut tollatur, fortasse *ἀγνωμοσύνην ἐνδείξησθε* scribendum.

II 3, 16. *εἰ δέ, ὅτι τριάκοντά ἐσμεν καὶ οὐχ εἷς, ἧττόν τι οἴει ὥσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χρῆναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐήθης εἶ.*] Verba *ὥσπερ τυραννίδος* hoc loco inepta esse alii recte viderunt, sed nimis audacter deleverunt. Melius G. Hermannus ante *ὥσπερ* particulam *ἤ* inseri voluit; sed nescio an Xenophon *τυραννίδος* solum scripserit, quo genetivo non intellecto facile fieri potuit, ut *ὥσπερ* adderetur. De particula *ἤ* in comparatione ante genetivum omissa conferantur quae exempla in spicil. Thucyd. ad VIII 5, 3 (huius vol. p. 166) collegi, in primis Xenophontis ipsius locus q. e. comm. III 11, 5, qui etiam ea re nostro similis est, quod genetivus comparativus antepositus est.

Ibid. § 27. *εἰ μὲν τοίνυν ἐξ ἀρχῆς ταῦτα ἐγίγνωσκε, πολέμιος μὲν ἦν, οὐ μέντοι πονηρός γ' ἂν δικαίως ἐνομίζετο*] Omissionem particulae *ἄν* in priore membro factam neque ea re, quod in secundo posita est, neque vero iis quae Madvigius synt. Gr. § 118 b extr. attulit satis excusari arbitror, et facile post *μὲν* intercidere potuit.

Ibid. § 50. *γνοὺς ὁ Κριτίας ὅτι εἰ ἐπιτρέψοι τῇ βουλῇ διαψηφίζεσθαι περὶ αὐτοῦ, ἀναφεύξοιτο,*] *ἀποφεύξοιτο* restituendum esse quis non videt? Theramenes enim ut ex iudicio evaderet, non refugeret fore Critias intellexerat.

Carolus Hude.

Spicilegium Aristoteleum.

Mihi per hanc hiemem ad usum scholae editionem libelli Aristotelei nuper reperti a Kaibelio et Wilamowitzio egregia diligentia sagacitateque confectam pertractanti emendatiunculae quaedam occurrerunt, quas non omnino inutiles fore speraverim.

Cap. 4 § 2. *ἐγγυητὰς δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τέλους δεχομένους, οἵπερ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι.*] Utut ea quae proxime praecedunt scribenda sunt, vix dubitari potest quin post *οἵπερ* verbum *εἰσιν*, quod compendio scribi solet (cf. ed. Kenyonis p. LII), interciderit; quod si abest, haec sententia falsissima evadit: sponsoribus quattuor ex eadem classe acceptis, ex qua (*οἵπερ* — *ἐξ οἵπερ*) praetores et praefecti equitum *accipiant*.

C. 6 § 3. *ὥστ' — ἀμφοτέροις ἀπεχθέσθαι καὶ περὶ πλείονος ποιήσασθαι κτλ.*] Suspicionem, qua post *ἀπεχθέσθαι* infinitivum *ἑλέσθαι* propter homoeoteleuton excidisse putaveram, confirmavit extremum caput 11: *εἵλετο πρὸς ἀμφοτέρους ἀπεχθέσθαι*; verba autem *ἀπεχθέσθαι* et *περὶ πλείονος ποιήσασθαι*, genere notionum diversissima, haud satis eleganter coniuncta sunt.

C. 16 § 6. *ἰδὼν γάρ τινα π... λως ἐν πέτραις σκάπτοντα καὶ ἐργαζόμενον κτλ.*] Adverbium quod requiritur forsitan *ἐπιμελῶς* fuerit.

C. 19 § 4. *ἐμισθώσαντο τὸν ἐν Δελφοῖς νεὼν οἰκοδομεῖν ὅθεν εὐπόρησαν χρημάτων πρὸς τὴν τῶν Λακώνων βοήθειαν.*] Verbum *ὅθεν* quin corruptum sit, nihil dubito; quid scriptum fuerit, Herodoto duce fortasse inveniri potest, quem Aristoteles hoc loco in aliis quoque secutus est, cf. v. c. verbum *προφέρειν* de sortibus Pythiae ab utroque (Her. V 63, Ar. paulo infra) positum. Herodotus igitur Alcmeonidas *οἷα χρημάτων εὖ ἥκοντας* aedem pulcherrime exaedificasse narrat, quam sententiam nostro loco habebimus, si *ὅτι* vel *διότι* restituerimus. — Verba *πρὸς τὴν τῶν Λ. βοήθειαν* si ad vb. *ἐμισθώσαντο* referenda sunt, obscuritatem quandam satis duram habent, ut haud iniuria Kaibelius et Wilamowitzius lacunam statuendam esse censuerint; sed *ἀποβλέποντες* simileve aliquid suffecerit.

C. 22 § 8. *καὶ τὸ λοιπὸν ὥρισαν τοῖς ὀστρακιζομένοις .... κατοικεῖν ἢ ἀτίμους εἶναι καθάπαξ.*] Verba *τοῖς ὀστρ.*, ni egregie fallor, in accusativum *τοὺς -ους* mutanda sunt, ut subiectum infinn. *κατοικεῖν ἢ ἀτίμους εἶναι* fiant, aut *ἀτίμοις* scribendum.

C. 24 § 3. Verba *καὶ τῶν ξυμμάχων* K. et W. incluserunt; verum cum vectigalium (*τῶν τελῶν*) antea nulla mentio facta sit, *τῶν ἀπὸ τῶν ξ.* rescribere cautius fuerit. Paulo infra numerum navium ad stipendia exigenda missarum (*αἱ τοὺς φόρους ἄγουσαι*) decem fuisse, si moris tralaticii navium armandarum rationem habemus, ex verbis *τοὺς ἀπὸ τοῦ κυάμου δισχιλίους* satis apparet, id quod iam Kenyon protulit; sed nescio quo modo *δέκα* pone verba *ἄλλαι δὲ* addere supersedit. Post *ἄγουσαι* participium *ἔχουσαι* intercidisse suspicor.

C. 30 § 2. Particula *καὶ*, quae post *ἑλληνοταμίας* in charta exstat, delenda est, ut genetivus *τῶν ἄλλων ὁ. χρημάτων ἁπάντων* a vb. *ἑλληνοταμίας* pendeat. Fateor me nescire, unde editores Germani, qui verba mutila iudicant, verba per vices, quae locum vertentes addunt, petierint, nisi forte hanc sententiam ex verbis paulo infra scriptis: *τοὺς δὲ ἑλληνοταμίας οἳ ἂν διαχειρίζωσιν τὰ χρήματα* elicuerunt; ubi fortasse *ὅταν* (cf. huius vol. p. 250) vel potius *ἕως ἂν* scribere praestiterit.

C. 34 § 3. *ἐφ' ᾧτε πολιτεύσονται τὴν πάτριον πολιτείαν*] Praepositio *κατὰ* (*κ'*) ante *τὴν* excidisse videtur.

C. 36 extr. Emendationem *ἔδοξεν*, quam supra p. 251 protuli, hodie quoque tueor, in primis ob *καὶ* particulam praepositam quae effectum consilii propositi significat (virkelig, endelig); infinitivum autem *ἐκφέρειν* post *ὑπερεβάλλοντο* transponendum esse Gertzius ibid. p. 254 iure adnotavit. Sed ut locus plane sanetur, restat ut *ἐξήλειψαν* et paulo post *ἀντενέγραψαν* scribatur, cum de iterata nominum promulgatione agi vix possit. Una forma perperam scripta alteram quoque in eandem partem facile trahi potuisse perspicuum est.

C. 38 § 3. *ὡς δ' οἱ τὸν Π. καὶ τὴν Μ. ἔχοντες*] pro articulo *οἱ* fortasse *οὗτοι* (sc. *οἱ ἀπὸ Φυλῆς*) scribendum; nam antea Piraei occupati mentio non facta est.

XII Id. Mart.

Carolus Hude.

En Rettelse.

I mysteriet om saint Laurent[1]) siger en af bødlerne, da han hudfletter stykkets hellige helt:

Voyla pour ton corps dommagier!
En pren! et deux! et trois! et quatre!
— Ainsi doit l'en tel paillart batre —
Et cinq! et six! or tien pour sept!
(V. 5638—5642.)

En pren i anden linje gör vanskeligheder[2]), og her foreligger utvivlsomt en trykfejl, enten den nu skyldes de nye udgivere, eller den virkelig allerede forekommer i det gamle gotiske tryk. Ved en simpel forandring af *n* til *u*, hvorved fås *preu*

[1]) *Le Mystère de saint Laurent publié d'après la seule édition gothique et accompagné d'une introduction et d'un glossaire par* W. Söderhjelm *et* A. Wallensköld. Helsingfors 1890.

[2]) Udgg. har vel forstået *en pren* som *prends-en*; men dette er utilstedeligt dels på grund af ordstillingen dels på grund af betydningen; „prends-en" måtte jo betyde „der har du den," men dette udtryktes ellers altid med tien (v. 5574 et passim).

for *pren*, forsvinder enhver vanskelighed; man bör derfor sikkert læse verset:

En preu! et deux! et trois! et quatre!

Når man talte, oversprang man i ældre fransk undertiden tallet et og erstattede det med det mystiske *en preu* eller *empreu*. Således f. eks. i „Le jeu de Robin et Marion", hvor der leges „konge"; det bestemmes at „cil qui chiet en dis soit roys"; og man begynder da at tælle for at se, hvem der skal „være den". Gautier siger:

Je commencherai volentiers.
Empreu [1])!
(V. 496—497.)

De andre fortsætter derefter med: Et deus! et trois! et quatre osv. Et andet exempel findes i farcen om Patelin i den scene, hvor kræmmeren måler de sex alen töj op:

Nous les aulneron;
Si sont-elles cy, sans rabattre:
Empreu, et deux, et trois, et quatre,
Et cinq, et six.
(V. 268—271.)

I Arnoul Greban's passionsmysterie anvendes *empreu* mindst tre gange af bødlerne, der tæller de slag, de giver Kristus (v. 22844, 22847, 22852); vi træffer også i det samme mysterie den enkelte form *preu*:

Preu, deux et trois.
(V. 27726.)

Ordet bruges endnu i det 16de årh.[2]) og anføres hos flere af renaissance-grammatikerne; Dubois (1531) begynder talrækken med „*un* ou *preut*", Périon (1555) har *empreu*, og hos Henri Estienne[3]) læses: „Empreut pour En preut, quand on commance à conter, ἓν πρῶτον". Af dette sted ser vi bl. a. grunden til det *t*, hvormed man har pyntet på ordet.

Estienne's etymologi vil i vore dage næppe godkendes af andre end l'abbé Espagnolle; vi må derfor se os om efter et andet etymon. Det er udenfor al tvivl, at *empreu* kun er en sammenskrivning af *en preu*, og i dette sidste ord har vi rimeligvis det velbekendte substantiv *prod*, *pro*, *prou*, *preu* (flere former se Godefroy), der betyder fordel, held, lykke eller lign. og hyppigt forekommer i forbindelser som: al preu del pueple, pour nostre preu, osv.; særlig må mærkes udråbet „Bon preu (prou) vous fasse!" (= Gid det må være til gavn, velbekomme, osv.), der endnu anvendes af Lafontaine[4]). Er denne forklaring

---

[1]) Et af manuskripterne har *en preu* i to ord.
[2]) Se exempler hos Godefroy.
[3]) *Traicté de la conformité du language François avec le Grec.* [Paris 1565], s. 146.
[4]) Se Littré under *prou*.

af *empreu*, *en preu* rigtig, må der uden al tvivl have existeret en eller anden overtroisk mening, ifølge hvilken det kunde bringe skade at tælle; man har da villet værge sig herimod ved et slags „omen detestor“, der skulde aflede og forebygge ulykken, og tællingen indlededes derfor med et „*en preu*“, der efterhånden — muligvis på grund af en vis lydlighed med *premier* — fortrængte det förste talord og antog dettes betydning; ordets beskyttende kraft synes samtidig hermed at være fuldstændig forglemt.

Jeg er desværre ikke i öjeblikket istand til at anføre nogetsomhelst bevis for den antagne overtros existens[1]); jeg må indskrænke mig til en beskeden lille parallel.

En abcbog hed på ældre fransk *croix de par Dieu*[2]); i farcen „les trois galans“ står der således:

> J'aprins une croix de par Dieu
> Toute nouvelle.
> (V. 62—63.)

I en anden samtidig farce findes formen *croisette de par Dieu*; oprindelsen til denne betegnelse er bekendt nok. E. Picot[3]) skriver herom: „L'usage de faire précéder l'alphabet d'une croix s'est conservé jusqu'à nos jours, et dans certaines familles on fait encore lire aux enfants: + (croix de Dieu), A, B, C, D etc.“ Benævnelsen skyldes altså en lignende synekdoke som i ordene: abc, alfabet, futhark osv. Tilsvarende udtryk for abcbog findes i italiensk, hvor den kaldes *la santa croce*:

> Piglia *la santa croce* e va' à scuola.
> (Tigri, Canti pop. toscani s. 321.)

På spansk fandtes tidligere en lignende benævnelse, nemlig *Jesús*, der brugtes ved siden af det almindelige *Abecedario*[4]).

Der har vel aldrig været nogen overtroisk frygt for at opramse bogstaverne, men de anførte udtryk, der godtgör, at man

---

[1]) Skulde nogen af tidskriftets læsere kende en sådan overtro? Hos Thiele (*Danmarks Folkesagn* III, no. 143) hedder det, at man ikke må tælle penge, da voxer summen ikke; men det ligger vel for fjærnt.

[2]) Smlgn. Littré under *croix*, no. 8.

[3]) *Catalogue de la Bibliothèque de James de Rotschild* I, 179. Her oplyses også, at *croix de par Dieu* tillige brugtes som benævnelse på en katekismus.

[4]) Smlgn. følgende bemærkning af Pedro Antonio de Alarcón: „Comenzábase por el Jesús ó Abecedario. Jesús era entonces la primera palabra que profería el niño al comenzar á civilisarse. Después seguía la primera letra del alfabeto“ (*Cosas que fueron*. Madrid 1882. S. 333). Alarcón har öjensynligt kun halvt forstået, hvorfor en abc kaldtes Jesús.

påkaldte guds navn, inden man påbegyndte et eller andet, viser dog hen på en tanke, der synes beslægtet med den, jeg formoder har fremkaldt udtrykket *en preu*. Man brugte også at påkalde gud (tegne et kors), når man skrev brev, hvilket fremgår af følgende spanske Cid-romance:

Pidiendo á las diez del día
Papel á su secretario,
A la carta de Jimena
Responde el Rey por su mano.
Después de hecha la cruz
Con cuatro puntos y un rasgo,
Aquestas palabras finca
A guisa de cortesano[1]).

P. Lacroix har i sin udgave af Patelin (Paris 1876) forsøgt en anden forklaring af *empreu*; han giver følgende note: „Du latin *primus* et *imprimis*". Dette er naturligvis umuligt, men det er højst rimeligt, at man senere ved en folkeetymologi har antaget *preu* for en afkortning af *premier*. Lacroix tilföjer: „Les enfants disent encore *preu* pour *premier*, *seu* pour *second*" og Jaubert[2]) oplyser: Les enfants, dans les jeux où on tire les places au sort, disent, par abréviation, *preu* pour Premier, *seu* ou *seg* pour Second, *ter* pour Troisième, *der* ou *dergne* pour Dernier." Disse afkortede former, der særlig synes at have hjemme i börnenes sprog, er utvivlsomt at betragte som videre analogidannelser efter *preu*, opfattet som en afkortning af *premier*. Hvad iøvrigt *preu* angår, anvendes det også i det parisiske vulgærsprog og betyder dels förste sal, Marc Monnier skriver således: „Il vous a loué tout son preu" (= premier étage), dels den første arbejder på et værksted. Rigaud[3]) bemærker: „Le preu dans un atelier est le meilleur ouvrier de l'atelier"[4]).

Efterskrift. Ovenstående bemærkninger blev skrevne 1890. Efter trykningen er jeg blevet opmærksom på en lille artikel af G. Paris (*Romania* XVII, 100), hvor *empreu* forklares på samme måde som jeg har forsøgt her: „En preu répond à *feliciter* de tant de débuts . . . on sait que, d'après des croyances superstitieuses très répandues, compter porte malheur".

Kr. Nyrop.

[1]) *Romancero del Cid*, ed. C. Michaelis, s. 63.
[2]) *Glossaire du centre de la France* II, 211.
[3]) *Dictionnaire du jargon parisien* s. 281.
[4]) Jeg benytter lejligheden til at anføre nogle andre rettelser til le mystère de saint Laurent: V. 2705 sera, l. *fera*; v. 3487 or, l. *od*; v. 3633 on, l. *ou*; v. 4491, efter *trois* stryges punktum, der sættes efter *meilleur*; v. 5223 amesray, l. *amerray*; v. 6077 S'a, l. *L'a*; v. 8772 vien, l. *bien*. S. 176 forklares *montjoye* ved „foule, troupe"; det pågældende vers lyder: „A Dieu, des dames la montjoye, baises-moi". Man ser heraf, at udgivernes forklaring er umulig; montjoye betød i det 15de årh.: trésor, triomphe eller lign.; forbindelser som: la montjoye des cieux la montjoye de tous biens forekommer hyppigt nok.

Nogle Bemærkninger om Dr. Bobertags Kommentar til Grimmelshausens Simplicissimus i Kürschners „Deutsche National-Litteratur" (Bind XXXIII og XXXIV).

Udgiveren har gjort sig megen Umage for Tekstens Pålidelighed (Forf.'s sidste Bearbejdelse er lagt til Grund), og man kan i denne Henseende vel være tilfreds; hvad derimod hans Kommentar angår, må den benyttes med stor Varsomhed, eftersom den ofte er jasket og undertiden ligefrem urigtig, særlig hvad det XXXIII Bind angår. Navnlig må man undres over intet Steds at kunne mærke, at der er taget noget Hensyn til Schmellers „Bayerisches Wörterbuch", der på mange Punkter vilde kunne have bragt ham over de for ham farlige Skær.

I det følgende betegner Gr.: Grimm, Deutsches Wörterbuch, Schm.: Schmeller, Bayerisches Wörterbuch 1872, Sd.: Sanders, Wörterbuch der deutschen Sprache, Sd. E.: samme Forf.'s Ergänzungs-Wörterbuch, Vilm.: Vilmar, Idiotikon von Kurhessen, Schmid: Schwäbisches Wörterbuch af Schmid (1844), B.: Bobertag.

F. Ex. IV. Kap. *einzige* forek. her og mange flere Steder i Bet. *einige*. B.'s Kommentar kommer først i XII. Kap.

VIII. Kap. S. 25 og 26 forekommer blandt en hel Samling Skældsord: *ungehobelter Rültz* B.: *unflätiger Mensch*. Schm.: *grober Mensch; ungehobelt* passer heller ikke godt til B.'s Kommentar.

IX. Kap. S. 29. Ob zwar nun es ihm beschwerlich gefallen, meine verdrüszliche Gegenwart zu gedulten, so o. s. v. B.: *verdrüszliche*, störende. Sd.: verdrieszlich machend, Unbehagen erregend. B.'s Forklaring er ikke nøjagtig.

X. Kap. Simpl. har hørt den gamle Eneboer læse i Bibelen og tror derfor, at der i Bogen findes nogen, han taler med. Da S. er bleven alene, slår han Bogen op og får Øje på et koloreret Billede, som han begynder at udspørge. Da de på Billedet fremstillede Personer ikke svare, giver han ondt af sig: „Ihr kleinen Hudler, habt ihr dann keine Mäuler mehr? habet ihr nicht allererst mit meinem Vater .... lang genug schwatzen können?"

B.: *Hudler*, einer der etwas schlecht macht, etwas nicht recht kann. Dette er sikkert ikke Meningen. Sammenhængen viser, at han er vred over Billedets formentlige Stædighed. Vilm. 177: *Hudler*, bekanntes älteres, noch jetzt in Oberhessen in der Form *Huller* übliches Schimpfwort = *Lump* (jfr. Hudel hos Schm. I, 1055 og Schmid 289).

XI. Kap. S. 33. .... wildes Schweinlein eingefangen, welches wir in einen Pferch versperret. B.: *Pferch*, Zaun. Når B. endelig vilde glossere dette forøvrigt temmelig almindelige Ord, vilde *Umhegung* ell. *Umzäunung* have været heldigere.

ibid. S. 35. . . . . dahero es kommen . . . . . . dasz ich dannoch der Einfältigste verblieb. gestalten ich, wie ich den Wald verlassen. ein solcher elender Tropf in der Welt war. dass man keinen Hund mit mir aus dem Ofen hätte locken können. B. *gestalten*, insofern als; Schm. II, 754 — indem, sintemalen (hvad Meningen kræver).

XIII. Kap. S. 40. . . . doch kamen ihnen (nml. den Bauern) theils (af de med dem kæmpende Soldater) in die Hände, mit denen sie leyden übel umgiengen.

B. *leyden*, abscheulich, greulich. Schm. I, 1440—1441 (jfr. 1445: leichnam saur): sehr. B.'s Kommentar smager som sædvanlig noget hjemmebagt. Jfr. ogsaa Gr. VI, 667.

I XIV. Kap. berettes der bl. a., hvorledes nogle Soldater fange og hævne sig på 5 Bønder, som have været med til at mishandle nogle af Soldaternes Kammerater. Først fortælles der, hvorledes en af Soldaterne gør det af med en af Bønderne, og der fortsættes (S. 44): Indessen hatten die andern Soldaten die übrigen vier Bauren . . . . auch unterhanden, die banden sie über einen umgefallenen Baum . . . . und fidelten ihnen so unsauberlich hindurch, dasz osv. B.: *unterhanden*, in ihrer Gewalt. Sikkert urigtigt, thi Soldaterne havde hele Tiden Bønderne i deres Magt; Sammenhængen giver tydelig, at det betyder: „under Behandling", og Behandlingen er den ovenfor nævnte.

XVII. Kap. S. 49. Til en „Feldwaibel", som ærgrer sig over, at ganske unge Adelige springe ham forbi, siges der: „Graue Bärte schlagen den Feind nicht". Dernæst forherliges i et Vers den kraftige Ungdom i Modsætning til Alderdommen, og der fortsættes: Sage mir, du alter Krachwadel o. s. v. Herved skal der i Kontinuation af det Foregående betegnes en gammel svag Mand, hvilken Betydning også findes hos Grimm. (Birlinger, Schwäb.-Augsb. Wörterb.: alter gebrechlicher Greis, o. s. v.) B.: auch Krachwedel, magerer Mensch, hvilket aldeles ingen Mening giver. Smlgn. også Schmid.

ibid. S. 51. . . . dann da (neml. når I ere gamle) ist die Hitze der Jugend verloschen, und gedencket ihr nur schlechts dahin, wie ihr eueren krancken Leibern . . . gütlich thun, und wohl pflegen möget. B. *schlechts*: unverrückt, stracks. Aldeles ben i Vejret. Schm. II, 503 (b): blos, nur. Det passer.

XXI. Kap. S. 63. . . . . sintemahl ich bey so guter Schnabelweit und Maulfutter augenscheinlich zunahme. Tiltrods for at B. i Indledningen XLV gør opmærksom på, at han har rettet „eine Anzahl wirklicher Fehler", der fandtes hos Kurz (der har lagt den samme Text til Grund som B.), tør man sikkert rolig følge Kurz, der har Schnabelweid (jfr. Gr. VI, 1804).

XXIV. Kap. S. 72. Hingegen waren Weibsbilder, die hatten ihre eigne Schönheit vor ihren Gott aufgeworffen. Diese gedachten sie, wird mich wol vermannen osv. B. *vermannen*, vertreten; hier vielleicht mit Nebenbedeutung zu einem Manne verhelfen.

(Kurz: beschützen.) Jeg ser ikke, hvorledes vertreten (altså i Bet.: „træde i Skranken for“) kan godtgøres; derimod passer denne „Nebenbedeutung“ godt. Jfr. mhd. sich vermannen — sich verheiraten. Sd. E. har samme Opfattelse.

ibid. *Zuschlag* (sidste Linie) kommenterer B.: Verdienst. hvilken Forklaring er noget valen og ikke nøjagtig. Schm. II, 518: Zuwachs an Personen oder Sachen. Vilm. 473: Kundschaft eines Wirtes, eines Handwerkers, Kaufmanns.

XXV. Kap. S. 76. Zum aller-erschröcklichsten kam mir vor wann ich etliche Groszsprecher sich ihrer Bossheit . . . . rühmen hörete. En siger således: Ich habe ihm den Stein gestoszen, dasz er den Hals hätte brechen mögen. B.: den Stein gestossen, ihn zu Fall gebracht. Hvorfor „zu Fall“? Efter mit Skøn er der underforstået „in den Weg“ ell. lign., altså som en Hindring (jfr. Sd. E. 516).

XXVII. Kap. S. 80. . . . . etliche lernen die Kunst und haben Arms genug, wissen aber die Griffe nicht, so die Kunst erfodert, wann man dadurch will reich werden: andere wissen und können alles, was dazu gehöret, sie wohnen aber an der Fehlhalden und haben keine Gelegenheit wie ich, die Kunst rechtschaffen zu üben.

B.: *An der Fehlhalden wohnen* = es zu nichts bringen. Gr. VII, 1429: an der Schlucht, am Abhang, wo man gleitet und fällt. Der anføres kun dette ene Citat. — Schmid: auf der Fehlhalte stehen: keinen sichern Standpunkt haben (han glosserer Fehlhalte: unsicherer Punkt, unsicherer Standort osv.). — Sd. E. 247 anfører dette Sted og tillige: „auf die Fehlhalde gerathen“, sprichw., wohl hergenommen von der tauben Halde (wo kein Erz zu gewinnen ist). Dette sidste forekommer mig at have mest Sandsynlighed, så at det omhandlede Udtryk altså er synonymt med det følgende: haben keine Gelegenheit osv.

XXVIII. Kap. S. 83. Aber er eyferte mit mir (var skinsyg på mig) wegen der grossen Gunst, die mein Herr zu mir trug . . . besorgte, ich möchte ihm vielleicht die Schuhe gar ausztretten. B.: die Schuhe jemandem a., ihm schaden. Både Gr. og Sd. have den rigtige Forklaring, Gr. I, 1003, 4: einem dicht nachtreten, nachfolgen, um seinen Platz werben. Sd. III, 1372 eig.: dadurch dasz man in dieselben hineintritt, sie ihm nehmen; ihn *verdrängen*.

XXX. Kap. S. 86. . . . . allerhand . . . . Olla Potriden zugeschweigen welche durch tausendfältige künstliche Zubereitungen und unzahlbare Zusätze dermassen verpfeffert, überdummelt, vermummet osv. waren.

B.: *überdummelt*, überwürzt. Denne Forklaring rammer ikke ganske. Jfr. Schm. I, 509 *dummeln*: dumm werden oder riechen und schmecken (*dumm* i Bet. abgestumpft, unkräftig, jfr. Gr. II, 1574, 8) altså: berøvede deres Smag.

XXXIII. Kap. S. 93. *Schläpp-Säcke* glosserer B.: Schimpfwort für weibliche Personen. Hvorfor ikke gengive nøjagtigt? Schm. II, 531: adultera, pellex, succuba.

II. Bog.

I. Kap. S. 99 (Simpl. er bleven indespærret i en Gåsesti) Drey gantzer Stunden . . . in meinem eigenen Unlust muste ich sitzen bleiben, eh einer herzu schlich und an dem Riegel anfieng zu rappen. B.: *rappen*, klappern. Selvlavet. Gr. VIII, 119 an etw. rappen: reissen, zerren, rütteln (jfr. XXV. Kap. S. 179).

II. Kap. S. 101. Ich folgete meinem Gutbefinden, vor der Thür anzuklopffen, damit war ich so importun, dass mich endlich die Magd mit Unwillen einliesz. Als sie aber roche, was ich mitbrachte, ward sie noch schelliger. B.: *schelliger*, unsinniger. Det er klart, at „noch schelliger" betegner, at Pigens „Unwille" er bleven forøget. Det er da misvisende overfor den Læser, der forudsættes ikke at kende „schellig", at glossere, som B. har gjort; han burde have skrevet: aufgebracht, zornig. Side 116 L. 17 i VII. Kap. derimod kan det glosseres „unsinnig". (Diese, als ich zu ihnen kam, entsatzten sich ärger vor mir als vor einem Wolf, ja sie wurden so schellig . . .).

III. Kap. S. 103. Simpl. er i Knibe. På Grund af hans Dumheder og uhøviske Adfærd har hans Herre i Sinde at lade ham gennemprygle og derpå at jage ham Pokker i Vold. Hans Ven, Præsten, lægger et godt Ord ind for ham og lover at fortælle nogle pudsige Historier om ham, hvoraf man tillige skal kunne se, at han kun har været ubehøvlet og naiv, men ikke ond. Dette går Herren ind på, og det hos denne forsamlede Selskab går til Bords. S. 104 . . . Als sie aber von ihren eigenen Thorheiten beydes zu reden und zu hören müde waren, muste sich der arme Simplicius leiden . . .

B.: *leiden*, gedulden. Han rammer ikke Sømmet på Hovedet. Efter hele Sammenhængen må *sich leiden* betyde: holde for (gik det ud over den stakkels S.). Stedet anføres hverken hos Gr. ell. Sd., men Gr. har VI, 665 (b, 2) sich leiden: in Schaden kommen, Not leiden.

ibid. S. 105. Præsten undlader at fortælle en Historie, der er noget slibrig „weil ihn bedünckte, es hätten sich an seiner Person etliche Saturnische Holtzböcke geärgert". B. Holtzböcke, mürrische alte Leute, alte Sauertöpfe. Gr. IV, 2, 1768 anfører Stedet under *Holzbock:* Schimpfwort für Menschen mit besonderer Betonung des steifen, störrischen. (Her vilde på Dansk „Stivstikkere" passe.) B. burde ikke være gået på egen Hånd.

IV. Kap. S. 107. Ein Schindhund bist du, ders Geld nimmt! Soviel Geld hastu mir abgeschweist, dasz osv. B.: *abgeschweist*, ausgepresst wie den Schweisz. Nej. schweissen —

bløde og Schweiss — Blod er meget alm. i ældre Tysk, jfr. f. Ex. Schm. II, 649—650.

IX. Kap. S. 123. Simpl., der er bleven en Slags Hofnar, skal for sin Herre holde en Lovtale over og beskrive en Dame. Han siger bl. a.: Ja, ihr glaubet nicht, wie er (Skræderen) den fenzigen Huren so schöne Kleider machen können. B.: *fenzigen* possierlichen, vgl. Alfanzereien. Urigtigt; Schm. V, 735: galant, artig, munter. Han anfører dette Sted. Gr. citerer Schm.

XX. Kap. S. 159—160. Om Spillere siges der: . . . weil sich jeder Kopff nach seinem Glücke sinnete. B. *sinnete*, gesinnt war. Sd. E. 483, a har den rigtige Forklaring: darauf sann, danach strebte.

XXIII. Kap. S. 171. Er ermasz unschwer aus den Umständen, dasz Olivier seinem Sohn disz Bad durch den Provos hatte zurichten lassen osv. B. *disz Bad zurichten lassen*, vgl. etwas ausbaden. Disse to Udtryk have ganske forskellig Betydning, idet det sidstnævnte betyder: at bøde for (ofte noget, som en anden har gjort), betale Gildet o. l., jfr. das Bad austragen (müssen). Udtrykket i den foreliggende Tekst bet.: at lægge Snare for, bringe i Fortræd o. l.

XXIX. Kap. S. 191. Om en gammel Soldat, der altid har levet meget magert, fortælles der, at han bliver kommanderet hen i et Kloster, „nicht zwar, als wäre er viel nutz darzu gewesen, sondern damit er sich begrasen und wieder mondiren sollte.

B. *begrasen*, sich wieder auffüttern. Hvorfor *wieder? sich begrasen* betyder blot: stoppe sig, fede sig. Gr. I, 1306, 4 anf. Stedet (begrasen: ausfressen).

III. Bog.

III. Kap. S. 220. *Böerde* B.: Niederung. Ordet turde være for bekendt til at trænge til Kommentar, derhos er denne her ikke pålidelig. Gr. II, 239: ein fruchtbarer, ebner Landstrich, z. B. die Magdeburger, Soester, Warburger Börde.

V. Kap. S. 228. Der er Tale om, at alle Theologer skulle komme sammen og få deres indre Stridigheder bilagte. . . Um dieselbige Zeit wird sich Pluto (ɔ: Djævelen) gewaltig hinteren Ohren kratzen . . . ja er wird allerley . . . List entdecken, ein Que darein zu machen.

B. ein Que, einen Zusatz, ein Einschiebsel. Gr. VII, 2334 har den vistnok rigtige Forklaring: mnd. *que* aus *quede* (Schiller-Lübben); hierher gehört vielleicht mit Anlehnung an das lat. *que* des Gegensatzes das *que* in einigen Redensarten mit der Bedeutung: ein Aber, ein Einwand, Hindernis. Så citeres dette Sted. Jfr. Schm. I, 1391.

VI. Kap. S. 231 er *massen* brugt i Bet. „ligesom“, hvilket B. burde have bemærket, da Ordet i denne Betydning kun er ejendommeligt for det 17. Årh. (Gr. VI, 1738).

VIII. Kap. S. 238 — sagte demnach, er solte sich aus dem Trog geheyen. B.: er solle sich darum kümmern, wie er heraus käme. B. lægger en Betydn. ind i Verbet, som det her ikke har. Jfr. Gr. IV, 1, b, 2342 (Slutn.) og Schm. I, 1027: *sich g'heien*, sich packen, fortmachen.

XI. Kap. (S. 249. Simpl. klæder sig ligeså flot som de højeste Officerer.) S. 250 Ich war aber ein schröcklich junger Narr, dasz ich den Hasen so lauffen liesz. B. kommenterer dette: so leichtsinnig lebte. Vistnok selvlavet. De to Sætninger forklare og supplere kun hinanden; jfr. Gr. IV, 2, 529. — Sd. E. 259 (midterste Spalte): der Narrheit ihren Lauf lassen.

XII. Kap. S. 255. Simpl. finder i en Kælder en stor Skat, deriblandt en Slump Sølvpenge „in einem versporten ledernen Sack“. B. *versport*, morsch, verwest. Det betyder schimmelicht verschimmelt. Schm. II, 682, Schmid 503, jfr. Sd. under *sparen* 10, også Sd. E.

XIV. Kap. S. 261. Deswegen hielt ich vor nötig mich wieder demüthig zu stellen —, mit den gemeinen Kerlen wieder unten und oben zu ligen, vor den Höhern aber den Hut in Händen zu tragen . . . .

B.: *oben zu ligen* in allen Lagen zu verkehren (!). Sd. E. 375, *unten und oben zu ligen*: sich herum balgen, jfr. Gr. VII, 1068.

Chr. Haunstrup.

Anmeldelser.

Otto Jespersen, Studier over engelske kasus. Förste række. Med en indledning: Fremskridt i sproget. København. Kleins forlag. 1891. 222 s.

Ser man et skrift, der benævner sig ‚Studier over engelske kasus', så tænker man, at det er et arbejde som der gives hundreder af, værdifuldt materiale, sjældent interessante, i reglen det modsatte. Nærværende skrift er imidlertid af en anden beskaffenhed. Dets forfatter er ingen håndlanger, der nöjes med at tilvejebringe materialet: han er en tænker, der sammenföjer materialierne til en bygning. Det indledende kapitel kunde være en portal til en meget storartet bygning. I indledningens sidste ord på s. 66 lader forfatteren os, som igennem det berömte nöglehul i portalen på Aventinerbjerget, kaste et blik, i vort tilfælde så langt som til sprogets oprindelse. At en bygning, der vilde svare til denne portal, nu ikke i virkeligheden foreligger, kan selvfølgelig ikke bebrejdes forfatteren: det ligger i sagens natur. Hvad der foreligger, kan sammenlignes med fire islandske sammenstillede huse, der, når der kommer flere lignende til, til hvilke forfatteren besidder materialet, nok med tiden kan udgöre et anseligt kompleks.

Indledningen: ‚**Fremskridt i sproget**' (s. 1—66, § 1—53), om hvilken forf. på s. 11 håber, at den ikke vil være helt blottet for interesse, er i virkeligheden meget interessant og uden tvivl den del, der frembyder störst almeninteresse.

Forfatteren vil give en vurdering af de forskellige sprogtyper. Han opkaster straks i § 2 det spörgsmål: Hvilken sproglig verden ‚er den bedste'? ‚den, som de ældre sprog af vor sprogæt fører os ind i', eller den, som nutidsengelsk er repræsentant for? Han bebrejder senere hen på s. 64 Sayce uklarheden ved besvarelsen af spörgsmålet om, 'hvilket sprog der står höjest'.

Et fyndigt, konkret svar på det spörgsmål, hvilket af de nu existerende eller ældre sprog der er det bedste, kan læseren af nærværende skrift ikke med rette kræve, da spörgsmålet ikke var stillet i denne form. Men efter forf.s principer må det være hans mening, og læseren må også få det ud af hans overvejelser, at det kinesiske og de med dette beslægtede østasiatiske sprog absolut må være de bedste, og dernæst vistnok det nyengelske

sprog, skönt på sine steder også de agglutinerende sprog af den finske æt, specielt det magyariske, roses på en sådan måde, at læseren ikke med sikkerhed kan se, om nyengelsk eller magyarisk skal være nr. 2 i rækken.

Forf. kommer i § 44 til det resultat, at ‚sprogene stadig, om end ikke altid i de ligeste linier, er gået fremad'. I det hele og store er dette resultat rigtigt. Men om de ‚ikke altid lige linier' hører vi hos ham ikke så meget, som vi kunde ønske at høre. Sprogene gör nemlig ikke altid blot fremskridt, men i det enkelte også tit tilbageskridt. Men i den udvikling, som forf. beskriver, ser vi aldrig noget tilbageskridt, kun fremskridt. I § 8 (s. 11) lover han (for det følgende I. kapitel af sine ‚Studier over engelske kasus') en ‚gennemført vurdering af et sprog i dets ældre og nyere skikkelse', en ‚rationel opgörelse af et sprogs vindings- og tabskonto, hvor det i historisk tid har frigjort sig for böjningsformer'. Men i det almindelige billede af sproglivet, som han giver i indledningen, findes ikke et eneste ord om tab, vi ser kun vinding.

At flexion kan have sine fordele, at tabet af böjningsformer kan være et virkeligt tab på den ene side, om end vindingen på den anden kan være större, ses hos forf. intetsteds: hos ham falder al skyggen på flexionen, alt lyset på flexionsfrihed, stundom også på agglutinationen. Og dette er den förste og hovedsagelige indvending, jeg har at göre: forf. er ikke retfærdig overfor flexionen.

S. 13, hvor han sammenligner latinsk *cantaveram* med dansk *jeg havde sunget*, siger forf., at i den danske verbalform ‚den talende efter behag kan pointere person-, tids- eller handlingsmomentet'. Vi véd, at man kan det i den danske sprogform, og latin har ingen af os nogensinde hørt, men man kan dog nok a priori antage, at man også på latin kunde pointere de forskellige momenter ved en forskellig akcent på de forskellige stavelser eller det tilföjede pronomen, altså måske *cántaveram (non saltaveram)* ‚jeg havde súnget', *cantaverám* (*non cantabam)* ‚jeg hávde sunget', *égo cantaveram* ‚jég havde sunget'. — Forf. siger, at i latin ‚er verbalbegrebet nødvendig personbestemt'. I denne form vilde en sådan påstand dog kun gælde for en tid da de indoeuropæiske dialekter endnu ikke havde en infinitiv: forf. mener, at verbum finitum nødvendig er personbestemt.

At flexion i tilfælde som de, forf. behandler i § 13—15, hvor han taler om kongruens, står tilbage for flexionsfrihed, at ne. *all good old men's works* er at foretrække for en latinsk ordforbindelse af samme betydning, må man give ham ret i. Men på den anden side kan kongruensen, gentagelsen af en ‚minder' (forf. s. 20) dog også have sine fordele, idet den tillader, at hvert enkelt ord, så snart som det bliver fremført, forstås rigtigt i det rigtige kasusforhold o. s. v., således at hverken forståelsen af de enkelte ord forbliver in suspenso, eller meddelelsen endogså

forstås forkert, indtil omsider den rigtige forståelse opkommer som et lyn, oplysende det forudgående [1]).

Hvor forf. taler om kongruensens tvang, kunde han forresten godt have sagt et ord om, at kongruensens lov i mange tilfælde kan brydes eller undgås, som han senere hen, hvor der er tale om den bundne ordstillings tvang, ikke undlader at bemærke (s. 53), at der gives ‚mange måder at neutralisere denne tvang på'. F. eks.: s. 16 siger forf., at dansk har fået forspring for engelsk, idet vi på dansk kan sige *enten du eller jeg har uret* med en verbalform *har*, der passer til begge pronomener: her kan den samme anke rejses imod tysk som imod engelsk, men i praksis er der aldeles ingen vanskelighed, idet enhver vil sige *entweder du hast unrecht oder ich* eller *entweder ich habe unrecht oder du* med ikke flere ord end på dansk.

Men i tilfælde. hvor flexion og flexionsfrihed kunde synes at stå lige, og også i sådanne tilfælde hvor det kunde synes, at flexion måtte foretrækkes, lader forf. dog overalt vægtskålen stige i vejret til ugunst for flexionen.

Cantaveram har fire stavelser, *jeg havde sunget* fem. I denne henseende er der altså ingen stor forskel. Ellers er nemlig efter forfatterens principer det korteste det bedste. Engelsk *had*, siger han, er bedre end de tilsvarende gotiske former — ‚bedre' siger han i § 10 —, först fordi den engelske form er kortere. ‚Den engelske form', siger han i § 9, ‚er at foretrække, såvist som enhver, der under lige forhold har valget at gå en vej på en mil og en på fire, vil foretrække genvejen'. Lydlig afslibning og især bortfald af vokaler, hvorved ordformen hver gang bliver en stavelse kortere, er efter forf.s principer en vinding. Altså er f. eks. tostavelses superlativformer, som tysk *stärkste*, *reinste* ‚bedre' end trestavelses former som dansk (den) *stærkeste*, *reneste*; et tostavelsespræteritum som t. *lebte*, *salbte* ‚bedre' end et trestavelsespræteritum som det danske på *-ede*; det engelske enstavelsespræteritum *lived* naturligvis det bedste.

Men når nu, som meget hyppigt, en flekteret form er kortere og tilmed meget kortere end en flexionsløs: hvilken form er så den bedste? Der gives nemlig ikke noget, der kan være kortere end flexion i sådanne tilfælde, hvor det drejer sig om ét flekteret ord uden videre kongruensfølger. En enkelt tilföjet konsonant som *-s* eller *-t* kan betegne det samme, som der ellers må et eller flere ord til. — Her kommer forf.s principer i konflikt med hinanden. Han siger os ikke, hvad han i så tilfælde vil foretrække, men det kan ikke betvivles, at han fra sit standpunkt

---

[1]) Således kan i dansk ikke sjælden en række ord, der skal opfattes i genitivforholdet, forstås som ikke-genitiver, indtil man omsider når genitivmærket (som det kan ske i en notits som den følgende: Døde i N.: Justitsråd, Overlæge ved ... hospitalet i N., Dr. med. & chir. N. N.s hustru N., f. N. ...).

altid vil foretrække den flexionsløse form og at det korteste i sådanne tilfælde for ham ikke er det bedste.

Set fra forf.s standpunkt har det været et stort fremskridt, da man istedetfor *amabo* begyndte at sige *amare habeo*. Da man så igen fik flexion og istedetfor *amare habeo* sagde ital. *amerò* o. s. v., må det altså have været et tilbageskridt, skönt formen blev kortere. Men forf. taler, som sagt, aldrig om tilbageskridt. Vi finder hos ham slet ingen redegörelse for, hvad der i sådanne tilfælde var fremskridtet og hvad tilbageskridtet. Var artiklens opgivelse i latin et fremskridt, så var opkomsten af en ny artikel i romansk et stort tilbageskridt, og omvendt.

De nyere sprogs passivdannelse, f. eks. engelsk *I am loved*, er efter forf. sikkert ‚bedre' end lat. *amor*. Men når nu i de nordiske sprog et passiv *elskes* opstår af ældre *elske sig*, hvilket tilbageskridt efter forf.s principer! en tilbagesynken til flexion, en ‚sammenfiltring', skönt de fleste vil finde og har fundet, også tyske lærde, som f. eks. Jakob Grimm, at dette ny nordiske korte passiv er en stor vinding.

Også den nordiske suffigerede artikel må forf. sikkert fordömme. Det er en gentagelse af den samme proces, der engang lod indoeurop. *ácvà-s* (> *écvò-s* ‚equus') ved ‚sammenfiltring' opstå af ældre *ácvà* + pronomen *sa*. Et selvstændigt ord som artikel må forf. fra sit standpunkt foretrække.

Istedetfor et ensidigt ‚fremskridt i sproget', når analyse er fremskridt, viser de anførte eksempler, der selvfølgelig let kunde forøges i hundredevis, os et kredsløb: ‚sammenfiltring' (og dermed flexion), analyse, atter sammensmeltning. — I det sprog, der er videst fremskredet og som er hovedgenstand for forf.s videnskabelige kærlighed og nærværende ‚Studier', står ‚sammenfiltringen' i frodig vækst (*'s* [-*z*] = *is*, *has*; *'d* = *had*, *would*, *should*; *'ll* = *will*; *don't*, *won't*, *can't*, *shan't* o. s. v.).

I virkeligheden kan for ‚de talende menneskers tarv' (s. 8) synthetiske og analytiske former være lige gode. I § 10 taler forf. om ‚et betydeligt åndeligt arbejde', der i sådanne sprog som engelsk er ‚sparet for hvert barn, der skal lære sproget, og for hver den, der skal bruge det', skönt sådant et åndeligt arbejde i barnets förste leveår vistnok ikke skader det mindste og ikke gör barnet mindre dygtigt til andet åndeligt arbejde. Måske tværtimod. Man har ikke hørt at de kinesiske börn er mere opvakte eller i anden retning dygtigere end europæiske. For at blive ved de sidst anførte eksempler, lærer det danske barn sikkert at bruge formen *huset* og formen *vaskes* lige saa let, som det tyske barn lærer *das haus* og *gewaschen werden*. Imellem et selvstændigt formelt ord og et præfix eller suffix er der for barnets sprogfølelse og i virkeligheden slet ingen forskel: *das* i *das haus* kan opfattes som præfix ligesom stavelsen *ge*-, og ligesom -*et* i *huset*, -*s* i *vaske-s* er suffix eller flexion. På samme måde læres

alle et flekterende sprogs ti eller hundrede bøjningsendelser med samme lethed som om det var selvstændige formelle elementer.

For dem der lærer et fremmed sprog ad kunstig vej (thi de voksne, der har lært sproget som börn ad naturlig vej, kan forf. ikke mene, hvor han taler om det betydelige åndelige arbejde ‚for hver den, der skal bruge det') består hovedvanskeligheden heller slet ikke i de ti eller hundrede eller endnu flere enkeltheder, af hvilke dette sprogs formlære kan bestå: disse overvindes i reglen forholdsvis let, og enten det er ti eller hundrede gör i reglen ikke nogen synderlig forskel. Hovedvanskeligheden består i de tusende chikaner, som den tyranniske og lunefulde, fuldstændig uberegnelige såkaldte sprogbrug kan volde, medens denne dog på den anden side ikke, således som formlæren kan det, volder barnet, der lærer sproget, noget bryderi.

At det er en vinding, når flexionens uregelmæssigheder efterhånden bortfalder og samme forhold altid betegnes ved samme middel, og kun én gang, som det kan ske i nyengelsk, må man selvfølgelig være enig med forf. i: men denne simplificering forudsat finder jeg flexion, betegnelse af et bestemt forhold ved en endelse, for at tale med forf. ‚bedre', fordi den er kortere og nemmere, end betegnelsen ved et tilföjet selvstændigt ord. Jeg finder altså nyengelsk med sine levninger af flexion bedre end kinesisk, for så vidt jeg kan dömme om dette sidste sprog. Når jeg siger ‚bedre', sker det selvfølgelig overalt kun idet jeg stiller mig på forf.s standpunkt: for mig gives der ikke noget absolut bedste sprog, d. v. s. ikke noget der absolut lettest kan udtrykke tanken. Set fra mit standpunkt er kinesisk det bedste (det sprog der lettest udtrykker tanken) for Kinesere, engelsk for Englændere, dansk for Danske.

Når forf. foretrækker analytiske betegnelser fremfor flexion, er forudsætningen vistnok den, at ét analytisk sprogmiddel træder i stedet for et flexivisk (eller flere) til at betegne ét bestemt tidligere grammatisk forhold, som når genitiv i de romanske sprog afløses af præpositionen *de*, eller den efterfølgende genitiv i engelsk af præpositionen *of*. Men når ét flexivisk sprogmiddel afløses af en hel række forskellige analytiske midler, f. ex. den efterfølgende genitiv på dansk af en hel række præpositioner, således at en status constructus må læres for hvert enkelt ord (*sön af*, *fader til*, *arving til*, *enke efter*, *tjener hos*, *herre over*, *lærer i*, *ende på*, *eksempel på*, *munden på*, *navn på*, *genstand for*, *formand for* eller *i* o. s. v.), så kan forf. efter sine principer vistnok ikke betragte dette som nemmere og ‚bedre' end at betegne samme status constructus ved efterfølgende genitiv f. eks. tysk *vater des* (*der*) etc. Om noget ‚betydeligt åndeligt arbejde' for det danske barn, der lærer sproget, kan der her selvfølgelig ikke være tale, men en fremmed, der skal bruge sproget, lærer sikkert lettere et flekterende sprogs forskellige måder at danne genitiv på.

Hvad der gælder om böjningsendelserne må også gælde om orddannelsessuffikser, om hvilke forf. ikke siger noget: hvem der fordömmer hine, må også fordömme disse og foretrække analytiske betegnelsesmåder. „Formfattigdom“ siger forf. i § 7 ‚er en fordel’. Set fra hans standpunkt er det bedre at betegne komparativbegrebet og superlativbegrebet ved tilföjet *mere*, *mest* end ved endelser; bedre at sige (*a*) *lady-friend*, (*a*) *Danish lady* end (*eine*) *freundin*, *Dänin*; bedre at tilföje et adjektiv *lille* end at danne deminutiver som de italienske på *-ino*, tyske som *fischlein*, o. s. v. Jeg finder, forudsat også her, at det samme forhold altid kan betegnes ens, suffikser bedre, fordi de er kortere og langt nemmere end analytiske betegnelser.

I § 42 priser forf. en bunden ordstilling i modsætning til den friere ordstilling, som flexionen tillader. Han siger her: ‚Kan der vel tænkes noget sprogmiddel værdigere arten ‚homo sapiens’ end det at lægge forskellig betydning ind i fire sætninger som: *Peter slår Hans — Hans slår Peter — slår Peter Hans? — slår Hans Peter?*’ Til dette eksempel må man bemærke at, hvad der gör de to spörgesætninger til sådanne, slet ikke er ordstillingen, men en bestemt akcent: et sprogmiddel som forf. her slet ikke tager i betragtning. Udsagnsætningen *Peter slår Hans* bliver, såsnart denne spörgeakcent træder til, til en spörgesætning: *Peter slår Hans?* Omvendt er de tre ord *slår Peter Hans?*, såsnart spörgeakcenten bortfalder, slet ikke mere nogen spörgesætning, som i *(Idet jeg træder ind) slår Peter Hans.* Tysk *Kam ein schlanker bursch gegangen*, *Kommt ein vogel geflogen* og lignende er ikke spörgesætninger, men vilde öjeblikkelig blive til sådanne, såsnart spörgeakcenten træder til.

Ser vi derfor her bort fra de to spörgesætninger, så påstår forf., at der ikke kan tænkes noget værdigere sprogmiddel end det at lægge forskellig betydning ind i to sætninger som *Peter slår Hans — Hans slår Peter.* Flexion som udtryk for det samme: *Marcus Quintum (verberat)*, *Quintus Marcum*, der tillader at nuancere udsagnet: *Quintus Marcum* og *Quintum Marcus*, er altså i gunstigste tilfælde et mindre værdigt sprogmiddel. Jeg benægter selvfølgelig ikke, at en bunden ordstilling er et værdigt sprogmiddel, men den kan være en tvang for den talende, som forf. selv erkender (s. 52), og den letter ikke forståelsen i höjere grad end flexion formår at hjælpe på forståelsen for den hørende.

Præpositionernes stilling er i dansk, som bekendt, meget fri i modsætning f. eks. til höjtysk. Forf. siger (s. 52), at ‚orden’ er bedre end ‚uorden’. Jeg finder i dette tilfælde, at den friere stilling er en stor lettelse for den talende.

S. 52 vil forf. vise, at en fri ordstilling, som den latinske, kan volde misforståelser, og han benytter her som eksempel det horatsiske *satis beatus unicis Sabinis*, som det er blevet tolket af Madvig (Tidskr. f. Philol. og Pædag. I 37). Hertil må bemærkes, at

(forudsat at Madvig har ret) dette eksempel ikke er heldigt. At *satīs* kunde opfattes som *satĭs*, er ikke den latinske fri ordstillings skyld, kun orthografiens. Sådanne misforståelser som denne er overalt mulige, hvor to så forskellige ting som kort og lang vokal betegnes ens. Misforståelsen er ikke en følge af den omstændighed, at *unicis Sabinis* kunde skilles fra *satīs*: den var mulig for öjet, så længe *satīs*, afhængigt af *beatus*, kunde stå på samme sted som et til *beatus* tilföjet *satĭs*. Når Horats selv foredrog sit vers ‚*satīs beātus ūnicīs Sabīnīs*', var aldeles ingen misforståelse mulig Den misforståelse, der her er bleven mulig ved læsningen, har altså slet ikke noget med sproget at göre og kan ikke bruges som argument i det her foreliggende spörgsmål, om en fri ordstilling kan være et gode.

Om forf.s vurdering af sprogene kunde der endnu siges meget: jeg skal indskrænke mig til kort at berøre et punkt, som han selv ikke bemærker ret meget om, nemlig en sådan vurderings og det anførte resultats mulige praktiske konsekvenser. Sådanne kan tænkes på to forskellige områder, et mindre, det enkelte sprogs, og et stort, hele menneskehedens.

Når sprogene i det hele og store stadig går fremad, opstår der for den enkelte nation det praktiske spörgsmål, hvorledes nationens dannede medlemmer da i det givne öjeblik skal tale og skrive. Dette praktiske spörgsmål er indgående blevet behandlet af Adolf Noreen, Om språkriktighet (Upsala 1888), nu på tysk af A. Noreen og Arwid Johannson i Brugmann og Streitbergs Indogermanische forschungen I 95—157. At man ikke kunstigt skal fastholde fortidens sprog (f. eks. verbets flertalsformer i dansk, sml. forf. s. 16), er klart. Men skal man da anticipere fremtidens sprog i sådanne tilfælde, hvor dette allerede hist og her har begyndt at vise sig i enkelte spirer (som når f. eks. genitivens *-s* i tysk hist og her findes undertrykt)? Imod en sådan anticipation vil jeg for mit vedkommende med bestemthed protestere. I denne retning synes Noreen og Johannson mig undertiden at gå for vidt. Man skal tale og skrive nutidens sprog, idet man holder den rette middelvej mellem denne og hin yderlighed.

Hvis ét sprog havde vist sig som det ‚bedste', var det så ikke ønskeligt, om hele menneskeheden talte dette ene sprog? Vilde det ikke være et gode, om alle andre sprog uddøde og kinesisk blev almindeligt verdenssprog, eller engelsk, når dette sprog kun blev endnu mere ‚tilslebet i tankens tjeneste', således at alle udvækster og kanter, som endnu er tilstede fra en tidligere tilstand, forsvandt? Vi finder hos forf. ikke denne slutning dragen, men at dette, set fra hans standpunkt, måtte være et gode for menneskeheden, vil hans læsere ikke betvivle. På disse veje kan jeg ikke følge. Der gives vel intet sprog der står så lavt, at det med sikkerhed kunde siges, at dets uddøen ikke vilde medføre nogle uerstattelige tab, omend, når dette

sprog af de talende ombyttes med et andet, den åndelige vinding kan være större end tabet. Men en garanti for, at det sejrende af to sprog altid er det 'bedste', haves på forhånd ikke (det 'bedste' sprog og den höjeste kultur befinder sig ikke med nødvendighed på en og samme side). Og om så var, så er det sprogfilosofisk bedste ikke i et givet öjeblik også praktisk for alle parter det bedste. Sålænge den ene nation har andre interesser end den anden, kan spörgsmålet om det absolut bedste sprog kun rent sprogfilosofisk besvares: praktisk vilde et resultat, der var rigtigt for den nation, der taler det sprogfilosofisk bedste sprog, være urigtigt for alle andre nationer. Spörgsmålet, om det fra et sprogfilosofisk standpunkt set ønskelige mål engang vil nås i en forhåbentlig fjern fremtid, lader mig forblive kold i öjeblikket. —

Dernæst vil jeg erklære, at jeg ikke er fuldstændig enig med forf. med hensyn til det historiske resultat, til hvilket han kommer i § 49. Hans resultat er (s. 59 nederst), 'at sprogene i det hele og store går i den modsatte retning af den, Schleicher antager, nemlig fra polysyntetisk flexion gennem agglutination til flexionsløs 'isolation''.

At der er en vej, der fører fra flexion til flexionsløs isolation, og det endog den allerdirekteste vej, ser vi, og det samme så også Schleicher. Og at det kinesiske sprog, som det foreligger, ikke er primitivt, i modsætning til Schleichers anskuelse, anser jeg med forf. for sikkert. Men i to hovedpunkter er jeg ikke enig med ham: for det förste betragter han polysynthese som det ældste; for det andet lader han vejen fra flexion til isolation føre gennem agglutination.

Tager vi först dette sidste, så benægter jeg, at vejen fra flexion til flexionsløshed fører gennem agglutination. Forf. har intetsteds vist, hvordan flexion kan føre til agglutination. Han siger nok på flere steder, at engelsk i mange punkter har lighed med agglutinerende sprog, men engelsk hverken er, eller har været, eller kan nogensinde blive til et agglutinerende sprog, medens det med lethed engang kan blive fuldstændig flexionsløst og isolerende. Hvad man kalder agglutination, er et stort kar, der rummer mange ting. Der gives en agglutination, der, som Schleicher vilde, er ældre end flexion, og der gives en agglutination, der står ved siden af flexion. Flexion kan umulig være noget oprindeligt, vi ser jo tildels flexion opstå for vore öjne: enhver flexion er fremgået af en ældre tilstand, der kunde kaldes agglutination. Flexionsendelser på en enkelt konsonant som et *-s* kan ikke være oprindelige: dengang disse konsonanter var enklitiske stavelser, *-s* i nom. sing. en stavelse (et pronomen) *sa*, inden aflyden som følge af accentforhold var indtrådt, stod de indoeuropæiske dialekter på et trin, der kan kaldes agglutinerende. Deri giver jeg Schleicher ret. Men agglutination behøver, som enhver ved, ikke med nødvendighed at blive til flexion. Den

bliver til flexion som følge af bestemte akcentforhold, men sådanne foreligger ikke overalt. Der gives en agglutination der bliver stående, der holder sig gennem århundreder eller årtusender som forstenet på en måde, der er umulig for flexion. Men der gives også en vej fra agglutination til isolation, en anden end den, der fører gennem flexion. Jeg mener altså: der gives en vej, der fra agglutination gennem flexion fører til isolation, en anden der fra agglutination direkte fører til isolation, og der gives en sidevej eller afvej for agglutinerende sprog. der ikke fører videre.

Som den ældste sproglige tilstand betragter forf. den polysynthetiske. Han siger i § 48: ‚Forfølger vi de linier, vi kan se ved at betragte det erfaringsmæssig tilgængelige tidsrum, længere tilbage, får vi som et ur-arisk (för-fællesarisk) sprog et tungemål, der sikkert i mange stykker har lignet baskisk eller et af de indianske sprog, hvor sætningerne bestod af sammenfiltrede uadskillelige ord med alle mulige bestemmelser uopløselig forbundne til et meget kluntet udtryk for tanken'. Og i § 49 mener han, at det er sandsynligt, at både engelsk, finsk og kinesisk har udviklet sig fra polysynthetiske eller ‚sammenfiltringssprog'. Dette finder jeg aldeles usandsynligt. Der gives, som allerede antydet, mere end én vej, ad hvilken sprogenes udvikling kan gå for sig. (Forf. selv erkender (i samme § 49): ‚Udviklingsmulighederne i sprogene er mangfoldige, der gives .. et mylr af veje til et mer eller mindre heldigt udtryk for mennesketanker'.) Polysynthese ligger slet ikke på den direkte vej, men er en afvej, der ikke så let fører videre, hverken til flexion eller isolation. Polysynthese kan allermindst være udgangspunkt. Alt hvad der er synthese: agglutination, flexion eller polysynthese, kan ikke være noget oprindeligt; barnets sprog begynder ikke med synthese, og menneskehedens sprog kan heller ikke have gjort det: forud for al synthese må en primitiv mere analytisk tilstand ligge. Deri har efter min mening atter Schleicher ret, skönt denne primitive tilstand ikke har haft samme udseende som han tænkte sig. Flexionselementer, ældre: agglutinationselementer, har engang været selvstændige ord. Det hele er et kredsløb: Schleicher beskriver rigtig vejen fra den ældste analytiske flexionsløse tilstand gennem agglutination til flexion, og forf. beskriver vejen fra flexion igen til flexionsløsheden.

At kinesisk i en præhistorisk fortid skulde have gjort kæmpeskridt, som det måtte have gjort efter forf.s anskuelse, hvorimod det i de sidste årtusender er gået sneglegang, kan jeg ikke tro. Det har vistnok fra en primitiv analytisk tilstand stadig gjort fremskridt i samme langsomme tempo, ialfald ikke i fortiden i et hurtigere tempo end i den historiske tid. Forf. siger selv s. 66, at ‚historie' kan fremskynde sprogudviklingen.

En levning fra den præindoeuropæiske analytiske tid har vi endnu i vore komposita. Θεᾱ(-γένης) er ældre end genitiven θεᾱ-ς (i θεᾶς γένος), der er en ‚sammenfiltring' af θεᾱ + en

‚minder' (som forf. meget passende kalder sådanne elementer). Det bedste efter forf.s principer, en sammenstilling af isolerede former som i kinesisk, er i dette tilfælde tillige det ældste. — En anden levning fra den ældste tid er bestemte talords flexionsfrihed, sml. J. Schmidt, Plur. der indogerm. neutra 292 ff.

Den bundne ordstilling, der i de af forf. anførte tilfælde er yngre end den ved flexionen muliggjorte friere ordstilling, kan på den anden side også meget godt være gået forud for denne, da vore indoeuropæiske flexionsformer viser tilbage til en ældre fast ordstilling, f. eks. ufravigelig *bhére ti*, ikke „*ti bhére*".

En udtryksmåde der mathematisk kan anskueliggöres ved formlen *an* + *bn* + *cn* (sml. slutningen af § 14) er ikke under alle omstændigheder med nødvendighed ældre end en udtryksmåde (*a* + *b* + *c*)*n*. Spansk *clara*, *concisa y elegantemente* er, som vi ved fra latin, ikke, hvad man efter forf.s principer skulde tænke, yngre, men ældre end gentagelsen af *-mente* (*-ment*) i italiensk og fransk. Denne gentagelse skyldes ikke en ‚trang til tydeliggörelse hos et uudviklet menneske' (s. 19), hvilket vilde forudsætte, at *-mente* havde beholdt sin fulde betydning: den er simpelthen en følge af, at denne betydning var glemt og *-mente* blevet til et formelt element. En udtryksmåde *an* + *bn* + *cn* kan således vistnok i reglen först være opstået, efter at det tiltrædende *n* var blevet til et tomt element, altså ikke have været til fra begyndelsen.

I § 12 (s. 14) siger forf.: ‚Jo længer tilbage i tiden vi går, des flere undtagelser og anomalier støder vi på'. For at give billedet af sproglivet fuldstændigt, burde han dog også have meddelt, hvad han intetsteds gör, at jo længere tilbage i tiden vi går, des flere af de senere undtagelser og anomalier viser sig som rester af en ældre regel, som f. eks. ne. *foot*, pl. *feet* med sine fæller, der stammer fra en fællesgermansk og indoeuropæisk fortid, hvor det slet ikke var nogen anomali, men hvor der med en nom. sg. *pòd-s* af sig selv fulgte en nom. pl. *pòdes*. Vi finder ikke ensidigt anomali som det ældre, regelmæssighed som det yngre, men regelmæssighed, uregelmæssighed og atter regelmæssighed veksler, som alt det andet, i kredsløb.

I begyndelsen af § 33 mener forf.: ‚Som det ældste trin kunde vi måske sætte det, at det grammatisk nöje sammenhørende betegnes ved helt forskellige ord: der må en hel ny rod til som ved *jeg*: *mig*'. Mon forf. for alvor antager, at alt hvad der var nomen, oprindelig dannede genstandsform, flertal o. s. v. så uregelmæssig som *jeg*: *mig*, fl. *vi*: *os* (§ 32) (altså måske nom. „*tyr*", akk. „*okse*" o. s. v.)? Et sådant forhold var dog kun muligt for nogle bestemte enkelte ord, som de af hvilke vore personalpronomener er fremgået. At stammen *ma* (akk. med akut *mé*, *mé gé*) ‚mig' oprindelig også kunde bruges i nom., viser verbalendelsen, sekundær *-m* (< opr. enklitisk *-ma*), primær *-mi* (< opr. *-ma-ja*?): på den anden side kan det let

forstås, at der netop for begreber som ‚jeg', ‚vi' gaves udtryk der kun brugtes i nom. (indoeurop. med akut *é-ghò-m*, *vé-jò-m*, > sanskr. *ahám*, *vajám*, prægermansk *véjes*). Dobbeltformerne ‚vi' (opr. *va-ja*): ‚os' (< *ṇse*, *ṇsmé*, < opr. *na* eller *ana* ‚vi' + *sama* ‚selv') kan ellers også oprindelig have betegnet en helt anden dobbelthed, den eksklusive (‚vi andre', ‚nous autres') og den inklusive pluralis (sml. anekdoten hos Fr. Müller, Grundr. der sprachwissensch. I, 114). — Ved de ‚rester af vore forfædres grammatiske system', som § 32 omhandler, kan en eller anden læser måske tænke: ‚Hvorfor anføres ikke et så udmærket eksempel som *lille*, flert. *små*? Efter forf.s principer må dette vistnok være ældgammelt' — et eksempel på, at en slig anomali ikke altid er det ældste, men meget godt kan være af yngre dato.

Afsnittet § 16—22, der omhandler de sydafrikanske Bāntu-sprogs præfixer og deres kongruens, giver mig endnu anledning til et par enkelte bemærkninger.

§ 19. 20: At Bāntu-præfixet *ku* oprindeligt skulde være identisk med præpositionen *ku*, som Bleek (Comparative grammar II, § 432) antager, kan være rigtigt, men i så tilfælde forekommer det mig aldeles utroligt, at det, hvad forf. anser for muligt, oprindeligt skulde have været præposition og at det fra at være en præposition skulde være blevet mærke for den 15de af de 16 til vore kön svarende klasser. (Forf. drager en interessant, men næppe træffende, parallel med en moderne udvikling i engelsk, hvor ‚*to*, den oprindelige infinitivpræposition, kan stå som en ‚minder', en repræsentant for et verbum, der skulde gentages i infinitiv', f. eks. *Let her ride, if she wants to* M. Twain; *I want to sleep*: *I have a right to* O'Reid.) Oprindelige præpositioner kan dog næppe have eksisteret: vi ser derimod i historisk tid, indtil vore dage, meget almindeligt præpositioner opstå af ældre nomener. Jeg vilde derfor foretrække at antage, at et ældre nomen, hvis betydning jeg her ikke skal indlade mig på at udfinde, på den ene side er blevet til den 15. klasses mærke, på den anden side til en præposition.

I § 22 læser vi følgende: ‚Af et sted hos Bleek (II, 234) ser vi . ., at i de nordvestlige stammers sprog er der foregået en sådan udvisken af de oprindelige forhold, at kongruensen nu ofte synes snarere at blive anvendt som en slags bogstavrim (as an alliterative process) end som et grammatisk middel — et interessant negersidestykke til den fra europæiske digtere vel kendte tilböjelighed til at smykke sine vers med ellers uddøde grammatiske former (engelsk *thou*; *he hath* o. s. v.)'. At der af kongruensen i Bāntu-sprogene let kunde opstå en slags allitteration, kan forstås, da alle en sætnings ‚mindere' jo havde samme konsonant, samme *l*, *m*, *s*, *k*, enten i forlyd eller i indlyd efter en kort vokal, der let kunde falde bort. Og man kan også let begribe, at for denne allitterations skyld en minder kunde træde i stedet for en anden oprindelig mere berettiget (Bleek smst.

§ 506: ‚prefixes may have been confounded with each other, and correspondences differing from the original ones may have arisen through the force of analogy'). Men hvordan dette kan siges at være et sidestykke til hvad forf. sammenligner, kan jeg ikke se. Bleek siger jo slet ikke sådant noget, som at disse allittererende ‚mindere' i de nordvestlige Bāntustammers sprog kun bruges i höjtidelig tale. —

Skriftets egentlige æmne når vi s. 67, hvor vi finder overskriften **‚Engelske kasus'**. Denne ‚förste række' af J.s ‚Studier' over dette æmne bringer tre afhandlinger under navn af kapitler.

Kap. I behandler **‚Det gamle og det nye** (d. v. s. oe. og ne.) **kasussystem'** (s. 67—104, § 54—102). Istedetfor den i grammatiske værker almindelige paradigmatiske opstilling af böjningsforhold og de i sprogsammenlignende værker som Schleichers Compendium og Brugmanns Grundriss brugte sproghistoriske opstillinger anbefaler forf. i dette kapitel en anden, som han kalder ‚den rent grammatiske'. Vi får (s. 70) ‚to opstillingsmåder, eftersom vi

enten kan tage det formelt sammenhørende sammen, den morfologiske opstilling' (f. eks. s. 74: endelsen oe. *-a* udtrykker 1) nom. sing. mask., *guma*, 2) akk. sg. mask. i ‚Late West Saxon', *suna*, 3) dat. si g., *suna*, 4) gen. sing., *suna*, 5) nom. akk. pl., 6) gen. pl.),

eller kan lægge funktionen til grund, den ‚syntaktiske opstilling' (f. eks. s. 85: akk. sg. udtrykkes ved —, *-e*, *-u*, *-an*, *-ne*, (*-a*, *-n*)).

‚Forholdet mellem de to opstillinger', bemærker forf., ‚blir ganske parallelt med det mellem de to dele af en ordbog; i den ene er formen givet, og betydningen søges'; i den anden ‚er betydningen det kendte' og ordformen ‚det man ønsker at vide'.

Selve forf.s grammatiske opstillinger i dette kap. er begribeligvis just ikke interessante at læse, men det er dog interessant i hans opstilling at se, hvor komplicerede de oe. böjningsforhold i virkeligheden var, og derefter at se simplificeringen i ne. Jeg vil ikke nærmere gå ind på disse forhold. Kun nogle bemærkninger til enkelte punkter.

I § 74 (s. 80 ff.) opføres en hel række ændringer af ordkernen i den oo. nominalböjning, som ikke for sprogfølelsen har spillet den rolle at differentiere kasus. Blandt disse burde også have været opført vekslen imellem lang vokal og kort vokal i tilfælde hvor ældre kort vokal er bleven forlænget foran *ld*, *nd* (*mb*, *ng*, *rd*, *rn*), eller ældre lang vokal er bleven forkortet foran konsonantgrupper. Både hin forlængelse og denne forkortelse er fælles for engelsk og frisisk. Forlængelsen, om hvilken mange akcenttegn i oe. håndskrifter vidner, er ældre end forkortelsen. Dengang man sagde *cíld*, gen. pl. *cildra* (dette med sekundær forkortelse foran *ld* + *r* af den tidligere ved *ld* forlængede vokal), har man også i engelsk og frisisk lydret

sagt *gód*, men gen. pl. *godra*, akk. sg. m. *godne*. S. 80 under (4) har vi ikke alene kvalitativ (*ǽ* — *á*) men også kvantitativ vokalveksel i *án*, *ænne* (— oldfris. *ēn*, *anne*). Sml. nu Kluge (Pauls Grundr. I 866 ff.), § 83. 87.

S. 80 under (5) siger forf., at der i et tilfælde på oe. var en tendens til at udnytte vekslen imellem enkelt og dobbelt konsonant 'som middel til at udtrykke en betydningsforskel, nemlig *mann* subst. — *man* pron.'. Dersom man udtalte substantivet *mann monn* med dobbelt eller langt *n*, har man naturligvis også sagt *cynn*, *cynnes*, ikke *cyn* med kort *n*, skönt man kunde skrive således. Det lange *n*'s forkortelse i pronomenet *man* kommer så selvfølgelig af at ordet var pro- eller enklitisk. Hvis man derimod har sagt *cyn*, *cynnes* med forkortelse af konsonantisk længde i udlyd, har man også sagt *man mon* med kort *n*, og den anførte forskel imellem substantivet og pronomenet har så kun været grafisk.

I § 84 ('Kerneforandring' i ne.) ansætter forf. (s. 90) under 2) for nom. akk. pl. *children* endelsen som *-n*, hvilket er rigtigt for *brethren*, istedetfor at han burde have sat den som *-r* + *-n*.

S. 101 læser vi i § 98: 'I mange tilfælde gjorde det (for oe.) aldeles ikke noget til sagen, om den talende valgte den ene eller den anden kasus. Således fandtes der ikke få verber, der snart forbandtes med en, snart med en anden kasus, uden at forskellen tit er til at få öje på. Og ligeså med andre ordklasser; præpositionen *on* om tiden har snart dativ (instr.), snart akk.; vi finder således lige efter hinanden (Chron. 979 C) *on þys geare . . . on þone sunnandæig*; (smst. 992 E) *on þere nihte ðe hi on ðone dæi* togædere cumon sceoldon'. Dette eksempel med præpositionen *on* er mindre heldigt, da der dog er en forskel imellem *on* med dat. og *on* med akk. I vestsaksisk er som i frisisk og i Heliand præpositionen *in* falden sammen med *an* (*on*). I de anførte sætninger står *on* med dativ, hvor det står for det ældre *in*, svarende til nht. *in* dansk *i*, derimod med akk. hvor det svarer til nht. *an* dansk *på*.

S. 100 i § 97 mener forf.: 'Lad os tænke os, at endelserne *-a*, *-e*, *-u* på oldengelsk havde hver sin bestemt udprægede og skarpt afgrænsede betydning, . . . vilde der så være nogen sandsynlighed for, at en lydlov gående ud på deres sammenfald nogensinde var trængt igennem? Nej, hensynet til forståelighed vilde ha modvirket enhver tilböjelighed til en sådan udtale af endelserne'. Dette er jeg ikke så sikker på. Og på s. 102 i slutningen af § 99 mener han, at hans 'i det foregående som den ægte grammatiske betegnede ordstilling' viser 'de forskellige kasussers og endelsers chancer i kampen for tilværelsen. Vi er ved hjælp af den til en viss grad istand til at stille hele systemets horoskop og forudsige dets skæbne i hovedtrækkene'. Jeg tror, vi kan nok göre dette bagefter, men havde vi gjort det iforvejen, kunde vi let have taget fejl i meget vigtige

punkter. I den følgende § 100 siger forf., idet han förts taler om de vokaliske endelser: ‚Det er intet under, at disse endelser forblandedes og udviskedes, og heller intet, at de senere faldt helt bort'. I oldfrisisk var endelserne i de fleste tilfælde de samme og forholdene de samme som i oe., og forf. vilde derfor for det frisiske vistnok have stillet samme horoskop som for det engelske. Men endelsernes skæbne har i de forskellige frisiske dialekter tildels været meget forskellig fra den i engelsk. På øen Wangeroge f. eks. er oldfrisisk kort vokal i udlyd efter kort stavelse overalt bleven bevaret, *-u* som *-u*, *sûnu* ‚sön', pl. *sχüpu* ‚skibe' af *skipu*; *-i* og *-e* som *-i*, *ströti* (oe. *þrote* ne. *throat*), *nåſi* (ne. *noſe*); *-a* som *-e*, *nĭme* ‚tage', *kŭme* ‚komme', *hăſe* ‚hare', medens den er falden bort efter lang stavelse. Og i nordfrisisk, den gren der står engelsk nærmest, har den ene dialekt, den egentlig frisiske (se ref., Ae. volksepos s. 85), bibeholdt endelsen *-a* som *-e* efter kort og lang stavelse, medens alle andre vokaliske endelser er bortfaldne, altså f. eks. *hăſe* ‚hare', *mône* (*moᵘne*, *mḙne*) ‚måne', men *nåſ* af *noſe*: i den anden dialekt, ødialekten, er alle vokaliske endelser bortfaldne og ordene blevne til enstavelsesord som i nyengelsk. Hvorfor har den ene dialekt beholdt endelsen *-a* som *-e*? Forf. kunde svare: fordi *-a* i nom. sg. føltes som udpræget hankönsendelse; alle ord med *-a* i nom. sg. var hankönsord. Det nuværende *-e* føles som sådan: alle ord på *-e* er hankönsord (hunköns- og intetkönsord er, i modsætning til disse, enstavelsesord: ved adjektiverne siges f. eks. i mask. *de lîve* ‚den kære', i fem. og ntr. *jø lîv*, *dat lîv*). Men når dette gjaldt for denne dialekt, hvorfor ikke for den anden og hvorfor ikke for engelsk? Skulde vi ikke, idet vi med forf. stillede horoskopet, for det engelske have ventet det samme? Og det Wangerogiske viser os, mener jeg, at den ægte grammatiske opstilling alene ikke er tilstrækkelig ved stillingen af horoskopet, at også andre forhold, især akcentforhold, må tages i betragtning, forhold som vi for den ældre tid ikke fuldstændig kender og for fremtiden ikke kan forudberegne med sikkerhed.

‚Nasalendelserne' siger forf. i slutningen af § 100 ‚stod også for fald, væsentlig på grund af endelsen *-an*'s overordentlig almindelige brug i de svage adjektivformer, hvor den ikke havde det fjærneste at sige for betydningen og derfor uden skade kunde negligeres'. Jeg tror ikke, at dette sidste var grunden. Hvorfor kan da f. eks. ikke også de danske svage adjektivformers endelse *-e* negligeres? Efterat *-n*'et var bortfaldet på grund af de af forf. i det følgende konstaterede, ikke forklarede ‚tendenser til at slöjfe det i udtalen', er den vokaliske endelse i engelsk bleven behandlet som enhver anden vokalisk endelse.

Om de to *s*-endelser, *-as* og *-es*, siger forf. i § 101 (s. 103): ‚At de ikke kan holde sig adskilte, men i de fleste tilfælde blir ens, skyldes væsentligt indflydelse fra de andre endelser: da *a* og *e* i disse blandes sammen, fører det til en almindelig svækkelse

af de samme vokaler også i *-as* og *-es*.' Forf. mener altså, at *a* först i udlyd blev til *-e* og at derefter som følge deraf også *aet* i endelsen *-as* blev til *e*. Altså der gaves en tid, om end aldrig så kort, hvor man sagde *móne*, men i flertal endnu *dómas*, men da i udlyd kun *-e* forekom i stedet for ældre *-a*, *-e*, *-u*, bevirkede dette en svækkelse af *-as* til *-es*. Jeg finder, at dette er en meget uhistorisk opfattelse. At *-a* i udlyd blev til *-e*, kommer ikke så meget af forskellens betydningsløshed, som det nordfrisiske viser, men er hovedsagelig en følge af akcentforhold, i engelsk som i frisisk og tysk og dansk, men disse samme akcentforhold gjaldt for endelsen *-as*: *dómas* blev til *domes* på samme tid og af den samme grund som *móna* blev til *mone*.

S. 104 taler forf. i forbigående om den ældre ordning af kasus, der stammer fra de græske og latinske grammatikere og endnu er almindelig i Tyskland: i denne, siger han, flyttes akk. fra sin naturlige plads hen efter genitiv. Hvem der ikke kender denne ældre ordning af kasus, vil efter hans ord tro, at denne var nom., dat., gen., akk. (eller nom., gen., akk., dat.). Jeg finder forresten af historiske grunde sammenstillingen af nom. og gen. meget rigtig, da nom. og gen. oprindelig, i den ældste indoeuropæiske tid, for mask. og fem. var en og samme form, kun med forskellig akcent: i den uafhængige nom. med den höjeste akcent, akut eller gravis. på förste stavelse, i den af et andet ord afhængige gen. med den samme akcent på anden stavelse (sml. P. B. Beitr. 7, 499 ff. 522, f. eks. *várkà-sa* ‚ulv', gen. *varká-sà*; *pàda-sa* ‚fod', gen. *padà-sa*, > fælles-ieu. *vérkòs*, *vṛkésò*; *pòds*, *pdòs*).

Kap. II: ‚**Kasusforskydninger i prenomenerne**' (s. 105—169, § 103—155). Til dette kapitel giver jeg kun nogle enkelte bemærkninger.

I Chaucers Knightes Tale v 950, der læses:

> that sche, for whom they have this jelousye,
> can hem therfore as moche thank as *me*.

(*she* er Emilia, *me* vilde være Theseus som taler), vil J. (s. 121 i noten) i modsætning til Child, der giver dette som eneste eksempel hos Chaucer på kasusforveksling i pron., opfatte *me* som dativ. *jelousye* er Morris' konjektur: alle hss. har *iolitee* (*-ite*, *-yte*). Men *me*, som alle hss. har, kan heller ikke godt være det rigtige: det giver ingen god mening i sammenhængen som Child forstår det, og passer efter mit skön endnu mindre som J. vil forstå det, og rimet på *jelousýe* forlanger et helt andet ord. Sammenhængen kræver for *as moche as* med det følgende rimord betydningen ‚meget lidt, slet ikke'; måske *as moch thank as a flie*.

§ 115 omhandler akk. efter *than*. Efter at have anført paralleller fra dansk, akkusativer efter *end*, sammenligner J. i slutningen af note 2) på s. 124 også en akk. i et tysk vers:

Ich denke gott mir, sprach die mücke,
vieltausendmal so gross als mich.

Hertil må bemærkes, at det med dette *mich* forholder sig anderledes end med de engelske og danske akkusativer. Forf. siger rigtig i förste note, at *than*, ikke efterfulgt af en sætning, for sprogfølelsen næppe står anderledes end en præposition. Det samme kan gælde for dansk *end* i de af ham anførte sætninger, men ikke for tysk *als*. Kun i én af hans engelske sætninger kunde akk. gengives ved tysk akk.: s. 122 Thackeray, Vanity fair 412 ‚she fancies herself better than you and me', når *fancy* gengives ved et transitivt verbum med akk. I den anførte tyske sætning står akk. af samme grund: *mich* er objekt til *denken* og kan slet ikke opfattes anderledes. Ved et verbum med dativ, som i sætningen ‚Besseren männern als ich ist es ebenso ergangen' (Karl Biltz) er istedetfor nom. efter *als* selvfølgelig kun dativ tænkelig.

Akk. efter verbet *to be* finder forf. (s. 137) hos Shakespeare ‚tre steder, og det fortjæner at fremhæves, at de to er lagt i munden på simple folk ...; det tredie sted er det den opbragte Timon, der siger: [I am proud] that I am not *thee*'. Dette tredie sted bortfalder som Shakespearesk, ifald, hvad der er sandsynligt, Timon og Troilus ligeså lidt er af Shakespeare, som Pericles og de Sh. tillagte scener af The Two noble Kinsmen.

S. 148 i § 136 anfører forf. en sætning (found written in the second Queen Mary's Bible) ‚This book was given the king and *I* at our coronation', og spörger: ‚Hvorledes skal dette *I* forklares?' Han erklærer, hvis der stod ‚The king and I were given this book', så vilde det kunne henføres til de i det foregående af ham behandlede passivkonstruktioner. Dette er rigtigt. Men i sætningen, som den foreligger, vil han forklare *I* på en anden måde. Han mener ‚at *I* begunstiges efter *and*, fordi den af simpel høflighed fordrede ordforbindelse *you and I*, *he and I* o. s. v. i det daglige liv fandtes så overordentlig hyppigt . . ., at det blev til en slags stående uböjelig sammensmeltet formel'. At denne forklaring er mulig, benægter jeg ikke, men jeg foretrækker forf.s förste forklaring. Sagen er vistnok simpelthen den: sætningen er en inskription i en bog. På sådant et sted er bogen hovedsagen, personen eller personerne, som får eller ejer den, kommer i anden række. En sådan notits i en bog plejer at begynde ‚*This book*'. Derfor er sætningen i grammatisk henseende at bedömme, som om der stod ‚The king and I were given this book', kun er her ordstillingen den omvendte af den anførte grund. Konstruktionen er den samme, som kan forekomme ved et tysk verbum, der kan forbindes med to akkusativer, som 'Diese kunst wurde ich damals gelehrt'.

S. 156 i 143 anser forf. det for meget sandsynligt, at de sammentrukne former *you're*, *you'll* ‚er sammentrukne ikke af

you were, you will, men af *ye were, ye will*, så at altså vokalen *u* er en repræsentant for *w* i verbet'. Dette er vistnok rigtigt, men sagen er i lydlig henseende ikke så simpel: forf. burde derfor i en note have forklaret de lydlige forhold lidt nærmere. Sagen må have været den, at vokalen *ê* i *ye* forbandt sig med det følgende medlydende *u* eller *w* til den difthongiske lydgruppe *íu*. Denne lydgruppe (der kunde skrives *íu, íw, eu, ew, u* o. s. v.) blev senere til *jū* (*juw*), idet akcenten, på samme måde som i den nordiske difthong, flyttedes fra förste til anden bestanddel, der blev forlænget, og kons. *y* + *íu* kunde også kun blive til samme *jū* (*juw*), skrevet i det foreliggende tilfælde *you*.

Jeg tilföjer endnu en anden lydlig bemærkning til pronominalformen *you*. I § 144 siger forf., at formen me. *jū* måtte være bleven til ne. *you* med difthong [*jau*]. Dette er rigtigt, og forf. viser også, at denne form, rimende på *thou, how, now*, tildels har eksisteret. Han mener nu, at den nuværende udtale af *you* som *jū* (nordengelsk) eller *juw* (sydengelsk) må skyldes forlængelse af svagformen *ju*. Dette er efter min mening ikke rigtigt. Ved siden af formen *jū*, der findes som *ȝuw* hos Orm, senere som *ȝū yū, ȝou you*, må, i det mindste i vestsaksisk eller en del af samme, en anden form, den lydrette fortsættelse af oe. *éow* være vedbleven at bestå. Oe. *éow* måtte lydret i ældre me. blive til *êu*: vi finder denne form i den vestsaksiske dialekt, skrevet *eu* og tildels endnu *eow*. Den sydvestsaksiske underdialekt, der forvandler hvert *eo, éo* til *o, ô* (Poema morale etc.), (hvorfra i skriftsproget ne. *choose, lose, shoot* og fra me. tid almindelig *four*) har *ou, ow*. Hint *êu* måtte senere blive til *íu* og tilsidst til *jū*, på samme måde som ordet oe. *íw, éow* ‚takstræ', me. *êw, êu*, blev til ne. *yew*. Det lange *ū* i lydgruppen ne. *jū* < *íu* kan först være blevet til, efter at difthongeringen af det ældre lange *ū* som i *hūs* var fuldendt. Ne. *you* (*jū, juw*) er altså fuldstændig lydret udvikling af det oprindelige *éow*: skrivemåden, der historisk skulde være *ew*, skyldes en identificering af denne form med formen *you*, som det i litteraturen bestemmende østen skrev. Udtaltes dette *you* först etsteds som ‚*ew*', så kunde denne udtale let udbrede sig videre (som man har set i mange lignende tilfælde). Når nutildags *you* og *thou* ikke rimer, er det altså efter min mening fuldstændig i sin orden og ikke gået til, som forf. i den følgende § 145 antager.

En del af de i dette II. kapitel undersøgte problemer kan ikke med sikkerhed løses på det ene sprogs område, kun på et större område. De af forf. givne eksempler fra dansk er meget velkomne. Men alle germanske sprog, i hvilke de samme fænomener findes, burde have været medtagne til sammenligning, især nedertysk og frem for alle andre frisisk. Dette havde imidlertid vanskeliggjort arbejdet i en betydelig grad og kunde let have haft til følge, at arbejdet på det ene sprogs område var blevet mindre dybtgående. Jeg bebrejder derfor ikke forf.,

at han i det væsentlige indskrænker sig til betragtningen af det engelske: vi er tværtimod taknemmelige for hvad han her har givet. —

I det følgende

Kap. III: ‚**Stemmeforhold i deklinationen**' (s. 170—217, § 156—209) søger forf. först at vise, at spiranterne *f*, *s*, *þ* i oldengelsk har været stemmeløse i forlyd og udlyd, derimod stemte (§ 193 ff.) i indlyd. Dette anser jeg for fuldstændig rigtigt. Jeg har aldrig delt Sweets anskuelse, ifølge hvilken oe. *f*, *s*, *þ* skal have været stemte (undtagen ‚when combined with hard consonants'), jeg har tværtimod siden min förste beskæftigelse med frisisk angående dette punkt haft samme anskuelse som forf. I frisisk, det sprog der står engelsk nærmest, er forholdet nöjagtig det samme, medens tysk (inkl. nederlandsk) på den ene side og nordisk på den anden har lidt afvigende forhold, idet spiranterne i tysk har været stemte i forlyd, i nordisk stemte i udlyd. I § 158 (s. 171) erklærer forf. med rette overfor Sweet, at nederlandsk og tysk beviser meget lidt med hensyn til engelsk udtale: på dette sted kunde han have henvist til det frisiske, der, i modsætning til tysk og nederlandsk, ikke kender stemte spiranter i forlyd (bortset fra pronomenet).

Meget vigtig og interessant er en af forf. iagttagen skrivemåde i Ancren Riwle, der danner et sidestykke til den bekendte ‚Notkerske regel' (§ 159 ff.): A. R. ‚skriver nemlig med stor konsekvens i forlyd *f* efter en stemmeløs, men *v*, *u* efter en stemt lyd'. For udlydens vedkommende (§ 163) viser dette uigendriveligt, at de tre spiranter var stemmeløse år 1230.

Hvad forlyden angår, drager forf. (§ 162) den slutning, at den sydengelske stemte udtale af spiranterne i den förste trediedel af det 13. århundrede endnu ikke var fuldstændig gennemført, da de i Ancren Riwle kun i de tilfælde var blevet stemte, hvor det foregående ord ikke endte på stemmeløs lyd, at de germanske spiranter altså i oldengelsk i forlyd har været stemmeløse. Dette resultat anser jeg for fuldstændig rigtigt, men forf. har ikke tænkt på en invending, som en tilhænger af den Sweetske theori kunde göre. Antaget at de germanske spiranter, som Sweet mener, i oldengelsk (i den sydlige dialekt) i forlyd var stemte, så var det jo tænkeligt, at de sekundært i det 13. århundrede i Ancren Riwles dialekt var blevet stemmeløse efter stemmeløse konsonanter, *v* efter stemmeløst *s* til *f* i *fôt* o. s. v.

Den stemte udtale af spiranterne i forlyd har forresten ikke været almindelig ‚sydengelsk'. S. 216 siger forf.: ‚forlydende *f*, *þ*, *s* bliver stemt, men kun i Syd(vest?)england'. Den stemte udtale har haft hjemme syd for Themsen inkl. Gloucestershire, den har altså været sydvestsaksisk, sydsaksisk og kentisk: nutildags er den gået tabt i den østlige del af det nævnte område, Kent, Sussex, Surrey indtil en linie, der går fra syd til nord igennem

Hampshire og Berkshire, men er biboholdt østfor denne linie (sml. nu Pauls Grundriss I 980, 796, 857).

S. 172 i en note spörger forf., om den antagelse, at Kent hørte til de lande, der i middelalderen sikkert havde stemt lyd i forlyd, er hævet over enhver tvivl. ‚Kunde Dan Michel' spörger han ‚ikke tænkes at have talt og skrevet en anden dialekt end den kentiske?' Dan Michels dialekt er sikkert den samme som den, William af Shoreham (i Kent) skrev, og den samme, som foreligger i brudstykket af en oversættelse af Maurice de Sullys Sermons (ed. Morris, An Old English Miscellany s. 26 ff.). Det er også sikkert den samme dialekt, der i en ca. 350 år ældre skikkelse foreligger i de af Zupitza (Zeitschr. f. deutsches altertum 21, 1 ff.; 22, 223 ff.) udgivne ‚Kentiske gloser', hvis indhold henviser til Canterbury (Zupitza 21, 1). Denne dialekts vigtigste kendemærke er *e*, *ê* som omlyd af *u*, *û* (det samme *e* findes enkeltvis allerede i de ældre kentiske mindesmærker). At dette *e*, *ê* endnu den dag idag har hjemme i Kent, ses af følgende to korte notitser i A dictionary of the Kentish dialect by Parish and Shaw (Engl. Dialect Society), London 1887, Introduction p. VI: ‚*i* appears as *e* in such words as *pet* for *pit*'. ‚. . . *i* is occasionally pronounced like double *e*; as „*The meece got into the heeve*" for „*the mice got into the hive*".' (*hive* har omlyd af *û*, me. *hûve*, *huive*, *hîve*, *hêve*.) Dan Michel, ‚brother of the cloystre of saynt Austin of Canterberi', siger selv om sin bogs dialekt: ‚*þis boc is ywrite mid engliss of Kent*' (ed. Morris, EETS XXIIII s. 262). — Det eneste, der bringer forf. til at opkaste dette spörgsmål, er imidlertid Bedas beretning om Kents kolonisation. Men lad Kent være koloniseret hvorfra man vil, så var der ikke det fjerneste til hinder for, at den kentiske dialekt i det 12. århundrede sammen med de østligere dialekter syd for Themsen lod de forlydende spiranter blive stemte. Når Kent nutildags har stemmeløse spiranter, så er dette ikke andet end hvad der er sket i tysk (uden det nederlandske), hvor ældre stemt *v* i forlyd (undtagen i mellemfrankisk) er blevet *f* og ældre stemt *ſ* (undtagen en stor del af Nordtyskland) til stemmeløst *s*.

Forf. synes at antage, at det middelengelske stemte *v* i forlyd i de sydlige dialekter har haft den samme lyd som det nuværende danske *v*. Nutildags er lyden *v*, som i de i skriftsproget optagne ord, som forf. anfører s. 171 i note 1, *vixen*, *vane* etc. Men når et *f* bliver stemt, bliver det ikke umiddelbart til denne lyd *v*. Imellem *f* og dette *v* ligger en anden lyd, det stemte *f*. Midt på s. 171 lader forf. Sweet sige, hvad der også er fuldstændig rigtigt, at höjtysk også har haft stemt lyd i *volk*. Men når han eller Sweet antager, at lyden her nogensinde har været det nuværende danske *v* eller ne. *v*, så tager de fejl: denne lyd har det tyske *v* i forlyd aldrig haft. Lyden har været nöjagtig den samme, som den endnu foreligger i det smst

på samme linie anførte nederlandske *volk*. Når et ældre *f* bliver stemt, må det overalt först være blevet til dette stemte *f*, det nederlandske *v*. Stemt *f* kunde skrives *f*, som i angelsaksisk i indlyd og i nordisk i indlyd og udlyd. Dette stemte *f* kunde senere gå over til *v*, som det er sket i engelsk og nordisk.

I § 161 (s. 175) göres der rede for de få undtagelser fra reglen i Ancren Riwle. At skriveren istedetfor *vu* skrev *fu* i *fûl*, *fuhten* o. s. v., siger forf. kan let forklares ved bestræbelsen for at undgå skrivemåden *uu*. Dette er uden tvivl rigtigt: forf. kunde her have henvist til, at man i tysk på samme måde af samme grund, medens *v* var stemt *f*, tit skrev *f* istedetfor *v* foran *u*, af hvilken grund man den dag idag aldrig skriver *vu-*, *vü-*, kun *fu-*, *fü-*, derfor *für*, men *vor*, *fülle*, men *voll*.

I § 165 (s. 178) behandler forf. den franske skrivemåde med *z*, *cz* eller *tz* (dette sidste anfører han ikke, *watz* = *was*), der findes, ikke alene i The Pearl, som han nævner, men også i de andre allittererende digte fra Lancashire af samme digter, der findes i samme håndskrift: senere hen taler han dog om ‚samme digte'. Forf. hævder med rette overfor Sweet, at dette *z* eller *cz* ikke kan betegne den stemte, kun den stemmeløse lyd. I ét ord er den franske skrivemåde med *z* jo almindelig bibeholdt som *tz* indtil den dag idag: *fitz* (der nu efter orthografien udtales *fits*), i ældre me. kun skrevet med *z*, *Jesu fiz Mari* o. s. v.

I den midterste halvdel af III. kapitel fra § 166 søger forf. at påvise en ‚Vernersk lov på engelsk', der skal være indtrådt i det 15. og 16. århundrede. At forklare de forskellige nyengelske stemte spiranter, der står for ældre stemmeløse, på denne måde, er en tanke, som vist flere har haft. Jeg for mit vedkommende har tidligere haft den, men forkastet den, da jeg ikke fandt den gennemførlig. Der er så mange ting, der taler imod den, at den sikkert i den udstrækning, i hvilken forf. vil lade den gælde, ikke kan være rigtig.

Efter forf.s anskuelse er lydlove ikke undtagelsesløse (se dette Tidskr., n. r. VII 207 ff., Techmers Internationale Zeitschr. III 188 ff.), men han opererer her, som om de for ham var undtagelsesløse. Ved hjælp af analogien i så stor en udstrækning, som han bruger den, kan man på dette område bevise hvad det skal være. Fra sit standpunkt kunde forf. have taget sig sagen noget lettere, men jeg vil ikke dermed sige, at hans fremstilling havde været mere overbevisende, om han havde gjort det.

Lad os först tage *s*-lyden. Jeg skal tillade mig kort at sige, hvordan jeg tidligere har ment at sagen forholdt sig og hvad jeg også endnu anser for det rigtige. Reglen var den, at oldfransk stemmeløs *s*-lyd blev gengivet ved engelsk stemmeløst *s*, og oldfransk stemt *s*-lyd ved engelsk stemt *s*. Stemt *s* i romanske ord forekom kun i indlyd, enten opstået ifølge Neumanns lov (Zur laut- und flexionslehre des altfranz., Heilbronn 1879), som i me.

plēſe, *reiſún*, *rēſoun*, ne. *pleaſe*, *reaſon*[1]), eller det var latinsk *s* imellem vokaler, der allerede i latin var stemt, som i *cō-ſobrīnus* mlat. *cōſīnus*, ofr. *couſin* me. *coſín* ne. *couſin*. Som her efter *cō-* behandledes et enkelt latinsk *s* i forlyd også efter andre forstavelser endende på vokel, *re-*, *dē-*, *prae-*, som *dē-ſīderāre* ne. *deſire*. I § 170 opfører forf. en række ord, der ikke kan bringes ind under hans ‚Vernerske lov', deriblandt også flere med disse præfixer, ne. *re-*, *de-*, *pre-*: *research*, *receive*, *deceive*, *decease*, *precise*. Han mener, i *re-search* og *de-cease* har den etymologiske sammenhæng med simplex beskyttet den stemmeløse lyd, men i de tre andre ord bliver det ‚vanskeligt' at forklare den. Jeg tænker, jeg kan sige ham grunden, hvorfor disse ord har stemmeløst *s*: simpelthen fordi de ikke har haft latinsk *s*, der blev stemt imellem vokaler, men latinsk *c*, også *research*, ofr. *recercher*. Der er ikke et eneste latinsk ord med disse præfixer *re-*, *dē-*, *prae-* og følgende *c*, der efter forf.s lov i England har fået stemt *ſ*: *s*'et er overalt stemmeløst. Derimod for de latinske ord med disse præfixer og følgende *s* har jeg tidligere gjort (og i forelæsninger foredraget) følgende iagttagelse. I alle de ord, der allerede eksisterede i middelengelsk og fra me. tid lige til nutiden bestandig har levet i England, er *s*-lyden stemt: den har været stemt i latin og har sikkert været stemt i den oldfranske dialekt, fra hvilken det engelske modtog disse ord, hvordan forholdet så har været i andre franske dialekter og hvordan det så er i nuværende fransk. Og den er stemt, enten den følgende stavelse eller en anden eller præfixet er trykstavelsen. Altså, stemmende med forf.s regel i *reſémble*, *reſóund*, *deſérve*, *deſíre*, verbet *preſént* o. s. v., mod hans regel i *déſert* subst. og adj., *préſent*, *préſence*, *réſidue*. Dette forhold taler ikke for rigtigheden af forf.s regel. Englænderen kunde jo dog umulig vide, at *s*-lyden i *research* o. s. v. var latinsk *c*, men i *reſemble* o. s. v. latinsk *s*. Derimod i alle yngre lærde ord med disse præfixer, ord som ikke fandtes i me., er *s*-lyden stemmeløs: stemmende med forf.s regel f. eks. i *désignate*, *désultory*, *désuetude*, mod hans regel i *desíst*, *desíccate*, *desíderate*, *desípient*, *preséntiment*, *presuppóſe*, *reséttle*, *resalúte* o. s. v. *reſurréction*, et lærd ord, har stemt *ſ* fordi det er et gammelt lærd ord, me. *reſurreccioún* (Will. of Shoreham), der fra dets optagelse bestandig har levet i England. Det samme gælder om *reſístence*, Chaucer *reſisténce*; *preſúmption*, Ancren Riwle *preſumciūn*. Det samme gælder om det anførte *reſidue*. Derimod *désolate*, adj. og verbum, er for ne. et lærd ord, lat. *desolare*, *-atus*, skönt allerede Chaucer havde brugt hint latinske participium som *deſolāt* (*s*?).

For moderne lærde ord gælder den hovedregel, at lat. og græsk *s* gengives ved engelsk stemmeløst *s*, undtagen i forbindelsen *sm* (*coſmo-*, ordene på *-ſm* etc.), *s* + stemt kons. (*Leſbia*). (Special-

[1]) Med *ſ* vil jeg her betegne den stemte lyd, hvor skriften har *s*.

regler forlanger for enkelte tilfælde stemt *ſ*, se nedenfor.) Efter denne hovedregel er *s* stemmeløst i alle ord på *-sive*, *-sory*, *-ósity* (uafhængig af fransk *-oſité*: kun endelsen gengives ved *-ty* som på dansk ved *-tet*, nht. *-tät*, nl. *-teit* o. s. v.). Græske ord har så godt som alle efter hovedreglen stemmeløst *s*, alle på *-sy*, *-sis*, *dys-*, *pros-* o. s. v. *philósophy* har stemmeløst *s*, ikke efter forf.s regel, men som lærd ord, skönt middelengelske lærde har brugt ordet med stemt *ſ*, *filozofíe*, (Dan Michel). *phýſic* har stemt *ſ* fordi det fra me. tid har været et folkeligt ord, me. *fiſíke*, *fiſík* (dette ord synes at have meddelt sit stemte *ſ* til det andet medicinske ord med samme endelse, *phthiſic*).

Men antaget, at forf.s forklaring af *reſemble* er rigtig, åt fransk stemmeløst *s* (nyfr. *ressembler*) er blevet til engelsk stemt *s* fordi en stærk betonet vokal følger lige efter: hvorfor er så ikke også romansk *f* blevet behandlet ligesom *s*? Hvorfor hedder det *defénd* med *f*, hvorfor er *f* ikke blevet enten til *v* eller til stemt *f*? Efter Verners lov behandles jo germ. *f* ligesom germ. *s*. Efter forf.s lov er der slet ingen grund at öjne, hvorfor *f* ikke er behandlet som *s*: for mig derimod er sagen fuldstændig klar. *f* kunde her i engelsk ikke blive til *v*, simpelthen fordi latin og romansk her kun kendte *f*, ikke den stemte lyd, som for *s* imellem vokaler.

Videre: antaget, at forf.s lov er rigtig for *reſemble*, altså for *s* i romanske ord, hvorfor gælder det samme så ikke *s* i germanske ord? I § 170 opfører forf. nogle herhenhørende ord som undtagelser: *besíde*, *beséech*, *asúnder*. Han mener, den etymologiske sammenhæng med simplex, *side*, *seek*, *sunder*, har beskyttet *s* i disse tilfælde. Men sagen er simpelthen den: i germanske ord bliver aldrig nogensinde et *s* i forlyd efter ubetonet præfix i engelsk til stemt lyd, ligesålidt som det i romanske ord er sket i England.

Blandt forf.s undtagelser i § 170 findes også *besiege*. *s*'et i dette ord er et latinsk *s*, og ordet *siege* er et romansk ord, men det foreliggende verbum er ikke romansk: præfixet *be-* er engelsk. Verbet er i England dannet med germansk præfix, me. *bi-sêge*, og *s*'et kunde her altså ligeså lidt blive stemt som i *beseech*.

Ligeså lidt som germ. *s* bliver de andre germanske spiranter *f*, *th* under samme betingelse stemte i ord som *before*, *bethink*.

Ligeså lidt som umiddelbart foran stærkt betonet vokal, bliver i ubetonet stavelse efter trykstavelsen et romansk stemmeløst *s* i England til stemt *s*, som det skulde efter forf.s lov. Han siger selv i § 183 og 184 (s. 194), at, hvad *-s* (i udlyd) angår, ‚da træffer vi her en del undtagelser'. Han anfører nogle, men der gives selvfølgelig, som han selv erkender, mange flere, *pálace*, *lícense*, *páradise*, *prémisseſ* o. s. v., medens de tilfælde, hvor hans lov synes at gælde, let kan tælles. Forf. anfører som undtagelse ordene på *-ess*, ‚men', siger han, ‚me. *richesse* hedder nu *riches* ritsbiz'. Men i dette ord er det jo aldeles klart‚

hvorfor endelsen har fået stemt *ſ*: den opfattedes og opfattes af sprogfølelsen som flertalsendelsen. ‚Men kun ved ‚loven”, siger han, ‚kan jeg forklare mig den almindelige udtale af *-es* i fremmedord som *-iz*: *series*, *species* o. s. v.' Disse ord er ikke så gamle, som hans lov skal være: udtalen af disse lærde ord vilde altså være en sag for sig. Endelserne *-ēs*, *-iēs* danner en undtagelse fra den ovenanførte hovedregel for lærde ord: *-ēs*, som i ne. *Moseſ*, har vistnok fulgt den me. endelse *-ēs*, som i *citēs*, ne. *citieſ*, og *-ies*, som i *serieſ*, den ligeså skrevne engelske endelse, som i *ladieſ*.

Dersom forf.s regel var rigtig for romansk *-s* i udlyd, var det ikke til at indse, hvorfor den ikke også skulde gælde for spirant *-š* i udlyd, som i *finish*, *punish*. Forf. påstår rigtignok, at hans regel gælder i sådanne ord som *sausage*, som han behandler i § 175. Han siger, at 'stemmelyden forklares ved vor lov og at en lukkelyd er bleven indskudt. Men vi har her simpelthen en (ikke sjælden) analogisk suffixveksel.

Jeg anerkender heller ikke, at reglen gælder for romansk *-f* i udlyd, thi endelsen *-ive* i *active*, *captive* o. s. v. kan, som forf. selv siger (§ 182), let forklares på anden måde.

Jeg anerkender altså ikke, at reglen gælder for romansk stemmeløs spirant i flerstavelsesord efter trykstavelsen.

Alle forf.s undtagelser i § 170 har jeg forklaret: kun har jeg endnu ikke udtrykkelig bemærket, at latinsk *ss* imellem vokaler naturligvis ikke ligesom enkelt *s* i latin og romansk blev til stemt *s*: altså at *assure*, *assail* ikke følger forf.s regel, har sin gode grund.

Men rigtigt er det, at ordene *poſ(s)éss*, *di(s)ſólve* og *diſ(c)érn* har fået stemt *ſ*; endvidere passer til reglen behandlingen af forbindelserne *bs* i *abſólve*, *obſérve*, og *gs* eller *ks*, *kš*, skrevet *x*, i *exíst*, *luxúriance* o. s. v. (§ 168). Ligeledes følger lydforbindelsen *tš*, skrevet *ch*, i en række tilfælde forf.s regel (§ 172—177), skönt han selv siger, at verbet *grudge*, me. *grucche(n)*, har fået den stemte lyd mod reglen.

Vi kan måske bringe disse *bs*, *x*, *ch* under én regel, idet vi siger, at forbindelsen lukkelyd + spirant *s* eller *š* følger forf.s Vernerske lov: lukkelyd + *s* i *obſérve*, *exált* o. s. v., lukkelyd + *š* i *ajar*, *knowledge* o. s. v. og *luxúriance* etc.

Ret har forf. desuden med sin forklaring af stemt udlyd i sætningssvage enstavelsesord (§ 179—181), og samme lov som disse pro- og enklitika følger den engelske böjningsendelse *-s*, *-es* (§ 185 ff.). Den stemte udlyd i disse tilfælde har jeg altid forklaret mig på samme måde. Engelsk ubetonet böjningsendelse kunde opfattes som enklitisk ord (genetivens *-s* er jo blevet opfattet som et enklitisk *his*). Ved romanske endelser kunde man ikke tænke sig noget lignende.

Derimod kunde nok romanske ubetonede enstavelses-præfixer, *som dis og trans* i *diſ-ówn*, *tranſ-act* o. s. v. (§ 169) opfattes *som* selvstændige proklitiske ord, og deres udlyd altså behandles

som i germanske proklitiske ord. (*dis*- har sikkert i en række tilfælde haft stemt *ſ* fra middelengelsk tid: me. *deſ-máie* og *demáie(n)*, ne. *diſmáy*; me. *deſ-déin*, *diſ-déin* og *dedéin*, ne. *diſdáin*; me. *deſ-*, *diſ-*, *de-gíſe* ne. *diſguiſe*; me. *deſ-ēſe* ne. *diſeaſe*; også me. *diſ-úſe(n)* med *ſ?*, nu *dis-úſe*.) I *diſ(c)ern*, Chaucer *disceme*, er *diſ*- blevet opfattet som præfix: der udtaltes i forvejen kun ét *s*. På samme måde har man i *poſ(s)ess* behandlet *poſ*- som præfix. I germanske ord som *beside* opfattedes *s* som forlyd: i disse romanske ord kunde man ikke føle det samme. (*di(s)-ſólve*, me. *dis-solve*, har derimod vist rettet sig efter *ab-ſólve*, *re-ſólve*, me. *re-ſolve*.)

Om forf. også med rette forklarer det stemte *th* i forlyden af pronomenerne *the*, *that*, *this*, *thou* o. s. v. ved hjælp af samme lov (§ 178, i lighed med A. Kocks forklaring af det tilsvarende nynordiske *d*, dette Tidskr. n. r. III, 241 ff.), er jeg ikke sikker på, da også alle frisiske dialekter i samme tilfælde har stemt lyd. Tildels er den stemte lyd her sikkert ældre, som forf. selv anerkender, en følge af hans anden ‚ud- og indlydslov' (s. 216), og jeg tror, at denne lov er fuldstændig tilstrækkelig til forklaringen af pronomenets stemte forlyd i engelsk og frisisk.

I § 207 (s. 214) anføres med urette ne. *smithy* blandt de ord, om hvilke det må antages, at den ældre udtale har haft stemt lyd, og at den stemmeløse lyd skyldes analogien, i dette tilfælde altså med ordet *smith*. *smithy* har aldrig nogensinde på engelsk jordbund haft stemt *th*: ordet har i oe. og me. overalt haft i skriften dobbelt eller lang (stemmeløs) spirant, *smiððe*, svarende til on. *smiðja* got. **smiþjô* (spiranten er behandlet som i oe. *sceððan* got. *skaþjan*, *hlehhan* got. *hlahjan*). Me. *smiððe* måtte på nyengelsk være bleven til **smith*, enslydende med *smith* ‚smed', men ordet er blevet videre dannet med endelsen *-y* af ældre *-iȝe*, *ie*.

I § 195 (s. 204) opkaster forf. det spörgsmål, om lyden *χ* i indlyd foran vokal, som i *furhum* (i Epinalgl.), forsvinder efter först at have været stemt, eller gennem *h*-lyd, men han lader spörgsmålet henstå ubesvaret. Det rigtige er sikkert det sidste: *χ* er blevet til *h*, og det er *h*'et, der forsvinder. *h*'et i Epinalgl. *furhum* har ikke været et *χ*, som forf. synes at antage, hvad det engang har været på fællesgermansk standpunkt, men et *h*. Hvis et *χ* var blevet stemt, var den stemte lyd ikke forsvunden: den var falden sammen med den stemte bagtungespirant, der ikke forsvinder. At et *χ* bliver til *h* og at et *h* forsvinder, er derimod den alleralmindeligste sag. (Forf. siger rigtig på s. 216, at *h* under samme betingelser bortfalder, under hvilke indlydende spiranter *f*, *s*, bliver stemte: et *h*'s (stemmeridsespirantens, spiritus aspers) bortfald (= overgang til spiritus lenis) svarer til andre spiranters ‚stemmelse'. Det samme forhold finder vi ved den senere ‚forlydslov': de samme sydengelske dialekter, der har stemt spirant i forlyd, lader *h* i forlyd forsvinde.)

Forf. fortsætter (på s. 204): ‚dog har vi i et tilfælde veksel mellem *h* og spirantisk *g*: *woh* : *woges*'. Men dette *g* kan umuligt være den lige af ham postulerede efter hans lov II, ‚ud- og indlydsloven', stemte lyd. Enten er *wôȝes* en analogidannelse, som forf. i det følgende selv er tilböjelig til at antage med Sievers, eller denne veksel mellem *χ* og ȝ må være den oprindelige fællesgermanske efter Verners lov.

I samme § 195 siger forf. tilsidst, at midttungespiranten ȝ efter palatale vokaler regelmæssig har bevaret den stemte lyd også i udlyd. Her havde det været godt, om han havde anført grunden, hvorfor dette sker, ellers må læserne finde dette forhold meget påfaldende og inkonsekvent. Grunden var den: den midttungespirant ȝ efter palatale vokaler, som forf. taler om, var slet ikke mere midttungespirant, men var bleven til medlydende *i* (*j*), hvilken lyd skreves ȝ: det hed ikke mere *dæγes* men *dæȝes*. Dette ȝ (*j*) kunde i udlyd ikke blive til *χ*, derfor har vi *dæȝ*, *dæȝes* (d. e. *dæj*, *dæjes*, *j* skrevet *g* (ȝ) som i dansk), medens vi sikkert vilde have haft *dæχ* ved siden af *dæγes*.

§ 196. Når *wôwes* (af *wôᵘh*) i Ancren Riwle også skrives med *hw*, *wouhwes*, og *buruwes* (til *buruh*) ligeså *buruhwes*, kan det efter min mening slet ikke være ‚tvivlsomt', hvordan *hw* skal opfattes. Forf. mener: ‚hvis det betyder en stemmeløs lyd (måske som nordeng. *wh*), er det analogidannelse fra sg.' Men når stemmeløs spirant i udlyd overalt blev stemt i indlyd, efter hvilken analogi skulde så den stemmeløse lyd være trængt ind i de oblikve kasus? Der er ikke alene ‚også mulighed for', men det er den eneste antagelige mulighed, at ‚vi her virkelig har stemt lyd, så at *h* blot i skriften er indkommet fra de former, hvor det står i udlyd'.

S. 215, note 2. Når *I used to* (f. eks. *used to live*) udtales med stemmeløst *st*, kan grunden slet ikke være nogen anden, end den af forf. angivne (‚assimilation til *t* i *to*'), da det enkelte *uſed* kun udtales med stemte konsonanter. Forf. kunde derfor gerne have ströget ordet ‚rimeligvis'.

S. 201, note 1, savner jeg ordet ‚tillige': ‚Herved advares altså t i l l i g e mod en udtale af *posts* som *poss*'. Hvis den i teksten anførte udtaleregel nemlig k u n mente dette, vilde bemærkningen her slet ikke være på sin plads (‚in one syllable' advarer mod udtalen i to eller tre stavelser, *postes*, *posteses*, som forf. lige har talt om). —

Korrekturen er læst omhyggeligt. Af trykfejl findes der kun nogle få. Jeg har bemærket følgende: S. 60, 1 l. polysyntet*i*sk. S. 83, 7 l. *tungan* istedetfor *tungen*. S. 114, note ²) istedetfor LXVI l. LXVII f. S. 121, note ¹) istedetfor *mc* l. *me*. S. 160, 9 l. skylden for *you*-. S. 162 l. (§) 149. S. 196, note ²) l. 2 f. n. opført l. opfører. S. 216, l. 11 istedetfor oe. l. ne. (S. 1, l. 7 f. n. l. viss.)

Det er et interessant og værdifuldt bidrag til sprogvidenskaben i almindelighed og det engelske sprogs videnskabelige grammatik i særdeleshed, forf. har skænket os. Vi vil håbe, at den ‚Anden række' ikke altfor længe vil lade vente på sig, men når man ser hen til Jespersens bekendte overordentlige flid, kan man vel i den henseende være rolig.

Herman Møller.

Den græske Nominalflexion sammenlignende fremstillet i sine Hovedtræk. Af Dr. **Alf Torp**. Christiania. Cammermeyer. 1890. 156 Sider.

Efter en Indledning, hvorom nedenfor, giver Dr. Torp i denne Bog en sproghistorisk Fremstilling af den græske Deklination under Sammenligning med alle Hovedrepræsentanterne for den jafetiske Sprogæt. Bogen er, som allerede Sidetallet vil vise, et Kompendium, som i sammentrængt Form giver en Udsigt over Videnskabens hidtidige Resultater og nuværende Standpunkt overfor de paagældende Problemer. Det er et dygtigt Arbejde, som vil kunne göre Nytte ogsaa udenfor de egentlige Fagmænds Kreds. Det fortjener at fremhæves, at Dr. Torps Fremstilling er udkommen för end det tilsvarende Afsnit af Brugmann's „Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen"; dog blev den ved uheldige Omstændigheder forsinket saa meget, at Brugmann ikke var istand til at benytte den til sit „Grundriss", som allerede var under Trykning. Sammenligner man nu disse to af hinanden uafhængige Fremstillinger, vil man med Tilfredshed konstatere den gennemgaaende Overensstemmelse; at der ogsaa findes Afvigelser, er selvfølgeligt; i nogle af disse Tilfælde turde Brugmanns Opfattelse være at foretrække, i andre Torps. Torp har saaledes indtaget en forsigtigere og rigtigere Holdning end Brugmann overfor Spörgsmaalet om den fællesjafetiske Endelse i Lokativ Pluralis, idet han kun ansætter den ene Endelse *-su*, som er bevaret i Arisk og Slavisk-Baltisk. Heraf er den græske Endelse *-σι* opstaaet ved Indvirkning af Ent.'s *-ι* (**ποσσύ* > *ποσσί* paa Grund af *ποδί*); ligesom andre Ordformer paa *-σι* antog Flertalsformen *ν ἐφελκυστικόν*, som naturligvis ikke kunde finde Indgang i Singularis; i en isoleret Form som *μεταξύ* (sml. Dannelser som skr. *ud-ák-ṣu* af *ud-ánc-* „opadvendt") blev den ældre Endelse bevaret. Skönt Torp (S. 41) ikke anser denne Forklaring af det græske *-σι* for sikker, har han dog ikke ladet sig forlede til som Brugmann (Grundr. II, p. 699 ff.) at opstille tre forskellige Endelser for Grundsproget. Støttet paa to af Bartholomae antagne Lokativer paa *-si* i Avestisk anser nemlig Brugmann baade *-si* og *-su* for fælles-

jafetisk Arvegods; han föjer hertil en tredje Endelse *-s* (hvoraf *-su* og *-si* skal være opstaaede ved Tilföjelse af enklitiske Partikler), men belægger den kun med nogle italiske Former og en Henvisning til litavisk *rañkose vilkůsè* ved Siden af det ældre *rañkosu vilkůsu*, idet han opfatter *rañkose* som *rañkos-e*. Men i Latin kan man uden at støde an mod nogen Kendsgerning antage, at et udlydende kort *u* faldt bort; Torp har utvivlsomt Ret, naar han S. 94 sammenstiller lat *sat* (hvoraf *satis* er Komparativ, se S. 141) med Neutrum af lit. *sotù-s* „mæt“, sml. ogsaa lat. *satu-r*; lat. *mox* er identisk med skr. *makṣú* „hurtigt“. Lit. *vilkůse* er ikke opstaaet ved Enklise af en upaaviselig Partikel *e*, men er Nydannelse efter Lok. Sing. *vilkè* (hvorledes nu end denne Form maatte være at forklare). Saalėdes maa man fuldstændig billige, at Torp kun har antaget én jafetisk Endelse for Lok. Plur. Et andet Punkt, hvor Torps Fremstilling fortjener Fortrinet fremfor Brugmanns, er Behandlingen af Ord som *βασιλεύς* og *Λητώ*. Ordene paa *-εύς* antages af Torp ganske simpelt for *u*-Stammer, medens Brugmann sikkert med Urette formoder, at de ere Stammer paa *-eju-*. Jeg kan ikke indlade mig paa en Drøftelse heraf, men gör blot opmærksom paa, at Meringer i Bezzenbergers Beiträge XVI 228—30 slutter sig til Torps Opfattelse (dog med en anden Forklaring af de enkelte Kasus)[1]. Dette blot exempelvis. — Der hersker nutildags et venskabeligt Forhold mellem Filologi og Sproghistorie; man har indset, at en Sproghistoriker uden filologisk Fordannelse intet dur; man har paa den anden Side indset, at ogsaa Filologen ofte trænger til at raadspörge Sproghistorien. Af det, som Torp udvikler S. 140, vil saaledes en i den nyeste Tid ret udbredt Anskuelse paa det filologiske Omraade kunne korrigeres. Man har paastaaet, at *δεῖν* i *μικροῦ δεῖν* „paa lidt nær“ skulde være Participium sammentrukket af *δέον* ligesom *πλεῖν* af *πλέον*. Men *πλέον* kunde ved Sammentrækning kun give **πλουν*, og heller ikke af *πλεῖον* kan *πλεῖν* være opstaaet; en saadan Synkope er nemlig ukendt i Græsk (paa Grund af, at Accenten ikke var exspiratorisk, men musikalsk). Formen *πλεῖν* beror paa den fra Grundsproget nedarvede Aflyd i Komparativerne; med Hensyn til *δεῖν* maa man vende tilbage til Madvigs rigtige Forklaring, Græsk Syntax § 168 b. — Der er da ogsaa mange baade ældre og yngre filologiske Lærere, som under Læsningen af de latinske Forfattere i Skolen benytter Lejligheden til at fremdrage nogle af Sproghistoriens Resultater, et Middel til at vække Elevernes Interesse for de gamle Sprog, der af den, som evner at benytte

---

[1]) Med *Λητώ* sammenligner Torp S. 100 rigtigt skr. *sákhā*, urigtigt skr *pánthā-s* og *mánthā-s*; *pánthā-s* har jeg i „Zeitschr. f. vgl. Sprachf.“ XXXII 269 forklaret som *ā*-Stamme; ogsaa *mánthā-s* er *ā*-Stamme, identisk med Udattaroden i *math-n-ā-mi*, hvorom jeg *snart vil* faa Lejlighed til at udtale mig udførligere.

det, desto mindre bör vrages, jo mere disse Sprog efterhaanden er trængt tilbage i Undervisningsplanen, og jo vanskeligere det derved er blevet at fremkalde Kærlighed til dem hos Eleverne. Den Lærer, som indlader sig herpaa, vil sikkert blandt andet göre opmærksom paa Böjningssystemets Identitet i de jafetiske Sprog. Det tör da antages, at et Kompendium som det foreliggende vil være mange Lærere kærkomment, især da der her tages mere Hensyn til Oldnordisk end i tyske Bøger. — Endskönt Bogens Æmne nødvendigvis medfører en vis Ensformighed, vil man dog ikke lede forgæves efter interessante Enkeltheder i Form af etymologiske Oplysninger o. l. — Desværre er det Uheld indtruffet, at Dr. Torp under Bogens Trykning i længere Tid var syg og maatte lade Korrekturlæsningen besörge af andre. Der har herved indsneget sig et ret betydeligt Antal Trykfejl; en Del af disse er ret kedelige (f. Ex. S. 1 L. 13: *sáva,* læs *táva,* S. 53 Fodnote 3: *geba,* læs *giba,* en Del Accentfejl i Sanskrit, Græsk og Litavisk og nogle forstyrrende typothetiske Fejl), dog er der næppe nogen ligefrem ondartede. Forfatteren selv rammer den Anke, at Fremstillingen undertiden er for kortfattet.

Jeg har opsat indtil nu at omtale Indledningen (S. 1—18), fordi denne efter min Overbevisning kun har Betydning for Fagmænd. Dr. Torp forsøger her fra Fællessprogets Standpunkt at gaa et Skridt længere tilbage og navnlig at paavise en oprindelig Enhed i Deklinationen. Det vilde her sikkert have været rigtigt af Dr. Torp at afvige stærkere fra Traditionen og ikke forholde sig blot refererende overfor Hypotheser som Joh. Schmidt's om Neutrum Pluralis eller Brugmann's om Femininendelsen *ā*. Skönt jeg ikke skal nægte, at Dr. Torp har fremført interessante Enkeltheder under sit Forsøg paa at aflede de konsonantiske Stammer fra *o*-Stammerne, tror jeg dog ikke, at dette Forsøg har ført til nogen stor Sandsynlighed. Medens nemlig de øvrige Deklinationsklasser ikke viser store indbyrdes Afvigelser, har *o*-Stammerne i ikke faa Kasus stærkt fremtrædende Ejendommeligheder; hertil regner jeg: Nom. Sing. Mask. *-s*, der i de øvrige Deklinationsklasser fra først af ikke synes at have haft nogen stor Udbredelse; Nom. Akk. Neutr. *-m*; om ogsaa *-m* i Akk. Mask. oprindelig kun tilhørte *o*-Stammerne, som Brugmann Grundr. II, 518 formoder, tör jeg ikke afgöre; Ablativ *-d*; Genitiv *-sjo*; Lok. *-(e)i* el. *-(o)i*, medens de øvrige Deklinationsklasser i stort Omfang intet Kasusmærke anvender; Nom. Akk. Dual. *-ōu*; Instrumentalis Plur. *-ōis*; Lok. Plur. *-(o)isu*. Under disse Omstændigheder anser jeg det for langt sandsynligere, at *o*-Stammerne kunde være opstaaede af de konsonantiske Stammer; *ekvo-s* kunde maaske forholde sig til *pōd* omtrent som russ. новый til новъ; dog maa denne Sammenligning forstaas cum grano salis, da der udenfor Nom. Sing. naturligvis ikke kunde være Tale om at forklare *o*-Stammernes Ejendommeligheder ved Sammensætning.

Idet jeg nu atter vender tilbage til selve Bogen, gentager jeg, at det er et værdifuldt Arbejde, der her foreligger; det var at ønske, at Forfatterens pessimistiske Spaadom om Udsigt til Tab for Forlæggeren ikke maatte gaa i Opfyldelse.

København, den 30. Januar 1892.

Holger Pedersen.

L. Larsson: Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna leksikaliskt ock gramatiskt ordnat. Lund 1891. V + 438 s. 4°.

Til sine tidligere velbekendte arbejder — udgaver af et par af de ældste islandske håndskrifter — har dr. L. Larsson nu föjet det værk, hvis titel står over denne artikel, en titel, som tilstrækkelig tydelig angiver bogens indhold. Dette består nemlig af en alfabetisk fortegnelse over alle de ord, der findes i de håndskrifter, man tör betegne som de ældste islandske. Ifg. dr. Larssons fortegnelse er disse håndskrifter følgende: *Reykjaholts máldagi*, *AM. 237 fol.*, *Gml. kgl. saml. 1812, 4°* (ældste del med gloserne), *AM. 249 fol.* (gloserne), *Stockh. Homiliebogen*, *AM. 673 A 4°, 645 4°, 674 A 4°, 673 B 4°, 315 D fol.* Bortset fra Homiliebogen er de fleste af disse fragmenter kun af ringe udstrækning, men på grund af deres ælde er de alle lige vigtige for islandsk sprog og sproghistorie. Hidtil er de sikkert ikke blevne tilstrækkelig benyttede, da det har været forbundet med så meget besvær for den enkelte at gennemgå dem og excerpere dem alt efter hvad han i öjeblikket havde brug for. Man har netop savnet en sådan bog, som dr. Larsson nu har udarbejdet og udgivet. Jeg tvivler ikke om, at enhver nordisk filolog, ja enhver, som beskæftiger sig med germansk og sammenlignende sprogvidenskab, vil hilse denne bog med den störste glæde og erkendtlighed, så meget mere som den er udarbejdet med den flid og grundighed, forf.s tidligere arbejder har lagt for dagen.

Dr. Larssons „Ordförrådet“ er indrettet som alle andre glossarer, — kun findes der ingen oversættelse af de enkelte ord (enkelte sætninger anføres slet ikke), hvilket turde være mindre heldigt. Forf. havde uden tvivl gjort vel i at tilföje kortfattede oversættelser. — Under hvert ord opregnes alle de enkelte former i ethvert hdskr. for sig, og det således, at de gengives i den form, de har i hdskr., med kursiverede opløsninger. Her er den störst mulige fuldstændighed i opregning af ord og former tilsigtet og sikkert med meget få, måske ingen, undtagelser opnået. Selve opslagsordet er normaliseret.

Denne fuldstændighed eller udførlighed i exemplernes fortegnelse ser man bedst ved at slå op på ord som *en* (konj., —

men), som fylder godt og vel 5 spalter, *i* (præp.), 8 spalter osv. Skönt bogen herved ganske vist får et endnu större tilforladelighedens præg, kan det dog ikke nægtes, at forf. i disse og lignende tilfælde godt kunde have sparet sig megen ulejlighed og arbejde, da det aldrig kan falde nogen bruger af bogen ind at slå jeg vil sige mere end 1/100 del af exemplerne efter. En så fuldstændig opregning af de ligegyldigste ting er uden al praktisk betydning. Jeg skulde dog ikke have gjort denne bemærkning, hvis forf. helt igennem havde været konsekvent. Enkelte gange lader han sig nemlig nöje med at angive, hvor mange gange et ord forekommer (f. ex. oc i Reykjah. m. 22 g; oc i Homil. 3064 g., *oc* 341 g., *oc* 545 g.). Dette er aldeles tilstrækkeligt, og forf. kunde have båret sig ad på samme måde i flere tilfælde, uden at hans fortræffelige bog havde tabt noget derved.

Overfor et arbejde, som det her foreliggende, føler man i øvrigt liden lyst til at fremdrage enkeltheder for at kritisere dem. Jeg skal dog tillade mig at bemærke et par ting, som i en anden udg., der forhåbenlig hurtigere, end forf. synes at tro, vil blive nødvendig, bör rettes. Bogen er ikke i alle henseender praktisk indrettet; således mangler der, hvad der i øvrigt ofte er temmelig generende, overskrifter over de enkelte sider (kolumnetitler), som angiver deres indhold. Den måde, hvorpå de enkelte ord i spidsen af artiklerne er normaliserede, er ikke altid ubetinget heldig eller praktisk; f. ex. at bruge *eo* for *ø* (*eoþre* — *œþre*).

Af positive fejl i det egentlige glossar har jeg fundet nogle få, m. h. t. talangivelser ikke én. Impf.-formen *scǫmþosc* (Hom. 207.10, El. 27.8) kan ikke komme af *skemmasc* (s. 298ᵃ); impf. heraf må nødvendigvis hedde *skemmðisc*; *scǫmþosc* kommer af *scammasc*. S. 233 vil forf. (se Rättelser s. 438) læse *munnyát* (= øl); ordet hedder dog sikkert *mungát* (af *munr* 'sind'), som det altid findes skrevet og som det hidtil er blevet opfattet; de gamle nordiske øldrikkere var sikkert vel vidende om, i hvilken munter stemning øllet kunde bringe deres s i n d. Under *prýþa* (s. 258) anføres som „pt nsm" (nom. sing. masc. part. perf.) et **rvd** fra Plac. 10.17; men n o m. (*prýddr*) kan der her ikke være tale om, hvad der så end har stået. Forf. havde gjort vel i, hvis han havde opført ord som *ofvalt* (*avalt*) for sig, da det må betragtes som ét ord. Forf. følger det princip, at hvor der efter en konj. eller præp. følger en modus eller casus, som ifg. sin form både kan være f. ex. ind. og konjunktiv, acc. og dat., da at betegne denne modus eller casus som „osäker". Dette princip er særdeles uheldigt, da det i regelen aldeles bestemt kan siges, hvilken modus el. casus det er, der foreligger. Således anføres der under *at* 60 exempler alene fra Hom. på „kasus osäker" (heraf bortfalder dog H. 68.16 og 144.32, hvor *at* er infinitivmærke og de følg. ord *bana*, *leiga* inf.); men i virkeligheden er der ikke tvivl om styrelsen i et eneste af disse til-

fælde. I Rb. 7.13 er *gegnde* efter *an* utvivlsomt indik., osv. osv. Alt dette burde ændres i en eventuel 2. udg.

Efter hovedglossaret følger en særdeles velkommen liste over „fremmede ord med fremmed böjning“, både person- og stedsnavne, samt over rent latinske ord. Til slut kommer en „grammatisk ordning“ af alle glossarets ord efter stammer osv. Heri findes adskillige fejl, hvoraf forf. selv dog har rettet flere. Til a-stammer at regne ord som *gramr*, *malr*, *vílsiðr*, *þýtr* (ɔ: *þytr*) og til ó-stammer ord som *fold*, *grund*, *kior* [„n. pr.“, hvilket i øvrigt er ntr. plur.; i så gammel tid har det sikkert ikke været fem.], *ósk* er mindre rigtigt; ligeledes til i-st. at henføre ord som *Heimdallr*, *dalr* [jfr. dat. *sandali* osv.], *hvalr*, *mokstr*, *ullr* o. fl.; *iórdón* er fremdeles snarest at betragte som ó-st. Fremdeles er det urigtigt at opstille en infinitivform som *nýsetja* (formedelst part. perf. *nýsettr*); sådanne former er ulogiske og har heller aldrig existeret; det vilde også være rigtigere, at opstille et *óskygnasc*, end et *óskygna*. Men jeg skal ikke dvæle ved sådanne småting mere. Jeg skal slutte med en oprigtig tak til forf. for dette værk, som han har anvendt så megen flid på og udført med så megen nöjagtighed og grundighed, et værk, som vil få en meget stor betydning for studiet af det gamle islandske sprog. Kun var det at ønske, at forf. havde taget flere hdskrr. med, og at vi fik en ligeså udmærket fortsættelse, hvortil de vigtigste øvrige kilder fra det 13. årh. (f. ex. Grágåsen) blev benyttede.

Kbhvn. 23/2 1892.

Finnur Jónsson.